НЕПЕРІОДИЧНО ★ № 1 ★ ВЕРЕСЕНЬ 1920

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
N. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріяту Закордонної Делеґації У. П. С.-Р.

1. Адреса Секретаря Закордонної Делеґації, т. О. Жуковського: Prag, VII, ul. Dobrovského, 28. O. Žukovsky.

2. Члени У. П. С.-Р., які перебувають за кордоном і досі ще не зареґістровані в Секретаріяті Закордонної Делеґації, повинні в найкоротший строк подати до Секретаріяту свої адреси, повідомити про мету свого перебування за кордоном і подати короткий звіт з своєї діяльности тут.

3. В Секретаріяті Закордонної Делеґації членам У. П. С.-Р. можна одержувати всі партійні видання, а також відомости про діяльність Партії.

4. Запрошується партійних товаришів надсилати до Секретаріяту Закордонної Делеґації всі видання У. П. С.-Р., які есть в їх розпорядженню.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Мих. Грушевський.

Українська партія соціялістів-революціонерів та її завдання.

Замітки з приводу дебат на конференціях закордонних членів партії.

I.

Події останніх місяців поставили питанне: бути чи не бути українській партії соц.-революціонерів.

Позиція її між тріумфальним походом російських комуністів з одного боку, і тими бездорожами, на котрі позаходила ріжна націоналістична публіка під проводом всяких головних і не головних отаманів, справді не дуже вигідна. І зрозуміло, що після того, як деякі елементи партії в „єдинім національнім фронті“ позаганялись на край безодні, кинувши недобре світло на цілу партію, психольоґічна реакція викликає у багатьох повищене бажанне як найрізче відмежуватись від сього зіґзаґу вправо — скоком у ліво!

Але виправляти зіґзаґ зіґзаґом — се не робота! Нового зіґзаґу не повинно бути. Не повинно бути і перебіжки!

В високій мірі не бажано, щоб поодинокі, скільки-небудь цінні члени, кидаючи партію, одинцем чи невеликими компаніями перебігали в „стан торжествующих“. Партія мусить запобігти такому дезертирству, перевіривши в світлі нових досвідів свою ідеольоґію і свої позиції, щоб змінити їх відповідно, коли треба, і на нові позиції перейти по можности в повнім складі всього цінного, що єсть у неї, не розбиваючись і не відриваючись від свого ґрунту.

Таку роботу й перевели заграничні члени партії у. с.-р. на своїх конференціях, відбутих в лютім, квітні й травні с. р. Отсі обставини головно привели їх до сього:

Кріза Укр. Нар. Республіки і участь деяких членів партії в останніх актах націоналістичної авантюри, котрою ся кріза закінчилась, — розділ, що в звязку з сим стався в середині партії, і, нарешті, факт,

що колишнє ліве крило у. п. с.-р., так звані с.-р. боротьбисти, з початку прийнявши додаткову назву комуністів, в березні с. р. вповні війшли до партії російських большовиків, чи то ком. партії (больш.) України, що становить областну орґанізацію російської комуністичної партії.

Події углубляли питаннє: коли так різко стали против себе два табори — соціялістичний, під кермою російських комуністів, і реакційний, під проводом польської шляхти, то і у. п. с.-р. чи не годилось би піти слідами боротьбистів і деяких с.-демократів, теперішніх комуністів, та вповні і без застережень віддати й свої сили в службу російським комуністам, їх ділу творення світової соціялістичної революції, в котрій кінець кінцем знайдуть розвязаннє і справи малих народів, вже по-за питаннєм про державу і національність?

Таке формулованнє було дуже привабнє. Особисто — воно давало легкий вихід з трудного положення. Членам конференції були відомі й погляди т. т. боротьбистів на Україні в такому дусі: на Україні укр. партія с.-рев. уже вмерла, комуністична революція її істнування не визнає, — треба, щоб вона завмерла й за кордоном.

Але після основних обмірковань таке формулованнє відкинено. Незалежно від того, що у. п. с.-р. і на Україні не вмерла і не збирається завмирати, таке рішеннє дало б може вихід участникам, як особам, але не партії, котра ставила завданнєм не те, щоб дати особисте задоволеннє чи видосконаленнє своїм членам, як якийсь монаший чи масонський орден, а вивести на шлях світової революції свій нарід! Бути з народом і в ніяких випадках не відриватись від народу — се було першою підставою тактики у. п. с.-р., котру члени її перед усім мусіли мати на увазі. А з сього становища пропозіція влиття в партію російських комуністів викликала поважні сумніви.

Може комуністична революція в теперішній своїй російській концепції й не визнає істнування у. п. с.-р., як то пише київський товариш-боротьбист. Але діло в тім, що український нарід іще меньше, здається, визнає комуністичну революцію в сій російській концепції.

Відомости, одержані від радянських українських партій, характеризуючи ситуацію на Україні перед польським наступом, показують, що під російським комуністичним режімом соціялістична революція на Україні пішла навіть назад, в порівнанню з часами, коли укр. партія с.-р., єдина і не поділена, могла свобідно розвивати свою аґітаційну

й орґанізаційну діяльність в народі, як було за часів Центральної Ради. Тоді небогато-небогато, але все-таки дещо з соціялістичного мишлення вона свідомости селянства прищепила й увела його в течію, коли не соціялістичної, то соціяльної революції. Тепер же, як кажуть наші відомости (що походять від комуністів), українське село зовсім відійшло від революції й замкнулося в собі, виставивши кулемети на всі боки. Пановання комуністичної революції кінчиться за 5—10 верст від міст, де стоять залоги червоної армії; без збройної сили російські комуністи не можуть показатись на село, хочби тільки для аґітації, і не знати, чи матимуть туди приступ і ті українські ґрупи, які віллються до большовиків.

Тому зрозуміла сильна опозиція проти такого вливання, яка виникла серед боротьбистів і, здається, чи не поколола навіть сю партію. Українське с.-рівство, як партія українського трудового селянства, очевидно, не стратила рації свого істнування. З становища самої комуністичної революції далеко користнійшою буде кооперація російських і українських радянських партій, ніж вливанне сих останніх в ряди російського большовизму, коли се вливанне загрожує відірваннем від народніх мас або хочби тільки ослабленнем звязку з ними і впливу на них. Такі були арґументи, піднесені проти вливання на наших конференціях.

Колись, в часах передреволюційних, обороняючи рацію своєї національної роботи з становища загально-людських культурних інтересів, Українці доводили, що для культури людства буде користніще, коли українська інтеллиґенція віллється до неї, хочби і з деяким опізненнем, але разом з усім своїм народом, замість того, аби перебігти туди, покинувши свій нарід, і принести тільки свої дорогоцінні особи, а більш нічого. Се, з певними змінами, можна повторити і про радянські українські партії. Без порівнання користніще для соціялізму буде, коли вони, зістаючись при своїм народі, будуть вести його по дорозі соціялістичної реболюції, хочби й помаліщим темпом, ніж, відриваючись від свого народу і тратячи на нього вплив, безпосередньо прилучатимуться до російського аванґарду.

Коли б на підкріпленнє сеї гадки доконче треба було чийогось прикладу, то можна було б вказати на російських с.-р., що далі зістаються при своїй ідеольоґії й партійній окремішности, не тільки праві, а й ліві, що стільки вже часу працюють разом з комуністами. Для

мене ж далеко важніще те, що я хочу підчеркнути в сих замітках: що, йдучи далі сею дорогою, у. п. с.-р. продовжує й поглиблює роботу українських предтеч соціялістичної революції — ту проґраму, яку вони сорок літ тому начеркнули в памятній передмові до „Громади“:

„В справах духовних, як і в справах господарських, наше мужицтво тепер приходить на те, на чому стояло в козацькі часи XVI—XVII ст. До того ж підходять з ріжних боків (національного, політичного і соціяльного) й купки письменних Українців, котрі не забули того, що вони Українці, й хотять ухопити кінець нитки, що вірвалась в нашій історії в XVIII ст. Чи вмітимуть наші письменні люде вхопитись за край тієї нитки, що тягнеться сама по собі в нашому мужицтві, чи вмітимуть привязати до неї й те, що виплела за XVII—XVIII ст. думка людей, котрих історія не переривалась, і звести в темноті й на самоті виплетену нитку — иноді більше бажання, ніж ясної думки нашого мужицтва — з великою сіткою наукових і громадських думок европейських людей? — Ось у чому тепер все діло для письменних людей на нашій Україні. — Ось де для них: чи жити чи помирати?!“

Те, що має за собою традицію, має великий шанс успіху. Се розуміли всі великі новатори, включно до проводирів российського комунізму, які при всім дерзновенню мисли таки люблять підшукати на її підкріпленнє цитату з Маркса або Енґельса, прецедент з паризької комуни, то що. Вважаю так само важним для нас, щоб українська соціялістична революція, далі спираючись на єдину свою реальну основу-трудове селянство, використовувала не тільки все те, що дає для соціялістичного будівництва сучасна ситуація, але вживала і все те, що дає для нього попередній розвій нашого життя і нашої мисли, — все, що може, відповідно освітлене, поглиблене й усвідомлене, послужити підоймою для дальшого соціялістично-революційного будівництва нашого життя.

II.

На мій погляд, на сю сторону досі не було звернено досить уваги. Українська минувшина й її вказівки не знайшли собі відповідної оцінки з становища нинішньої революції та її завдань. Українські с.-р. не мали часу займатись сим в революційній тісноті, і ніхто иньший, тим меньше, не зайнявся сим за них. Тим часом проґрама і діяль-

ність у. п. с.-р. має за собою дуже цінні традиції революційної активности українських мас і радикального або й революційного народництва, яке потім виросло на сих традиціях. Облишені иньшими українськими партіями підчас революції, сі традиції припали в уділ у. п. с.-р. силою факту, тому що вона одна в своїй революційній роботі сперлась на ту селянську трудову масу, що була активною силою давніщих українських революційних рухів і послужила обєктом ідеольоґії українського народництва.

Укр. с.-р., думаю, самі не відчували сього, що вони мають за собою сю традицію, яка служить одним з секретів їх успіхів, і з другого боку — до певної міри кермує їх роботою. Ні укр. с.-р., ні хто иньший за них не постаравсь вияснити сього преемства, хоч таке вияспенне було потрібне, навіть для того, щоб усвідомити дійсну істоту укр. с.-р., яка викликала багато непотрібних непорозумінь, не пережитих і досі.

Коли в перших місяцях революції почала орґанізовуватись у. п. с.-р., і Україна раптом зароїлась від укр. с.-р. ріжного віку, чину і звания: старих, молодих і навіть підлітків, в тужурках, френчах і свитах, се обудило не тільки здивованне, але навіть скандалізувало українське громадянство: звідки, чому і на якій підставі?

Стара українська ґвардія, орґанізована в ТУП-і, збиралась реорґанізуватись в радикально-демократичній партії, що була заснована підчас першої революції, і се здавалось натуральним. Українська с.-д. партія, яка була припинила свою діяльність підчас останньої реакції, збирала під старий прапор розсипаних членів партії. У всіх народів є соц.-демократія, і не було нічого дивного, щоб і у нас вона була. Але с.-р. — така „спеціально російська партія“ — на що вона Українцям?

Розуміється, були між с.-р. Українці, навіть українські гуртки й громади, незалежні від російських с.-р., але орґанізувати українську партію с.-р., та ще в таких величезних розмірах? Се здавалось недорічністю, доказом фатального поневолення української мисли російською, легкодушним малпуванням великоросийських взірців, нездібности самостійно орієнтуватись в реальних умовах українського життя. Для українських націоналістів (особливо галицьких) партія у. с.-р., саме істнуванне її зістається й по нинішній день сумним проявом такої ганебної залежности Українців від російського життя, чужих взірців і чужої ідеольоґії.

Не без того, щоб у сих закидах не було якогось зеренця правди. Взагалі рідко буває, щоб такого зеренця не було в яких-небудь переконаннях. Але не велике воно тут.

Термін „с.-р.“ не спеціяльно російський винахід, а загально европейський. В ріжних краях істнують коли не партії, то ґрупи або течії „соціялістично-революційні“, себто соціялісти, які обстоюють методи революційні, „пряму, безпосередню акцію“, в протилежність соціялістам-еволюціоністам, які відрікаються революції, стоять за парляментарну роботу, покладаються на автоматичний розвій економичного процесу. Тепер сей термін як раз в такім значінню вживаеться широко, незалежно від того конкретно-проґрамного змісту, який вкладає туди та чи иньша партія або ґрупа, і се вживаннє властиво відповідає тому значінню, в якім воно вживаеться у нас.

Справді, приложіть загальні прінціпи соціялізму, свобідно від марксівської доґми, до українських відносин, дайте йому орієнтуватись в реальних обставинах країни, де трудова маса селянська, а індустріяльний пролєтаріят грає ролю зовсім другорядну і не має і в якімсь близшім часі грати ролю рішаючу. Додайте спеціяльні політичні й національні обставини. Дайте сьому соціялізмові не тільки можність, але й необхідність бути активним, революційним — тому що ніяких иньших методів соціялістичної роботи в сих обставинах і не може бути, — от і будете мати українське с.-рівство, як місцевий, чи національний варіянт світового соціялістично-революційного руху!

Але вірно також і те, що старші кадри у. п. с.-р., коли не всі, то частиною, перейшли через російське с.-рівство, і ті самостійні ґрупи укр. с.-р., які до російської партії перед зформуваннєм у. п. с.-р. формально не належали, теж стояли під впливами російського с.-рівства: орієнтувались більше на нього, ніж на світовий соціялістично-революційний рух.

Правда, що дві такі клясичні країни трудового селянства, як Росія й Україна, звязані богатьма анальоґіями історичного й економичного характера, а крім того ще й спільною непережитою спадщиною царського режіму, давали дуже багато спільного проґрамі й практиці соціял.-революційних ґруп російських і українських. Українські соціял.-революціонери могли з добром для себе покористуватись не одним з праці й досвіду соціял.-революціонерів російських, які скорше орґанізувалися в партію, скорше і ширше розвинули свою роботу, не ділячи

своєї енерґії між завданнями соціялістичними і національними. І як кожда культурна людина не тільки може, але й повинна, не стягаючи на себе закиду малпування, використовувати досвід культурного світу і шукати скрізь те, що може бути користним для її окруження, так і укр. соц.-революціонери не то що могли, але й повинні були, не вяжучись ніякими націоналістичними упередженнями, слідити за ідеольоґічною й практичною роботою с.-р. российських і використовувати все, що могло їм придатися з российської с.-р. літератури чи практичної роботи.

Але вірно також і те, що укр. с.-р., мало виявляючи власної продуктивности, односторонньо користувались российською с.-р. літературою, мало звертались до европейської соціялістичної літератури безпосередньо, не робили, на підставі її і на основі українських даних, потрібних поправок. Через те не раз виявляли залежність від российських поглядів і там, де українські факти вимогали зовсім иньших виводів.

Пізніще, коли партія укр. с.-р. зформувалась і революція дала їй змогу прийти до активної практичної роботи в великих розмірах, в вирі горячої практичної праці, що впала на неї, вона також не мала змоги й часу вповні „знайти себе". Реальні обставини українського життя, в котріх їй приходилось працювати, на кождім кроці показували неможливість притримуватись прикладів і тез российського с.-рівства, змушували йти зовсім самостійно. Але те, що було занедбане в попередніх літах, не могло бути виповнене в місяцях і тижнях, переповнених горячковою роботою. Укр. с.-р. в процесі сеї роботи далеко відійшли від теорії й практики рос. с.-р., але зіставались без власної ідеольоґії, без твердо уставлених основних прінціпів своєї соціяльної й політичної проґрами. Для даного моменту їм не лишалось нічого иньшого, як намацувати собі емпірично дорогу, стежучи за проявами народніх настроїв, за змінами в життю, викликуваними розвоєм революції.

Треба признати, що партія виявила в сім не аби-який інтуїтивний хист. Уставивши тісний звязок з селянськими массами на величезнім просторі української теріторії, здобувши їх глибоке й щире довіре, так що для них не було секретів в поглядах і настроях селянства, укр. с.-р. часто дуже влучно виносили чергові гасла, ставили проґраму дня. Але з другого боку, свобода від доґми, котра давала партії пластичність — змогу йти свобідно, без вагань і упереджень, за вказівками реального життя, — вона нераз загрожувала їй безпрінціпністю.

В своїй практичній роботі партія нераз робила такі скоки, такі зіґзаґи, що коли не компромітувала себе до решти, то в усякім разі давала сильну зброю на себе — власне таким докорам безпроґрамовістю й безпрінціповістю. Дійсно, тим часом, як буква проґрами, прийнятої на перших зборах партії 1917. р., зіставалася без перемін, практика партії розвивалася зовсім незалежно від неї, і нераз нова конференція робила такий зіґзаґ в иньший бік, що не могло бути й мови про якусь сталу лінію партійної роботи.

Се, розуміється, не можливо для політичної партії, яка ставить собі завдання на довший час, на дальшу перспективу. Завдання вивести український нарід на шлях світової соціялістичної революції, узброїти його потрібними для того засобами боротьби, вимагає довгої, систематичної, плянової роботи, котру не можна вести одною інтуїцією. Свобода від доґми не повинна бути свободою від певних сталих прінціпів, без котрих неможлива ніяка систематична робота. І ті певні спільні основи, які без сумніву були (бо без них партія розлетілась би одразу), повинні бути зведені до ясних і свідомих формул.

Завдання вказують досвіди світової соціялістичної революції. Способи й засоби їх осягнення виясняють студії реальних умов українського життя в його сучасности і досвіди революційної акції українських мас. Мусить бути пророблена робота, вказана формулою „Громади“: досвід світовий мусить бути скомбінований, провірений і конкретизований досвідом національним. Те, що було занедбане в давніщих десятиліттях, що не могло бути зроблене в горячих часах 1917-18 рр., повинно бути нагороджене тепер, коли обставини нашого політичного життя звузили рямці практичної роботи партії й тим самим дали її членам більшу змогу зайнятись теоретичною й орґанізаційною роботою в середині самої партії.

Вкладаючи в конкретні форми українського життя загально-світову соціялістичну проґраму, треба відповідно скомбінувати сі соціялістичні завдання з національно-політичними вимогами, нерозвязаними, не полагодженими завчасу і полишеними тепер, як куля при нозі, що паралїжує соціялістичні пляни. Мусить бути знайдена відповідна комбінація їх, так щоб захоплення національними інтересами не розривало контакту українського життя з загальним соціялістичним походом. Розрив з ним загрожував би реакцією, виродженнєм, кінець-кінцем загибіллю самого національного життя, якби воно схотіло в нинішніх умовах ізолюватись

виключно в своїх національних інтересах. Партія, котра стала б, на такім перебільшено-національнім становищу, була б дуже скоро збита з позицій партією чи партіями, які вміли б задержати контакт з загальним світовим рухом.

З другого боку, безоглядний розрив з історично утвореними формами й традиціями, з незабезпеченими досі національно-політичними інтересами українського народу, війшов би, очевидно, в конфлікт з інстинктом національної самоохорони, самозбереження народу, і партія, яка пішла б на таке національне самовідреченне, на повне і безоглядне пожертвуванне інтересів свого народу інтересам світової революції, була б збита з позицій партіями націоналістичними. Взагалі ніякий нарід не піде на повне відреченне від своїх політичних і національних інтересів для світової революції в нинішній переходовій добі, коли державні і національні противставлення не знищені й не переможені. Наш же нарід, котрий мусить доперва дістати свої політичні й національні ґарантії від сеї революції, щоб з ними перемандрувати сю переходову добу, вимагатиме від оборонців своїх інтересів особливо пильної уваги для сих справ.

Але можливість обєднання національних традицій українських з соціялістичними змаганнями, як відомо, заперечується і з крайньої лівої і з крайньої правої. Українські праві кола пускають в рух старі леґенди про крайній індівідуалізм української національної вдачі, що, мовляв, не лишає ніякого ґрунту для соціялістичного будівництва. Сі ж леґенди підхоплюються зліва на оправданне системи, котрою українські елементи свідомо відсуваються від соціялістичного будівництва на Україні: мовляв, національні традиції й національна структура робить український елемент непридатним для соціялістичної творчости.

Партія у. п. с.-р. тою самою інтуїтивною здібністю, чи практичним інстинктом, який виробляється в процессі роботи і був партією дійсно нераз виявлений блискучо, вміла обєднати сі дві сторони нашої революції — соціяльну і національну. Пішла фактично дорогою, вказаною предтечами української соціялістичної мисли, дорогою віків, протореною активною енерґією трудового українського народу і закиненою иньшими партіями; показала ділом можливість їх комбінованпя-звязування ниток українського минулого і сучасного, кажучи словами цитованої формули, з світовою соціялістичною революцією.

Але ся емпірична робота партії, кінець-кінцем, мусить бути зведена до відповідно розвинених і уґрунтованих тез, аби її дійсний характер, її завдання і підстави національні не були секретом, навіть для самої партії, котрої члени, як герой Мольєра, можуть навіть самі не підозрівати, що вони говорять прозою. Укр. с.-р. мусять бути свідомі того, що їх партія пильнує на переказаних українською минувшиною підвалинах; на суголосних моментах в українській народній структурі оперти нову конструкцію будучої соціялістичної України.

III.

На сю тему згідностей і розходжень сучасних соціялістичних ідеалів з нашою українською традицією повинна була б бути написана книга, котра б вияснила ті тенденції до соціялістичного ладу, які залягали в життю українського народу, виявляли себе в часах його активности і усвідомлялися в віковій роботі української мисли. Поки обставини дадуть мені приступ до матеріялів для детального розроблення сеї теми, я хотів би підчеркнути деякі факти, намітити деякі тези, котрі б дали загальний погляд на справу.

Як раз трийцять літ тому написав я невелику наукову працю особливо памятну для мене тому, що нею були початі „Записки Товариства імени Шевченка" — видавництво, котре мені потім довелось вести протягом цілих двадцяти років. Се була одна з перших моїх наукових робіт, в котрій мені довелось кинути світло на розвій нашого народнього життя. Називалась вона не дуже влучно: „Громадський рух на Вкраїні в половині XIII в." Мова йшла про дуже цікавий і симптоматичний рух, що прокинувсь у нашім народі в звязку з татарським нападом 1240 р. Тим часом, як князі та бояре, переконавшися в неможливости противстати сьому нападові, тікали, куди видко, в ріжних місцях людність, полишена сама собі, береться за нову політику. Вона касує у себе князівсько-боярський режім, уставляє натомість виборний устрій в поодиноких громадах, котрі з тим відокремлюються наново, як окремі комуни, безпосередньо під протекторатом Орди, приймаються платити їй річну данину в продуктах, а вона забезпечує їм поміч проти претензій старих володарів-князів, і, покладаючись на її поміч, визволені комуни до останнього борються з князями, що силкуються наново підбити сих збунтованих підданих.

Сій боротьби ми й завдячуємо відомости про отсей рух. Галицький лїтописець оповідає про походи Данила, його синів і воєвід на сі бунтівничі громади на волинсько-київськім пограниччу (над Богом, Случею і Тетеревом), описує завзяття Данила проти них, за те що вони покладались на татарську опіку, лютий терор, котрим він хотів відстрашити від такої полїтики иньших своїх підданих, палячи й руйнуючи сих „татарських людей", віддаючи в неволю на вивід, не слухаючи ніяких благань, ні покори.

Все спочутє лїтописця, одинокого свідка сеї траґедії, розуміється, лежить по сторонї Данила, не тільки по особистим симпатіям, а й по обєктивним даним. Справді, по однїй сторонї найбільш блискучий представник української державности, „король Данило-великий, добрий і мудрий", „другий по Соломонї", патріот і оборонець національної ідеї, по другій — люде, які ломлять в критичний момент національну солїдарність, підтинають сили української держави, переходять на бік ворогів віри, культури, всеї сучасної цівілїзації. Не тільки для офіціяльного історіоґрафа, а взагалі для українського патріота, інтелїґента тої доби не могло бути ні вагання в оцінці, ні вибору між оборонцями державности й культури й сими „зболшьовиченими" Українцями тієї доби.

Коли я в коротких звістках лїтописця старався відгадати характер сього руху і можливо докладно уявити його образ, ніхто не мав передчуття того, що ми переживаємо тепер. Я бачив в сих подіях масовий відрух громад против накиненого їм князівсько-дружинного ладу. Давні громади, колись автономні, потім поневолені князями, завдяки їх орґанізованій воєнній силї, і знеохочені княжою й боярською самоволею та всіми темними сторонами тодішнього державного укладу, користали з нагоди вирватися з сього державного ярма і вернутись до давнїщої незалежности своїх громад і для сього готові були вязатися навіть з історичним ворогом — степовим „поганином".

Я підчеркував анальоґії сього руху з пізнїщою козаччиною, де також проявлявся сей відрух від держави до громадської автономії. Там одначе примішувався елємент національної (в тім і релїгійної) охорони. В руху XIII в. сього не було, натомість впливала свіжа память приборкання чужим княжо-боярським режімом і офіціяльною церквою старого місцевого партикуляризму.

Коли б я писав про се тепер, я певно спинився б на анальоґіях і теперішнього життя — тих незалежних республіках, що потворилися на

нашій теріторії і після всіх пережитих досвідів з ріжними урядами обставили себе кулеметами против усяких претензій держави („князів“), панів („бояр“) і всякого иньшого стороннього елементу, і взагалі всього нашого революційного руху. Тоді ніхто не мав передчутя його. Але я був вихований в строгих традиціях радикального українського народництва, яке вело свою ідеольоґію від кирило-мефодіївських братчиків і твердо стояло на тім, що в конфліктах народу і власти вина лежить по стороні власти, бо інтерес трудового народу — се найвищий закон всякої громадської орґанізації, і коли в державі сьому трудовому народові не добре, се його право обрахуватися з нею. Я виходив з сих прінціпів в оцінці сього руху XIII в., і, хоч добре розумів всю трагичність для національного життя сього конфлікту українських громад з українською державою в такий критичний момент, в моїм представленню сього конфлікту симпатії лежали не по стороні улюбленця нашої старої історіоґрафії, „мудрого короля Данила“.

І от приходить мені тепер на гадку цікава ріжниця в поглядах на сю мою статтю, властиво на дане нею освітленнє сього руху, двох тодішніх коріфеїв української мисли — Антоновича і Драгоманова.

На Драгоманова її провідна ідея — спочутте до сих „татарських людей“ — зробила неприємне вражіннє. Еволюціонист, конституціоналіст, противник бунтарства і неорґанізованости, він не допускав симпатій до руху, який вів історичний процес назад, від держави до партикуляризму громад. Навпаки, Антоновичу стаття подобалась: при всім опортунізмі в практичній політиці він був перейнятий прінціпіальними симпатіями до всякої опозиції й активної боротьби з засиллєм держави: її централізмом, бюрократизмом, мілітарізмом (глибоке спочутте до такої боротьби проходить через усю його історичну працю). І в розмовах на сю тему він висловлював переконаннє, що Данило в сім епізоді показав себе попередником Хмельницького: оден і другий не вміли опертись на народі, йшли против масси й програли справу.

Антонович в тих часах був не тільки оракулом в питаннях чисто наукових, але й представляв певний ідеольоґичний напрям в українськім народництві, тому я й хочу на сім прикладі зазначити, що й тридцять літ тому були в нім течії, які, стоючи на ґрунті українських національних традицій, спочутливо ставились до народніх рухів, що висували перед інтересами національними інтереси соціяльні і доходили до боротьби з своєю державою в оборону нарушених нею

інтересів громадських. Правда, оцінка робилася в далекій історичній перспективі, але з прінціпіяльного становища велико важить і така оцінка давно минулого.

Виходила вона з прінціпів, переданих кирило-мефодіївськими братчиками. Братчики не вважали себе соціялістами, або, цо тодішній термінольоґії, — комуністами. Серед них була течія поміркована, гуманно-еволюційна, і радикально-революційна. Ся ліва течія по своїм поглядам і симпатіям була соціял.-революційна. Дещо вона зачерпнула з сучасного французького соціялістичного руху, котрим інтересувалась дуже, ще більше вивела безпосередньо з традицій українського життя: козаччини, гайдамаччини й иньших народніх рухів, власне в дусі такого соціял.-революціонізму, який найбільш яскраво відбивсь на Шевченкові.

На сторінках тої ж „Громади" в 1879 р. велась цікава діскусія, чи треба Шевченка вважати соціялістом, чи ні. Покійний Хв. Вовк (під псевдонімом „Сірко") доводив, що Шевченко був соціяліст, а Драгоманов тому перечив. Але його докази констатували властиво, що Шевченко, як поет-лірик і взагалі не теоретик, не витримував лінії соціялістичного мишлення в своїй поезії. Але що по складу своїх поглядів він був соціялістом-революціонером, кажучи теперішньою термінольоґією, в сім, властиво, не може бути сумніву для безстороннього читача. Нинішні українські соц.-революціонери з повним правом можуть вважати його своїм апостолом і пророком, як проповідника революції в імя соціяльної справедливости, з другого боку, — як речника кривди специяльно сільського українського робочого люду, його права на людське істнованнє, на повний продукт його праці, на землю, „всім данную". І в сій Шевченковій проповіді перед усім синтезувалась для пізніщих поколінь спадщина кирило-мефодіївського брацтва.

Ідейним антаґоністом Шевченка в сім кирило-мефодіївськім гурті був особливо Куліш. Тільки його погляди скрісталізувалися вповні в творах пізніщих, тим часом як Шевченка найяскравіщі вирази гадок припадають саме на часи формування кирило-мефодіївського брацтва. Тим часом, як у Шевченка мірою всього являється соціяльна справедливість, Куліш — перед усім приклонник культури, ладу суспільного й державного; в боротьбі з неорґанізованим, бунтарським протестом його симпатії завсіди по стороні верств буржуазних, носителів правопорядка. Через те він різко осудив боротьбу козаччини з польським

режімом, прославив Катерину II за зруйнованне Січи, сеї найвищої святости українського народу, і виляяв Шевченкову поезію „умоизступленною“ і „пяною“.

Сі виступи його зробили на українське громадянство вражінне тим тяжче, що сі свої декларації Куліш робив не в часах якого небудь розцвіту української енерґії й активности, а в добу найтяжчих заборон українського руху, в пору упадку українського життя. Українське громадянство поклонилось „умоизступленію“ Шевченковому й згірдливо відвернулося від „европейської мудрости“ Куліша. Все, що задавало тон українському життю в 1860-х, 1870-х, 1880-х рр., стояло на прінціпах Шевченка і на згідних з ними оцінках українського минулого Костомарова, Антоновича, Лазаревського, що підвели більш наукові підвалини під поетичні образи Шевченка (спеціяльна тема одного з рефератів Антоновича — показати, що, при всіх недокладностях в деталях, Шевченко зовсім вірно відчував провідні ідеї й головні моменти в українській минувшині.)

Оцінка Костомарова, що в своїй „Книзі биття українського народу“ признав первісній козаччині та її змаганням моральну висшість над шляхетською Польщею й царською Московщиною, можна рішучо сказати, на всі часи зісталась провідною ідеєю української інтеліґенції (її найбільш впливової, радикальної частини). Вона вважала, що український нарід був правий в своїй боротьбі з шляхетським режімом Польщі і з московським централізмом, і за сю вищу прінціпіяльну правду належить пробачити всі грубі екцеси, прояви дикости або некультурности, які часто вплітались до сеї боротьби: акти народньої помсти над насильниками і акти примітивного терору, котрими маса хотіла відстрашити верству експльоататорів від нового повороту на Україну. Українські маси, козаччина, ватажки, що їх вели, мусіли осягати свою мету тими засобами, які мали. Се вже була вина польского режіму, що замість засобів літературних чи парляментарних вони мусіли братись до крівавих повстань, сполучених з різнею, грабунком і т. д.

Виходячи з таких поглядів, українські історики й провідники українського народництва брали в свою оборону не тільки козаччину (і то не пізніщу старшинську козаччину, що будувала українську клясову державу і послужила прикладом і ідеалом для нинішніх самостійників, гетьманців, а козаччину ранішу, що проводила массами в

повстаннях проти польского феодалізму.) Ту ж міру прикладали вони й до гайдамаччини, не вважаючи, що в ній ідея соціяльного й національного протесту ще густіще обростала грабіжництвом та руїнництвом. Звісна поезія Антоновича з його молодих літ, коли він стояв на чолі радикальної правобічної молодіжи, дуже характеристично з сього боку противставляла пізніще вельможне козацтво, що від боротьби за нарід перейшло до його поневолення, „найвірніщим синам“ України-гайдамакам, що прийняли облишене гасло боротьби против соціяльного поневолення.

Нова українська історіоґрафія і всі, хто мав до діла з минувшиною народу, під впливом сих ідей жадібно ловили прояви народньої активности і з особливою увагою та симпатією спинялись на таких виступах народніх мас, однаково, чи в рамках української державности, чи в боротьбі з державністю чужою. Конфлікти віча з князями в XI-XII вв., отсей рух громад в XIII і житте в XIV, повстання селянства в Західній Україні (як от повстанне Мухи) в XV, початки масових рухів в Східній Україні в XVI та їх продовження в XVII, оппозіція Запоріжжа гетьманському режімові в XVII і XVIII, повстання Петрика й иньші рухи в Гетьманщині, гайдамаччина й подібні прояви протесту в Західній Україні, проби відзискання свободи серед селянства в тім роді, як „київська козаччина“ 1855 р., — все се були улюблені теми української історіоґрафії, популярної літератури, белетристики, театру і т. д.

Були се, як бачимо, саме ті нитки, що стерчали з уривків українського життя, перехованих для нас мачухою-письменністю, і просились, аби звязати їх з аналоґічними, тільки свідоміщими своєї мети й краще обставленими історичною традицією фактами „прямої акції“ західньо-европейського соціяльного революціонерства.

Стара цензура, що тяжіла над українським письменством і наукою, і весь тодішній проклятий режім не давали зплести до купи се все, поставити кропки над і, а головно — понести сю спадщину віків в новім освітленню в свідомість народніх мас. Життєві умови, проза життя не раз змушували представників сих ідей іти на гіркі компроміси з поліцейським, поміщицько-бюрократичним режімом. Тим не меньше багато сих „преподавателів“, „воспитателів“, „попечителів“, поки житте не виварювало останнього мозку з їх костей, заховувало великий пієтизм перед революцією. І за неможливістю, по їх гадці, піти

за активними тодішніми революціонерами, щоб активно здійснити українську народницьку програму, зробити практичний ужиток з переказаного ним матеріялу, весь сей революційний архив українського народу з тим більшим пієтизмом інвентаризувався, препарувався, коментувався, коли не друкованим словом, то устним, і переховувся, немов тільки чекаючи моменту, щоб перетворитися з потенціальної енерґії в кінетичну.

З якою антипатією трактовано в сих кругах зусилля української буржуазії коло збудовання клясової національної держави, всупереч соціялістичним мріям мас! „Кіевская Старина“ з пок. Лазаревським в головах, можна сказати, займалася складанем акту обжаловання на сю буржуазію за її прогрішення перед трудовим народом в економичній та соціяльній сфері. За те антіпод старшинської України, Запорозька Січ, се вікопомне огнище українського комунізму, в інтеліґентських народницьких українських кругах окружалось пієтизмом не меньшим, як у народі, що так гірко оплакав її зруйнованне, не помянувши й словом зруйнованне Гетьманщини.

Шевченкові пророцтва про неминучий народній розрахунок з „новими ляхами“, про страшний вибух народнього гніву против поневолення, його заклики до всіх, хто зістався з народом, „громадою обух сталить“, цитувались і рецитувались, як заповіт, як святий обовязок для всіх, хто хотів бути вірним заповітові великих вождів українського народу.

Се справа недавня, і всі ми памятаємо се!

IV.

І от, нарешті, наспів сей великий, напророчений поетом момент! Прийшла революція й почала потроху розгортувати можливости „прямої акції“, а далі й пхати на сю дорогу всіх, хто хотів і не хотів, льогикою фактів, неможливістю иньших методів робити в тих умовах, які творилися розкладом і розпадом старої російської держави. Що повинні були в сих обставинах робити кадри української інтеліґенції, виховані в народницьких українських традиціях, що наказували їм заповіти кирило-мефодіївців, Шевченка, всього дальшого розвитку української ідеольоґії?

Перед усім — не повторяти в ніякім разі помилок попередників — української інтеліґенції XVII—XVIII вв., ніяким чином не відри-

ватися від народу, не лишати його без інтеліґентських сил і не зневірити його ще раз в українській інтеліґенції, а з нею і в національній українській ідеї. Іти з ним в усяких обставинах, утримувати з ним моральний звязок за всяку ціну!

Розуміється, в революційнім массовім руху йти з народом — се не значить ним командувати, водити його точно по своїм плянам і діспозиціям. Массовий рух завсіди матиме в собі багато хаотичного й необчислимого, і на се треба бути приготованим, що ті, що йтимуть із ним, тільки до певної міри могтимуть ним кермувати, а часто він вестиме їх, а не вони його, і заводитиме не туди навіть, куди вони хтіли б. Та дарма, українська народницька інтеліґенція мусіла йти з народом скрізь по твердому й по сковзькому, коли не хотіла позбавити себе всякої реальної підстави, коли хотіла мати бодай якусь силу і хоч до певної міри творити українське життє.

Далі, досвіди століть поучували її, що українські масси, вийшовши на шлях прямої акції, поставлять неминучо перед усім завдання соціяльно-економичного характеру і в сій сфері захочуть взяти від революції як найбільше, а культурно-національні й політичні завдання приймуть за свої лише остільки, оскільки вони не суперечитимуть і не обтяжатимуть завдань соціяльно-економичних.

Через те, щоб не розійтись з українськими массами, українська інтеліґенція повинна була відповідно зложити свою програму і тактику, так щоб політичні й національні домагання, котрі належало задоволити в процесі революції, являлись побічними завданнями при розвязанню соціяльно-економичної проблеми, були її формою і ґарантією, доповняли, а ні в якому разі не обмежували, не то що не паралїжували розвязання сеї проблеми.

Се, вживаючи ще раз Шевченкових слів, і мало бути те сталенне обуха й гостренне громадської сокири, на те щоб „збудити хиренну волю“ України. Сею дорогою повинна була піти народницька-українська інтеліґенція, вірна заповітові свого пророка, коли не всує читала, співала і смакувала його слова та несла їх в нарід, як своє і його евангеліє.

Не повинна була злякатись революційного хаосу, іти через кров, через огонь і дим великого пожару, напророкованого віщим кобзарем, разом з своїм народом туди, де його чекала „сімя вільна нова“.

Але вона злякалась сеї дороги і не пішла нею. Убоялась „соціялізації фортепіянів“, як незвичайно влучно, з свого становища, зхарактеризував нашу революційну соціялізацію оден з лідерів соц.-федералістів на сторінках свого орґану. Вернулась на позиції демократичної партії часів першої революції або й ще далі на право. („Українська радикальна партія“, заложена за першої революції (на чолі її стояли тоді Грінченко, Єфремов, Матушевський) була дійсно далеко радикальніщою від тої відновленої в 1917 р., з котрої вийшли теперішні с.-ф. В перших пунктах її проґрами стояло:

„Щоб уся земля була не панська, царська чи богацька, а народня, і щоб давати її для роботи тільки хліборобам, які самі роблять, а більше нікому.

„Щоб так саме й усі фабрики та заводи, машини й струменти були народні — тих робітників, що самі роблють, і щоб їх було й те, що вони роблють.“

Як далеко відійшли від сеї позиції нинішні с.-ф.!)

Положила за головну мету справи культури, освіти, українізації самоврядування й поставилась вороже до всього, що могло утруднити, ускладнити осягнення сих завдань.

Тим самим спроневірилась вона заповідям Шевченка й пішла дорогою Куліша, котрий покладав теж основою всього інтереси культури (дуже тісно взятої), громадянського порядку і незайманности поміщицьких фортепіанів, вживаючи дотепної формули „Нової Ради“, при яких небудь політичних і соціяльних змінах.

Пішовши сею дорогою, Куліш прокляв козаччину і Шевченка, звеличав польських маґнатів і російських самодержців за те, що вони насадили примари культури на кістках українських повстанців-руїнників. Нову українську інтеліґенцію ся дорога привела до цькування українського соціялізму, до конспірацій з німецькими ґенералами проти Цен. Ради, до чолобить ясновельможному гетьманови з рації його опіки українському мистецтву та науці, до задавань під польське володіння українських земель та панегириків польській культурности в момент найбільших польських варварств над „українською диччю“. Читаючи останні розмови соц.-фед. політиків з польськими кореспондентами, так і бачиш маленьких епіґонів старого автора „Крашанки“.

Дорогою ж, облишеною старою українською ґвардією, пішла молодь, що обєдналась коло с.-рівського прапору, поставивши своїм

завданнем іти в нарід і з народом. З перших тижнів революції вона заповнила кадри інструкторів і аґітаторів Цен. Ради і Селянської Спілки, ґуберніяльних і повітових земств. Покинувши науку, екзамени, дипльоми й стажі, не дбаючи про забезпечення добрих посад, вдоволяючись лише тим, щоб прогодуватись, розтіклась по всьому просторові України, несучи гасла „землі і волі", прінціпи соціялізації економичного життя не тільки в промисловости, але і в сільськім господарстві, звязуючи соціяльно-економичні домагання українського селянина з соціялістичною проґрамою з одного боку, з національною і політичною проблемою — з другого.

Робила вона се не завсіди зручно, часом примітивно: се ж не були вироблені сили, а новики, які заповняли революційним ентузіязмом прогалини в своїм особистім і партійнім світогляді. Але зле чи добре — в сей великий момент вони одні робили се, що реалізувало стару проґраму „Громади" і що повинна була робити вся українська інтеліґенція, вірна своїм прінціпам.

Отже і не сій інтеліґенції було нарікати на невправність та незручність сих „мальчишок", „мартівських соціялістів" і т. д., коли сама вона кинула сю справу на призволяще. Справа не могла бути закинена, і коли її випустили з своїх рук Українці з старших ґенерацій, належало дякувати сим невправним рукам, що вони її підхопили й не дали впасти.

По кількох місяцях революції ситуація вирисовувалась уже вповні ясно. Для мене принаймні. Я побачив, що з народом пішли одні тільки с.-р., і яка б не була їх залежність від російської ідеольоґії (очевидно, вона мусіла з них злетіти в процесі практичної роботи в народі), ся партія, несвідомо для себе, стала носителькою старих гасл української революційно-народницької традиції. Вся українська інтеліґенція, радикально і народницько настроєна, повинна була піти з нею, і я для себе вважав обовязком піти в тісніщий контакт з сими „мальчишками", вважаючи се льоґічним розвитком всеї моєї попередньої роботи. Та взагалі небагато українських робітників з старших ґенерацій пішло сим шляхом: пристали до с.-р.: Л. Р. Кобилянський, М. В. Левицький, М. Ф. Біляшевський, М. Ю. Шаповал, і, мабуть, не богато більше.

Се було великою шкодою для України, що старші покоління української інтеліґенції, як отут виявилось, не були приготовані для

революційної роботи. Настільки навіть, що замість відійти від активної політики, яка не підійшла до складу їх характеру, та замкнутися в сфері культурної праці, вони стали зганяти з політичної арени українські партії взагалі, стали шукати чужих „вірних“ буржуазних рук, котрим би можна було передати правліннє Україною для ліквідації революції, з застереженнєм для українського елементу культурно-національних вартостей: української школи, культури, українізації самоврядування.

За українським же с.-рством, при всіх його помилках, зіґзаґах, збочіннях, зістанеться та велика, історична заслуга, що в сей відповідальний момент, звязавши — може немудро, часом примітівно, але реально—соціяльно-економичні домагання народніх мас з національними й політичними завданнями, вони зберігли революційну енерґію сих мас від повного розпорошення і дали їм сяку-таку проґраму. Як тепер, з пізніщої перспективи, бачимо, се було те, чого не годні були дати ніякі иньші соціялістичні партії: ні українські, ні російські, ні европейські, ні польські, ні чеські, ні угорські — соціялістично-революційну проґраму для селянства.

Добре чи зле, с.-р. ввели українське селянство в течію світової соціялістичної революції. Принаймні в своїй більш розвиненій частині воно почуло себе участником сього світового революційного походу.

І заразом своїм ділом вони урятували від повної компромітації в очах народу українську національну ідею і національно-свідому українську інтеліґенцію. Селянство переконалось, що українська національна ідея не тільки може бути погоджена з його соціяльно-економичними домаганнями, а навіть дає їм цінне обґрунтованнє, цінні форми й ґарантії, і що серед української інтеліґенції таки є елементи, з котрими воно може, з користю для себе, іти разом — до кінця.

V.

По сих вияснениях вертаюсь до постановленого з початку питання. Чи вважати тепер сю роботу партії у. с.-р. за скінчену, а саму партію за пережиту, так що вона може бути зліквідована без шкоди для справи, або навіть повинна завмерти в інтересах дальшої фази соціялістичної революції, а її члени можуть розійтись, кому куди ближче, або в цілости влитись в якусь иньшу партію, хочби в комуністичну партію большовиків України?

Я зазначив на початку свій погляд, котрий являється поглядом конференцій, що така ліквідація чи вливанне не буде корисним. В дальшім викладі я вияснив, в чім лежала рація істнування партії в попередніх стадіях революції, і, я думаю, з сказаного ясно, що ся рація не пережилась і в нинішнім моменті. Але я ще виспеціялізую кілька арґументів за сю гадку.

Почну з того, що небезпечно лишати без власника саму партійну фірму „у. п. с.-р.“, з котрою звязана така визначна роля в українській революції, популярність і довіре народу. Коли її покине нинішня партія у. с.-р., наслідок буде, майбуть, тільки той, що якийсь фраґмент партії або яка-небудь стороння ґрупа підійме й присвоїть собі се популярне імя й дасть йому новий зміст. Що воно де-кому одгонить памятю про залежність від рос. с.-р. та їх ідеольоґії, се не має значіння. Важним є зміст, фактично влитий на українськім ґрунті, а походженне партійних назв взагалі річ дуже припадкова. Хто памятає, звідки пішли назви гуґенотів, віґів, торіїв, так само, як наших козаків і гайдамаків, і яке се має значінне? Важні ті представлення, ті ідеї, які звязуються з ними! . . .

Ще важніще, що українському народові, по його соціяльно-економичній структурі, таки треба такої партії, як у. п. с.-р., так що зліквідувавши теперішню, будемо свідками утворення нової з більше-меньше подібною плятформою. Країна хліборобська, котра дуже довго матиме сей переважно хліборобський характер, завдяки своїй фізичній структурі (а тепер переживає навіть дуже характеристичний процес „дезурбанізації“ і „дезіндустріялізації“ — повороту на село, до сільського господарства навіть тих елементів, які відірвались були від нього, так що в найближчій будуччині сільська фізіономія України виступить ще сильніще), Україна мусить мати соціялістичну партію, котра в основу своєї проґрами положить охорону інтересів сільського трудового люду й соціялізованне сільського господарства. Соціялістичні партії, які в основу кладуть розвиток індустріяльного пролєтаріяту, досі ні в теорії, ні в практиці не опанували селянського питання. В тім числі й большовики — про се говоритиму зараз нижче. Скрізь в соціялістичній практиці, яка виходить від орґанізації промислу, село зістається инородним, гетероґенним елементом, котрий стараються більш або меньш зручно „нейтралізувати“, але в плян соціялістичного будівництва орґанично, як творчий елемент, воно не входить ніде. Тому

соціялістична орґанізація селянства в нинішніх умовах не може успішно вестись простою секцією орґанізації чи партії, яка своїм головним завданнєм ставить орґанізацію індустріяльного пролетаріяту, тим меньше — просто всуміш із нею.

Се ж ясно, що індустріяльний пролетаріят і селянська трудова верства по своїй економичній структурі, наслідком відмінних умов своєї продукції, конкуренції інтересів (в теперішніх умовах ще не пережитого старого ладу), нарешті — через свій духовий, психольоґічний склад, вимагає окремої й рівнорядної орґанізації поруч пролетаріяту індустріяльного. Завданнєм соціялістичних партій являється поглибленнє в сих двох основних трудових верствах спільних соціялістичних прінціпів, координованнє їх інтересів, утвореннє звязків і дружніх відносин між ними, політична кооперація, можливо тісна і солідарна, але все се не може бути осягнене мішаннєм до купи одного й другого, а тільки пляновим координуваннєм соціялізації селянської й індустріяльно-робітничої верстви.

Тим більше на Україні, де справа ускладнюється також і тим, що селянство має тут і окрему національну фізіономію, являється підставою української національности й тяжким історичним процесом призвичаєнє дивитись на себе, як на єдиного правдивого представника нації, сторожа її традицій та ідеольоґії, як на „людей“ против „панів“, що зрадили й закинули або калічать у пяте через десяте свою мову й національні традиції.

Українське селянство мусить мати партію, до котрої могло б мати довіре не тільки в соціяльно-економичних питаннях, але і в політичних та національних. Український селянин, в міру того, як у нім розвивається свідомість клясова, дуже добре тямить і се також, що революція повинна дати йому й політичні та національні ґарантії, забезпечити від національного пониження й політичного гнету. Події нашої революції з сього боку полишили в його свідомости слід глибокий і не скороминущий.

Отже мусить він мати представництво, котре міг би вважати своїм й тільки своїм, про котре міг би бути певним, що воно перед усім орієнтується його інтересами, а не дивиться на нього тільки, як на дешевий людський матеріял для соціяльних чи політичних експеріментів.

Тому соціялісти, коли не схочуть пустити з своїх впливів українське село й полишити його по-за соціялістичним рухом, будуть одна-

ково змушені орґанізувати на місце у. п. с.-р., як би вона перестала істнувати, нову спеціяльно українську соціялістичну партію, котра б спеціяльно займалась селянством і заступала його інтереси, як у. п. с.-р. Инакше національні почуття українського села стануть предметом спекуляції партій буржуазних, реакційних.

Очевидно, в інтересах соціялізму ніяк не можна допустити, щоб задоволеннє реально сущих національних потреб і домагань трудового народу стало монополією буржуазії чи буржуазного ладу. Національність, як реальна форма буття, мусить в соціяльнім будівництві знайти теж повне своє задоволеннє, і з сих мотивів діяльність у. п. с.-р. мусить продовжуватись.

Нарешті, істнуваннє у. п. с.-р. потрібне і цінне і з становища загальних інтересів соціялістичного руху. Я се вже сказав вище, але мушу сю гадку розвинути.

Хоч би як не тільки обєктивно, а навіть прихильно не оцінювати політику Совітської Росії і комуністичної партії большовиків на Україні в останнім році, все таки треба признати, що й досі (нагадую, що відомости наші йдуть з останніх часів перед польським наступом — пізніщі звістки вносять де-які більш сприятливі деталі, але не дають чогось такого, що зовсім би міняло попередній образ) большовики таки не опанували України, і вона являється не етапом, а скорше перепоною, барєром в поширенню соціялізму, соціялістичної революції. Як сказано було, під большовицьким режімом українська революція в масах пішла назад в порівнянню з часами Центр. Ради. Село замкнулось, селянин ставиться до большовицького режіму ворожо. Антісемітські балачки про те, що всім у комуністів кермують „жиди", знаходять в массах прихильний послух. Централістичні тенденції большовиків, їх бажаннє яко мога тіснїще звязати Україну з московським центром, викликають реакцію в дусі гасла „Україна для Українців". Все се, розуміється, дуже шкідливе з становища інтересів соціялістичної революції, загрожує будуччині даремною витратою засобів і енерґії на поборюваннє перешкод, не реально даних, а витворених тактичними помилками. Всьому сьому треба запобігати в самім корені.

Політика большовиків на Україні, з початку цілком ворожа українству, потім підозрілива, тепер може тільки насторожена і стримана, їх тенденція — правити Україною по можности без Українців, не допускати до власти, до впливів навіть соціялістичні, радянські україн-

ські партії, не давати Україні ніякої самостійности й самодіяльности, тримати її звязаною по руках і по ногах разом з Московщиною, — на Україні і по-за Україною навіть оцінюється, як пережиток старого московського централізму, як власть великоруського імперіялізму і націоналізму над большовицьким соціялізмом. Як авторитетне свідоцтво, останніми часами цитуються докори Леніна за сей націоналізм і імперіялізм його сопартійникам на VII совітськім конґресі. Але сей нахил трактувати Україну не як самостійну країну з повними правами самоозначення, а як російську кольонію, крім закорінених навичок минулого, має, майбуть, і се джерело: свідомість або почуттє великої трудности для большовизму опанувати Україну з її селянством, сильним, активним і національно відмінним від Московщини, з її соціяльно-економичною структурою, яка не вкладається в большовицьку концепцію соціялістичної проґрами.

Навіть у себе на Московщині большовики властиво не опанували, не завоювали для комунізму села. Вони тільки „знейтралізували“ селянство, як влучно зхарактеризував се оден комуніст, який поділився зі мною своїми поміченнями з тілько що відбутої подорожі до Московщини. Почасти поставили селянство в залежність від совітського уряду перспективами ліквідації поміщицьких земель, почасти пороблили ріжні уступки заможному селянству і взагалі стараються менше рушати село. Уступки, пороблені в сільсько-господарській орґанізації села, дуже великі, розминаються не тільки з комуністичними, але й з трудовими прінціпами, отже мають вповні опортуністичний характер. На Україні большовики готові йти ще на дальші уступки, з огляду на те, що се більш хліборобська країна, селянство тут ще сильніще, ще більш індівідуалістичне і заможніще від селянства великоруського: таким воно уявляється їм.[1]) Тактика дуже небезпечна: замість втягати селянство в соціялістичну течію, вона відсуває його від соціялістичного будівництва, ізолює й „нейтралізує“, як чуже, стороннє тіло, що попало в соціялістичний орґанізм, і в результаті могла б зробити Україну дійсною загрозою соціялістичній революції в російсько-большовицькій концепції.

---

[1]) Згаданий мій інформатор оповідав, що большовицькі лідери, вважаючи у себе, в Росії, можливим допустити в селянськім господарстві наємну працю в невеликих розмірах (одного наймита і одну наймичку на господарство — з тим тільки, щоб вони були орґанізовані в професійні спілки), українському селянству, більш заможному взагалі, готові попустити ще більше, ставлячи тільки умову, щоб його хазяйство не мало завдань спекуляційних.

Країна, де таке ізольоване від соціялістичної революції селянство являється хазяїном единим і неподільним, де міський пролетаріят сидить в бльокаді по містах під загрозою селянського повстання і голодної смерти і не має ніякого приступу, ніякої звязи з селом, бо відділений від нього і національністю і історичними традиціями, дійсно не може бути ніяк „благополучною по комуністичній революції“. Ясно, що російські большовики, з одного боку роблячи всякі зусилля, щоб показати свою прихильність до української стихії, стати протекторами української культури, відмежуватись на сім полі, яко мога рішучо, від обединительної політики царізму, разом з тим мусять, коли хочуть бути послідовними, вести на Україні політику експльоатації, трактуючи її, як кольонію. Раз ся країна така неужиточна для соціялістичної революції, навіть небезпечна для неї, нічого більше не зістається, як використовувати її засоби і багацтва для більш надійних огнищ соціялізму, та всяко ослаблювати її несоціялістичні верстви, з огляду на можливу погрозу від них соціялістичному будівництву.

Се цілком льоґічно виходить з занятої большовиками позиції. але приводить до результатів, які грозять хронічним напруженнєм і конфліктами між Україною і Росією. Тим часом, як з заходів большовиків на полі українського культурно-національного розвитку мало що виходить, наслідком тої тенденції — все, навіть і українську культуру робити в своїм безпосереднім заряді, московський централізм і кольоніяльна політика викликають роздражненнє, скріплюють націоналістичні гасла, кидають людність направо й виводять з соціялістичної революції. Україна справді може стати контр-революційним огнищем, а „знейтралізоване“ і взяте за скобки заможне селянство — активною контрреволюційною силою.

Большовицька політика мусить бути піддана основній ревізії і поправкам. Одною з таких поправок являється заміна системи „нейтралізації“ селянства його соціялізацією, і як комуністичній партії большовиків се не вдається, а видко, що їй таки трудно, опираючись на індустріяльний пролетаріят, успівати в соціялізації селянської верстви, то сим мусять зайнятись иньші партії. У нас на Україні вела сю роботу у. п. с.-р., вела успішно, поки ся робота не була спаралізована й розбита ріжними несприятливими обставинами. Вона повинна вести її й далі, як окрема і самостійна партія, а не як краєва фракція большовистської партії, залежна від ухвал і директив московського центра.

Ся самостійність — одна з передумов довірря українських трудових мас до у. п. с.-р. й її впливу на них. Український трудовий нарід мусить мати свою соціялістичну партію, котра б орієнтувалась на його інтереси і в процесі соціялістичної революції. Се я вже сказав і тепер тільки підчеркую, що се лежить в інтересах загальної революції, щоб український нарід, з окрема його селянство, стояло під впливами й директивами соціялістичної партії, до котрої мало би повне довіре, а не загрожувало б соціялістичному тилови.

З сих мотивів здається помилковою позиція, зайнята III інтернаціоналом (з приводу внесеної боротьбистами заяви про приступленне), що на Україні може бути тільки одна комуністична партія — большовиків, і всяке роздробленне по національному чи теріторіяльному прінціпу не допустиме, з огляду на можливість боротьби чи конкуренції радянських партій.

Українські радянські партії повинні істнувати, бо тільки вони можуть забезпечити активну участь українського трудового народу в соціялістичній революції. Через те більш раціональним, ніж їх вливанне до единої партії комуністів-большовиків, здається бльок радянських партій України, українських і неукраїнських, обєднаних спільним фронтом проти контрреволюції й реакції.

VI.

Обстоючи се, що в інтересах українського життя і успіхів соціялістичної революції у. п. с.-р. повинна заховати своє істнуванне, я не роблю собі ілюзій, що до її дальшої дороги. Не буде вона стелитись ні рожами, ні лаврами! Не буде її роля „вдячна". Та що робити! Така вже доля випала українському народові, і хто не хоче бути дезертиром, мусить її з ним ділити.

Затриманий в своїм історичнім розвитку неприязними ґеоґрафичними й політичними обставинами, він не обстояв в час свого національного й політичного істнування, не витворив і не використав сих форм для свого економичного й культурного життя. Тепер, коли світова революція кличе народи на розвязанне великих соціяльних проблем, на творенне соціялістичного господарства, безклясової держави, наш нарід мусить прихапцем, принагідно, не відтягаючи в сей бік занадто багато енерґії й уваги своеі й чужої, старатись забезпечити собі політичну незалежність, розвязати національне питанне.

Без того не може рушити наперед, бо через ті переходові стадії державного, громадського і економичного життя, котрі стоять на черзі (не кажучи про можливі моменти реакції), він не може переходити, не виставляючи себе на небезпеку тяжкої, кольоніяльної експльоатації, економичного, культурного і національного занепаду, коли не забезпечить собі повного права на продукційні сили свого краю, на розпорядженне розділом і спожиткованнем продуктів його. А се неможливе без забезпечення в тій чи иньшій, аби тільки реальній формі його суверенности на всі переходові часи, поки дійсно не відомре держава з усіми своїми політичними і національними конфліктами, котрим тепер іще кінця не видко. Без сих форм забезпеченої самостійности й суверенности живий орґанізм народу — позволю собі се порівнянне — зістанеться з своїми мязами й нервами, непокритими шкірою; він не зможе жити в тім світі, що його окружує.

Доки сі форми не будуть вироблені й забезпечені, у. п. с.-р. буде змушена далі шукати таких комбінацій, котрі наближали б українське життя до соціялістичного ладу без нарушення прав українського народу на суверенність і повноту національного життя, на розвій економичного добробуту, культури, освіти до розмірів, потрібних для задоволення вимог нації.

Се — ясно, розуміється. Але виносити національні домагання тепер, коли в широкім світі з національними гаслами носяться і на них спекулюють головно елементи реакційні, контрреволюційні, се робитиме кепську репутацію. Нікому або дуже мало кому інтересно заглублюватись в траґедію народу, запізненого в своїм розвитку „з причин, від нього незалежних“. Для широкої публіки в нинішнім хаосі життя „всі коти сірі“, і всі, хто журиться національною справою, таки націоналісти. Укр. соц.-рев., хоч будуть старатись усіми силами бути бездоганними соціялістами і будуть не в однім більш послідовними й прінціпіяльними соціялістами, ніж комуністи самих високих марок, все таки зіставатимуться під підозріннями націоналізму, соціяль-патріотизму й иньших тяжких гріхів. Тим більше, що таки й не бракуватиме партій, ґруп і людей, які матимуть охоту далі діскредитувати перед світом українські змагання і у. п. с.-р. спеціяльно, коли вона буде мати авторітет і вплив в українських масах.

Будуть укр. с.-р. соціялістами другого сорту в очах лівих і правих також і тому, що будуть базуватись на селянстві й його інтере-

сах, тим часом як європейський соціялізм далі базуватиметься на індустріяльнім пролетаріяті, а селянство й його інтереси для широкого світу ще довго будуть сінонімом консерватизму й реакції. Я підкреслив уже се, що за сі роки соціялістичний рух ніде не встиг опанувати сільське господарство, привести його, як орґанічну частину, до будови соціялістичної держави, а селянство в рамці соціялістичного руху. Єсть пляни, побажання, надії, що сільське господарство, зконцентроване, удержавлене, перебудоване на колєктивну форму, знайде там своє місце, і сільсько-господарські робітники, ставши участниками сих коллєктивів, стануть в рядах соціялістичної армії разом з індустріяльним пролетаріятом. Але в діло се не перетворюється, і селянин-власник, що становить таку серіозну силу в цілім ряді держав, зістається для робітника фабричного не товаришом, а силою чужою, необчислимою або й просто ворожою, від котрої соціяліст не сподівається для своїх плянів нинішнього дня нічого доброго.

По анальоґії, українське селянське господарство, поскільки воно зістанеться індивідуальним, не вважаючи на всі соціялістичні прикмети, які туди вдасться ввести, для соціялістичної публіки зіставатиметься господарством дрібно-буржуазним. Те, що у нас так пишно називалось „соціялізацією землі“ (і, очевидно, буде далі називатись, бо стало вже утертим терміном, соціяльно-економичним гаслом, на місце котрого таки й трудно підшукати иньший вираз), воно в самій річи так далеке від дійсної соціялізації, що, коли сторонній соціяліст слухає про нашу соціялізацію, у нього являється не тільки розчарованнє, а навіть підозріннє, чи нема тут якогось термінольогичного лукавства. А вже У. П. С.-Р., що переводить таку соціялізацію, представляється йому не инакше, як дрібно-буржуазною партією, що тільки пошивається в соціялістичне пірре.

На все се укр. с.-р. мусять бути приготованими, особливо в найблизшім часі. Треба, розуміється, поясняти при кождій нагоді й можливости, що У. П. С.-Р., працюючи над реформою дрібно-буржуазного господарства, ставить собі завдання чисто соціялістичні. Що, працюючи над розбудженнєм, усвідомленнєм і поглибленнєм давніх соціялістичних потягів українського селянина, нераз маніфестованих ним в моменти своєї активности, але приглушених і задавлених буржуазним ладом, укр. с.-р. робили й робитимуть роботу незвичайно цінну й богату наслідками для соціялістичної будуччини. Може бути, що й самі ті дороги

й форми, яких вони шукають для українського сільського господарства, придадуться для світового соціялістичного будівництва і матимуть для нього велике значінне, з огляду на ту величезну вагу, яку знова набирає хліборобське хазяйство з упадком промислу.

Є в соціялістичнім світі і тепер течії й групи, які серіозно ставляться до сеї проблеми і зможуть відповідно оцінити вагу роботи У. П. С.-Р. Але багато на се нема чого покладати. Для широкої соціялістичної публіки укр. с.-р. зіставатимуться соціялістами „приготовительнаго класса", і робота їх партії буде оправдана тільки її реальними результатами. Коли український нарід обстоїть своє національне й політичне істнуваннє і, опираючись на своє сильне, усвідомлене, політично і соціялістично розвинене селянство, на міцних підставах свого господарства, зреформованого, згідно з соціялістичними завданнями партії, займе відповідне місце в економичнім і політичнім життю Европи, партія оправдає свою роботу.

Може сей момент не так далекий від нас, як може здаватись. Але чи далекий він, чи близький — передовсім у свідомости своєї користної ролі в розвитку українського селянства і ваги своєї роботи, з погляду завдань соціялізму, укр. с.-р. повинні знайти для себе задоволеннє.

VII.

В центрі плятформи У. П. С.-Р. стояла і далі повинна затримати се своє місце реалізація одвічних гасел українського трудового народу: права на землю і права на повний продукт праці.

Боротьба за „землю і волю", себто (в економичній сфері) за незайманність продукту його праці для яких-небудь сторонніх претенсій, була головним нервом активности українських мас, їх повстань проти чужого панування і свого домашнього поневолення верствою експлоататорів. Ся гадка гнала сї маси з краю в край, з одної частини теперішньої української території до другої, вимішувала протягом віків в процесі шукання „вільної землі" ріжні місцеві ґрупи в більш одностайну етноґрафичну масу, уодностайнювала мову, фолькльор, психіку, приготовлюючи матеріал для нації. Вона наповнила життє трудового українського народу сею вічною метою, сим невмирущим імпульсом, котрий не переставав будити його мисль, його уяву, його почуття, його енерґію; зводила до одности його право, мораль, весь світогляд; да-

вала йому свого роду релігію праці. Від нього українське народництво від самих початків своїх прийняло сі гасла теж, як одно з перших і головних завдань своєї проґрами — служити, по мірі можности, здійсненню сих домагань. Але тільки нинішня революція дала змогу розгорнути сю проґраму в повнім обсягу, і реалізацією сих старих гасел зайнялась У. П. С. Р.

Ту лінію, котру У. П. С. Р. взяла в першій стадії революції і котру вона з невеликими змінами повинна вести далі, я зформулюю так:

Спираючись передовсім на безземельне і бідне селянство, а також і на середняку, можливо щадячи інтереси трудових хазяйств і зберігаючи, в управі громадській або колективній, вищі форми сільсько-господарської культури, па сій базі перед усім, з огляду на хліборобський характер країни, оперти соціяльну й політичну будову Української Соціялістичної Радянської Республіки трудового народу.

Термін „середняка" вживається в ріжних значіннях. Я пропоную вживати його на означенне селянства, яке займає посередне місце між селянством бідним і селянством заможним — трудовим (за котрим уже йде селянство богате, нетрудове, яке вживає в хазяйстві найману працю). По обчисленням сільсько-господарської статистики весь запас землі сільсько-господарського значіння в середнім для цілої України дає на господарство коло 6 десятин доброї землі. Селянське господарство, яке наближається до сеї середньої, ідеальної пайки, на котру має право селянське господарство в земельнім запасі України, я от і пропоную називати „середняком".

Завданнєм земельної політики Укр. Респ. і У. П. С.-Р. в ній я вважаю:

ввести бідне селянство, яко мога скорше, в ряди середняка,

піднести інтенсивність і продуктивність середняцького хазяйства з рівеня прожиточного на рівень трудовий, заможний,

в сім процессі віджививити й розвинути в селянстві признанне і свідомість певних соціялістичних прінціпів землеволодіння, колись йому властивих (в більш елементарних формах). Сі прінціпи такі:

виключенне всеї сільсько-господарської землі з товарообміну, себто скасованне куплі-продажі землі, і

заміна права власности правом уживання, доживотного і наслідного, але умовного і обмеженого. Обмеженого певним максімумом площі,

трудовим прінціпом хазяйства і підпорядкованнєм реґулятивним розпорядженням публичних орґанів сільсько-господарського контроля.

Се підпорядкованнє селянського хазяйства публичному сільсько-господарському контролеві, в дальший розвиток ідеї умовности землеволодіння, має дати змогу переводити інтенсіфікацію селянського господарства в вище зазначених цілях, повищувати продуктивність сільського господарства й орґанізувати його в загально-краєвій, а може й ще ширшій, міжцержавній проґрамі. З другого боку помагає реґулювати землеволодіннє забираннєм земельних лишків, які виходитимуть по-за силу трудового господарства, з повисшеннєм інтенсіфікації, заміною культури збіжа культурою ростин техничних, більш цінних, поплатних, але й більш вибагливих що до праці. Коли поруч жита, ячменю і т. п. сільсько-господарський контроль положить в обовязок в певних розмірах, в відповідних фізичних умовах, виділити певну частину ґрунту під буряки, хміль, тютюн або виноград, бавовну, иньші ростини текстільні або олійні, — се не тільки підійме прибуток господарства, але й зробить частину землі зайвою, тому що для неї вже не стане сили у індівідуального трудового господарства.

Реґуляція землеволодіння й сільсько-господарський контроль на ґрунті умовного ужиткування стануть, таким чином, дуже сильним і розмірно легким знарядом дійсної соціялізації сільського господарства. Він дасть змогу вести селянство поволі, крок за кроком, по певному пляну, без тяжкої принуки й насилування, від чисто індивідуального господарства до коллективу, від урівняного землеужиткования до урівняння долі в продукції, себто до коммунізму.

І тут, як у всім, кажучи словами французького прислівя, тільки перший крок коштує багато, і я вважаю, що сей перший крок був уже зроблений працею У. П. С.-Р. в першім році революції і доказав здійснимість сеї проґрами.

Репутація українського селянина, як невблаганого індивідуаліста, що непохитно стоїть на прінціпі священної власности, нічим абсолютно не дасть себе звести з сеї позиції й тому неприступен ніяким соціялізаціям, ніяким соціялізмам, безповоротно загинула в сій революції. Ся репутація, яка так пильно підчеркувалася в правих українських кругах, що сій глибокій ріжниці між українським селянином-індивідуалістом і великоросийським общинником-коммуністом, здається, повірили в значній мірі навіть большовики, в дійсности являється,

коли не винаходом, то знарядом української буржуазії, яка таким чином хоче поставити свої інтереси під охорону „народньої психольоґії“ Українця.

Незалежно від того, що на значній частині української теріторії громадське володінне землею дожило до недавніх часів в досить виразних формах, в иньших частях володінне індивідуальне, „подвірне“, все-таки не затратило ідеї келлективного права на землю громади. Традиції громадського володіння взагалі в українськім селянстві дуже живучі, й інстинкти власности, протеґовані обовязуючим правом, не переставали входити в конфлікт — з одного боку з коммуністичним поглядом на землю, як на „божу“, „всім даную“, кажучи словами Шевченка, не підлеглу закріпощенню ужиточність, з другого боку — з прінціпом трудовим, що тільки в праці бачить джерело права і в нічім більше. Коли селяне XVI. в. заявляють, що вони в землі „свого нічого не мають, одно божие та господарево“, то нам тільки треба заступити накинену феодальним режімом ідею прав „господаря“ (вел. князя) ідеєю більш абстрактною, а заразом близшою моральному світоглядові їх — ідеєю трудового народу, суспільности, і ми знайдемо ту формулу, яка з того часу не вмирала ніколи і яка вимагає тільки свого відсвіження, усвідомлення й поглиблення.

Захватним тенденціям пана селянин був змушений противставляти свої права окупації, давности, неперерваного уживання, приладжуючись до прінціпів обовязуючого права, котре не приймало його арґументів про рівне право на „божу“ землю, на трудове право продовжувати раз приложену до землі працю. Кінець кінцем, він прийняв арґумент власности, тому що він міг боронити його право праці від панських претензій. Але певне моральне роздвоєнне в свідомости селянина далі зістається. Власність на землю для нього лишается річчю сумнівної моральности супроти сих далеко твердших і святіщих понять права всіх па землю і права праці на землю, до котрої вона приложена. Почутте, що своє право він боронить арґументом неправильним, неморальним, живе в нім. Тому перехід від власности до забезпеченого доживотного і навіть наслідного володіння, як скоро тільки єсть якесь довіре до сеї забезпечености, для селянина трудового не тільки не представляється чимсь траґічним і страшним, навпаки — він приносить його етичному почуттю помиренне його економичних інтересів з отими одвічними, вищими доґматами його „релігії праці“.

З другого боку трудовий селянин предобре розуміє, що прінціп „священної власности“ на землю завсіди більше служить „панові“, взагалі буржуазії на поборюваннє інтересів трудових елєментів, ніж на охорону сих інтересів праці, тому трудовому людові далеко користніще відкинути його й перейти під безпосередню охорону трудового прінціпу, себто на прінціп соціялістичний, який в останнім результаті навіть в праві на землю трудовому людові більше послужить, ніж пошкодить.

Сим пояснюється сей незрозумілий для буржуазії факт, котрому вона так-таки й по нинішній день не хоче вірити і не приймає його („сей факт не повинен істнувати“, як висловлюється оден персонаж Чехова), а саме що український трудовий селянин, сей твердокамінний індивідуаліст, по її переконанням, прийняв скасованнє права власности на землю підчас української революції і ті прінціпи соціялізації, які були поставлені У. П. С. Р. Тим часом, коли не дивитись на діло через отсю леґенду про надприродний індивідуалізм українського селянина, а взяти його в обстанові історичної еволюції і в цілости його етичного світогляду, факт сей представляється зовсім зрозумілим і натуральним. У. П. С. Р., може навіть несвідомо для своєї більшости, мала в сім за собою традицію українського народництва, дорогою котрого пішла, його досвід в народній психольоґії, його спостереження над еволюцією трудового українського господарства, мала отже за собою саму сю еволюцію.

Надаючи велике значіннє етичному елєментові в історичнім процессі і в революційній практиці, У. П. С. Р. в сім, як і в иньших питаннях, має велику силу етичного арґументу, який являється могутньою зброєю. Нарід (трудовий, розуміється) реформи незмірно цінить, перехід економичних відносин на той етичний ґрунт, котрий, кінець кінцем, його свідомости, не викривлений софізмами автоматичности економичного процесу, історичної необхідности і т. д., представляється единою певною й нормальною підставою відносин. Щоб доступити справедливости, бути в згоді з своїм етичним переконаннєм, він готов помиритись з тяжкими недогодами, понести великі жертви, бо вважає всякий лад, позбавлений сеї етичної підстави, непевним і нетрівким. На сім ґрунті можна зробити багато.

В кождім разі, яка б не була будучність партії, в минулому вона має вже сю заслугу, що в сім основнім питанню соціялістичного бу-

дівництва України — земельнім вона вивела українське трудове селянство з глухого кута власности, куди його загнала клясова держава, і повернула на початкові, вихідні соціялістичні позіції, відповідно поглубивши і усвідомивши їх соціялістичний характер.

VIII.

Переходжу до другої підвилини українського народництва — громади.

Ідея ся мала величезне значінне в його ідеольоґії. Не мала тої практичної гостроти, як право на землю і право на повний продукт праці, але її моральне і конструктивне значінне буде не меньше, а навіть більше. Українська історія представлялась нашим народникам-історикам і політикам, як епопея боротьби, довговікової, завзятої, між Ормуздом народньої стихії — одвічним прінціпом громади, як орґанізаційної форми і моральної та правової норми, з Аріманом звихненої цівілізації, яка збройною силою і лукавим словом калічила, розкладала сю підставу народньої етики і права, його соціяльности, насаджуючи феодальний аристократизм, монархизм, індивідуалізм римського права, еґоцентризм офіціяльної церковної моралі.

Було тут дещо з загального словянофільського противоставлювання одвічного словянського колективизму романо-ґерманському індивідуалізмові: воно наложило свою печатку, напр., на „Книгу Бития“ кирило-мефодіївців, найбільш яскравий вислів історіософії українського революційного народництва, який заховався для нас. Але таки ще більше було впливу самої української історичної традиції, яка окружила особливою любовю все, в чім проявляв себе прінціп громади, її свобідного самоозначення і самопорядкування. „Віче“, „брацтво“, „копа“, козацька орґанізація і, нарешті, її вінець — „Мати-Січ“, її лицарсько-комуністичний устрій стали предметом культу українського народництва, яке з особливою пильністю й пієтизмом стало слідити за всіми проявами громадської спільности, солідарности й ініціятиви.

„Рід“, як реґулятор життя, вимер, очевидно, на самім світанку українського історичного життя, в добі розселення, полишивши тільки слабі спомини в народній свідомости; тоді виступив колектив теріторіяльний, і домаганне свободи й незайманности його самоозначення стала гаслом народнього життя, тим більш пекучим, що ся незайманність бу-

вала аж надто часто загрожена або знасилувана. Її треба було доходити або боронити всім напруженнєм народніх сил: се й стало другим елементом „волі“, як традиційного гасла народньої боротьби за своє право, не економичним уже, а моральним.

Незвичайне привязаннє до своєї свободи підчеркується чужосторонніми письменниками від перших стріч з нашими племенами, як їх характеристична прикмета: люде цінять особливо те, в чім бувають загрожені. Від часів Прокопія, що, оповідаючи про події 530-х рр., дав нам свій клясичний опис українського народовластя, і до останньої революції громадський колектив у нас тільки часами міг себе проявляти. Воєнна сила, що орґанізували наші старі громади для оборони від степової руїни в початках нашої історії, вимкнулася з рук громади, завдяки напливу чужинців-Варягів, і стала в руках князів та бояр знарядом народнього поневолення. Пройшли віки, поки нарід орґанізував нову військову силу, козацьку, яка стала в його обороні не тільки проти степової руїни, але й від поневолення клясовою державою — тоді вже польською; але ся військова сила теж скоро сформувалась, як кляса, під впливами Польщі й Москви, й її провідники стали будувати українську клясову державу на руїнах громади. І так „віче“, „рада“ стали проявами революційної активности українського народу проти ворожого йому режіму — економичного, соціяльного чи національного поневолення, аж до того памятного моменту, коли з мартівською революцією українське громадянство позавязувало ради, обєднані Центральною Радою, що засіла в кімнаті сестер українського шпиталя при Володимирській улиці в Київі.

Центральна Рада одначе не перевела прінціпу власти рад від гори до споду. Стараючись обійтися по можности без конфліктів з неукраїнською буржуазією й її переконаннями, що революція має зістатись політичною, в рамцях старого клясового, парляментарно-бюрократичного устрою, українське громадянство не пішло дорогою, вказаною йому большевиками. Коли правительство Совітської Росії ультимативно зажадало переведення совітського устрою на Україні, воно в величезній більшости своїй побачило в сім відродженнє старих московських претензій на власть над Україною і відкинуло се домаганнє, вважаючи своїм внутрішнім ділом орґанізацію України. Тільки довгий ряд ганебних вчинків, заподіяних буржуазією трудовому народові протягом 1918 р., привів всіх, хто обстоював його інтереси, до рішення розірвати

з буржуазною демократією й прийняти прінціп власти трудових рад (постанови конференції с.-р. лівих, резолюції Селянської Спілки і, нарешті, фракції с.-р. центра на Всеукр. Трудовім Конґресі).

Революційний процес підвів реальну базу під сю орґанізацію, привівши, в його дотеперішнім результаті, до сформовання солідарної, сильної, фактично автономної і собі вистарчаючої сільської громади, яку бачимо тепер на Україні. Живо нагадує вона ті старі автономні громади, що виломилися з княжого режіму в XIII в., а немало анальоґій дає і до західніх середьовічних комун, що зброєю виборювали собі незалежність в феодальнім устрою. Саме життє, методами грубими й жорстокими, попрацювало за нас, занадто обережних в поводженню з буржуазним ладом, і здійснило побажання наших народників, що так жадібно шукали в минулім і сучаснім проявів сеї само-орґанізаційної сили нашого народу, який при кождій можливости самоозначення, так як мінеральний плин в природі крісталізується в властиву йому крісталічну форму, — зараз орґанізується в автономній самоуправній громаді.

Яка б не була примітивна, може груба в своїй практиці, орґанізація сих громад, се дуже і дуже цінно, що наша народня стихія ще раз знайшла форму самоорґанізації й під її охороною може перейти бурхливий переходовий період. Дуже немудро було б робити що-небудь для її ослаблення і розкладу. Навпаки, дуже важно розбудити, усвідомити, поглубити в ній старі традиції колишньої економичної спільности і ріжних публично-правних функцій, щоб використати їх для економичної соціялістичної реформи життя в її рамцях.

Громада, як економична і заразом публично-правна одиниця, має ту величезну перевагу над сільсько-господарською продукційною спілкою або кооперативом, що вона виключає свобідний добір орґанізації по економичних прикметах. Вона мусить переводити економичну орґанізацію елементів ріжних катеґорій, які знайдуться на її теріторії, і, як публично-правна одиниця, має над ними ту власть і право примусу, котрої позбавлені економичні колективи договірного походження. Сі цінні прикмети сільської громади мусять бути в усій повні використані для соціялістичного будівництва.

Досі ми мало знаємо про внутрішні відносини в сій відродженій громаді, але не може бути сумніву, що в самім процесі своєї формації вона вже немало зробила в сій сфері. Щоб зложитися в таку тверду,

солідарну, огнетревалу соціяльну клітину, якою описують її всі відомости, вона мусіла в своїй середині залагодити економичні антаґонізми, знейтралізувати розділ між селянством безземельним і бідним, з одної сторони, селянством заможним і багатим — з другої. Якими методами вона се осягнула, як перемогала сі економичні ріжниці, про се довідаємось невдовзі. Одним з перших завдань наших на Україні буде вивчення нового комунального права, витвореного нашим селянством в процесі революції.

Очевидно, воно не може бути вповні одностайним, і в подробицях його мусить знайтися дуже багато цінного. Зісталась громада при самім урівнянню користування землею, чи перейшла до громадського господарства з урівняними пайками в продукції, в цілости, чи тільки в деяких галузях або частях господарства? А може подекуди сягнула і до комуністичного прінціпу задоволення членів громади в міру потреби?

Се ми побачимо. Але одно можемо сказати, що було б великою помилкою насідати на се нове комунальне право з якимись одностайними шабльонами, втискати їх в оден економичний трафарет. Хіба б котра громада в своїм устрою розминулась різко з трудовим прінціпом, наслідком переваги консолідованої ґрупи багатого, нетрудового селянства, прийшлось би такі аномалії приводити до трудової норми; але я думаю, що такі явища дуже мало імовірні, можливі хіба, як виїмкові.

Взагалі ж до того громадського ладу, який витворився тепер на Україні, належить підходити дуже обережно, з культурною поміччю всякого рода: від аґрономичної, промислової, ветеринарної й санітарної до освітньої й культурної, з такими річами, як мандрівний університет, кінематоґраф, театр, хори, орґанізація школи, дитячого садку, читальні, аматорського театру і т. д., з аґітацією й діскуссією, а ніяк не з репрессією й твердою властю. Без сумніву, як тільки орґанізуючий центр стане себе проявляти не реквізіцією й бранкою, а подачею, хочби дуже скромною, того, в чім має потребу село — потрібних йому предметів, техничної помочи, інструкторства,[1]) село само вийде з облоги і потягне до ширшої орґанізації, до федерования сих автономних громад в найріжніщих напрямах, до самообмеження своєї незалежности

---

[1]) Поле для сеї орґанізаційно-інструкторської діяльности просто безкрає: орґанізація громадської міліції, пожарних дружин, ґімнастичних товариств, громадських крамниць, і т. д., і т. д.

в інтересах ширшої орґанізації і земельної справи, і постачання, і освітно-культурного та політичного будівництва.

Але, повторюю, було б дуже немудрою, короткозорою політикою покористуватись першим проявом такого потягу до ширшого ґруповання, до звязку з орґанізуючим центром, щоб розложити або ослабити внутрішню силу самої автономної громади! Її внутрішня консолідація, моральний авторитет і обовязуючий характер її власти настільки цінні в соціялістичнім будівництві, що, наповнюючи бажаним змістом сей учинений нашою революцією сосуд, треба бути дуже отлядним, щоб не знищити його. Ся відроджена сільська громада, як підстава всеї будови радянської республіки і диктатури трудового народу, просто незамінна!

IX.

Виясвивши се, можемо собі уявити фізіономію будучої української республіки, як вона складається в процесі революції. Се буде властиво федерація громад і їх рад, котра тільки поволі, в процесі культурної й економичної творчости виробляти ме свої внутрішні звязки.

Як у богатьох иньших справах, так і тут, реальний розвиток революції відкидає нас від шабльонів новітньої европейської демократії назад, до ідей і бажань нашого старого народництва, яке при всій своїй романтичній закрасці мало під собою, як тепер виявляється, досить твердий ґрунт реальних умов і традицій, в яких сформувалось життє нашого народу та його домагання.

Воюючи проти поліцейсько-бюрократичного, централістично-деспотичного режіму царської імперії, воно глибоко перейнялось недовіррєм і ненавистю до централізму й бюрократизму й не мирилося з ним в ніякій формі в будуччині. Основою будучої орґанізації воно клало автономну громаду, коммуну, наділену можливою повнотою власти в широкім самоврядуванню, свобідним від втручань адміністрації, і свобідне обєднування сих комун, по прінціпах ґеографичних, комунікаційних і економичних, в ширші союзи з певними осередніми орґанами, не наділеними одначе ніякими діскреційними адміністраційними правами в тій сфері, що належала до компетенцій комуни. Сі прінціпи лягли, напр., в основу проґрами „Громади“, „Вільної Спілки“ Драгоманова

що відбивали в собі сі настрої тодішнього українського народництва, в котрих було дещо від Прудонової апотеози федералізму і де що з анархізму, до котрого вона схилялась.

Але коли прийшла революція й поставила конкретні завдання негайного політичного й соціяльного будівництва, українське громадянство не відважилось розгорнути сю свою стару ідеольоґію до кінця.

Розміри і можливости революційного руху не вияснилися вповні, українське громадянство забагато покладалось на проґнози чисто політичного характеру революції, які ставились в російських кругах, до котрих Українці звикли прислухатись. Під їх впливами українське громадянство теж уважало своїм завданнєм як найскорше вивести свій край з стадії революції в стадію конституційної, парляментарної еволюції та в її рамцях вести соціялістичне будівництво. Тому брало готові шабльони західньо-европейської демократії та старалось, нашвидку почистивши їх від пережитків централізованого поліцейсько-бюрократичного режіму, зробити тим способом досить міцною посудиною для нового, соціялістичного змісту. Така посередня форма була підхожа і для буржуазної демократії (неукраїнської переважно), котру українські соціялістичні партії не рішались дражнити, рахуючись з малою, як їм тоді здавалось, приготованістю до політичної акції українського селянства та малою чисельністю й відірваністю від ґрунту робітництва України. Сей посередній характер між західніми буржуазно-республиканськими взірцями і тою соціялістичною радянською республікою, котру виковує нам життє, мала наша конституція 28. квітня, прийнята Центральною Радою в останні години свого істнування.

Та революція не давала себе зацитькати, зачарувати ніякими компромісами й не хотіла спинятись серед дороги. Опинившись між двома непримирено-ворожими контрастами: старої царської Росії й Росії комуністичної, наш край не міг ізолюватись і зістатись нейтральним.

Уже в повстанню 1918 р., хоч як було воно відразу засмічено націоналістичними й контр-революційними елементами, все-таки пробивається, хоч несміливо й невиразно, новий провідний мотив: розриву з буржуазією, з буржуазною демократією та її державними шабльонами. Дальший процес революції поглубляв усе більше отсе відреченнє від старої псевдо-демократії: „демократії“, що в дійсности була наругою принціпу власти пароду, держучи трудові маси в твердій власти нетрудової меньшости, всегда нині і присно і во віки амин!

На місце її все з більшим переконаннем і зрозуміннем стала прийматись, як чергова орґанізаційна форма, республіка рад робітничих і селянських, з виключеннем від політичних прав і власти елементів нетрудових і допущеннем до користання політичними правами трудової інтеліґенції. Диктатура трудового народу в формі „радянської соціялістичної республіки“, яка в силу даних умов, в найблизшім часі мусить бути федерацією сільських громадських рад, з включеними між ними („вкрапленими“, я сказав би по-российськи) радами робітничими, а може також і трудово інтеліґентськими.[1])

Безстороння оцінка реальних умов українського життя приводить до переконання, що ся форма орґанізації мусить бути прийнята для даного моменту. Ті, хто не вірять, що буржуазна демократія може бути здана до архиву вже тепер, все-таки, рахуючись з сими обставинами, мусять щиро і чесно прийняти радянську форму для сього переходового моменту та постаратись як найповнійше використати для діла економичного й культурного, для будівництва соціялістичного, поки ся форма переживеться. Для даного моменту, повторюю, иньшої форми нема, і хто хоче служити свому народові, мусить використати сю форму.

Коли буржуазна демократія не пережилась, її прихильники можуть бути певні, що вона пробється, протече в сю форму. Але може вона, буржуазна демократія. таки дійсно відумірає разом з буржуазними формами економичного життя, з клясовими протилежностями, з клясовою державою і витвореним ним правом?

Той, хто вдумливо і обєктивно придивляється до величезного перевороту, який твориться й росте в життю, в усіх сферах його, хто не закриває собі навмисно очей і ух, той, хоч як би цінив дореволюційні (властиво-передвоєнні) форми життя, не може задавити в собі сумніву, що се таки можливе: що сі старі форми — для короткости вжиємо сього імени — „буржуазного життя“ вони дійсно відмирають, заникають, гинуть. Тому замість ковульсійно чіпатись їх, замість безнадійно латати старі міхи, нездатні витримати нового вина, розум наказує братись до нових форм, даних життєм, до нових міхів — може

[1]) Не хочу над сим спинятись, але взагалі мало вірю в істнуваннє осібної інтеліґентської курії, такої, напр., яка була декретована директорією при виборах до Всеукр. Трудового Конґрессу. Скорше, мабуть, трудова інтеліґенція розпливеться в радах селянських і робітничих.

й грубо вироблених та несовершенних, але міцних і витрівалих, та старатись можливо використати та удосконалити на потребу життя.

Се буде лекше і природніще для тих, хто не буде невільничо й безтямно триматися взірців західньо-европейської буржуазної демократії, а попробує на хвилю, відчепившись від них, стати на ґрунт наших історичних прецедентів і традицій нашого народництва. Для них відступленне від букви буржуазної демократії не буде ні страшне, ні траґичне.

Візьмем, напр., се застереженне політичних прав для самих трудових верств, що здається таким несправедливим прихильникам старих політичних прав. Прошу собі пригадати конституцію нашої старої республіки XVII. в. Кому в ній належала власть, хто мав в ній політичні права? Тільки революційний, озброєний український нарід — козацтво.

Буржуазні верстви: та шляхта, яка приймала козацьку зверхність, духовенство й міщанство — вони стояли під протекторатом „військового рейменту", користувалось самоврядуваннєм, яке забезпечував їм сей реймент, але не брали участи в правлінню, не мали голоса ні в військовій раді, ні в раді генеральної старшини, тільки місцеве врядуваннє відбувалося при фактичній участи їх представників, особливо в справах мішаних.

Коли ми собі розважуємо тодішні відносини між шляхтою і козацтвом, приводимо на память роль тодішніх міст, як розсадників польщини і чужого права, і характер тодішнього духовенства, уже позбавленого Могилиними реформами того безпосереднього звязку з народом і козаччиною, в якім воно прожило попередні десятиліття, ми розуміємо льогику сеї конституції, мотиви, по якім сі верстви не брали участи в управі держави, котрої вони не творили. Ми не підходимо до сього революційного утвору з прийнятими нормами демократичного устрою. Але чи не знайдеться тут дуже близької анальоґії з сим сучасним революційним утвором — радянською республікою, котра на час боротьби з буржуазним ладом, до переходу до нової демократії-соціялістичної, наділяє політичними правами тільки ті верстви, на яких опирається її будова, в яких вона бачить охоронців своїх інтересів і самого свого істнування?

А зрештою! Не кажучи вже, що в переважній більшости демократій ціла половина людности була позбавлена політичних прав (жі-

ноцтво!), і не можна сказати, щоб се занадто бурило совість сих демократичних громадянств, — чи не позбавлялись політичних прав цілі категорії людности, як активне військо, урядовці (в декотрих конституціях), і се вважалось навіть архі-демократичним, тому що сі люде не вважались вповні вільними в своїм політичнім самоозначенню свобідними членами громадянства? Чи не знайдеться й тут анальогії і для виключення від політичних впливів тої буржуазної верстви, власть і впливи котрої революція ставить першим своїм завданнем зломити, щоб закріпити власть трудового народу?

X.

В подробиці устрою сеї української радянської республіки, як вона може зложитись в процесі революції, не вважаю, розуміється, можливим входити. Для сього треба було б ближче приглянутись теперішньому станові річей на ґрунті, щоб зміркувати, як будуть укладатись відносини в найблизшій, переходовій добі, в результаті всіх тих глибоких змін, які пережила Україна й її трудові маси. Треба мати докладніщі відомости про те, що я назвав комунальним правом, те, що реально витворилось на місцях і повинно в процесі революції лягти в основу нової орґанізації. Тільки на деяких загальних питаннях я вважаю потрібним спинитись, щоб їх підчеркнути.

Перше питаннє, що в тій радянській орґанізації мусіло б висуватись на перший плян: чи прінціп місцевости, себто кооперації ріжних трудових елементів: селянства, робітництва, трудової інтеліґенції, обєднаних разом, починаючи від найперших ступенів орґанізації, так щоб уже в комуні сільській чи городській спільно засідали представники робітників, селян і трудової інтеліґенції, по певному ключу, даному місцевими обставинами? Чи повинен заховуватись прінціп куріяльний так щоб селяне, робітники і трудова інтеліґенція мали свої окремі паралельні ради першої, а може й другої, і тільки десь в висшій інстанції вони обєднувались в спільнім орґані?

Очевидно, з становища безклясового соціяльного устрою, в інтересах нейтралізації ріжниць інтересів, витворених буржуазно-капіталістичним устроєм, і витворення можливо одностайної трудової людности було б бажано куріяльність можливо оминути або принаймні ослабити. Тому, на мою гадку, партія У. П. С. Р. повинна підтримувати прінціп единої комунальної ради.

Друге питанне: порядок інстанцій повинен бути можливо простий, чи многостепенний? Між комунальною радою і всеукраїнським конґресом рад має бути одна, дві, три інстанції?

Громади сільські і громади районні городські (на котрі в інтересах орґанізації мусять, очевидно, поділитись більші міста), мабуть, будуть обєднуватись в місцевих обєднанях, які приблизно відповідатимуть великій волости, а районні громади міста будуть творити разом велику раду міську.

Слідуючою формою обєднання міг би бути такий округ, як „земля", проектована законом Центр. Ради., проведеним фракцією У. П. С. Р. Приблизний поділ теріторії України на такі землі, на основі ґеоґрафичних, комунікаційних та економичних даних, приблизно з одним міліоном людности в землі, був тоді вироблений і принятий, і сі землі мали заступати повіти з одного боку, ґубернії з другого.

Таким чином, найпростійша схема радянської орґанізації була б така:

робітничо-селянська рада громади (комуни),
місцеве обєднанне (волость, місто),
земля,
всеукраїнський конґрес рад, або Центр. Рада України.

Зауважу, що в інтересах витворення єдиної трудової людности витворюванне великих міських індустріяльних та інтелектуальних центрів представляється небажаним. З економичного, культурного і орґанізаційного погляду теж краще, щоб елемент промисловий, ремісничий, інтеліґентський не скупчувався в небагатьох центрах, а більш рівномірно розселювався по краю. Тепер іде стихійне розселенне, розпорошенне міської людности, особливо з великих центрів, по селах, по краю. При відбудовуванню економичного життя замість того, щоб наново концентрувати промисел і культурне життє в кількох великих містах, як Київ, Харків, Одеса, було б краще пильнувати розселення його по можности в меньших осадах, де нераз є на те й кращі фізичні та комунікаційні умови, як до громад сільських, поскільки вони можуть вмістити той промисел і культуру.

Тепер що до обєднань. При широкій автономії рад громадських (комунальних), компетенції рад місцевих (волостних, міських чи кантональних), не мають причин бути широкими — се ясно. На так ясно, чи бажано надавати ширші компетенції радам земель? Не кажу, розуміється,

про якусь власть їх в сфері самоврядування громад: в сю сферу рада землі повинна мішатись як найменьше, тільки реґулюючи, а ніяк не адмініструючи, не декретуючи того, що входить в сферу компетенції громади. Але там, де кінчаться ресурси і можливости громадської чи волосної ради — в орґанізації всякого рода техничної, культурної й орґанізаційної помочи, де має лежати центр ваги: в руках всеукраїнського конґресу чи в руках ради землі?

Се питанне має своє значінне, бо від такого чи иньшого розвязання його залежить питанне, чи українська радянська республіка має бути унітарна чи федеративна.

Коли загальна орґанізаційна робота буде скуплена в орґанах земель, а всеукраїнський конґрес обмежиться тільки тим, що доконче мусить бути скуплене в центральнім орґані, як справи міжнародньої політики, оборона, адміністрація військова і морська і т. и., все ж иньше буде віддано в компетенцію землі, то українська республіка в останнім рахунку буде федерацією земель, сполученими штатами України. Тоді тим самим відпаде питанне про спеціяльне становище країв, котрим історичні умови надали відмінну етноґрафичну, економичну чи культурну фізіономію, як, скажім, Крим, Бесарабія, Галиччина чи які иньші.

Коли ж у центральних орґанах Укр. Республіки будуть зконцентровані великі, широкі й ріжносторонні компетенції, а ради земель гратимуть ролю більш обмежену і тісну, тоді питанне про становище таких країв з окремою фізіономією та їх право на ширшу автономію і федеральний звязок з иньшими українськими землями виступить немипуче. Тоді, по анальоґії з ними, можливо, що й иньші більші теріторії захотіли б користати з федерального права — як стара Слобідська Україна, Гетьманщина, Новоросія (Степова Україна, чи Запорізька) і Україна Правобічна.

У. п. с.-р. завсіди вважала своїм обовязком притримуватись старих федералістичних прінціпів, висунених Кирило-мефодіївцями (і ще ранійше Обществом Соединенных Славян, не кажучи про старші прецеденти). Вона вважала право на федеральний звязок не тільки правом України в відносинах до иньших національних теріторій, але також і за окремими частинами української теріторії признавала право домагатись федеральної української республіки. Я думаю, що тепер вона меньше, ніж коли-небудь, має причини відступати від сього свого прінціпу, особливо тому, що сей прінціп дає легке розвязанне питання про

землі спірні, не чисто українські, або поставлені в окремі, спеціяльні умови.

Питанне тільки, що корисніще: чи загальне переведенне прінціпа широкої децентралізації земель усіх загалом, значить — перетворенне Української Республіки в більш-меньш одностайну, рівномірну федерацію невеликих земель (між котрими знайдуть своє місце і ті землі так би сказати, спеціяльного характера). Чи допускати прінціп федерації на спеціяльне домаганнє, як свого роду виїмок, отже уявляти собі Україну в формі більш одностайної основної теріторії, з котрою в федеративнім звязку стоять деякі окраїнні землі більш відокремленого характера?

Теоретично, здаеться краще перше. Але бути доктрінером в таких не прінціпіяльних питаннях не вважаю потрібним, за те хочу підчеркнути з усею силою, що слідує:

Чи буде Українська Республіка формально зватись федеративною чи ні, фактично вона однаково повинна орґанізуватись, як федерація своїх фактичних республік-громад, що через своїх делеґатів полагоджуватимуть спільні справи в радах вищих інстанцій. Всяке накидуваннє громадам механичної унітарности, примусових звязків буде величезною помилкою, яка викличе тільки відпір, реакцію, центробіжність, або й дасть ґрунт для нових усобиць. Як я вище сказав, обєднаннє мусить вирости само собою в процесі життя, воно не може бути штучно форсованим, тим меньше — насильно, примусом накидуване.

Як відомо, натуральний процес в кождій добре налаженій, відповідно орґанізованій федерації йде в напрямі обєднання, в напрямі розвитку компетенцій центральних орґанів і добровільного самообмеження членів федерації в інтересах її одноцільности й одностайности. Елементи обєднання дуже сильні, особливо в сфері економичній (добуток і розділ палива, мінерального і лісового, руди та иньших сирівців, орґанізація заграничного торгу, комунікація і транспорт і т. д.) будуть далі відразу, і коли тільки українська радянська республіка вийде з тих національних недорічностей, які викривляють її житє тепер, — так сі елементи почнуть працювати повним ходом. І треба їм лишити сю працю. Чи буде українська республіка зватись федеративною чи ні, вона повинна йти сею дорогою добровільного розвитку тенденцій одности в процесі дружнього пожиття, а не дорогою „запросів“ одностайности і уступок, „скидок“ під натиском змагань до децентралізації.

XI.

Ся фактично чи юридично федеративна українська радянська республіка має бути самостійна — чи входитиме в склад иньшої соціялістичної федерації? Так ставлю я се питаннє — по інерції того, як воно ставилось давніще. Але в процесі революції се питаннє так обтерлось і обточилось, що тратить майже всяку рацію в такій постановці, коли мислити собі будучі відносини в площині соціялістичних радянських республік. А я все досі розглядав власне в такій площині.

В минувшині ми ніколи не були приклонниками незалежности в ходячім, вульґарнім розумінню сього слова. Мати власну армію, митну сторожу, поліцію, вязниці й шибениці — се ніколи не захоплювало українських народників. Наскільки се все мусіло б зістатись невідлучним атрібутом громадського пожиття, українські народники вважали за краще принаймні розложити сю неприємність на більшу спілку, на ширшу федерацію. В федеральнім устрою сі атрібути значно б змаліли, він знейтралізував би багато боротьби, напружень, інтріґ, за котрі правлящим кругам приходится одних людей садити до Іванової хати, а других займати наглядом і репресіями против них та витрачати гроші на утриманнє армій та кордонних охорон на державних границях, котрі любісінько могли б бути просто межами федеративних штатів, і т. д.

Така була наша стара „ідеольоґія“, призабута в гарячці останніх літ. Коли почали лунати перші голосні оклики за незалежністю, почавши від Ukraina irredenta Бачинського і „Самостійної України“ РУП, українські народники старших катеґорій ставились до сих окликів з великим скептицизмом, побоюючись, що з сього самостійницького яйця вилупиться шовіністична реакція і всякі націоналістичні авантюри. І се правда, що націоналістична виключність і назадництво з самого початку стали примішуватись до сих гасл (пригадати виступи ґрупи НУП, що вийшла з РУП, і ріжні націоналістичні брошури, які стали появлятись особливо перед війною).

Але події гнали воду самостійникам. Світова війна з її нечуваним лукавством і цінізмом в національній справі: з кличами самостійности для поневолених народів і лютою кампанією на знищеннє українства на практиці, дуже скріпила самостійницькі течії, а революція поскидала маски з ріжних псевдо-федералістів (особливо російських с.-р.) і теж непомалу причинилась до сього. Федералізм дійсно

став кепською забавкою. Антанта домагалась від України, щоб вона, як частина Росії, хочби й федеральної, прийняла на себе обовязки старого російського режіму, продовжувала війну, і т. ин. Недобитки старої Росії, програвши справу в старій формі, стали перешиватись на федералістів і діскредитували сю ідею своїми централістичними змаганнями, котрі продовжували і під сею новою маркою. Нарешті Совітська Росія, вивісивши прапор „Федеративної Совітської Республіки", під сим гаслом почала господарити на Україні — памятаємо, яке було се господарство підчас її першого наступу. Справа суверенности українського народу і незайманности його волі стала горячою, дражливою і вилилась в домагання повної самостійности й незалежности України, винесене насамперед військовими кругами, а далі прийняте цілим, чи майже цілим національно свідомим українським громадянством.

Чи було се домагання, се гасло неминуче? Мабуть, ні! На мій погляд, воно лежало більше в психольоґії відпору всім, хто хотів накидати свою волю українському народові. Тому ставило величезну кропку над І, може більшу, ніж треба було сій букві; хапалась найбільшого калібру, щоб нарешті не лишити місця ніяким неясностям і недоговореностям. Те, що в дійсности хотілось і дійсно треба було захистити: суверенність українського народу, незайманність його національних, економичних і політичних інтересів, се, розуміється, можна було забезпечити і в федеральній формі, якби обставини були нормальні, якби час не був такий пожарний. Але він був такий, і не самі тільки Українці, а й иньші народи бувшої Росії хапались сеї елементарної формули: „самостійність і незалежність", щоб відмежуватись, відцуратись від усяких претензій старої Московщини, в яких би формах вона не відроджувалась.

Всім участникам памятно, з якою нерішучістю, з якими ваганнями соціялістичні українські партії приймали се гасло „Незалежної України". Їх побоювання сповнилися в повній мірі. Дійсно, се гасло було підхоплене гіршими елементами української людности: елементами бандитськими, контрреволюційними, реакційними, що завязували „гайдамацькі" загони й займались громленнєм Жидів, ріжними специялістами формування військових відділів, всякими отаманами, головними, великими й малими і всею тою деклясованою военною верствою, що витворилась з розкладу російських армій і повторює на нашій землі сумну історію

німецької тридцятилітньої війни. Гасло самостійної України стало гаслом боротьби не тільки проти Совітської Росії, але в значній мірі й проти соціялізму, навіть скільки небудь послідовного демократизму. Воно перемінювалось в гасла „України для Українців“ і всякі иньші націоналістичні й шовіністичні оклики.

Але се одна сторона справи. Є й друга.

Гасло української незалежности пішло в широкі народні трудові маси, і тут з ним нерозривно переплелись здорові ідеї суверенности трудового українського народу, недотикальности його прав, гасло боротьби проти всякої експльоатації України для яких-небудь завдань, для неї сторонніх; против трактування України, як кольонії, а українського народу, як дешевого гарматного мяса чи дешевого матеріялу для експеріментів.

Гасло незалежности за сі роки облилось кровю чесних і добрих синів українського народу, що складали свої голови за свободу й добро його трудових мас, їх суверенне право, свободу й незайманість їх політичного, соціяльного й культурного розвитку. А кров не вода, і не забувається легко.

Після трьохлітньої крівавої боротьби під гаслами Незалежної України і Федеративної Совітської Росії добро і зло, гріхи і заслуги сих гасл так збились, так переплутались, так перемішались, що треба бути дуже обережним в розбиранню сього добра і зла, щоб не війти в конфлікт з тим, що має право на всяке наше поважанне й признанне і являється силою будучого, з якою зачіпатись шкідливо і небезпечно. Таке є і по українській і по российській стороні.

Ми відкидаємо боротьбу з Совітською Росією, з комуністами-большовиками, явну і тайну: тактику оружних повстань і політику зривання з середини. Ми навчились шанувати в большовиках провідників світової революції, котрим за се мусимо пробачити не одно з того, що нам боком вилазить, тим більше, що наші власні помилки оправдують не одно в їх упередженнях і помилках в відносинах до нас.

Ми переконались також, що обективні дані, реальні умови українського життя, спадщина царської Росії не дають змоги будувати українське життє без замирення, без порозуміння з Росією. Зложивши пиху з серця, ми мусимо шукати порозуміння, мусимо доходити добросусідських, доброзичливих відносин з нею, навіть ціною певних уступок, бо инакше не зійдемо з нинішньої мертвої точки.

Але й повний поворот від незалежної України до „федеративної Росії“ для Українців, очевидно, також неможливий. Те, що сталось, відстатись не може. Так, напр., як для чеських соціялістів, навіть найсвобідніщих від яких-небудь національних упереджень, котрі вважають ізольоване становище Чехії рішучо неможливим, все-таки повороту до австрійської федерації по двох літах самостійности вже нема, а можна думати тільки про федерацію ширшу, европейську, — так воно й для нас.

Совітська Росія тою федерацією, котру вона своєю волею декретувала на Україні, а на практиці звела до повної й абсолютної залежности України від московського центра, навіть без якого-небудь путящого самоврядування, сама поховала для Українців ідею федеративної Росії. „Федеративна Росія“, навіть соціялістична й совітська — се гасло, діскредитоване тактикою большовиків, різко осудженою самими большовиками, які мали нагоду близше приглянутись ситуації на Україні і нераз гостро, але досі безуспішно критикували сю сліпу централістичну політику.

Ні партія укр. с.-р., ні яка-небудь иньша соціялістична українська партія, очевидно, не пристане на те, щоб Україну трактовано, як московську провінцію, або московську кольонію, щоб нею під яким би то не було гаслом правили з Москви, там розпоряджались її природними богацтвами й продуктами праці її трудового народу, звідти кермували її економичним життєм, її фінансами — так, як се було повелось в совітській українській республіці в її „федерації“ з російською.

Україна мусить бути вповні автономна, і щоб не викликати в сій справі ніяких підозрінь, краще не чіпати її незалежности. Питаннє про конфедерацію чи федерацію — се річ будучности. Для неї треба насамперед здобути довіррє трудового українського народу. А поки що не можна йти далі в сім напрямі по-за военну та економичну конвенцію. Та, мабуть, і не буде в тім потреби, бо обставини переносять питаннє на иньший ґрунт, — саме отої федерації соціялістичних республік Европи.

Се — наш старий ідеал, який ні в кім не стріне опозіції і при добрій волі дає нікому не обидне розвязаннє питання. Коли Українська Радянська Республіка і Російська Совітська вийдуть обидві, як рівнорядні члени, в склад світової, европейської федерації — се зліквідує питаннє.

Але я підчеркнув се слово: „рівнорядні“. Не думаю, щоб російські комуністи схотіли настоювати, щоб і в сій світовій федерації Україна грала ролю якогось придатка російського, щоб вона входила туди не як автономний член нарівні з усіми иньшими, а як підрядний член Російської Федерації. Але якби такий плян виникнув, то се було б не чим иньшим, як пережитком старого російського імперіялізму, не мотивованим ніякими інтересами соціялістичної революції, а навпаки — їм суперечним, контрреволюційним, бо такі тенденції мусіли б з новою силою викликати національну реакцію на Україні. В відносинах до Росії українська республіка мусить бути самостійною і незалежною; вони можуть обєднатись тільки в вищій орґанізації, як дві рівнорядні одиниці.

XII.

Я спинивсь лише на деяких головніщих моментах з чергових завдань УПСР., з того революційного будівництва, яке стоїть перед нею.[1]

Завдання серіозні, роля відповідальна, праця затяжна й тяжка. Не якийсь короткий момент, що з приложеннєм певної формули відразу введе наш нарід до царства благодатного раювання, а довгий конструктивний процес, тяжкий і складний, в котрім нова соціялістична машина, безперечно, буде сильно рипіти, буде витрачати массу енерґії на внутрішне терте, поки в процесі роботи помічені дефекти будуть вигладжені потрібними поправками, а ріжні части притруться й припадяться.

Але надії на те, що з тяжкого процесу, в який вкинула людство владуща капіталістична верства світовою війною, можна якось вискочити хитро-мудро, невеликим коштом, і справити житте назад на передвоєнні, віками видовбані дороги, сі надії треба покинути. Те, що відчувалось уже підчас війни — що світ переходить на нові дороги, з котрих вороття не буде, тепер стає все більше ясним. Як відпали мрії про те, що одне чарівне слово „мир“ верне назад передвоєнне житте, його форми й відносини, так відпадають надії й на те, що якісь чародії, Наполеони, Метерніхи чи Бісмарки зацитькають революцію і вернуть буржуазії втрачений нею рай. Те, що вдалось Наполеонові стонадцять літ тому в розмірах далеко меньших, мабуть, не вдасться нікому осягнути в обставинах і розмірах теперішніх. Карти не тільки Метерніхів,

[1]) Деякі спеціяльні теми, порушені мною на конференціях партії, я сподіваюсь обговорити окремо.

але й Бісмарків биті. Те, що діється наоколо нас, безмірно серіозніще, ніж, може, декому здається. Коли шукати нашій добі паралелі, то вона знайдеться не в ліквідації французької революції, а в таких переживаннях цілої культурної стадії, як се було на межі античної культури й римського цісарства, з одного боку, християнства і варварських держав середньовічча з другого. Се відчувають уважні історики культури — я міг би навести деякі інтересні цитати, коли б не боявсь загромаджувати ними сеї статті.

Старий буржуазний світ переживається і валиться; заникає з ним не одно й добре з тої культури, що виросла на ґрунті капіталістичного хазяйства і в деякій частинці служила потребами і ширших мас. Можна пожалувати за деякими сторонами недорогого комфорту, за легкою їздою, за гарним і недорогим друком. Але сими жалями ділу не поможеш, і сі другорядні подробиці не повинні заслонювати ширших і незмірно важніщих перспектив, котрі відкриває людству нинішня кріза. Процес оновлення життя, заплоднення його новими ідеями, новими формами не проходить легко. Еволюція відступила місце революції, а революція орудує скрізь і завсіди знарядами грубими й елементарними. Певна барбарізація життя в таких моментах неминуча. І наша Україна чиститься від власти чужого капіталу і буржуазного засилля методами дуже стихійними і грубими (правда, забирали вони в свої руки Україну теж не в рукавичках, се не треба забувати, для порівнання!). І та соціялістична, радянська, мужицька Україна, яка родиться в сім революційнім огні, в своїх початках теж буде мати характер грубий і елементарний. Багато фортепіанів погрощив процес її народжень і не оден, мабуть, іще ушкодить. Але, як сказав вістник нового життя: треба лишити мертвим ховати своїх мерців, а людям живим — служити новому, живому, принесеному великою революцією, що діється перед нами. Рівняти йому дорогу, улекшувати втіленне в нові відповідні форми, виявленне нових вартостей, принесених життю.

Той, хто вірить і цінить сі нові вартости вищої правди-справедливости, котрими заплоднюється життє людства в сій добі, не дасть себе збентежити нескладностями й недорічностями революційного процесу і не відведе очей від провідних ліній його, що, минаючи сі недорічности, ведуть до великої мети.

Гарасів-Седмигорки в Чехії, червень—липень 1920 р.

ДОДАТОК.

Шевченко, як проповідник соціяльної революції.

Слова сеї статі про Шевченка, як пророка соціял-революціонерства, зацікавили деяких товаришів, і вони висловили бажанне, щоб я ширше розвинув свої гадки про се. Але властиво на сю тему мало що можна додати до того, що написав сорок літ тому Ф. К. Вовк (під псевдоміном Сірка) в згаданій своїй статї: „Т. Г. Шевченко і його думки про громадське життя,“ з нагоди виходу празького Кобзаря, 1876 року [1]). І се характеристично, що нам приходиться посилатись в сїй справі на такого типового представника старого українського радикалізму, високо поважаного власне в „поміркованих“ українських кругах: так далеко пішли назад колишні революційні настрої української інтеліґенції, і так мало відходимо ми від колишніх українських громадських настроїв.

Користаючи з виходу „першого повного“ (як на той час) видання Шевченкових творів, пок. автор заходився вияснити соціяльний світогляд поета „з чисто практичної сторони — показати й те, яка користь може бути з творів Шевченка задля народньої соціяльно-революційної освіти“; або, як він каже на иньшому місцї: „Як і чим можна й слід покористуватись усякому українському чоловікові, котрий ставить собі на меті розказати народови, відкіля йде його лихо, освітити перед очима його все, що було й що тепер є, показати, що одна дорога визволитись од того лиха — знесення теперішнього громадського стану — соціяльна революція.“ І в своїй статї він справдї досить добре показав сей соціял-революційний характер, який так сильно зазначився в поезії Шевченка.

Не припадкове се, що с-рівське гасло, поставлене на обгортцї сеї книжки, вийняте з Шевченкового „Кавказу“, сього невмирущого апотеоза свободи і боротьби за неї. В однім з листів (до Лазаревського) він дав парафразу сього гасла: „на те лихо, щоб з ним битись“, і взагалї ідея боротьби з соціяльним лихом, непримиренної й незгідної на ніякі компроміси, переходить через всю його поезію. Можна пробачати свої особисті кривди, але не кривди народні. Поки соціяльне понево-

---

[1]) В 1900 р. р. статя ся була випушена осібною книжечкою львівською „Видавничою Спількою“, але таки зісталась мало відомою на Українї.

леннє істнує, неможе бути нічого доброго — його не замажуть ніякі мудрі софізми, ніякі кучеряві фрази, ніяка краса природи, ніякі примани особистого щастя. Краса України, „веселі села“, „веселі люде“, коли трапляються поетові, викликають вічний контраст сеї соціяльної кривди. Все се могло б бути дійсно гарним і веселим тільки тоді — „якби не осталось сліду панського в Україні“.

Підкладом сучасного ладу — окраденнє трудового люду. Все, чим роспоряджають владущі верстви, се „дідами крадене добро“. „По якому правдивому святому закону і землею, всім даною, і сердешним людом торгуєте?“ — запитує його класична фраза, і поет обіцює неминучу росплату експльоататорам — „бо сонце гріє і осквернену землю спалить.“ Без сеї елеметарної справедливости він не приймає життя, „не вірить в бога.“ Вона „повинна буть“! „Роскуються незабаром закованї люде.“ „Окують царів неситих в залізнії пута“, і Дніпро „понесе з України у синєє море кров ворожу“!

Тоді на оновленій землі настане час братолюбія — „врага не буде супостата, буде брат і буде мати, і буде правда на землї“, — а до того часу нема їй місця. Отже перед усім „Вставайте, кайдани, порвіте і вражою злою кровю волю окропіте“, а тодї можна буде „в семї вольній новій“ „поминати незлим тихим словом“, молитися всякій красотї, віддаватися поривам свого серця.

Ждати, щоб життє само принесло розвязаннє соціяльним вузлам, еволюційною дорогою так би сказати, — річ даремна. „Приспали волю“ царі і всякі їх підпомочники. Збудить її можна тільки революційними способами. „Щоб збудить хиренну волю, треба миром, громадою обух сталить, та добре вигострить сокиру, та й заходиться вже будить. А то проспить вона небога до божого суду страшного! А панство буде колисать ...“

Освіта, наука, котрої поет так жадібно прагне народові і нарікає, що тому її відмовляють („молитись богу, та за ралом спотикатись, а більше нічого не повинен знать невільник“) — у Шевченка тільки оден з засобів соціяльного визволення, спосіб отворити очі трудящим масам на причини їх нужди і горя — і підняти на повстаннє. Єдиномисліє і братолюбіє, котрі так величає поет, і переноситься мріями в ті часи, коли вони запанують, очевидно, мислимі для нього тільки в кругу трудящого люду, потім „царі-кріваві шинкарі“ і всї насильники

його життя попадуть „у пута кутиї,“ „в склепи глибокі“, щоб не загрожували спокою трудящих.

Я думаю, що сього досить, щоб назвати Шевченка „апостолом і пророком соціял-революціонерів“, і дійсно, сі тони повинні бути видобуті, як се вказувано сорок літ тому, з Шевченкової поезії, в інтересах соціяльного виховання нашого народу, а не ті ноти пасивної гуманности та резіґнаїці, які звичайно подаються нашій молодіжі й трудовому людові, як квінт-ессенція творчости нашого мужицького поета.

Факти та документи.

Закордонна Делеґація У. П. С. Р. орґанізувала круг себе тих членів У. П. С. Р., які в сей час перебувають за кордоном. Разом з ними вона відбула досі три партійні конференції, резолюції котрих ми містимо нижче.

Перша конференція відбувалася за обставин, коли ще не загублено було надії на можливість порозуміння між правительствами Мазепи і харківским совнаркамом і замирення війни У. Н Р. з совітською Росією.

Але події розвивалися; остаточно зарисувалася так звана ,,польська орієнтація“ правительства Мазепи, з котрого через те вийшли члени нашої партії.

Харківське правительство Раковського, піддержане військовою силою Росії, розпросторювало свою владу чим раз на більшу українську терріторію, в той час, як отаман Петлюра з правительством Мазепи все тісніще звязував Україну з контр-революційною і реакційною шляхетською Польщою.

За таких обставин відбулась II. конференція У. П. С. Р. за кордоном, на якій було означено своє відношення до ріжних правительств на Україні.

На цій таки конференції Зак. Дел. Партії остаточно виявила своє відношенне до II. Іртернаціоналу, ухваливши вийти з нього і не брати участи в його женевськім конґрессі.

III. партійна конференція збирається в кінці місяця травня, коли договір Петлюри з Польщею робиться довершеним фактом і розвивається польсько-петлюрівський наступ на Україну.

Конференція приймає декларацію, в котрій дає оцінку цьому договорові і цілій політиці петлюрівського правительства.

В цей самий час назріває кріза революційно-радянського блоку між зак. орґанізацією У. П. С. Р. і зак. комітетом Української Коммуністичної Партії.

Уміщені під повищою рубрикою документи пояснюють погляди У. П. С. Р. в усіх цих справах.

Резолюції

партійних Конференцій У. П. С. Р. за кордоном.

I. Конференція.

(14. — 19. лютого 1920. р., в Празі.)

а) Проґрам партії.

1. Оглядаючи пройдений українським трудовим народом шлях революційної боротьби, перша партійна Конференція за кордоном констатує, що всеросійська революція поставила перед ним до розвязання зкомплікована задачу одночасового національного, державно-політичного і соціяльного визволення.

З одного боку економичні відносини на Україні, цеб-то переважно аґрарний тип народнього господарства, ріжниця земельного устрою, менший, ніж у сусідній Росії, розвиток промисловости, а з другого боку соціяльна структура населення України — з перевагою селянства, малочисленним промисловим пролєтаріятом під жорстоким, колоніяльного типу пануванням виключно чужонаціональної буржуазії, утворили на Україні одмінні обставини і умови для революції, котра прибрала характер аґрарно-селянської та національно визвольної, носителем котрої був переважно клас трудового селянства, що разом з тим був єдиним природним представником української національности.

Такі обєктивні заложення революції були основою для розвитку тактичних ріжниць і засобів боротьби, що в дальшому процесі повело до розбіжностей в розумінні задач революції і утворило конфлікт між революційними урядами України і Росії — Совітом Народних Комісарів і Українською Центральною Радою. Непорозуміння з протягом часу росло, ускладнюючись самим фактом і логикою озброєної боротьби і фатальними випадками війни.

2. Від часу 4. партійного зїзду в процесі боротьби трудових мас цілого світу з буржуазією відбулись такі зміни, які вимагали від партії перегляду де-яких пунктів свого проґраму і партійної тактики.

В початку 1919. року фракція У. П. С. Р. на Трудовім Конґресі, не маючи необхідних постанов партійного зїзду, але з огляду на обєктивні обставини, відійшла від програмового постуляту парляментарної демократичної Української Республіки, виставивши натомість домагання передачі всієї влади на Україні в руки трудових мас селянства і робітництва, репрезентованого в селянсько-робітничих трудових радах.

Близша партійна Конференція в вересні 1919. року погодилась з тим, і таким способом партія стала на позіцію признання диктатури селянства і робітництва на Україні, як перехідної стадії в боротьбі за соціялістичний лад.

В дальшому перебізі подій Партія не виявила необхідної твердости в переведенню в життя своїх поглядів і пішла на компроміси, погодившись з тактичних міркувань на тимчасове заведення на Україні буржуазно-парляментарного ладу.

Безпосереднім наслідком того було, що Україна опинилась під владою ґрупи осіб, а народ було відсунуто від влади, і його голосу не було чути при вирішенню його справ.

Звідси пішла анархія на Україні і ізоляція влади Директорії, яка не знайшла матеріяльного і морального підпертя українського народу в боротьбі з його національним ворогом і соціяльним гнобителем, ватажком контр-революціонерів Денікиним.

Та сама одірваність влади Директорії від українського народа завела її нарешті за кордони України і подиктувала їй акти, які не тілько йшли всупереч з національними і соціяльними інтересами українських трудових мас, але являлись зрадою цих інтересів.

3. Події останнього року (1919—1920) показали з повною очевидністю, що трудовий прінціп, проголошенний підчас народнього повстання на Україні в 1918. р., відповідає реальним відносинам. Позиція, зайнята в Трудовім Конґресі 1919. р. фракцією У. П. С. Р. ц. т., котра в своїй декляраціі признала, що власть, як у центрі, так і на місцях, мусить належати трудовим радам селян і робітників, а орґаном Верховної Влади має бути Всеукраїнський Конґресс Трудових рад, була очевидно, вповні правильна.

Конференція закликає Ц. К. партії приложити всі зусилля партії до негайного здійснення диктатури трудового народу, то значить: до орґанізації селянсько-робітничих сільськіх, волостних і повітових рад, обраних з можливим наближенням до прінціпу рівного і безпосереднього (але не загального) виборчого права з таємним і пропорціональним голосуванням, до скликання Всеукраїнського Конґресу Рад, котрий має прийняти в свої руки верховну владу Республіки.

Переведення трудового радянського прінціпу в орґанізації У. Н. Р. дасть підставу до замирення війни України з Совітською Россією, яка війна являється тяжким непорозумінням, пагубним для інтересів соціяльної революції, для її здобутків на Україні і Россії, і суперечить бажанням трудових мас України, які стільки разів домагались негайного припинення сеї братовбивчої війни.

Конференція думає, що з перетворенням У. Н. Р. на радянську республіку, орґанізовану по трудовому прінціпу (себ-то з виключенням від політичних прав всіх, хто використовує чужу працю) всі політичні

і економичні суперечности з совітською Россією самі собою стратять свою гостроту.

Конференція закликає Цен Ком. і всю Партію приложити всі свої впливи до того, щоб уряд У. Н. Р. війшов в договорні відносини з совітською Россією, щоб У. Н. Р., як самостійна радянська республіка, заключила з нею воєнну конвенцію і економичний договір і за її поміччю вернула собі відірвані українські землі і закріпила своє політичне і державне істнування. Всяке ж орієнтування на імперіялістичну політику Антанти і шукання у неї опори для української державности Конференція вважає недопустимим.

4. Комуністичні партії світу, як російську, так і иньших країв, Конференція закликає своїми впливами послужити трівкому замиренню України з совітською Россією, з огляду на те, що війна між ними ослаблює серед української людности ліві течії, а зміцнює націоналістичні тенденції, які затемнюють свідомість клясових інтересів у трудящих мас і утруднюють здійснення диктатури трудового народу.

5. Переходовою формою від нинішнього стану річей на Україні до орґанізації радянського уряду, на гадку Конференції, була б найкраще орґанізація спільного уряду з тих, які тепер істнують: Київського коммуністичного уряду У. С. Р. і соціялістичного уряду У. Н. Р. Сей уряд мав би зайнятись негайною орґанізацією радянської власти на місцях і скликав би Конґрес трудових рад України, який би орґанізував дефінитивне радянське правительство.

б) Соціялістичний Інтернаціонал:

Вихід незалежних с.-д. Німеччини підірвав надії на те, що II. Інтернаціоналові вдасться притягнути до себе лівіщі соціялістично-революційні течії і перетворитися в дійсний Інтернаціонал.

Тимчасом утворення такого великого дійсного Інтернаціоналу, в котрім обєднались би і комуністичні, і революційно-соціялістичні і соціялдемократичні партії реформаторського типу, Конференція вважає надзвичайно потрібним в інтересах соціялістичного руху.

Тому рекомендує закордонній делеґації У. П. С. Р. шукати звязків з соціялістично-революційними партіями і течіями, які прагнуть обєднання активних соціялістичних партій в інтересах утворення такого дійсного Інтернаціоналу і старатись впливати на комуністичні партії в напрямі сього єднання.

в) Відносини до иньших партій.

Конференція знаходить необхідним найдальше йдучий контакт і зближення з тими українськими і неукраїнськими партіями, які стоять на ґрунті революційного соціялізму.

Для спільної боротьби з клясовим ворогом всі ті партії мусять обєднатись в єдиний радянський блок, відкинувши всяку можливість коаліції з буржуазними партіями.

г) В справі т. з. „Зради Тарнавського“ та „Акту 2. грудня в Варшаві“.

В шуканні допомоги для збудування самостійної української держави українські урядові кола попали в остатні часи під дужий вплив буржуазії, що їх привела до зради інтересів українського трудового люду.

Це виявилось з особливою ясністю в справі порозуміння Галицько-Українського уряду Петрушевича з монархистом Денікиним, з переходом на службу сьому ворогові революції і з' окрема ворогові української національности, культури і державности; разом з цим обманом перетягнуто під Денікина і рештки українського війська, себ то робітників і селян.

Також виявилося це в так званій варшавскій угоді 2. грудня 1919. року, коли представники уряду У. Н. Р. не лише не за згодою народу, а цілком всупереч його твердо заявленій волі, відступили як Галичину, так і північно-західню Україну на волю шляхетського режиму і буржуазних правительств Антанти, разом з тим заавансувавши Польщі право втручатися у внутрішні справи Української Республіки, напр., в земельну справу.

Обміркувавши ці події, Конференція постановляє:

1. Названі акти являються насамперед цілком незаконними і ні для кого з громадян Української Республіки не обовязковими, яко цілком суперечні актові обєднання України 22. січня 1919. року, ствердженому Всеукраїнським Трудовим Конґресом. Без вияву орґанізованої волі трудового люду ніхто не сміє розділювати теріторію і єдність трудових мас.

2. Вказані акти не лише не можуть сприяти будівництву української державности, а навпаки — направлені до корінного зруйновання її, розбиття єдности народніх сил і розшматування української землі.

3. Ці події, як з національного, так державного і соціялістичного погляду, є зрадою українського трудового люду і віроломним порушенням обіцянок та декларацій тих самих урядів.

4. Участь де-яких соціялістів в справі „варшавської угоди“ з шляхтою показує, до якого ступня морального і політичного занепаду і зрадництва приводить їх союз з буржуазією, а тому Конференція постановляє запропонувати закордонній делеґації У. П. С. Р. притягти до відповідальности тих членів партії, котрі приймали участь у варшавській згоді, позаяк їх поведення суперечить, як інтересам народу, так і постановам партійної конференції у Винниці в місяці вересні 1919. року.

II. Конференція.

(24.—26. квітня 1920. року, в Празі.)

1. Ратифікація договору 25. лютого 1920. року з закордонною ґрупою української коммуністичної партії про радянсько-революційний бльок:

„II. Конференція У. П. С. Р. за кордоном підтверджує акт бльоку, списаний її делеґатами з віденською ґрупою Укр. Ком. партії дня 25. лютого 1920. року.

При тім до § 5. договору зауважує, що в справі орґанізації влади, як і в багатьох иньших справах, У. П. С. Р. в остатніх роках не вважала себе звязаною буквою своєї программи, зложеної в першій стадії революції і з тих часів не ревізованої (як се було зазначено в виданню програми на французькій мові, зробленому Делеґацією У. П. С. Р. минулого року в Празі). Відповідно до того, члени Конференції приймають на себе обовязок подбати, щоб при першій можливости партія наново переглянула свою проґраму на партійнім зїзді і внесла до неї прінціп влади рад трудового народу в Українській Республиці і иньші відповідні зміни, потрібні для орґанізації України, як соціялістичної радянської республіки."

2. Відношенія до ріжних урядів на Україні.

„Оцінюючи діяльність так званих „українських урядів": Петлюри, Мазепи, Петрушевича, закордонна ґрупа У. П. С. Р вважає, що ці „уряди" не мають нічого спільного з народоправством, хочуть ствердити своє панування шляхом грубого захвату влади, насилля над народом і політикою, справленою проти соціяльних, національних і державних інтересів українського трудового народу, при тім з допомогою міждержавного капіталу, польської шляхти, румунських бояр і иньших ворогів нашого народу.

Через те всякі подібні „уряди" (Петлюри, Мазепи, Петрушевича) У. П. С. Р. мусить поборювати, щоб натомість влада в Українській Соціялістичній Республиці могли орґанізуватись через виявлення волі і бажання трудових мас в радах селянських і робітничіх депутатів ї скріпитись шляхом непохитної диктатури їх над клясами експлоататорів і хижаків.

Що ж до фактично істнуючого на Україні радянського уряду, то, виходячи з переконання, що джерелом влади в Українській Соціялістичній Республиці може бути лише свобідно виявлена воля трудових мас її, Конференція вважає, що партія може визнавати український революційно-радянський уряд, який твердо стоятиме в обороні соціяльних, національних і державних інтересів трудового люду Україпи і орґанізує її, як самостійну суверенну соціялістичну радянську республіку в етноґрафичних межах."

3. Відношення до Соціялістичного Інтернаціоналу.

Определіючи своє становище серед партій інтернаціонального соціялізму та своє відношення до інтернаціональних політичних обєднань їх, закордонна делеґація вважає своїм обовязком перед партійними товаришами констатувати нижче слідуюче:

а) Переконання У. П. С. Р. в тім, що цілковите соціяльне і національне визволення українського трудового народу єсть тісно звязане з загальносвітовим визвольним рухом трудових мас, провід якими лежав на Соціялістичнім Інтернаціоналі, продіктувало партії стремління зайняти своє місце в нім, що було осягнуто посилкою закордонної делеґації до II Інтернаціоналу.

б) Світова війна нанесла другому Інтернаціоналові такі удари, після яких він не може поправитись аж до сього часу. Надії на оживленя його не справдились, бо тому на перешкоді стали глибокі розходження між ріжними соціялістичними партіями і їхніми провідниками в поглядах на сучасне завдання соціялізму і на методи осягнення основних цілей.

Питання про демократію і диктатуру трудових мас, як про шляхи здійснення соціялізації засобів продукції і розподілу, як про способи переходу до соціялістичного ладу, розділили глибоко соціялістів на два табори, які почали групуватись коло II. і III. Інтернаціоналу.

в) Розглядаючи себе в відношенню до кождої з цих двох ґруп, делеґація приходить до висновку, що в своїх поглядах на зазначені вище питання вона солідарізується з III., а не з другим Інтернаціоналом, вважаючи, що в наступившій рішучій боротьбі міжнародного пролєтаріяту з капіталізмом задля осягнення соціялістичного ладу лише шлях диктатури трудових мас доведе їх до перемоги над своїм противником.

г) Ця позіція делеґації робить для неї неможливим приймати дальшу участь в роботах II. Інтернаціоналу і диктує їй вихід з нього,

д) але делеґація одночасно признає, що вона не вважає себе правомочною рішати про приступ партії до III. Інтернаціоналу, не маючи на це відповідного мандату.

е) Тому делєґація знаходить необхідним, провадячи свою працю на плятформі III. Інтернаціоналу, повздержатись від роблення заходів до формального звязування себе з ним аж до того часу, доки це питання не буде розвязане вищими партійними інституціями.

Примітка що до виконання резолюції: 1. в Женевськім Конґресі II. Інтернаціоналу делеґація участи не приймає. 2. Копію резолюції секретаріят делєґації має переслати до секретаріяту II. Інтернаціоналу.

III. Конференція.
(22.—24. травня 1920. року в Празі.)

Декларація

Делеґації й III. Конференції закордонних членів української партії соціялістів-революціонерів.

Події на Україні притягають загальну увагу через те, що Україна з буржуазної точки погляду є ключем для розвязання східно-европейської проблеми: вона, на думку буржуазії, є вихідною позицією проти революційної Росії й, опріч того, має велику матеріяльну самоцінність в собі. З соціялістичної точки погляду, Україна є порогом революції, через який революція ще не переступила в Европу, а коли переступить — тоді соціяльна революція піде швидким кроком по Европі.

Україну внутрі роздирають великі національні й соціяльні суперечности. Україна є полем всяких чужодержавних інвазій і національних стремлінь, на кошт України сусідні держави хочуть збудувати свою силу, не рахуючись при тім з волею трудового українського народу. Українська національна буржуазна інтеліґенція, переслідуючи свої, зрозумілі по буржуазному національні інтереси, грає роль леґалізатора ворожих інвазій, закликаючи для будівництва української державности буржуазні сили Европи за ціну нечуваних в історії визволення людськости самопонижень, уступок території і насильств над українським народом; віддаючи його економичну будучність, культурну творчість, незалежність в руки цинічних ворогів його національної й соціяльної свободи, навіть більше — віддаючи саму ініціятиву й право будівництва української державности в ці кріваві руки, як наприклад, польської шляхти, румунських бояр, московських царських ґенералів і поміщиків, за спиною котрих стоїть міжнародній капітал.

Одним з черги ганебним, злочинним нападом на Україну є польська інвазія, що почалась 25. квітня с. р., під проводом поляка „соціяліста“ Пілсудського й при участи й допомозі українського зрадника Петлюри, що грає низьку ролю леґалізатора злочинств польської шляхти проти українського народу. Ціль польської буржуазії, яку вона хоче досягти на Україні, для всіх ясна: опанування української території в 336.000 кільом. квадр. з населенням більш 20 міліонів, опанування берегами Чорного моря, експлуатація живої сили народу й його природніх багацтв, цинічна польонізація населення й т. и. Мета насильника завжди ясна, хоч як би він не прикривав її туманом „безкористних намірів“. Мета українських авантюристів — Петлюри і його прибічників, полягає в одному стремлінні — добитись панування хоч

би на клаптику української землі, поділивши його з польськими сатрапами. Ці авантюристи, вигнані з України народом, хочуть за всяку ціну відомстити свойому народові за свою ганьбу, хочуть добитись — хоч при помочи чужих рук і за ціну поневолення народу — узурпаційного панування.

Нема сумніву в тім, що Поляки скінчать свої дні на Україні тепер, як і в 16-му столітті, як і їх недавні попередники, московські та німецькі ґенерали-поміщики. Український трудовий народ не знесе того жахливого насильства й здирства, яке несуть йому польські напастники, й вижене їх силою свого могучого опору й збройного повстання, бо своєї свободи український народ не віддасть, як це він довів кількома свіжими прикладами. Тоді всі насильники понесуть жорстоку кару, наложену на них справедливим гнівом українського народу.

Отже всупереч всім безсоромно-неправдивим чуткам і тенденційним інформаціям, які енерґічно поширюють в Европі аґенти Петлюри, Делеґація й Конференція закордонних членів У. П. С.-Р. доводить до загального відома:

I. Що український трудовий народ ніколи не погодиться з насильством над його правами і всіма засобами боротиметься за привернення окупованої ворогами теріторії й визволення поневолених братів за вільне уживання свого права на самоозначення незалежної української соціялістичної селянсько-робітничої республіки в етноґрафичних межах.

II. Що до Петлюри й його заходів та виступів, то Делеґація й Конференція закордонних членів У. П. С.-Р. з притиском зазначає, що він не то що не має морального опертя в народі, але він не має навіть тіні якогось формально-законного права говорити від імени Української Республіки, що видно з слідуючого:

Революційною волею народа в кінці 1918-го року з України були видалені німецькі окупаційні війська й поставлений ними гетьман ґенерал Скоропадський, а натомість Верховну Владу обняла Директорія з пяти осіб.

Трудовий Конґрес України, як законна Верховна Влада України, в січні 1919. року, установивши форму влади в Республиці, тимчасово уповноважив Директорію вести державні справи до слідуючої його сесії. В дальшій діяльности Директорія потерпіла повне фіяско й постепенно згубила всяке довірря народу через свою що-далі більш антинародню, проти-соціялістичну політику, а нарешті опустилась до того, що в осени 1919-го року, в угоду реакційній буржуазії Европи, зробила державний переворот, оповістивши скасування влади свого вірителя — Трудового Конґресу України, натомість проклямуючи скликання парляменту й допущення до влади буржуазії. Така узурпація влади була оповіщенням війни трудовому народові й розривом з ним.

В дальнійшому Петлюра відсунув иньших членів Директорії, стремлючись до скріплення своєї диктатури, але, згубивши все, зненавиджений народом, втік до Варшави під захист польської буржуазії, з котрою тепер і виступив війною проти України, прикриваючи цим імперіялістичний напад тої буржуазії. Очевидно, що всякі виступи Петлюри, всякі декларації його від імени України є грубим цинізмом авантюриста й зрадника, що хоче ввести в блуд громадську думку Европи в своїх еґоїстичних цілях.

III. Всякі договори Петлюри й його представників та аґентів з Польщею і иньшими державами, а також приватними орґанізаціями та особами, заключені від імени України, очевидно, є не дійсні, бо не мають ніякого формального права й Україну ні до чого правно зобовязати не можуть.

Делеґація й Конференція закордонних членів У. П. С.-Р. звертається з щирим товариським проханням до соціялістів і комуністів Европи, щоб вони вияснили трудовим масам Европи увесь зміст і значіння того нечувано-жорстокого насильства, яке роблять над Україною польська й українська буржуазія; щоб вони закликали трудові маси Европи, увесь орґанізований свідомий пролетаріят до протесту проти цього злочинства польської буржуазії й вимагали від своїх урядів припинення всякої посилки зброї, амуніції й продуктів у Польщу, бо все це в першу чергу вимірено проти українського трудового люду, маючи конечною метою розбиття й совітської революційної Росії.

Трудовий народе Европи, пролетаріят, соціялісти! Ви бачите, яке нещастя несуть на Україну в котрий вже раз імперіялісти; ви чуєте про страшну економичну руїну нашого краю, про нелюдські муки нашого люду, про жахливі пошести усяких хвороб, що що-дня десятками тисяч нищать наш люд; ви знаєте, що розбійницькі напади не дають ніякої змоги хоч трохи налагодити народнє господарство України, транспорт і промисловість. А це все робить буржуазія, щоб обернути Україну в опустошену країну й тоді взяти в неволю голодний народ і обернути його в рабство.

То ж найдіть в собі людські сили, людські почуття й зрозуміння нечувано-тяжких страждань українського народу й зробіть, що у вашій силі.

До польського пролетаріяту Делеґація й Конференція закордонних членів У. П. С.-Р. звертаєтся з осторогою, що його пасивність буде причиною його власного поневолення, що прийде в парі з поневоленням українських селянських мас.

На польських же соціялістах лежить відповідальність за допущення цієї війни проти українських селян і робітників.

Делеґація й Конференція закордонних членів У. П. С.-Р. висловлює надію, що трудові маси Европи словом і ділом підтримають справу визволення українських селян і робітників од нападу польських

бандитів, в імя збереження в українському народі великої віри в солідарність та братерство трудящих усього світу, во імя тої революційної бадьороси й боротьби, яку він веде вже три роки й, визволяючи себе, цим бореться й за визволення всіх трудящих.

За Делеґацію У. П. С.-Р.:

М. Грушевський, голова Делеґації, бувший Президент Української Центральної Ради; М. Шраг, член Делеґації, бувший Товариш Президента У. Ц. Р.; М. Чечель, член Делеґації, бувший Секретар У. Ц. Р.; О. Жуковський, секретар Делеґації, бувший Військовий Міністр У. Н. Р.

За Конференцію Закордонних Членів У. П. С.-Р.:

П. Христюк, бувший Міністр Внутрішніх справ У. Н. Р.; М. Шаповал, бувший Міністр Земельних справ У. Н. Р.; І. Штефан, бувший Міністр Пошт і Телеґрафів У. Н. Р.; М. Кондрашенко, бувший Комісар Поділля.

24. травня 1920 року.

Друкується і незабаром вийде число 2. „Борітеся - Поборете!“

Друкарня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8—10.

НЕПЕРІОДИЧНО ★ № 2 ★ ЖОВТЕНЬ 1920

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
J. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріяту Закордонної Делеґації У. П. С.-Р.

Секретаріят Зак. Дел. У. П. С.-Р. доводить сим до загального відома:

1. Що б. член Зак. Делеґації Г. Толмачів з початком місяця серпня б. р. вийшов з У. П. С.-Р., а, значить, і з Зак. Дел. її.

2. Що про ті пляни, з якими Г. Піддубний їхав з Київа за кордон, як також про те, що хтось в Київі орґанізовував поїздку з тими плянами, про які Г. Піддубний повідомляє в „третій точці“ своєго листа до редакції тижневика „Воля“ у Відні (ч. 13., том III, вересень 1920), як також про переведення ним в життя тих плянів, ні Центр. Ком. У. П. С.-Р., ні жадній иньшій партійній орґанізації У. П. С.-Р., а ні Зак. Делеґації її не було відомо нічого аж до публікації „Волею“ вищезгаданого листа.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Мих. Грушевський.

Між Москвою й Варшавою.[1]

I.

Як би не скінчився нинішний польський наступ на Україну — хочби він навіть і зовсім на ніщо зійшов (що дуже можливо!), — проте все-таки умова з Поляками Петлюри та його прибічників зістанеться фактом далекосяглим і дуже шкідливим, просто таки злочинним.

Не тільки вже то, що Поляки, незалежно від свого наступу для окупації правобічної України, не залишать використати сю угоду — хоч як мало правосильні були ті руки, що її підписували та робили Польщі дарунок в наших споконвічних землях, зрошених потом і кровю поколінь вірних синів українського народу!

Розуміється, ні Петлюра, ні Ан. Лівицький, ні иньші їх товариші не мали ніякого права робити Полякам які-небудь уступки в землях українського народу — ні в Галичині, ні в Холмщині, ні на Волині. Проте будьмо певні, що польські політичні махери не занедбають використати сі умови, щоб скріпити свої претенсії на окуповані землі, виторгувати щось від Антанти, а навіть і від большевиків.

Бачили ми вже, як торік використовували вони заяви ріжних Петлюрових висланців, щоб викрутити від Антанти мандат на окупацію Галичини. Від самого початку сей новий Тетеря для скріплення свого становища і своїх плянів шукав опертя у ворогів нашого трудового народу. Вже в лютім минулого року носився він з пляном купити їх поміч уступками в галицькій справі. Та поки Галичане мали силу, вони рішучо противились сим плянам, — аж як зломилася галицька сила в боротьбі з польським натиском і перестала бути погрозою для них, почали висланці Директорії — ріжні Курдиновські, Пилипчуки, Лівицькі — робити Полякам в українських землях дарунки, з котрих сам

[1]) Перші три статі були написані для українських часописей в Америци в маю-червні й тодіж там друковались, четверта післана була до тих же часосописей в вересні.

Петлюра все вмивав руки, аж поки остання умова 22. IV. не відкрила всеї наготи сеї ганебної політики!

Можемо здогадуватись тепер, як будуть польські майстри захожуватись видусити весь сік з формальної публичної умови з людиною, яку вони афішують на се головою української держави!

Ріжні наші домородні крутії, які оправдують сей крок Петлюри і товаришів, і ті ріжні людці з правих кругів, які примощуються до сеї петлюринської комбінації в надії, що під покровом її вернуться на Україну й перепхають тяжкий час, — вони кажуть на оправданнє сеї авантури, що се тільки маневр, який має дати Українцям змогу „передихнути", протягти час в сподіванню догіднішої ситуації.

Вони кажуть, ніби то покладаються на те, що Польща сама так стоїть непевно, що однаково не зможе вдержати в руках того, що тепер виторгує від Українців. Тимчасом своїм признаннєм поможе Україні дістати признаннє великих держав Антанти, відкрити торговельні й фінансові зносини з Заходом і т. п., одним словом — вийти з того кута, куди Україну загнало півтора-річне правліннє Директорії. Запевняють, ніби в Сан-Ремо антантські політики натякнули нашим, що українську справу могло б звести з мертвої точки признаннє Польщі: за ним пішло б признаннє України великими державами і т. д.

Щасливий, хто має стільки віри, щоб вірити й сьому! Від тої варшавської умови і купленого нею признання, чи властиво півпризнання (бо урядовий комунікат польського міністерства заграничних справ каже тільки, що „польський уряд признаючи право України до самостійного державного істнування, признав директорію незалежної української народньої республики з головним отаманом С. Петлюрою на чолі за зверхню власть У. Н. Р." — не дуже се катеґорично!) Минуло вже досить часу, а щось ніяких благодатей для України — навіть тої спеціяльної України „з Петлюрою на чолі", окупованої Поляками, таки не видати, ні чувати! Ні дипльоматичного признання, ні зрушення фактичної бльокади, ні фінансової помочи. Нічого, крім формального протягання істнування сеї фікції — Директорії та компромітування української ідеї в очах чужих і своїх.

Ті, що прожили останнього півроку за кордоном в Европі, добре відчули сю зміну атмосфери наоколо них, що робилася під впливом відомостей про польську авантуру Петлюри і компанії. Навіть найбільше прихильні Україні, навіть, ті що самого сього Петлюру та його

отаманів (під впливом реклями, яку робили їм всякі офіціяльні пера), готові були славословити, як борців за вільність або борителів „червоного імперіялізму“ — навіть вони збентежено затихли, коли перед ними стала вирисовуватись остання авантура. Як то? Петлюра і компанія — польські драбанти? Ефіяльти, що показують стежки на Україну польським панам, гнобителям українського народу?!

Повторяйте ж їм ті виясненння директоріяльних політиків, що се тільки маневр!

Але ще далеко грізніща небезпека сеї авантури — внутрішня! Компромітація в очах свого народу!

Люде. які, будь що будь, репрезентували українську республику, українську національну ідею протягом цілого року, злигалися з польськими панами, наробили їм дарунків з українських земель і ведуть під своєю ослоною на Україну польських поміщиків, щоб вернути їм володінне земель, поділених і заораних селянами, помагати їм відновляти польський стан посідання, панські привилеї? . . .

Приходить на память трагічна хвиля, коли Богдан Хмельницький з-під Зборова посилав своїх полковників провожати Татар через Україну, а як толкували в народі — помагати Орді брати ясир з українського населення, що вислало всю оборону свою до Богданового війська. Ся хвиля соромна, запечатана народнім прокльоном:

Бодай тебе, Хмельниченьку, перва куля не минула,
Що велів Орді брати дівки й молодиці! . . .

Тоді впала не тільки репутація „козацького батька“, але й велике народне повстанне за волю, не тільки довіре до провідників, але сама віра в можливість незалежности . . .

А все ж таки того, чого хотіло від нього польське правительство, Хмельницький не зробив: польських панів на Україну не пустив! Затаїв трактат перед народом, викручувався всякими способами, а все таки поміщиків до Гетьманщини не пустив до самої смерти.

Мав у тім вірне почутте, бо всі його наступники, які йшли на сей компроміс, хочби в імя незнати яких державних чи культурних інтересів, зараз відкидалися народом. На тім пункті для народу не було компромісу. Сліпо йшов він на всякі уступки Москві, з котрою, по його гадці, могло ще всіляко бути, аби тільки не мати діла з Поляками, з котрими не могло бути инакше, як уже було. Думаю, що й тепер не буде він толерантніщий на сей новий „маневр“.

1*

Текст умови Петлюри з Поляками проголошено за секретний, але недіскретні відомости, що його попередили, і ті коментарі, які пізніще появились, не лишають сумніву що до її характеру. Під ослоною польської военної окупації, під покривкою „директорії У. Н. Р.“ має бути переведене повне економичне закріпощеннє України Польщі; залізниці мають перейти в польський заряд, загранична торговля — стати монополією польської держави. За відповідальністю українського кабінету, введені до сього кабінету польські міністри проведуть земельну „реформу“ в інтересах польських обшарників. Зіставиться їм все, що можна, решту розпарцелюється на можливо користних для них умовах Полякам же, або таким елементам, які служитимуть опорою польському впливові — навіть і польське горожанство приймуть. Бо раз прийнято принціп, що землеволодіннє Поляків не підлягає загальним українським законам, з сього виникає все дальше.

Такі відомости, досі опубліковані. Розуміється, українська людність Волині, Поділля, Київщини, що століттями терпіла від сього польського стану посідання і тільки з революцією позбулася його, ніяк не згодиться на таку „реформу“. Се страшенна провокація, яка може закопати не тільки „директорію“, але й ідею української державности, української національности, поставлену нею під польський омофор.

Тому українські партії, які спираються на народ і захованнє звязку з ним вважають основою своєї тактики, вважали для себе обовязковим відмежуватись від сеї варшавської авантури з усею рішучістю і висловити свій погляд на неї, не вяжучися ніякими оглядами на „національну солідарність“. Партія українських соціялістів-революціонерів ще на конференції своїй у вересні, довідавшись про декларації, зроблені Пилипчуком у Варшаві, винесла дуже гострі резолюції, домагаючись суду над такими деклярантами. Але вони ще досить здержливо поставились до самої директорії, від котрої, минаючи кабінет, безпосередньо виходили такі доручення. Сим же разом партія вже не вважала можливим замовчувати нічого і в своїй деклярації з 24. травня отсэ напятнувала поведеннє Петлюри і тов. безоглядно.

II.

Наступ на Україну реакційних сил, що грозили знищити здобутки революції й кинути її назад до старих поміщицько-поліційних порядків, кождого разу, звідки б вони не йшли, серед нашого народу — і серед

селян та робітників, і серед інтеліґенції — викликав великий рух на ліво, що виливавсь у бажаню опертись на Совітську Росію, як найбільш рішучу і безоглядну силу, через се симпатичну, невважаючи на всі національні чи політичні суперечки та розходженя з нею.

Так було після німецько-гетьманського перевороту. Так сталось підчас загравань директорії з антантськими ґенералами. Так — і ще більш — дало се відчути себе минулим літом підчас Денікінського наступу на Україну, коли раптом зник українсько-большевицький фронт, забулись недавні війни з Москвою і сам собою утворивсь новий фактичний фронт — проти контрреволюції.

Подібне мусіло статись і тепер, підчас польського наступу, скомбінованого з походом денікінських недобитків, реорґанізованих в Криму Вранґлем. Не маємо ще про се докладніщих відомостей, але не може бути сумніву, що приспішений марш Поляків з України був наслідком не тільки, може навіть — не стільки операцій червоних військ (скупчених на півночи), скільки ділом українських повстанців та їх кооперації з большевицькими силами. А поруч із сим з новою силою мусів піднятись і серед народніх мас і серед інтеліґенції потяг до порозуміня і обєднаня з большевиками в спільнім відпорі всяким імперіялістичним реакційним силам.

Питане тільки, чи сим разом большевики виявлять більше зрозуміння ситуації та не повторять попередніх помилок.

Я нераз підкреслював се, що на Україні від самого початку була велика охота дійти до щирого й трівкого порозуміння з большевиками. Нарід симпатизував їм за рішучу, безоглядну, сувору розправу з буржуазією: дивлячись на сю рішучу поведінку з нею большевиків, їх уже ніяк не можна було підозрівати в нахилі до компромісів чи попускання панам, котрого нарід все побоювавсь у своїх політиків, бачучи, що вони не спромагаються на подібну рішучість.

Українська інтеліґенція вдячно памятала, що з російських партій самі тільки большевики (устами Леніна) ще перед революцією визнавали за Україною право на самостійність, а підчас революції обстоювали „право пародів Росії на самоозначеннє, аж до повного відокремлення“. Обставини нераз робили їх союзниками Українців в боротьбі з російським временним правительством. Як завзяті оборонці інтересів трудового народу, вони, здавалось, повинні були прихильно ставитись до національних вимог українського народу, представленого не якою

небудь капіталістичною та імперіялістичною буржуазією, а якраз трудовими масами.

Здавалось отже, що коли з якимись російськими кругами взагалі можна буде договорюватись в українській справі, то саме з большевиками найскорше можна буде порозумітись і дійти кінця, уставивши дружні відносини, без порушення інтересів, свободи й незалежности одної й другої сторони, щоб спільно поборювати всіх, хто сягатиме на здобутки революції, дорогі однаково і одним і другим.

Тому війна, котра натомість виникла у Українців з большевиками та з перервами тяглася все далі, рік за роком, здавалась одним прикрим непорозумінєм, війною більш, ніж яка иньша, неприродною й братовбійчою, котру тільки якісь незрозумілі упередженя чи сторонні інтриґи не дають покінчити. Я цитував уже нераз в своїх статях характеристичні постанови камянецького трудового конґресу, винесені селянством підчас большевицького наступу в марті минулого року:

„Директорія повинна негайно зірвати переговори з французьким військовим командуванєм в Одесі.

Директорія повинна негайно приступити до переговорів з большевицьким правительством Росії і України на таких умовах:

а) Україна є самостійною і незалежною соціялістичною республикою, в якій вся власть належить обєднаним радам робітничих і селянських депутатів;

б) Україна може федеруватись з соціялістичними державами;

в) Українська державність має український характер і т. д.“

Після того, як на всеукраїнськім трудовім конґресі в Київі (в січні минулого року) селянство однодушно висловилось за власть рад, не лишалось сумніву, що трохи раніще чи трохи пізніще Україна мусить стати радянською республикою і між сими двома радянськими республиками — Українською і Російською, звязаними стількома спільними інтересами, повинно прийти до порозуміня і уставлення коли не федерації (від війни до федерації був би занадто великий скок!) то военного та економичного союзу, без сумніву, дуже користного і одній і другій республиці.

Отже, коли підчас денікінського наступу, в серпні минулого року, ліві укр. соціялісти-революціонери (так звані „боротьбисти“) і ліві незалежні соц. демократи, обєднавшись, прийняли назву комуністів і виступили під гаслом незалежної Української Республики, але радянської,

заприязненої з большевиками і совітською Росією — маси покотили під їх прапор, бо, як здавалось, се гасло давало формулу, з котрою можна було вийти, нарешті, з тяжкого становища.

Троцький в тім часі виступив з своєю відозвою до червоного війська, де ясно признавав окремішність України та її право розпоряджати собою. Ленін на однім з московських конґресів різко осудив забаганки велико-російського імперіялізму та шовінізму. На Україні большевики сим разом свідчили всяку прихильність українській національности, мові, культурі. Все се давало надії на щире порозуміннє.

Боротьбисти ввійшли в склад Всеукраїнського Ревкому (революційного комітету), тимчасового правительства України. В орґанізації рад і ревкомів на місцях грали вони провідну ролю — большевики давали їм у тім повну змогу. Здавалось, що в найблизшім часі Україна зорґанізується твердо в радянську республику, оперту на українські орґанізації, і вийде на дорогу самостійної творчої роботи. Укр. соціялісти-револ. (центр) на своїй конференції на початку лютого с. р. винесли резолюції, котрими узнавали совітський уряд України й дозволяли своїм членам також брати участь в її орґанах.

Але большевики або не орієнтувались в ситуації, або мусіли змінити свою тактику на Україні в залежности від ширших революційних плянів — в кожнім разі саме в сім часі стали різко завертати назад в бік централізму.

Не було й далі мови про якесь вороже відношеннє до української народности й культури. Навпаки, в інструкції центрального комітету большевиків, котру він дав в тім часі своїй областній орґанізації на Україні, поручалось їй мати всяку прихильність до української культури, упослідженої царським режимом, нести їй поміч і взагалі старатись всяко дбати про симпатії українських мас і нищити їх упередження до російського большевизму. На чолі комісаріяту нар. освіти стояв весь час Українець. Але в сфері політики й економики большевики рішили безоглядно переводити централістичну проґраму, що мала на меті перевести відбудову великоруського центра засобами його провінцій та забезпечити геґемонію російських комуністів в провінціональнім життю б. Росії.

Було се випливом специяльного недовіря до соціялістичности Українців, до їх націоналізму, до чого могли дати підставу такі факти, як перехід галицького війська до Денікіна, як хитання ріжних

повстанчих відділів між директорією й Совітською Україною? Чи рос. комуністи рішили закинути всякі компроміси що до України й навпростець іти за своєю проґрамою, яка в інтересах соціялістичних вважає користніщою державу одноцільну, унітарну, отже й федералістичну форму вважає тільки тимчасовою уступкою національним течіям — поки соціялістичний устрій не розвяже і не вигладить національних суперечностей? В кождім разі зворот був різкий.

Декретом 8. лютого, винесеним без волі й участи українського народу, була проголошена федерація Української Совітської Республики з Совітською Російською Республикою. Україна мала заховати свою автономію в справах внутрішньої адміністрації, в справах земельних, орґанізації праці, освіти, соціяльного забезпечення й здоровля: для сих ресортів мала дістати осібних комісарів. В справах дипльоматичних і військових, економичних і фінансових, доріг, почт і телеґрафів мала підлягати безпосередньо народнім комісарам московським. Український банк являвся тільки філією московського народнього банку, без усякої самостійности; окремої монети Україна позбавлялась. Для економичних справ заповіджено областну раду („совнархоз" — совіт народнього хазяйства), підпорядковану московському центральному, вищому совнархозові. Донецький район („Донбас") — жерело промислової енерґії України (камяне вугля) — відділено від України і звязано безпосередньо з московським центром.

В сфері законодавства російські декрети дістали обовязуючу силу на Україні, натомість постанови Всеукр. Ревкома скасовано. Фактично таку централізацію переведено і у внутрішнім управлінню України, хоч воно ніби признане автономним. Ревкоми виборні фактично замінено призначеними. Звичайно се робилось так, що російська червона армія, приходячи до якогось повіту, розпускала дотеперішній ревком, орґанізований українськими комуністами, і завязувала новий, до котрого входили представники червоної армії, а потім сі нові ревкоми замінялись людьми, призначеними ґуберніяльними ревкомами, вповні большевицькими. Боротьбистам в сих нових повітових комітетах давалось одно місце тільки подекуди — там, де большевики признавали за ними фактичний вплив на людність: таких повітів на практиці знайшлось не багато, тим часом російським лівим соц.-революціонерам давалось місце скрізь, де вони тільки могли його обсадити. Таким чином, виходило, що ревкоми

з трьох часто були обсаджені самими большевиками, а в ревкомах з пяти вони мали не менше трьох місць.

Істнованнє радянських чи комуністичних українських партій большевики вважали небажаним. Вони радо використовували їх впливи на людність в інтересах совітських, але самостійне істнованнє їх признавалось шкідливим. В такім дусі дав комуністичний (III) московський інтернаціонал відповідь боротьбистам, коли вони заявили йому своє бажаннє, щоб їх партія, укр. соц.-революціонерів-комуністів, була прийнята III Інтернаціоналом. Московський інтернаціонал постановив, що в інтересах соціялістичної революції не повинно бути конкуренції комуністичних партій, отже й на Україні не повинно бути національних комуністичних партій, а тільки одна комуністична партія большевиків України, яка являється областною орґанізацією російської комуністичної партії. Сей партійний централізм мав би доповнити собою централізм політичний і економичний — звязати, як найтісніще, життє України з центром.

Поставлені перед такою альтернативою: або злитися вповні з російськими комуністами, або опинитись — після сього упімнення — в ролі партії опозиційної, большевикам неприємної й підозрілої, боротьбисти в частині своїй рішили влитися в російську комуністичну партію. Таку заяву подали їх представники (Шумський і Еланський) в Харкові, і потім конференція партії потвердила се рішеннє своєю більшістю, при кінці марта с. р. Але ся постанова викликала різку опозицію серед партії.

Ся опозиція, так само як і незалежні соц.-демократи, які прийняли й радянський принціп, і навіть назву комуністів („укр. комуністична партія"), але не вважають потрібним вливатись до партії большевиків, не годяться з централістичною політикою большевицькою. На їх погляд, ся тенденція большевиків — за всяку ціну утримати на Україні геґемонію російських комуністів і правити Україною без Українців, позбавляючи її всякої самодіяльности й утримуючи в повній залежности від московського центра, — ся тенденція хибна й шкідлива. Вона компромітує в очах української людности комуністичні гасла, вертає її назад на позиції ворожої большевикам і замикає українське село перед їх аґітацією, впливами й якими-небудь мішаннями в їх справи. Тому за краще для себе вони вважають зістатися в опозиції, щоб або своєю критикою добитись від большевиків зміни їх політики, або щоб принаймі зберегти в очах української людности від компромітації

комуністичні гасла, відділяючи їх від хибної централістичної політики російських большевиків.

Так описують ситуацію на Україні в переддень польського наступу звідомлення українських комуністів.

III.

В результаті сеї політики большовиків що до України, відносини, розуміється, складаються ненормально.

Українські сили, навіть соціялістичні, навіть радянські, перейняті щирим бажаннєм укріпити на Україні панованнє трудового люду, „диктатуру трудового народу“, „радянську соціялістичну республику“, та силами українського народу підтримати соціялістичну революцію, поведену російськими большевиками в світових розмірах, — навіть вони були позбавлені сею політикою можности працювати на українськім ґрунті.

Большевики дуже підозріливо слідили за найменьшим відхиленнєм від їх централістичної проґрами, і хто до своєї роботи вкладав якийсь український „партикуляризм“, тим зараз же загорожувалась дорога до політичної діяльности. Навіть ті Українці, які відразу пристали до комунізму, ще від першого наступу большевиків на Україну, навіть вони, оскільки пробували обстоювати українську автономію, хочби в формі федерації, не номінальної, а дійсної, попадали під підозріннє.

„Богатьом з них відібрано можливість вести роботу на Україні, иньшим взагалі заборонено партійну роботу і відсунено від відповідальних позицій“, пише оден з комуністів і додає дійсно цікаве поміченнє, що в той же час представники партій російських, навіть правих соц.-революціонерів, мають змогу виступати на мітінґах, вести партійну роботу — українських же соц.-революціонерів і соц.-демократів „не почуєш ніде“.

Центральний комітет К. П. (б.) У., вибраний після гетьманщини, був викликаний з України і розпущений, і на місце його російський Ц. К. призначив комітет з пяти. Комуністи, евакуовані з України до Росії, не могли добитись свого повороту.

Ще прикріще було становище українських соц.-революціонерів. „Не вважаючи на наше льояльне відношеннє до української радянської соціялістичної республики і неґативне становище супроти петлюрівського аліянсу з Поляками, засвідчене резолюціями 7. лютого“ — пише оден

з укр. соц.-рев., „комуністи (большевики) не змінили свого відношення до нас. Хоч серед комуністичної партії большевиків України є досить пристойні ґрупи (так звані федералісти), з якими можна було б працювати спільно в українській радянській соціялістичній республиці, але офіціяльний курс „комуністичної партії большевиків України“ веде на шлях старої кольоніяльної політики московського центру на Україні“. „Про якусь політичну роботу нема що й думати, ми мусимо „скоротитись і завмерти“ під натиском походу комуністів проти „петлюрівців“, додає він в переддень польського наступу на Київ.

Відсуваючи Українців від політичної роботи, з підозрінь до їх націоналізму, большевики не вміють орґанізувати своїми силами принаймні хочби культурне житє України. При всім їх бажанню розвинути її культурну автономію взаміну за політичну і економичну, котрої їй відмовляють, большевики й на сім полі не годні осягнути які-небудь показніщі успіхи, котрі могли б осолодити Українцям се позбавленнє політичної та економичної самодіяльности.

Добра воля большевиків в сім не підлягає сумніву. Навіть ворожі їм, буржуазно настроєні Українці признають у них прихильне відношеннє до української культури. Але з другого боку — навіть українські комуністи констатують, що з сеї прихильности не виходить нічого — наслідком большевицького централізму, їх боязні перед яким-небудь українським рухом, українською самодіяльністю.

Українці, які пішли були з наміром працювати для добра українського народу, хочби й під большевицьким режимом, скоро поусувались, переконавшися в неможливости скільки-небудь успішної праці в сих обставинах. Ініціятиви місцевої нема — вона паралїжується підозріливою політикою большевиків, що все хочуть робити своїми руками. Згори, з большевицького центру нема теж акції: всі засоби й увага скупчені коло армії та продовольчої справи, коштів, які йдуть з Москви (бо все мусить іти з Москви!), ледве стає на се, на культурні справи нема грошей. А найголовніще, що попросту не знаходять доріг до місцевого житя У всім застій і занепад!

В урядованню, хоч українська мова вважається рівноправною з російською, фактично панує російська — з тих самих причин.

Економичне житє розвалюється, загрожує катастрофою.

Село замкнулося в собі, відмежувалось від міста й живе своїм житєм. Все пануваннє російських большевиків кінчиться в 5—10 кільо-

метрах від міст, де стоять залоги червоної російської армії. Не вважаючи на всі старання війти в згоду з селом і нічим його не дражнити (земельний закон, декретований совітським правительством, властиво тільки повторює старий закон Центральної Ради!) — большевики не мають приступу на село, не можуть туди показатись без оружної сили, хочби тільки для пропаґанди. До московських комуністів-большевиків селяне українські ставляться ворожо; антісемітські поговірки, що всім там правлять „жиди“, знаходять серед них послух.

Весь совітський режим спирається на червону армію російську. Червоної української армії совітський уряд України не важиться орґанізувати. Се робить враження, що все тримається тільки російським баґнетом. Виборчий закон для українського конґресу рад, який мав послужити установчими зборами радянської української республики, постановляв, що оден депутат має вибиратись від 1000 червоного війська, від 10.000 робітників, від 50.000 селян — і се вперед позбавляло конґрес відповідного авторитету в очах людности. З огляду, що червона армія не українська, а робітництво також переважно зденаціоналізоване, виглядало се — може й без наміру авторів закону — на умисне упослідження українського трудового народу. І взагалі большевицька політика на Україні толкується, як вияв великоросійського націоналізму й імперіялізму в відношенню до Українців.

Але невважаючи на все се, соціялістичні українські партії, по трьохлітнім досвіді, вистерігаються яких-небудь ворожих кроків проти большевиків. Згаданий вище соц.-рев. дописуватель, описавши прикре становище, в якім опинились українські партії під совітським режимом, особливо в передень польського наступу, одначе підчеркує: своєї позиції, прийнятої на конференції — признання Совітської України, таки не зміняємо! Вести активну боротьбу проти большевицької політики, або хочби підкопувати большевиків, ідучи на руку світовій реакції, вони все таки вважають недопустимим для себе.

Партійна конференція с.-р., відбута в Київі підчас польської окупації, постановила: члени партії повинні облишити боротьбу з „декретованим соціялізмом“ большевиків, з огляду, що соціялістична революція на Україні може розвинутись „лише в загально-світовому масштабі“.

Справді, за сі три роки російські большевики з непевних авантюристів, опанованих всіми гріхами московського шовінізму й імперіялізму, якими могли здаватися в початках, виросли в провідників світо-

вого соціялістичного руху, на яких з вірою й любовю дивиться весь трудящий світ, всі покривджені й обділені сучасним капіталістичним режимом. Які б не були помилки большевицьких провідників в українській політиці, як би не вилазила Українцям боком діяльність їх аґентів на Україні, належить всяко оминати конфлікту з большевизмом, шануючи загально-людську вагу соціялістичної революції, котру веде він. Сього не треба забувати.

Особливо ж недопустимі які-небудь удари в спину большевикам підчас наступу на них світового капіталізму та його наймитів: з одного боку російських чорносотенців Вранґеля, з котрими вяжуться й ріжні українські авантюристичні елементи, з другого — польської шляхти з її прислужниками. Тому таке прикре вражіннє в українських кругах зробило останнє відступленнє галицьких полків від червоного війська в момент польського наступу.

Взагалі треба зазначити, що сі вічні переходи Українців від одної орієнтації до другої, з одного табору до другого, незвичайно лихо впливають на репутацію нашої справи і наших домагань. Переконаннє, винесене нашими людьми з польської школи — що успішна політика мусить оперувати лукавством і зрадою, приносить овочі якраз противні. Сим же разом зрада соціялістичній стороні в момент наступу шляхетської Польщі для української справи була просто фатальна!

Українцям, котрих вся будучність лежить в їх трудовім народі, не вільно бути дезертирами з соціялістичного фронту до буржуазного! Се одно. А друге те, що які б не були хиби большевицької політики в українській справі, ми не повинні спускати з ока, що все-таки скорше з ними, ніж з яким-небудь иньшим російським урядом чи партією, можемо сподіватись порозуміння.

А воно нам потрібне! Так як з Польщею, реакційною й імперіялістичною, ніяке порозуміннє, ніяка комбінація не може бути підставою для нашого політичного будівництва, підвалиною української незалежности, так без порозуміння з соціялістичною Росією неможливо уставити сю незалежність. Без певного замирення українсько-російської границі не можлива ніяка широка конструкційна робота на Вкраїні — так само, як і в Росії.

IV.

Після розгрому польського наступу на Україну, коли польські міродайні круги устами Дашиньського й ин. виріклись усяких зобо-

вязань перед своїми українськими союзниками, заявляючи, що умова 22. IV. була тільки порозуміннєм „двох начальників панств", необовязковим не тільки для народів, але й їх урядів, які не брали в сій угоді участи, — в правих українських кругах і в урядовнх сферах почався сильний потяг до Росії реакційної, репрезентованої тепер „южнорусским правительством" барона Вранґеля.

Не було се новиною. Вже літом 1919. р. „головний отаман", наскільки нам відомо, робив зовсім серіозні заходи навязати відносини з Вранґелевим попередником — ґен. Денікіним, і в українських кругах не бракувало людей, які вважали се вже торік єдиним виходом з ситуації. Петрушевич з своїми людьми тільки спізнено, і через те, мовляли, так невдало виконав проґраму, що проєктувалась, як проґрама загальна, хоч далеко не всі урядові фіґури брали в ній участь. Завинив Денікін, дуже неподатний в національнім питанню — не схотів іти на згоду з Петлюрою.

За сю свою дубоватість він був признаний в монархичних кругах непридатним для моменту, і на його місце вони висунули Вранґеля, як людину більш елястичну в національнім і в иньших питаннях. Сей справді твердо усвідомив собі, що перше завданнє для нього — се повалити большовиків, а для сього звязатися з усіми против-большевицькими силами та змобілізувати їх до активної боротьби, а все, що не може бути союзником в боротьбі проти большевиків, по можности знейтралізувати. В такім дусі він і його представники робили свої проґрамові заяви, що сей „уряд Южної Росії" готов рахуватись, як з довершеним фактом, з „новими державними формаціями на теріторії старої Росії", і з соціяльно-економичними змінами — признають трудове селянство хазяїном розділених ним поміщицьких земель, а політичні форми будучої Росії не беруться рішати наперед, полишаючи се „свобідному народові" на установчих зборах.

Разом з тим робились усякі заходи до приєднання собі союзників проти большевиків. Випускались на волю ріжні інтерновані Денікіним Українці, Галичане, повстанці, завязувались зносини з козаками, з махнівцями, з Петлюрою. З анархистом Махном особливо скоро наладились добрі відносини, певний союз — не знаю вже, в які форми уложений. З Петлюрою вже теж з весни ще був уставлений фактичний контакт, перед усім в справі виміни військових людей, які попали в ту чи иньшу армію. Літом прийшло вже й до формальних дипльоматичних зносин:

кримські ґазети радісно витали „українське посольство“, що прибуло до Вранґеля.

За той час Вранґель дістав офіціяльне признанне французького правительства. Йому поставлено умовою війти в згоду з усіми новими республиками бувшої Росії, які тримаються против-большевицької політики, на принціпі федерації — по сім він буде признаний головою всеросійського правительства. Вранґелівці сподіваються, що ся комбінація буде підтримана також американськими Сполученими Державами, і про Анґлію пускаються відомости, що вона також під рукою підтримуватиме Вранґеля, хоч офіціяльно Лойд-Джордж і полишає сього ґенерала в виключну власність французького правительства.

Старорежимна Росія знов підняла голову, спущену після погрому Денікіна. Пішла знов вдячна праця коло формування військових відділів для „южнорусской армії“ при техничній і фінансовій допомозі Франції й її союзників. На польській й инших приязних теріторіях орґанізуються відділи з ріжних розбитків „північно-західньої армії“ всяких „бредівців“ та „бермонтовців“, іде вербовка добровольців серед военнополонених большевиків, які, по ґазетним відомостям, в великім числі записуються до сих „южно-русских“ відділів, аби сею дорогою скорше дістатись до дому. Через Галичину і Румунію все се транспортується до Криму. „Армія Петлюри“ стала станцією на перепутті сих транспортів. Наші товариші, які звідали її минулого місяця, переконались, що ся армія, а особливо її запілле, в кілька разів більше від фронту, заповнене старорежимним, контр-революційним російським офіцерством, зовсім чужим українству, навіть правому. Зрештою сами російські праві ґазети не таяться з відомостями про тисячі ріжних „бредівців“ то-що, які „тимчасово працюють в українській армії“.

В сій обстанові в правих українських кругах, розбитих в своїх надіях на поміч Польщі, збентежених і дізоріентованих, заблисла надія якось „бочком“ включитись до сього антантського ланцюга — дістати вже не через Польщу, а через Вранґеля намащенне Української Нар. Республики на „самостійну державу“, признанне і підмогу, техничну і фінансову, пекучо потрібну при повнім вичерпанню всіх старих ресурсів, і перепхатись до упадку большевиків. В сей упадок большевизму, скорий і неминучий, вони не перестають вірити, тим сильніще, чим палкіще його собі бажають.

Як враґлівці, так і вони сподіваються, що фатальні помилки большевицької політики на Україні змусять величезну більшість української людности піти на зустріч тим, хто принесе їй визволенне від большевицького панування, буде то Петлюра, Вранґель, Махно чи хто иньший. І треба признати, що сей рахунок таки не безпідставний.

Большевики ніяк не можуть попрощатися з своїми політичними помилками, які, всупереч усім підставам для щирого порозуміння і тісної кооперації трудового українського народу з трудовим народом великоруським, Радянської Української Республики з Совітською Республикою Російською, роблять сей трудовий український нарід противником соціялістичної революції в її російсько-большевицькім виданню, женуть його в контр-революцію. Добрі заміри Леніна, декляраціï Троцького і Чічеріна зістаються порожніми словами супроти аж занадто реальних большевицьких діл, що творяться на Україні всякого рода бандитськими й чорносотенними елементами, які прикрасили себе під нинішню хвилю червоною комуністичною звіздою. Невеличкого контінґенту дійсних, ідейних комуністів російських не стає для роботи в самих російських центрах, і, відсуваючи від роботи на Україні українських соціялістів, вони передають совітську орґанізацію України людям, „робота" котрих доводить до розпуки навіть найщирших приятелів Совітської Росії.

В сім лежить справді велика небезпека для большевиків: завдяки такій хибній тактиці панування комуністів на Україні висить на волоску, і, не вважаючи на всю слабосилість Вранґеля чи иньшого голови російської реставрації, хвилева комбінація чи просто рівночасність якого-небудь значнішого повстанського вибуху з вранґлівським, махнівськім чи иньшим рейдом може дійсно висадити большевиків з України. Але які конструкційні пляни можна збудувати на такій комбінації? Чи може дати вона в нинішніх обставинах щось більше, ніж новий акт горожанської війни, замішання і руїни?

Очевидно, що нічого. Ріжні елементи, стрівшись на момент в спільнім натиску на большевиків і — припустім — вибивши їх з України, неминучо зараз же розійдуться ріжними дорогами і почнуть одна другу поборювати, і кожда ще меньше, ніж большевизм, буде спроможна опанувати Україну.

Не кажу вже про нинішній союз вранґлівців з махнівцями, але чи можлива яка-небудь трівка кооперація з вранґлівцями українських елементів — не то що яких-небудь і скільки-небудь соціялістичних,

а просто тільки національних? Невже хто-небудь може щиро допускати, що з-під елястичних фраз, продиктованих Вранґлеви чи антантськими чи своїми доморидними Макіавелями, не вилізуть другого ж дня після побіди справжні прикмети тої реставраційної течії, котру він представляє, не вигляне „національное лицо“ д. Струве і його присних, не загориться їх „національний ерос“? На щасте, не дано рогів сим добродіям, слабі їх сили, а то вони б себе показали!

А в відносинах до трудового народу, при поширенню по Україні, чи можуть сі старорежимні бюрократи, поміщики й ґенерали справді уставити якийсь режим, приємлемий для селянської української громади?

А прийнявши, що для його українських союзників се було б і краще, мовляв, коли б російська реставрація не була спроможна взяти в свої руки України, — чи ті українські союзники самі могли б узяти власть в свої руки? Де ті реакційні, консервативні українські сили, на котрих би могли опертись українські симпатики Вранґеля в боротьбі на два фронти, котру мусіли б прийняти: проти большевизму з одного боку, проти російської реставрації, старої, „єдиної неділимої“ з другого?

Досвід Скоропадщини, що хотіла опертися на сих „хліборобах“, показав досить ясно, наскільки сі „хліборобські“ елементи — поміщики богаті козаки й селяне — розпорошені й нездатні утворити якусь активну і самостійну політичну силу, здатну стати до боротьби з бідним селянством, всіми фібрами заінтересованим в побіді революції.

Ясно, що й сим разом хвилева перемога контр-революційного вранґлівсько-українського бльоку викликала б серед селянських і взагалі трудових мас новий, ще більший потяг до большевизму, і коли на рейд Вранґеля большевики відповіли б своїм рейдом, їм нічого б не значило вибити хвилевих переможців з усіх позицій за поміччю селянських повстань. А коли б большевики не зробили такої контр-атаки зовні, без сумніву піднявся б свій доморідний, український большевизм та вдарив би з усею силою не тільки на ті українські ґрупи, які так чи инак звязали б себе з російською реакцією, але звернувся б і проти української державности і проти національної української ідеї, як контр-революційної.

Знайдеться на Україні аж занадто большевицького ферменту, щоб такий рух роздмухати! І всякий союз з російською реакцією скіп-

читься для українських правих елементів такою ж або ще й гіршою компромітацією, як їх недавній спільний похід з Поляками.

Українським партіям, хочби навіть правим, коли тільки у них справді є якась національна ідея, а не голе контр-революційне злопихательство і сліпа ненависть проти соціялізму, треба рішучо відкинути пляни кооперації з російською реакцією. Не в правих, а тільки в лівих орієнтаціях лежить будучність України, не реакція, а революція може забезпечити свободу і розвиток українському народові.

А специяльно російська реакція, реставрація перед-революційної Росії зістанеться найбільшою загрозою для нього, і всякі порозуміння з нею будуть архи-небезпечною авантюрою, з котрою можуть звязуватись тільки політичні спекулянти, а не скільки-небудь серіозні політичні діячі, хочби й праві, але тільки українські.

Мик. Шраг.

Слова і діла соціялістів в національній справі.

Одним з питань, яким займається соціялістична думка здавна, питанием, яке тепер, в час початку практичного переведення в життя соціялізму, вимагає свого остаточного розвязання, — є національна справа.

Вона не легка. Часто-густо ставала на заваді до мирного і товариського співділання соціялістів ріжних країв та народів. Розбивала тут пролетарську єдність та затуманювала клясову свідомість. Використовувалась клясою пануючих. А все ж і досі не є уясненою остаточно, тим даючи зайву зброю до рук ворогів працюючих. Хоча, треба це признати, життьова консеквенція, історична необхідність, яка в економичному життю в наслідок розвитку продукційних сил творить економичну необхідність, і тут, в цьому питанню, дає себе знати й веде помалу соціялістичну думку і практику на певні, вірні стежки, примушує багатьох під натиском розвитку національних сил, під впливом вимог та вказівок життя, інтенсивніще думати над тим, над чим раніще

й не хтілось і не встигалось думати, робити не по теоретичній сухій схемі, виробленій раз на завше, а по тому живому пляну, якій накреслюється і показується єдино можливим і закономірним в побідному поході революційного соціялізма.

Рух вимагає творчости. Революційний — особливо. Він робить переоцінку, здавалося, уже рішених в теорії проблєм. Але ця творчість, ця переоцінка не є сухим кабінетним критицизмом чи ревізіонізмом, вона є дієвим актом революційного процесу перебудови старого суспільства, капіталістичного правопорядку на новий, соціялістичний, а в дальшому комуністичний лад.

Коли до російської і української революцій коріфеям соціялістичної думки — Марксові, Енґельсові, Лясалю, Плеханову, Розі Люксембурґ та російським соціялістам усіх течій, здавалася національна проблєма непотрібним для поступу соціялізма приростом, що лише заважає довільному розвиткові продукційних сил, який (приріст) треба іґнорувати, то в цей час життєва переоцінка і революційна творчість остільки тісно звязують справу побіди соціялізма з вирішенням національного питання, що ясним є: соціяльна воля трудящих не прийде без остаточного національного визволення їх.

В 1852 році Маркс засудив на вимирання цілий чеський нарід. По нім і сербський. Він лічив це не лише природним, а навіть для розвитку капіталізма і необхідним явищем. Він ставився так само і до инших, виключаючи Поляків і Ірляндців, „малих", „недержавних", неісторичних народів.[1]) Тої ж думки був Енґельс, а Роза Люксембурґ пішла ще далі, відмовивши право на самоістнійність й Полякам. В імя соціялізму жертвували одним з, здавалось би, приніципових постулятів його — свободою народів, ergo людей, людини. Жертвували — бо відкладали справу розкріпощення малих народів, націй, аж до часу, коли перетвориться остаточно в життя соціялізм, коли прийде комунізм, котрий якось і порішить всі другорядні справи (отже і національну), бо дасть цілковиту волю кожному працюючому.[2]) А в цей час еконо-

[1]) Він казав, наприклад: „Лиш самим нещадним теророрізмом, відносно славянських націй, ми будемо в силі забезпечити тривкість революції," д. ст. Лагарделя в „Завѣтах" 1913 р., Н. 2.

[2]) „Змагання до відбудовання Польщі є супроти капіталістичного розвитку Польщі безнадійною утопією"... „Національне визволення Польщі після цієї" (соціяльної) революції є „само собою зрозуміле" — ось, для приклада, думки Рози Люксембурґ в польській і, взагалі, національній справі.

мичний розвиток та продукційні сили вимагають . . . великої і неподільної Німеччини, Росії і т. д. Хай асімілюються, стогнуть в рабстві, гинуть поневолені національно народи. Так, то є зле. Але не етика ж, не жалість правлять миром. Нічого не поробиш, коли не тільки культура[1]), а й історичний розвиток[2]), боротьба кляс і єдність пролетаріята[3]), ґеоґрафичні, економичні та промислові умови[4]) вимагають поневолення, асіміляції, згину необдарованих історією націй.

Оскільки ці погляди були не життєвими, показала вже і сучасна Марксові доба, яка дуже хитала твердість і консеквентність його поглядів в цій справі і примушувала його визнавати право на самостійність за „неісторичними", а в економичному відношенню цілком підлеглими Анґлійцям Ірляндцями, але особливо ясно доба нинішня, що дала якраз

---

[1]) Лясаль признавав „право народности", себто національного життя лише для великих культурних націй, а не расам, яких право швидче на тому тільки полягає, щоб перші її асімілювали та розвинули" (див. В. Левинський: Соціялістичний Інтернаціонал і поневолені народи, ст. 27).

[2]) Енґельс: „Народи, що ніколи не мали власної історії, не здатні до життя, вони ніколи не зможуть прийти до якої-небудь самостійности". Ibid. ст. 22.

[3]) Згадаємо хоч би погляди на національні домагання українських робітників і селян, соціялістів „марксистів" і „народників". „Поскільки ж погляди російської соціяльдемократії по національному питанню вияснюються з її літератури, їх можемо характеризувати, як повну неґацію дійсної природи та сути національної проблеми, як пряме іґнорування всіх специфічних особливостей національних відносин, всієї палючої сили національних потреб" — так характеризує погляди р. с.-д. в Н. 2 „соціяліста-революціонера" за 1910 рік в статті „соціялізм і проблема національної автономії" М. Борисов. В цій же статті автор виявляє, що і р. соціялісти-революціонери не далеко відійшли від р. с.-д. В Н. 3 цього ж журналу Ант. Савін в статті „Національне питання і партія С.-Р." докоряє свою партю уже просто в відсутности „культурного, в соціялістичному змислі, відношення до національної справи". І дійсно. Згадаємо російських с.-р. уже по 1917 році: Керенського, Оберучева, Бурцева, Слуцького, Сухового і иньших, їм же несть числа... „С.-Р.-ів" з ІІ-го Інтернаціонала e tutti quanti. Навіть толерантний до національного питання К. Каутський вважав справу чеської держави за „реакційну мрію".

[4]) „Neue Rheinische Zeitung", орґан Маркса, від 14. лютого 1849 року писав: „виключаючи Поляків, Росіян, а може ще славян Туреччини, ні оден славянський нарід не має будучини, по тій простій причині, що всім останнім славянам не вистарчає історичних, ґеоґрафичних, політичних та промислових умов незалежности та життєвости." Подр. див. ст. Лягарделя: „Маркс та Бакунін", „Заветы" 1913 р. Н 2.

життя і самостійність оттим засудженим на смерть приговорами великих творців економичного матеріялізму Чехам, Сербам, Українцям, Фінляндцям, Латишам, Полякам і т. д. Цим життя виявило, що в концепціях Маркса, марксистів і „марксистів“ були великі помилки. І вже давно були також соціялісти, котрі ті помилки і бачили і відчували.

Уже Герцен був антіподом Маркса в поглядах на національне питання.[1]) Але особливо яскраво, талановито і глибоко вірно підходив до нього другий вождь революційного соціялізму М. А. Бакунін. Його погляди в цій справі можна знайти в його „Промовах на Конґресі ліґи мира та свободи“, „Руським, польським та всім славянським землям“ „Всесвітній революційний союз соціяльної демократії“ та в иньших творах, в котрих перлинами розсипані блискучі думки цього велетня соціялізму та революції.

Цей „Росіянин“, що „одверто і рішуче протестував проти самого істнування російської імперії і тому гаряче бажав поразки Росії в кожній її війні, проголошував в своїх згаданих „Промовах“: „Ми мусимо раз на завжди покинути хибний принціп національности, вигаданий в остатній час деспотами Франції, Росії та Прусії для вірнішого пригноблення верховного принціпу волі. Національність — не принціп, це законний факт, як індивідуальність. Кожна національністъ, велика чи мала, має безумовне право бути сама собою жити по своїй власній натурі. Це право є лише висновок з загального принціпу волі.[2]) Уже з цього уступу видно, яка глибока безодня істнувала між поглядами двох проводирів І. Інтернаціоналу Маркса та Бакуніна відносно волі націй.

З' окрема, що до України, цей останній, рахуючи великою помилкою її те, що вона в XVII. в., аби позбутись польського гніту, пішла під московський протекторат, гадав: „цей нарід (український з Галичиною) разом з 4-міліонами Білорусів, майбуть, складе окрему

---

[1]) „Розвяжемо ж їм (Українцям М. Ш.) руки, розвяжемо ж їм мову, хай їх мова буде цілковито вільною, і тоді най вони скажуть своє слово, перейшовши до нас через кнут, до вас (Поляків М. Ш.) через грабіж, чи, коли вони розумні ж протягнуть нам руки на братерску згоду та незалежність від обох“, писав Герцен в 1859 році в своєму 2-му листі до польського патріота. В 4-му листі він знов писав: „ми зараз же (в „Колоколі“) визнали повні права на незалежність та на самоуправління за Украйной“ і т. д.

[2]) М. А. Бакунин: „Рѣчи на Конґрессѣ лиги мира и свободы“, ст. 10 (Берлін, Вид. Гуґо Штейница 1904 р.).

незалежну націю, ака може, звичайно, вступити в спілку з Польщею та Великоросією, але мусить залишатись цілковито незалежною від геґемонії тої та другої".[1]) „Україна буде ні Польщею, й не Росією, а сама собою." Бакунін вимагає лише одного: „аби кожному народові, кожній великій чи малій народности, були вповні дані можливість та право робити по волі: хоче вона злутись з Росією чи Польщею, хай зливається. Хоче бути самостійним членом Польської або Російської, або загально славянської федерації? Хай буде ним. Нарешті, хоче вона вповні від всіх відокремитись та жити на основах зовсім окремої держави? Бог з нею, хай відокремлюється." [2])

Ріжниці поглядів Маркса та Бакуніна прекрасно схарактеризовані в згаданій статті Лягарделя. Обставини, одначе, не дали змоги Бакунінові запалити своїми вогненними словами I Інтернаціоналу. Впливи Маркса в ньому перемогли.

„Розбіжність між марксистами та бакуністами ніяк не була справою особистого самолюбства. Вона уявляла з себе неминучу сутичку між принціпами федералізма та централізації, між вільною комуною та батьківским управліням держави, між свобідним творчим діланням народних мас та законодавчим поліпшенням умов, створених капіталістичним устроєм" — так характерізує Кропоткін [3]) ріжниці світоглядів двох течій 1-го Інтернаціоналу. В наслідок боротьби „на гаґському конґресі Інтернаціонала, який відбувся в 1872. році, лондонська ґенеральна рада, шляхом фіктивної більшости, виключила з Міжнароднього Союзу Робітників Бакуніна, його приятеля Гільома, та всю Юрську Федерацію.[4])

Формально, таким чином, I-ий Інтернаціонал і офіціяльна соціялістична думка пішли за Марксом і в національному питанні. Його та його однодумців погляди запанували. Ідеї ж бакунінської концепції в національній справі не перетворились тоді в загально-соціялістичні домагання. І недоговоренність неясність, пережитки та помилки, невиправлені I та II Інтернаціоналами, докотились до революції 17-го року.

[1]) М. А. Бакунін: „Рѣчи на Конгрессѣ лиги мира и свободы", ст. 10 (Берлін. Вид. Гуґо Штейніца 1904 р.).

[2]) М. А. Бакунин: „Русским, польським и всѣм славянским землякам"

[3]) П А. Кропоткин: „Записки революціонера". Лондон 1902 р., ст. 365. ст. 40 (Вид. Г. Штейн. 1903 р.).

[4]) П. А. Кропоткин: „Записки революціонера". Лондон 1902 р. Подрібнище в біоґрафії М. Бакуніна, виданій Т. Стекловим на німецькій мові: Michael Bakunin: Ein Lebensbild. Stuttgart 1913.

II.

Перший Інтернаціонал заклався в Лондоні в 1864. році. І цікаво, що приводом для його зборів була національна справа. Його орґанізація розпочалась на мітінґу протеста анґлійських, французьких та німецьких робітників проти гноблення і мордування Поляків російським урядом. Основи проґраму Інтернаціанала були дані Карлом Марксом. Вони вимагали знищення всякого рабства, всякої преваляції людей над людьми та ставили тезу: визволення робітників є справою самих робітників.

На своїх установчих зборах перший Інтернаціонал, зіткнувшися з проблемами, які вязались з національними справами, проголосив одним з принціпів Міжнародньої Асоціяції Робітників в виданому маніфесті до робітничої кляси: „Прості закони моралі та права, що повинні нормувати відносини між приватними особами, належить піднести до найвищих законів у відносинах між народами.“

На першому конґресі М. А. Р. в 1866. р. в Женеві національне питання горяче дебатується, і І Інтернаціонал, не дивлячись на весь вплив Маркса в ньому, віддалюється значно від позицій, зайнятих в національній справі сим останнім, деклярувавши, що завданням робітничої кляси є „поборювання всякого деспотизму та здійснення рівноуправлення всіх людей і всіх народів.“ Це було уже щось иньше від „малих“, „неісторичних“, умираючих та нездатних до самостійного життя і економичного розвитку народів Маркса, Енґельса, Лясаля.

В суті річи ця деклярація є лише нерозвинутою вимогою Бакуніна і сучасних соціялістів: „право кождого народу на самовизначення, на самостійність.“ Коли ж життя почало вимагати вияснення і розвитку підкресленої фрази з деклярації, то проти переведення в життя цеї теоретично прийнятої фрази повстали однодушно соціялісти державних, великих народів. Їм, які мали свою батьківщину, було легко і вигідно прийняти постулят Комуністичного Маніфесту: „робочі не мають батьківщини“. Цей постулят вони й рекомендували соціялістам поневолених народів. І з того часу розпочалась і в літературі і в життю боротьба, яка триває і зараз, піддержується нині зброєю, військовою машинерією капіталізму і імперіялізму, — боротьба поміж соціялістами за право переведення принціпу: „рівноуправнення всіх людей і всіх народів“ в реальність, в життя.

В першій половині 80-х рр. XIX століття вмер перший Інтернаціонал, не зробивши більш нічого в національній справі. І в значній мірі його смерти сприяли ріжниці в поглядах і на національну справу двох найвизначніщих проводирів його: Маркса та Бакуніна. Ці і иньші ріжниці не дали тоді ще того сінтезу поглядів двох великих революційних соціялістів, до якого тепер приводить соціялістів революція. Протиставлення тоді привели не до сінтезу, а в значній мірі до загибелі Інтернаціонала. На його місце вже в кінці XIX віку, в 1899. році повстав II Інтернаціонал. Одним з проводирів II Інтернаціоналу став ідейний наслідник Маркса, Карло Каутський, який до початку XX століття стояв на засадах старої марксівської доґми і, напр., в 1887 р. писав, що „національне почуття стало фактором, котрий діє самостійно, без всякого звязку з економичним розвитком, а, при деяких умовах, навіть на шкоду цьому розвиткові," „національні стремління.... стають все більш і більш некорисними, а инколи навіть шкідливими" і т. д.[1]) Але вже в часи заснування II Інтернаціоналу К. Каутський став на нову позицію. Він визнав, що: „Пролетарська інтернаціональність означа не відсутність національности, а свободу та рівенство націй."[2]) Тоді ж і другі видатні західноевропейські соціялісти, досліджуючи національну справу, далеко відійшли від основоположників марксизму. Найвидатніщими дослідниками її були Карл Реннер (Рудольф Шпрінґер) та Отто Бауер, творці ідеї національно-персональної, або екстеріторіяльної автономії. Нові погляди в національній справі почали знаходити собі місце і в II Інтернаціоналі. Але до часу своєї передсмертної аґонії в минулому році він нічого не зробив для здобуття національної „волі народів," не вказав шляхів до здобуття тієї волі, не дав конкретізації і спроб рішення питання нині. Сумно закінчує II. Інтернаціонал своє істнування. І, уже конаючи, відходячи в небуття, на своїй люцернській конференції в 1919. році, коли народжувався новий революційний, повний життя й енерґії III Інтернаціонал, вмираючий другий, навчений фактами, історією, подіями, зупинився докладніще на справі націй, признавши права на самостійість „малих" народів бувшої Росії та давши їм місця в своїх рядах.

---

[1]) K. Kautsky: „Die moderne Nationalität." „Die Neue Zeit" 1887.

[2]) K. Kautsky: „Der Kampf der Nationalitäten um das Staatsrecht in Oesterreich." „N. Z." 1897, N. 18.

Всі спроби віджививити II Інтернаціонал не врятували його. Влиття до нього нових, почасти революційних сил, соціялістичних партій „малих“ народів, не могло йому, звичайно, дати порятунку. Вже ніщо не могло надати йому живого, будуючого, окриляючого, революційного духу, безмежної віри в близьку побіду соціялізму. І II Інтернаціонал після свого двацятилітнього животіння конає, вмирає, хоч і тепер ще робить „заходи“ до віджививлення — переносить свій осідок до Анґлії, збирається, кличе до себе...

III.

В марті 1919. року народився в Москві, в центрі революційних поривів цього часу, III Інтернаціонал. Там, хоч досі ще не дійсний представник всіх чисто націй і соціялістично-революційних партій та напрямів, жие вже так званий Комуністичний Інтернаціонал.

Гадаю — не буде помилкою сказати, що на його необхідність вказали ще Ціммервальд та Кінталь, хоч народився він лише в муках російської та української, які перетворяться, чого бажаємо та в що віримо, в загально-світову, революцій.

Відомо, хто веде провід в новому Інтернаціоналі. Відомі й його погляди на національну справу: „Право трудящих кляс кожної нації на повне відокремлення“ — ось льозунґ III Інтернаціоналу.

Ще на другій конференції в Ціммервальді Н. Ленін, репрезентант Центрального Комітету Рос. Соц.-Демокр. Роб. Партії (фракція большевиків) в партійній декляраціі заявив: „Не досить, щоби соціяліст кожної нації на словах визнавав рівноправність націй, або декл̈ямував, божився і клявся, що він проти анексій. Конечно, щоби соціяліст кожної нації вимагав зараз і безумовно свободи відділення кольоній і націй, поневолених його власною батьківщиною.“ В 1914. році в свойому докладі „Війна й соціяльдемократія“, виголошеному в Цюріху, Н. Ленін, по національному питанню і спеціяльно в справі України сказав слідуюче: „Московці — хами. Ми не тільки даємо гнітити себе, а ще допомагаємо гнітити иньших...“ „Інтереси інтернаціонального пролетаріяту, а московського особливо, вимагають того, щоб Україна мала свою державну самостійність.“[1])

Так само і автор „Проґраму Комуністів“ Н. Бухарін, в розділі про „Увільнення народів“ пише, що це „є проґрамом звільнення всіх

---

[1]) Див. подр. „Вісник Визволення України“, 1914 р., Н. 3—4.

маленьких гнітених країв та народів", за котрими визнається право „на повне відокремлення". [1]) Подібних заяв ідейних проводирів та членів III Інтернаціоналу, як і декларацій його самого, можна навести безліч. Йдучи льоґічно по накресленому цими заявами шляху, Московський Совітський Уряд (на практиці виконавчий Комітет та навіть керуючий орґан III Інтернаціоналу)[2]) визнав не тільки право всіх націй на самовизначення, але згодився ніби і з фактами істнування самостійних: Фінляндії, України, Білоруси і т. п. Безперечно, що така постановка національної справи була би на часи істнування пролетарських держав і повним розвязанням її, як би не те, що декларації і заяви, як III Інтернаціоналу, так і російського Сов. Уряду, перетворились в життя лише про око людське, на папері, на зверх, а в дійсности залишились фразами, такими ж, хоч і далеко далі йдучими деклараціями, які робились і I і II Інтернаціоналами.

Бо, дійсно, хіба III Інтернаціонал виявляв свій вплив в Росії, аби, як то казав Ленін „зараз і безумовно" були в ній відділені „кольонії та нації", поневолені його власною батьківщиною? Так. Москва вживає силу заходів, аби підняти анґлійські кольонії проти їх метрополії, проти визискувачів, нації Ісляму проти їх гнобителів, але і то робиться не для визволеня їх з гніту національного, а лише для підтримки тими викликаними рухами революції соціяльної в Росії. А чи не боролась та ж Москва з другого боку впродовж 17, 18, 19 років XX століття проти ф а к т и ч н о г о відокремлення від метрополії Росії кольоній: України, Латвії, Білоруси, Литви; проти д і й с н о г о самовизначення трудових народій ц и х країн? Хіба в перші дві окупації України погодився б член III-го Інтернаціоналу — Російська Комуністична Партія на національний, самостійний радянський український уряд? В 1919 р. підчас афішувавшого себе українським уряду Раковського, московський уряд не міг хіба до себе прикласти славетної фрази Наполеона I. до делеґатів міста Ерфурта: „Je ne suis pas votre prince, je suis

---

[1]) Н. Бухаринъ: Программа коммунистовъ (большевиковъ). Будапештъ 1919 р., ст. 91 и 92. Від поглядів Леніна Бухарін одначе ріжниться тим, що в своїй позиції стоїть не на самовизначенню націй (робітників і буржуа разом), а лише робочих кляс її.

[2]) Що це є так, видно хоч би з офіціяльного видання III. Інтернаціоналу: „Коммунистическій Интернаціоналъ" Н. 9, де ясно проводиться думка, що російська партія большевиків керує і Совітським Урядом і III Інтернаціоналом.

votre maître,"[1]) змінивши в ній лише одне слово prince на слово „gouvernement"? [2])

А неперетворення бездоганних принціпів III Інтернаціоналу в реальність коштувало незчислимих жертв, викликало піднесення національного чуття до нездорових форм і то не в буржуазії, вона — російська, а в українських, білоруських, кубанських. грузинських і т. и. селян і робітників, воно справді затемнило їх клясову свідомість, бо поставило проти тих, хто, несучи соціяльне визволення, рівночасно лише на словах ніс їм національну волю: а ці слова здійснялись в той спосіб, що за саму приналежність до тої нації, яку визволяли, розстрілювалось.[3]) В той же час завідомих чорносотенців та контрреволюціонерів, але „общеросів" (як наприклад В. Шульгина, відомого редактора „Кіевлянина", уже заарештованого), большевиками випускалось на волю і не переслідувалось. Така політика російських большевиків давала привід думати трудящим: „таку вони нам несуть волю?!" давала привід сумніватись в щирости большевицьких соціяльних обіцянок.

Ми добре знаємо погляди, а надто почуття особливо російських, але і взагалі великодержавних соціялістів на національну справу.[4]) На жаль, від впливів Маркса, централістичних тенденцій російської соціяльної демократії, яка ще на 2-му своєму зїзді трактувала ґарантії націям „повної свободи культурного розвою", як націоналістичне гасло, і „великодержавности" зовсім ще не позбавились в центрі сучасного революційного соціялізму. Для нас, українських соціялістів, це є незрозумілим. Ми розуміємо ще, коли революційний

[1]) Я не ваш принц, я ваш господар.

[2]) Уряд.

[3]) Згадаємо розстріляних в Києві наших товаришів, з котрих два були лівими у. с.-р., стояли за повне порозуміння з большевиками і згинули лише за те, що мали посвідки, написані на українській мові, товаришів Пугача, Зарудного, Бочковського, Лебідя та багато других!

[4]) З них може лише т. звані максімалісти щиро та дійсно його трактували, уже в 1906—1907 році виставивши гасло: „Рівне право всіх народів та їх частин на повне відокремлення чи на самоуправу", див. Гр. Нестроевъ „Из дневника Максималиста". Париж 1910 р., ст. 97. Окремі люде, більш-менш приязні відродженню та волі народів, були і серед р. соц.-революціонерів, як напр., вищезгадані автори статей в „Соціялісті-Революціонері" і серед европейських марксистів, як також уже згадані — Каутський, Реннер, Бауер, Адлер. Але це — винятки.

нарід несе, хоч би й на штиках, соціяльне визволення. Це може є послідовним революційним актом. Але яким протиріччам проголошеному комуністами ж „самовизначенню народів“[1]) є несення разом з соціяльним визволенням, і то на вістрях тих же штиків, не тільки не повної волі, а в нових лише формах знов національного закріпощення. Бо чим був російський по складу уряд Раковського на Україні, совітський уряд Білоруси, Фінляндії, Криму? Урядами самостійних народів? Національними совітськими Урядами? Звичайно, ні. Вони може були національними, але національними російськими, вони були урядами, поставленими комуністами великого „історичного народу“ з числа комуністів того ж народу. Чи, може, все це треба розуміти, як реалізацію рецепту Маркса для забезпечення „тривкости“ революції? (Див. примітку на стор. 2.) Я наведу тут докази і ілюстрації свого твердження, докази того, що і зараз ще російські комуністи не розуміють необхідности надання волі українському трудящому людові в керуванню революцією на Україні, докази їх „марксизму“ в його життям відкинутих пережитках, докази їх безоглядного централізму.

IV.

Почну з окремих членів російської комуністичої партії. Не більш, як два місяці тому, один з перебуваючих за кордоном комісарів російського совітського уряду в бесіді з моїм товаришем заявив, що є лише „один русскій народ“, себ-то окремого українського народу немає. Його дальші розмови про Україну відповідали, звичайно, цій головній думці. Другий впливовий член російської комуністичної партії в присутности того ж товариша сказав: „Ну, що за київський уряд. Це ж не серіозно. Всім править Москва. Самостійність України — це абсурд.“

І третій російський комуніст за кордоном, який вів відповідальну працю в одній з російських орґанізацій, аґітував серед українських полонених в тому смислі, що „ніякої України немає, є лише „одно общее русское дѣло“. І таких прикладів можна навести ще силу.[2]) Але то не окремі люде, можуть мені сказати, то не думка партії чи уряду. Минаю тому і такі, можливо, ляпсуси, як обміркування в Москві

[1]) Вживаючи слова „самовизначення народу, націй“ я говорю лише про його трудові маси.

[2]) З причин зрозумілих я не можу тут назвати призвищ цих трьох комуністів.

питання про електрифікацію юга Росії, то є Дніпра, а наведу думки українських комуністів про політику російських большевиків на Україні.

Але ранійш, ніж перейти до них, мушу пояснити слідуюче:

Я тому довше спиняюсь на поступованню большевиків спеціяльно в українській справі, що, самозрозуміло, його найкраще знаю, а з другого боку — воно в основах є тим самим і відносно всіх иньших народностей бувшої Росії. Новими й живими прикладами того (крім мною вже вище зазначених) є політика російського совітського уряду і відносно Грузії, Азербейджану, Персії та Поволжської — ніби Татарсько-совітської республики. Те, що Совітська Росія визнала і заключила мир з Естонією, Латвією та Литвою, не є доказом, який протирічить твердженню, що політика її до всіх народностей бувшої Росії в суті річей однакова. І це ось чому. В свій час совітська Росія вела переговори з гетьманською Україною і була напередодні заключення з нею мира. Тому що ця остання в той мент була сильною, піддержувалась Німцями. Як тільки на Україні почались внутрішні розрухи, викликані повстанням проти гетьмана та Німців, і Московщина побачила, що легко зможе окупувати Україну, вона це і зробила. Те саме приблизно повторюється з Грузією. Натякі на те є і в Литві.[1]) Совітська Росія не робить того в Естонії та Латвії, бо зараз це для неї з усіх боків невигідно. Є ще причина, чому до ціх держав совітська Росія ніби толерантніща, ніж до України. Вони не мають українського хліба, цукру, вугля, сала, одеського та иньших портів . . . Таким же непевним, беручи на увагу загальний напрям політики Совітської Росії, є і визнання демократичної Східної Сібірської Республики. Та вона і далеко занадто. Проте, коли совітська Росія зможе і туди направити свої сили, вона дбатиме про перетворення і цієї в совітську. Та це ми витаали б, коли б тільки і туди Росія не надіслала також свого якогось „ґастролюючого" президента à la Раковський для перетворення її ще і в російсько-совітську. Хоч, як далі це побачимо, взагалі є надія, що Москва, нарешті, таки змінить свій новітньо імперіялістичний погляд на „малі" народи бувшої Росії і стане твердо на нові революційні принціпи в національній справі. Але повернемось до того, що „було", доки дійдемо до думок про те, що „буде".

---

[1]) Заняття російськими військами Вільна і заведення там совітського устрою через кілька день по підписанню мира з Литвою — що є то?

Ось які думки і факти висловлюють і наводять українські комуністи про політику російських большевиків [1]) на Україні.

Нехтуючи українське національне питання і рахуючи, що правити на Україні можна, не числючись з місцевим трудовим людом і обставинами, совітська влада на Україні, складаючись з членів тої ж К. П. б. У. (фактично, як це я далі покажу, цілком російської партії), на думку членів цієї ж партії: „не тільки не використали цієї можливости (втягнення в будову місцевих пролетарських та полупролетарських елементів країни М. Ш.), але цілим рядом помилок настановила проти себе тих, на кого мусіла спертись". „Своєю кровью заплатила за них (помилки цієї російської партії М. Ш.) робоча кляса та селянство України."

З великою силою арґументації доводить ця брошюра всю страшну розбіжність політики Росіян з потребами революції. Вона пятнує вождів К. П. (б.) У. за їх нерозуміння того, що соціяльна революція на Україні не може бути переведена инакше, як силами цього самого (українського) пролетаріяту.

„Послѣ національного угнетенія украинского народа во времена Романовых и Габсбургов всякая попытка извнѣ распоряжаться судьбою страны неизбѣжно будет вызывать отвѣтный рост націонализма."[2])

Отже самі комуністи, члени тої партії, що робить політику і уряд України, визнають, що не український пролетаріят у влади на Україні, а що, „судьбой страны распоряжаются извнѣ". Нею „распоряжаются", як сказано в „проєкті декларації про об'єднання Радянських Республик", виданому Українською Комуністичною Партією боротьбистів в 1920 році. представники „об'єднанчеського курсу", Раковські, названі в цій же брошюрі радянськими ґастрольорами.

Автори „проєкта резолюції" пояснюють оте нерозуміння ґастрольорів з Росії потреби і необхідности проводити в життя принціпи самовизначення та самовизволення „заинтересованностью пролетаріята Россіи в сохраненіи прежней системы распредѣленія промышленных районов, измѣненіе которых могло бы повлечь за собою закрытіе ряда предпріятій в Россіи и перенесеніе их на бывшія окраины. С другой стороны идеологическим вліяніям на членов партіи интелигенціи и чи-

---

[1]) Привожу їх, на основі виданого ґрупою членів К. П. (б.) У. (Комуністична Партія большевиків України) „Проекта резолюцій про політику партії", вид. в лютому 1920 р. в Київі.

[2]) Ibid.

новничества, для которых всегда отпаденіе окраин означает сокращеніе „культурнаго“ их вліянія на эти окраины и вытѣсненіе их оттуда мѣстными силами“. Так ось що не дає можливости визнати право українського народу самому творити своє життя! Цим пояснюється „безумный и гибельный для дѣла революціи план окупаціи Украины военными и политическими силами Совѣтской Росіи“.[1]) Гадаю, що мені немає чого доводти, оскільки не відповідають льозунґи про самовизначення і волю всіх народів, навіть в формуліровці не Леніна (націй), а Бухаріна (трудові верстви нації) практичним переведенням ціх льозунґів в життя на теріторії бувшої Росії. Льозунґи ці і домагання вийшли з праці мозку, але не вийшли в працю орґанізму.

Я не хочу наводити більш цітат з того страшного акту обвинувачення в короткозорости, шовінізмі, росходженні декларації з ділом, яким є згаданий проект, внесений на з'їзд партії комуністів України членами ж її. Їх багато, і вони убийчі.

Пишуть же проект цей, як я уже зазначив, члени de facto (а не по назві) російської партії, чому докази подають сами автори брошюри, виставляючи вимогу, щоб партія К. П. (б.) У. була не „частиною Російської Комуністичної Партії“, а окремою секцією Інтернаціонала, кажучи, що „Центральний Комітет К. П. (б.) У. був (Москвою) відкликаний з України в повному складі і розвязаний“, що він був в повній залежности від Ц. К. Р. К. П. „і мусив виконувати всі вимоги його, навіть тоді, коли він лічив їх шкідливими для справи революції на Україні“. Тих з членів К. П. (б.) У., хто не погоджувався з „голими інструкціями Ц. К. Р. К. П.“ евакуовали з України . . .

От яка була самостійність Української Радянської Республики! Не декларована в відозвах Троцького та промовах Раковського, а в дійсности . . . І я не підбирав спеціяльно фактів з передвзятістю. Ні, я щасливий би був почути про протилежні цім факти. Їх, на превеликий жаль, майже немає.

Як я уже зазначив, російські комуністи лише починають розуміти, що робили й роблять помилки, нехтуючи остаточне розвязання національної проблеми, так тісно звязаної з вимогою революційного соціялізму: діло звільнення робочих є діло їх самих. Новий взрив націоналістичного почуття в Росії в звязку з офензивою на Польщу

---

[1]) Ibid.

(яка також, між иньшим, трактується не як війна радянської України за визволення своїх братів-трудящих, як Великої України, так і Галичини, не як війна союзних Української та Російської Радянських Республик проти Польщі, а як війна Росії з Польщею), може знову задержати і так уже повільний хід російських комуністів до вирівнання слів з ділом, проґраму з політикою, гасл з їх писанням в книзі життя, бо всяка війна вимагає повищеної централізації. Отже є новий привід для боротьби з „сепаратизмом“.

Стає зрозумілим, чому соціялісти „недержавних“ народів Росії, які часто принціпово стояли на тих же соціялістичних засадах, на яких стоїть III. Інтернаціонал, із-за боротьби на національному ґрунті, перевертались на ворогів проводирів і виразників його ідей, на ворогів московських большевиків. Говорю, звичайно, тут не про тих зрадників соціялізму, які у всякому разі опинились би в стані контрреволюціонерів, бо по суті ніколи соціялістами не були. Говорю про тих, які тепер, коли починають минати часи непорозумінь між російськими революційними соціялістами (комуністами) і трудовими масами ранійш поневолених народів, радо, щиро і отверто йдуть до спільної праці з своїми бувшими з-за траґичних непорозумінь та нерозумінь ворогами, з чуттям гидливости кидають тих, з ким в коаліцію вступали рятуючи національні здобутки революції. Бо коли російські соціялісти твердили: треба боротись за визволення соціяльне, воно дасть і національне, то недержавні казали: без національного не буде і соціяльного визволення, тому, хоч би і в несоціялістичній коаліції, здобуваймо волю національну, а потім уже соціяльну. Життя показало і першим і другим необхідність гармонії та одночасовости в розбиттю й знищенню всякого поневолення. Нема куди правди подіти: одна крайність породила другу. І чесні переконані соціялісти йшли в „демократичні“ уряди, а там в спілку з... імперіялістичними державами, а в найкращому разі заховувались лише пасивно вороже до борців революції і соціялізму з Московщини. Ось що є національне почуття! Згадаймо повстання. Скільки трудової крови з-за перетворення слів в діло, з-за протиріч між словом і ділом.

Багато чого навчили нас три роки революції на Україні; московських большевиків — три окупації. Самостійність України не тільки ними формально визнана, вона навіть підкреслюється. А по-за тим Україна є і в федерації з Росією, має спільне військо з нею, спільні

фінанси. Всім править, як я уже й писав, Ц. К. Р. К, П. Цілком зрозуміло, що до федерації не тільки Російської Совітської Республики з такою ж українською, але всіх таких республик, коли вони повстануть, мусить прийти. Це буде. І наша партія ставить в проґрамі: „Соціялістична федерація народів всього світу.“ Але коли і в якій формі? Невже ж одразу заведуться й спільні фінанси і спільне військо? Коли б можна було зробити скок та перестрибнути від буржуазної держави до бездержавности, тоді б можливо, але також не обовязково все стало б спільним, але тоді взагалі і мови про військо, напр., не було б. До того, в кожному разі, повинна перейти фаза пролетарських держав. Через що ж з самого початку самостійности бувших малих народів у них її відбирати та вводити спільні фінанси, тіснішу, ніж при найближчій федерації, економичну звязь, диктатуру Ц. К. Р. К. П.?

Хіба може бути сумнів, що радянська Україна йшла б і без того в повному контакті і порозумінні, мала б найтісніщі добровільні звязки та договори з совітською Росією? Сумніву в тому не має. Відповідь же на питання, поставлені вище, ясна. Її дали члени К. П. (б.) У.; я її вище вже наводив. На жаль, та нація, що звикла культурно та економично панувати, почувати себе вищою, звязувати, грати домінуючу ролю, і зараз того ж хоче. Бажає диктувати, бо це дає хоч і не капіталістичну, але все ж надвартість. Ось, наприклад, як з'ясовує тов. Левинський (укр. комуніст) „Drang“ большевиків до злуки й федерації.

„Адже ж не дасться заперечити, що з поневолення народів користуються не тільки визискуючі кляси угнітаючої нації, але також і визискувані . . . (тов. Левинський далі подробно пояснює, чому саме). Цей факт майже непомітно опановує їх політичну психіку. Цим треба пояснити, чому анґлійські робітники з такого завзятістю боронять приналежність Індії та других кольоній до Великої Британії, чому вони проти самостійности Ірляндії, чому австро-німецькі робітники були за удержання Австрії, чому державно-німецькі робітники були проти відділення від Німеччини французького Альзасу та Льотарінґії й польських її провінцій, чому польські робітники так завзято виступали проти поділу Галичини, чому в кінці московські робітники завсігди в словах і на ділі боронили цілість і неподільність Росії, нарівні з найбільш

реакційними її елементами й виступають проти самої думки про відділення України від Росії і т. д.“ [1])

Факти життя приводять до таких думок дуже лівого, як відомо, соціяліста одної з недержавних народностей.[2])

До таких же висновків можна прийти льоґічно розшифровуючи цітований проект резолюції.

VI.

Але чому саме соціялісти гнетених народів так стоять за самостійність своїх держав, навіть радянських, себ-то держав трудового селянства та пролетаріяту.

Поминаючи мотиви, які керують патріот-соціялістами, зрадниками соціялізму, передавшимися свідомо до табору буржуазії та працюючими на добро й „во здравіє“ національної буржуазії, знаходимо такі арґументи у соціялістів б. недержавних народів.

Побіда над капіталом може бути лише тоді досягнена, коли вся енерґія трудящих буде вжита виключно в бік бою з ним. Всяке відхилення уваги робітництва в якусь иньшу сторону є шкідливою для справи соціялізму. Таким відхиленням уваги була в свій час в Росії необхідність політичної боротьби проти царату, в якій соціялістам не рідко приходилось йти разом з ліберальною буржуазією. Тепер ним є національна справа. Отже її треба вирішити раз на завжди так, аби вона ні в якій мірі не стояла на заваді розвиткові й рухові соціялізма, не затемнювала свідомости трудящих мас, як поневолених, так і пануючих народів. Таке певне вирішення можливо при наданні абсолютної свободи й самостійности кожній нації. Себ-то через самостійні, національні держави (доки взагалі істнуватимуть держави). Всякий розвиток найкраще відбувається в природних обставинах; дитина найліпше вчиться грамоті на рідній мові. Отже й клясова свідомість до робітника прийде найскорше, коли його розум і почуття прийматимуть науку соціялізму в національній формі, коли розвиток культури, себ-то й соціялізму піде природно, в повному розкріпощенні національного духу, при повній від кого б то не було незалежности народу.

---

[1]) В. Левинський: Народність і держава, ст. 123.

[2]) До речи. За цей уривок український комуніст Дятлов заніс В. Левинського до „правдолюбів з II золотої Інтернаціоналі“. Але він забув, очевидно, січневу промову Леніна про шовінізм російських комуністів.

Ми боремось за найшвидчий нічим незатриманий розвиток продукційних сил. Отже і тут звязаність народів та господарств, підчинення їх, хоч би в найлекших формах, другим народам та державним одиницям звязують цілком довільний розвиток та поступ.

З другого боку, всі федерації буржуазної історії показують, що в них сильніща, більш розвинена нація або частина брала гору над слабіщою та її собі підчиняла, асімілювала. Небезпека цього не може зникнути одразу і в пролетарській федерації. Про це нам кажуть і 3 роки російської революції, і застерігаюча промова Леніна на зїзді рад про „шовінізм“ російських совітчиків, і сторінки з „Програми Комуністів“ Бухаріна, де, хоч і не ясно, але вказується на можливість у „угнетательской части пролетаріята — недостаточнаго пониманія положенія угнетенных двойным гнетом частей „инородческаго пролетаріята“,[1]) і вищенаведені уривки з „проєкту резолюції“.

Отже для того, аби вступати з кимсь в федерацію, нація мусить бути сильною, закінченою нацією, яку не зможуть собі підчинити (яка, самозрозуміло, й собі нікого не стала б підчиняти) другі федеруючі. А якраз майже всі, наприклад, народи бувшої Росії, в силу вікового гніту, не можуть мати зараз, аж поки самостійним життям, самостійною творчістю її не придбають, потрібної при всякій федерації відпорної сили. Державні ж народи (беремо російський нарід) матимуть ще довго, навіть при пролетарській державности, звички національно пануючої народности,[2]) культурну силу, що сама по собі виказуватиме свій домінуючий вплив при евентуальній злуці держав малої та великої, неісторічної та історічної, недержавної та державної, хоч би і соціялістичних радянських, поміж себе. Хай пройде час. У демократій великодержавних націй, коли вони проживуть цей час в обставинах нового пролетарського буття та думання, в державі. кермованій пролетарською диктатурою, зникне психольоґична закваска від старого буржуазного ладу; у народів нових в державному життю, коли пройде період їх самостійного істнування в національних формах, стане твердою їх національна культура та сила. Тоді без підозріння можна йти до федерації, до злуки, бо ніщо не стоятиме тому на заваді.

---

[1]) Бухарин: „Програма комунистов“, стр. 92.

[2]) Не можна за це „лаяти“ пролетаріяту державних народів та пояснюти це національною рисою. Це є не його вина, а також витвір істнувавших продукційних взаємовідносин і політичних умов в добу капіталізму.

Росія має багато спільних економичних інтересів з Німеччиною. Але як би прийшло в останній до сістеми совітів, чи стало б одразу питання про спільні фінанси й військо Росії та Німеччини? Чи прийшло б одразу до такої федерації між ними? Безумовно, ні. Федерація може б і була, але тільки в смислі союзу двох рівних, суверенних, однаково вартих і впливових держав.

В свій час ми бачили на прикладі, як йшов на поміч угорському радянському урядові радянський уряд України. Які сумніви були у проводирів угорського пролетаріяту що до політики Раковського[1]). І можна з певністю сказати[2]), що не прийшло б (коли б навіть були спільні в той час кордони Угорщини та України) до федерації цих двох радянських республик, поки на чолі української стояв би Раковський. На заваді тому стояло б не національне недовірря до сусіда, а особистий, може, фактор. А що ж коли до нього ще примішалось би і національне питання?

Коли можливі найтісніщі економичні звязки — обмін, коли можливий і обовязковий договір наступаюче — оборончий проти капіталізму, нащо тепер же, коли це є таким для нас болючим питанням, накидається нам обовязкову федерацію, — проходять такі питання в думках „недержавних" соціялістів та викликають недовірря до тих, хто в програмі і деклараціях заявляє: „відокремлюйтесь, це ваша справа, ваше право. Інтереси інтернаціонального пролетаріяту, а московського особливо, вимагають того, щоб Україна мала свою державну самостійність..", а в практиці веде, іменно веде (бо використовує для того зовсім і не місцеві „сили" пролетаріяту) малі народи до обовязкової федерації з великим, до „федерації" — тоб-то диктатури російської комуністичної партії, абсолютного нехтування інтересів місцевого трудового люду.

Інтрукції Ц. К. Р. К. П. „виливались в форму захисту інтересів революції тільки в Великоросії", „мову (українську) з якимсь призирством іґнорували".[3]) На практиці федерація була окупацією. Це стверджують сами члени К. П. б. У. Трудовому народові обридли окупації. І разом з ним, що виборов і викровянив собі самостійність, ми,

---

[1]) Матеріяли про це (радіотелеґрами Б. Куна до Москви) були в 1919 р. опубліковані в „Pester Lloyd".

[2]) Кажу, як людина, що перебула весь період рад в Будапешті і мала особисті зносини з проводирями угорського комунізму.

[3]) „Проект резолюцій."

українські соціялісти, стоїмо за самостійну радянську Україну. Соціялісти инших народів б. Росії через ті ж в основах причини стоять на тому ж.

VII.

Очевидно, доба національного поневолення ще не остаточно минула в Росії. Національне поневолення є зверхнім показчиком культурного, економичного та соціяльного поневолення; нині воно в нових формах. Не визнаючи на ділі самостійности України та другихкраїн бувшої Росії, російські большевики власне не визнають всіх відмін кожної з них в культурній, політичній й економичній структурі, виказують стремління до їх нівеляції і тому льоґично приходять не до визнання влади суверенних трудових верств тої чи иньшої країни, а до поборювання цієї суверенности та насаджування своїх „ґастрольорів". які уже безоглядно нищать всі місцеві відміни і дбають не про розвиток революції в даній країні, а про інтереси революції „тільки в Великоросії". Тому, наприклад, з України вивозяться машини до Росії, не допускається відкриття підприємств на Україні, бо це може дати „зачинення низки підприємств в Росії", зберігається стара царська система роспреділення промислових районів і т. и. Тим самим всі місцеві трудові маси, вся нація трудящих, робітників та селян від будуючої творчости відкидається. І ці революційні чинники країни трактуються здебільш, як контр-революційні, їм не дозволяють керувати своїм визволенням. Наслідком цього є повна ізольованість насаджених та чужих радянських урядів і їх повний крах. „Раковські" роблять „політику", а місцеві маси в найліпшому разі „безмолвствують". На Україні ж трудовий нарід не мовчав. Маючи в собі революційний запал, бажаючи творити сам своє нове життя, трудове селянство йшло в повстання, але не проти радянської влади, а з льозунґами: „хай живе влада рад" і „геть чужинців". Йшло тим же шляхом і робітництво: київське, конотопське, харківське.

Чого ж вони хтіли? Влади трудового народу, а не диктатури чужих, хочби і революційних висланців. Вони хтіли своєї місцевої національної соціялістичної влади. Вони не хтіли, щоб з України вивозилось до Московщини все, що тільки мало цінність: знаряддя продукції, хліб, цукор, нарешті, місцева інтеліґенція і проводирі народу — члени українських соціялістичних та комуністичних партій. Вони

не хтіли, щоби на місцях правили привозні, а не місцеві себ-то інонаціональні революційні комітети. Вони не хтіли кумедії, коли представники цих привозних ревкомів і не червоної української, а російської совітської армії рішали про долю та потреби українського трудового люду. Загалом кажучи, вони не хтіли погодитись з тим, що трудове селянство та українське робітництво (ці 90% всеї української нації) відсовуються від влади і грають ролю маріонеток, а при реквізіціях на селах — ролю якогось новітньої формації комуністичного бидла. Трудящі верстви і їх проводирі хтіли національного радянського уряду, своеї трудової диктатури, а не хоч би й разпрокомуністичної диктатури над собою, і бачили, що це можливо лише при дійсній суверенности нації, себ-то при самостійности своеї країни.

І ця самостійність є в інтересах всіеї революції.

В своєму національному проґрамі большевики не пішли по шляху поділу на великі та малі народи, вказаному Марксом. Вони не кинули гасла: „робітники не мають батьківщини", а пішли тут, як і багато в чому иньшому, по дороговказам Бакуніна. Але, прийнявши його концепцію національности і її визволення, вони на практиці не змогли в цій области позбутись своеї марксистської психольоґії. Бакунін писав про Маркса: „йому не вистарчало самого інстинкту волі: як Німець та як Єврей, він з голови до ніг прихильник авторітетного порядку (un autoritaire)." [1]) Цей дух авторітету перейняли московські большевики від Маркса. Прийнявши бакунінське право відокремлення кожного народу, вони проводили одначе відносно народностей б. Росії принціп, який Маркс находив необхідним прикладати до славян Німеччини; а саме: „як що вони (себ-то славяне) спробують повстати ще раз... довг Германії ясний. Ніяка країна, яка підчас революції втягнена в зовнішню війну, не може терпіти Вандеї в свойому власному оточеню." І російські большевики трактували українську національно-соціяльну революцію, як Вандею, яку треба поборювати, зрадивши тут Бакуніна, який так яскраво вимагав лише одного: „аби кожному народові, малому чи великому, були цілком дані права та можливість робити по волі," який розумів, що: „потворно, безглуздо, злочинно, смішно, практично неможливо, в один і той же час повстати в імя волі та пригнічувати сусідні народи." [2]) Траґедією є, що російські больше-

[1]) Nettlau: Biographie de Michel Bakunine.

[2]) М. А. Бакунинъ: „Русским, польским . . ."

вики в життю пішли за національними постулятами Маркса. Оперуючи термінольоґією Бакуніна, цього ідеального федераліста, вони в дійсности залишаються централістами — авторітарного типу. Тому то їх „федерація“ є антитезою самостійности.

VIII.

В добу повного комунізму, остаточної фази його розвитку, не може, зрозуміло, істнувати національного питання. Бо комунізм не лише реґулюватиме громадські продукцію та споживання і здійснить засаду, що в суспільстві „кожний — по його здібностям, кожному — по його потребам“, зробивши людство господарем природи, але дасть таку повноту волі кожній окремій людині, що не буде мови про яке-небудь національне, культурне, соціяльне чи політичне гноблення. Але до того ще не близько, і перехід лежить через державу. І, ставлючи для цього переходового часу постулят ще I Інтернаціоналу: визволення робітників є справою самих робітників, і III Інтернаціоналу: кожен нарід має право на самостійність, ми кажемо: самостійність потрібна народові, трудящій нації для визволення самих себе — самими собою. Не самостійність для „самостійности“. Самостійність для дійсного досягнення повної свободи робітничих мас.

Але як же виглядатиме національна справа в період соціялізма, перед-ери комунізма, в добу істнування пролетарських та трудових держав і підчас їх відмирання й вростання в комунізм, по теорії відмирання держави? Прямої, ясної відповіді на це не знаходимо ні у Маркса, ні у Енґельса. Подивимось, яку конкретизацію дають нам в цій справі ті пролетарські держави, які вже істнували, або ще істнують.

Французьку комуну зовсім не цікавило національне питання. Вона мала діло з національно однородним тілом тодішньої Франції. Коли тоді і дебатували питання про федерацію, то ставилось воно в площу лише економичного, політичного та соціяльного спору. Національний мент не грав тут ролі.

Що иньшого дає нам досвід пролетарської державности Угорщини. Тут маємо рішення цілком конкретного змісту, зафіксовані до того ж

в „Конституції Венгерської Соціялістичної Федеративної Радянської Республики“. [1])

Конституція вводить і яскраво проводить федеративний принціп, який відноситься якраз до федерованння народпостей, що заселюють Угорщину. Уже в § 3. „основних принціпів“ Республики читаємо: „Радянська Республика є вільною спілкою вільних народів.“ В дальшому маємо розвиток цього принціпу і цілий розділ, спеціяльно призначений національній справі.

§ 14. Угорська Радянська Республика не знає ніякої ріжниці рас чи націй. Вона не терпить ніякого утиску національних меньшостей і ніякісінького обмежування для вживання їх мови. Кожний може вільно вживати свою рідну мову, і всі власти обовязані всяке прохання, подане в будь якій мові, що вживаеться на Угорщині, прийняти, кожного вислухати в його рідній мові і на цій мові вести з ним розмову (verhandeln).

§ 15. В Радянській Республиці виконує верховну владу краєвий конґрес союзних (verbündeten) Рад.“

Уже з ціх §§. які стоять в загальних розділах Конституції, бачимо повну толеранцію до націй Угорщини. В Центральному Виконавчому Комітеті „всі нації, що жиють в краю, представляються в цьому комітеті, відповідно до числа свого населення“.

Але з розділу „Право націй в Угорській Р. С. Ф. Республиці читачи побачуть, як вірно, доведені до льоґичного кінця, були вироблені основи розрішення національної проблеми в пролетарській Угорщині.

Всім націям конституція в дійсности давала право і можливість рішати про свою долю самим. Були, правда, неясности в конституції. Наприклад в § 80-м. Угорська С. Ф. Республика „не відкидає того, що визволені національні области по бажанню населення та в наслідок їх економичної сили можуть утворити союзну з нею окрему Радянську Республику“. Тут, таким чином, предопреділено, що кожна національна республика, що повстала б на бувшій угорській території мусіла б бути радянською. Але що можна проти цього сказати? Ми, українські соціялісти, не стоїмо ж на тому, щоб дати

[1]) Розділ конституції про „Право нації в Угорс. Р. С. Ф. Республиці“, з огляду на його великий інтерес, подаємо нижче повністю.

можність уже визволеній соціяльно і національно країні йти знову від своєї пролетарської диктатури до нової диктатури над собою: панів, поміщиків, банкирів і т. д.

Так само зрозумілим є з причин, на яких я вже вище зупинявся, коли казав про необхідність ріжних союзів, договорів російського з українським радянських урядів, поставлене в наведеній вище фразі слово „союзну". На жаль, неясно, що розуміти під словам „союзна". Але, очевидно, цей термін не вжитий в змисті „федеративна", бо поруч з ним стоїть опреділяючий характер самостійности держави термін „окрема".

Коли ми вірно розуміємо вставлений тут вираз „союзна", то, повторюємо, лічимо його цілковито доцільним і льоґичним. Туманною і ніби вставленою з якоюсь задньою думкою здається нам фраза про відділення національних країн „і в наслідок їх економичної сили". Для рішення про самостійність тої чи другої країни цілком вистарчаючою є воля її трудящих. Очевидно, що вони самі, як суверен національної волі і знавці становища своєї країни, мусять рішити про те, оскільки їм дозволяє або не дозволяє економична сила їх країни оголосити її самостійною, „окремою" одиницею. Встановлення ж такої умови відділення в конституцію мимоволі ставить нове питання: „хто ж констатуватиме ту, так мовити, економичну зрілість, бажаючої відокремитись нації. Коли тут немає задньої думки, що її, мовляв, може встановити лише пролетаріят цілої Угорщини, себ-то дійсного обмеження прав нації, то який другий змисл має ця умова?

Ще хибою розділу є, на мій погляд, відсутність конкретизації виразу „бажання населення". Не сказано, „трудового", що, очевидно, мається на увазі. Головне ж — не має вказівок, як, коли, через які орґани має населення висловитись про своє бажання мати чи не мати „окрему" країну. Ця відсутність могла б на практиці повести до багатьох непорозумінь.

Але, поминаючи ці та другі уваги, які з приводу рішення національного питання, прийнятого цією конституцією можна було б ще зробити, мусимо признати, що конституція Уг. Р. Ф. С. Республики дала теоретично майже бездоганні принціпи і положення для рішення національної проблеми в пролетарській державі, трактуючи це питання яскраво та повно і справді даючи народам Угорщини можливість до

вільного вирішення ними форм свого національного істнування, волю і суверенність її.

Я пояснюю все це головним чином тим, що Угорці самі зазнали добре, що є національний гніт, і не були „великодержавною“ нацією, тому і змогли краще зрозуміти „стан гнічених подвійним гнітом частин інороднього пролетаріяту“.

На превеликий жаль, світова контрреволюція перемогла пролетаріят Угорщини. І якраз непереведення в життя принціпу волі націй московськими большевиками, що так спріяло контр-революції на Україні, не дало змоги пролетаріятові Росії і України простягнути Угорцям так ждану ними руку помочи.

Ось приклад тої ваги, яку має необхідність для соціялізма розвязати остаточно трактоване питання.

Угорці не встигли перевести на практиці теоретично опрацьовані ними принціпи розрішення національної проблеми. Словаччина була від Угорщини майже весь час відтята, Руська Країна в одній частині катувалась Румунами, в другій знаходилась разом з Словаччиною під владою Чехів. Залишались Будапешт та його околиці. Угорська революція, революційна, прекрасна в своїй героїчности совітська Угорська Республика, ця пролетарська держава лишила нам тільки документ. Але, як ми вже бачили, і він дає багато. Я лічу, що намічена ним постановка справи є для соціялістичної держави вірною, бо є соціялістично справедливою, даючи спромогу трудящим кожної національної країни суверенно творити своє життя.

IX.

Конституція совітської Росії, [1]) прийнята на V Всеросійськім Конґресі Рад 19. іюня 1918 року, не має такої повної обробки національного питання, як вище розібрана. В ній немає розділу по національній справі, і вона лише дуже побіжно торкається її.

В § 2. розділу I-го конституція оголошує, що „Російська Совітська Республика буде збудована на основі вільного союзу вільних народів [2]), як федерація національних совітських Республик“. В § 4. того ж розділу сказано, що вона буде добиватись миру, на основі „права самовизначення народів і що, з огляду на бажання збудувати

[1]) Під руками був у мене переклад її на німецьку мову.

[2]) В перекладі „Nationen“.

„дійсно вільний і добровільний союз робітничих кляс всіх націй Росії, на основі федерації „совітських республик Росії“ — „представляет“ (Совітська Росія) „робітникам та селянам кожної нації рішити самостійно на їхньому власному повномочному Радянському Конґресі, чи і на яких підвалинах вони бажають взяти участь в федеральному уряді і його федеральних радянських установах“.

Власне це і є все, що каже ця конституція в національній справі. І тут в принціпі справа рішається цілком вірно, хоч є і неясности й недоговорености, наприклад: що є повномочний Конґрес Рад націй? Через що Росія „представляет“ їм права? Через що Росія має бути „Федерація Совітських Республик Росії?“ Які (і чи мають їх) права національних меньшостей в Росії? Чому немає ідентичного § 14 Угорської Конституції параґрафа в цій конституції? і т. и. Але поминаємо хиби. Зазначимо лише, що відсутність розробки національного питання є характерним явищем для звикших іґнорувати національну справу російських соціялістів. По-за тим можна сконстатувати, що, загалом, декляративно-принціпова позиція конституції є для соціялістів недержавних народностей цілком до прийняття. Біда в тому, що, як ми вже вище вказували, російські комуністи не перетворяли в життя цієї позиції.

А між тим де-які з їх проводирів добре розуміли вагу національної справи і передчували, що до неї треба підходити особливо обережно. „Національний гніт“, пише Бухарін в своїй „Проґрамі“ — „викликав і національне почуття: у гнетених частин пролетаріяту чуття недовірря до гнітившої нації в цілому, без ріжниць між клясами; у гнітившої частини пролетаріята — невистарчаюче розуміння становища гнітених подвійним гнітом частин „інородного“ пролетаріяту.“ „Природно що серед де-яких, навіть пролетарських частин ціх народів є неправдиве уявлення про Москаля.“ На жаль, всі окупації України російськими большевиками підтвердили передчуття Бухаріна. Чуття недовірря, яке було, ще побільшилось, і не переконали російські червоні війська українських трудящих, що в них „є неправдиве уявлення про кожного Москаля.“ Не дарма Ленін так напав в січні 1920. року на шовінізм російських комуністів.

„Ми не бажаємо Вас удержувати силою ні одної хвилини“, каже Бухарін до робітників не російської національности. Одначе ця „ні одна хвилина“ і досі ще не настала. Після другого залишення України

російськими совітськими військами здавалось, що настав мент, коли московські большевики дійсно зрозуміли свої помилки і всю ту шкоду для революції, яку робили своєю політикою нейтралізації українського трудового селянства (цього носія української національности) і робітництва України. Російська Комуністична Партія 6-го грудня 1919 року прийняла резолюцію в українській справі, в котрій підкреслювала визнання української самостійности, висловлювала необхідність союзу між радянськими республиками, кликала до „надзвичайної терпимости і обережности" відносно національних домагань українських трудових мас, виставляла необхідність українізації і т. и. Словом, якби ця резолюція була дійсно виконана, а не залишилась паперовою, якби помилки, які вказуються в резолюції, не повторювались, ми були б свідками розцвіту революції на Україні.

Здавалось, що кріваві лекції життя і лише вони, дали, нарешті, те розуміння, про яке писав Бухарін; що те вороже відношення до українського трудового селянства, яке почасти залишилось у большевиків також від „марксизму" (в цій частині виявившого під час 17, 18 і 19 років свою помилковість), а почасти поглубилось тому, що українське трудове селянство боролось разом і за соціяльне і за національне визволення (бо перше і друге неможливо навіть на Україні одно від другого відокремити); здавалось, кажу, що те відношення міняється та стає доброзичливим. Але знов-таки большевики не вдержали ціх позицій. Не змогли і досі остаточно та твердо ступити на ними ж проголошені принціпи в національній справі.

І я гадаю, що не помилюсь, кажучи, що хоч й немає може нині того „незрозуміння" між пролетарями державної та недержавних націй, немає ненависти, але немає ще досі й щирого „повного довірря ріжних частин пролетаріяту друг до друга".

На жаль, ніщо не свідчить про признання України Росією цілком собі рівною одиницею. Не так давно надіслапа нота Українського Совітського Уряду до Чеського Уряду в справі українських полонених, підписана Чічеріним і Раковським. Через що? Бо хоч Ц. К. Р. К. П. і визнав ніби самостійність України, але і „федерацію" Росії з Україною він також визнає.

Добре. Навіть коли вона істнує (абсолютно по-за висловленим бажанням українського трудового люду), то через що ж тоді ті ноти, які йдуть до закордонних урядів в справах російських, не підписуються

також репрезентантом Уряду України? Через що немає передбаченого конституцією Совітської Росії федерального уряду з представників краєвих урядів? Таким себе безправно лічить уряд Москви? Чому? Чи це не є преваляція Москви? „Куца федерація“ для України? Поставлення диктатором України знов-таки Раковського; всі факти, наведені мною раніще, які відносяться уже до 1920. р., показують добре, що стара політика не змінена.

Отже, резюмуючи, ми бачимо: комуністи великодержавної нації не можуть ступити остаточно на той шлях, який їм вказує їхня ж проґрама. З другого боку, у комуністів та соціялістів недержавних націй їх національні домагання, коли вони не задовольняються цілком, зводять їх инколи на шлях боротьби з революційними соціялістами півночи; у меньше сильних духом коллізія національних та соціяльних домагань, неприродна коллізія, витворена оттим „непониманием“ Бухаріна, викликає шовінізм, який штовхає на спілку з своєю і чужою буржуазією для боротьби за „державність“ за всяку ціну.

Так національне почуття витворює шовінізм у соціялістів і великих і малих народів. Воно остільки сильне, що перекидає революціонерів, борців за соціялізм з табору трудящих до табору контр-революціонерів. А за ними часто йдуть, як за своїми давніми проводирями, трудові, національно свідомі маси. Воно остільки сильне, що, не дивлючись на розуміння своїх помилок соціялістами „великого“ народу, примушує їх повторювати ці злочинні перед революцією і обєктивно контр-революційні помилки. Можемо уявити, яку це робить шкоду всьому соціялістичному рухові! Знов-таки найкраще її бачимо на прикладі нашої нещасної батьківщини. Там, в повстаннях під національними гаслами, часто на чолі з нашими партійними товаришами, примушеними йти на повстання обставинами, що склались по-за їх волею, виступали десятки тисяч селян і робітників проти большевиків з Москви.[4]) А які б откривались перспективи для дальшого побідного ходу революції в ті часи, коли б ці маси та їх проводирі (зовсім не закостенілі контр-революціонери), маючи у себе соціяльну і не на словах, а дійсну національну волю, направили могучу свою силу на працю в середині краю

---

[4]) В часи мого перебування в Будапешті комісар для пропаґанди Пор, переказував мені радіо про ті льозунґи, під якими йшли повстання на Україні: „Хай живуть ради. Геть чужинців з „Обжорного ряду“ і з „Палестини“.

та на розбиття муру сусідніх ворогів, на розбиття аванпостів інтернаціональної капіталістичної твердині.

Так, бачимо, оскільки необхідним є дати трудящим масам віками гноблених народів гармонійно йдуче з національним соціяльне визволення. Дійсне, нічим не здержане право на самостійне, незалежне, суверенне розпорядження та будування свого нового соціялістичного життя.

І все це разом може дати, мусить дати і дасть лише соціялізм.

X.

Уже зараз ми спостерігаємо, як ці роки революції та звязаної з ними життевої переоцінки на велетенські кроки посунули вперед справу вірного розуміння та розрішення національної проблеми.

Угорський революціонер Беля Кун казав в моїй присутности підчас рад на Угорщині: „ще не так давно Ленін, Троцький, Радек, Роза Люксембурґ та я стояли на позиціях, ворожих до національної справи. Але з того часу і Ленін, і Радек, і я змінили свої думки в цій справі. Роза Люксембурґ – покійниця. На старих позиціях стоїть Троцький.“ Але, що до останнього, то й він потім не „вдержався“. Згадаймо хоч би його відозву при останньому наступі червоних військ на Денікіна, в котрій він пише про самостійність України. „Раковський є не тим (в змислі відношення до національної справи), що був рік назад,“ пише Українець, член Центрального Комітету Комуністичної Партії України в своїх інформаціях з України (ч. 9 „Нової Доби“). Зміни в думках цих видатніщих комуністів вказують ясно, до чого веде льоґика фактів, соціялістичне думання та практика Вона веде до „Права націй в Угорській Соц. Фед. Рад. Республиці“, вона веде і приведе Москву до дійсного признання справжньої самостійности української і всіх иньших національних соціялістичних республик, які повстануть на терені бувшої тюрми народів.

Коли ми вказуємо на ту національну політику російських большевиків, яку вони й зараз ще так помилково ведуть на Україні, і засуджуємо її, то це не значить, що ми не бачимо все ж і тих кроків наперед, які в національному питанню по залізній диктовці життя зробили російські большевики і не лише їх проводирі, але і ширші кола. Тої ненависти і переслідування всього українського, яке було ще в 1917

—1918 роках, уже немає. Уже не має у них сумнівів (за винятком не багатьох дурнів або сліпців), що українська нація є факт. Пройшов період підозрінь в контрреволюційности за користування українською мовою. Навіть з'являються нові комісаріяти, „федерацією не передбачені" — пошт, шляхів, фінансів. А деклярування суверенних прав українського народу все більше вживається в фразеольоґії та лексіконі російського совітського уряду. Найбільш же відрадним явищем є позиція тих українських комуністів, які хоч і влились до областної на Україні орґанізації російської партії комуністів (К. П. (б.) У.), але разом з де-якими російськими товаришами по партії творять в ній тверду думку і здорову течію, яка обстоює нові принціпи політики комуністів на Україні. Я це пишу, щоб підкреслити ту думку, що большевики обективним ходом річей примушені будуть, коли не схочуть загубити справу соціялізму на Україні, свої слова перетворити в діло. Можливо, що до того далеко, але вже ясно видно, що до того прийде.

На сторінках 491, 493 свого „Відродження нації", В. Винниченко дає зразок того, як би мусіла казати та робити російська комуністична партія, аби викликати „гаряче чуття товариськости, близости, довірря, що є найкращим засобом для тісного, міцного, добровільного союзу обох незалежних братерських робітниче-селянських держав". Досі цього ще не зроблено і не сказано Москвою і III Інтернаціоналом.

В комуністичній партії Росії, як відомо, накреслились три погляди в національному питанні: Н. Леніна, який визнає право нації на самовизначення, Н. Бухаріна, який лічить таке право лише правом трудящих верств нації, і Пятакова, котрий знаходить, що національного питання не може бути: не тому, як вважав М. Бакунін, що національність є факт, отже тут і питання бути не може, а може бути повна воля кожній нації — фактові, а тому, що національність в революції є контр-революцію.

Примушені в процесі революції дійти до надання прав трудовому селянству і урівнення його (знов таки досі переважно номінально) з правами другого чинника революції — пролетаріяту, російські большевики в переважаючій більшости вже відкидають в національній справі концепцію Пятакова, стають на позиції Бухаріна[1]); може, навіть, станут на точку погляду Леніна.

[1]) Її прийнято на 8-ім зїзді Р. К. П. в розділі 9-м програми. Цей розділ свідчить також про те, що національне питання трактується все поважніще в Р. К. Партії.

Процес оновлення і перегляду старої політики іде і льоґічно доведе російський большевизм, а що ще важніще III. Інтернаціонал, до дійсного перетворення в реальне буття великих, виставлених Бакуніним домагань революційного соціялізму: гармонійного розцвіту соціяльної і національної волі.

„Держава відмірає,“ поскільки нема більше жадних капіталістів, ніяких кляс. Тоді неможливе також більше і поневолення якої-небудь кляси.

„Держава одначе ще не зовсім відмерла, бо лишається ще охорона буржуазного права, котре робить святою цю фактичну нерівність. Для повного відмертя держави потрібно повного комунізму.“ [1])

З вмертям держави, по смерті кляс, неможливим буде і всяке національне поневолення. При комунізмі, дійсно „мусить щезнути всяка необхідність знасилення людей взагалі, підрядження одної людині одній, одної части иньшій частині, бо люде звикнуть дотримувати елементарних правил суспільного співжиття без знасилення і без підряднення.“[2])

Але „держава одначе ще не зовсім вмерла,“ і для того, аби вона безболізно вмерла, їй треба вмирати в природних обставинах, в вільних, нестриманих рухах і в повній позбавлености від „подвійного гніту.“

Лише комунізм дасть повне розкріпощення праці, людині, нації. А для того, аби вмерло разом з смертю кляс національне питання, треба вже зараз боротись проти поневолення народів — одночасно з боротьбою проти їх соціяльного поневолення. Треба вже зараз починати товаришам з державних націй звикати до „співжиття без знасилення і без підрядження“ собі слабіщих економично та може й культурно націй.

Пролетаріят побідить, коли боротиметься за соціялізм не лише як за „експропріяцію експропріяторів,“ спільне продукування й розпреділення, але вкладаючи в це слово розуміння: звільнення одної людини з підряження її другій, надання кожній нації, природньому обєднанню трудящих спільного походження, одної мови та культури, права, дійсного права, нічим необмеженого — будувати своє життя по власному бажанню, в своїх національних формах, в своїй незалежній, самостійній державі, державі праці, рівности та волі.

---

[1]) Ленін: „Держава і революція“, ст. 82.

[2]) Ленін: „Держава і революція“, ст. 71.

Кожен соціяліст мусить не тільки протестувати проти національного гніту якої-небудь народности, він мусить боротись всіма силами за її свободу від національного гніту другої, хоч би культурно і вище розвинутої. Боротися за національну волю гноблених, — це є боротися і за соціяльне визволення їх. І, навпаки, боротьбою за соціяльне визволення трудящих визволяйте їх і національно. Тоді поберете всякий утиск, всякий гніт.

І тільки тоді вибере собі з'єднаний пролєтаріят усіх країн царство соціялізму. Мусимо памятати слова К Каутського, не старі його слова, коли він був ще в національному питанні „марксистом", а його нові марксистські слова: „самостійність нації є природно необхідною підвалиною всякої сучасної клясової боротьби... Пролєтаріят потрібує незалежности для свого нормального і всебічного розвитку... Пролєтарська інтернаціональність означа не відсутність національности, а волю і рівенство націй." [1])

Додаток. — Право націй в Угорській Рад. Соц. Фед. Республиці.

§ 84. Всі нації, що живуть в Угор. Рад. Соц. Фед. Респ., можуть вільно користатись своєю рідною мовою, сприяти і плекати свою культуру. З цією метою може кожда нація, коли вона живе навіть не в заспіль заселеній области, творити Краєву Раду для розвитку (Förderung) своєї культури.

§ 85. Як вираз (наслідок) радянської системи, місцева адміністрація ведеться працюючими тієї нації, що в цій місцевости має більшість. Ця місцева адміністрація провадиться в місцевій мові. Національні меньшости можуть також в зносинах з орґанами радянської влади вживати своєї мови. Така орґанізація не може руйнувати радянської системи, що ґрунтується на територіяльній основі.

Німецький і русинський народні комісари вибираються Німецькою і Русинською Краєвими Радами.

Німецький і Русинський народні комісаріяти ведуть справи Німецької і Русинської Краєвих Рад, як Окружні Ради.

§ 86. Де працюючі якої-небудь нації в кількох повітах живуть заспіль в більшости, там утворюється самостійна округа.

Де яка-будь нація в кількох округах живе заспіль в кількох областях і знаходиться в меньшости, може звязатись в одну окрему національну округу.

В центральну Раду національної области висилає національно-окружна рада по одному делеґатові на кожних 10.000 населення.

[1]) K. Kautsky: Der Kampf der Nationalitäten. „N. Z." 1898. N. 18.

Центральна Рада національної области може виділяти свій Виконавчий Комітет в числі членів не більш, як Вик. Комітет Обласної Ради. Таким способом обєднані Области (Комітати) в національну Область являються частинами Угорської Совітської Соціялістичн. Федеративної Республики.

Рада і Виконавчий Комітет національної области являються вищою владою всіх утворених в національній области Рад і Виконавчих Комітетів. Радянська Республика зноситься з Областю через її Центральні Радянські органи. Це є прямим вислідом Совітської Системи, що Ради національної области самостійно орудують справами внутрішнього управління, юстиції і культурно-просвітними.

§ 87. Венгерські спільно лежучі комітати з німецькою і русинською більшістю конституція Фед. Рад. Республики визнає вже тепер німецькою та русинською національними областями

В справах, що торкаються загально-спільних інтересів Радянської Республики, розпорядження Федеративної Радянської Республики поширюються також і на національні области.

Для охорони інтересів, звязаних з національним життям, німецький і русинський комісаріяти утворюють при окремих Народніх Комісаріятах і Раді Народнього Господарства посередницькі секції.

§ 88. Венгерська Рад. Федер. Республика не откидає того, що визволені національні области, по бажанню населення і в наслідок їх економичної сили, можуть утворити союзну з нею окрему Радянську Республику.

§ 89. Постанови Конституції що-до прав нації можуть бути змінені лише за згодою Краєвої Ради працюючих дотичної нації.

Мик. Чечель.

Чому припинив своє істнування революційно-радянський бльок?

В числі 19. „Нової Доби“ за підписами Закордонних Ґруп української комуністичної партії і української партії соціялістів-революціонерів з'явилась слідуюча декларація:

„Обміркувавши орґанізаційно-міжпартійні питання в звязку з сучасним моментом, обидві фракції революційно-радянського бльоку прийшли до переконання, що через формальні причини вони змушені вважати бльок з дня 5. липня 1920. р. за розвязаний.“

Ця коротка альґебраїчна формула, констатуючи факт розвязання бльоку і точно означаючи причини його, була наслідком обширної двохдневної дискусії обох сторін бльоку. Тому ми вважаємо за доцільне зазнайомити наших читачів з тими мотивами, які витворили для

обох сторін бльоку неможливість формально піддержувати цю форму кооперації обох партій.

25. лютого 1920. р. „уповноважені делеґації від закордонних ґруп обох названих партій, обміркувавши на спільному засіданню сучасний стан революційного соціялістичного руху на Україні, прийшли до висновку, що для закріплення здобутків революції на Україні і орґанізації України, як соціялістичної республики трудового народу необхідною є консолідація революційних соціялістичних сил для рішучої спільної боротьби проти контр-революції і світового капіталізму.

Для осягнення вказаної мети обидві названі орґанізації заключають між собою бльок під назвою Радянсько-революційного бльоку на слідуючих умовах:

1. Спільною метою бльоку є утворення незалежної української соціялістичної радянської республики в етноґрафичних межах;

2. перетворення України на соціялістичну республику переводиться шляхом диктатури трудових мас, себ-то пролетаріята і трудового селянства, орґанізованих в ради селянських і робітничих депутатів;

3. верховною владою України визнається лише конґрес рад, котрий і формує законний уряд республики;

4. Всяке угодовство і коаліція з великою і дрібною буржуазією виключеться. Під буржуазією розуміється також і так звані „соціялістичні“ партії, що стоять на послугах у буржуазії;

5. радянсько-революційний бльок українських партій орґанізаційно складається з двох фракцій, котрі стоять під титулом своїх партійних назв. Обидві фракції, як у своїх проґрамах так і практичній діяльности підпорядковуються вказаній в цій умові меті блоку;

6. Прийом до бльоку иньших соціялістичних партій може статися лише за спільним порозумінням обох фракцій;

7. Політична діяльність бльоку переводиться на основі спільно виробленої конкретної проґрами і тактики;

8. Виконавчим і репрезентаційним на вні орґаном бльоку є Комітет, зложений на парітетній основі;

9. Скасування бльоку може наступити, коли цього забажає одна з фракцій його

10. Ця умова вступає в силу з днем 25. лютого 1920 року.“

З підписаної обома ґрупами угоди про заснування бльоку[1]) я тут навів всі її пункти. Вони мали бути основою орґанізації і роботи бльоку.

Заснування такого бльоку уявлялось його участникам річчю необхідною і вчасною. Була це пора після камінецької катастрофи директорії.

[1]) Див. „Нова Доба“, ч 1, 6. III. 1920.

Починаючи з середини жовтня 1919. р., директорія вже аґонізувала. Наступав Денікін Фронт україно-большевицький зник сам собою. Українське військо билось ще тоді з тими самими „золотопогонниками", до спілки з котрими тепер їх веде Петлюра.

Істнувала ще видимість української державности, хоч і на території всього кількох повітів. Істнував такий-сякий державний апарат і, хоч майже на 60% слаба на тиф, українська армія, яка досить успішно відбивала напад денікінських банд.

Було тоді ще правительство, на котре мали вплив українські соціялістичні партії (У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. П.), які всі зусилля прикладали для поборення денікінщини.

Українські с.-д. тоді ще не впали до тої політики, котру далій вони повели в союзі з Пільсудським, і піддержали у. с.-р., котрі вимагали від директорії і правительства негайного формального замирення з совітського Росією. ліквідації (в той час вже фактично не істнуючого) радянсько-директорського внутрішнього фронту і спілки для боротьби з польською і денікінською реакцією.

В Камінці в той час негласно перебувала делеґація московського совітського правительства (з Пілятеном на чолі), яка мала за мету шукати ґрунт для порозуміння.

Покійний М. С. Ткаченко аґітував за негайну згоду з большовиками.

Українська Народня Республика, при цілім своїм катастрофальнім становищі, була ще тоді силою, яка могла переговорювати з совітською Росією. Признавши на Україні радянській устрій (чого головно домагалась делеґація совітської Росії), вона мала тоді повну можливість стати базою для сотворення української радянської незалежної республики.

Совітська Москва задовольнилась би тоді військовим і економичним договором з радянською Україною.

Але того не сталось. В той час, коли центральні комітети У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. П. (останні, що правда, через силу) хтіли здійснити порозуміння з Москвою, в той самий час по-за їхньою спиною довірені Петлюри в зустрічах з представниками Денікіна намацували ґрунт для порозуміння, а довірені Петрушевича вже договорились з тим самим Денікіним.

Прийшли перші дні листопада. Впали сніги, вдарили перші морози — боса і обдерта наддніпрянська армія покинула денікінський фронт.

Зник фронт, зникло з ним і те зерно державного українського тіла, що досі було.

Все розповзлось, розбіглось, розійшлось: без пляну, без порядку, без цілі . . .

Так зникла і можливість будування української радянської республики на руїнах народньої республики . . .

Після камінецької катастрофи Укр. Нар. Респ. стала остільки слабою, про вже не мала жадних шансів на те, щоб совітська Москва захтіла з нею переговорювати.

Момент було проґавлено. Дальші події те підтвердили. Вислана центральними комітетами У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. П. до Москви делеґація для переговорів, як рівнож і місія пок. М. С. Ткаченка успіху не мали.

А тим часом „двуєдина" українська народня республика розложилась на свої складові части. Петрушевич в Відні, Петлюра в Варшаві почали рятувати її антантськими капіталістами.

Під гаслом української народньої республики йшла ліквідація ідеї соборної України, ліквідація революційних змагань українського народу до соціяльного і національного визволення.

Так було змішано з болотом це гасло, зроблено його символом української і світової реакції на Україні.

Наша партія рішучо пориває з цією політікою зради всіх українських революційних традицій і інтересів трудових мас України. Члени У. П. С. Р. кидають правительство директорії і шукають наново зближення з совітською Росією.

Все, що було справді революційного в партії українських соц.-демократів, кидає партію, яка нарешті докотилась до тарновського правительства Прокоповича, разом з яким веде українську народню республику до спілки з Вранґльом.

Все більш необхідним ставало обєднання тих українських революційно-соціялістичних ґруп, які вбачали соціяльне і національне визволення України в перемозі соціялістичної революції над капіталізмом.

Такими ґрупами тут за кордоном були наша ґрупа і ґрупа української комуністичної партії, що повстала з розкладу укр. соц.-демокр. партії.

Обєднання всіх українських земель, визволення трудового люду, що на них жиє, від визиску капіталістів і поміщиків, закріплення добутої свободи передачою всієї влади самому трудовому народові, або инакше: незалежна соціялістична радянська українська республика — ось той ґрунт, на якім наша партія за кордоном вступила до бльоку з українською комуністичною партією.

Ті самі принціпи диктатури трудових мас в незалежній українській радянській республиці, на яких в Відні було засновано бльок українських есерів і комуністів, були на Україні основою революційної діяльности боротьбистів і незалежних с.-д., котрі зорґанізували українську комуністичну партію.

Під ціми гаслами вони провадили там боротьбу з денікінщиною, проти неї підняли українське трудове селянство і робітництво.

Орґанізували на селах, в містечках і містах революційні комітети, які керували боротьбою. Маси українського народу було втягнуто в революцію. Революція набула собі широку базу.

Залишалось вдмухнути ідею обєднання в ці революційні орґани трудового народу України, зміцнити їх, міцніще звязати між собою — словом, перетворити з тимчасово-революційних в публично правові революційні орґани державного характеру, зробити їх кістяком державною радянського орґанізму.

Знов блиснула надія на можливість створення незалежної радянської України і . . . знов згасла.

Згасла вона не сама, а її загашено російською комуністичною партією через свого дипльомата, приставленого до українського народу, — комуністичну партію (большевиків) України, підперту військовою силою совітської Росії.

Всі ті революційні орґани на Україні (ревкоми), котрі було створено боротьбистами і українськими комуністами, було або розпущено, або „зреформовано" так, що боротьбистів було позбавлено в них всякого впливу. Натомісць скрізь було н а с т а н о в л е н о „своїх" з комун. парт. б. Укр.

А ця партія, що сама орґанізаційно єсть областною (українською) орґанізацією російської ком. партії, так само і дивиться на Україну, як на область Росії.

Знов було зіпхнуто Україну на становище російської области, свідомо, послідовно і уперто.

А коли боротьбисти звернулись у Москву до III Інтернаціоналу, щоб самим стати його членом, то і тут їм вказали на ком. п. больш. України, до якої вони повинні вступити, коли хтять бути прийнятими до III Інтернаціоналу.

Боротьбисти пішли туди. Як українська радянська партія, вони зникли, відмовившись від домагання незалежної української радянської республики, перетворившись в знаряддя політики російської комуністичної партії на Україні.

Ледве чи можна сумніватись в тім, що влиття боротьбистів до комуністичної партії (большевиків) України не було наслідком внутрішнього переконання боротьбистів, що це правильно, з точки погляду інтересів соціялістичної революції на Україні. Після того, як так довго вони сповідували вимогу сотворення незалежної української республики, яка вимога випливала з принціпу суверенности трудящих мас України, ледве чи могли вони протягом тижнів змінити ці свої переконання.

Але зовнішні обставини показались сильніщими, і боротьбисти м у с і л и підлягти вимогам Москви, коли не хтіли бути позбавленими можливости провадити роботу серед українських мас.

Українська ж комуністична партія (бувші незалежні с.-д.) залишилась на своїх позиціях, обстоюючи вимогу сотворення незалежної від

російської української комуністичної партії, яка була б секцією III Інтернаціоналу, а не філією російської комуністичної партії.

В сфері політично-економичній вона обстоювала створення на Україні центрів політичного і господарчого управління Україною, а не перенесення їх до Москви. Иньшими словами, вона вимагала реалізації фактичної незалежности радянської України, а не тої фікції її, яку заводила Москва через свого аґента на Україні — ком. пар. (бол.) Укр., штучно возведену в геґемони піддержкою зовні, а не своєю внутрішньою силою на Україні.

Віденська ґрупа українських комуністів весь час „орієнтувалась“ на боротьбистів, на їхню позицію, яку цілком поділяла; сподівалась їхнього обєднання з укр. ком. партією (б. незалежних с.-д.).

Все твердіще ставала У. П. С. Р. на ґрунт диктатури трудових мас України і радянської влади. Все ясніще намічалась перспектива сотворення сильного українського революційно-соціялістичного центра, який повів би український народ по шляху соціялістичної революції і вибив би з рук петлюрівської реакції прапор національного визволення України.

Але прийшли з України відомости про „само“ліквідацію партії боротьбистів, і віденська ґрупа комуністів рішила признати їхній вчинок правильним і самій зробити той самий крок.

На наш погляд, ще в меньшій степені, як у боротьбистів, відігравало тут ролю переконання. Та сама force majeure, що пхнула боротьбистів в ряди К. П. (б.) У., пхала туди і віденську ґрупу.

Це відразу внесло в радянський бльок величезну тріщину. Від моменту зайняття віденською ґрупою нової позиції в бльокові поруч стояли вже не ті партії, які бльок заключали: поруч з У. П. С. Р. стояла вже фактично К. П. (б.) У.

Тому було цілком природно сподіватися, що в відношенню до свого дотеперішнього спільника — У. П. С. Р. вона займе ту саму позицію, яку К. П. (б.) У. зайняла на Україні в відношенню до боротьбистів і до У. К. П.

І це сталося. В нижче опублікованім листі віденської ґрупи до нашої III конференції було поставлено вимогу злиття нашої орґанізації з віденської українською комуністичною ґрупою, а через неї, ergo, з К. П. (б.) У.

Ми цю вимогу категорично відхилили, і це перерішило судьбу бльоку. Конференція 4. і 5. липня, хоч і багата була дискусіями, але жадної зміни в ситуацію внести не могла, бо обидві сторони твердо стояли на своєму.

Одна сторона зійшла з тої принціпової позиції — вимоги орґанізаційної форми для суверенности трудових мас України, незалежної радянської України — яка до сього часу обєднувала обиді фракції бльоку. Тим самим для нас, котрі були прихильниками бльоку на но-

вих договорних основах, встало формальне питання про силу договору 25. лютого, а для комуністичної фракції — питання про допустимість бльоку взагалі з нашою партією, яка не належить до III Інтернаціоналу і яка, по прореченню з Харькова, „повинна вмерти за кордоном так, як і тут“.

Комуністи стояли на доґмі, що „в країні, де вже відбулась пролетарська революція, не може істнувати більше одної пролетарської партії“.

Фактом самого свого істнування на Україні не підтверджуючи цього, ми не могли признати рації за вимогима комуністів, і бльок розпався.

Ось пояснення тих „формальних причин“, про які декларація 5. липня заявила, що вони змушують обидві фракції бльоку вважати його з цього дня за розвязаний.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

До розвязання рад.-револ. бльоку.

Нижче ми містимо переписку між закордонними ґрупами нашої Партії і Української Комуністичної Партії. Переписка ця разом з уміщеною в цім числі „Борітеся-Поборете“ статею т. М. Чеченя дає читачам відповідь на питанне, чому було розвязано 5. липня бльок між обома вищезгаданими партіями.

До Закордонної Ґрупи Української Партії Соціял. Революціонерів.

Шановні Товариші!

Від дня підписання угоди Закордонних Ґруп У. К. П. і У. П. С.-Р. минуло майже три місяці, а між тим за цей час діяльність нашого Радянського Бльоку ні в чому не виявилась на зовні.

Наша Ґрупа тимчасом одержала автентичні відомости з України про те, що консолідація революційних соціялістичних сил для рішучої спільної боротьби проти контрреволюції і світового капіталізму поступила наперед. І так У. П. К. Боротьбистів обєдналася з К. П. б. України. Українська Комуністична Партія вважається цими партіями в опозиції, але, як пролетарська революційна організація, дістає державні засоби на ведення своєї комуністичної праці. Не виключена однак є можливість обєднання її з Укр. Ком. Пар. б. України. Закордонна Ґрупа У. К. П. (тепер наслідком поширення організації вже Закордонний Комітет У. К. П.) уважає це обєднання бажаним і ужиє всього свого впливу для здійснення цеї злуки.

Тому Закордонний Комітет У. К. П. вважає потрібним поставити Закордонній Ґрупі У. П. С.-Р. такі запитання:

1. Чи відомо Закордонній Ґрупі У. П. С.-Р, що самостійна незалежна Українська Радянська Республика вступила у федерацію з Російською Федеративною Соціялістичною Республикою, і як Закор. Ґрупа У. П. С.-Р. до цього ставиться?

2. Чи відомо Ґрупі, що диктатурі трудових мас на Україні загрожує наступ Пілсудського-Петлюри з їх проти-революційними військами, і як Ґрупа до цього відноситься?

3. Чи відомо Зак. Ґрупі У. П. С.-Р., що 15. мая мав відбутися в Харкові, а правдоподібно і відбувся, IV Зїзд Рад роб. сел. і червоноармейських депутатів, і чи вважає Ґрупа теперішний радянський уряд України законним?

4. Чи відомо Зак. Ґрупі У. П. С.-Р., що до її складу належать особи, котрі офіціяльно числяться в так званих „соціялістичних" партіях II-го Інтернаціоналу, що стоїть на послугах у буржуазії, і як вона до цього відноситься?

5. Чи не вважає Зак. Ґрупа У. П. С.-Р. потрібним і на часі, згідно з метою бльоку — консолідації революційно-соціялістичних сил на Україні і комуністичної проґрами обох частин бльоку — перевести тіснійще обєднання і прийняти спільну назву: Закордонного Комітету Укр. Комуністичної Партії?

6. Чи вважає потрібним Зак. Ґрупа У. П. С.-Р. вжити всього свого впливу в напрямі обєднання її однодумців з партією К. П. б. України?

7. Чи вважає потрібним Зак. Ґрупа інтензивнійше провадити діяльність бльоку, на основі виробленої конкретної проґрами і тактики?

8. Чому Виконавчий Комітет Радянського Бльоку не виконує ніякої праці і не представляє бльок, навіть не зголосить його в Західно-Европейському Бюрі III Інтернаціоналу?

9. Коли Зак. Ґрупа У. П. С-Р. не згоджується на тіснійше обєднання із Зак. Комітетом У. К. Партії в комуністичну орґанізацію III Інтернаціоналу за кордоном України, то чи не вважає вона потрібним скасувати взагалі Радянський Бльок цих орґанізацій?

10. Ставимо ці запитання під увагу майбутній конференції чи нараді Зак. Ґрупи У. П. С.-Р. і прохаємо о точну і ясну відповідь на всі запитання.

З товариським комуністичним привітом, за Закордонний Комітет У. К. П.
В. Левинський, Др. Григорий Паламар.

III Конференція Закордонної Делеґації і Закордонної Ґрупи У. П. С.-Р. 24. травня 1920. року.

До Закордонного Комітету Української Комуністичної Партії.

Шановні Товариші!

Ми одержали Вашого листа і зміст його піддали обміркованню нашої III Конференції.

Згідно з Вашим бажанням, ми подаємо сим відповідь на всі поставлені Вами запитання.

Основними ми вважаємо два Ваші питання: 1. чи не знаходимо ми потрібним перевести тісніще обєднання

нашої ґрупи з Закордонною Ґрупою У. К. П. в напрямі нашого влиття до У. К. П. з прийняттям її назви і 2. чи не вважаємо ми потрібним також дальше обєднання вже одного комітету У. К. П. з Комуністичною Партією (большевиків) України?

Ми не вважаємо можливим ні першого ні другого і то з слідуючих мотивів.

Наша партія єсть не комуністична, а соціялістична. Ми робимо ріжницю між двома цими термінами, вкладаючи в них ріжний зміст.

Ставлячи своїм проґрамом дня диктатуру трудових мас (пролетаріяту і трудового селянства), а також радянський устрій України, ми вважаємо їх засобами для встановлення на Україні соціялістичного ладу, який ми розуміємо, як переведення соціялізації засобів продукції і їхнього розподілу, звищення експльоатації праці приватним капіталом і усуспільнення остатнього, одначе з захованням права приватної власности на повний продукт увільненої праці.

Від цього ми відріжняємо заведення комуністичного ладу, якого прінціпово не відкидаємо, вбачаючи в нім дальшу стадію розвою соціялістичного суспільства.

Називаючи свою партію соціялістичною, ми як раз підкреслюємо ці свої проґрамові стремління, які не совпадають з науковим розумінням комунізма, і цим вказуємо на ту ріжницю по суті, яка істнує між соціялізмом і комунізмом.

Аґрарний характер України з її селянською верствою уявляють собою той реальний матеріял, з якого має будуватись соціялістична українська республика; матеріял, з якого комуністичний лад, на наш погляд, побудований бути не може.

Тому і світову соціяльну революцію, до якої, як складову її частину, ми відносимо сучасну українську революцію, ми означаємо, як соціялістичну, а не комуністичну, в відношенню до тих завдань, які повинні бути нею зреалізовані.

Тому ми не можемо прийняти назви комуністичної партії і обєднуватись з партіями, які таку назву носять, шляхом злиття з ними або влиття до них, бо вважаємо це затемненням тих стремлінь, до яких партії з назвами „соціялістична" або „комуністична" змагають.

На разі, коли б показалось, що на Україні істнують партії, які в два вищезгадані терміни вкладають той самий зміст, що й ми, і определіюють себе до партій соціялістичних, то ми стреміли б до обєднання з ними, при умові можливости зійтись на однаковій тактиці.

Консолідацію революційних соціялістичних сил ми вбачаємо не в механичнім змішанню соціялістичних елементів з ріжним розумінням своїх цілей, а у взаємнім порозумінню їх з метого відшукання того спільного, що єсть в їхніх стремліннях і в погодженню їхньої революційно-практичної діяльности для осягнення тих спільних цілей.

Способом такої консолідації близьких собі партій ми вважаємо бльоки.

Тому що з'ясувалось, що спільним з У. К. П. у нас єсть боротьба в міжнароднім масштабі з світовим капіталом і переведення соціялізації, а також однакові методи для осягнення цього — диктатура трудових мас селянства і робітництва і радянсько-республиканський устрій, як політична форма її — ми знаходимо потрібним і користним для справи революції бльокування нашої партії з У. К. П. на плятформі спільних завдань.

Тому ми вважаємо за користне істнування цього бльоку і надалі, а коли б У. К. П. перестала істнувати, ввіллявшись до Ком. Партії (больш.) Укра ни, то і в тім разі ми пропонуємо їй піддержувати бльок для координації праці і реалізації гасла: нарізно йти, а спільно бити.

Ми вважаємо доцільним тут зауважити, що відношення К. П. б. У. до питання про політичну самостійність Укра ни не могло б, на наш погляд, стати перешкодою до бльокування. Принціпово наша партія не відкидає федерації радянської України з совітською Росією, вона ставить лише домагання, щоби це питання було рішене самим трудовим народом України і щоб таке рішення було винесено з'їздом рад України свобідно, без пресії, яка має місце в наслідок ситуації, створеної окупацією України червоними військами совітської Росії.

Так само наша партія ставить домагання, щоби характер федерації був означений не одною лише стороною — совітською Росією, а випливав би з свобідного договору обох радянських республик.

Коли б Комітет У. К. П. перетворився в Комітет К. П. б. У., а цей останній визнав для себе користним заключення бльоку з нашим Комітетом, то умови його могли б бути спільно вироблені, приймаючи під увагу те, що ми сказали вище.

Для інтенсіфікації праці бльоку за кордоном, яку ми вважаємо користною, необхідним єсть виробити конкретну проґраму і тактику бльоку, яких досі вироблено не було, і докір за це в Вашім листі до нас ми по справедливости ділимо на дві рівні части, з котрих одну відсилаємо до Вашої сторони.

Для вироблення такого конкретного проґраму діяльности бльоку ми зі свого боку маємо уповноважених в його Комітеті тт. Чечеля і Шаповала, кожний з котрих має від нас повне право обмірковувати цю справу з Вашими представниками.

Нам лишається дати відповідь на три Ваші запитання.

Нашу оцінку польсько-петлюрівської офензиви на робоче-селянську Україну і відношення до неї Ви знайдете в виданій нами відозві, якої текст до цього листа додаємо.

Що ж торкається відношення нашої Партії до радянського уряду Раковського, то ми вважаємо необхідним сказати про це нижче слідуюче.

Ми вважаємо його єдиним фактично істнуючим на Україні правительством. Як з таким, наша Партія з ним і рахується. Не провадячи з ним оружної боротьби, з огляду на його безсумнівну соціялістичність і революційність, Партія одначе знаходиться в опозиції до нього.

Постановку питання про його „законність" або „незаконність" ми не вважаємо существенною в умовах революційної боротьби, шляхом якої він повстав.

Ми вимагаємо лише від нього перевірки, оскільки він має довірря у тих трудових мас, що заселюють Україну, право на диктатуру яких ми визнаємо і яким правительство Раковського повинно служити. Способом такої перевірки ми вважаємо постановку питання про довірря на Всеукраїнськім З'їзді рад України.

Ми мали автентичні відомости про те, що IV з'їзд рад мав відбутись 15. травня с. р., але чи відбувся він і які рішення виніс — про те ми нічого не знаємо.

Що ж до самого з'їзду рад, то ми не беремось оспорювати його революційної правомочности. Мусимо тут лише зауважити, що, з огляду на наш постулят рівности виборчого права для диктаторствующих трудових мас України, ми не можемо бути задоволені тими нормами, після яких скликано з'їзд, особливо ж, приймаючи під увагу відсутність української червоної армії, малий процент промислового пролетаріяту на Україні і стан війни на половині території України.

Це викликає у нас сумніви, оскільки IV з'їзд рад буде відбивати голос трудових мас України, і породжує домагання піддати його рішення перевірці нового з'їзду, скликаного при більш сприятливих в вищезгаданім відношенню для України умовах.

Нарешті, відносно Вашого запитання, чи відомо нам, що до нашого складу належать особи, котрі офіціяльно числяться в т. з. „соціялістичних" партіях II Інтернаціоналу, і як ми до цього відносимось, то мусимо зауважити, що нам про це абсолютно нічого не відомо, і просимо Вас повідомити нас про такі особи, коли вони Вам відомі, для того, щоб ми могли виключити їх з нашої партії, бо на II партійній конференції нашій в місяці квітні с. р. було ухвалено наш вихід з II Інтернаціоналу, а тепер ми одержали відомости, що ми, Закордонний Комітет і Закордонна Делеґація, в своїх постановах і позиціях, в тім числі і в справі відношення до II Інтернаціоналу, не відійшли від тих позицій, на яких стоїть наш Центральний Комітет на Україні.

З товариським соціялістичним привітом, по довіренности і дорученню Конференції:

Мик. Чечель.

Україна і Польща в економичних взаємовідносинах.

Використовуючи поразку червоного російського війська, Петлюра разом з Поляками посувається знов на Волинь і Поділля. Знов виринають перспективи польської окупації українських земель під фірмою Української Народньої Республики.

Для характеристики цих перспектив ми нижче містимо дописи одного з наших товаришів, який мав змогу ближче зазнайомитись з польським окупаційним режимом на Україні. Відомости відносяться до періоду першого наступу Поляків на Вкраїну; тепер, очевидно, Поляки будуть продовжувати свою перервану роботу, тому подані нами відомости будуть, сподіваємось, своєчасними.

Як відомо, петлюро-польский договір залишив на далі уложення торговельно-економичної угоди і зараз, хоч і не зовсім реально, одначе ті пертрактації почалися, і забаганки польської сторони виявилися цілковито, виявилася при тім також і польська економична політика на окупованих українських землях. В стисло-схематичнім вигляді можна би вже тепер те все собі представити.

Польща в особі капіталистично-імперіялістичних кол своїх та й одбиваючи бажання антантських капіталістів, що, розуміється, йдуть плече в плече з своїми польскими колегами, хоче, очевидячки, насамперед взяти до своїх рук не більше й не менше, як тільки весь експорт і імпорт України.

Зажерливість польських капіталістичних кол викриває з їдного боку надзвичайну третіровку українського контраґента, якого хочуть опікувати, експльоатуючи до кінця, оправдуючись тим, що не даром же, мовляв, кров польського народу ллялася за „свободу“ України, не за її ж карі очі; з другою ж боку — польський контраґент такою забаганкою виявляє повне незнанне „товароємкости“ та експорто-імпортної сили теренів навіть половини України, виявляє неґування товарообмінної діффузії.

Польща вже реально стоїть на ґрунті цего, коли з а б о р о н я є т р а н з і т через її (союзну!) територію річей, що не продукуються польскою індустрією. Вона хоче, щоби й зараз вже все купувалося через її посередництво, фактично через посередництво її урядовців. Польський чиновник, сподіваються, зможе обслужити український експорт-імпорт.

Ніхто не скаже, щоб адміністративний апарат самих що-найстаріщих держав міг справитись з такою кольосальною задачою; ясно, що апарат Польщі, який вбгав у себе всі найгірші сторони царської Росії, не знаючи лише позитивних сторін тої бюрократії, хоч і рутинної, але все ж з якоюсь традицією, ні за що не здолає виконати такої задачи навіть для одної української ґуберні. Де же там і куди там говорити про всю Україну!

Польські кола на офіційній зустрічі з українськими в комісії по уложенню польсько-українського торговельного договора заявили претензію на те, аби були віддані польській стороні в с і, головним

чином копальньяні концесії на Україні. І коли українське представництво одповіло, що воно не має мандата дати того чи иньшого одвіту на цю претензію, то Поляки заявили, що „перериваують всякі розмови“ і не відновлять засідань доти, доки українське представництво не одержить відповідного мандату. Ставлячи, значить, дане питання, як conditio sine qua non, Поляки серйозно думали прибрати до рук наші підземні і надземні багацтва, прибрати до рук, не спиняючись ні перед чим, не спиняючись навіть перед примусовим вивласненням приватної власности.

Внутрішня економична політика Польщі по її теренах і на площах, окупованих ними, є політика монополій примусових контінґентів з населення і безоглядної реґляментації, безоглядного втручання в область економики, куди як можна меньше і обережніще треба вмішуватися чиновникові. Ось приклади.

Камінецький сіл.-госп. коопер. союз купив в Олевському 19. травня 1920. р. сто ваґонів дошок у приватного лісовласника по договору, заплативши гроші. Але щоби забрати ліс, як показалося, потрібне: а) здобути право на ввіз — те право в компетенції проскурівського інспектора апровізації, і, значить, треба їхати з Камінця до Проскурова; б) здобути дозвіл на перевіз — то в компетенції воєводи волинського, до котрого потрібно поїхати аж до Луцька і, нарешті, здобути право на вивіз — що є в компетенції польського уряду Варшави! Сюди не входить ще клопіт на транспорт залізницею з „штовханнем“ ваґонів, „шмаруванням“ їх і т д. Клопоти по всіх тих інстанціях за три місяці не дали жадних наслідків, чи ж можна тоді робити якусь роботу за такої нігде нечуваної реґляментації?

Одному з кооперативних союзів Камінця, який продукує повидла, для процеса виробництва потрібно ваґон цукру, який і був куплений за 200 верстов, у Могильові, частині України, де не було вже окупаційної влади Поляків. Ввозити — треба дозвіл од місцевої влади. До неї — не маємо, каже, такого артикула щоби дозволити ввіз: питайте Варшаву. А як поспитали Варшаву, вона не одповіла навіть і на персональне прохання голови кооперативного союза. Здавалось, що треба б дякувати, як би хтось привіз на терени (хоть і тимчасової) польської влади продукта, котрого немає на ринкові, та ще й продукта першої необхідности. Але тут не добєшся дозволу: ходиш, пишеш, просиш, а „віз і нині там“!

Пробував один з камінецьких кооперативних союзів купити в Галичині соли й нафти та доставити на Вкраїну, і тому що ці речі служать предметами монополії, ні сіль, а ні нафта не продаються навіть кооперативам; лишень через чиновницький апарат вони розпреділюються між населенням, кволо недбало, невчасно ще й з каригідним, можна сказати, ошуканством. В той час, як більш-менш нормальним

еквівалентом фунта цукру являється коло шости фунтів соли, зараз польська апровізація за фунт українського цукру платить $1^1/_2$ фунта соли. В чотирі рази експльоатують народню потребу в продукті першої необхідности! Те саме й з иньшим товарообміном (на хліб і т. д.), котрий справедливо наші працьовники кооперації звуть „товарообманом"!

Фактів можна б було наводити, скільки хоч. В камінецькій пресі навіть був видрукований меморандум про всі ті утиски, що їх терпить єдина у нас життєздатна економична орґанізація—кооперація. Робиться все так, щоби душити економичну ініціятиву чию б то ни було, крім спекулянтів. Реґляментація далася на те, аби утворилося становище, при котрім офіційно нічого не зробиш: тільки підплатою, хабарем. Продажність адміністрації, що приставлена до справи економичного характеру, з'явище загальне. Всякого і повсякчасно можна купити, лишень старайся дізнатися, який ранґ за скільки котірується, і хто та з якого ходу до панка зуміє підступитися!

О. М.

ПАМЯТИ ПОГИБШИХ ТОВАРИШІВ.

Кузьма Корж.

Літом минулого 1919. року у Київі траґічно загинув член Центрального Комітету нашої Партії — т. Кузьма Корж, розстріляний київською чрезвичайкою. Жертва підлої провокації, він чесно вмер, до останнього моменту сповняючи свій обовязок борця за визволення українського народу.

Хто не знав Кузьми Коржа? Старі й молоді, прості люде й визначні українські громадяне — всі, хто приймав активну участь в першім році української революції, хто орґанізаційно був звязаний з Центральною Радою, обовязково зустрічався хоч раз з т. Коржем. Від першого дня Центральної Ради і до її останнього дня він нерозривно був звязаний з нею, з її роботою, будучи одним з найважніщих її нервів, стоючи на чолі орґанізаційно-аґітаційного її відділу.

Він був тим центром, куди сходились і звідки виходили ті многочисленні нитки, що звязували Центральну Раду з цілою Україною.

Сотки і тисячи людей во всіх кінців України, що приходили до Ц. Ради, щоб віддати їй свої сили на аґітаційну або політично-орґанізаційну роботу, щоб дістати від Ради вказівки, інформації або інструкції, справлялись до т. Коржа і перетворювались ним в оден з ґвинтиків величезного добровільного апарату, натхненого високою ідеєю служення народнім інтересам.

Весна і літо 1917. року. Україна хвилюється, як море. З'їзди, мітінґи, маніфестації... Тисячи телеґрам з привитаннями... Складки,

пожертви на Національкий Фонд... Резолюції зо всіх кінців світа, де тільки знайшлись Українці. Від Карпатів до Зеленого Клину і від Білого Моря до Ерзеруму, звідусіль тікли до Центральної Ради заяви: „ми з Тобою разом; ми Тебе піддержимо; роби і кажи, що ми маємо робити.“

Заворушились села, захвилювались полки на фронтах. Посилали депутатів до Ради за порадою. Не один з них не вертався, не зобачившись з т. Коржем, не діставши від нього літератури і вказівок. З раннього ранку і до пізньої ночи, майже без перерви і відпочинку пересиджував він в Педаґоґичнім музею і вічно мав безконечні конференції або з окремими інструкторами-орґанізаторами спеціяльно створеного Ц. Радою корпусу, або з „добровільцями“ з ріжних кінців України, яких втягував в ту систему, що її нервом сам був.

А там наступила виборча кампанія спочатку до всеросійських, а послі до українських установчих зборів, і знов т. Корж не покидав своєї посади машиністого, керуючи цілою добре розвиненою і вим же орґанізованою машиною інструкторів-орґанізаторів українського села. І так без кінця, без перерви майже і без відпочинку.

Мені довелось де-який час працювати з покійником в його відділі. Я побоювався за нього; нераз мені здавалось, що він слідуючого дня вже не прийде на роботу: до того виснаженим і змученим він виглядав. І мені вдалося умовити його взяти відпустку і виїхати на відпочинок. Довго вагався покійний, поки нарешті таки виїхав на два тижні на своє рідне Запоріжжа, де він народився в селянській хаті, зріс і де пізніще працював, вже як сільський вчитель, віддаючи всі свої сили освіті того самого селянина, яким і сам був.

Набравшись прикростей від царської влади і позбавлений змоги продовжувти свою любиму вчительську працю, він перепливає підводне каміння „екстерничества“ і вступає на аґрономичний відділ київської політехники, де приймає активну участь в орґанізації і житті українського соціялістичного гуртка, а також в загальпо студенськім українським життю. Наступає революція, і т. Корж віддає їй всі свої сили. Тихий, спокійний, скромний — він був непомітним для тих, хто не приглядався ближче до того, як крутиться машина Центр. Ради. А між тим він був там одним з найважніщих трибів.

Не шукав він собі ні слави, ні чести, а ні, тим більше, матеріяльних благ. Працював тяжко, працював щиро, працював для загального добра трудового українського люду.

І наступить ще той час, коли Україна згадає за цього свого кращого сина, що, замучений її ворогами, вмер, зоставшись їй вірним до останнього віддиху.

Мик. Чечель.

Зміст 1. числа:

Друкарня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8—10.

НЕПЕРІОДИЧНО * № 3 * ЛИСТОПАД 1920

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ
ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріяту Закордонної Делеґації У. П. С.-Р.

Секретаріят Зак. Дел. У. П. С.-Р. сим повідомляє, що у Відні заснувалась Віденська Орґанізація Української Партії Соціялістів-Революціонерів.

Всім товаришам, які перебувають в межах Німецької Австрії, пропонується зареґіструзатись у Секретаря Орґанізації — тов. Володимира Залізняка (адреса: Wien, VIII., Hamerlingplatz 4/7).

25. жовтня 1902.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Мик. Шаповал.

Світова революція, Росія і Україна.

I.

Світова революція запроєктована розмірами світової війни.

Оскільки капіталістичне господарство є світовою орґанізацією, остільки всяке повстання проти нього в одному місці вносить потрясення і здвиг в другому, по всій кровобіжній системі капіталізму.

Пожар світової війни охопив доволі швидко майже всі простори світу, втягаючи державу за державою у вир мілітарного бою активно чи пасивно.

Коли ж вибухла революція, то ось вже почався 4. рік, а похід її ніяк не може переступити меж колишньої російської імперії. Не вважаючи на спроби революції в Фінляндії, Берліні, Баварії, Угорщині, що були задушені відносно за короткий час, якось капіталістична Европа тримається на поверхні. Внизу клекотять великі сили, кора капіталізму вигинається, двигтить під напором підземних сил, але виявляє цупкість, елястичність, не проривається, не дає виходу внутрішній енерґії, власне зручно випускає її через охорончі клапани соціяльної політики: обіцяє націоналізацію, соціялізацію, змовляється понижувати ціни, запрохує соціялістів до влади і т. и. Економичний орґанізм Европи давить величезною вагою на окремі революційні частини, продовольча політика тримає їх в покорі (залякування Австрії неприсилкою харчів, Чехії — затримкою борошна і т. д.), страх голоду утримує їх в стані рівноваги. У кожної країни чогось бракує, вона в одному або другому залежить від чужих країн, і ця економична система тисячами звязків тримає соціяльний устрій Европи в стані елястично-цупкої хиткої рівноваги, не даючи проломів.

Одначе це ні крихти не показує на скріплення, на господарське відродження, на поворот „нормального“ ходу річей.

Нещастя війни такі кольосальні, економичні, культурні, моральні, політичні наслідки її такі значні, що цілком натурально в житті з'явились нові ферменти, що виявляють велику двигаючу силу, що-разу родять нові сили і змінюють хід подій. Убито за війни 10 міліонів, скалічено більш 30 міліонів, згинуло від холоду, голоду і всяких фа-

тальних випадків знову таки міліони, „не родилось“ 35 міліонів, знищено половину національного майна воюючих держав, борги держав дійшли до нечуваних розмірів, і реалізацію їх вже можна мислити лишень льоґічно, умозрительно, але перевести економично вже неможливо; злидні, голод, деґенерація населення, страшний занепад культурного життя очевидний. Хіба при цих умовах можливий поворот до „нормальних“ часів? Та і що таке „нормальний“ час? Буржуазія мислить його, як час спокійний, цеб-то найбільш зручний для грабіжницької „праці“, коли трудовий народ спокійно дає себе визискувати.

Тільки безнадійний, закоханий в свою діяльність грабіжник, еґоцентрист і маніяк здобичництва може називати такий час нормальним! Для злодія найбільш нормальним і спокійним часом є той, коли всі сплять, собаки не гавкають, колодки на дверях в коморах не висять. Це спокій, що охороняє, прикриває, сприяє грабіжникові.

Трудові маси, що найбільш терплять через війну її наслідки, не можуть бути спокійними, і тому революція, як єдино розумна форма неспокійности рабів, піднімає голову все вище й вище по всіх країнах, зачеплених розором війни. Революція на Сході Европи вибухла з елементарною силою і ось вже більш 3 років держить в напруженню цілий світ.

Виявлення світової революції відбувається в Росії і на Україні увесь час в активній формі, в иньших країнах і державах світу — в пасивній, в яку знову перейшла активна революція після короткого вибуху в Фінляндії, Берліні, Баварії, Угорщині, але ріжниця форм не дає права говорити, що революція йде лише на Сході Европи. Ні, вона йде скрізь: диктатура трудових мас держиться в Росії і на Україні, завдяки підтримці її трудящими всього світу, які не дозволяють буржуазії кинути всі сили на Схід проти революції. Страйки, протести, саботаж, спинювання транспортів зброї, амуніції, грізний настрій і погроза напасти на капіталізм з тилу тримають панів-капіталістів у постійнім страху за свої маєтки і приковують до місця. Капітал Франції, Анґлії, Італії й ин. з охотою кинув би міліони дурнів на убой за свої користи проти пролетарської революції, але в тім-то й річ, що нема кого кинути! Сами капіталісти не підуть битись своїми руками, а наймитів на це нема.

Трудові маси досить вже свідомі, щоб не йти сліпо за своїми ворогами проти своїх друзів. І через те пролетаріят Европи веде незвичайно користну революційну роботу, завдяки якій східно-европейська революція може триматись і орґанізувати маси для дальшої боротьби.

Пасизна резистенція революційних мас сама по собі є лише показчиком певного відношення сил в даній країні, але відносно світової революції вона є одною з її форм, в котрій відбувається активна орґанізація сил, виховання трудящих, підготовка до збройної боротьби, боєва революційна муштра. Не пройшовши цієї школи революційної муштри, трудно бути добрим бойцем революції.

Буржуазія допоможе пролетаріятові пройти успішно цю підготовчу муштру, і тоді пасивна форма революції перетвориться в активну, цеб-то революція перейде й тут в стадію повстання і диктатури трудящих над гнобителями. Всі прихильники революції горять одначе нетерплячкою, чекають з напруженням такого революційного вибуху і дивуються, що революція ніби застряла на Сході, в Росії, і далі не робить кроку. Тріважаться до розпуки черєз цю повільність, кілька разів охоплюються радістю, що от, мовляв, побідний похід революції вже лагодиться перейти межу в Европу, але знов якась сила одпихає революцію назад, в багнисті простори Росії.

Для европейців цілком незрозумілий факт, чому революція вже тричі провалилась на Україні, і де-хто вже передчуває, що вона провалиться незабаром і в четвертий раз, ще раз охолодивши і розбивши надії найбільш гарячих і віруючих в неї.

Справді, цей обєктивний факт успіху і неуспіху революції на Україні занадто кидається в вічі і стає де далі більш загадковим, для світової революції просто фатальним. Коли революція не опанує України, то ледве чи можна вірити в її перемогу в Европі: вона впаде в Росії, і це буде факт нечуваної поразки, моральної і фізичної, для революції в цілому світі.

Для всіх ясно, що оборона російської і української революцій є найбільшою реальною задачою трудових мас світу, широкою школою і опорою; після ж упадку їх трудові маси знов змушені будуть звузити свою боротьбу до льокальних інтересів, до боротьби за плату, професійні вигоди то-що, звузити сферу свого політичного виявлення, захвату і історичної ролі. Упадок революції в Росії і на Україні значив би поразку революції скрізь для нашої епохи. Наше покоління не виконало б визвольної роботи і переклало б її на плечі слідуючого покоління.

Очевидно, трудові маси кровно заінтересовані в тім, щоб революція в Росії і на Україні переможно скріпилась, щоб зробила крок далі на активну підтримку революції в сусідніх країнах. Через те ніхто не може бути байдужим до того, що діється на Україні, кожний мусить знати, чому Україна й досі є „порогом революції“.

Всі соціялісти і буржуазія на питання, чому революція вибухла і тримається в Росії, одноголосно відповідають, що там було велике обурення проти царизму, а головне — там був ще молодий, слабий, нерозвинений капіталізм, що не мав ще сили, щоб залізною рукою опанувати всіх і не дати змоги народові випростатись до такого потрясаючого вибуху. Коли оцінювати можливість революції з погляду сили капіталізму, а це єдино правильна точка погляду, то треба признати, що, значить, в Росії і на Україні знайшлось більше антикапіталістичних сил; що значить, число заінтересованих в капіталізмі там менше від числа в йому незаінтересованих і ворожих навіть до нього. Для кожного ясно, що це суперечить всьому марксизмові, котрий твердить, що соціяльна революція можлива тільки у високорозвинутих капіталістичних країнах, де є багато пролєтаріяту, де він складає навіть орґанізовану, свідому своїх інтересів більшість населення. В усякому разі, можна революції сподіватись в першу чергу в Анґлії, Німеччині, Франції, Бельґії і т. д., але ні за що не в Росії і на Україні, де малий числом, орґанізацією і культурою промисловий пролєтаріят, де мале городське населення взагалі і де „дрібнобуржуазне“ селянство складає більше $^3/_4$ всього населення. Марксизм так уперто вірив в свою концепцію, що не може „льоґично“ допустити факту революції в Росії і на Україні, взагалі не допускає можливости її тепер навіть в Европі. Марксисти ніяк не можуть зрозуміти: чому революція трапилась там, де капіталізм мало розвинувся, ще не спролєтарізував усього населення — в сугубо-аґрарних країнах? З їхньої точки погляду, це якась „ненормальність“, „помилка“ революції, взагалі якесь історичне непорозуміння, загадка. Пролєтаріят Европи слухає своїх старих ватажків, які безпомічно розмахують руками, не розуміючи, як це революція трапилась всупереч їхньому ворожбицтву, переглядають твори Маркса, Енґельса, всі катехизми і бедекери революції. Але не розуміють нічого ватажки, нерішучо переступає з ноги на ногу й пролєтаріят, котрий одначе повернув голову на Схід і слухає призивний гучний дзвін великої східньо-европейської революції. Найбільш чутливі, нетерплячі, пригноблені вириваються з оцепенілости, кидаються вперед на цей призивний гук і стають в ряди активної революції.

Загадка ж східньо-европейської революції в тім, що вона не індустріяльно-пролетарська, а аґрарно-селянська революція, хоч її здебільшого ведуть ватажки пролєтаріяту і сам пролєтаріят разом з селянством.

Індустріяльна Европа не зможе так легко зрозуміти феноменів аґрарної революції, бо вона — індустріяльна. Европейський

пролетаріят також мислить революцію, як пролетарську, а тому й дивується, що революція вибухла в аґрарних країнах і є аґрарною переважно, бо її провадить переважно аґрарне населення, що складає основну силу червоної армії.

Ми повинні ближче підійти до цієї загадки аґрарної революції.

Соціялізм, як наука, в усіх своїх течіях визнає, що вся капіталістична система виросла і скріпилась через насильне вивласнення землі у працюючих. Початкове скупчення капіталу сталося через експропріяцію землі і обезземелення мас, через що капіталізм дістав змогу розвиватись, маючи завжди запас вільної робочої сили. Цей запас — трудовий резерв — стоїть за плечима у пролетаріяту, домагається праці, щоб не згинути з голоду, своєю конкуренцією знижує ціни на робочі руки; обєктивно в руках капіталіста обертається в силу, якою капіталіст підганяє працюючих працювати ще більше, ще за дешевшу плату, не протестувати проти визиску, не нарікати на свою долю з страху перед звільненням, вигнанням на вулицю, на шукання иньшого притулку або на голодну смерть. Що більший трудовий резерв, то тяжчі умови праці пролетаріяту, надії на поліпшення життя слабші, засоби боротьби менші. Та й як боротись? Застрайкувати? Але негайно на місце страйкуючих підходить голодний трудовий резерв, приймає ще гірші умови праці, а страйкарі вилітають на вулицю, і в результаті становище трудящих, всього трудового клясу, стає ще гіршим.

Коли б не було цього трудового резерву, то пролетаріят міг би в страйкові здійснити своє право власности на свою робочу силу, покинув би працю, спинився б приток надвартости в кешеню капіталіста, засоби продукції згубили б свою властивість капіталу, не приносили б баришу, і капіталізм, зпаралізований страйком трудящих, мусів би падати, йти на капітуляцію перед трудящими. Власник засобів продукції (капіталіст) стояв би беззбройний перед власником робочих рук (пролетаріятом), не маючи змоги примусити його до праці.

Коли б такий стан господарського розєднання робочих рук від знаряддів продукції продовжити на довгий час, то льоґично істнування капіталізму представити собі не можна. Отже тільки присутність трудового резерву робить капіталіста могутнім власником знаряддів продукції і сильної зброї, якою капіталіст заганяє до роботи потрібне число рабів — трудовий резерв. Трудовий резерв, ця найбільш нещасна частина пролетаріяту, служить, як зброя, для примусу пролетаріяту до праці.

Відкіль же береться трудовий резерв? З приросту безземельного і малоземельного селянства, що не має доступу до землі, відгородженої від нього правом приватної власности. Монопольна власність на землю є тією підвалиною, спираючись на яку, вивершилась вся система капіталізму. Знищення монопольної земельної власности значило б соціяльне знищення трудового резерву, цеб-то того преса, яким капіталізм видавлює з своїх робітників трудову надвартість. Коли не буде цього преса, то не буде чим видавлювати надвартість; тоді промисловий робітник матиме змогу здійснювати право власности на свою робочу силу.

Всі, хто заінтересований у визволені праці з-під гніту капіталу, повинні глянути в корінь річей і знищити саме джерело сили капіталістів. Це джерело — земельна монополія поміщиків і капіталістів. Щоб примістити трудовий резерв до землі, дати йому форму приложення праці, треба визволити землю з лещат приватної власности, зреалізувати право кожної людини на землю. Визволення землі дасть трудовому резерву форму приложення праці а пролетаріятові розвяже руки в боротьбі з капіталістами. Таким чином, пролетарська революція повинна початись з вивласнення землі. Земля потрібна в першу чергу безземельному і малоземельному селянинові, за землю бореться селянство, те селянство, яке марксисти взагалі вважають за „дрібнобуржуазне“, не соціялістичне, індивідуалістичне, за визискувача для пролетаріяту, і яке вони не вважають за двигача революції, а швидче за її ворога. Тому вони не то, що не стараються втягти селян в революцію, а намагаються лише знейтралізувати його, щоб воно хоч не виступало проти революції.

І це тоді, коли дійсна революція починається лише селянством, лише тоді стає дійсною, глибокою, коли її розпочне селянство во імя визволення землі! Визволення землі веде в парі з собою знищення трудового резерву і дає широку дорогу для пролетарської революції. Пролетарська революція повинна починатись, як аґрарна революція, як бій за визволення землі з капіталістичного рабства і передачу її трудовому людові. А коли навіть комуністи (земельна проґрама німецької комун. партії), не кажучи вже за соціяль-демократів, стоять за збереження приватної власности хочби і в дрібному володінні, хочби й тимчасове, то, очевидно, „рабство землі“ не спричиниме зруйнуванню капіталізму. Приватна власність на землю є причиною панування капіталу, істотно суперечить соціялізмові, а тому основним льозунґом соціялістичної революції мусить бути визволення землі!

Особливо важне значіння, просто рішаюче, має цей льозунґ для світової революції, як єдиний спосіб знищення **світового трудового резерву**. Тепер, коли в якійсь країні трудовий резерв зменшується і пролетаріят одержує через це змогу реґулювати заробітну плату, капіталіст приводить собі аґрарних рабів з другої країни. Прусія приводить цих рабів з Польщі і Галичини, Чехія з Словаччини, Америка одержує їх з Італії, Прикарпатської України, Ірляндії і Словаччини, Франція — з Німеччини і Бельґії, Анґлія звідусіль і т. д.

Буржуазія шляхом розселення (внутрішньої кольонізації), переселення і заморської еміґрації селянства та робітництва реґулює трудовий резерв, розпреділяє його для рівномірного тиснення скрізь і цим позбавляє його значіння вибухової соціяльної сили і . . . досягає головної мети — безперервного вигрібання надвартости. Де трудовий резерв не великий (Америка), там буржуазія дбає найбільш за кольонізацію, але землі там дуже багато (густота 1 — 10 душ населення на 1 km^2), то як його зробити трудовий резерв? Як обезземелити? Правом приватної власности заперти доступ до землі — от і є пролетаріят і реґулятор для його — трудовий резерв. Кольосальні простори вільної землі, запертої правом приватної власности, яке потроху поширюється на частину безземельних, щоб відношення власників землі і безземельних тримало систему капіталізму в рівновазі, — ось основний принціп земельної політики капіталізму! В цьому його сила. Цим він потроху зменшує небезпеку соціяльного динаміту, посієм якого є трудовий резерв. Капіталізм захопив землю всього світу, закував її в приватну власність. Міліони десятин, навіть не загосподарені ніяким способом, лежать облогом під замком приватної власности; от цим способом капіталізм **нейтралізує** вибухову силу пролетаріяту і селянства, реґулює розпреділення сил, командує скрізь і скріплює своє панування.

Хто хоче знайти підвагу (ричаг) революції, той мусить вхопитись за льозунґ визволення землі. Хоч Росія і Україна і слабо-капіталістичні, хоч промисловий пролетаріят там невеличкий (6—10%), але виперте від землі селянство складає кольосальну вибухову революційну силу, яка робила і робить революцію. Помилуйте: 45% орґанізованого пролетаріяту Німеччини, 37% свідомого соціял-демократичного населення Чехії **не можуть** зробити революції, а 6 — 10% пролетаріяту (мало свідомого до того ж!) в Росії і на Україні робить революцію! Над цим фактом треба думати, не спускати його з ока, бо він дає ключ до розуміння загадки революції.

В Росії і на Україні революцію зробило і підтримує селянство, аґрарне населення. Европейський пролетаріят не має змоги зробити революції своїми силами! Це повинно бути ясним, бо в Европі число заінтересованих в збереженні капіталізму є більше, ніж число заінтересованих в скасуванні його. Щоб сталась революція в Анґлії, треба, щоб вона сталась на кілька день раніще в Індії, Египті і иньших аґрарних краïнах. Революція може початись з надією на успіх лише під льозунґом визволення землі. Революційні соціялісти мусять в першу чергу кинути цей льозунг в аґрарні країни, що дають харчові продукти і сировину для високо розвинених капіталістичних держав. Аґрарна революція в Індії, Персії, Турції, на Балканах, в Румунії, Італії, Польщі, Галичині — ось де підвага загальної революції проти капіталізму! Тоді пролетаріят високо-капіталістичних держав буде поставлений над прірвою безробіття і голоду, здобуде незвичайну силу рухливости і революційного гніву проти безпосереднього оточення і піде на штурм. Капітал з грюкотом упаде. Доки анґлійський пролетаріят живе коштом Індусів, Фелахів, Неґрів і иньших аґрарних рабів, доти він буде найменш революційним в світі. Це є загальновідома істина, що анґлійський і американський пролетаріят є найменш соціялістичний. Що ж це значить? Адже ж ці країни найбільш висококапіталістичні?

В тім то й річ, що ці країни мають занадто багато кольоніяльних аґрарних рабів, а тому ніякі держави так не далекі від революції, як ці сугубо-капіталістичні вампіри з своїм численним, але в більшій части добре забезпеченим робітництвом. Тому в Анґлії є більше заінтересованих в збереженню капіталізму, як в його скасуванню.

Розпочати світову революцію призначено країнам з великим числом аґрарних рабів — Росії, Україні, Індії, Египту, Персії, Румунії, Польщі, Італії і т. д. Тут соціялісти повинні підняти прапор боротьби за землю, щоб двигнути селянську масу проти капіталу, проти приватної власности на землю, і цим світовому капіталові буде нанесено перший смертельний удар: трудовий резерв зменшиться до мінімума, пролетаріятові будуть розвязані руки для нанесення капіталові останнього удару.

Хто не зрозуміє цієї техники і механики світової революції, той вертітиметься, як білка в колесі, в зачарованому колі марксистської фразеольоґії і безнадійного чекання того проблематичного часу, коли клясово свідомий пролетаріят стане подавляючою більшістю населення висококапіталістичних держав. Цього довго-довго ще не буде. Анґлія

показує, що коли майже все населення торгуватиме, то пролетаріят ніколи не матиме змоги зробити революцію.

Поширення світової революції залежить від революції в аґрарних країнах, де число заінтересованих в поваленні капіталізму більше, ніж у висококапіталістичних кольоніяльних державах.

Пролетаріят повинен прийняти за найперший льозунґ світової революції — „визволення землі“, з'єднати його з другим льозунґом „пролетарії всіх країн, єднайтеся“. Так, єднайтеся з безземельним і малоземельним селянством, одберіть всю нетрудову землю, — цим ви одпімете у капіталізму соціяльне джерело його істнування, а собі розвяжете руки, щоб добити світове страховище!

Пролетаріят повинен об'єднатися з трудовим (без- і малоземельним) селянством і кинутись разом з ним в боротьбу за визволення землі — лише в цім запорука перемоги над капіталом.

Марксистська концепція революції, яку зробить, мовляв, в першу чергу пролетарська більшість висококапіталістичних держав, не має під собою життевого ґрунту, що доказала велика східньо-европейська революція. Не протиставлення пролетаріята селянству, а об'єднання їх під льозунґом визволення землі може принести побіду над світовим капіталом.

Не нейтралізація селянства, як то роблять революційні марксисти, а стягання всіх революційних сил під аґрарно-революційний прапор визволення землі з кайданів монопольної власности є залізною передумовою світової революції.

Неґативний приклад, як не треба робити революції, показує Україна, що стоїть порогом, через який революція ось вже три роки не може переступити.

II.

Одним з факторів, що психольоґічно сильно вплинув на большевиків і спричинив викривлення їх політики на Україні, було те, що Україна, вирісши в імпозантну окрему силу шляхом революції, разом з тим стала постійно грати проти Московщини ролю Кобленца — колишнього пристановища французької контр-революції. Справді, з перших днів большевицького перевороту, коли Центральна Рада оповістила Україну республикою, потяглись на Україну валки втікачів од большевицького режиму. Очевидно, ті, кому було з ними тісно: буржуазія, офіцерство, стара бюрократія і ґрупи несвідомої інтеліґенції. Куди? На Україну, де ще перевороту не було, де був гуманний, демократичний режим Ц. Ради, лад і порядок. Україна була тоді, як заявив В. Винниченко в Ц. Раді, „оазою ладу и порядку“, а тому нічого дивного, що з большевицької спеки потяглись спраглі мандрівці до

„оази“, яку трохи згодом і постарались зіпсувати. Замість того, щоб сидіти вже тишком-пишком, контр-революційний наброд метушився і галасував, вимагав активности проти „бунту“. Демократично-соціялістичні національні „меншости“ в Ц. Раді на всі лади кричали про „ужасы большевизма“ і творили атмосферу непримиримости. Україна кишіла від втікачів з Московщини, котрі робили „опінію“; українські умірковані елементи підняли голови. Спроба ґрупи укр. соціял.-революціонерів повести Ц. Раду на шлях принціпіяльної соціялістичної політики скінчилась нечуваною річчю в демократично-правовій державі — члени Ц. Ради були арештовані таємними заходами тодішньої „соціялістичної“ влади. Порозуміння з большевиками бути вже не могло. Війна переорала всі дороги до порозуміння.

Вся Україна зьбольшевичилась, і українська влада стала мандрівцою примарою, яка незабаром вернулась з Німцями. Україна знов стала „оазою“ цілком. З Московщини потяглись знову валки втікачів — цвіт буржуазії і головно бувшої царської бюрократії, що хотіла на всякий випадок винести ноги з пожежі. Україна була переповнена цим набродом, що знайшов швидко дорогу до Німців і вкупі з українськими контр-революційними колами захопив владу на Україні. Гетьманщина була золотим періодом всеросійської контрреволюції. Всім відомі факти, що контр-революція оповістила на ст. Смородино війну революції. Донський атаман Краснов і гетьман Скоропадський подали собі руки на згубу революційної Росії.

Упадок центральних держав і революції в Австрії та Німеччині рішили справу перебування Німців на Україні. Повстання Директорії підняло революцію на ноги, Німці були ліквідовані. Але через це Україна ще не перейшла в полосу соціялістичної революції, бо Антанта вже припливла в Одесу і очарувала українську політику своєю силою, тим леґендарним фіолєтовим проміням, танками, Греками і Денікінцями. Перед Україною стало на весь зріст питання про самоліквідацію, а для Росії знов те ж саме: вся небезпека з України. Міжнародній і з'окрема російський капітал орґанізував і орґанізує до сьогоднішнього моменту контр-революцію н а п р о с т о р а х У к р а ї н и. На українських степах знайде собі могилу революція або контр-революція.

А через те для совітської Росії не байдуже, що і як діється на Україні. Тут головна небезпека для Росії, і тут мусить бути головна увага її уряду.

Коли українські правительства не могли додуматись ні до чого иньшого, як тільки до ідеї н е й т р а л і т е т у, то це була їх вина. Україна в силу обєктивних умов стала полем бою між р е в о л ю ц і є ю

і світовим капіталом, а тому натурально, що обидві ці сторони не могли і не можуть визнати „нейтралітету“ України, кожна через свої причини. А тому і не визнають і не визнаватимуть, аж доки йтиме боротьба. Обидві сторони деклярували про „право національного самоозначення“, і кожна мусіла занехати ці декларації, коли справа йде про те: бути чи не бути.

Українська буржуазія ні разу не помилилась: хоч і було сутужно, але вона вела принціпіяльну клясову політику і тому щоразу ставала на бік капіталу. Зрозуміло: свій до свого! Але чому і „соціялісти“ ставали на бік капіталу — це було б незрозумілим, коли б ми запідозрили їх в принціпіяльности або далекозорости. Вони просто не додумались до того, що найкраща політика — принціпіяльна і клясова. Льоґично всякий, що вважав себе за соціяліста, мусів би також стати до свого, цеб-то на революційну позицію супроти капіталу. При даних умовах це значило — поголитись з большевиками. У нас говорилось, що то чужі большевики, що вони йдуть грабувати Україну і т. п. Але за ними йшов український народ — селяне і робітники. Хто бачив і знає, як українське військо дівізями переходило до большевиків, той не осміниться заявляти, що московські большевикі завоювали Україну. Україну віддав большевикам український народ, бо він в їх бачив своїх оборонців. Можна, розуміється, говорити, що це зробив „несвідомий“ національно народ, що його „одурено“, але коли б це було так, то, значить, наш народ ще не доріс до ідеї своєї національної єдности і незалежности. Значить — такий обективний факт. Справді, таке припущення можна робити лише зі злої волі або з погано прихованого еґоїстично-буржуазного інтересу, бо доріс же народ до ідеї поголовного повстання проти гетьмана і Німців, пішов же він за українською владою, коли вона покликала на збройну боротьбу? А він же покинув українську владу, коли вона почала оббивати пороги у консуля Енно? Значить, він зрозумів, де ворог, йому це не подобалось. А друге те, що на Україні не лише „чужі большевики“, а й свої українські большевики. Вони не хочуть боротись за самостійну буржуазну Україну, а боряться за справді соціялістичну і федеративну, ну, так на це їх воля, так вони розуміють інтерес українського народу. Вони мають право так думати, як иньші мають право думати не так. Хто з їх має більшу рацію — вирішить боротьба, сила, а не якесь „право“.

В усякому разі той факт, що Украіна була і є притулком контрреволюційних сил протимосковських і що український народ не під-

держує буржуазної влади, а йде за большевиками своїми і чужими — ці обидва факти українських обставин стали обєктивно причиною помилок большевицької політики і упадку їхньої влади.

Російські большевики були примушені воювати з Україною, як з базою всеросійської контр-революції, новим Кобленцом. На їхньому місці кожний так зробив би. Коли б українські соціялісти підняли своїми силами боротьбу, взяли владу, а „український“ капітал почав десь у сусідів орґанізуватись проти України, то що мусіла б робита українська соціялістична влада, коли б вона була далекозора, енерґічна, рішуча, розумна влада? Вона б мусіла воювати з тим сусідом, що кричав би про свій „нейтралітет“ і давав би притулок контр-революції. Не лише соціялістична влада, а всяка влада так би мусіла робити, коли б вона хотіла втриматись на поверхні.

У нас люблять говорити, що Україна не винувата за те, що в ній купчилась російська контр-революція, що до неї приходили Німці, Антанта, добровольці. Вона і супроти цих сил задержувала „нейтралітет“. Так, але вона винувата тим, що не мала сили додержати справді нейтралітету силою, її розмови про „нейтралітет“ були показчиком безсилля, а безсилий не має права нейтралітету! Коли українська політика відмовилась вживати захисного коліру „нейтралітету“, то буржуазні елементи пішли солідарно з капіталом, а революційно-соціялістичні з революцією. Тепер розмов про нейтралітет нема вже, слава богу.

„Нейтралітет“ України мусіли порушити большевики з метою самоохорони. І їм удалося це при допомозі їх натурального союзника на Україні — українського большевизму. В цілях охорони революції в Росії мусить Україна бути також революційною, радянською — таке відношення до України натурально випливає, з точки погляду інтересів охорони російської революції. Очевидно, революція для України має свою самостійну вартість, бо і український народ, як такий, хоче визволення. Тому і навпаки правильно: з української точки погляду, потрібно, щоб в Росії також була революція. Заінтересованість обох країн одної в одній полягає насамперед в сфері охорони революції.

Розширення цієї заінтересованости за межі питання про охорону революції можливе, коли одна з цих країн має або хоче мати ще якісь особливі інтереси, котрі вже носять льокальний характер. Наприклад, Московщина заінтересована в українському хлібі, цукрі, гарному морі і т. д. Тут вже виникають такі відносини, що нічого не мають

спільного з революцією, а виявляють національні інтереси. Не революція заінтересована, а Росія, не в охороні революції, а в економичних вартостях. На цьому ґрунті виникають відношення не революції, а національних інтересів, котрі можуть виявлятись при всяких політичних устроях Росії і України. Російське самодержавіє і буржуазія були дуже заінтересовані в Україні і вели азіятську політику повної інкорпорації України: економичної, політичної, національної, культурної. Нічого дивного, коли при революції і після революції будуть з'являтись такі самі тенденції в російському суспільстві, раз воно виховалося в ідеї паразитизму Росії. Російське суспільство було і є переконане, що велика, навіть величезна Росія не може прожити без малої України чи ще меньших иньших країн. Хіба Росія не має багато землі, хліба, вугілля, руд, води і т. д.? Має, дуже багато має. А чому ж вона думає, що не може прожити без економичних даних України? Тому, що вона так думає, так відчуває. Тому, що ці думки культивувались протягом сотень літ, так думали Петро I, Катерина II, їхні спадкоємці. Патос російської культури був патосом дворянства, буржуазії і всієї обивательщини — він є змістом російської культури і нації, яко культурного типу. В ґрунті річи, ідея російської культури — ідея паразитизму, якою була вся Росія перейнята до вчорашнього дня, до революції. Чи могла вся Росія, прокинувшись на другий день революції, стати иньшою, ніж вона є? Ні. Зміна культурно-психичного типу — це діло довгого часу, великої творчої праці і иньших обставин, нових факторів, котрі лише потроху змінюють людей. Це всякий знає, особливо соціялісти. Не можна стати сьогодня добрим соціялістом, бувши вчора добрим буржуєм. Це — обєктивно-могучий закон розвитку.

Революційна Росія, яко вся Росія, сьогодня є така, яка вона була вчора. Може нові елементи, наприклад, всемогущі большевики могли б її змінити за один день? Не кажучи вже про те, що большевики не є гомункулюси, утворені в лябораторії соціялізму, а справжні Росіяне (культурно), треба не забувати, що їх жменя. Після трьох років революції їх стало аж 604.000 душ! Недавно ще було 400.000, а в перший рік революції було 20.000 душ чи менше. Коли рахувати, що в Росії 7 міліонів пролетаріяту, то большевики складають 8·5% від пролетаріяту, а коли прийняти, що всіх Руских 100 міліонів, то який процент складають ці нові люде? Максімально 0·6% від всього населення Росії, котре представляє старий культурно-психичний світ Росії-завойовниці. Навіть ті Росіяне, що тепер „йдуть в большевики“ — вони залишаються дореволюцій-

ними Росіянами, переживають свої історично-культурні ідеї, ідеї панування в усьому: в гніті і визволенні. Ми всі знаємо цю ідею російського месіянізму, котрою перейнята російська література, політика і т. и. Самодержавіє і дворянство мріяли про „третій Рим“, буржуазія — про Дарданели, св. Софію, Балкани, Близький, Середній і Далекий Схід, соціялісти — про врятування Европи від „гнилої“ культури, про „особливий“ шлях Росії, про універсальність російського рецепту „останнього визволення“, про спасення всього світу від „гріха“ і т. п. ідеї, якими просякнута російська інтеліґентська культура і яка трансформувалась тепер в ідею „всесвітньої революції“, яку проведе в життя Росія. Месіянізм російської культури — це не секрет ні для кого, хто приглядався до неї. В сфері розповсюдження культурних цінностей він виглядає зовсім не зле, навіть віє від нього величністю: руський мужичок врятує весь світ од гріха, руський пролетаріят визволить увесь світ од капіталу!... Але економичний ґрунт месіянізму в Росії спирається на ідеї паразитизму, бо хто ж культивував цю ідею? російське дворянство, буржуазія і міщанство.

Формула революції, солідарности народів, стала дуже зручною формою, в яку можна переляти старий зміст. З історії культури відомо, як великі ідеї юрба пристосовувала, як форму, до старого змісту Було б дивно, коли б всеросійська юрба не пристосувала ідеї світової революції і солідарности до своїх орґаничних понять. От власне з цими старими поняттями російської культури і прийшли російські большевики на Україну. Вони знайшли ці поняття і в тих 5—6 міліонах Росіян і зденаціоналізованих Українців, що живуть постійно на Україні і ніде инде. Коли Росіяне прийдуть до Німеччини, Чехії, Угорщини, Румунії, Польщі, то вони прийдуть сюди лише з ідеєю оборони революції, а на Україну... з цією ідеєю і ще зо всіма иньшими.

Тому політика російських большевиків на Україні є не лише большевицькою, але ще в більшій мірі політикою російською. Привела їх сюди льоґика революції (необхідність боротьби з російським Кобленцом), а затримує психольоґія Росіян. І Українці повинні з цим рахуватись, як з силою обєктивних факторів. І коли українські большевики єднаються і хочуть єднатись з російськими большевиками, то тим самим вони мусять, хоч і не хочуть, єднатися з Росіянами, з російською масою, що має свою культуру, свої ідеї, свідомі стремління і підсвідомі їх імпульси.

Чи може бути добрий союз цих сил? Як большевики з большевиками — розуміється, так, а як Українці з Росіянами — ні. Бо тут

знов таки виступає діяльною силою ідея національна українська, котра виробилась більше неґативно — не з ствердження свого українського я (бо для цього Росія не давала змоги), а з отрицанія російського я. Українці культивували в собі ідею революції проти Росії, ідею визволення від тієї Росії, що вся в своїй цілости носить такий великий запас експанзивности на весь світ, під котрим задихалась сотні літ Україна. Хто хотів знати основи українського руху, той знає, що культурно-визвольна ідея України обіймала в собі думку не лише про визволення від капіталу, а й про визволення від Росії, як сили, що втілювала капітал, кольоніяльний, до крайности, до знищення України, капітал завойовника. Соціялісти якоїсь нації, що мають до діла з своїм національним, що виріс орґанично з їхньої нації і їх суверенної держави, капіталом, мають власне перед собою цей свій капітал, що був і є ворогом трудового люду, але не був ворогом нації і культури, не можуть уявити, що соціялісти кольоніяльних країн і недержавних народностей борятьcя проти капіталу взагалі і проти кольоніяльного (анти-національного) капіталу з'окрема.

Росіяне і то навіть большевики, які на відчувають, що таке національне питання взагалі, що-до України не відчувають його з'окрема і тому не розуміють українських соціялістів, не терплять національної стихії українства, не вміють розмовляти з Українцями зрозумілою по-людському мовою, бо свою національність вони легко носять, як повітря на плечах, і не помічають, що вони, опріч большевизму, приносять на Україну і руссизм. Вони цього не помічають, і було б неприродньо, коли б вони зразу це відчули, бо визволятись від патосу своєї культури, від закорінених в підсвідомости понять можна лише повільно, еволюційно, а не революційно. Революції можливі в льоґиці, а не в психольоґії. Для всіх сторонніх глядачів незрозуміло, чому „Росія не може прожити без України", а для Росіян, і то навіть большевиків, це „зрозуміло" не льоґикою, а почуттям, психольоґією. Бо Росіяне ще не визволились від ідеї паразитизму Росії, котру (ідею) вкладають тепер в нову форму — ідею спільности інтересів трудових мас, як раніш вкладали в ідею спільности інтересів „права, культури, справедливости, єдности", цеб-то буржуазії.

Я розмовляв з інтеліґентними російськими большевиками, і вони говорили отверто: Визнаємо самостійність Фінляндії, Польщі, Литви, Естонії, Грузії і т. д.

— А самостійність України?

— Ніколи в світі!

— Чому?

— А так нам треба . . .

Ніколи не можна добитись вказання причин невизнання самостійности України, бо цього по-щирости не розуміють і вони сами. Вони так відчувають, та й годі.

Проти сили відчування можна ставити лише силу протилежного відчування, і одна з цих сил мусить скоритись другій. Треба чекати, поки якесь одно джерело згубить свою видатність, вичерпається, вивітриться, захиріє. Для цього потрібно довгого ряду років . . .

Отже коли большевики досягли своєї безпосередньої революційної мети — розігнали контр-революційний Кобленц, то, здається, їм не було чого робити на Україні, і вони б ніби мусіли піти з неї або навіть залишити сторожу проти Кобленца, а Україна б вела своє життя по своїй волі, українське робітництво і селянство продовжувало б свою будівничу роботу, бо на Україні лише воно є субєктом революції і будівництва. Здається, це єдиний зрозумілий крок. Крок, який вони роблять для Литви, Естонії, Латвії.

Але справді не так. Росіяне починають по-своєму орґанізувати Україну і насамперед дбають, щоб було вирішене питання про федерацію, про обєднання, про повне політичне і економичне підпорядкування України все російському центрові. Вони не можуть сховати чуття радости, коли удається зломити „сепаратистичний" спротив якоїсь української ґрупи чи навіть особи, як то було, прим., з українськими професійними спілками, коли вдалось підпорядкувати московському центрові, про що так пророчисто говорив голова російських проф. спілок на остатньому зїзді; або коли вдалось підпорядкувати політично і економично Україну Росії, як то виявилось у вражіннях після IV. Зїзду Рад України в статті московського „Комуниста", або коли вони дізнались, що проф. Грушевський і Винниченко стали твердо на ґрунті радянської влади, і ин. факти.

Цікаво, хто в цих і подібних випадках більше радіє в душі революціонера: большевик чи Росіянин? З погляду інтересів світової революції, важно лише те, що є виявом безпосередньо-революційних успіхів, а не якихсь льокальних завоювань, що звязку орґаничного з революцією не мають, а тому для світової революції найважніще, коли б радів лише большевик, а специяльні радощі російські чи українські — лишались би справою приватною. На жаль, в російсько-українських відносинах не все так стоїть, що давало б втіху світовим революційним надіям, і то власне через те, що в розвитку революції все більш бере гору російське почуття над чисто-рево-

люційним. Саме тепер закордонна преса багато подавала вісток про величезне національне одушевлення Росіян у війні проти Польщі. Совітське правительство при нападі Польщі апелювало не до революційних почувань Росіян, а до російських почувань. Воно мусіло використати в своїх цілях запас тієї національної енерґії, котру носить кожний Росіянин, воно оцінило цю кольосальну силу, воно пішло за нею, воно мусіло признати, що для оборони революції треба апелювати до національного життя. Чи це не є признання большевиками свого безсилля перед ґрандіозністю оборонної затачи? Очевидно, це безсилля. Амнестовані колчаківці і денікінці пішли в червону армію Росії, їх кликано всякими обіцянками, царські ґенерали почали виготовлювати стратеґічні пляни, Брусілов також видав відозву, як і Троцький, міліони Росіян відгукнулись на ці поклики, закордонна еміґрація російська розкололась, ставши почасти на бік большевицької Росії, протибольшевицька рос. преса почала писати, що обеднати Росію може тільки большевицьке правительство і більш ніяке. Непримирима реакція, що мріє повалити большевизм, дійшла до такого признання, яке є найкращим обективним показчиком дійсної національної ролі большевиків. Реакція лає большевиків, але визнає їх працю за найкращу в справі відбудування Росії. Таку похвалу треба уміти здобути!

З цього можна зробити справедливий висновок, що большевики є попереду Росіяне, а потім вже революіонери. Що це мусіло бути так, за це говорять вся інерція російської культури, носителем котрої є не лише многоміліонна маса, а й ті 604 тисячи членів комуністичної партії, які керують Росією.

Власне, похвала большевикам за „обєдиненіє“ несеться з боку російської реакції, що бачить в большевицькій політиці вираз своїх національних стремлінь і ідеалів.

Не дивно, що большевики на Україні виявляли цю свою подвійну істотність: большевизм і руськість.

Большевизм вів клясову політику пролетаріяту, а руськість — національну політику Росіян. Ми повинні оцінити окремо ці дві роботи.

Большевики нищать капіталізм, ведуть завзяту боротьбу з буржуазією, виловлюють політиків, спекулянтів, банкирів, стару бюрократію, нищать контр-революцію — в цьому заслуги їх перед українськими трудовими клясами незабутні. Це іменно та робота, яку мусіли б з першого дня робити українські соціялісти, навіть і не соціялісти, а всі, що справді хочуть визволення українського народу,

але витворюють під видом української держави форму захисту своєї експлоататорської праці. Всі оті „самостійники“, „державники“, „республиканці“, „демократи“, „федералісти“, коли вони хочуть справді бачити Україну вільною і самостійною, мусіли б нищити гнобителів, котрими є капіталісти російські, жидівські і польські переважно, отже льоґічно це повело б їх до політики знищення капіталізму на Україні. Вони проте не такі любителі свободи, щоб на це піти: хочуть мати самостійну Україну, але не хочуть нищити капіталістів! Так, капіталістів — найтяжчих ворогів української самостійности, що доказав капітал за ці три роки блискуче, не вважаючи на повзання перед ним його українських холопів.

Боротьбу проти капіталу повели большевики і цим обєктивно стали приятелями українських трудових мас. Справді, маси одушевлялись большевиками неймовірно, і це дало російським большевикам твердий ґрунт на Україні.

Боротьба з контр-революцією, охорона совітської республики, боротьба з капіталом — це поняття одного льоґічно звязяного ряду, і як большевики, так і українські трудові кляси в ньому прямо заінтересовані. В цій площі солідарність Росії і України безсумнівна і потрібна, вона є і мусить бути. Коли б же відносини двох республик вийшли за межі цієї спільности, то яким це способом могло б бути проведено в життя?

Для кожної сторони це могло бути добровільним або недобровільним, на основі договору або насильства.

На жаль, на Україні російські большевики пішли шляхом не договору з українськими трудовими клясами, а шляхом політиканства, котре приводило їх до тяжких несподіванок.

III.

Загальний напрям соціяльної політики большевиків відомий: вони, як марксисти, ідеольоґічно стоять на ґрунгі визволення від визиску найманої праці, а не взагалі праці; стоять на ґрунті диктатури пролетаріяту, найманих робітників, вважаючи їх за єдино заінтересований в знищенні капіталізму кляс і здібний збудувати нове суспільство. Цю схему можна зрозуміти в приложенні до висококапіталістично розвинутих країн, де пролетаріят складає більшість населення, але як можна рішити справу в аґрарних країнах — на це марксистська схема відповіді не дає. Раніш марксисти давали таку відповідь: аґрарна країна мусить перетворитись в капіталістичну шляхом пролетарізації села, яка буде наслідком розвитку продукційних сил (цеб-то розвитку капіаліз-

му). Через капіталізацію до пролетарізації лежить шлях соціялістичної революції — це квінтесенція марксизму,

Всупереч марксизмові, революція сталась в сугубо аґрарних країнах; революцію зробила очевидна більшість населення аґрарного, цеб-то трудове селянство разом з пролетаріятом. Большевики, яко справжні революціонери, не пішли проти революції, але вони пішли в неї з думкою, що це пролетарська революція. Як же при тім бути з „дрібною буржуазією", селянством, котре, всупереч марксизмові, таки робить революцію, йде проти капіталізму і складає 90% червоної армії, на якій держиться вся революція? Доґматизм є річ жорстока і вимагає жертв! Позаяк, по марксизму, селянство є реакційною масою, хоч воно й робить революцію, то треба його, по рецепту колишнього Каутського, нейтралізувати.

Перш над усе усунути від влади. Цього можна досягти старим способом: куріяльною системою виборів. Тому виборча ординація на Україні виглядає так: до Конґресу Рад вибірають одного депутата: 1000 красноармейців, 10.000 робітників, 50.000 селян. Так складається представництво не від всього населення, а від управнених до виборів, цеб-то від трудових кляс.

Ілюстрацією цього способу виборів був недавній IV Конґрес Рад України, на якому було 811 депутатів: з них робітників **551** (68%), селян **103** (12·7%), інтеліґентів **157** (19·3%). І це при тій соціяльній конструкції України, що має $^3/_4$ населення трудово-селянського, процентів 7 пролетаріяту городського і процентів 8 — сільського, на Україні, що має взагалі городського населення 16%!

Може воно, з точки погляду диктатури пролетаріяту, й цілком добре, але з точки погляду успіху революції більш, ніж сумнівно, що показалось з такою очевидністю на Україні.

Городський пролетаріят на Україні складається в більшости з чужонаціональних (російських і жидівських переважно) елементів з додатком зденаціоналізованого або мало свідомого національно українського. Село ж, розуміється, чисто українське. Такі історичні наслідки панування у нас кольоніяльного капіталу. Це — обєктивний факт, що дає сильні результати для утворення прірви між містом і селом. При необережній економичній політиці відносно села можна легко обурити село проти міста, селян проти робітників. Це й сталось на Україні. Чому? А тому, що підчас революції едино продукуючим клясом і то найважніщих продуктів — харчових є селяне. Взяти ці продукти за всяку ціну єсть необхідність: коли

не можна добровільно — треба взяти силою. Занепад продукції фабрично-промислової на Україні такий страшний, що обмін занепав, з грошевого перейшов у натуральний, збідніле городське населення і робітництво мусіло проміняти на хліб майже всі предмети свого обходу, одежу, меблі, то що. Селянство продукує, п р а ц ю є. Хліб і т. п. є продуктами реальної п р а ц і, тому взяти ці продукти можна лише в обмін на инші продукти. Це — залізний закон. Большевики думали внести до нього поправку, написану баґнетами, реквізиціями, конфіскатами. Очевидно, „поправка" не була прийнята: селянство на конфіскацію праці відповідає озброєними повстаннями, що не вгавають на Україні ось вже 3 роки. Російські большевики заінтересовані в переведенні централізації і однотиповости, а тому льоґічно знищують всякі українські ріжниці.

До одної з дуже важних ріжниць належить валюта. Українська валюта на Україні стала фактором економичного життя. І от російські большевики рішучо хочуть її знищити, щоб установити єдність валюти, тому оповістили рівність совітського рубля і українского карбованця, коли фактично совітські російські гроші в 4 — 5 разів стоять нижче від українських. При цьому не може не бути зловживань, які особливо розцвітають в атмосфері безконтрольности і баґнетного прімата. Аґенти совітської влади і військові люде, що наступають на Україні з совітськими грошима, використовують ріжницю в валюті таким способом; купить, прим., красноармеєць на 100 рублів, дає папір на 1000 рублів с о в і т с ь к и х, а вимагає здачі 900 у к р а ї н с ь к и х карбованців, які потім зреалізує на 4—4½ тисячі совітських! Механізм обміну — кольосальна річ, його не можна установити чи змінити декретом, він реґулює трудові відносини, а тому всяка людина буде обурена, коли шляхом валютних комбінацій хтось буде грабувати її працю. Позаяк продукує тепер, у т в о р ю є н о в і в а р т о с т и майже виключно селянство, то воно в першу чергу і страждає, а тому й протестує проти конфіскації його п р а ц і ріжними способами.

Можна наперед догадатись, що на Україні на хліб установлена тверда ціна. Зимою тверда ціна на пуд хліба була 40—60 карбованців, а тим часом селянський плуг на совітському заводі розцінювався (це не дивно при страшенному пониженню продуктивности і інтензивности праці!) навіть . . . в 56.000 карбованців! Совітська влада, очевидно, совсім не стремить до такого підвищення цін на вироби пролетаріяту, це трапляється помимо її волі, але один факт, що за плуг треба віддати більш 1000 пудів хліба, може перевернути все догори ногами. Не треба, очевидно, бути реакціонером і контр-революціо-

нером „з природи", щоб обурюватись цілком законно проти такого визиску селянської праці. На ґрунті безвідрадних економичних відносин, очевидно, росте незадоволення селянства, а як реакція на його — росте озлобленість власти проти селянства, і збільшується арсенал ріжних засобів „нейтралізації", ідея якої лежить в основі психики марксиста.

Російські большевики підозрівають тут контр-революцію, петлюрівство, український шовінізм і сепаратизм, відсовують селянство від влади, розпускають місцеві депутатські ради, зовсім касують їх і заводять систему ревкомів (революційних комітетів), призначають їх з людей, собі угодних, часто призначають ревкоми, привезені з Московщини, толерують і підтримують городських робітників, що в більшости складаються з чужонаціональних елементів (Росіян, Жидів), ворожих українській культурі . . . прірва між містом і селом фатально росте, село замикається в тісний круг своїх інтересів, стає спочатку в глуху, а потім в отвергу опозицію. При особливо невдалих або грубих фактах „нейтралізації" через помилку або безтактність влади — вибухає маленьке місцеве повстання, яке придушується з нечуваною жорстокістю, а це знов викликає ще більший вибух гніву і т. д. і т. д. На цім ґрунті росте ненормально-загострений шовінізм мас, чуються крики „геть чужинців"; справді реакційні і буржуазні елементи підшиваються до розрухів і зручно направяють народне незадоволення на контр-революційний шлях, доказують, що „визволить" Денікін, Петлюра Вранґель і т. д.

Так повстає на Україні катастрофа радянської влади, але коли маси побачуть нового „визволителя" та переконуються, що їх одурено, вони знов повстають, реакція йде геть, приходять большевики і починається знову політика „нейтралізації", яка приводить до подібних результатів.

Вся річ в тім, що марксисти повинні відмовитись від своєї доґми про „контр-революційність" селянства, і тому замість „нейтралізації" його старатись його втягти в революцію на рівних правах з пролетаріятом, поставитись з довіррям до тієї маси, що є основою червоної армії і головним захистником революції. Справа ясна, що вся будучність революції в Росії і на Україні залежить від того, оскільки селянство не буде відштовхнуте від активної участи в орґанізації нового суспільства, коли перестануть дивитись на нього, як на „контр-революційну курію" в революції, перестануть трактувати його, як обект для експеріментів. В цьому корінь справи і вся надія на успіх революції на Україні.

Це, очевидно, зводиться до того, що стояти на принціпі визволення лише найманої праці (робітництва) і іґнорувати інтереси ненайманої праці (селянства) — це значить калічити трудовий принціп взагалі, а в даних конкретних обставинах аґрарної України — зіпхнути селянство в табор ворожий і засудити революцію на повний провал.

Вже тричі радянська влада провалювалась на Україні. Коли вона не змінить своєї політики „нейтралізації", видуманої жалюгідними німецькими епіґонами Маркса для Німеччини і перенесених російськими марксистами і большевиками на Україну, вона, очевидно, впаде і четвертий раз.

І невідомо, чи встане знову.

Судячи по де-яких фактах, що за останній час стали відомі за кордоном, в большевицькій політиці що до селянства наступає здоровий і корисний поворот. Наприклад, 5. марта 1920. р. у відозві до балкансько-дунайських комуністичних партій Виконавчий Комітет III Інтернаціоналу виразно і рішучо ставить успіх революції на Балканах в залежність від трудового селянства (бідніщого і навіть середняків): примирення з селянством, втягнення його в революцію ставиться, як conditio sine qua non можливости революції. Розуміється, не лише на Балканах, а й на Україні це треба також признати. Ця сама думка про необхідність, залежність успіху революції від участи в ній селянства виразно поставлена в проґраму III Інтернаціоналу, як необхідний принціп нової тактики революційних (комуністичних, марксистських) партій, а тому внесено і в умови прийняття партій до III Інтернаціоналу! Можна сказати, що селянство перемогло: епіґони Маркса відмовились від одного з доґматів „Комуністичного маніфесту" і признали те, що соціялісти-революціонери говорили вже давно, що було одною з основ революційно-соціялістичного світогляду, який марксисти спеціяльно за „селянство" називали дрібно-буржуазним і т. д. Включаючи селянство в революційну схему поруч з пролетаріятом, комуністи стали тепер і соціялістами-революціонерами, але чи це значить, що вони стали „дрібними буржуа"? Можна з задоволенням одмітити, що вже рушиться головний мур ортодоксального марксизму а разом з тим і головна причина контрреволюції на Україні і взагалі в аґрарних краях.

Очевидно, мало возвістити з трибуни III Інтернаціоналу льозунґ примирення з селянством: треба ще рішучо і зручно перевести це на практиці, передовсім на Україні.

Можна думати, що вже й на Україні робляться спроби примирення з селянством, але поки що неясно, несміливо, невміло. Очевидно, що для ліквідації великих помилок треба великих сил, прямолінійности, творчого пориву з кайданів доктринерства, сектантства і ідеольоґічної вузькости. З часом прийде й це під ударами невмолимих законів соціяльної діалектики і економичної необхідности. Я позволю собі навести два факти з українського життя, що свідчать ніби то про оздоровлюючі течії і ознаки, що свідчать про наміри ліквідувати нещасну політику „нейтралізації селянства".

На IV Конґресі Рад на Україні в промові про земельну справу Раковський, голова уряду, між иньшим висловився: „Радянська влада забороняє вести аґітацію за орґанізацію сільсько-господарських комун."*) В цій короткій, але надзвичайно яскравій фразі сказано більше, ніж можна зразу подумати: тут не лише відмова від марксистського комунізму в практичній соціяльній політиці, не лише комуни не підтримуються, як чергова задача будівництва, а навпаки: відмова від принціпу комунізму, про що свідчить заборона навіть аґітації за комуни (як наукову доктрину, але не як тактику партії, що не будучи комуністичною, називає себе . . . „комуністичною").

Не треба змішувати комунізму, як соціяльно-наукової доктрини, з політикою комуністичної партії, котра є власне не партією комунізму, а партією соціялізму, лише з недоладною невідповідною змістові своєї проґрами назвою. В словах Раковського треба бачити не відмову від своєї проґрами, а відмову від комунізму на користь соціялізму. Однак заява Раковського пояснює тим максімалістам, що з слова комунізм не треба висновувати комуністичної в справжньому, науковому розумінні політики насильного заведення сільсько-господарських комун там, де ще нема натяку навіть на колективну продукцію, не кажучи вже про колективне споживання продуктів суспільного господарства. Розуміється, аґрарна реформа тепер має дати рішення лише основної проблеми — права на землю шляхом конфіскації нетрудової землі, що ж торкається колективізації продукції, перетворення дрібних хліборобських індивідуальних господарств у велике суспільне господарство, то це — задача суспільно-економичної еволюції і доцільної соціяльної політики уряду трудової диктатури.

Але зовнішньо все-таки це виглядає незвичайно оригінально: комуністичний уряд забороняє навіть аґітацію за комуни! Отже треба вдумуватись в значіння слів, щоб побачити справді в цьому льоґику.

*) „Нова Доба" ч. 23.

Одначе відмова від „комун“ ще не значить, що цим рішено селянську справу в революції.

Хоч російські комуністи й прийняли закон соціялістів-революціонерів про „соціялізацію“ землі по принципу першого чорного переділу і дальшого урівнююче-переділького користування (принціп російської общини), але потім вони в Росії відмовились від його. На Україні земельна реформа (соціялізація землі) ніколи не переводилась на російський ес-ерівський зразок; урівнююче-переділького принціпу не було прийнято ні одним українським соціялістичним законом (Закон Центр. Ради 28. січня 1918. р. і закон Директорії, стверджений Трудовим Конґресом, 8. січня 1919. р.). Радянське правительство Раковського, хоч формально і одміняло українські соціялістичні земельні закони, але фактично робило на основі їх, а тепер прийняло принціп, по якому зложено було закон 8. січня 1919. р., лише так змінило його, що про соціялістичність його говорити доводиться обережно. Раковський в тій самій промові заявив далі: „радянська влада не буде домагатися знищення ріжниці в кількости землі між середніми селянами, які мусять зрозуміти, що їм треба йти з біднотою проти куркулів“. Про які ріжниці йде мова, ми бачимо в резолюції по земельній справі IV Конґресу Рад, а власне в п. 2: „Вважаються трудовими і не розділяються землі тих господарств, котрі, хоть і перевищують трудову і споживчу норму, але мають розмір площі, встановлений для окремих районів“.*) Ця постанова незвичайно важна для всієї політики комуністичного уряду, Її треба розглянути. В п. 1. тієї ж резолюції сказано, що в основу наділу береться споживче-трудова норма по обрахункові на їдока, але вона. як видно з п. 2., цілком анулюється допуском норми вище трудової, касуючи трудовий принціп, положений в основу українського земельного закону і взагалі необхідний, щоб реформу можна було вважати за соціялістичну. Для порушення трудового принціпу завжди знайдеться в практичному житті міліон зачіпок, а тому виїмок, допущений в п. 2. резолюції, обернеться на практиці в правило, і Україна покриється сіткою нетрудових господарств, істнування яких не можливе без визиску праці. Фактично ця резолюція є леґалізацією куркулівського землеволодіння і хвірткою, крізь яку в хліборобство проскочить наймана праця. Обидва українські земельні закони (Центральної Ради і Трудового Конґресу) стояли на наділюваню по споживчій нормі, а в питанні про конфіскацію землі на принціпі конфіскації всієї нетрудової землі, не зачінаючи трудо-

*) „Нова Доба“, ч. 24 ц. р.

вої, яка, по закону 8. січня 1919. року навіть зафіксована не вище 15 десятин для окремого господарства. Нова фаза земельної політики комуністів ясно говорить, що комуністи спираються на трудовий принціп, що вони йдуть шляхом, зазначеним українськими земельними законами, але одчиняють таку хвірточку, в яку пролізе куркуль і знищить благотворне значіння трудового принціпу, ставши в поперек соціялізації хліборобської продукції. Для кожного ясний весь політичний зміст такого кроку комуністів: вони добиваються замкнути землею глотку куркулеві, щоб перетягти його на свій бік і спертися на нього під іменем середняка.

Це все показує не на скріплення позиції комуністів, а на її ослаблення: вони скапітулювали перед куркулем. Чи це послужить задачі скріплення влади комуністів і чи внесе мир між містом і селом — покаже будучина, але дозволено сумніватися в цьому, на підставі фактів иньшого порядку.

Резолюції українського Конґресу Рад відбивають ті комуністичні настрої в Росії, які знайшли свій вираз в декреті московського уряду 4. червня 1920. року про залишення нетрудових норм землі тим господарям, що ведуть інтензивне, культурне сільське господарство або думають його завести. Можна з певністю сказати, що декрет 4. червня 1920. р. одкриває в Росії не лише хвіртку, але широкі ворота для куркуля.

Я особисто, вітаючи зміну погляду на трудове селянство в проґрамі III Інтернаціоналу, разом з тим дуже сумніваюсь, щоб примирення робітництва з селянством можна було досягти „культом середняка" або, вірніще, — куркуля. Притягнення селянства на бік революції досягнеться не підтримкою „середняка", а підтримкою трудового селянина шляхом урівноправнення його перед революційним правом і пошануванням трудового принціпу в сфері економичної політики. Це можливо досягти допущенням трудового селянства до влади на рівних правах з робітництвом, цеб-то знищенням непропорціональности представництва селянства. Можна обмежити маєтковий (земельний) ценз і допускати до виборів лише тих селян, що мають не більше споживчої норми землі (5—6 десятин), але допускати їх на рівних правах.

Тільки при цій умові селянство почуватиме себе господарем на своїй землі і справу революції вважатиме своєю справою, орґанізуючи нове суспільство разом з пролетаріятом, як рівний товариш, приймаючи відповідальність за будучину. „Хто не робить — той не їсть" — цей льозунґ селянство поділяє всією душею, а тому й робить і добре

їсть, але щоб воно стало активним будівничим нового життя, то треба покликати його на це. Не перевищуванням трудової норми для заможних, не залицянням до „середняків“, а розумінням того льозунґу, який здавна оправдує саботаж влади: „хто не має прав, той не має обовязків“.

IV.

Порушення трудового принціпу в земельній справі можна зрозуміте лише, як політичний крок для досягнення однієї мети: хоч би тимчасового примирення з селянством ціною уступки в соціялістичности. Така уступка не зрозуміла, з соціялістичної точки погляду, і її можна було зробити во імя хіба якоїсь більшої мети. Мета ця — чисто політичного характеру: закріпити владу російської комуністичної партії на Україні і досягти повного обєднання України з Росією. Цю задачу рішають вже не большевики-революціонери, а росіяне-салдати і дипльомати. Ідею революції підпорядковано національній московській ідеї. Гляньмо трохи в цей бік.

Головним питанням спору між Українцями і Росіянами революційного табору є проблєма політичної незалежности України. Українська комуністична партія (У. К. П.) стоїть твердо на принціпі самостійности України, як і иньші українські партії, цеб-то Українці в своїй масі розуміють добро України в формі її незалежности, самодіяльности її трудового населення, його суверенних прав, як в соціялістичному суспільстві мисляться, як рівні права з иньшими субєктами соціялістичного державного права (на період трудової диктатури). Навпаки, Комуністична Партія (большевиків) України (К. П. б. У), в якій купчаться російські елєменти, що живуть на Україні або приїздять з Росії, а також комуністичний союз жидівських партій України (Бунд, Серповці, Поалей-Ціон), що загалом зветься „фарбанд“, стоять на протилежній: говорять і роблять „тісну федерацію“ України з Росією, мотивуючи її, як соціялістичний імператив і економичну необхідність для Росії, або ніяк не мотивуючи. Як виглядає ця федерація тепер і як вона переводиться в життя? Під іменем самостійної української соціялістичної радянської республики (У. С. Р. Р.) виступає держава, що має свій уряд і законодавчу владу, при чім такі функції, як військова, фінансова, народньо-господарська, залізниці, почти й телеґрафи, реґулювання і орґанізація праці виконуються для України не українським урядом, не якимсь федеральним урядом, а московським урядом, котрий цілком є урядом (Р. С. Ф. С. Р.) Росії

і разом з тим урядом України в тій мірі, оскілько це вимагається перечисленими справами, цеб-то майже цілим урядом.

Військо, фінанси, народне господарство, залізниці, почти, телеґрафи і праця — це все складає основу суспільного життя, а коли управа ним знаходиться в Москві, то цілком зрозуміло, що московський уряд може іґнорувати українську владу і посилати свої розпорядження просто ґуберніяльним орґанам України, обминаючи український уряд. [1])

Нинішній уряд України, що складається з комісарів Раковського, Антонова, Владімірова, Мануїльського, Ґуревича, Гринька, Терлецького, Скрипника, Манцева і представників московських (одсутніх на Україні) комісаріятів Глєбова, Чубаря, Туманова, Дьяка і Ксандрова, в подавляючій части не український, що підтверджується такою заявою Раковського: „Всякі розмови про те, що радянська влада на Україні московська, є брехня. Народній комісар освіти — т. Гринько сам Українець." Розуміється, що Гринько там сам Українець — це одно правда. Раковський і його товариші не Українці — це також всім відомо. Але річ не в тім. Інтересно пояснює Раковський причину скасування військового комісаріяту на Україні і передачи всієї військової справи в Московщину: „Дякуючи тому, що на Україні розвинена дуже партизанщина і нам трудно було зорґанізувати сильну армію, ми закрили український комісаріят військових справ, і тільки тоді, як на Україні закріпиться радянська влада, можна буде зорґанізувати українські червоні полки, українську червону армію." [2])

Трудно повірити, щоб партизанщину можна було побороти закриттям військового комісаріяту і відказом від орґанізації української червоної армії! Раковський признав безсилля чи нездібність українського уряду боротися з розрухами на Україні і через те передано військову справу Росії, де є уряд, що вміє орґанізувати військо для боротьби з партизанщиною. Це перше правительство в світі, що признало свою нездібність орґанізувати силу для власної охрони, передало справу правительству другої держави, а само, не червоніючи від сорому, залишилось при владі, спершись на озброєну силу иньшої держави.

Якось соромно розвивати це питання глибше, бо ясно, що під цією формулою Раковського криється зміст окупації України Росією. Для Росіян потрібно, щоб українське правительство не справилось з орґанізацією війска, щоб Росія могла справитись. І вона

[1]) „Нова Доба" Нр. 22.
[2]) „Нова Доба" Нр. 23.

справляється, не дозволяючи орґанізувати українську червону армію. Українська комуністична партія вимагає, щоб така орґанізація була, а партія Раковського (К. П. б. У.) цього не хоче, бо цього не хоче Росія. Чому? Тому, що Росія „не може жити“ без України.

К. П. б. У., спираючись на російську окупаційну армію, бореться з „сепаратизмом“ Українців ріжними способами. Насамперед, сама К. П. б. У. есть не українською партією, а лише областною орґанізацією російської комуністичної партії, котрій вона підпорядкована орґанізаційно, дісціплінарно і політично. Коли в ній заводиться українська „крамола“, то московський Ц. Комітет партії робить заходи — в роді призначення з Москви „пятьорки“, котра керує К. П. б. У., як її „центральний комітет“, а по українському настроені члени К. П. б. У. просто висилаються і інтернуються в Росії.

Інтересно, що К. П. б. У., як областна орґанізація рос. ком. партії, юридично беручи річ, не має права на окреме представництво в III Інтернаціоналі, але на II Конґресі III Інтер., сімулюючи „самостійність“ України і К. П. б. У., було представництво ніби від „України“ в особах Раковського, Серґєева (Артема), Мануїльського, Елланського та двох жінок Майорової і Гопнер. (Українець тут тільки Елланський.) Це представництво К. П. б. У., як відомо, є дипльоматичним засобом для поборення і розбиття У. К. П., яку не приймають до III Інт. через те, що вже Україна, мовляв, представлена однією партією К. П. б. У., а тому не можна від України мати ще одно представництво. Це все виглядає оріґінально: українську комуністичну партію не пускають до III Інт., а, щоб одрізати їй шлях настирливости, доручає рос. ком. партія представляти Україну своїй областній орґанізації і — що пікантніще — членам свого центр. комітету! (Раковський і Серґєев є членами Ц. К. Рос. Ком. партії [1]) Членом Ц. Ком. Рос. Ком. партії є і Сталін — один з членів верховного рев-кома „самостійної“ укр. республики.

Цікаво, хто представляє в III Інтерн. иньші країни? Невже члени рос. ком. партії?

Українські професійні союзи не мають свого центрального орґану на Україні, бо їх змушено підпорядкуватись (проти їх волі) московському центральному бюро російських професійних спілок, про що так красномовно розповідав Фінк на всеросійському зїзді проф. спілок. Цілком зрозуміло, бо й український

[1]) Див.: „Russische Korrespondenz“ Нр. 6—7 (квітень-травень 1920. р.)

комісаріят праці скасовано, а його функції виконує такий самий комісаріят в Москві.

Через те й українську вчительську спілку скасовано і зроблено її, як професійну орґанізацію, частиною московської. Чому так? Бо III Інтернаціонал устами Г. Зіновьева заявив про відношення Р. К. П. до професійних спілок: „Никакія уступки так называемому локализму недопустимы. Тарифная политика, вопросы рабочаго дня, продовольственная политика и т. п. безусловно опредѣляются во всероссійском масштабѣ“.[1]) Треба зазначити, що лейборґан К. П. б. У. „Комунист“ виходить в Москві і там намічає тактику і поведення своєї партії, або, инакше, державної політики України. Цей орґан, оцінюючи роботу IV Конґресу Рад України в справі культурної праці, устами А. Верхотурського висловляється так: „Коли в питаннях економики (господарства) і военної орґанізації федеративний звязок між республиками законом перемінений в єдину централізовану цілість, то в питаннях культурно-національних, в питаннях мови і школи зїздом прийнято закон про використання української мови і школи для розкріпощення народніх мас України від столітнього гніту і системи царського обрусіння краю; крім того, українська мова використана для комуністичної пропаґанди[2]) і т. п.

Важна тут заява, що навіть федерацію перемінено в централізовану цілість з Росією, і що Україна має щось в роді національно-персональної автономії для мови і школи.

Навіть федерації фактично нема, а московський комісар Чічерін висилає до мирової делеґації в Мінськ телеґраму, в якій заявляє, що Україна цілком самостійна держава!

„Данішевському в Мінску.

Ваше повідомлення про непосідання польською делеґацією мандату переговорювати з Україною ми одержали. Ваше припущення про недостаточне поінформування польського уряду в цій справі уважаю вповні правдоподібним і зроблені Вами Полякам пропозиції за відповідні.

Вповні правдою є, що Українська Республика не становить частини Російської Республики, навіть тоді, коли федераційний союз з нею буде підписаний. Це буде тісний союз при захованню незалежности обох сторін. Українська Республика не є і не буде після виготовлення проектів федераційного союзу, складовою частиною соціялістичної федеративної республики рад, якими є башкірська і татарська республики.

---

[1]) „Комунистическій Інтернаціонал“ Нр. 9.

[2]) За „Новою Добою“, Нр. 24.

Самостійність радянської Української Республики є фактом, який може бути незнаний польській делеґації, але тепер треба її про це повідомити. Народний комісар закордонних справ Чічерін.[1])

Взагалі, в Мінску большевики з питанням про самостійність України наробили клопоту Полякам, потребувавши від їх окремого мандату на переговори з самостійною українською радянською республикою. Вирвати у Польщі признання самостійної Української С. Р. Республики і цим анулювати всякі договори Польщі з Петлюрою — така мета московської дипльоматії, котра взагалі виявляє незвичайну гнучкість і вигадливість в поборенні своїх противників, але для чого все-таки ця недостойна комедія з „самостійною Україною,“ про яку не може бути мови, котра трупом лежить під ногами московської окупаційної армії, котра не має навіть федерації? На це питання большевики відповіді не можуть дати. Росіяне ж і не хочуть дати.

Ніякої самостійної України, ніякого самостійного уряду її, ніякої економичної, професійної, адміністративної, дипльоматичної, військової самостійности нема. Нема навіть федерації. Є де-які фікції котрими орудують московські дипльомати з метою повної інкорпорації України в склад единої неділимої Росії, виконуючи „завѣты предковъ“, історичну місію руського народу, реалізуючи дух і постуляти московської культури. Чи можна зробити якийсь инший висновок з наведених многих фактів? Не можна.

Але може все-таки наступив поворот большевицької політики не лише в селянський справі, а і в політичній, у відношені до проблеми самостійности України? Може большевики, очистивши Україну від контр-революційних московських резервів, захистивши свою революцію, відмовились від російських претензій на Україну і перестали бути Росіянами, залишившись чистої води революціонерами? Такі питання можна поставити, приймаючи всі нові факти (телеґраму Чічеріна) до уваги і де-хто з українських революціонерів за кордоном готов робити висновки цілком притакуючі.

Я готов з найбільшою радістю помилитися в своїх висновках і сконстатувати здоровий поворот большевицької політики у відносинах до України. Коли б це було справді так, то я готов усі свої висновки кинути в піч. Такий факт цілком примирив би всі революційні елементи українства з Росією (з революцією їх нема

[1]) „Вперед“ 5. вересня 1920. р., ч. 204; „Голос России“ (в Берлині) 14. сентября, Нр. 207.

чого мирити, бо вони ніколи проти неї не могли ворогувати), а всякі просто радикально-демократичні і інтеліґентські примирив би і з Росією і з революцією, з диктатурою трудових мас. Це було б кольосальною побідою соціялістичної революції взагалі.

Але, хто знає Росіян і розуміє наведені раніще факти, хто вміє з їх робити висновки, той дуже песимістично і з повним недовіррям віднесеться до декларації Чічеріна. Слова! Бездоказові, грубо демаґоґічні слова.

Віра без діл, а декларації без переведення їх в життя є мертві. Досить того, що іменно Чічерін декляруе „самостійпість“ України! А де ж українське правительство, де його делеґація, де його представительства? Де червона українська армія? Де комісаріяти, що обслуговували б українську військову, фінансову, ґосподарчу і т. д. справу?

Опріч голої декларації Чічеріна, ми нічого не маємо. Всі наші висновки лишаються в силі.

Звівши до купи політику нейтралізації з політикою інкорпорації, можна знайти розгадку тієї контрреволюційности України, про яку світ чує, але причин її не знає. Дійсно, контр-революція є.

Контр-революцією ми назвали б усе, що направлене для відбудовання капіталістичного ладу на Україні, але московська комуністична партія і її областна орґанізація на Україні називає контр-революційною політику української комуністичної партії, яка вимагає: 1. орґанізації української червоної армії для боротьби з капіталізмом і з контр-революцією, 2. самостійности комуністичної партії на Україні в її тактиці, що витікає з окремих обставин і умов українського життя: природно-господарських, соціяльних, історичних, національних, культурно-психольоґичних, 3. самостійности України економичної, політичної, установляючи з Росією, на основах договору, спільної федеральної військової орґанізації, 4. втягнення шляхом урівноправнення трудового селянства в боротьбу за соціялізм і проти контр-революції, а також для участи в культурному і господарському будівництві України, щоб українські маси справді творили свою долю своїми руками, щоб ця не обтяжала братерської московської армії, котра має багато своїх справ, 5. орґанізації на Україні фактичної влади Рад, а не влади окупаційного війська і посажених ним ревкомів, замість Рад і т. д. і т. д.

Ми, як українська партія революційного соціялізму, поділяємо вищенаведені вимоги У. К. П., а тим самим також підпадаємо під ту кваліфікацію, якою наділяють українських комуністів їх московські

товариші, добавляючи до їх вимог ще вимогу скасування крівавого терору, направленого не лише проти полонених з буржуазії, а й проти соціялістів, що стоять на радянській плятформі, і проти української національности.

Ледве чи треба перечисляти ще факти з цієї области, щоб домалювати безвиглядність картини московської окупації на Україні і тих фатальних наслідків, які вона спричиняє. З московської точки погляду, все, що обстоює чи доводить потребу самодіяльности мас і особливости України, є контр-революцією, а тому не допускається ніяка критика патентованих в Москві, але, на жаль, цілковито непридатних на Україні методів революції. Настоювання про українізацію України вважаться за контр-революційні, хоч вони є лише проти-московські.

Росіяне ненавидять українську мову, культуру, психольоґію; все їм на Україні здається смішним, некультурним, не революційним, а тому вони не жалують засобів для терористичного вгамування Українців. Економична політика їх вносить скрайню дезорґанізацію в господарство, озлоблення в маси. Маси повстають зі зброєю в руках, і тому радянська влада, яка в Росії тримається без зміни вже три роки, на Україні падала вже тричі. Цей факт мусить навчити кожного, що якась ріжниця між Росією і Україною є. Цю ріжницю бачать і розуміють самі Росіяне, але вони її не хочуть, борються з нею, нівелюють Україну, виконуючи історичну місію. Так психольоґія бере гору над льоґикою. Боротьба з валютою, з селянством, вивіз хліба, вугля, тощо, мрії про вилучення з України донецько-криворіжського промислового району, вивіз машин з фабрик, меблів і навіть книжок з приватних помешкань в Росію — це все показує, що Росіяне визнають ріжницю і відповідно міряють Україну і потреби її трудових мас иньшою мірою.

Вони ведуть на Україні російську національну політику, а це зовсім не те, що входить в задачі світової революції! От власне в цьому лежить корінь причин, які держать Україну в стані революційного і контр-революційного вулкана і задержують похід революції на Захід.

V.

Чому такий важкий дух віє від російської політики і чому Українці так чутливо реаґують?

Я вже згадував, ідея російської культури, маючи свій психольоґичний вираз в месіянстві, разом з тим базується на стремлінні до економичного паразитизму. Иньшої ідеї дворянство, буржуазія, царизм

витворити не могли. І вони її творили сотні років. Всі попередні покоління творили її і передали сучасному, як історичну спадщину. Хто не заражений нею в Росії? Лише окремі одиниці, що всієї суспільної музики не роблять, як перші ластівки не роблять весни. Росія заснула ніч під революцію такою, як була, і прокинулась в революції такою, яка була. Коли сотки тисяч Росіян йдуть на Україну, то хіба вони иньшими тепер стали, ніж були? Хіба Ленін може їм прищепити свою психольоґію і одним словом вирвати їм з душі стару спадщину?

Вигнавши з України російську контр-революцію, хіба вони не почули себе господарями України і вернулись назад, довіривши українським трудовим масам охорону революції і орґанізацію свого життя? Аж ні крихти: вони задались метою утворити політичну і економичну єдність в централістично-всеросійському масштабі. Це той образ Росії дореволюційної, який лише знає, розуміє і відчуває російска та жидівська маса. Тут нічого нема нового. „Самовизначення нації“ пішло по лінії „мови і школи“ цеб-то те, до чого вже були перед війною додумались кадети, ці виразники массової російської обивательської душі. „Мова і школа!“ Начеб-то цими двома словами означається круг „самоозначення націй“!

От в цій области стикаються в боротьбі українські комуністичні і революційно-соціялістичні елементи з російськими. Не большевики проти большевиків — тут єдність думки і стремлінь не підлягає сумніву, а Українці і Росіяне; ідея національного визволення з ідеєю національного прімату, патронату і гніту. Українська ідея національна була і є визвольною. Українство виросло на відкиданні соціяльного і національного гніту, а Росіяне на відкиданні лише соціяльного гніту; перші ненавидять централізм, а для других він є життєвою стихією і традицією; перші боролись проти історичної Росії, а другі за історичну Росію. Тут дві окремі психольоґії, що витворились в обставинах реального життя, і вони зникнуть, перетворяться в щось иньше лише тоді, коли ці обставини зникнуть. Як бачимо, російські большевики борються за те, щоб ці обставини не зникли, а тому вони підгодовують в Українцях стару психольоґію отрицанія російства. Старі відносини істнують — істнуватиме і стара психольоґія, хоч би як переиначилась словесна її форма: тоді централізм був во імя великої православної Росії, а тепер централізм вводиться во імя великої комуністичної Росії, при чім „комунізм“ ні крихти цю Росію морально не

поліпшив, а на Україні російський комунізм може виявлятися при умові присутности російськоі і відсутности української червоної армії. Чи не залягають корні теперішніх відносин в дореволюційних, чи не є теперішня психольоґія Росіян і Українців проекцією дореволюційної їх психольоґії? Раз обставини не змінились — не може змінитись і психольоґія.

Доказом цьому — історія трьох наворотів російських большевиків, безчислена партизанщина і, то не лише куркулівська, а робітничо — селянська. Яке значіння вона має — дозволю зілюструвати на одному прикладі. Торік весною уряд Раковського заповів 1. мая наступ на Румунію. Й досі не відомі ближчі причини цього наступу, але можна припускати, що тоді саме большевики були в зеніті сили на Україні. Але саме ж тоді почались на Україні селянські і робітничі повстання. Найбільше повстання сталось в Конотопі і районі, де повстали робітники через те, що уряд вивозив у Московщину машини з України, а робітники лишались без праці. Таке повстання було і в Київі і кругом Київа настільки сильне, що уряд мусів спинити вивізку машин і всяких матеріялів та продуктів. Повстання ширилось, повстало поважне число оддилів большевицької української армії, і це все привело до зупинення наступу на Румунію і далі, — більш: до повної дезорґанізації України і, нарешті, до упадку в осени радянської влади під натиском Денікіна, котрий використав психольоґію.

Тим часом конала зблькована чеськими, румунськими, сербськими і тп. білоґвардійцями радянська Угорщина і що дня благала Росію, Україну про допомогу, про звязок через Галичину.

Радянські правительства, захоплені боротьбою з українством, не могли знайти модусу примирення з Українцями, які ще з перших днів 1919. року серйозно домагались миру на плятформі признання радянської влади, але на цей мир російські большевики не пішли, а тому частина Правобережної України і Галичина були порогом, через який помочі не можна було подати для Угорщини. І цей поріг і головно — внутрішне безладдя і повстання на Україні були причиною повної ізоляції Угорщини і, нарешті, її траґічної погибелі. Коли б же ж російські большевики зуміли тоді знайти модус примирення з Україною і прийняли останню пропозицію Винниченка (весною з Будапешту), то могло б все скластись инакше: поміч Угорщині було б дано. Поляки Галичини не захопили б, Угорщина підтримала б рух в сусідніх країнах, певне, Баварська радянська республика не впала б, Австрія стала б радянською, Словаччина також. Револю-

ційний рух тоді сам по собі ширився б з більшою силою і захопив би центральну Европу, що кл-котіла гнівом від запропонованих Антантою „мирових“ умов.

Так не сталось. Будучий історик вкаже причину гибелі Угорщини — на Україні, в російській політиці, що була перейнята патосом викорінення українства, переслідування селянства, терором проти всього, що було перейняте ідеєю місцевого суверенного суспільства.

„Партизанщина“, або боротьба проти російської політики, привела до того, що українського революційного війська нема, а Україну охороняє російська армія. Несвідомі люде можуть подумати, що на Україні нема досить революційного елементу, а тому радянська влада може держатись лише на російському військові. Коли б це було так, то сумні перспективи для соціялізму на Вкраїні, що не має власної сили для охорони революції! Розуміється, це не так, бо торік була українська революційна армія, але вона була невдоволена окупаційною політикою Московщини і пішла через те на знищення. Всі знають, що ця армія повстала проти першої Директорії во імя большевизму, українського большевизму.

Український большевизм не відповідає поглядам Росіян, а тому він хоч і большевизм, але його треба знищити во імя російського большевизму.

Коли ж допустити, що теперішне становище продовжиться далі, то як можна зрозуміти обіцянку Раковського, що українська червона армія буде орґанізована тоді, коли на Україні укріпиться радянська влада? Хіба тепер радянська влада і червона армія є суперечні поняття? Хіба радянська влада може укріпитись без червоної армії? Про яку ж радянську владу можна так говорити, як не про російську, котра своє укріплення мислить обовязково при відсутности української червоної армії?

Тут криється велика іронія над комунізмом, соціялізмом, революцією і т. д., коли червона армія є недопустимим з'явищем при радянській владі!

В цьому, як в дзеркалі, одсвічується вся нещасна правда про революцію на Україні, яка (революція) є, на думку Росіян, можливою при режимі окупації, а на думку Українців — при режимі вільної самодіяльности трудових мас, що мусять сами робити революцію і охороняти її своєю червоною армією. Глибока суперечність цих двох таборів, що напружено стоять один проти одного, стежать один за одним, переконують один одного в правильности своєї позиції, пильнують всіма очима і дбають про зріст своїх сил і ослаблення сил

противної сторони; намагаються вплинути на маси, вносять в їх дух антаґонізму, розщеплення, критиканства, сектярського фанатизму — це все гальмує як національну справу обох таборів, так ще в більшій мірі революцію. При такому стані можна уявити собі лише процес дальшого упадку, або принаймні стабілізації революції, у всякому разі не розвиток і скріплення її. Україна є не лише полем бою міжнароднього капіталу з революцією, а ще й полем глухої, глибокої, затяжної боротьби двох національних стихій, сформованих при старому режимі, суперечних по своїй природі і не зліквідованих революцією й досі. Очевидно, на боці російської стихії перевага сили — війська, державного апарату, зденаціоналізованого або й чужонаціонального елементів міста, що користується патронатом окупаційної сили і працює в напрямі, потрібному для російської політики. Тому культивується розрив з селом, антаґонізм між робітництвом і селянством. Тому Конґрес Рад України, яка має 6-8 % промислового пролетаріяту, має 68 % представництва від робітництва, а селянство лише 12 %, хоч воно є пролетарське і революційне і складає більшість населення. Силами війська і своєї орґанізації можна все зробити і звести „противника“ до нуля. Ми всі знаємо, що хоч на словах „противник“ має повну свободу, а фактично цю свободу може пануюча сила звести до нуля.

На стороні иньшій стоїть меньша частина промислового пролетаріяту і все село, цеб-то загалом більшість населення, але ... вона не має червоної армії і державного апарату, тому її сила заключається в моральній перевазі її принціпів, котрі є принціпами визволення, і головно — в продукції необхідних для істнування річей — харчів і т. п. Продуктує лише селянство, і в цьому його непереможна сила, що примушує радянську російську владу давати йому ріжні концесії навіть на кошт „радянських господарств“, заведених спеціяльно з метою боротьби з муром селянської упертости і громадськости. Земля навіть вище трудової норми і заборона аґітувати за комуни — це величезна уступка уряду в соціялістичности. „Совѣтскія хозяйства“ при умовах теперішньої розрухи ніколи не справляться з своєю задачою, щоб розвязати руки урядові в боротьбі з селянством, а, як штучно кохана рослина, вона дуже вередлива, отже треба всю справу розрішати таки з трудовим селянством. Пожертвувати частиною „совѣтских хозяйств“ — це не велика жертва, пожертвувать принціпом — це вже більша, але цим шляхом не розрішити справи: на шлях руссофільства селянство не піде. Во імя сумнівних концесій воно не відмовиться від свого права —

будувати свою долю своїми руками, тим більше, що революційне селянство вже не представляє тих понурих хуторян — індивідуалістів, що дозволяють все, аби їх не чіпали. Теперішнє селянство вже знає вагу політичної влади для забезпечення своїх інтересів. Українське селянство є основою української стихії і своєрідної культури, національно воно вже піднялось на рівень, з якого видно перспективи суспільної його ролі і значіння, а тому воно не може залишитись пасивною силою і боротиметься за свої політичні права.

На основі висловленого нами погляду на роль аґрарних країн в розвиткові світової революції, було б непоправним нещастям для неї, коли б селянство стало осторонь від неї або ще гірше — коли б пішло проти неї. Без участи селянства, а ще гірше — проти його волі революція не зробить кроку вперед, вона просто не можлива.

Отже доки на Україні буде йти боротьба національна, доти революція не піде далі. В умовах цієї боротьби завжди з'являтиметься контр-революція, використовуватиме національну опозицію і плестиме свою отруйну павутину, павутину політичної інтриґи. Стабілізація революції на Україні значить її неуспіх. Переґрупування суспільних революційних сил по національному принципу, по демаркаційній межі національних стиків, означає перенесення центру ваги з революції в національну проблему. Революція відхиляється од своєї прямої задачі, перетворяється в „споръ южанъ съ сѣверянами“ і уступає своє місце новим з'явищам, цеб-то суспільний процес перетворяється обєктивно з революційного в контрреволюційний, помимо волі обох сторін.

Тут і коріниться небезпека для світової революції, про яку так голосно говорять обидві сторони. Світовий пролетаріят, що вхопив за поли буржуазію і жде приходу революції, ждатиме ще її так довго, аж доки не скінчиться спір Росії з Україною. Пролетаріят кожної окремої европейської держави не зможе зробити революції — доказом цього є Берлін, Баварія, Угорщина, Австрія, Чехія і т. д., бо вони залежать від аґрарних країн, і на другий день революції буржуазія задушить їх фізичною силою або харчовою бльокадою. Революція в Европі може йти лише зі сходу, коли там буде порядок, не буде внутрішніх змагань. На перешкоді цьому стоїть російсько-українська драма, котра полягає в тім, що трудові маси України не беруть участи в революції не по своїй волі, а тому величезна революційна енерґія їх для світової революції витрачується непродуктивно на спір з Росією, котра також на це тратить енерґію непродуктивно.

Господарство революції, коли так можна висловитись, ведеться нераціонально — так скаже кожний економіст.

Спір України проти московських методів тепер розростається і робиться всесвітнім. Опублікування умов прийняття до III Інтернаціоналу ослабило вплив його між пролетаріятом світу. Московські методи і тактика є історичним продуктом, який виріс з безвідрадних ідей російської культури — індивідуалістичної, месіянської, перейнятої духом насильництва, ідеєю паразитизму, з традицією всебічного терору і азіятського автократизму. „У нас инакше не можна“ скаже російський свідомий розумний большевик і зрозуміє, що московські методи чужі й для иньших країн, де иньші обставини, культурні і економичні предпосилки. На Україні також не можна їх приложити, бо Україна, яко кольоніяльна до цього часу країна, культивувала в себе дух визволення од метрополії і ідею самодіяльної творчости. Коли український народ ще не доріс до визволення, то його не зможе визволити московська чужа армія, а коли він доріс до свободи, то та армія на Україні зайва.

Г. Зінов'єв на IV Конґресі Рад заповів боротьбу огнем і мечем петлюровщині, отаманщині, партизанщині, але цю боротьбу може провести лише сам український народ своїми силами, жертвами, ініціятивою, волею — тоді тільки визволення України буде дійсним. Визволення зо вні не приходить, а коли й приходить, то скінчується так, як Росія „визволяла“ 1877.—78. рр. Болгар: визволила від Турків і . . . залишилась в Болгарії з своїми майстрами визволення аж до того, що й за сорок років Болгар ніхто не може визволити од ненависти до Росіян. Місія визволення гарною здається тільки її носителям, а для обєктів визволення вона обертається часто в невиносиме ярмо, особливо, коли вони дорослп до визволення і хочуть свою енерґію виявити в прекрасному творчому процесі самовизволення.

Український народ знає, що його визволення мусить бути ділом його руки — це показчик, що наш трудовий народ доріс до визволення, він вестиме боротьбу за нього і від помочі в цій боротьбі не відмовиться, власне від братерської безкорисної помочі, але протекцію російського кулака вважає небезпечною і суперечною його культурній свідомости. Боротьба поруч української червоної і російської красної армій мусить бути рівним співробітництвом на ґрунті солідарности. Тільки в цій солідарности виросте сила світової боротьби трудящих проти капіталу.

Иньшого виходу нема, і його не треба.

Для світової революції потрібно, щоб революційна енергія на Сході Европи була вивязана з фатального вузла національної боротьби, а це можливе при умові, коли російський обиватель викине за вікно свою історичну ідею паразитизму і попробує „прожити без України“, в своїх власних силах і в своїх економичних добрах черпаючи всі можливости для істнування і розвитку. Росія мусить відмовитись від націоналістичної політики і вести чисту політику революції, тоді Україна визволиться від свого історичного почуття своєї неволі в Росії, почуття, утвореного Росією. Від Росії залежить визволити Україну від „шовінізму“ не огнем і мечем, а відцуранням від ідеї політичного, економичного і культурного панування над Україною.

Український „націоналізм“ є проізводним од московської політики з'явищем, секундарним і льоґічно неминучим, доки істнуватиме його джерело.

Україна мусить стати дійсно незалежною радянською республикою — в цьому корінь для розвитку нової соціялістичної міжнаціональної політики, котра приведе Росію і Україну до тісного братерського союзу в світовій федерації соціялістичних республик. Вони прийдуть сами до цього доброю волею, зрозумілим інтересом і трудовою солідарністю, але щоб одна з їх була приведена на ланцюзі в покорі під високу руку другої — так водять лише собак, а не людей.

Світова революція загрузла на степах України.

Щоб світовий пролетаріят знав всю небезпеку для революції на Україні, він мусить знати дійсну правду про національний спір двох стихій. Пізнає, то своїм авторитетом розвяже цей спір, на основі чистосоціялістичних принціпів, не маючи в своїй душі отруйних бактерій руссоцентризму і національно-шовіністичних підсвідомих предпосилок. Світовий пролетаріят дивиться на революцію, як розумний господарь, що раціонально використовує всі сприятливі для неї сили. Він не з'іґнорує революційної енерґії трудящих мас України, він обовязково покличе їх в українську червону армію, щоб ця армія вела велику справу свого визволення, в солідарній боротьбі всього світу. Очевидно, світовий пролетаріят не буде заінтересований в тім, щоб українські комуністи дістали менше, а К. П. (б.) У. більше голосів на виборах, а буде користати всі активні сили революції. З погляду раціонального господарства, ревкомів на Україну не посилатиме з Америки, а робитиме їх прямо па Україні з українського трудового люду і т. д.

Світовому пролетаріятові не треба буде журитись про панування Росіян на Україні, а йому буде досить, щоб на Україні не панували капіталисти і поміщики. В революції для націоналізму не може бути місця. Очевидно, для націоналізму метрополій в кольоніях, бо кольонії мають величезну силу ненависти проти історичних функціональних з'явищ панської культури і психольоґії. Коли пролетаріят метрополій цього не зрозуміє і рішучо не усуне національних конфліктів, а дасть своїй метропольній обивательській психольоґії стати законом для революції, тоді революція стане під грізну небезпеку розбиття революційних сил, як то сталось і ведеться на Україні.

Ватажки революції повинні не спускати з ока тієї кольосальної небезпеки революції, що лежить на Україні.

Бо що ж таке Україна, з погляду на інтереси світової революції?

Нам ясний механізм революції, як рух трудового резерву, аґрарного пролетаріяту і малоземельного селянства, що доведені до краю соціяльної прірви, поставлені перед дверима голодної смерти, охвачені ланцюгом земельної монополії і наче засуджені на загибіль — вони з усією силою віковічного інстинкта самоохорони і землі кинулись спонтанично в безприкладний в історії бій за істнування проти капіталу, нанесли йому смертельний удар, і це світове страховище, капітал, лежить на Україні, як гадина з роздавленою головою. Кольоніяльний капітал України вже не може ожити! Але світовий капітал орґанізує напади і хоче захопити знову в свої лабети розкованого раба. Розкований раб України — оте селянство, якого там так багато, що воно рішає активно чи пасивно долю революції. Воно, взявши землю і скасувавши гипотеку, стало ворогом капіталу і натурально союзником проти капіталістичної революції. Через те світова революція кровно заінтересована в йому, в його вірности їй. І було б безумством підходити до нього з такими заходами, що нічого не мають спільного з ідеєю світової революції, а є виразом місцевих інтересів і культурно-психольоґичних скупчень великорущини, глибоко ворожої українству. Позаяк великорущина виступає під прапором революції, то тут і є смертельна небезпека для революції. Московство і українство, зчепившись в смертельній національній боротьбі, тим самим нейтралізують, гальмують світову революцію.

Коли б московство йшло під прапором контр-революції, то це було б незвичайно корисно для революції. Ми це бачили підчас гетьманщини, денікінства, польщини. Це благодатна для революції обставина — викликати на бій всю вулканичну силу націоналізму! Ми б хотіли, щоб московство репрезентувалось тільки контр-револю-

ційними силами, тоді б доля революції була забезпечена. Але коли московство несе з собою й большевизм, то він натикається на скелю українства, котре по своєму історичному і культурно-психольоґічному змісту є ідеєю емансипації від московства, від Росії.

Результати цієї суперечности ми знаємо.

І в цьому небезпека для світової революції.

Аґрарна Україна є двигачем революції проти капіталізму і проти московства. Московство, як твір культури гніту і панування над Україною, є обєктивно контр-революційним, а тому воно, сходячи з позиції чистої протикапіталістичної революції, стає чинником неґативним, з погляду світової революції. Тому большевизм в Росії тримається вже три роки, бо там він не виступає проти нації, — це зрозуміло, а на Україні він падав вже кілька раз і, нарешті, впаде, бо на Україні буде держатись тільки сприятливий для української нації большевизм, цеб-то національний український большевизм.

Отже визволити революцію від націоналізму, давши національному почуттю повне задоволення, а це досягається тільки повним невтручанням чужих сил — така головна основа революційної методики в світовому масштабі. Цеб-то зреалізувати на ділі те, про що соціялісти так проречисто говорили: самоозначення націй! Самоозначення націй мусить стать дійсно реальним фактом, ніяк не можна обминати його і обгортати в солодкі слова гірку дійсність, не можна тут політикувати, грати словами, бо національного почуття пригноблених обдурити не можна! Гніт має свої механичні наслідки — він відчувається. Манометром, що показує силу гніту, є національне почуття. І коли цей манометр показує максімум давління — стрілка стоїть на „озброєне повстання“, то котел соціяльної будівлі мусить розірватись.

І це правдиво скрізь і завжди.

І буржуазія і пролетаріят, соціял-патріоти і большевики — всі мусять з цим законом рахуватись. Вільсон національного питання не рішив, Денікін і Вранґель, Пілсудський і Петлюра не рішили . . . Невже і революція його не рішить?

Невже і ті, що проклямують, „самоопредѣленіе вплоть до отдѣленія“ не рішать? Судячи по їх практиці на Україні, вони не показують здібности рішити це питання. Воно дається їм з трудом. І коли не рішать правильно, то докажуть свою нездібність. Коли ж вони так будуть рішати, як тепер, то . . . неправильне рішення не есть рішення взагалі.

За національну емансипацію бореться 40 міліонів Українців, за соціяльну революцію, припустім, 25 міліонів. Для революції абсолютно потрібно, щоб проти неї було принаймні менше число, і коли вона цього добється — успіх її забезпечено. Коли ж вона не зуміє остаточно, цілком приєднати до себе оті 25 міліонів, то вона рискує збільшити число своїх ворогів, знейтралізувавши своєю анти-національною політикою своїх приятелів.

Росіяне хочуть знейтралізувати національно Ураїну, бо вони без України „не можуть прожити“ — і цим вони служать обєктивно (меншість чесних революціонерів — несвідомо, а більшість обивателів — свідомо) контр-революції на Сході Европи, а цим самим контр-революці і світовому масштабі.

Ідея національного московського історичного паразитизму моститься на московській революції і обєктивно приносить шкоду світовій революції.

Під ударами життя революційні „марксисти“ змогли ж, принаймні на словах, відмовитись від антиселянської доґми марксизму і цим стати на шлях здорової політики, котра, безумовно, мусить дати добрі наслідки, мусять вони зріктись і контр-національної української політики, — і це дасть добрі результати. Ми звязуємо успіх революції з повним соціяльним і разом з тим національним визволенням трудящих мас, а на Україні ці трудящі маси в подавляючому числі трудово-селянські — з одного боку, вважаємо, що аґрарна революція (конфіската землі і гипотеки) є залізною передумовою упадку капіталу і вибуху світової соціялістичної революції, а тому всіма силами будемо боротись за неї, розчищаючи вільний шлях для неї.

Для нас це значить, що Україну треба зробити фактором світової революції, бо без України світова революція тепер не вдасться, а без світової революції не можливе дійсне визволення українського народу.

Так говорять факти за три роки революції, мова їх фатальна і рішуча, а тому московський націоналізм і шовінізм, зконстатований не лише нами, а й Леніним, мусить бути з дороги революції усунений.

Коли Ленін говорив отверто про московський комуністичний шовінізм на Україні, в його словах чувся страх за революцію.

Ми розуміємо і спочуваємо цьому спасеному страхові, бо для нас успіх соціялістичної революції є катеґоричною, єдиною, виключною умовою визволення українських трудових мас, але ми боїмось, що Ленін і його однодумці не мають в Росії тієї сили і значіння, що потрібні для ліквідації одним махом історичної буржуазно-психольоґічної спад-

щини, якою свідомо чи несвідомо пишається подавляюча маса Росіян, а без ліквідації цієї спадщини, без свідомої і рішучої в кожний момент боротьби з нею, вона грозить ще й четвертим провалом революції на Україні, приводячи маси до одчаю своєю шкідливою, безглуздою націонал-шовіністичною політикою. Всі чесні приятелі революції, як Москалі, так і Українці, повинні спільно поборювати московську чорну спадщину, повинні безоглядно боротись, кожний на своєму місці, з ґанґреною московського шовінізму, бо лише в цьому вища запорука успіху останнього визволення трудових мас . . .

Коли не це, то що ж?

Ждати стихійного розвитку подій? Коли Вранґель і Петлюра порозуміються, тримаючи в резерві хитрість, і один „примириться временно" з Україною і землею, а другий „тимчасово" примириться з чорною Росією, то проти такого союза, який забезпечить, безумовно, селянам землю і національну свободу та політичну самоуправу — я на це не закриваю очей — большевикам буде трудно боротись, маючи за плечима Польщу, а на Чорному морі — Францію з Анґлією.

Большевики кажуть, що користуються роздорами між буржуазними державами, а буржуазні держави користуються також роздорами в таборі революції — це йде на основах взаємности! — і хто кого переважить? Буржуазія в боротьбі з революцією безумовно солідарна, а орґанізація її? За буржуазією довгий час практики, хист керування і таланти на її боці . . .

Щастя революції на Україні в тім, що російська буржуазія не здібна навіть временно відмовитись від свого імперіялізму і шовінізму і подати руку українській реакції, згодитись на самостійність України. Коли б вона, на наше нещастя, зробила цей крок і чесно („временно") провела свою лінію, то з упадком революції на Україні вона, безумовно, впаде і в Росії, оточеній справді колючим дротом економичної і военної бльокади. Як це може статись, я особисто бачив в Угорщині, де обставини були ліпші в багатьох смислах, але де пролетаріят в останній момент не схотів уже битись, згубивши віру в провідників революції.

Економичний розвал Росії і України такий страшний, що незабаром сприятливий для революції фактор території згубить своє значіння. Здичавіння і розпука мас рефлектують в бік контр-революції — це добре відомо. Через те з усією силою переконання ми закликаємо всі дійсні чинники в Росії зробити ще один крок — зробити революцію і проти своєї національно-буржуазної спадщини, проти ідеї паразитизму Росії і викинути геть страховище націоналізму! Тоді

Україна допоможе революції тим, що перестане бути вулканом гніву і бунту проти жахливого шовінізму колишньої метрополії.

Поміч взаємна повинна бути безмежна, велика всім: силами зброєю, військом, хлібом, вуглям то-що, але бажання національно опанувати повинно зійти до зникаючої дрібности. Позаяк це бажання є однобічне, з боку Москви, то вона мусить почати оборону революції.

Московського Кобленцу на Україні вже нема, тому не треба її перетворяти в український Кобленц — в цьому завдання революційної політики на Сході Европи.

От в цьому ми бачимо велику підмогу світовій революції, котра є необхідною умовою визволення України.

Хто стоїть за світову революцію, той мусить визволити Україну, а хто за визволення України, той обєктивно служить світовій соціялістичній революції.

В цьому наша віра.

Карльсбад, 8.—20. вересня 1920. року.

Мик. Шраг.

До ревізії нашого партійного проґраму.

З 15—19. липня 1917. року, коли на 2. партійнім з'їзді був прийнятий партійний проґрам, зайшло багато змін, як в житті нашої країни, в розвитку української революції, так і в настроях і домаганнях нашої партії. Між тим і досі ще не переведено ревізії нашого проґраму. Ще при прийняттю його (а він був прийнятий в значній мірі, як компромісовий між ріжними течіями, що істнували вже тоді в партії) малось на увазі передати його на референдум всіх партійних орґанізацій. Отже ще й тоді передбачалось, що зміни в ньому можливі. Але в той час не вдалось цього перевести в життя. І ось пройшло вже рівно три роки, життя виправило і багато в чому змінило проґрам, ці зміни зафіксовані і в резолюціях Ц. К. і в резолюціях кількох партійних конференцій, але самий проґрам так і залишився непроревізованим і зберігає досі всі свої анахронізми.

Не зупиняюсь подрібно на тому, яку це приносить нам шкоду. Хочемо, приміром, видрукувати його і пустити для ознайомлення західніх соціялістів — але ж він цілком не відбиває теперішньої фізіономії партії: в ньому ще й досі, як наша вимога в нинішній мент, парляментаризм з пятихвосткою. Якийсь „теж есер", скажемо, стоїть за право приватної

власности на фабрики, банки то що. І його формально не можна виключити за те з партії, бо він же стоїть на засадах партійного проґраму.

Необхідність перегляду проґраму і без більшої арґументації є зрозумілою, і ця потреба уже давно в партії не викликає сумніву.

Які ж головні зміни необхідні в нім?

Вся вступна частина, яка малює наші стремління й цілі, вияснює боротьбу кляс, захват влади і соціяльну революцію, є і нині майже в цілому відповідаючою позиції партії. Анахронізми приходять разом з викладом нашого „проґраму мінімум“.

Взагалі встає питання: про який „проґрам мінімум“ може йти мова, коли вже розпочалась і побідно йде соціялістична революція. Зконстатувавши це, а партія, як знаємо, на своїх конференціях це зконстатувала, ми мусіли б викинути просто з нашого проґраму весь „мінімум“, а натомісць розвинути в проґрам конкретних домагань і шляхів до переведення всю вступну частину, яка і є власне нашим проґрамом революції, або проґрамом нинішнього дня.

Але може бути і другий метод ревізії проґраму. Це — переглядати його по частинах і вносити в кожну необхідні зміни. Коли перейдемо до розгляду його по цій формулі, то бачимо:

А. В національній справі партія домагається в проґрамі для кожної нації національно-персональної автономії. Для Росії федерації національних республік, для України, як для демократичної республіки в етноґрафичних межах, федерації з другими народами.

Очевидним є, що всі ці домагання є нині мертвою буквою. Федеративна Росія і автономна Україна! Алеж тепер ми так далеко відійшли від цього, ставлючи гасло Всесвітньої Федерації соціялістичних республік, самостійности і суверенности кожної трудової нації в цій федерації, права кожного народу на фактичне відокремлення від свого бувшого державного тіла. Гасло федерації демократичних республік нами рішучо відкидається зараз, бо всяку таку республіку ми мусимо поборювати і допомогати трудящим масам її перетворити її на радянську, соціялістичну, з диктатурою лише трудящих.

В. В політичних домаганнях чого хоче проґрам? Демократична республіка, парлямент, загальне виборче право, всі „свободи“ слова, преси і т. п. Цих постулятів ми не відкидаємо. Але можемо їх прийняти нині лише, як наш проґрам — максімум. Його можна переводити в життя тоді, коли через період диктатури трудящих перейдемо до новітньої демократії, до демократії безклясової, соціялістичної. Але тепер ми стоїмо за те, що лише трудящі мають політичні права, що зараз можлива і необхідною є не демократія, а диктатура працюючого

люду і, як форма цієї диктатури — радянська влада. В цій частині отже і всі дальші домагання мусять підлягти кардинальній ревізії, бо дальша конкретізація проґраму політичного базується на предпосилці „демократія“, яку ми зараз рішуче відкидаємо.

C. В проґрамі соціяльно-економичнім. Приймається приватна власність на фабрики, будинки, то що, передбачається наслідство, приватна торгівля, банки . . . Соціялізується землю та націоналізується лише де-які „уже дозрілі“ підприємства. Досвід нашої революції вже показав, яким безумним романтизмом було думати, що можна, напр., соціялізувати землю, і не націоналізувати банків. Той же досвід довів нас до переконання, що сучасна революція, яко соціялістична, мусить знищити приватну власність на засоби продукції, на капітал. Тут виставляємо ми цілком нові домагання. Ми хочемо тепер уже „експропріювати експропріяторів“, мобілізувати всіх до праці, ввести трудову повинність, по соціялістичному орґанізувати господарство і утворити новий соціяльний лад з демократією працюючих і з приватним правом кожного лише на продукт своєї ж праці. І можна сказати, як це не сумно, що в ціх всіх питаннях у нас немає ще писаного проґраму. Бо старий мусимо закреслити від початку до кінця, від а до z.

D. До таких самих висновків приходимо, розглядаючи питання: робітниче, земельне, фінансів, то що, як вони трактуються в проґрамі. Основи земельної реформи представлені вірно, але вже наше законодавство (ес-ерівські закони часів Центральної Ради і Директорії) внесли важні модифікації, які нам також треба внести до проґраму.

Не є моїм завданням в деталях зупинятись тут на хибах старого проґраму, і на потрібних змінах його. Я лише коротко ілюстрував свою думку про необхідність, не відкладаючи, зараз же, проґрам проревізувати. Зробити ж це мусимо, мені здається, в слідуючий спосіб.

Ледве чи наші товариші на Україні мають добру атмосферу, щоби перевести цю складну і відповідальну працю. У них є чимало другої праці, живіщої і більш відповідальної. Отже мусимо цю частку праці прийняти на себе ми тут, за кордоном. Я пропоную делеґації У. П. С. Р. за кордоном доручити зайнятись цією справою спеціяльній комісії, яку делеґація і має призначити, обовязавши її представити уже вироблений проект переглянутого проґраму на ближчу закордонну конференцію У. П. С. Р. Прийнявши такий проект на конференції, ми зможемо переслати його до Ц. К., який, розглянувши його, і запропонує на першому ж партійному з'їзді вже готовий проект. *)

*) Проект нового проґраму вже вироблено. Він буде надрукований в одному з ближчих чисел „Борітеся-Поборете“ (Ред.).

Коли ми того тут не зробимо, то хиба можна сподіватись, щоб наші перетомлені, запрацьовані товариші зробили це там, на Україні, де життя саме виробляє проґрам, але не має змоги зафіксувати його на папері.

Отже, до ревізії! Зробити її — це наш обовязок.

Мих. Грушевський.

В першій делеґації української партії соц.-революціонерів. (Квітень 1919. р. — лютий 1920. р.)

I.

На першій закордонній конференції, котрою розпочала свою діяльність закордонна делеґація У. П. С. Р. нового, ширшого складу, в лютім сього року, я зложив справозданне з діяльности, майже за цілий рік, першої делеґації, орґанізованої з початком 1919. р, яка складалася з мене і т. Ісаєвича. Подаючи тепер до ширшого відома се справозданне, я вважаю потрібним попередити його деякими поясненнями тих мотивів, які привели до мого виїзду за кордон, і тих обставин, в яких мені довелось виїхати в сій делегації і які в значній мірі потім орієнтували мене в закордонній роботі

По приїзді директорії до Київа при кінці 1918. р., вияснилось зовсім виразно, що в даних обставинах на Україні для мене не можлива не тільки якась політична робота (співробітничати з директорією я й сам не вважав для себе можливим, після того як стали вияснятись усі непевности взятого нею правого курсу, обрахованого на порозумінне з антантськими аґентами), але так само й усяка робота культурно-орґанізаційна. Нові пани ситуації з пильністю й енерґією, вартими кращого призначення, старались перетяти мені кожду акцію, до якої я бравсь, і, справді, перетинали досить успішно (напр., в піднятій мною справі реорґанізації академії наук). Побачивши се, я звернувсь до Центр. Комітету партії У. С. Р. з пропозицією, щоб обі соціялістичні партії вислали за кордон своїх делеґатів для контакту з заграничними соціялістичними орґанізаціями, для обопільної інформації й для контролі державного представництва У. Н. Р., яке з незвичайним поспіхом і в істно велетенських розмірах тоді формувалось кабінетом директорії. В ролі такого делеґата від У. П. С. Р. я заявляв готовність виїхати негайно за кордон, вважаючи безпосередній стик з европейською демократією в тім моменті далеко важнійшим, ніж залицяння коло антантських кабінетів.

Центр. Комітет партії прийняв сю мою пропозицію прихильно, але кінець-кінцем тодішній голова ради нар. міністрів В. М. Чеховський заявив, що директорія поставилась до мого пляну і особливо —

до моеї кандидатури рішучо неприязно. Мій плян замінено иньшим. В склад делеґації на паризьку мирову конференцію рішено включити по два представники від партій у. с.-р. і у. с.-д. з правом рішаючого голосу в усяких політичних справах. Так було зроблено: Ц. К. У. П. С. Р, делеґував тт. Ісаєвича і Салтана, У. С. Д. призначила Матюшенка і Дідушка, і вони й виїхали в січні з делеґацією (за виїмком т. Салтана, тоді неприсутнього), а я з деякими товаришами подався після Трудового Конґресу з Київа до Камінця.

Але за місяць в директоріяльних кругах переважила думка, що замість вишукувати ріжних способів на те, аби зробити мене нешкідливим для директорії на Україні (включно до ріжних плянів фізичного усунення), далеко зручніще буде позбутися мене з України, сповнюючи мій плян виїзду в делеґації партії. І так підчас мого переїзду з Київа до Камінця, в лютім, Ц. К. міг уже мене потішити звісткою, що виїзд мій за кордон став можливим, бо кошти для нього знайшлись. Значно пізніще від тт. Мартоса і Шаповала, що в лютім 1919. р. були членами кабінету, я довідався, що на сю ціль — виїзд мій і моеї семї за кордон — рада міністрів спеціяльно асіґнувала тоді Ц. Комітетові 1 міл. гривень. З сею подробицею члени Ц. Ком. мене не зазнайомили, а тільки повідомили, що я дістану з партійних коштів на подоріж і перші місяці мого пробутку за кордоном 600 тис. гривень, а коли б сей побут за кордоном потягнувся довше, то дістану нову асіґновку.

Уможлививши таким чином мій виїзд з матеріяльної сторони (про що я довідався сливе аж рік пізніще), уряд директорії відмовив одначе партії в усіх иньших облекшеннях моеї подорожі (я сам безсосередніх зносин з урядом не мав). Навіть дипльоматичного паспорту, котрими так щедро наділювано усяких другорядних і третерядних аґентів, мені не видано. За те весь час моеї подорожи я чув, як мене окружає „опіка“ аґентів директорії, обрахована на те, щоб по можности мене ізолювати, діскредитувати і параліжувати мою діяльність.

Що до своїх завдань за кордоном, від членів Ц. К., які передали мені в березні гроші й мандат, я дістав тільки загальні директиви. Мені поручено передовірити представництво ще котромусь з членів партії, що пробувають за кордоном, аби мені товаришив у роботі. Намічені були власне такі особи: Д. Ісаєвич, Мик. Ковалевський, що тоді був головно уповаженим в справах постачання в Станиславові, М. Чечель, що виїхав урядником паризької місії, і М. Шраг, тоді радник місії в Будапешті. Як перше конкретне завданне мені й мойому будучому товаришеви поставлено — можливо скорше звязатись з Інтернаціоналом, що тоді захожувався коло свого відродження після війни, та ввести до нього У. П. С. Р.; завязати звязки з соціялістичними та демократичними орґанізаціями й ґрупами, і особливу увагу при тім звернути на Чехію, як важну посередницю між світом словянським і західнім.

Поки прийшли гроші від Ц. К. до Камінця, де я тоді пробував, я був протягом місяця фактичним редактором місцевої ґазети „Життя Поділля“, що стала тоді орґаном місцевого соціялістичного бльоку. До-

велось мені при тім бути свідком (більш ніж активним участником — в ролі почесного голови) нарад місцевого трудового конґресу скликаного заходами місцевого комітету У. П. С. Р., всупереч заходам уряду (що, зложивши закон про трудові ради, прикладав усі зусилля до того, аби зіставити його не здійсненим), і діяльности революційного комітета „охорони республики“, зложеного делеґатами центр. комітетів соціялістичних партій, та його заходів коло реалізації постанов конґресу, що закінчились гострим конфліктом з директорією, арештами членів центр. комітетів і ріжних „небезпечних осіб“, призначених на „фізичне усунення“.

Згадую про сі факти, котрі мені прийшлось пережити разом з партійними товаришами в переддень мого виїзду, тому що вони дуже докладно виявили, з одного боку, настрої трудового народу: його горячих бажань за всяку ціну припинити війну й дійти порозуміння з Совітською Росією, з другого: реакційні, не тільки против-соціялістичні, але й против-демократичні тенденції директорії, повну неможливість для соціялістичних партій дійти якогось порозуміння з нею і нарешті їх тверду постанову — облишити всяке співробітництво з сими директоріяльними кругами. Те, що було постановлено фракцією с.-рів ще підчас київського трудового конґресу, але зразу не було переведено твердо і послідовно, тепер нарешті ставало фактом.

В сім переконанню, що коли не обі соціялістичні партії, то принаймні У. П. С. Р. зайняла в сій справі тверду і ясну позицію, я й виїхав з Камінця за кордон 20. березня, разом з т. Жуковським, тільки що звільненим з камінецького арешту. Він одначе мусів іще заїхати до Рівного, щоб звільнитися з служби.

Доїхавши за кілька день до Станиславова, де я мав застати М. Ковалевського, намічелого мені в товариші, я довідавсь, що він також виїхав до Рівного. Дожидаючи його, я між иньшим мусів зайнятись місцевими с.-рами, котрих галицьким держ. секретаріят почав формально гнати з Галичини. Я вдавався в сій справі до держ. секретаріяту, але моя інтервенція не багато пособила, бо в кілька день по моїм виїзді наші товариші М. Шаповал і О. Федюшка-Євшан були арештовані й змушені виїхати з Галичини. Се між иньшим відбилось некористно і на моїй дальшій роботі, бо саме пок. Федюшка мав орґанізувати звязок між делеґацією і Ц. К.

Сей арешт був тим несподіванійший, що якраз в сім часі с.-ри дали згоду війти до нового кабінету, що формувався в Рівнім. Про сю несподівану зміну повідомив мене т. Жуковський, приїхавши з Рівного до Станиславова, щоб їхати разом далі. Від нього ж я довідавсь, що М. Ковалевський прийняв також місце в новім кабінеті, так що мені нема чого рахувати на нього, як товариша по делеґації.

Ся нова зміна в тактиці у. с.-рів знову робила неясною політичну позіцію партії, навіть взагалі політичну ситуацію, яка ніби-то була стала вияснятись після камінецького інціденту. Мотиви, переказані т. Жуковським — що, входячи до нового кабінету, виключно соціялістичного, зложеного тільки з с.-рів і с-д, наші товариші обставили сей крок такими умовами, які мають привести до скорої ліքві-

дації взагалі самого інституту директорії — сі мотиви не перекопували мене в раціональности сього кроку. Але змінити в нім вже не можна було нічого, — я навіть не мав часу зістатись довше в Станиславові, щоб докладніще виясннти пляни нових членів кабінету. Звістка про те, що на великодніх святах має зібратись конференція Інтернаціоналу в Амстердамі, змушувала мене яко мога спішити до Праги, щоб попробувати звідти поспіти на сю конференцію. Тим не меньше я відчув з усею силою, як ся зміна — присутність українських соціялістів, с.-рів в тім числі, в кабінеті директорії, утруднює позицію українських соціялістів перед лицем соціялістичних партій заходу і ускладнює роботу делеґації.

II.

Проїхавши до Праги, яко мога швидше, найкоротшою дорогою, я все-таки дістався туди вже перед самими великодніми святами, 18. IV, і переконався, що при тих відносинах, в яких опинились українські місії за кордоном, і при тім становищу, яке вони займають супроти мене, мені треба відложити всяку надію на те, щоб протягом яких 5 – 6 день дістатись до Амстердаму. Я не міг попасти на сю конференцію. Супроти того я поспішив протелеґрафувати тим товаришам (вказаним мені Ц. Комітетом), адреси котрих встиг розвідати — а саме Ісаєвичу і Шрагу, запитуючи, чи згодні вони прийняти мандат і чи не могли б дістатись до Амстердаму, ще поки там не скінчиться конференція. Тов. Шраг відповів, що не має ніякої змоги виїхати; тов. Ісаєвич повідомив, що готов виїхати зараз, як тільки дістане паспорт. Я вислав йому мандат, але паспортові трудности не дали й т. Ісаєвичу поспіти до Амстердаму. Конференція була дуже коротка, справи відложено до довшої, призначеної в Люцерні на 1. серпня. Туди треба було загодя приготовитись.

Розвідавши про порядок приймання партій до Інтернаціоналу, я рішив використати свій побут у Празі для того, щоб приготовити потрібний для того матеріял, в виді кількох інформаційних брошюр про партію і про ситуацію на Україні — для бюро Інтернаціоналу, для соціялістичних партій і взагалі західно - европейської публики. Протягом двох місяців, що я прожив в Празі, я приготовив і видрукував по-французьки під фірмою делеґації три такі брошюри: партійну проґраму з короткими вступними замітками про історію партії і позицію, яку вона фактично займає тепер: зміни в проґрамі й тактиці, внесені останніми подіями, радянський принціп, прийнятий підчас київського конґресу, і т. и. (Le parti socialiste-révolutionnaire ukrainien. Programme précedé d'une notice introductive de la délégation.) Далі — земельний закон Центр. Ради з короткими поясненнями про земельну справу на Україні (Le probléme agraire en Ukraine et la loi agraire du Centralna Rada (le 18. janvier 1918). І нарешті — огляд української революції за два роки, з короткими вступними відомостями про минувшину України і її впливи на її соціяльну структуру (La lutte sociale et politique en Ukraine, 1917—1918—1919).

Крім того, я навязав за сей час зносини з чеськими соціялістами, відновив і поширив свої звязки в кругах наукових і політичних, між иньшим — старався вияснити їм потреби й вимоги новоприлученої до Чесько-словацької республики Закарпатської України, на котру почали з ріжних сторін світу злітатись ріжні обрусителі.

Моя давніща знайомість з проф. Т. Масаріком, новим президентом республики, дала мені змогу — після того як на Україні протягом довгого часу я був відтятий від европейського життя — поінформуватись з компетентних джерел про політичну ситуацію та вияснити собі, наскільки має підставу орієнтація, взята директорією на Антанту. Розмови, котрі я мав з ним і з заступником міністра загран. справ Штепанком (міністр Бенеш був в Парижі, при мировій конференції), а також з відомим анґлійським публіцистом-словянофилом Сетоном Уотсоном (Scotus Viator), котрого в тім часі гостив у себе президент Масарік, а я був знайомий з ним теж ще зі Львова — куди він приїздив перед війною, студіюючи австрійські відносини, були дуже для мене цінні з сього погляду.

Вони впевнили мене, що Самостійна Україна не може сподіватись ні признання, ні піддержки від держав Антанти. З одного боку сі держави — особливо Франція і Анґлія — почувають себе морально винними перед Росією, котру так безоглядно і немилосердно використовували в війні в своїх інтересах і, врятувавши себе, її довели до повного розвалу і упадку. З другого боку, в західніх буржуазних кругах не вірять в те, що стара Росія, мілітаристична й імперіялістична, царська чи конституційна, таки вмерла дійсно. Вони думають, що вона відродиться, знову займе сильну позицію і тоді воздасть повною мірою всім, хто був відвернувся від неї, або робив що-небудь на її шкоду. Сим арґументом головно й орудували за кордоном всякі представники єдиної Росії: прийде, мовляли, Велика Росія знову і спитає кожного, як на страшнім суді — де ви були і з ким ви тримали тоді, як я була нища і поругана? І сей арґумент дійсно робив психольоґічне вражіннє дуже сильне.

Було ясно, що ні правительство французьке чи анґлійське, ні французька або анґлійська буржуазія не зважаться зробити нічого, що могло б виглядати на ослабленнє давніщої великодержавної ролі Росії, або розділ її території, навпаки підчеркуватимуть своє бажаннє всяко помогти їй відродити свою силу і значіннє. Коли Росія, не вважаючи на се, таки не відродиться, се вже буде її вина, але зараз мусить їй бути дана як найширша можливість для сього. Такий характер і мало зроблене в тім часі признаннє уряду Колчака, з забезпеченнєм автономії для деяких областей. По гадці отсих діячів, які мене освідомляли, Україна могла б щось виговорити собі у Антанти, тільки прийнявши федеративний принціп для нових відносин.

Але се мала бути федерація в рамках б. Росії, з виключеннєм тільки Фінляндії й Польщі. Утворення федерації на иньших, ширших підставах, скажім, федерації Словянської, до котрої війшли б західньо-словянські й балканські землі, або федерації Чорноморської в ширших розмірах, як ми то собі плянували на Україні в 1917.—18. рр.,

в антантських кругах так само не бажають, як і розділу. Їм зовсім не бажано, щоб ідея федерації стала в руках Росії знарядом розросту, притягання нових областей. Вони вважають своїм обовязком реставрувати Росію, але я мусів так вирозуміти, що сей свій обовязок антантські круги беруть чисто формально, і їм зовсім не залежить на тім, щоб відроджена Росія була сильною, добре орґанізованою, урівноваженою державою. Тому й яких-небудь ґарантій дійсного переведення федеративного принціпу в рамках нової Росії від держав Антанти даремно було б сподіватись. Особливо Україні — і так само Білоруси, що разом з нею й Кубанею була промовчана в ноті Колчаку: відносини сих „русских" країв зістаються вповні внутрішньою справою Росії.

З плянами ширшої федерації в тім часі виступили галицькі урядові круги. „Західня область Української Нар. Республики" аґонізувала тоді під польським наступом, спорядженим Антантою. До Праги оден за другим летіли висланці галицького уряду з порученнєм за якубудь ціну добитись помочи від Чехів, як єдиного порятунку в безвихідній позиції. Чехії пропоновано яку-будь конвенцію, унію, федерацію — яку-небудь форму, під котрою вона могла б підтримати Галичину против тяжкого ворога, що грозив її задавити, а Чехів відтяти від безпосереднього стику з східньо-словянським світом. Чехи розуміли всю вагу сього стику з „Руском" для себе, здрігались перед гадкою його втратити, — але мусіли незмінно відповідати, що нема на се волі Антанти: вона не бажає собі якої-небудь федерації Чехо-Словаччини з східньо-словянськими землями. Радили їхати до Парижу, там сю справу підняти і побачити, як вона буде прийнята.

Таку ж пораду дістав і я в відповідь на всі свої арґументації против антантської концепції східньо-европейського питання: їхати до Парижа, на місці, з першого джерела довідатись про заміри антантської політики і постаратись переконати її представників про її погибельність, коли маю про неї таке переконаннє. З чеської сторони мені обіцяно всяко уможливити сю подоріж, і не було причин не використати сеї можливости. Я виїхав з Праги і 17. червня був в Парижі, де застав і т. Ісаєвича.

III.

Коштувало се мені два тижні часу: з усею можливою докладністю перевірити інформації, дані в Празі, і переконатися в їх справедливости, виробити собі понятте про політичні пляни ріжних антантських кругів на сході Европи і про повну безнадійність директоріяльної орієнтації на них.

Я обійшов і опитав безконечне число ріжних політичних осіб: українських, ріжних словянських народностей, французьких, анґлійських, американських. Переважно се були офіціяльно не високо поставлені фіґури, ріжні референти, які могли мене поінформувати докладно і точно про позицію тих чи инших кругів і передати мої інформації в відповідне місце. З офіціяльними представництвами я не шукав звязку; про діяльність української місії мене інформував това-

риш по делеґації Ісаєвич, і сього мені вистарчало: на засідання місії я не ходив і з її головою майже не бачивсь. З офіціяльних російських представників не говорив ні з ким.

На моїх очах розлітались останні ілюзії, які ще були у деяких українських оптимистів, серед котрих найбільшим був сам голова української місії. Абсолютно неприхильне становище французьких правлящих кругів уже признавалось усіма, але ще зіставались деякі оптимистичні сподіванки, що до Анґлії і Америки. Клемансо вважавсь непримиреним противником України і загорілим прихильником Польщі (passion française, як се називали). На початку року в політичних французьких кругах була тенденція — представлена головно деп. Франклін-Бульоном. тодішнім головою парляментарної комісії загран. справ — узяти ініціятиву в орґанізації Східньої Европи на нових основах, прийняти в опіку Франції нові республики і під її контролею уставити їх відносини до Росії. Але Льойд-Джордж зручно спаралїжував сі пляни, відтягнувши деякі з нових республик: подав їм надії, що вони можуть краще забезпечити своє істнуваннє, не звязуючися з Францією, і акція Франклін-Бульона була вбита. Викликана ним в палаті дебата з приводу одеських подій дала нагоду Клемансо, чи його alter ego Пішонови, зібрати показну більшість для колчаківсько-федеративної політики: вона була офіціяльно санкціонована саме в сім часі.

Перед тим, 21. травня, Рада Чотирьох, верховний орґан Антанти, прийняла українську місію, з приводу її запитання в справі перерви в переговорах про Галичину. На сій авдієнції Льойд-Джордж звернувсь до української місії, властиво до Галичан, які входили в її склад, з такими запитаннями: коли Україна не могла б істнувати самостійно, кого вона вибрала б: Росію чи Польщу, і коли б Велика Україна стратила самостійність, чи Галичина все-таки зістанеться звязаною з нею? Се було очевидне зондуваннє з його боку: чи против французького пляну передачі, разом з Галичиною, провідної ролі па Сході Европи Польщі, не піддержали б Українці хочби під певними умовами, якоїсь орієнтації на нову реставровану і реформовану Росію? Українська місія, Галичане в тім числі, заявили, що не будуть вибірати між Польщею і Росією, бо стоять на повній самостійности України, і після сього Льойд-Джордж, очевидно, дав згоду на пляни Клемансо: підтримати претензії Польщі в східньо-европейських землях і піддержати реставраційні пляни Колчака-Денікіна-Юденіча в Росії.

Підтримати Україну по-за польською або російською конюнктурою ні французькі, ні анґлійські круги не хотіли: вони прийняли всі ті арґументи, котрі з польської й російської сторони висувались против Українців. Референт американської місії, проф. Лорд, виложив їх мені без церемонії — се були старі байки, що український рух сотворили Німці, що самі Українці не здатні до державного життя, і т. д. По сим мотивам держави Антанти не вважають можливим підтримувати плянів української держави, а техничну поміч (против большевиків) Українці могли б дістати від них тільки в тім разі, коли б погодились на передачу Галичини в польську окупацію і не ставились би непри-

мирено проти Росії (реакційної). Се було те саме, що три дні пізніще, 30. VI., уже офіціяльно, тільки без мотивів, сказав державний секретар Лансінґ представникам української місії: поки Українці стоять на позиції самостійности, вони не можуть дістати ніякої помочи від Антанти, і навіть технична поміч против большевиків їм може бути дана тільки через Колчака-Денікіна, котрих підтримуватиме Антанта.

В американських кругах все виразніще брала гору тенденція взагалі вийти з усякої участи в европейських справах і лишити їх власному промишленню, щоб не вскочити знову в яку-небудь нову війну, вискочивши так щасливо з сеї. Пригадки про моральні обовязки, прийняті на себе Америкою в політиці Вільсона, особливо про його голосні 14 пунктів, котрим надано таке значінне в европейських кругах, по просту нервували і виводили з рівноваги американських політиків, з котрими мені доводилось говорити. Ясно було, що в сих кругах українська справа не може рахувати ні на яку поміч.

Згадана авдієнція 30. червня дійсно зробила незвичайно гнітюче враження в українській місії, і більшість її висловилась за те, щоб після такого рішучого слова закинути всякі дальші переговори з мировою конференцією і з мотивованим протестом виїхати з Парижа. Але голова місії не прийняв сього рішення. Я з свого боку через т. Жуковського, який виїхав до Камінця в липні місяці, докладно поінформував Ц. К. про повну безвиглядність всяких орієнтацій на Антанту.

Але коли не можна було надіятись ніякої помочи від Антанти в політиці — то може в економичних, вповні нейтральних справах можна сподіватись якоїсь піддержки — як не від офіціяльних кругів, не від капіталістів, що звязали свої пляни з реставрацією старої Росії, то від орґанізацій кооперативних,? Таке питанне стало не тільки перед нами, але перед усіми, можна сказати, визволеними народами Росії, що мусіли шукати якихсь опорних точок для свого економичного життя, систематично підкопуваного в минулому російським централізмом, а тепер до ґрунту зруйнованого війною.

Скликаний в Парижі в сім часі (на дні 26.—28. червня) конґрес споживчої кооперації („союзної й нейтральної,“ як вона офіціяльно означалась) повинен був дати на се відповідь. В нім брав участь мій товариш по делеґації, і взяв участь також і я — щоб разом з ріжними представниками знищених війною малих народів: східно-европейських, балканських і всяких иньших, заінтересованих довозом предметів поживи, мануфактури, кредитами для своїх нових валют і т. д., поставити деякі питання загального характера.

Я поставив спеціяльно справу нейтралізації кооперативних транспортів і виймлення їх при всяких обставинах з бльокади нарівні з транспортами санітарними — оскільки вони призначаються для задоволення елементарних потреб мирної людности.

Справа признана була важною, — вона відкривала перед кооперативами далекі перспективи — але західньо-европейські кооперативи

чули себе занадто слабими і мало впливовими в політичних питаннях, щоб поставити таку далекосяглу справу. Справа зісталася в „трудах зїзду, так само — і вся кооперативна акція в поміч „малим народам“.

IV.

З огляду на се все, народам б. Росії, приходилось рахувати тільки на себе. Мусіли вони вернутись до старого гасла кооперації бувших недержавних народів Росії, проголошеного Центральною Радою в 1917. році. В тих днях — 20-х числах червня, кавказькі республики, загрожені Денікіним, що явно не хотів признати їх істнування, заходились коло спільного дипльоматичного виступу в сій справі і кілька разів скликали конференції для її обговорення. Запрошені на одну з сих конференцій, ми з т. Ісаєвичом постановили скористати з них, щоб утворити більш постійне представництво соціялістичних ґруп нових республик, котре могло б протиставити свою солідарну акцію обом російським централізмам: червоному, совітському і чорному, колчаківсько-денікінському, що загрожували їх істнуванню.

Сю орґанізаційну роботу ми почали від консолідації власних соціялістичних сил. Обговоривши на кількох сходинах з делеґатами у. с.-д. тт. Матюшенком і Дідушком справу нашої консолідації, ми списали з ними протокол, датований днем 22. червня:

„Ми, нижче підписані делеґати партій україн. соціял-демократів і соціялістів-революціонерів ц. т., зібравшися на нараду і обговоривши ситуацію, прийшли до виводу, що:

а) в сучасних обставинах потрібні як найтісніщі звязки українських соціялістичних партій з Інтернаціоналом;

б) сі обставини вимагають порозуміння і обєднання з соціялістичними ґрупами народів бувшої Росії й сусідніх країв;

в) в сих напрямах обидві соціялістичні українські партії повинні розвинути як найширшу і найінтензивніщу діяльність, в тіснім звязку між собою, виступаючи спільно й солідарно по всім спільним українській соціялістичній демократії питанням;

г) для переведення сеї діяльности мусить бути утворена постійна соціялістична орґанізація з осідком в важніщих політичних і соціялістичних центрах, які висуватимуться обставинами;

д) орґанізація ся повинна працювати в контакті з соціялістичними ґрупами народів бувшої Росії, і дуже був би користний спільний їх орґан на французькій і анґлійській мові;

е) для здійснення сих завдань повинний бути скликаний закордонний український соціялістичний з'їзд, яко мога скорше,

ж) підписані ж делеґати в вказаних напрямах зараз же розпочинають свою роботу.

За партію укр. с.-р. центральної течії М. Грушевський, Д. Ісаєвич. За укр. соц.-демокр. робітничу партію Б. Матюшенко, П. Дідушок.“

Тт. Матюшенко і Дідушок кілька день пізніще виїхали з Парижа і за паспортовими перешкодами вже й не вернулися більше. Через те реалізувати сей плян на паризькім ґрунті мала наша делеґація сама.

Незалежно від конференцій офіціяльних місій нових республик на теріторії б. Росії, в справі того спільного виступу против Денікіна, я запропонував представникам їх соціялістичних партій зійтись для обопільної інформації та обміркування спільних справ. Перше таке

зібраннє відбулось 30. червня, і після того соціялісти нових республик правильно що тижня сходились весь час аж до виїзду на Люцернську конференцію. На сі сходини, які звичайно відбувались по черзі під проводом Чхеїдзе і моїм, вияснялось принціпіяльне становище соціялістичних партий нових республик в ріжних питаннях, відносини до біжучих подій, обговорювались спільні виступи і способи інформації соціялістичних партий заходу про східньо-европейські відносини і потреби.

Як конкретні завдання, були поставлені: заснованнє спільного орґану для інформації заграничних кругів, солідарна акція в Інтернаціоналі в східно-европейськім питанню (поскільки певні спільні домагання обеднували всі соціялістичні партії), перед тим — орґанізація ширших сходин з місцевими французькими соціялістами для обопільного зближення й освідомлення.

З нагоди соціялістичних маніфестацій против інтервенції в Росії, призначених на дні 20. і 21. липня, була виготовлена спільна декляграція, яка вияснила позицію соціялістів визволених революцією народів; вона не була опублікована, бо самі маніфестації були відкликані.

З французькими соціялістами, окрім побачень сепаратних, були уряджені ширші сходини, за спільною вечерою, 18. і 23. липня. Вони випали незвичайно інтересно для обох сторін. З одного і другого боку виступили визначні соціялістичні діячі і в ряді промов вияснили, з одної сторони, ті ріжниці, які ділять демократію російську і „інородчеську“ в національно-політичних питаннях, з другої — погляди на сі розходження соціялістів французьких, або й ширше — західних взагалі. Присутні французькі соціялісти ріжних напрямів майже без ріжниць сходилися на страху східно-европейського „розпорошення“ (poussière de nations): розбиття економичних і культурних сил через утвореннє ряда нових республик. Представники сих республик ріжносторонно висвітлювали ті мотиви, які змушують визволені народи добиватись признання їх повної самостійности в данім моменті — не рішаючи зараз питань про можливости і форми кооперації в будучности. Була се свого рода проґрамна діскусія будучого спільного журналу, справа котрого рішалась паралельно з сим.

Орґанізація його завершилась сформуваннєм редакційного комітету (27. липня), зложеного з представників соціялістичних ґруп усіх десяти нових республик европейського сходу. Представники мали зложити від своїх ґруп по рівній сумі, щоб забезпечити істнуваннє журналу до кінця року, і вибрати техничну колеґію для ведення видавництва. На техничного редактора запрошено одного французького соціяліста — прихильника нових республик. Назву для видання уставлено таку: L' Europe Orientale. Pour la defense des nouvelles Republiques d' Orient. Виходити воно мало в двох виданнях, по французьки і по анґлійськи, два раз в місяць кожне, по 32 сторінки в випуску. Перший випуск мав вийти зараз по люцернській конференції, яка мала освятити відновлений союз визволених народів европ. Сходу (нагадую, що вже на нашім київськім конґресі 1917. року дві третини делеґатів народів

Росії реґіструвались, як соціялісти). Одною з умов кооперації в новім журналі було постановлено: не виносити спірних питань, які істнують між новими республиками, й не вести по ним полеміки в журналі: підносити те, що їх вяже, а не те, що розеднує — спірні питання рішати де инде. Так само — не виносити на сторінки журналу полеміки по тим ріжницям, які розділюють партійні орґанізації і політичні напрями чи ґрупування в середині поодиноких національностей.

Видатки видавництва мусіли бути значні, тим більше що з досвіду всяких таких підприємств ми предвиділи, що далеко не всі участники справді будуть спроможні заплатити свої паї. Щоб добути кошти па сей журнал і на виданнє інформаційних книжок про Україну, наша делеґація рішила звернутись до жертволюбности наших американських земляків, які незадовго перед тим фінансували досить значними сумами „українську раду“ в Парижі. Правда, ми мали в пляні звертутись до Ц. К. і через нього до тодішнього все-таки „соціялістичного“ кабінету, але наші надії на се джерело були невеликі. Ті інстанції, від яких залежали асиґнування, без рахунку і пляну розкидали гроші на офіціяльні місиї й інформаційні бюра, які без усякого звязку й порозуміння між собою випускали ріжні засуджені на безслідне заниканнє листки і брошури, — але нам від них, очевидно, не можна було сподіватись серіозної підтримки. Тим часом потреба в інформаційних виданнях і просто в реальних доказах істнування нашої мови, літератури, науки, була просто пекуча. Хоч на те тільки, щоб дати їх в руки і розвіяти наклепи польських і російських „шептунів“, які потихеньку пускали далі свої „інформації,“ що до самої війни ніякого українського руху не було, українські книги и часописи стали виходити тільки підчас війни — на німецькі гроші і т и. Оден американський інформатор, напр., зовсім серіозно просив мене якось — добути йому просто-таки кілька примірників українських книжок, підручників, журналів з-перед 1914 р., щоб довести істнуваннє всього того перед війною.

З сих мотивів ми дали почин заснуванню „Комітету Незалежної України,“ що мав зайнятись збираннєм фондів на інформаційну літературу, орґанізацією видань і інформації. Відповідно до нашого порозуміння з соц.-демократами, ми проектували зложити сей комітет з представників сих двох партій, запросивши, крім того, до участи де-кого персонально, а тим часом зложили провізоричне бюро, яке й звернулось до американських орґанізацій з прошеннєм підмоги.

З дрібніщих справ, якими ми займались в Парижі, згадаю відозву, видану від імени делеґації „до товаришів, повертаючих па Україну“ — до українських военнополонених і інтернованих в французьких концентраційних таборах, котрих тоді, після згоди з колчаківсько-денікінським „правительством“, почали висилати великими партіями до чорноморських портів. На бажаннє одного з делеґатів таких партій був зладжений короткий інформаційний листок про революцію на Україні і завдання українських соціялістичних партій, спеціяльно — про земельну проґраму соц.-революціонерів, і про причини українсько-московського конфлікту.

„Прибуваючи на Україну, як найскорше звязуйтесь з українськими соціялістичними партями, яка кому близше, і помагайте їм захистити Україну, очистити її від чужих військ, забезпечити волю і землю трудящому люду“ — такий був вивід з сеї короткої інформації, написаної з прийнятого нами становища — солідарної акції українських соціялістичних партій.

V.

З Парижа наша делеґація звязалася з бюром Інтернаціоналу (другого), що мав тоді осідок в Амстердамі. Ми переслали йому пашу заяву про бажанне партії війти в склад Інтернаціоналу, відомости про її сучасне становище й інформаційні брошури, видруковані в Празі, для освідомлення членів бюро про проґраму партії, її ролю в українській революції і т. и. Дістали від ґен. секретаря Гюйсманса запросини прибути на Люцернську конференцію, по можности днів за три перед офіціяльним її відкритєм, призначеним на першого серпня.

Відповідно до того, я з кінцем серпня вибрався до Люцерна, де й застав уже делеґацію соц.-дем., Ділушка і Матюшенка. Три дні пізніще, затриманий паспортовими формальностями, приїхав т. Ісаєвич. Крім того, ми запросили до помочи т. Толмачова, що пробував тоді в Льозані, а з Женеви на наші запросини прибули представники укр. кооперативів, з огляду що конференція мала, між иньшим, вияснити також і відносини соціялістичних партій до кооперативного руху.

Делеґати соц.-дем. на першім же побаченню повідомили мене, що наш паризький протокол співробітництва вповні апробований заграничною ґрупою с.-д. на її зборах в Відні, зложених з представників обох течій тоді ще єдиної укр. соц.-дем.: лівої, пізніщої комуністичної, і правої — до котрої належали оба делеґати на Люцернську конференцію. Віденська нарада признала також бажаним проєктований з'їзд українських соціялістів за кордоном і пропонувала мені висловитись що до часу і місця сього з'їзду. Згідно з сим, і наша робота на Люцернській конференції мала проходити в повній солідарности.

Першим актом її мала бути заява с.-д. що до приступлення У. П. С.-Р. до Інтернаціоналу. Для прийняття якоїсь нової партії до Інтернаціоналу вимагається прихильний відзив партій тоїж народности, вже раніше прийнятих. Партія у. с.-д., прийнята до Інтернаціоналу на Бернській конференції того року, мала дати свій відзив про наше приступленне і висловилась за його бажаність.

На конференції ми рішили виступити з спільною деклярацією загального характеру і з специяльною резолюцією в галицькій справі: против окупації, переведеної Поляками і рішення Найвищої Ради Антанти на їх користь. Ставили своїм завданнем добитись на сій конференції ясного і недвозначного признання Інтернаціоналом права України на самостійність, тому що на попередній конференції — Амстердамській — ся справа, поставлена у. с.-д., не дістала відповіді вповні катеґоричної. Наслідком опозиції деяких прихильників єдиної Росії (особливо виступав її оборонцем французький соціяліст Льонґе,

„внук Маркса“), гадки поділились, і право України на самостійність було признане в формі умовній — оскільки за се висловиться український нарід. Тим часом за деякими иньшими народами б. Росії, які разом з Українцями ставили се питанне, їх право на самостійність було признане в формі вповні катеґоричній.

В сій справі ми мали конференцію з делеґатами иньших народів б. Росії, і в ній була прийнята пропозиція доклацчика по політичному питанню Реноделя: замість виносити окремі резолюції про право поодиноких народів, прийняти одну загальну резолюцію про право на політичну самостійність народів бувшої Росії, і при тім назвати для прикладу кілька імен народів, котрих право представляється вповні ясним — в тім і Україну. Таке розвязанне справи було признане нами користним і вдоволяючим, бо памулювати уха сеї конференції справою народів б. Росії ми не вважали добрим з мотивів тактичних.

Перед Люцернською конференцію стояла незмірно гостра і дражлива справа, яка, мов мечем, розтинала соціялістичний світ в сей критичний момент відродження з тяжкої кризи, спричиненої війною: справа Совітської Росії і відносин до неї та звязана з сим оцінка діяльности московських большевиків. Московський Інтернаціонал уже завязавсь і став конкурентом II Інтернаціоналу, в момент, коли партіям, зібраним в нім, треба було як найбільш однодушности, вирозумілости і розваги, щоб залічити глибоку рану, задану розділом між „оборонцями“ і тими, що не приймали війни — „дефетистами“, як їх називали Французи. Ситуація ще не була такою критичною для II Інтернаціоналу, якою вона стала півроку пізніще, але небезпека, або принаймні напруженість положення вже відчувалась. Швайцарські соціялісти в переважній части висловились за Московський Інтернаціонал, до Люцернської конференції поставились неґативно, її засідання бойкотувались місцевими соціялістами. Соціялісти італійські, іспанські, норвежські, угорські, американські не брали участи в ній в цілости або в переважній части, вважаючи старий Інтернаціонал безповоротно скомпромітованим ухильчивою тактикою його бюро підчас війни — не додержаннем старого принціпа „війна війні“. І ті лівіщі партії, які брали участь в конференції — як німецькі незалежники, „нова більшість“ французької партії (Кашен-Льонґе), незалежна робітнича партія анґлійська (Рамзай-Макдональд), теж підозріливо споглядали на правіщі ґрупи, вважаючи, що з ними відреставрувати Інтернаціонал ледве чи вдасться. Особливо під огнем були німецька „партія більшости“, яка безоглядно підтримувала свій уряд підчас війни, і тепер її робили відповідальною за війну та домагались суду Інтернаціоналу над нею.

Пробним камінем можливости порозумітись і йти разом в відбудові Інтернаціоналу та мірою дійсної соціялістичности в сій ситуації ставала позиція цілого Інтернаціоналу і поодиноких ґруп його що до Совітської Росії, і тут дійсно помічалось виразне розходженне. Тим часом як в осудженню політики Антанти і свіжо-підписаного Версальського договору всі ґрупи сходились, — у відносинах до Совітської Росії, до диктатури пролетаріяту, до III Інтернаціоналу вони розходились значно.

Бюро конференції — голова*) Гендерсон (анґлійська робітнича партія), ґен. секретар Гюісманс (бельґійський центр), голови обох комісій конференції (представники правих соціялістичних ґруп Швеції й Голяндії), зовсім не крились з своїм неґативним становищем супроти большевизму і показували охоту, опираючись на соціялістичні партії „малих народів“, в тім і делеґації „нових республик“, в разі чого й переголосовувати лівіщі партії. Се витворило дуже напружений і непевний настрій. Справа Інтернаціоналу була поставлена на карту, і українські соціялісти, а особливо делеґація наша, опинились в дуже труднім і дражливім положенню. (Далі буде.)

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

Відношення У. П. С. Р. до мирових переговорів в Ризі.

3. жовтня б. р. у Відні відбулося всенародне віче місцевої української робітничої кольонії. Дебатувалась справа мирових переговорів в Ризі. Ґрупа українських соціялістів-революціонерів виставила своїх промовців, котрі розвивали перед авдиторією погляди У. П. С. Р. на цю справу і предложили зібранню нижчеуміщену резолюцію.

У. П. С.-Р., виразниця волі українського трудового народу і оборонниця його інтересів, особливо трудового селянства, сеї основи українського народу, не приймає участи ні в однім з тих правительств, які виступають тепер іменем Української Республики. Через те в переговорах, які ведуться в Ризі про політичні відносини Сходу Европи, в тім числі й України, члени сеї партії також не можуть приймати якоїсь офіціяльної участи, розуміється, такі члени, які стоять в звязку з партійною управою, на ґрунті прінціпіяльних заяв партії, а не відійшли фактично від неї. Тому зак. делеґ. У. П. С-Р., маючи поручення при всяких з'їздах і конференціях за кордоном інформувати про становище партії, вважає своїм обовязком зазначити позицію, котру У. П. С.-Р. займає в питаннях, які трактуються на згаданій конференції або з нею звязані.

1. Що до уряду Петлюри, або так званого уряду У. Н. Р., делеґація заявляє, що сей так званий уряд являється вповні фіктивним не тільки тому, що своє істнування він протягає на території, окупованій Поляками, і являється тільки фірмою, під якою реакційна шляхетська Польща здійсняє свої імперіялістичні пляни на Україну, але й тому також, що ще перед своїм крахом на Україні ґрупи деклясованої інтеліґенції, котрі купчилися наоколо сього „уряду Директорії“, вповні відірвались від трудового народу України, зрадивши його інтереси, а сама директорія позбавила себе всякої юридичної підстави ще перед виходом із України. Вихопивши власть у трудового конґресу, покликаного нею до життя в ролі верховного орґана власти, вона самочинно ліквідувала його, а потім член директорії Петлюра ліквідував і саму директорію. Як се заявив Ц. К. У. П. С.-Р. в своїх резолюціях 20. V., підчас польської окупації Київа, а закордонна делеґація в своїй декларації 24. V., сей уряд Петлюри, який себе на-

*) Властиво — містоголова, що заступав голову — Брантінґа.

зиває урядом У. Н. Р., не має ніякого права виступати іменем У. Н. Р. і українського народа, і всякі акти, зобовязання і заяви його неправосильні, а для українського народа не обовязкові.

2. Единим фактично істнуючим правительством України і Ц. К. У. П. С.-Р. і делеґація вважають совітське, або харьківське правительство, яке стоїть на позиції диктатури пролетаріяту, котру в приложенню до України У. П. С. Р. хоче реалізувати, як диктатуру трудового народу. Делеґація з вдоволеннем констатує, що се правительство і сов. прав. Росії, при нагоді переговорів з Польщею, з усією рішучістю проголосили принцип повної суверенности і самостійности України і застерігли, що навіть федерація радянсько України в Р. С. Ф. С. Р., коли б і була переведена, не може постави и Української Республики на становище тих республик, які творяться в рамках Р. С. Ф. С. Р. Делеґація бачить в тім потверження сподівань, що реальним розвитком подій російські комуністи, коли схочуть остатись вірними своїм завданням, кінець кінцем будуть приведені до необхідности прийняти щиро й повно ідею суверенности і незалежности українського народу. І коли ще перед сими проголошеннями, підчас першого польсько-петлюринського наступу на Київ, в польській окупації, Ц. К. У. П. С.-Р. вважав своїм обовязком заманіфестувати свою ідейну солідарність з совітською революцією, тим більше тепер, в часі нового консолідованого наступу контрреволюційних сил: польських, петлюринських, врангелівських, під загальним проводом світової буржуазної реакції, зак. делеґ. мусить підчеркнути ідейну солідарність з совітською Росією, як тою силою, що бореться за світове визволення трудящого люду з-під залізної пяти світового капіталізму.

3. Але делеґація не має ще доказів того, що сі проголошення означають повну і щиру ліквідацію старих тенденцій трактувати Україну, як російську провінцію, використовувати її в інтересах совітської Росії, правити Україною з московського центра, всупереч всім давніщим проголошенням її самостійности і суверенности. Опираючись на червону російську армію та силкуючись дати штучну перевагу над трудовим селянством слабосилому індустріяльному пролетаріятові України і усунути від всякого впливу і голосу українські радянські партії, які являються природніми провідниками українського трудового народу, IV. Конґрес, від котрого прийняло власть нинішне совітське правительство України, був зложений в переважній більшости з представників російської червоної армії і не виражав волі трудових українських мас. В своїй практичній діяльности се совітське правительство, позбавлене звязку з трудовим українським народом, не може виявляти дійсної волі трудових мас України. У. П. С.-Р. признає вповні правосильним і відповідаючим завданням соціялістичної революції тільки те радянське українське правительство, яке буде орґанізоване конґресом рад трудового народу, спиратиметься на українську червону армію і поступатиме в контакті з українськими радянськими партіями. Акти ж нинішнього совітського правительства вона вважатиме правосильними лише постільки, поскільки вони не розходитимуться з інтересами українського трудового народу.

4. Виходячи з сього становища, зак. дел. У. П. С.-Р. не заперечує права делеґації совітського правительства України представляти на рижській конференції Українську Республику і вважає, що акти її дістануть правомочність і обовязуючу силу для українського трудового народу по тім, як вони будуть ратифіковані правильно орґанізованим представництвом українського трудового народу. Але в інтересах революційної акції У. П. С.-Р. рішучо обстоює єдність українських земель і неподільність трудових мас України. Всяке нарушення одноцільности української території в питаннях про Галичину, Буковину, Холмщину, Волинь чи иньшу українську країну Зак. Дел. У. П. С.-Р. рішучо опротестовує, тому що воно суперечило б інтересам трудовоо українського народу і його волевиявленням, які зараз не можуть бути заступлені иньшими. Галичина актом 3. січня 1919. року приєдналась до Української Республики і не може бути відділена від неї в цілости або части або відокремлена в самостійну республику. Таке відокремленє зак. дел. У. П. С.-Р. вважає шкідливим для інтересів українського трудового народу і настоює на тім, щоб Галичина й Буковина були привернені до Української Республики в її едино можливій і доцільній формі — української соціялістичної радянської республики, так само Холмщина, окуповані части Волині й Поділля, та українські части Бесараоії.

5. Орґаном, правосильним ратифікувати мировий трактат, прийнятий делеґацією совітського правительства України, зак. дел. У. П. С.-Р. вважає Конґрес Рад України, зложений з представників рад місцевих, свобідно орґанізованих, з можливим захованнєм принціпу рівного представництва трудового народу України. Передумовою такого скликання зак. дел. У. П. С.-Р. вважає орґанізацію української червоної армії, котра, в міру поступу сеї орґанізації, перейматиме на себе охорону української території.

6. Зак. дел. У. П. С.-Р. сподівається, що в інтересах світової революції мобілізація всіх революційних сил для її активної піді держки і розвитку, введенє українськго трудового народу в ряди середеволюції в його цілости настільки цінне і важне, що совітські партії всіх народів, як українські так і російські, польські, румунські, угорські, німецькі й иньші, підтримають сі домагання і уваги делеґації, подиктовані щирим бажаннєм успіху світової соціялістичної революції.

ПАМЯТИ ПОГИБШИХ ТОВАРИШІВ.

М. Євшан.

(Замість некрольоґа.)

23. листопада 1919 р. у Виниці вмер Микола Федюшка, відомий в літературі під назвою М. Євшан. Вся літературна діяльність його пройшла під прапором політичної безпартійности, одначе глибоко помилились би ті, що цього критика-естета, критика-психольоґа вважали б за байдужого до політичних і громадських справ, бо навіть зовнішні факти суперечать цьому: в публіцистику М. Євшан рішучо пішов за останні роки його життя, прийняв участь в революції і заявився торік

за приналежністю до партії українських соціялистів-революціонерів, активно взявшись за орґанізацію першої ґрупи нашої партії в Галичині.

Коротке, але кипучо-творче, духово-змістовне було життя т. М. Євшана. Він був представником тієї нової ґенерації нашої інтеліґенції, що вже не задовольнялася ідеалами старого народництва в літературі і житті, а шукала нових шляхів для всебічного самоозначення. На російській Україні це було покоління міжреволюційної доби, що вже дихнуло було свіжим повітрям революції 1905—6 рр. і вже далі хотіло дихати повними грудьми, не задовольняючись вузькими рямцями проґрам 80—90. років минулого століття з їх тихим культурницьким самозаколенням і каганцями обивательщини, примітивним каменярством. Худосочний „реалізм" в літературі, а політичний демократизм в житті, які були ідеалом нашого сірого народництва, вже незадовольняли, і перше покоління XX. віку пішло в політичну боротьбу, в культурне новаторство, в мистецько-творчі шукання, намагаючись творити повне життя, просторе для вицвіту індивідуальности з усіма її розбудженими силами. Розширити рямці українства, наповнити його новим змістом, дати ґрунт для соціяльно-революційних змагань, не боятись політики, а йти в неї, закликати маси для участи в житті, зробити українство актуальним питанням, з новочасним змістом — такий був напрям нового покоління.

Одним з його представників у Галичині був М. Євшан.

Духовна суть його була — суть самотника з народу; що неймовірно настойчиво домагався з систематичністю і упертістю селянина — самозначення в житті, усвідомлення його, пізнання своїх сил, незвичайного стремління до удосконалення їх, свого я. Людина є творець свого життя. Розвиток сил людини — в цьому мета. Кожна людина повинна виявити свій „внутрішній максімум". Це іменно важно для субєкта і для суспільства. Людина, що має щось своє і виявляє його на вні — вона є творчим елементом в суспільстві. Для суспільства власне це й потрібне: з сих окремих людей складається його сила, його розвиток. М. Євшан, як літературний критик, шукав таких індивідуальностей, їх вважав за творців приросту суспільних сил, шукав їх не лише в літературі, а на всіх полях людської діяльности.

Цей світогляд критика можна би назвати іманентним субєктивизмом. На нім будується віра в людину, як творця історії, як її причину, так її мету. Суспільство, в якому є простір для розвитку кожної індивідуальности; суспільство, яке через цю свободу індивідуальних сил стає дужчим, кращим, було його ідеалом. Як Українець, він відчував, що для визволення нашого народу треба таких сильних індивідуальностей, бо лише вони могли бути движучою силою визволення. Тому він мріяв про культуру сильного духа, духа бунту, духа революції Це була система індивідуалізму, по якому суспільство повинно бути найсприятливіщою сферою розвитку індивідуальностей, а ці творчі індивідуальности повинні збогачувати зміст суспільних відносин.

Коротко — це система соціяльного або краще — соціялістичного індивідуалізму. Зрозуміло, чому безпартійний раніш т. М. Євшан, коли

наступив час реалізування ідеалів, час збройно-активної боротьби — він вступив в ряди носителів революційного соціялізму.

Як письменник, він визначався незвичайною силою слова, ясністю думки, внутрішнім напруженням сил, що чулася за кожним його словом. Умів прибирати свої вирази в обєктивно-спокійну форму. Найліпшим його твором є „Шевченко“, „Куди ми прийшли“, збірник статтів „Під прапором мистецтва“ і ряд прекрасних літературних нарисів, друкованих в „Українській Хаті“ і „Літ.-Наук. Вістнику“. Багато нарисів психольоґічних портретів з української і европейських літератур.

Зібрані його твори представляли б постійно прекрасну духовну страву для українського читача. Такі постаті в літературі трапляються не часто, а в нашім — тим більш.

Життєвий шлях т. М. Євшана був недовгий (він умер на 31. році життя), але повний тих „українських злиднів“, які оточують кожну нашу шукаючу одиницю Народ в національній і соціяльній неволі — таке становище і його навіть і ліпших одиниць. М. Євшан — син галицького селянина з Войнилова (біля Станиславова), скінчив станиславівську укр ґімназію, де вже в остатніх клясах поважно працював над вивченням укр. письменства, читав реферати, працював в укр. гуртку. 1908. року поступив на фільозофичний факультет Львівського університету. В літку 1909. року вперше навідався на Наддніпрянську Україну і повторював ці поїзденьки майже що-року, близько зійшовшись з редакцєю „Української Хати“, в якій працював, як ідейний спільник.

Війна 1914. року одірвала його від любої праці, кинула устрашний вир, як австрійського офіцира. Був кілька разів ранений. 1918. року в-осени виступив активно, як український революціонер, і взяв з своїм полком Перемишль. Оповідав докладно про цей час і дуже жалував, що вперше повірив українській галицькій „інтеліґенції“, яку взагалі вважав нездібною до революційної творчости. Вона, на його думку, загирила революцію в Галичині. Весною 1919. року був у Станиславові одним з ініціяторів орґанізування соціялістично-революційної ґрупи, приймав участь в селянсько-робітничому трудовому Конґресі в Галичині і стояв в різко опозиційному становиці проти політики галицької буржуазії, як промовник на зборах, як член ред. соц.-рев. тижневика „Нове Життя“, котрий проіснував 10 день, бо галицький буржуазно-консервативний „Державний Секретаріят“ арештував всю редакцію (М. Євшана, В. Пачовського і мене). Катастрофа, на прихід котрої вказувало „Нове Життя“, таки прийшла. Галицьке військо помандрувало на Україну. Як жовнір революції, пішов з ним і М. Євшан. На Україні, яку так гаряче любив, для визволення котрої присвятив усі свої духово-творчі і фізичні сили, вмер у Винниці, захворівши на тиф і запалення мозку.

Перед памятю благородного борця за визволення трудового люду, за соціялістичну Україну кожний соціяліст український схилить свою голову. Хто згубив у йому близького інтимного друга, жаль тих ніколи не буде віджалуваний...

М. Шаповал.

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 4. „Борітеся-Поборете!“

Друкарня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8—10.

ЕПЕРІОДИЧНО * № 4 * ЛИСТОПАД ГРУДЕНЬ 1920

ОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріяту Закордонної Делеґації У. П. С.-Р.

Секретаріят Закордонної Делеґації сим повідомляе, що в Празі заснувалась Празька Орґанізація Української Партії Соціялістів-Революціонерів.

Всім товаришам, які перебувають в межах Чехо-Словаччини, пропонуеться зареґіструватись у Секретаря Орґанізації — тов. Гр. **Грицая**.

31. жовтня 1920 р.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Мих. Грушевський.

На село!

(Чергові завдання української трудової інтелігенції.)

I.

Кілька день тому закінчилась робота заграничної ґрупи Української Партії Соціял.-Революціонерів по виробленню проекта нової проґрами партії, в котрій мав честь брати участь і я. Ініціятивна ґрупа поставила своїм завданнєм подати можливо повний образ того, як партія уявляє собі устрій і житє соціялістичної України. На основах загальних с-рівських принціпів, використовуючи принесений революцією досвід, вона подала в ній суцільну систему господарства, соціяльних і культурних відносин в розкріпощеній, визволеній від панування капітала і буржуазної держави хліборобській, мужицькій країні, як наша Україна. На сім стала ся ґрупа — бажанню вказати, в що вірувати, чого сподіватись і до чого стреміти належить українському соціялістови. Або й ще ширше — чого триматись взагалі Українцеви, відданому інтересам людського колективу: сього малого — національного, і ширшого — загальнолюдського. Бо вся проґрама, в дусі провідних ідей с.-рівства, перейнята сим почутєм гармонії індивідуального і соціяльного, національного і вселюдського.

Але — вона не дає відповіди на питаннє: що треба робити зараз, в найближчій хвилі, не чекаючи, аж соціяльна революція запанує на Україні і наоколо її. До чого прикладати свою працю до того часу, аж державна орґанізація зможе взяти на себе всі ті великі завдання, які складаються на неї, і українські соціялістичні партії сміливо і без вагань зможуть прийняти на себе обовязок — здійснювання начеркненого ними ґрандіозного господарського і культурного пляну, щоб дати громадянству з рук державно-громадської орґанізації, в кращій і достатнійшій формі, все те, що давнійше сяк чи так подавалось приватною ініціятивою.

В проґрамі справедливо підчеркнено, що повне здійсненнє сього пляну можливе тільки тоді, коли соціялістична революція обхопить світ, а принаймні — коли вона міцно опанує не тільки Україну, але й комплекс країв і держав, які її окружають — Росію, Білорусь, Польщу, Угорщину, Румунію і Балкани, Малу Азію і Кавказ, і соціялістичний лад стане тут твердою погою, не боячись ніякої атаки зовні, ані контр-революції з середини. Се дійсно дуже важно для України, і все

свідоме українське громадянство повинно в сім напрямі орієнтувати свою роботу. Виходячи з сих мотивів, в інтересах світової революції, У. П. С. Р. виключила для своїх членів боротьбу против російських комуністів, маючи на увазі їх ролю провідників світової революції, і признала потрібною як найбільш енерґійну участь в сій останній. Але се теж на далекі перспективи. А що зробити, поки соціялістична революція не забезпечена ні на Україні, ні в Росії, коли кожного дня з трівогою розкриваємо часопись: чи не сповнились пророцтва буржуазії про перевороти в Росії, — не кажучи вже про иньших сусідів України, на котру з одного боку наступає реакційна Польща, з другого добровольці Вранґеля, з третього куються ріжні інтернаціональні реакційні інтриґи? Що робити зараз для тої економичної централізації, для обєднання в державній монополії всього великого промислу, всього економичного і культурного розподілу, коли велика продукція і транспорт так безнадійно розбиті, коли порти в чужих руках, Донецьким басейном роспоряджається Москва, і взагалі Україна фактично позбавлена всякої економичної самодіяльности, а правиться роспорядженнями з Росії? А хочби навіть російські комуністи послухали розумної ради й якогось гарного дня передали правліннє Української Радянської Республики в руки українських радянських партій, — що ґарантує господарське й культурне житє України від нових тяжких пертурбацій, завдяки ріжним найнитам світового капіталу, будуть вони називатись Вранґелями, Пілсудскими чи якось инакше?

Ініціятивна ґрупа стала на тім становищу, що партійна проґрама повинна вказувати для загальної орієнтації більш постійні й основні перспективи, витягати ж з їх становища чергові завдання праці й орґанізації повинні окремі члени, за свій страх і відповідальність, так би сказати, і для виясненння сих завдань відкрила сторінки свого видавництва. Я користаю з сього і подаю до ширшого відома ті гадки які я розвивав в тіснійшім кружку ініціятивної ґрупи і які знаходили в нім прихильників.

Буду рад, коли люде, які стоять в самій гущі нинішнього українського життя, обміркують їх і виберуть з них те, що може послужити на користь хвилі — незалежно від тих дальших соціялістичних перспектив, котрі розвиває проєкт нової партійної проґрами.

Їх, сих людей, що виходять не з теоретичних формулок, а з реальних обставин нинішньої України, я певен, не збентежать сі проби підійти до розвязання проблеми економичного і культурного відбудовання України, минаючи розбиті велико-міські центри, зруйновану велику промисловість, розпорошену і знищену індустріяльно-робітничу верству, і не ждучи нової індустріялізації й урбанізації України, иньшою так би сказати — сільською стежкою наблизити її до кінцевого завдання — орґанізації світової федерації праці. Те, що на поверховний погляд марксиста може здатись тільки „дрібно-буржуазною утопією“, в дійсности зовсім реальною дорогою може вести нас до здійснення сього ідеалу, не ждучи, поки на Україні виросте могутня пролетарська верства, здібна творити її економичне і культурне житє.

Я думаю, що які б не були помилки в деталях сього пляну, він стоїть на реальнім ґрунті, і в кождім разі у вказанім ним напрямі треба шукати виходу з нинішнього неможливого стану, не топчучись на місці в очікуванню якоїсь чудодійної зміни, яка б вивела Україну на протоптані стежки соціялістичного мишлення.

II.

Слідячи за розвоєм подій европейського і ближче нам — східньо-европейського життя за останні роки, за тими явними і скритими пружинами, які виявляли себе або давали себе в них відчувати, я думаю, що кождий, хто будує щось на Україні, велике чи мале, на широку чи навіть дуже скромну міру, мусить рахуватися з можливістю ще довгої доби замішанини та всякого роду пертурбацій і переворотів. Ґеоґрафічні умови, непережита ще спадщина старої Росії й „історичної Польщі", економична заінтересованість в наших засобах ближніх і дальніх пінкозбирателів дають для них занадто пригожий ґрунт, аби можна було сі пертурбації скоро і радикально ліквідувати. Хаотичність українського життя, вічні зміни (і то ґрунтовні — обороти на 180 степенів, як то кажуть) української політики за останні роки скріпили в чужинцях переконанне, що Україна не здатна до самостійного державного житя, і все питанне тільки в тім, хто, коли і як нею заволодіє.

З того виходить, що ріжні сили, з ріжних боків, ще довго силкуватимуться підбити собі Україну. Триматиметься в сусідстві комуністична революція — для неї український соціялізм все буде занадто правим: націоналістичним, дрібнобуржуазним, аґрарним, і все зіставатиметься спокуса для ріжних доктринерів взяти Україну в свої руки, щоб вивести її „на справжню дорогу" (або — використати її засоби „для справжнього комунізму"). З другого боку всесвітній капітал все буде шукати способу (тим більше, що буржуазні недобитки України нагадуватимуть йому про се щоденно), як небудь влізти до сеї „дрібнобуржуазної країни" і через неї дістатись до глибших огнищ комунізму. Візьме перевагу, чи просто стане наростати реакція — вона знову почне від України відбудованне старої Росії і старого ладу.

В сих обставинах головнійші культурні й економичні центри України — Київ, Харків, Одеса, Львів завсіди стоятимуть під ударом, житимуть під вічною загрозою нападу, захоплення, паралїжу, так само й найважнійші наші економичні райони — донецький, катеринославський, дрогобицько - бориславський. Подача суровини, продукція фабрична кождої хвилі може розстроїтись, і вся централізована економична система, державний плян продукції й постачання спаралїжуватись — і зіставити людність безрадною й безпомічною. Чим більше вложиться національного богацтва й праці в орґанізацію такої централізованої системи й її продукційних центрів тим більша небезпека буде нового обрабовання нації якимсь ворожим наскоком і тим більша буде спокуса ще раз спробувати обезсилити і спаралїжувати український рух, українське жите й його відпорну силу таким захопленнем або загрожуваннем його економичних центрів та їх засобів.

І так може бути по два-три роки, а може й десять-двадцять, поки урівноважиться розбурханий світ, і спеціяльно — розбурхана східня Европа, з одного боку, а з другого — виросте економично й культурно український нарід і виявить свою відпорну силу настільки ясно і недвозначно, що й найбільше обмеженим імперіялістам стане ясно, що тут не розживешся. Може се при якихось особливо сприятливих обставинах наступити скоро, а може й затягнутись. Ліквідація такого монструального утвору, як Росія, в котрий вбито стільки місцевого й закордонного капіталу, замішано стільки ріжнородних інтересів — викликала б немалого часу навіть в повній ізоляції. А що ж сказати про ту загально-світову крізу, що раз у раз входить і ускладнює сю ліквідацію.

Обставини незвичайно несприятливі для скорого покінчення сього процесу, і особливо — для України: через ті зовнішні незвичайно тяжкі умовини і через те, що не сконсолідувалась сама українська нація, яко така.

Через те використовувати моменти рівноваги й затиша, щоб орґанізувати подачу і обмін сировини й продуктів державною машиною в всеукраїнських розмірах — се добре, потрібно і повинно. Але треба все рахуватись з можливостями, що хтось сторонній вхопить корбу сеї машини, що якийсь камінь з чиєїсь запазухи влетить і розібє якусь передачу, або чиясь рука одкрутить шрубку — треба думати, щоб і в такі часи економичне й культурне житє не спинялось, не приходило до такого розвалу й руїни, яку бачимо зараз. Щоб воно таки обслуговувалося — коли не продукцією фабричною, то хоч кустарною, щоб воно мало свої апарати „на чорний день" — так як обережні хазяї держать дома нафтяні лямпи на випадок капризів електрики і ставлять грубку в домі з центральним огріваннєм. В часах, коли штрайки і забастовки стали явищем битовим, така обережність дуже похвалялась. І її треба в широких, краєвих розмірах виявити в орґанізації українського житя. Україна стільки разів погорала, що й нову її будову треба ставити, рахуючися з можливостями нового пожару.

Бо ставити таки треба, і відкладати до того часу, коли всяка пожарна небезпека минеться, ніяк не можна.

III.

Оден з товаришів мої гадки на сю тему назвав „революційним песімізмом". Не прийняв я і не прийму такої характеристики. Як усе життє в моїй роботі я був навпаки повний віри в кращу будучність людства, і українського народу спеціяльно, так і тепер зовсім не песімістично дивлюсь на вислід нашої революції, і ще меньше підстав для песімізму знахожу що до нашої будучини.

Жаль, розуміється, що наші пляни безкровної революції і мирної будови українського національного життя, можливо без конфліктів і різких пертурбацій, з котрими ми вступили до революції, і вся та кропотлива, муравельна праця, котрою Центр. Рада збирала Українську Землю, розбилась о вмішаннє сторонніх сил, і революція, вирвавшися

з нашого проводу, пішла своїм стихійним, істо революційним розвитком.

Але на мій погляд, в сій стихійній революції гине тільки те, що не звязане орґанично з краєм і з його трудовим народом. Край і його трудова людність так би сказати „чистяться“ від усього паразитарного. їм чужого, самі ж мають всі шанси вийти з сього процесу ще більше скріпленими, оздоровленими, оновленими в своїй творчій силі й енерґії.

Отже процес хоч і тяжкий, прикрий, особливо для сього орґанично з землею незвязаного елементу таки навіть до розпуки не переносний (ще б таки — іде просто відмирання сього елементу, оскільки він не знайде в собі якоїсь здібности акомодації, приспособлення — вростання в землю й її трудову людність) — але головному він не загрожує. За український трудовий нарід, сього основного представника, основну підвалину життя краю і нації, боятись нема причин.

Жаль, що українська інтеліґенція не витримала революційного іспиту, в значній часті відскочила від народу, вдарилась в контрреволюцію і анті-соціялізм. Се велика шкода, і трудовим масам прийдеться з себе творити нові її кадри.

Жаль, що неукраїнські елементи України не зварились в огні революції в одну масу з українським народом, а навпаки — ще більше поглибилась межа, що їх ділила, і українському народови прийдеться самому будувати нову Україну.

Але кінець кінцем — Ucraina farà da se, Україна обійдеться своїми силами, як ми се говорили чверть століття тому, коли український рух вважався видумкою групки фантастів, — і скажемо ще з більшою впевненістю тепер.

Бере нетерплячка, що процесу її будови не можна прискорити якими небудь скородійними реактивами. Але щож робити! Треба терпеливости, видержки, холодної розваги. Я позволив би собі порівняти — пп. лікарі нехай вибачать за можливі недокладности (кожде порівнання не вповні точне!) — теперішню Україну з тифозним хорим. Лікарства на хоробу нема, є тільки деякі загальні гіґієничні засоби. По всім даним орґанізм повинен вийти з хороби ціло. Здорові клітини мають всі шанси відродитися з новою силою коштом тих слабших, які згинуть в сій горячці. І всім рідним і близьким, що окружають хорого, зістається тільки пильнувати чим можна улекшити орґанізмови процес боротьби з розкладовими силами і відновлення його житєвих засобів.

Революційний процес виявив житєздатність, відпорність і енерґію відродження нашої народної стихії — українського селянства. Основна тканина його життя — сільські громади не роспались, не ослабли, навпаки виявили повишену енерґію своєї інтеґрації, свого скріплення, своєї орґанізованости. В сих клітинах лежить запорука нового розвитку і зміцнення всього краєвого і національного орґанізму. Тому все, що хоче пройти ціло крізь огонь революції, крізь всі можливі пертурбації переходової доби, мусить з сими громадами звязати своє істнування і свою будучність. Все, що бажається будувати певно, міцно і огнетрівало, без небезпеки від знищення сими пертурбаціями, — треба будувати на

сих атомах трудового життя. Тільки те буде певне, що зможемо оперти беспосередньо на них.

Тому в інтересах сеї будови треба можливо розширяти й скріпляти сі підвалини, сі бетонні подушки. Чим більше зможуть вмістити в себе економичного і культурного змісту, національного і соціялістичного елементу й підстави — тим краще, бо тим більше можна осягнути в сій переходовій добі для будучої України. І очевидно, що в данім моменті се й стає черговим завданнем усіх, хто хоче ділом послужити сій будові нової України: приложити свої сили, своє знаннє, свій хист, свою енерґію, щоб скріпити сі кубики, з котрих зложиться нова будова, наповнити їх відповідним орґанізаційним змістом, економичними і культурними засобами.

Чергове гасло — на село, до громади всі, хто хоче потрудитись для будучини свого краю й народу!

Се звучить, як відгомін старих кличів: „в нарід!“ Дійсно, коли б тридцять, сорок, шістьдесять, сімдесять літ тому (в часи кирило-мефодіївщини, коли вперше свідомо залунало се гасло), українська інтеліґенція змогла б піти за сим кличем, коли б вона тоді могла заложити сі підстави в українськім селі, нинішня українська революція пройшла б инакше! Але укр. інтеліґенція була тоді слабша, була боязкійша, перепони і страхи були більші. Тепер — „голий розбою не боїться,“ і кадри людей, які можуть піти за сим гаслом, незмірно більші. Вони можуть зробити діло трівке й велике!

IV.

Автономна сільська громада, так як вона зложилася в огні революції, — мала республика, яка в своїх межах законодавствує, судить і править всіми справами через свої виборні орґани — се та основна, тверда, огнетрівка клітина соціяльної й економичної орґанізації, котру дала нам українська революція і на котрій треба основувати все иньше будівництво.

Я думаю, що при невеличкій інструкторській роботі можна б було ввести в життє також волостні обєднання сих громад, по типу, проєктованому в нашому начерку проґрами: Ради громад цілої волости періодично збираються на спільні збори, на котрих полагоджують спільні справи, які виходять за межі можности громади, полагоджують непорозуміння громад і т. д. Нормальним обєднаннєм мислю собі волость велику, в котрій обєднуеться тисяч до 30 людности і котра може через се роспоряджати і більшими засобами, і братися до більших справ, непосильних для громади; малі волости через се було б краще зеднувати разом.

Обєднання ширші — повіту чи землі, се справа значно складнійша, їх функції можливі при деяких спокійнійших, сприятливійших умовах. Коли будуть орґанізовані обєднання волостні і будуть функціонувати, каждої хвилі, протягом кількох днів можна буде скликати депутатські ради повіту чи ґубернії (поки не війшла в житте земля, як територіяльна одиниця) — депутатів від волосних і міських рад. Але сі

ради повітові й ґуберняльні так само як і Всеукраїнська Центральна Рада могли б узяти на себе якусь постійну економичну чи культурну роботу тільки в відносинах спокійних, як небудь наладжених. Тим часом громади і їх волосні обєднання становлять орґанізації настільки прості й тверді, що без сумніву функціонуватимуть завсіди, при всяких навіть найбільш заворушених і трівожних обставинах, і на них треба оперти проґраму-minimum нашої роботи.

Громади вже дані життєм. Річчю партії соц.-рев. і всіх, хто прийняв би сю проґраму праці для біжучого моменту, було б постаратись тільки помогти переведенню обєднань волосних, по одному приблизно плянові: Волость відбуває періодичні збори раз чи два рази на, місяць. В сесії беруть участь всі ради приналежних громад in corpore, але для справедливости рішаючі голоси рахуються відповідно скількости трудової людности, котру громади представляють — скажім два, чи три, чотири від тисячі; иньші члени сільських громад беруть участь в сесії з голосом дорадчим, але не голосують. Сесія вибирає комітети як земельний, культурно-освітній, уповажнених до ведення ріжних підприємств волосного обєднання. Вона укладає свій буджет, має свою касу.

По-за тим реґляментувати устрій і орґанізацію роботи на оден взірець ледве чи потрібно, в кождім разі се діло не найблизшого моменту. Коли на місцях буде відчута в сім потреба, Ц. Рада дасть такий взірцевий реґулямін, але не думаю, щоб се мало зараз практичне значінне. Зараз треба пильнувати реального, тої продуктивної, творчої роботи — господарської й культурної, котра може бути переведена в громадах і в волосних обєднаннях, як тільки вони зорґанізуються.

V.

В статі т. Чечеля, в котрій він має розвинути свої гадки, виложені в дебатах над проґрамою, читачі знайдуть міркування на тему, що може і повинна взяти на себе громада в економичнім будівництві найблизшого дня.

Не входячи в деталі, я виймаю з його доводів, як він їх розвивав на конференції, тільки дві головні тези:

В нинішній руїні реконструкція господарства в тих сферах, в котрих вона може бути виконана тільки державою (коли виключити ініціятиву приватну) — як залізниці, телеґрафи, телефони, почта, експльоатація копалень вугля, заліза, нафти, соли, — вимагає такої величезної праці, засобів і часу, що всі сили загально-державних орґанів на довгий час будуть забрані нею, і в інтересах успішности роботи держава мусить передати на місця все, що може бути зроблено місцевими силами і засобами.

Силами і засобами громади може бути вповні добре наладжена промисловість не тільки в формах зовсім дрібних, кустарних, але і в виді середньої великости фабрик і заводів — цукроварень, броварів, цегелень, гарбарень, швалень і ткалень, шкляних і порцелянних гут, металічних заводів, і т. ин., при мінімальній техничній допомозі.

Коли б тільки розстаратись відповідної скількости моторів і всякої иньшої машинерії, щоб використати енерґію водну, силу вітра, торфовиська і місцеві поклади вугля — рахуючися з малою видатністю вуглявого району в найблизші часи і з трудношами його довозу (а дерево прінціпіяльно зовсім виключити, як фабричне паливо), то можна було б не тільки передати в адміністрацію громад цукроварні, винокурні, цегельні то що, які не можна зараз вести державною енерґією, але й помогти — не якимись субсідіями, а головно техничною поміччю, поставити нові по селах. Тоді у нас з'явився б сільський фабричний промисел, котрий міг би взяти на себе значну частину запотрібовання людности. Особливо коли б орґанізовані були ті волостні обєднання, і сю сільску промисловість можна було б орґанізувати не в межах самої тільки громади, а в економічнім пляні цілої такої волости, такого малого кантону, — хоча б поодинокі фабрики та заводи в початках творились би силами і засобами поодиноких громад.

Яке б се мало величезне значінне, коли б українська людність могла б, не журячись довозом, транспортом і т. д., убиратись в полотно і сукно свого повіту, носити черевики з механичної швальні своєї волости, мати залізну і всяку иньшу посуду місцевого виробу, струмент, плуг і косу з місцевої фабрички, читати свою волостну чи повітову ґазету, видрукувану на місцевім папері, в місцевій друкарні й обслужену своїм повітовим, або навіть волосним радіо?

Все се було б дорогше, ніж подане з великих фабрик в нормальних обставинах, вироблене грубше і старомоднійше. Але в часах, коли антантській бльокаді не видно кінця, наше велике виробництво наралїжоване, а транспорт не істнує, важно, щоб хоч в невеликих розмірах, без великих вимог людність була задоволена в своїх найелементарнійших потребах сим малим, карликовим фабричним промислом. Щоб був цвяшок, був сірник, був чобіт, була книжка, хочби й надрукована на дуже непоказнім папері!

Однаково житте йде в сей бік. Селяне беруться оброблати на місці шкіру, тчуть полотно і сукно, заводять кузні, женуть самогонку, роблять самими примітивними, варварскими способами, марнуючи сировину, щоб задоволити свої потреби, не маючи ніякої подачі з міста. Треба сій натуральній економичній самодіяльности прийти в поміч, поки реальні умови життя не перестануть гнати в сей бік інтереси людности.

Наладиться велика продукція, товарообмін, транспорт, — тоді може сей дрібний промисел відімре, може еволюціонує. А доти він буде одиноким спасеннем — і як довго доти? Хто скаже?

І се не тільки в обслузі потреб матеріяльної культури, як бачимо.

Весною минулого року, пробуваючи в Камінці й працюючи в видавничім відділі місцевої народньої управи, був я свідком і участником заходів коло приспособлення маленької фабрички, чи краще сказати паперевого млина, що доти виробляв паковочний папір, до виробу трохи кращого сорту, який би можна було вжити на друк. Коли зроблено

було перші проби друку на сім папері, люде, призвичаєні до кращих видань, сумно і скептично кивали головами над сим першим випуском (був то шевченківський номер місцевої ґазети). Але мене навпаки тішив сей грубий, але місцевий папір, а коли я потім за кордоном побачив, на якім папері стали друкуватись і як друкуватись клясичні твори літератури в Франції, в Німеччині, — я не раз згадував собі з повним вдоволеннем сі камінецькі друки. Поставити такі маленькі папірні коли не в кождій волости, то в кількох стах з тисячі великих волостей України, щоб кожна принаймні сезоново виробляла 5—10 вагонів паперу, поставити в кожній волости друкареньку, виробляти друкарську фарбу кустарним способом, як виробляють ваксу — отсе значить розрішити страшну проблему крізи паперової, друкарської, видавничої, котра нависла не тільки над Україною, а сливе над усім культурним світом.

Почитайте французьку пресу, що там робиться — який застій в видавничій справі, просто безвихідний, розпучливий в нинішній господарській системі.

Що діється в самій Німеччині, на котру почали були з надією поглядати французькі переможці, що вона вивезе з сеї крізи побідну французьку культуру? У Франції брак і здорожінне паперу доходить до того, що видавничим фірмам приходиться випускати книги низше собі-вартости або зовсім не випускати. В Німеччині 3/4 наукової літератури стало бібліоґрафичною рідкістю, зникло з ринку трохи не так, як у нас на Україні, і теж не видно скорого поліпшення в сій справі.

Якими методами там сподіваються розвязати крізу, я в се не буду входити. Але на Україні в нинішніх обставинах поруч великих централізаційних плянів про ясні дні, таке розсіванне культурної продукції — так само як матеріяльної по волостях і громадах про можливі чорні дні, мені вважається дуже доцільним.

Поруч культурних великих центрів — сотні папірень і друкарень по селах, обмін книжною продукцією на підводах — і сіть радіо для комунікації. Се проґрама огнетрівалої української сільської культури, котрій би не загрозив ніякий політичний переворот, ніякий наступ чужого війська.

Щоб пустити її в рух, треба паралельного розселення по селах і культурних сил. Та се, очевидно, справа далеко лекша, ніж наладженнє тих моторів і млинів. До неї дійду слідом, наперед спинюсь на тих змінах, які обіцює сільському життю такий процес розсіяння продукції.

VI.

Уявім тепер собі таку волость, в котрій є громадська цегельня і кілька тартаків (лісопилень) та дереводілень (коли се лісовий район), бровар, винокурня, одна або й дві цукроварні (коли се буряковий район), одна або й більше механичних прядилень, ткалень, швалень обуви, фабрика металичних виробів, сірників, фабричка мила, свічок та инших простійших хемичних продуктів, папірня, друкарня, і може ще

що — не повний такий сортімент якраз у одній волости, розуміється, а дещо з того в сій волости, дещо в другій. Працюють в них місцеві таки селяне під проводом місцевих механиків та інструкторів. В горячі моменти сільсько-господарських робіт праця в них сливе завмирає і спускається до minimum-а, іде малим ходом в період, коли робота на полі не вимагає всеї енерґії, і пускається повним ходом в тих місяцях, коли завмирає праця на полі.

Викопавши й звізши буряки, ячмінь і бараболю, селяне зварили собі за шість місяців цукор на цукроварні, накурили пива, горівки, скільки треба для спожитку, виткали полотно з льну і коноплі, нашили обувя і всякого иньшого реміння з шкіри. Робочий день при сім був невеликий, шість-годинний що найбільше, працьовано по дві, три, чотири переміни. Було доволі часу і для спочинку, і для того, щоб піти в свій сільський кінематоґраф, поспівати в хорі, піти до читальні чи на виклад народнього університету, — тим часом яку масу всякого фабрикату виробилося з місцевого сирівцю! Як зросла — майже в двоє — продуктивність громади, її трудовий заробіток, її трудовий капітал! Як збільшилась поємність праці, трудойомкість сього простору української землі, на котрім ранійше вироблялось тільки зерно та городина! Тоді він прогодовував, доволі мізерно, яких небудь 25 тисяч душ, висилаючи масу приросту на заробіток до міста, на заводи, до шахт, на еміґрацію. Тепер він не тільки прогодовує дуже достатно всіх своїх, не потрібуючи посилати нікого за заробітком, — він в інтересах збільшення продукції охоче прийме чимало всякої сторонньої людности, перед усім кваліфікованих привичних робітників з фабрик і заводів, всякого рода техників, а також і культурних робітників. Вони йому потрібні, він може їх обставити зовсім прилично з матеріяльної сторони, і навіть не тільки з матеріяльної. В селі, де є електричне освітленнє, де ставляться цегляні будинки, де можна одягтись і взутись і по — людськи прогодуватись, де є книга, гурток освічених людей з місцевих громадян і прихожої інтеліґенції, ріжні культурні розривки, — стає жити краще, людянійше, приємнійше, ніж у голодному вічно тремтячому за своє істнуваннє місті. Потяг з міста на село піде на зустріч запотрібованню села-громади в техничних і культурних силах, в усякого рода спеціялістах-професіоністах.

Сей приплив робочої сили зовні (і затриманнє приросту місцевого також) поруч із зростом трудового заробітку і способу життя (standard of life), улекшить селянинови тягар праці в сільсько-господарським сезоні. Коли на оранку, косовицю, жнива і т. д. вийде вся трудова людність громади, коли являться до помочи ще й машини, — 16-годинна робота на полі спаде може теж до 8—10 годин в середнім рахунку і дасть більш людські умови праці й життя навіть в сільсько-господарських місяцях, більше часу для культурних і громадських інтересів. Поруч і з повисшеннєм економичного рівеня незмірно підійметься й рівень культурний, духовий всеї громади, завдяки більшому дозвіллю, вільному часови. Зросте запотрібованнє в культурній розривці, в духовім зайнятю, освіті і всяких культурних засобах. Буде попит не

тільки на кіно, але й на театр, не тільки на техників, але й на лекторів, на книжку, газету, на красну і наукову літературу. І в сім лежить забезпеченне нашої будучности, як нації і як участників світового, вселюдського соціялістичного руху. Сею дорогою закінчимо процес нашої консолідації, як нації, і введемо нашу Україну в передову лаву борців за добро і щасте людства.

Тому я думаю, що не тільки наша партія, але й усі Українці, свідомі справи і не перелякані жупелом соціялізму і соціялізації, повинні піти за сим гаслом — на село, до громади, щоб сповнити, з піввіковим спізненнем заповіт колишніх „Громадян,“ що писали (в переднім слові до „Громади“): „Українські соціялісти (котрими по їх гадці мусять бути всі Українці, які „додумались до кінця“) — мусять одтепер же змагатись, щоб осівши по нашим громадам, приложити свої голови й руки до того, щоб справляти всі служби, потрібні в здоровому життю громадському, і там в громадах з тими службами проповідати здорові громадські порядки, показувати примір їх, та обороняти старі забутки й нові паросли тих порядків од ворогів їх усіми способами, мирними й вояцькими. Нічого здається прибавляти до того, що такі робітники для українських громад мусіли б тепер же, осідаючи по тим громадам, змагатись до того, щоб счеплятись в спілки з своїми товаришами по всіх громадах, од ближчих до дальших, і з усіма тими, хто тільки чесно працює коло такої чи иньшої, більше чи меньше потрібної для України в її теперішньому стані праці, — так щоб Україна як скорше покрилась цілою сіткою зчепляних оден з другим товаришів і товариств, робітників українського громадства, з котрих як найбільше людей були б і товаришами в мужицьких „громадах“ (1878, ст. 81.).

Тепер, коли ми маємо вже готову велику соціялістичну українську партію, вишколену в орґанізаційній роботі між селянством, з виробленою репутацією у нього, — таку проґраму виконати безмірно лекше, ніж в 1870-х рр., і під проводом У. П. С. Р., як співробітники партії, і просто як „примыкающіе“, повинні піти на сю роботу на село всі трудово-інтеліґентські елементи, які не мають якоїсь конкретної, цінної роботи по містах, щоб виконать чергове завданне, котре піддає нам сучасний момент.

VII.

З сказаного, я думаю, стає вже ясним, що таке розсіянне промислу по громадах дає не тільки тимчасові користи, як запасний промисловий апарат про чорні дні східньо-европейської розрухи, але являється річчю самостійною, що несе такі користи, які добре було б з певними змінами затримати й на пізнійше. В „нормальних умовах“ розвитку промислу думати про таке економичне і культурне розсіянне, чи розселенне по громадах здавалось би утопією (хоч є краї, де промисел дуже розселюється між селянством — напр. хоч би в деяких районах Швайцарії). Але в теперішних обставинах східньо-европейського економичного життя: паралїжу великої промисловости, транспорту, подачі

сировин і палива, — сі пляни зовсім перестають бути утопичними і набирають прикмет зверх-конкретности й реальности. Тому зовсім серіозно можна спинитись над користними сторонами, які принесло б се розселенне не тільки про пожарний нинішній час, а й про обставини більш урівноважені, і над тими побоюваннями, котрі воно може викликає у декого — про пізнійші часи.

Отже, повторяю, крім забезпечення, бодай частинного, потреб людности місцевими джерелами в моменти параліжу, коли перериваеться транспорт і подача з джерел центральних — розвій сільського промислу варт певного піклування, з огляду, що він збільшив би „трудоймкість" села, сільсько-господарської території, зменьшує середній наділ селянського господарства. Він ослабив би тим самим способом гостроту земельного голоду, трудности земельного питання, особливо для переходових часів — до нового розвитку великого промислу, котрий зможе потягнути до себе лишок селянських рук, а зараз в своїм упадку жене назад на село велику масу безробітних, жадніх праці коло землі. Розвиток промислу на селі розвантажив би тягар сільсько-господарського сезону, давав би селянській сім'ї змогу працювати більш рівномірно, не перетворюючись в робочу худобу на час сього сезону, щоб потім дармувати безцільно в зимові місяці. Він не тільки підіймав би продуктивність селянського хазяйства й його економичний рівень, але й давав би умови праці більш приятливі для культурного життя $^9/_{10}$ нашої людности.

Він творив би посередні ґрупи між селянством і індустріяльним пролетаріятом, які заповняли б ту пропасть, яку розвій великої індустрії в капіталистичних умовах утворив між селянством і робітництвом: суперечність інтересів, брак обопільного розуміння і наслідком того навіть — часами — гострий антаґонізм.

Освободженне селянина з гніту праці, повищенне його достатку і вільного часу з одного боку, з другого — прилив на село культурніших елементів до нових точок приложення праці інтеліґентської, полуінтеліґентської і кваліфіціровавої робочої, безсумнівно підняли б дуже значно культурний рівень села, його матеріяльне й духове запотрібування. Попит на освіту й культуру в усіх її формах, і тепер уже дуже помітний, піднявся б іще сильнійше.

Розпорошенне міського елементу, інтеліґентського і робітничого, для котрого таке розсіянне промислу й культури по сільських громадах дало б і роботу і більш приятливі житеві умови, йдучи на зустріч теперішньому потягови з зруйнованого, голодного й холодного міста на село, — не тільки дало б вихід сотням тисяч цінного трудового населення в його труднім положенню, але й засипало б історично-утворене провалє між селом і містом: коли б не знищило, то ослабило б те відчуженне, яке виробилось між українським селянством і сими чужородними або денаціоналізованими міськими кольоніями. Перейшовши через трудове житє на селі, сі міські елементи вже потім хочби й вернулися до міста, не відчували б давнійшого відчуження: і вони б инакшими очима дивилися б на українське селянство, і те б инакше ставилося до міста. Зникло б, або принаймні сильно ослабло б, се обо-

пільне перозуміпне, се підозріливе й зневажливе відношенне міських меньшостей до сільського трудового українського народу, його національних домагань, сі претензії міста на гегемонію, на ролю держави в державі, і звязані з ними побоювання або й активні заходи до нейтралізовання всяких національних домагань українського трудового народу.

Я вважаю сей антагонізм, сю неустанну, коли не явну, то скриту ворожнечу і боротьбу села і міста одною з дуже серіозних перешкод в налаженню нормального економичного, культурного й політичного житя України, і тому вважаю обопільну інфільтрацію — наплив міських елементів на село і навпаки — нового селянства, вже свідомого своїх потреб і завдань, до міста, одним з дуже важних і бажаних явищ. Розселенне промислу й культури здається мені з сього погляду незвичайно важним і цінним. Воно може ще раз вимішати людність України — дуже цінно для дальшого розвою нашого житя.

VIII.

З боку прихильників соціялістичного централізму я передчуваю закиди, що се розселенне економичне й культурне може загальмувати процес збирання „розсипаної храмини" України, що воно буде розбивати одність господарського пляну продукції й розподілу, що воно скріплятиме партикуляризм. Бо, мовлять, як при теперішнім партикуляризмі сільських громад ще їм дати змогу обслуговувати власною продукцією свої потреби в ріжного рода товарах, то вже до них не буде ніякого приступу — не потягнеш їх до ніякої ширшої орґанізації.

Я думаю, що все се марні страхи. Перше те, що як тільки господарський апарат Української Республики взагалі стане функціонувати: зможе щось давати дійсно, а не просто тільки робити жести в порожній просторони, так зараз до нього потягнуться всі сі „партикулярні" сільські та волостні громади, самі шукатимуть звязку з ним, щоб дістати від нього те, що бракуватиме їм, доходитимуть порозуміння і компромісу з ним, для того щоб увести свою продукцію в загальний красвий плян, його розподіл і товарообмін. Коли держава буде спроможна подавати вугле, нафту, метал, сіль, хемичні продукти, ґалантерійний крам, бакалію — все те, що ніяким чином в громадських робітнях не випродукует; коли вона наладить залізниці, почту, телеґраф, телефон, закордонні зносини; коли в її руках буде загранична торговля і розподіл закордонного довозу — так зараз се державне господарство обєднає само собою, силою факту, без помочи всяких декретів, наказів чи примусів, всю ту розсіяну промисловість в загальнодержавнім розмірі. Нікому не буде інтересно від неї сепаруватись, відокремлятись, навпаки — кождому буде бажано як найтіснійше з нею звязатись. І монополія товарообміну, котру держава введе в житє зараз, як тільки зможе добре наладити свій розподільчий апарат, забіраючи від сільських громад чи волостей все, що виходитиме за межі задоволення місцевих споживчих потреб, однаково — чи продукти сіль-

сько-господарські, чи кустарно і фабрично промислові, уведе сільську продукцію без якогось особливого перевороту в рамці загально-державної господарської орґанізації.

В тім же напрямі загально-краєвого обєднання вестимуть і культурні та політичні звязки. Розвій культурного життя в громаді і його піднесеннє за помічю отсеї „громадської політики“ вимагатимуть якомога ширшої кооперації, в інтересах утворення культурних орґанів вищого порядку, можливости більших культурних досягань, як тільки будуть здобуті низші.

Так само політична орґанізація, в котрій зараз же, при першій можливости, очевидно, обєднуватимуться громади й їх волостні обєднання, вестиме їх в тім же напрямі як найтіснійшої кооперації й обєднання в ширших територіях. Всі елементи його будуть готові, коли будуть орґанізовані у вказанім напрямі, в господарській і культурній сфері, сі громадські атоми. Кождої хвилі, як обставини дадуть їм можливість обєднатись — хочби простим скликаннєм рад депутатів земель (чи повітів) і Всеукраїнської Центральної Ради, сі орґани, безсумнівно, з усею силою поведуть сю роботу обєднання.

А поки центр буде порожнім місцем, поки фактична анархія і хаос буде паралїжувати всякі господарські пляни в загально-державних розмірах, нічого боятися, що сі громадські атоми будуть занадто сильні, занадто здібні задоволяти свої потреби (в части, розуміється). Без таких сильних і орґанізованих, наповнених і економичними, і культурними, і орґанізаційними засобами, громадських атомів взагалі всяка конструкційна робота буде трудна, тоді коли обставини дадуть, чи даватимуть її змогу. А в часи розрухи й хаосу без них людське житє буде таки зовсім страшне.

Далі, я звертаю увагу читача на те, що я скрізь говорю про орґанізацію всякого рода г р о м а д с ь к и х промислових чи культурних підприємств. Не індивідуальних чи приватно-спілкових, а власне свідомо підчеркую се, що вони бажані й потрібні, як підприємства цілої сільської громади, або волостного обєднання. На се повинна бути звернена вся увага, бо тільки в такій формі сі підприємства дадуть всю свою орґанізуючу, виховуючу вартість. Навпаки — розвій підприємств приватних, індивідуальних чи спілкових, вноситиме духа конкуренції, приватного зиску, дівіденди, який справді гальмуватиме потім пляни соціялістичного господарства. Як підприємства громадські, навпаки, вони служитимуть могутнім фактором соціялізації.

Громадська фабрика чи механична робітня, де ні оден участник, працюючи громадськими знарядами, не може вказати реального предмету, ним виробленого, де він має тільки певне ідеальне право в спільнім продукті, і весь сей громадський процес виробництва могутно зрівноважуватимуть і нейтралізуватимуть індивідуалістичні впливи рільничого господарства, веденого на с в о ї м ґрунті, с в о ї м інвентарем, і доведеного до певних с в о ї х цілком конкретних сільсько-господарських продуктів. Розвій громадського сільського промислу служитиме незвичайно сильною школою соціялістичного мишлення і соціяльного ін-

стинкту. Основне завданне наше: перетворити сільську громаду, як публичне обеднанне індивідуальних трудових господарств, в обеднанне економичне — трудову громаду, як виробницьку спілку, матиме величезну поміч в розвою сільської громадської фабрики, в тих ріжнородних, хоч би й невеликих, карликових формах.

Ну, а перетворити за їх помічю сільську громаду, а далі й ціле волостне обеднанне в трудову виробницьку спілку в усіх сферах господарства — се, очевидно, був би такий величезний поступ в соціялізації житя, що тут усякі коментарії зайві. Сі соціялістичні кубики — громадські чи волостні, послужили б твердою, ґранітною підставою соціялістичної будови в ширших — не тільки краевих, але і в світових розмірах.

Я вище се зазначив, що сею „сільською стежкою", минаючи розбиті фабричні райони і знищені міста, ми можемо скорше наблизитися до нашої кінцевої мети — орґанізації федерації праці в міжпародніх і міждержавних формах. Можемо не тільки самі йти в сім напрямі, а вказувати дорогу й иньшим аґрикультурним краям, у котрих теж не стае такої абсолютної перемоги індустріяльного пролетаріяту, щоб він сам оден і на собі однім міг виводити соціялістичну будову.

Само собою ясно, що такі невеличкі, твердо орґанізовані і соціялізовані сільські громади чи волости — такі твердо обточені ґранітові соціялістичні кубики лекше буде зложити в плянову соціялістичну орґанізацію міжнародного масштабу, ніж великі, але аморфні, безформенні загально-державні апарати, звязані твердим загально-державним економичним каркасом, остовом, але заповнені сипучим піском приватного хазяйства. Соціялізовані громадські атоми без взякого труду і опору вложаться в ширшу міждержавну орґанізацію — тим часом як державну, міцно сцентралізовану машину прийшлось би для сього ламати, утинати, калічити. Тому я вважаю за собою право сказати, що з становища останніх завдань соціялізму сей плян розселення економичного життя являється не якимсь ретроградним, назадницьким, а навпаки дуже проґресивним, а принаймні — вповні приспособленим для переходу до найдальших соціялістичних завдань в сфері господарства.

Розуміеться, в тім же напрямі вело б і культурне, духове виховання громади, аби тільки воно велося під соціялістичним керуваннем. Для того наші товариші мусять взяти на себе і сю роботу. У. П. С. Р. не повинна ухилятись від сього, вона мусить стати провідником сільської громади не тільки в політичній сфері — котрою вона займалася досі майже виключно, але і в господарській сфері, котрою вона займалася мало, і в культурно-просвітній роботі, котру здавала досі не-соціялістичним елементам, майже безконтрольно.

IX.

Піднесенне рівеня селянського побуту і притягненне культурних сил на село між иньшим важне також для нашої популяційної політики, про котру ми мало думаемо за множеством ріжних „гострійших" питань, а котра тим часом теж вимагае пильної уваги. Се справа охорони

суспільного здоровля з одної сторони, справа можливого примноження нації з другої. Після страшних кровопусків, заданих нашому народови світовою війною і всякими місцевими війнами й усобицями, після безмірних утрат і вироджень людности в евакуаціях, переселеннях, епідеміях, концентраційних таборах і т. ин. се стає важним завданнєм: нагородити нації понесені нею утрати, ослабленнє і виродженнє цілих ґенерацій, поправити їх фізично і зберігти можливо цілим дальший прибуток людности.

Найвищий, найпевнійший скарб кождого народу і краю — се все таки буде завсіди їх людність. Її приріст, сильний, здоровий, життєздатний — се її балянс, який запевнює їй будучність і вплив в кругу иньших народів: матеріяльний і духовий зріст, перемогу над природними обставинами, розвязаннє на її користь всяких суперечок і конфліктів з иньшими націями — поки вони істнують, сі всі суперечки й конкуренції, і вкладка в загальнолюдський капітал. Коли приріст спиняється, нація йде на убуток — се не тільки зменьшає її індивідуальну вагу („удѣльный вѣсъ“), але депресійно впливає на її самопочуте, наповнює її трівогою за свою будучність, позбавляє певности і віри в свої сили, і в саму можливість відродження.

Бо се характеристичне: коли приріст раз спиниться й популяційна енерґія вигасне — її справді майже неможливо відродити чи розбудити наново. Справедливо помічено, що французьку робітницю вже ніякими преміями не прихилиш до того, щоб вона мала дітей: в її поглядах — се тягар, прикрість, гірша від усякої иньшої, котра нічим не може бути нагороджена. В такім положенню нація переходить на становище бездітного дядька, обложеного з усіх боків претендентами на спадщину, який скрізь підозріває зазіханнє на його скорий кінець і богату шкатулу і тратить всяку енерґію й ініціятиву праці.

На Україні популяційна енерґія ще не вигасла, і треба пильнувати, використати і зберігти все, що вона дає і може ще дати. На місто з сього погляду надія не велика, але село дотепер давало сильний ріст, і сей приріст міг би бути ще більший, коли б недостатки і неприязливі гігієнічні умови не стримували і не зменьшували його великою смертельністю дітей і байдужістю до неї батьків. Коли збільшиться продуктивність селянського господарства і забезпечиться прожиток великому приростові, се зробить кожде збільшеннє сім'ї більш бажаним, захованнє кожної народженої дитини більш пожаданим. З другого боку приплив на село культурнійшого елементу дасть змогу заховати для житя більший процент народжених. Яслі, захоронки, дитячі садки, краща страва, лікарський і акушерський догляд, амбуляторії й шпиталі, покої для породіль — все се може безмірно зменьшити дитячу смертельність.

Нехай тільки більше суне на село лікарів, фельдшерів, милосерних сестр і просто жінок і дівчат, готових присвятити себе доглядові за чужими дітьми, збереженю сих молодих, крихких істнувань, їх вихованню і культурі. Збільшеннє поживности села і піднесеннє його економічного і культурного рівеня піде тоді в парі з сильним зростом

людности. А сей зріст скрізь і всюди був могутнім фактором культурного розвитку.

Коли ми потрапимо повести наш нарід по начеркненій тут дорозі, його чисельний зріст дасть людству щось дійсно показне і цінне!

X.

Так, се мусимо сказати щиро і твердо: Україна — се селянське країна, і вона може стати чимсь серіозним, дати щось поважне — не тільки місцевого, але й загальнійшого значіння, тільки розвинувши як повнійше, культурнійше і доцільнійше сей свій мужицький, селянський характер. Се повинно бути усвідомлене всіми, хто хоче працювати для неї, і через неї — для людства.

Тільки селянство на Україні має в собі якийсь своєрідний зміст. Воно виробило в собі і твердий моральний світогляд, і естетичні прикмети, цілу оригінальну культуру, з котрою справедливо відчувало себе не низшою верствою якоїсь нації, але народом-нацією вповні, єдиною репрезентанткою її — не тільки тому що вищі верстви покинули її, але й тому також, що в своїй сфері воно розвинуло — хоч і в тісних межах, і з деякими дефектами (в національній свідомости в тім числі) велике богацтво національного життя. Отже тільки спираючись на селянстві, можливо поширюючи його культурну пойомність, розвиваючи його культурні потреби і культурну активність, Українці зможуть утворити щось цінне й оригінальне — чи то в сфері культурній, чи соціяльній (соціялістичній).

Без того Україна зійде на лихеньке, безвартісне повторенне Франції або Німеччини, властиво — на стертий брактеат „західньої культури“, на котрім і не розбереш, „під кого“ його роблено.

Те, що робили, напр. — чи хотіли робити — з Україною несоціялістичні (та й деякі „соціялістичні“) партії, вело її до вигляду, скажім, Румунії, з її „інтеліґенцією“, яка старалась перейняти французьку культуру чисто зверхнім способом, широко розкривала двері заграничній промисловій ініціятиві і капіталови, а пильнувала „нейтралізувати“ свого „хама“, селянську верству.

Що така мета не може мати в собі нічого приємного, про се не може бути двох думок. Ми повинні усвідомити собі, що процес далеко довший, труднійший, меньш ефектовний — творення України по мірі її селянської бази — дасть результати в кінцевім рахунку далеко цінніиші, і тільки сею дорогою можемо їх осягнути: Україну, як взірець селянської глибоко соціялістичної й глибоко культурної країни.

Може се буде єдиний в своїм роді тип такого краю. Може сею ж дорогою підуть ще й иньші сільсько-господарські країни, — тим краще для людства. Але Україна мусить бути такою, коли хоче бути **чимсь**.

Се не значить, що розвій промисловости взагалі мусить бути в ній занедбаний. Ні, хліборобською кольонією, доставницею суровини для індустріяльних країв Україна не має бути: вона повинна йти до того, щоб самій по змозі переробляти свою сировину; в сім напрямі

державний апарат, в міру того як буде налажуватись, повинен розвинути всю свою енерґію. Але як вище показано — яко мога більш сеї переробницької роботи мусить бути полишено селу, рукам селянина, щоб поширити й економично скріпити нашу селянську базу.

Се не значить також, що культурне життє мало б бути обмежуване і все, чого не може в дану хвилю прийняти селянське життє, відкидалось або занедбувалось. Ні, культурне, духове життє повинно бути розвиване в усій своїй повноті, бо культура, яка ставить собі взагалі які-небудь рамці й межі, взагалі перестає бути культурою. Почуте необмежености — її невіддільна прикмета. Культурна робота мусить тільки поставити собі завданнем: бути приступною селянським, взагалі трудовим масам, і для того всяко підіймати їх рівень культурних інтересів — дорогою школи і всяких позашкільних освітніх і культурних засобів.

В сім прінціпіяльна ріжниця культури буржуазної і культури соціялістичної. Та мислила себе культурою вибранців („для немногихъ", як надписував колись свої твори оден з российських „високопоставлених" поетів). Культура соціялістична ставить своїм завданнем зробити свої здобутки в усій повноті добром усього трудящого люду. Єдина школа, обовязкова для всіх, повинна заложити твердий культурний фундамент, на котрім позашкільна освітня й культурна робота мусить будувати дальше. Вона, ся після-шкільна освітня праця повинна також набрати характеру обовязкового, не формально, а морально: витворити певний декорум („годиться") культурного самодосконалення каждого громадянина далі, весь свій вік. В сім завданне культурного виховання громадянства. Сею дорогою буде осягнена ся формула соціялістичної культури, котру я зазначив вище.

Пережиті події дуже підняли самопочуте селянина, особливо на тих територіях, де вони розгравалися найбільш інтенсивно. Він почуває себе хазяїном на своїй землі; він переконаний, що ніхто не зможе ним заволодіти, і з кожним він дасть собі раду. Богато говорять про поглибленне в нім і національного почуття, і навіть націоналізму — неохоти до яких небудь чужинців, їх панування на Україні. Се декого тішить, декого лякає. Розвинути добрі сторони сього процесу і нейтралізувати неґативні — се завданне соціялістичної і національної культури села.

Нехай селянин почує себе відповідальним хазяїном не тільки в своїй громаді чи волости, а в цілій Україні.

Нехай не буде того, що тепер бувало: ми, мовляв, вигнали чужинців з своєї волости, наша справа скінчена, а вже сусідня волость нехай чиститься від них своїми засобами.

Повинне бути розвинене почуте національної, краєвої солідарности, оберігання інтересів трудового люду цілої України. — і виключені елементи шовінізму і нетолеранції до трудової людини иньшої раси чи мови. Співробітництво з трудовими елементами робітничими й інтеліґентськими, в широких розмірах витворене тим проектованим розселеннєм, я певен, ослабило, або й зовсім викорінило б у селянства одно-

сторонність в оцінці сільсько-господарської, рільничої праці, як єдино продуктивної й справжньої, і дало б правдиву міру всякої продуктивної роботи, ким і в якій би формі вона не творилась. З другого боку, я сподіваюсь, воно звязало б міцними моральними звязками сі иньші трудові верстви з селом і селянством, дало б їм відчути природність і неминучість в умовах нашого житя „власти землі“ в її новій, соціялістичній редакції, і провідної ролі селянської, чи тепер уже б я сказав — „сільської“ верстви в житю України.

Те соціялістичне, економичне і культурне виховання, плян котрого я в загальних рисах начеркнув, повинно визволити село від тих прикмет відсталости, не-соціяльности, „куркулівства,“ котрі з ним звязуються звичайно. Нове село буде дійсно новим селом.

XI.

Які ж мали б бути перші, вступні кроки для переведення сеї проґрами?

Мені вони представляються так:

Ряд мітинґів, урядженнх членами У. П. С. Р. для вияснення сеї роботи на селі, її відносин до пляну соціялістичного будівництва і до біжучих соціяльних, економичних, культурних і національних завдань. Вони мають підготовити мобілізацію елементів трудових або охочих перетворитися в трудові, досі відірваних від землі й села, — до походу на село, до громади.

Члени і співробітники партії переводять аґітацію по громадах, щоб там викликати ініціятиву до тих промислових і культурних підприємств, про які я говорив, приготовити для них ґрунт в громадах і волостних обєднаннях, які мають орґанізуватись яко мога скорше.

Не приймаючи ніяких відповідальних постів в правительстві, доки не буде переведена ся нова орґанізація на місцях, — У. П. С. Р. повинна вжити всього свого впливу, щоб попудити тих, хто в своїх руках держатимуть ключі до сього, аби вони зробили все можливе для переведення в житє сеї економичної й культурної проґрами: помогли здобути, за кордоном очевидно, потрібну машинерію й усяке техничне знаряде, щоб пустити в рух сі сільські фабрики і майстерні, знайшли кадри інструкторів, помогли всій орґанізаційній роботі.

Мають бути орґанізовані курси для техників і інструкторів, які мусять взяти потім на себе ролю керманичів тих сільських громадських підприємств. Коли б не ставало для ведення сих курсів сил місцевих, їх також треба взяти з-за кордону. Вкажу напр. на Відень, де можна законтрактувати цілу армію спеціялістів, орґанізувавши наперед для них на місці курси української мови (се не буде тяжко, бо дуже богато знатимуть одну з словянських мов, — таких можна б вибрати в першу чергу), і заразом познайомити їх з пляном тої техничної роботи в умовах сільського українського житя, для котрої вони мусять приготовити своїх українських слухачів — познайомити їх з методами і способами техничної праці малої сільської фабрики чи майстерні,

до котрої будучі інструктори і керманичі мусять приспособити свою будучу роботу.

По волостях повинні яко мога скорше бути заведені низші техничні школи, з двохлітнім, приблизно, курсом, обовязковим для всіх по скінченню так само обовязкової вищої початкової школи. Обовязкова наука до 16 літ, прийнята нашим проектом проґрами, мусить розумітись, як обовязкове укінчення вищої початкової школи (не пізнійше 14 року життя) і потім двохрічної техничної школи, котра могла б мати своїм взірцем напр. старі „школи ремісничих учеників“ (ті мали трьохлітній курс — але перший рік, загально-освітній, відпаде, коли до сеї школи приходитимуть учні по скінченню вищої початкової школи). Відповідно до того мусять бути в потрібній скількости орґанізовані середні реально-техничні і вищі — політехничні школи, щоб вони могли в найкоротшім часі дати потрібний контінґент учителів для таких шкіл. Інтереси й симпатії шкільної молодіжи мусять бути звернені в сей бік, щоб гуманітарна школа не відтягала непропорціонально богато молодіжи в порівнянню з пекучими потребами в силах техничних.

Суспільне виховання повинно пляново вестися в тім напрямі, щоб вигладити розділ між роботою „чорною“ і „чистою“, між „білоручками“ і „чорноробочими“, між працею фізичною й інтеліґентською. Трудова повинність мусить стати дійсною нероздільною умовою суспільного життя і з якогось страшила соціялізації перетворитися в вповні нормальну, самозрозумілу й природну його катеґорію. Для того з одного боку мусить підійматись усіма способами рівень освіти й культури фізично-працюючих верств, з другого боку — пильна увага повинна звертатись на те, щоб освіта не відчужувала і не відривала від фізичної праці своїх вихованців. Почавши від певного віку (12 літ?) шкільна молодіж всіх катеґорій повинна відбувати сезон сільсько-господарських робіт, двох чи трьох місячний, розуміється, в таких умовах, які б не шкодили їй фізично. Техничпа наука в розмірі двохлітньої низшої техничної школи повинна проходитись і тою молодіжю, яка по укінченню початкової школи переходила б до школи середньої — тільки тут, щоб не розривати науки, ся техничня наука проходилась би паралельно з загальною — введена в курс середньої школи. Подібно, як загально-образуюча школа старається дати кождому учневи основні елементи з ріжних сфер знання — з наук гуманітарних, математичних і природничих, так ся техничиа наука мала б познайомити його з основними формами техники в ріжних сферах праці: роботи по дереву і металю, обробленню глини, шкіри чи иньших орґаничних продуктів, електротехниці і технольоґії. Новий громадянин не повинен себе чути тут повним невігласом, так само як у фізиці чи історії, і заразом — він мусить твердо присвоїти техничні прийоми роботи в якімсь роді техники. Односторонність гуманітарного виховання мусить бути тим способам нарешті переможена. Сю свою проґраму я предкладаю увазі у. с.-р., з просьбою уважно роздуматись над виложеним у ній, і на найблизшім партійнім зїзді — котрий являється передумовою всеї дальшої пляпової роботи У. П. С. Р., і тому мусить бути зібраний як найскорше, — я прошу

тих, які погодяться з провідними гадками сеї проґрами, аби вони взяли на себе їх оборону і проведенне в жите. Особливо, коли б я по независимим від мене обставинам не міг на тім зїзді бути особисто.

В Празі, 15. IX. 1920. р.

P. S. Відомости, привезені товаришами з України в місяці жовтні, потверджують ще більше ранійші звістки про те, що жите само іде власне в сім напрямі, який висвітлюється в сій статі. Інтеліґенція українська в значній части вже розселилася по селах, де з'явились не тільки учителі, школи й ґімназії, а й техники, інженери, робітні, мотори: не тільки гонять самогонку, але й ставлять електричні стації, заводять електричне освітленне. І стихійному рухови треба дати тільки плян, свідомість завдань, котрі можуть бути ним осягнені, щоб він з сліпого шукання хвилевої полекші в незносному становищі перетворився в знаряд великого соціяльного будівництва.

Мик. Чечель.

Промисловість на українському селі.

I.

Кожна влада, яка змагалася або змагається затвердитись на Україні, твердо знає одне, що вона засвоїла з дотеперішньої науки життя: той зуміє скріпитись на Україні, хто знайде способи полагодження там соціяльних і економичних суперечностей, хто зуміє орґанізувати економичне життя її. Всі ріжнокольорові правительства на Україні й по-за нею сущі і навіть ще не нарождені починають тепер з того, що виробляють пляни покорення України чобітьми, штанами плугами. Самою військовою акцією вони вже не задовольняються. в їхніх проєктах слідом за вимріяними арміями обовязково слідують пароплави або потяги, навантажені ріжним „селянським крамом". Навіть стратеґичні свої пляни виробляють, пристосовуючись до цього, і починають свої операції обовязково з Одеси, кому що й не треба починати: ті, що вже розпочали і лише думають розвивати свої успіхи, так само роблять Одесу обєктом своїх стремлінь.

Розбити військову силу противника, а потім закріпити свій тил, прихилити до себе населення, кинувши йому раптом мануфактуру й сільсько-господарське знаряддя — ось тактика всіх тих, що збіраються іти на Україну.

Розуміється, плян добрий. Питання тільки, оскільки здійсненний. Насамперед ріжні покорителі України недооцінюють потреб українського ринку, а з другого боку — переоцінюють постачальну здібність Европи,

не беручи досить під увагу валютного питання, якому належить немаловажне місце в такій тактиці. Бо хоч українське село і проковтне тепер всякого краму, скільки його не дай, але все-таки дарма собі уявляють, що так-таки воно й кинеться на той товар і забере його за всяку ціну.

Коли в котрімсь кутку — чи то з півночі, чи з полудня, чи з заходу, чи звідкись инакше — роспочинає свій похід котрийсь черговий ґенерал або отаман, який має помазаніє Антанти і обіцянку на довіз чобіт та штанів, то все починається ніби гаразд. Поки він не зайшов ще далеко від того місця, звідки вийшов, поки все його запілля обіймає клапоть території, то вистарчає й того краму. Але по мірі того, як запілля росте, все ясніще й різче відчувається „брак піддержки союзників", а натомісць повстає в увесь зріст нове й вічно старе питання про орґанізацію місцевого економичного життя, про, так би мовити, орієнтацію на місцеві сили, а не на якесь там -фільство. Прикладів ми вже мали досить, а з них найяскравіщими були Денікін, Колчак і Петлюра. Перші двоє мали повну піддержку „настоящої" Антанти. Поки справа йшла про постачання зброї та амуніції, то було їм ще так-сяк, а часами навить добре. З крамом же для цівільного населення справа стояла цілком погано, бо тут в гру входила вже третя сила — закордонний купець і фабрикант, які не мали великої охоти грати „в темну". Колчак мав до своєї розпорядимости до 50 міліонів фунтів штерл. російського золота, захопленого в липні 1918. р. в Казані т. з. уфімським урядом, під боком мав промислово сильно розвинуту Японію, Америку, одначе нічого не міг вдіяти для наситнення товарного голоду свого запілля. Так само було і з урядом Петлюри, який сподівався через Польщу перепомпувати товари з Европи. Польща, яка в себе не може дати ладу, тим більше не могла дати його, проковтнувши українську територію, рівну величиною собі. Включивши окуповані території в свою економичну „систему", вона досягла лише одного: ще більше економично ослабла сама, а ні на йоту не поліпшивши становища окупованих українських земель.

Надії на довіз з-за кордону досі не справджувались ні разу. Цього саме й треба було сподіватись, бо в наслідок війни Европа економично збанкротувала. Ми спостерігаємо тепер повний розвал її, як єдиного господарського тіла. Одні держави опинились в неможливім стані через високу валюту, другі — через низьку. Сирівці опинились в руках переможців в світовій війні. Центральні держави не можуть їх купувати через обезцінення своїх валют, а коли купують, то виробляють такий дорогий фабрикат, якого не може докупитись своє населення. І скрізь в Центр. Европі помічається те саме: товарів єсть досить, принаймні для себе, а населення не може їх купувати через високі ціни. Ледве чи такі дорогі товари знайшли б збут і на Вкраїні.

Коли за сорочку, приміром, треба дати два доляри, а доляр коштує до 15 тисяч совітських рублів, то трудно знайти аматора на такий товар. Заключати ж контракти на довші сроки не мають охоти

загранпчні купці й фабриканти, з огляду на непевність політичного становища. Стан европейського транспорту так само робить проблематичною можливість серіозного постачання України. Коли перевіз пари десятків ваґонів українських книжок з Відня та Берліну на Україну зустрічає силу труднощів, то що ж говорити про перевіз десятків тисяч ваґонів ріжного краму?! Дай Боже, щоб Европа погодила свій власний господарськпй апарат, щоб вона була в стані задовольнити свої власні потреби.

Тут ми підходимо до свого роду зачарованого кола. Для латання свого господарства західня і центральна Европа доконче потрібують Східньої з її сирівцями, лісом, засобами поживи. А з другого боку — щоб дістати все це зі Сходу, треба дати йому силенну силу всякого краму, бо инакше нічого звідти не дістанеться. Тому, очевидно, прийдеться все ж таки розпочинати з того, щоб підлатати спочатку схід Европи, довести його до такого стану, при якім з нього можна було б взяти те, що він може дати. І лише тоді, коли Схід Европи буде не нулем, як зараз, в европейськім і світовім господарстві, а величиною, хоч трохи наближеною до того, чим він повинен бути, тоді тілько можна буде серіозно думати про економичне відбудовання і самої Европи.

Роля Сходу Европи — Росії й України в процесі відбудовання Европи загально признана. Европейська політика, переважно під зпливом купецько-промислової Анґлії, все твердіще стає на ту точку погляду, що без східньо-европейських сирівців — російського лісу, льону, українського хліба, цукру і без німецького промислу не може бути відродження світового господарства, а в першу чергу — европейського. Вся практична европейська політика — чи то хрестового походу проти революційної Росії, чи стремління до замирення з нею — має під собою той самий ґрунт: яко мога скорше дістати приступ до східньо-европейських сирівців і пустити їх в переробку на свої і німецькі фабрики.

Тілько при використанню в сих розмірах продукційних сил і засобів Европа може сподіватись з часом вернутись до довоєнного стану свого господарства.

Розуміється, рівного значіння єсть і друге питання: хто має взятись за переведення цієї економичної відбудови? Инакше кажучи, на яких принціпах — капіталістичних чи соціялістичних — має бути відбудоване зруйноване европейське господарство? Европейська буржуазія не має тут жадних сумнівів що-до своєї ролі в виконанню цієї задачи, а тому вже тепер в анґлійських і німецьких буржуазних колах цілком серіозно трактується справа порозуміння що-до поділу між собою бувшої Росії на сфери впливу, щоб, давши їй певний політичний устрій, негайно приступити до експльоатації її природних багацтв. Само собою, сюди входить також і українське питання, оскільки воно нині є вже фактором, що впливає серіозно на політичне становище Сходу Европи.

Протилежна есть точка погляду соціялістів, які вважають, що з тої руїни, в якій опинився культурний світ через імперіялістичну війну, Европа зможе відродитись лише при умові, що нове господарство буде побудовано на новому фундаменті — соціялістичному.

Не маючи завданням цієї статті обґрунтовувати і доводити цю останню точку погляду, яка есть і нашою, я хочу спинитись тут на иньшій справі, а саме на самім вже процесі відбудовання господарства у нас, на Вкраїні; на тих перспективах, які виникають при розгляді сучасного стану її і самого процесу відбудови.

II.

Україна в сей час знаходиться в стані анархії. Ця форма суспільного життя, що наводить такий жах на обивателя, ось вже другий рік істнує на Вкраїні. Коли обивателеві, особливо західньо-европейському, про це говориться, то він обовязково уявляє собі зараз кров, залізо, війну, бандитів і т. и. Звичайно, есть немало і цих . . . атрибутів державного ладу. Як раз саме там, де державна влада істнує або де провадиться боротьба за встановлення її, там і спостерігаемо всі ті жахи. Там же, де фактично істнуе анархія*) — на селі, або — краще — по-за містом, там, оскільки доходять до нас відомости, лад і порядок. Тисячи автономних громад, на які розложилась зараз Україна, орґанізували своє життя, додержують спокою і лише стережуться державної влади, яка що-разу приходить до них, як чужа, стороння, насильницька, без авторітету, властивого всякій виборній владі.

Три роки революції не пройшли дурно для українського селянина. Багато де-чого він навчився за сей час, а найголовніще — він не тільки відчув, а й зрозумів і твердо засвоїв, що він, народ — се есть істинне джерело всякої влади і жадна власть не вдержиться, коли того він не захоче. Поняття „народ" у селянина теж поширилось. Ще на початку революції під „народом" селянин розумів свою громаду, своє село; це відбилось і в його фразеольоґії: коли селянин виступав на з'їзді, приміром, повітовім, то „народом" він означав свое село: говорячи про населення повіту, він вживав уже слова „народи". Тепер селянин твердо знає, що народ — то есть щось більше за його громаду. Бо довелося, орґанізуючи в сей час анархії своє життя, оборону свого ладу, підпорядкувати інтереси свого „народу" інтересам таких самих „народів" з иньших сел; довелося на практиці, з власної ініціятиви, а — найголовніще — у власних інтересах обмежити себе де в чім для того, щоб мати вигоду від спілки з сусідом.

Селянин мислить конкретно. Тому життева необхідність сполуки з сусідами створила йому поширене поняття „народу". Він його відчув і засвоїв. Цим він зробив великий крок наперед в поході до утворення української нації. Се не безінтересно, що саме тепер, підчас української анархії, національна свідомість села, по загальних по-

*) в національнім (державнім) масштабі.

відомленнях, зросла значно більше, як підчас істнування всіх попередніх українських правительств, які всі засоби держави пускали в роботу, щоб осягти те, що тепер з'являється ніби саме собою.

Ледве чи зробив хто иньший для розвитку національної свідомости серед українського народу більше, як російські большевики. Справляючи всю енерґію свою проти українського націоналізму, вони осягали просто-протилежні результати. Головним чином — своєю економичною політикою на Україні.

Ця „політика", яка ледве чи може знайти подібну до себе у якихось народів і в котрісь времена, дала українському селянинові (а також почасти і робітникові) конкретну лекцію, наглядну, яка краще за міліони книжок, брошюр, часописей і промов довела йому, що таки необхідно мати „свою" владу, свою державу, яка обстоювала б його інтереси і захищала їх від „чужинця".

Російські большевики вимагали від України таких жертв для ідеї всесвітньої революції, на які в сей час український ані жадний иньший нарід не здатний. Інтереси світової революції вимагають, щоб було принесено в жертву національні інтереси. Але жертва есть тоді жертвою, коли вона добровільна. Український народ не має ще тепер настільки соціялістичної свідомости, щоб піти на самовідречення во імя вищого блага інтересів всіх трудящих цілого світу. Скільки не толкували йому, але він не міг зрозуміти і відчути того, чого зрештою не в силі зробити далеко свідоміщий за нього, скажемо, анґлійський пролетаріят.

Тому большевики рішили принести український народ в жертву на вівтар революції. Тут і гніздилась причина їхньої економичної політики на Україні, політики, що була гибельною вже хоч би тому, що забула за правило: корову можна або доїти, або зарізати.

Своєю політикою большевики Україну задоїли. Більше від неї вони нічого дістати не можуть. Економичний, мягко кажучи, визиск України большевиками найбільше саме и спричинився до зросту національної свідомости серед селянства і робітництва. Через цей визиск, що граничив з грабіжом, селянство і стало самостійницьким. І коли на початку революції ми спостерігали у селян досить здержливе відношення до думки про політичну самостійність України, коли селянство не могло второпати, на що вона йому і який практичний смисл має, то тепер большевики на ділі показали йому це краще за всіх Українців.

Ідею федерації України з Росією большевики поховали, і тепер треба прямо-протилежного по силі доброзичливости відношення до інтересів українського селянства російського режиму або другої скоропадщини, щоб назад переконати його в тім, що воно засвоїло в школі життя.

III.

Большевики на Україні, делікатно висловлюючись, звязані в своїх рухах і не змогли тому вбгати її в свій господарчий плян, впроблений в одному центрі — Москві. Вони не змогли тому внести сюди тої

частинної творчости, яку виявили в Росії, а тому на Україні проявилась лише одна сторона викликаного большевиками процесу — руїна. Село, замкнувшись, врятувало те, що могло. Одначе все те, що творить ознаки національного (державного) орґанізму, все те на Україні зникло: великий промисел, транспорт, шляхи, почти, телеґрафи — все те, разом з державною владою, яка себе саме в сій сфері найбільше на вні виявляє, зруйноване і майже не істнує. Народ український охоче сприяв знищенню його, бо до сеї пори з цеї сфери приходила державна влада найчастіще, як сила ворожа йому.

Він свідомо нищив ці „гнізда“ державної влади, як в свій час нищив поміщицькі „гнізда,“ сподіваючись, що тоді не вернуться „птахи“. Бо він мислить примітивно, але конкретно: коли ось вже три роки він не бачить жадної користи від залізниць, що перевозять саме лише військо, і то часто проти нього, коли товару жадного а ні пасажирів не перевозиться, то залізниці стали для нього небезпечним знаряддям в руках його противника.

Селянин не зміг зрозуміти ідеї комуністичного господарчого пляну. Бо знов-таки безпосередні прояви його, прояви на місці, були не тілько не на користь села, а часто (на Україні майже завше) на шкоду.

Большевики взялися переводити націоналізацію господарства занадто прямолінійно і теоретично. Виробивши плян орґанізації єдиного господарства, вони почали нищити стару систему одразу, не створивши передумов для можливости успішної орґанізації нової. То ж ясно, що можна на папері обєднати всю промисловість в один орґанізм, можна підрахувати (учесть) всі запаси сирівців, машин і робочої сили, але коли, приміром, зруйнований транспорт, то всякі пляни залишаться нездійсненими, коли не можна буде перевести на ділі розпреділення сирівців і вугля або иньшого палива між фабриками та заводами, або коли нема того самого палива.

Так само і теоретично і з практики відомо, що краще відбувати продукційний процес на кращих фабриках, з удосконаленими машинами. Але коли застосувати це провірене досвідом правило без огляду на обставини моменту, то можна прийти до протилежних наслідків, як прийшли і большевики.

При перегляді звісток про стан народнього господарства, уміщених в „Народном Хозяйстве“ — орґані Всеросійського Совнархоза — ми в тім переконуємося.

Стройно вироблені пляни націоналізації господарства виглядають цілком абстрактними, коли придивитись ближче до становища окремих галузів його: резинової, папірової, тютюнової, шкіряної, текстільної і т. д. Скрізь тут ми спостерігаємо одне й те саме з'явище: помимо занепаду продуктивности самої праці (через ріжнородні причини), скрізь виступа, як найголовніша, одна причина — розстрій транспорту, брак палива. Стара дереволюційна економічна політика Росії тепер мститься на революційній Росії. Стремління повернути всі „окраїни“ на кольонії, яких призначення — живити центр, привело до певного роспреділення

промислових районів, віддалених від місць здобичи сирівців. Джерелом енергії залишилась Україна зі своїм вуглям: відділення її від Росії загрожує припиненням процесу в центрі і завмертям останнього. Металообробляюча і механична галузі були сконцентровані теж на півночі, а південь давав лише сировину і півфабрикати.

Большевики м у с і л и включити Україну в свій господарчий плян, бо инакше їм довелось би живити російську промисловість лише старими запасами сировини і палива, які остались їм в спадок невеликими.

Корінну перебудову господарства — націоналізацію його — було роспочато при несприяючих умовах — розстрою транспорту, і ці умови, наслідком війни, що дня гіршали, підриваючи в корні всі змагання совітської влади до налагодження промислу.

З переходом політичної влади до большевиків націоналізація, помимо проґрамових завдань влади, була неуникненою, щоб врятувати те з промислу, що можна було ще врятувати. Частина власників фабрик і заводів повтікала, частина саботувала, а решта, з огляду на непевність політичного становища, дбала не про підприємство, а про те, щоб витягнути з нього найбільше користи для себе, поки воно ще в їхніх руках. Промисловість катастрофично падала, і єдиним порятунком було — взяти її державі до своїх рук. Це було зроблено. Але, на наш погляд, в Москві, занадто захопились т е о р і є ю націоналізації на кривду інтересам щоденного життя. Націоналізація знищила н е в е л и к у промисловість, яка з успіхом могла задовольняти, хоч почасти, місцеві потреби населення, яке не відчувало ще на собі впливу великої, націоналізованої промисловости. В інтересах постачання сирівців і палива більшим підприємствам, з кращим оборудуванням, було позакривано меньші і малі. Малось на увалі на їхній кошт поліпшити ще оборудування модерних і великих підприємств. А тим часом вийшло, що однаково цього зробити не вдалось, тому зачинені малі підприємства не робили своєї роботи, а великі не дістали жадної користи від зачинення малих.

Так, наприклад, в папіровій промисловости Росії до революції працювало біля 200 фабрик, які виробляли 11,300.000 пудів паперу, 677.000 п. картону, 2,781.000 п. древесної маси і 2,720.000 пудів целюльози. Націоналізовано було совітською владою 95 більших фабрик, яких продукція в 1919 році означилась числами: 2,800 000 п. паперу, 340.000 п. картону, 1,400.000 п. древ. маси, 1,300.000 п. целюльози, що робить біля 50% того, що ці самі, тепер націоналізовані фабрики випродуковували за мирних часів. Закриття дрібних фабрик зменьшило загальну кількість продукта, не вплинувши на продуктивність кращих, націоналізованих підприємств.

Те саме спостерігаємо ми, приміром, і в шкіряній промисловости. В березні 1919. року всеросійська конференція шкурників постановила, з цілях концентрації процесу на кращих націоналізованих заводах, припинити постачання сирівців і палива дрібним і кустарним заводам. Та сировина, яку збірала і обробляла ця дрібнота, не була одначе

приставлена великим заводам, бо держава не мала налагодженого для збору сирових шкір апарату, так само транспортові труднощі не дозволили притягнути цю сировину з ріжних кінців до націоналізованих заводів. Тим часом через постанову конференції мали припинити продукцію 2536 заводів, на котрих було зайнято біля 8.000 людей і котрі обробляли річно кругло 400.000 великих і малих шкур.

Багато инших галузів, особливо хемичної промисловости, розділили таку саму долю. Але, не спиняючись на цім довше, ми вкажемо тут ще лише на два приклади, які потверджують нашу думку про неумірениість і б е з о г л я д н і с т ь в переведенні московськими большевиками перебудови промисловости і цілого господарства на соціялістичних підставах; безоглядність, яка мала і має що разу все більше тяжкі наслідки, що врешті можуть підкопати ґрунт під самою совітською владою.

Я маю на увазі „знищення" приватного дрібного внутрішнього торгу раніще, ніж на його місце було створено державний апарат для росподілу продуктів між населенням. Помимо того, що в Совітській Росії в упривилейованім становищу знаходиться фабричний робітник, який в першу чергу задовольняється продуктами індустрії, навіть ті невеликі рештки, які лишаються для росподілу між селянством, не доходять до нього зовсім або доходять через спекулянтів, посередників, з котрих першими в спадаючім порядкові есть фабричні робітники.

Відсутність державного апарату росподілу породила ґрандіозну спекуляцію готовими продуктами, а приватного торгу не знищила. І тут рано взялись за переведення націоналізації торгу „по всім правилам".

Це відбилось тяжко також і на де-яких галузях промислу, особливо на так важній текстільній індустрії. Стан транспорту не дає змоги покладати великих надій на довіз бавовни з Туркестану. Фабрики держались переважно старими запасами її, які таяли на очах. Довелось звернути пильну увагу на постачання фабрикам льону. На 1. березня 1915 року запас льону на 1 веретено виносив 10, 4 пуда, тоб-то 75% нормальної потреби. Протягом війни цей запас все меньшав (реально), бо хоч 1917. рік застає ще біля 10 п. льону запасу на веретено, але ця прилична цифра поясиюється не піддержкою довозу сирівця, а зменьшенням почасти працюючих веретен, а почасти сильним упадком продуктивности праці робітників. За 1918. рік ці запаси тають, як сніг, і в грудні цього року на кожне веретено припадає вже тільки 0·5 пуда. Лише справді ґероїчними зусиллями вдалось підвищити його до 3 пудів і забезпечити прядильні до початку навіґації.

Такий оплаканий стан постачання пояснюється тим, що попереду фабрики збірали сировий льон своїми власними засобами, маючи сітку аґентів, скупщиків, підрядчиків і т. и. З націоналізацією торгу це було заборонено, але замість того совітська держава свого апарату для скупки не орґанізувала. Для усунення гострої крізи, про яку ми згадуємо, довелось, власне кажучи, через „неблагонадійні" кооперативи звернутись до не державних способів заготовки сирівця.

В орґанізації тютюнової промисловости сталось те саме. В справі постачання плантаторам насіння і розсади тютюну совітська влада майже нічого не зробила, і це відбилось на кількости сирівцю, а також на його якости. Московська тютюнова промисловість розрахована була на річну переробку приблизно 4 міліонів пудів тютюну, з котрих біля 50% йшло з України. Стан транспорту і орґанізації закупочного апарата не дозволяє цілком приймати під увагу України, бо для вивозу тих (кругло) 2 міліонів пудів тютюну, який закуповувався на Україні, необхідно біля 6 тисяч вагонів — річ безнадійна! Отже в совітській Росії мусіло закритись біля 27 тютюнових фабрик.

Неналагодженість апарату привела до нечуваної спекуляції готовими виробами, утворення залеглостей на складах і недостачі сирівцю; розстрій транспорту — до погіршення росподілу і припинення в постачанні палива і сирівцю.

Можна б навести ще чимало прикладів з багатої практики переведення націоналізації господарства в совітській Росії. Але всі вони свідчили б за одно: совітська влада взяла на себе більше, ніж вона могла виконати тими силами, які есть сей час в її розпорядженню. Вона деклярувала націоналізацію продукції і росподілу і доконче хтіла перевести її одразу в цілому обсмі. Але охопити всього вона не змогла і тому в значній степені скомпромітувала саму ідею націоналізації. Не підготовивши і не орґанізувавши собі тила, вона дала бій по всьому фронту і програла. Приватного торгу не знищила, бо життя боїться порожнечи: коли не орґанізувала д е р ж а в а своєго апарату для обміну, то м у с і в лишитись старий, посередницький, приватний. Тільки через заборону його, він, пристосувавшись до обставин, став вдесятеро гіршим — злочинно-спекулятивним. Розуміється, відповідальність за те перед населенням впала на державу.

Так само в продукції в жертву принціпові було принесено сьогоднішні інтереси населення. Всю дрібну і кустарну промисловість, яка не мала загальнонаціонального, лише чисто місцеве значіння, було вбито. Великий же промисел по своєму станові не міг задовольнити вимог, які йому ставились.

Така політика совітського правительства була в першій черзі причиною безвідрадного господарського становища, в якім знаходиться зараз і Росія і Україна. Розуміється, рівнозначною причиною есть також бльокування Росії Европою. Російська промисловість знаходилась в сильній залежности від Европи, Росія була також великим ринком для европейських товарів, але в кожнім разі вплив цієї економичної залежности не такий, щоб при припиненні його зміна в економичній ситуації була такою ґрандіозною, якою вона зараз спостерігається.

IV.

Ми віримо в те, що капіталістичний спосіб орґанізації господарства переживає крізу, яка доведе його до смерти. Але було б сміливо брати на себе завдання катеґорично стверджувати, що східньо-европейська революція вже передрішила справу. Кріза може затягну-

тися на довго, і російський большевизм може бути лише епізодом в ній. Коли европейський пролєтаріят не в стані буде дати піддержки східньо-европейській революції, коли не наступлять конфлікти в кольоніяльних краях европейських метрополій, то східньо-европейська революція може підупасти. Одначе гасла соціяльного визволення трудящих, під якими йде рух по цілому світу, не залежать виключно від східньо-европейської революції і тому зостануться на порядкові денному міжнароднього пролєтаріяту, а ареною бою між працею й капіталом може в довільну днину зробитись якась иньша країна Европи. Можливе ослаблення або навить й підупад сх.-европ. революції не створить умов для безоглядного панування реакції в Европі.

Гасло соціялізації підземних багацтв, головніщих галузів промислу набуває вже прав громадянства за доби капіталізму. Такі речи, як камяне вугілля — се джерело цілого життя нашої доби, джерела иньших видів енерґії, металеві руди, мають вже життєвий інтерес для цілого громадянства, котре заявляє свої права на те, щоб знати, як стоїть тут справа. Воно, все суспільство заінтересоване в ціх галуззях господарства і не бажає допустити, щоб господарювання ним було приватною справою вугляних або иньших „королів". Націоналізація джерел енерґії перестала бути вимогою самих соціялістів і робиться домаганням цілого суспільства. Націоналізація ж їх мусить льоґічно привести до націоналізації і всієї промисловости, з ними звязаної.

Неможливо, розуміється, сподіватися, щоб ця націоналізація була переведена руками буржуазії, а тому з-за цього мусить прийти до боротьби силою. Приклад сучасної Німеччини показує, якої „націоналізації" можна сподіватися від буржуазних правительств, хоч би її сильно залежних від соціялістичних партій.

Коли ми спинились на цім питанню, то лише з одною метою — показати, які тенденції в боротьбі за націоналізацію помічаютьтя в Центральній і Західній Европі. Ми звертаємо увагу на прояви цих тенденцій для того, що вони нам видаються правильними, порівнюючи з російсько-большевицькими зразками. Тенденції ці виявляють стремління західньо-европейського пролєтаріяту заволодіти насамперед жолудком капіталізма: гірничою промисловістю, тяжкою індустрією і всіма джерелами енерґії (електричний потік).

Інтересно при цій нагоді звернути увагу також і на те, що значно розповсюджений в Анґлії т. з. Gildensozialismus — так само має на увазі в першу чергу привести робітництво до заволодіння цими о с н о в н и м и галуззями національного господарства: гірництвом, транспортом, тяжкою індустрією.

Розуміється, що місцеві обставини мусять сильно впливати на способи боротьби пролєтарів за свої стремління. В Анґлії доводиться мати до діла з ще дуже сильною буржуазією, в Німеччині так само. В Росії політичну владу відібрано вже від буржуазії, і коло державної керми стали вожди пролєтаріяту. Боротьбу з буржуазією їм доводиться провадити переважно на зовнішніх контр-революційних фронтах, впливів же на напрям внутрішньої політики совітського правительства

вона не має жадних. Тому соціялістична влада в Росії мала не боротись за націоналізацію господарства, а переводити її практично. Тут саме, в практичнім переведенню націоналізації було прийнято пляни і методи, які ріжняться від вищезгадуваних анґлійських і німецьких тенденцій. Було зроблено спробу націоналізувати все за один раз. Послідовність в переведенню мала скорше характер необхідного ритуалу: додержувалось таких незначних сроків в послідовности, які не мали жадного практичного значіння, виглядали незрозумілими і дивними. На прикладах з російсько-совітської практики ми показали результати цієї спроби: розвал продукційного процесу єдиного господарства і розцвіт спекуляції в сфері росподілу.

V.

Всяка державна влада на Україні, котра закріпиться на стільки, що зможе приступити до відбудовання її економичного життя, се відбудовання муситиме почати з того, що споїть десяток тисяч теперішніх громад-республик в українську державу: транспорт, залізниці, телеґраф і т. д., все те, що в широкім смислі можна б назвати службою державного звязку. Другою задачою буде задовольнити кольосальну національну потребу в інвентарі, який в хліборобській Україні єсть переважно інвентарем сільськогосподарським. Ці дві сторони діяльности державної влади мусять йти рівнобіжно, бо инакше сама влада не вдержиться. Коли всю свою увагу вона зверне на налагодження того (звязку), що служить в першу чергу (в сей час) для відбування нею своїх функцій, а занедбає другу сторону, яка живіще відчувається масами населення, то така влада весь час буде відділеною від населення.

Обидві ці найголовніщі сторони діяльности державної влади вимагають насамперед відродження і дальшого розвитку гірництва і металюрґичної промисловости.

Голод на залізо незвичайний зараз і ще багато літ буде відчуватися на Україні. Одні залізниці для свого відбудовання, не кажучи вже про будівлю нових ліній, вимагатимуть такої маси заліза, яку ледве чи зможе постарчити наша металюрґична промисловість. Коли до цього додати ще потреби сільського господарства і ріжних галузів промислу, то, справді, будемо мати вимоги не на силу нашої передреволюційної металюрґії.

На Україні, по данних укр. м-ва шляхів, можна було довжину залізничої сіти рахувати на 17.000 верстов. Гадаємо, що без особливо великої помилки можемо вважати, що в сей час ця довжина не перевищує 10.000 верстов, бо багато під'їздних (не маґістральних) ліній зовсім знищено підчас громадянської війни, а на лініях подвійної колії в значній мірі одну колію розібрано і шини (рельси) з неї вжито на ремонт другої колії, бо продукції нових шин абсолютно не вистарчає для потреб ремонту. Тому, говорячи про відбудову старої залізничої сітки, приходиться, власне кажучи, мати на увазі спорудження приблизно біля 5—7.000 верстов нової надбудови („верхнее строеніе“)

залізничого полотна і біля 12—15.000 ремонту, бо, без сумніву, не знищені цілком лінії знаходяться в такім стані, який вимагає капітального ремонту, котрого залізниці довго вже не зазнавали. До цього треба додати, що мости залізничі так само в більшости порваті підчас війни і вимагають коли не нової будови, то основного ремонту, майже рівного (в смислі потреби в залізі) новій будові.[1])

Що ж торкається видатности нашої металюрґічної промисловости, то, по даних „Статистическаго бюро Совѣта Съѣздовъ Горнопромышленниковъ Юга Россіи“ за 1914. рік, коли вона була найбільшою, на 43 доменних пічах України було згамарено 159,932.000 пудів чавуна, з котрого на 18 бесемерівських і 64 мартеновських пічах було одержано 140,000.000 пудів півпродукту, який поділився так: 46,386.000 пудів полосового і сортового заліза, 18,885.000 пудів бандажів, швелерів і слиг, 14,081.000 пудів обрізків, обсічків і иньших решток і 2,366.000 пудів котельного, корабельного і панцирного заліза, а разом 125,747.000 пудів металю.

Це можна вважати за тимчасовий ідеал стремлінь нашої металюрґічної промисловости.

Ми не знаємо, в якім стані знаходиться промисловість ця в сей час, але можемо приблизно судити, порівнявши з вищенаведеними цифрами останні статистичні данні за 1918. рік: домен — 29; згамарено чавуну пудів 18,000.000; одержано півпродукту 9,000.000 пудів; полос. і сорт. заліза 3,800.000 пудів; криці 740.000 пудів, шин 280.000 пудів; бандажів, швелерів 200.000 пудів; котельного і т. и. 90.000 пудів, а всього разом — 5,200.000 пудів металю, тоб-то 4% нормальної кількости.

В найтіснїщім звязку з виплавкою металю знаходиться добування руди [2]) і камяного вугіля. Що торкається величини запасу криворізької руди, яка поки що єсть нашим єдиним джерелом, то по дотеперішніх обслідуваннях запас цей рівняється приблизно 20 міліярд. пудів.[3])

Коли б наша гірнодобуваюча промисловість була доведена до свого передреволюційного максімума видатности (1913. рік — добуто залізної руди 387,758.000 пудів, марґанцевої руди 15,393.000 пудів), то цього обчисленого запасу [4]) вистарчило б приблизно на 50 літ.

І в часах найкращого свого стану українська металюрґічна промисловість не справлялась з переробкою українських руд, і з України вивозилось руду, а натомісць довозилось чавун, залізо, крицю, а також фабрикати — ріжного роду машини. По даних „департамента желѣзнодорожныхъ дѣлъ министерства финансовъ — матеріалы къ пересмотру торговыхъ договоровъ Россіи съ Германіей и другими иностранными государствами“ [5]) з України річно вивозилось (дані за трьохліття

---

[1]) На будівлю кожної верстви залізниці (без мостів) треба кругло 5.000 пудів заліза.

[2]) Для виплавки 1 пуда металю треба приблизно 1,8 пуда руди.

[3]) Криворізька руда дуже доброї якости і має в собі до 64% заліза.

[4]) За виключенням керченських джерел, порівнюючи не великих.

[5]) Див. „Збірник статистичних відомостей по народньому господарству України“. Київ, 1920. Вид. стат. від. б. мін. торгу і промисл.

1909 — 1911) залізної руди 26,194.000 пудів, марґанцевої руди 3,684.000 пудів, а довозилось: чавуну (не в ділі) 6,8 тисячи пудів, заліза і криці (не в ділі) 252.900 пудів, хліборобських машин (металевих) 1,851.700 пудів, всяких инших машин 1,520.500 пудів і ріжних чавунних, залізних і бляшаних виробів (крім залізничого реманенту) 687.100 пудів.

Очевидно, тепер тим більше доведеться допустити вивіз з України руди і довіз замісць того металю пів-фабрикату і повного фабрикату. Хоч принціпово це і не бажано, але инакше не буде використано всіх наших підземних багацтв на руду. Ближчою ж ціллю мусить бути поставлено доведення добування руди і металю до норм 1913. року і дальший розвиток їх. А до того не повинно вийти по-за межи України ні одного пуда заліза. Україна в сей час так голодує на цей товар, що жадні міркування не виправдали б викачування з неї металю без рівнозначної компенсації.

Соціялістична українська державна влада повинна насамперед звернути свого увагу на підземні багацтва і джерела енерґії української території, їх націоналізувати і справді ними заволодіти. Криворізька (а може і керченська) руда, донецьке вугілля, дніпровське біле вугілля — ось основа промислового розвитку України. Завданням державної влади буде не тільки витиснути звідти визиск приватного капіталу, але й орґанізувати і розвинути цю силу, зробити її цілком послушною собі. Маючи в своїх руках цю силу, держава зможе впливати на орґанізацію цілого господарства країни, справляти його по тих плянах, які нею таки будуть вироблені.

Слідуючим, за що одночасно повинна взятись державна влада і що повинна націоналізувати, це в справжньому смислі слова велика обробляюча і тяжка промисловість, яка безпосередно з гірно-добуваючою звязана, а також транспорт. Націоналізація фінансового капіталу, джерел енерґії, гірно-добуваючої і великої обробляючої промисловости, транспорту, зовнішнього торгу і орґанізація державного апарату розподілу, орґанізація служби державного звязку — все це повинно бути зроблено в першу чергу і дає таку ґрандіозну задачу для державної влади, яка вимагає багатьох років методичної роботи для того, щоб націоналізація була переведена на ділі, а не лише на папері.

На Україні перевести це буде особливо тяжко через саме ґеоґрафичне положення її і ту ролю, яку вона грає і, очевидно, довго ще гратиме в боротьбі революції з протиреволюцією, з імперіялізмом сусідів, оборонюючи Українцям їх незалежність.

Але по-за цією цариною, де держава насамперед повинна, на наш погляд, загніздитись, лежить друга, менш значна в національнім смислі, але мимо того дуже важна для місцевих інтересів населення область, — це невелика добуваюча і обробляюча промисловість.

Тут ми зауважимо, що загалом трудно встановити якусь тверду ріжницю між „великою“ і „невеликою“ промисловостями (формально). В дореволюційні часи в Росії істнував поділ підприємств на такі, які підлягали доглядові фабричної інспекції, і на такі, що не підлягали

йому. Перші були ті, що мали не менше 10—15 робітників або вживали для праці механичного двигуна; другі — решта.

Відповідно до цього, приймався й поділ промисловости на „велику“ і дрібну або кустарну. Нам цей поділ видається дуже штучним. Практично він довів, між иньшим, до того, що ми не маємо, властне кажучи, жадних статистичних даних про оту дрібну промисловість, яка тим часом відігравала чималу ролю в економичнім житті нашого села. Бо про те, що підлягало доглядові фабричної інспекції, щорічно складалося і публікувалося „своды отчетовъ фабричныхъ инспекторовъ“, які не обхоплювали вельми-численної отої дрібної промисловости. Заклав, скажемо, Хаїм Х. в місгечку Самгородку олійню і працює на ній за допомогою кінської сили, а ніхто про те її не знає, опріч самгородецьких мешканців та клієнтів з пари околичних сел. А таких олієнь, гарбарень, цегелень, каменярень et caetera, як ми знаємо, сила силенна роскидано по Україні, і вони відбувають важну функцію в житті нашого села.

Єдиний спосіб, яким такі підприємства давали про себе знати, це була обовязкова реґістрація через пристава у місцевій губерніяльній управі; та й то в дуже і дуже багатьох випадках вона не відбувалася.

По губерніях щорічно складалися „обзоры“ всіх фабричних підприємств. З цих „обзор“ів за 1913. рік ми бачимо, що в 7 українських губерніях було 43.000 промислових підприємств, а на них було зайнято 465.000 робітників. В тім самім році в тих самих галузях промисловости, але в підприємствах, що підлягали доглядові фабричної інспекції, числилось підприємств 3.400, а робітників на них 332.000.

Звідси ми бачимо ніби величезну кількість біля 40.000 маленьких підприємств з 130.000 робітників.

Але це в значній мірі такі підприємства, як вітряки, яких увійшло до тих „обзор“ів біля 10.000, кузні — біля 5.000, шевські майстерні 1.500 і т. д.

Нас в данім разі інтересують не ці підприємства, а ті, по суті малі, які зачислено до великої промисловости і які знаходяться серед отих 3.400, підлеглих фабричній інспекції.

Серед них знаходиться дуже багато таких, які являються істотно малими підприємствами і мали загинути або загинули при переведенні большевиками націоналізації господарства. Ми хочемо відшукати серед них ті, які, на наш погляд, повинні були оставатись ще де-який час, не чіпатись державною владою, розвиватись, навіть породжувати подібні собі і виконувати свої функції задоволення місцевих потреб населення доти, доки відроджений будучий їх конкурент — націоналізована велика промисловість не забила б їх найлекшою для них природною смертю.

Цілий ряд виробництв має характер такої „малої промисловости“: обробка бавовни, льону, коноплі, джуту, вовни, хемічне, живинних продуктів, котрі відповідно можна поділити на: ватне, фарбувальне, перкально-набивне, льоно- і коноплье-тріпальне, мінеральних і орґаничних фарб, дубильних і фарбових екстрактів, сухої перегонки

дерева, добування світильного ґазу, косметичних і аптечних товарів, ґумових виробів. вибухових веществ, штучного угноїння, цегельне, салотопенне, миловарне, свічкове, воскобійне, костомольне і костопальне, заготовок для чобіт, сірникове, броварське і медоварне — це ж ціла величезна область промисловости!

Все це на Україні істнувало (почасти, гадаємо, і зараз істнує) в невеликих розмірах, постепенно розвивалось. бо мало для того сприяючі умови: як раз саме в цій царині було дуже мало великих модерних підприємств, тому ці малі підприємства не мали собі конкурента на внутрішнім українськім ринкові, яким переважно були село і містечко, куди не багато попадало привозного заграничного товару.

Після декретування совітською владою націоналізації промислу по всій лінії вся ця дрібна промисловість по містечках і селах (почасти) мусіла або зачинитись (переважно), або „пристосуватись до обставин", залізши в підпілля, як за війни „самогоночні заводи", а тому, розуміється, нічого було й думати про виконання нею своєї попередньої функції.

Помимо того, що в щоденнім обиході нашого села ця промисловість відігравала значну ролю, де-які галузі її мають, особливо тепер і в близькій будуччині, першорядне значіння для нашого сільського господарства. Сюди насамперед треба віднести продукцію штучного угноїння — суперфосфату, сполучень азоту (сірчано-кислого амонія, азотистих сполучень з повітря, з торфу), костяної муки — всього того, що має першорядне значіння для підняття видатности землі

Ті заводи, які займались цим, мали характер маленьких підприємств. В 1912 році їх було зареґістровано пять з кількістю 185 робітників, і виробили вони 1.799.000 пудів суперфосфату. Само собою розуміється, що цієї кількости не вистарчає для нашого сільського господарства, котре довозило з-за кордону фосфоритів приблизно два міліони пудів, а також переробляло частину своїх фосфоритів, а також кісток на московських заводах. Держава, яка особливо повинна дбати за стан хліборобства на Україні, повинна подбати в першу чергу за спорудження великих суперфосфатних заводів, які будуть переробляти свої фосфоріти. Надіятись на довіз кращих закордонних, як то робилось раніще, ледве чи можна, коли прийняти під увагу брак тоннажу і невигідність перевозки такого дешевого краму, який може служити хіба, як балласт на кораблях.

Так само багаті торфяні болота повинні і можуть послужити для утилізування амміака, як побочного продукту при коксуванні торфа.

А тимчасово. доки держава цього не орґанізує, повинна залишатись і далі працювати ця дрібна промисловість, якої націоналізувати майже неможливо з техничних причин.

Так само, приблизно, а то ще й гірше обстоїть справа з продукцією сірників. На Україні лише в Чернигівській губерні були великі сірникові фабрики з пересічним числом робітників 500 на

кожній. В решті ж земель це були малі підприємства з 4—5 десятками робітників, а, опріч того, багато сірників вироблялось кустарним способом. Націоналізувати отже всієї сірникової промисловости рішучо неможливо. Держава, котра триматиме в своїх руках зовнішній торг, повинна подбати лише за те, щоб постарчити сірниковій галузі бертолетову сіль, котрої ні в нас, ні в Росії не продукується і від недостачи котрої сірникова українська промисловість переживає крізу, про котру добре знає всякий, хто виїхав з України хоч би й два роки назад.

Не єсть моїм завданням детально розглядати і характеризувати тут кожну з вищезгаданих галузів промислу.

Хто хтів би докладніще зазнайомитись з тим, що і в якій кількости дає він, тих я відсилаю до „Збірника статистичних відомостей по народньому господарству України".

Я хтів лише тут пригадати про те, що по-за великими, модерними підприємствами українського промислу, по-за тяжкою індустрією, істнує ще ціла область малого промислу місцевого значіння.

Націоналізувати його не можна і не треба. Він повинен залишатись, аж поки не вмре своєю природною смертю. Навіть більше того, нам здається, що не повинно не тільки ставитись перешкод, але давати всяку піддержку приватно-громадській ініціятиві в заснуванню нових підприємств в цій области.

Нас не повинні лякати можливі закиди, що не діло, мовляв, соціялістів сприяти насадженню „дрібно-буржуазівщини", як також закиди в нереальности таких плянів. Ми сами добре знаємо, що така дрібна — „карликова", так би мовити, промисловість не може вдержатись поруч з великою. Але ми певні в тім, що немало ще крови занесе Дніпро у Чорне море, поки до населення України дійде товар з відбудованого і наново насадженого великого промислу. Багато ще разів мінятиме свою східньоевропейську політику Европа, доки зможе налагодити товарообмін з Україною і Росією.

А життя не чекає. Село саме подбає за те, щоб задовольнити потреби. Воно знайде потрібні для цього засоби і сили — дайте йому лише матеріялу, насамперед заліза. Налагодьте залізниці, коли хочете вивозити хліб, довезіть тими залізницями (або водяними шляхами) заліза, соли, нафти і т. п. — налагодьте попереду звязок з селом. А поки ви йому привезете дешеві фабрикати, воно саме буде виробляти їх тими засобами, які у нього єсть під рукою.

На селі в цьому напрямі можна зробити багато, і в сей час село наше дуже надається, щоб насаджувати в нім таку малу промисловість не як приватну, а як громадську власність. Розумування про те, що, мовляв, громадські підприємства не викличуть заінтересовання у цього „закоріненого індивідуаліста" — українського селянина, здаються нам перестарілими. То правда, що поруч з приказкою „громада — великий чоловік" істнує й иньша: „гуртове — чортове".

Але факт істнування поруч їх обох вже вказує на те, що все залежить від обставин. Так само правда, що большевицькі спроби примусового насадження сільськогосподарської комуни мусіли викликати зовнішню реакцію в селянстві в бік негації колективізму. Але

поруч з цим есть вказівки на те, що дух громадськости в уряджению свого господарства, задоволення своїх потреб, розвивається серед селянства. Нужда всього навчить. Нам переказують про випадки, коли села обеднувались для того, щоб пустити сахарний завод, що есть в їхній околиці. Кожне село з'окрема не могло нічого зробити з заводом, а врешті знайшлись люде, які покерували ними і, по згоді з робітниками і майстрами заводськими, пускали завод і виробляли цукор. А це ж есть не так проста штука орґанізувати сахарну кампанію!

Ми добре знаемо, що ніколи ще не було на світі а ні приватного товариства, ані корпорації, ані громади, ані держави, де б всі члени їх виявляли заінтересовання справами товариства і приймали активну участь в них. Завже есть певний відсоток, який веде за собою решту. Того самого, очевидно, треба сподіватись і в орґанізації такої громадської промисловости. Ми певні, що необхідний відсоток активних громадян в кожній громаді знайдеться і покерує справою, громада ж дасть їм авторитет і примусову силу, як публично-правова орґанізація.

Що робити, наприклад, з нашою цукровою промисловістю? Само собою розуміеться, що вона повинна бути націоналізована. Ну, а коли політичні завірюхи не дадуть можливости закріпитись правительству, яке повинно зайнятись націоналізацією, або коли правительство буде лише „обозначать мѣсто"? Або буде кілька правительств: у одного заводи, у другого вугля, у третього ліс, а селянин з землею і буряками буде сам собі, по-за орбитою котрогось з тих правительств? Всякі такі перспективи дуже реальні.

Не тільки націоналізація, а й просто орґанізація цукрової промисловости на Україні вимагає певного політичного спокою, якого може ще довго не бути, а тим часом використати, хоч би для власних потреб, заводи треба — і можна, як показує досвід.

Більшість сахарних заводів на Україні — це великі модерні підприемства. Найменьші з них розраховані на переробку 2.000—1.500 берковців буряків на добу. Рахуючи пересічно довготу щорічної кампанії в 100 днів, будемо мати для найменьшого завода потребу в буряках 200.000—150.000 берковців. Коли рахувати, що десятина, засіяна буряками, родить їх пересічно 100—120 берковців, то будемо мати величину бурякових плянтацій для найменьшого заводу біля двох тисяч десятин. Прийнявши під увагу, що при нормальнім господарстві буряками засівається не більше $^1/_7$ поля, приходимо до того, що взятий нами для прикладу найменьший завод потрібує біля 14.000 десятин поля круг себе для того, щоб міг забезпечити себе буряками на 100 днів кампанії. Як ще ввести сюди певний „коефіціент поправки", необхідний з огляду на те, що селяне не так вже охоче сіяли буряки (звичайне відношення селянських і поміщицьких бурякових плянтацій = 1:4), то при узгляднениі всяких „скидок" на користь селянського господарства без особливої помилки можемо вищезгадану площину подвоїти і прийняти в 25.000—30.000 десятин, тоб-то, велику волость. Орґанізувати обовязковий засів буряків волость може. Коли ж стан палива або вапняка не позволить провадити кампанії 100 днів, а лише,

скажемо, 30 або 50, то нічого не перешкоджає волости засіяти і відповідну кількість площі буряками. Або коли, скажемо, завод великий і переробляє 3—5 тисяч берковців на добу, то теж в залежности від цього, палива і кількости буряків може бути означена довгота кампанії.

На селі і на заводах єсть всі необхідні для кампанії фаховці, і з цього боку труднощів жадних нема. Процес сокодобування не вимагає якихось особливих матеріялів. Едине, що стало б на заваді — брак матеріялів для ремонту. Але „Тришкин кафтан", яким єсть в сей час наше народне господарство, либонь, ще не дійшов до того, що вже нема з чого врізувати.

Ґуральні, броварні, медоварні, все те, що було звязано з великою земельною власністю, переважно тепер стоїть нерухоме. Все це може і повинно бути урухомлене. Замісць попереднього приватного власника, має тепер прийти громада і взяти це до своїх рук.

Хто знає, коли то ще дійдуть до Вкраїни ті плуги, сіялки та віялки, які замісць гармат виробляє тепер на своїх заводах Круп. А тим часом повинно бути орґанізовано на селах майстерні для ремонту і спорудження нового інвентаря. Стаціонарний льокомобіль 8—12 сил вистарчить, щоб урухомити таку майстерню з двома токарними станками, бор-машиною і порядною кузньою з двома-трьома наковальнями. При цім можна скористати і дати ток для електричного освітлення, а палити можна навіть і соломою, коли нема дешевшого палива.

В сей і ближчий час мало надії на те, щоб можна було приставити з-за кордону необхідну кількість двигунів внутрішнього згорання, які були б найкращими для малих силових станцій на українському селі. Та й з нафтою, як з паливом, не так вже добре стоїть справа: хоч вона ніби і по сусідству з нами і навіть в себе, „в дома" єсть, але в ній заінтересовані пани світа для боротьби у себе з робітничим рухом. Тому, очевидно, на цей рід двигуна і палива в ближчім часі рахувати не доводиться, і кращим для нас буде все-таки парова машина, льокомобіль, для якого і паливо скрізь знайдеться: дрова, торф, вугілля, солома, то-що.

Певна кількість старих парових машин знайдеться на Вкраїні Нові і запасні частини можуть бути довезені з-за кордону. Треба лише прикласти енерґії. Нема чого покладати в цій справі надій на ініціятиву правительств. З того нічого не вийде, як показав дотеперішній досвід. Малисьмо досі два типи українських правительств: „національне" і „чуже". Перше починало „товарообмін" тим, що посилало за кордон закупочні комісії, які купували ґудзики, бляшані кокарди на козацькі шапки, штани, ковдри, які врешті тут-таки за кордоном і ліквідувались. Користувалось допомогою кооперації, що роками „говорила", а нічого не купувала, бо не мала грошей (зак. валюти) або сирівців для обміну. Друге правительство — економично було філіялкою Москви і разом з нею в своїх спробах товарообміну залежало від політичного барометру.

Доки буде непевна політична ситуація на Україні — мало надій на довіз з-за кордону. Але можна використувати періоди затишша, щоб самі громади через своїх уповноважених закупили де-що, хоч саме

необхідне, як запасові частини до машин і станків або де-які матеріяли для продукції, як сітки для паперової промисловости, бертолетову сіль для сірникової і т. и., чого нема ні на Вкраїні, ні в Росії.

Европейський купець охоче буде мати діло з уповноваженим громади, яка посідає щось реальне, або подібної орґанізації, після того, як переконався, що з урядовими представництвами каші не звариш. Навіть візьме на себе пропхати товар аж до українського кордону.

Це, розуміється, „хуторянський“ спосіб, який не потрібує таких атрібутів, як „державні способи“ з аґентами, комісіями і т. и. Але для населення він дешевший і більш надійний, бо він може дати і станки, і запасові частини до них.

А тоді можна оживити „малу промисловість“, пустити її в хід. На Вкраїні зразу відживе багато енерґії, що перетвориться в роботу і дасть продукт.

Треба насадити нові. Двигун в 25—30 сил з відповідними приладами дасть змогу перемелювати зерно кількох сел з околиці, бити олію, різати січку, молотити, дати енерґію для освітлення. Для кожної з цих робіт він матиме окремий сезон, буде зайнятий цілий рік і ніколи не буде перегружений. З власного досвіду такої установки на селі я знаю, яку ролю вона відіграє в господарстві його.

Прекрасна глина в багатьох місцях (незрівняний каолін, приміром, в Бердичівському повіті) — місце для розвитку цегелень і порцелянових фабрик. 50—75 міліонів карбов. (на нинішню укр. валюту) цілком вистарчить для того, щоб орґанізувати цілком модерне підприємство (станція 75—100 сил), яке вироблятиме посуд, цеглу, черепицю, кахлі і т. и.

Такі гроші в сей час — невеликі. Трудноші, само собою, через інвентар. Але коли не в сей час, то при першій нагоді, але завдання остається.

І те саме в кожній з раніще згаданих галузів промислу. Урухомити те, що єсть, і створити нове — це єсть ближча робота на нашому селі!

Мик. Шраг.

Відродження Закордонної Ґрупи Української Комуністичної Партії.

Кілька місяців тому я написав статтю, вміщену в ч. 2. „Борітеся-Поборете“, в якій вказував на можливість змін в політиці російських комуністів, що до національної і, з'окрема, української справи. Очевидно, час цих змін ще й досі не настав. Майже все лишається по старому. Ілюстрацією до того, доказом того є лист В. Винниченка до українських робітників і селян, уміщений в ч. 34. „Нової Доби“.

Що малює цей лист? Він потверджує лише те, що ми давно знали й відчували. Абсолютний централізм, русоцентризм, система диктатури окремих людей, новонароджений бюрократизм, ворожнеча українського села до московсько-жидівських проводирів українського

міста і т. п. Про все це вже згадувалось на сторінках нашого журналу, все це ми відповідно оцінювали і критикували, вказуючи на ті шляхи, по яких, на нашу думку, мусить піти соціялістична революція на Україні, щоб перемогти. І як раз наше не безоглядне, небезкритичне відношення до політики комуністичної партії (б.) України і до самої партії (як це свідчить стаття т. Чечеля в ч. 2. „Борітеся-Поборете“ і вміщені в ньому ж документи), привело нас до розриву бльоку з З. Ґ. У. К. П., яка в той час виделеґувала т. Винниченка на Україну.

Ми не приймали участи в делеґуванні В. Винниченка на Україну, хоч держали ще тоді бльок з З. Ґ. У. К. П. Фактично цілком для нас несподіваний від'їзд т. Винниченка був навіть одним з факторів, що вплинув на розвязання бльоку. Не тому, що т. В. Винниченко виїхав, не порозумівшись з нами, не тому, що він поїхав, „зарані приймаючи всі труднощі, всі прикрости, будучи готовий на всяке часове недовірря, на всякі перепони в праці, на всякі помилки своїх та чужих“ *) і не тому, що він йшов і кликав за собою на поле битви і праці „в ряди борців за щастя поневолених всієї України, всієї людности“, а виключно тому, що він, поїхавши один, вірив, безмежно в той час вірив в щирість і бездоганний комунізм російських большевиків, в необхідність йти на всякі уступки, на безоглядне співробітництво з ними, в необхідність, для розвитку всесвітньої революції, йти навіть на жертви інтересами українського працюючого люду. В. Винниченка і Закордонну Ґрупу У. К. П. не переконали тоді листи і відомости від членів У. К. П., які власне описували те саме, що нині пише в свойому листі т. Винниченко. Їх переконали тоді листи членів К. П. (б.) У., які малювали стан на Україні рожевими фарбами. Позиція боротьбистів, схарактеризована одним з них — Єланським (Блакитним): „Третій Інтернаціонал наказав нам „руки по швам“, ми скомандували: „смирно“, і стройними рядами пішли до К. П. (б.) У.“**) ця позиція здалась З. Ґ. У. К. П. правильною, відповідною, вірною. Наслідком же був від'їзд голови ґрупи, пропозиція нам „скласти руки по швам“ і йти до К. П. (б.) У. і, нарешті, розвязання революційно-радянського бльоку.

Лист В. Винниченка вказує на те, що вірною була н а ш а позиція. Проте, зайвий доказ вірности нашого критичного становища супроти російських большевиків — це дуже невелика втіха . . .

Але не так цікавий самий лист, який, як я зазначив, лише потвердив те, що ми знали, як важний самий факт перебування В. Винниченка на Україні, його розчарування, його поворот і та позиція, яку в звязку з цим зайняла нині З. Ґ. У. К. П.

На цю тему я розмовляв з визначним угорським комуністом П. На початку зобачення, бажаючи, очевидно, мене потішити, він сказав: „мій товариш два тижні тому вернувся з Москви. Там рішено, що В. Винниченко буде в недовзі головою Українського Радянського Уряду. Здоровлю Вас з тим.“ Але великим було його здивовання, коли він почув від мене другу новину — про поворот В. Винниченка, про його враження та настрої. Мої інформації дуже схвилювали П.

*) З листа В. Винниченка „До клясово-несвідомої інтеліґенції“.

**) З листа члена Ц. К. У. П. С. Р. до Зак. Дел. про інтервю Блакитного.

Подумавши, він з докором сказав: „як же це так? його, який боровся весь час з большевиками, який не раз оповіщав їм війну, було прийнято з повним довіррям, він займав дуже відповідальні посади, був уже призначений заступником Раковського.“ І Угорець почав гостро критикувати крок В. Винниченка, пояснюючи його мінливістю настрою, виявом слабодухости, не дійсним комунізмом. „Залишаються ж там Мануїльський, Затонський та другі, які також стоять на позиції В. Винниченка“. Він, навіть, заявив, що і Раковський тепер стоїть на подібній позиції. Закінчив же він сумнівом, що до добрих результатів такого кроку В. Винниченка.

Звичайно, західньо-европейські соціялісти взагалі, а особливо комуністи, мають мало правдиве уявлення про дійсний стан річей на Україні, хоч треба сказати, що мій співбесідник в свій час був на Вкраїні і в справах українських розбирається краще за иньших закордонців.

Проте, може, не так закиди П., як його сумніви почасти зрозумілі. Уже в листі В. Винниченка є уступ, який дає де-які дані для такого ходу думок. „Були моменти,“ пише він, „коли мені здавалось, що я помилявся, що тенденція абсолютного централізму ослабла, що може перемогти принцип демократичного, федерального централізму; але, на жаль,“ пише він далі, „вся система непохитного централізму вважається, як і перше, непохитно правильною.“ Остання фраза все ж не переконує. Приходить думка: а може він як раз помилився, може там дійсно в недовзі витвориться більш сприятлива атмосфера, може не треба було ще покидати України, а робити дальші заходи, гуртувати сили, вести дальшу боротьбу за переведення в життя тих основ дійсно радянського і дійсно українського устрою, при яких лише утримається і переможе революція на Україні. В такому сприятливому становищі і в такій відповідальній ролі, як В. Винниченко, не був ще ніхто з Українців на Радянській Україні. Признаний, навіть, третім Інтернаціоналом комуніст, обдарований довіррям Москви, упривилейований, так би мовити, — чи використав він всі можливости, які йому все це давало, коли не для осягнення фактичної влади, то для пресії на Інтернаціонал, на найкращих і розумніщих, впливових членів російської чи української комуністичної партії, нарешті, для орґанізації єдиного, сильного революційно-радянського українського фронту. Факти, описані В. Винниченком в листі, він сам раніще знав. Так сильно вплинути на нього вони тому ніби й не повинні були б. Тим більше, що з багатьох заяв та творів видатніщих російських комуністів видно, що й вони добре бачуть, знають і розуміють свої помилки, вади, хиби, але не в стані їх зараз, одразу виправити.*) Отже, і про це мусів знати В. Винниченко ще до свого од'їзду. І він це знав, бо поїхав „зарані приймаючи всі труднощі, всі прикрости, будучи готовий на всяке часове недовірря і т. д.“

---

*) Для прикладу див. „Азбуку комунізма“ Бухаріна і Преображенського, в якій вони констатують бюрократизацію радянської влади, карьєризм радянських урядовців, знищення і зникання самих рад і т. и.

Як виявляється, лише кілька день побув В. Винниченко заступником Раковського. Ясно, що за кілька день не можна змінити цілої системи. Тому неясно, для чого він кинув так швидко це своє місце. Коли дійсно нічого не міг зробити, то невже побачив це за кілька день свойого урядовання, а до того хіба не бачив? А коли бачив до того, то чому прийняв таке місце? І далі. З листа і з багатьох інформацій, які до нас доходили, видно, що у В. Винниченка була сила однодумців на Україні. До них належить по-за У. К. П. і наша партія. Не дивлячись на всі перепони, і перші й другі найчастійще нелеґально працюють, підготовляють реалізацію своїх думок і поглядів. Чому В. Винниченко, бувши вже там з ними, знову залишив їх, хоч при від'їзді свойому кликав за собою: „з повного, товариського гарячого чуття серцем за собою на Україну! На соціялістичну, радянську Україну.“ Ось питання, які повстають і на які В. Винниченко мусів би дати вичерпуючу відповідь. Бо инакше не лише для угорського комуніста, але й для нас, ближчих до нього своїми поглядами, чуттям, бажаннями, його поворот буде ще не до кінця ясним та зрозумілим.

В передовиці ч. 34. „Нової Доби“, справедливо зазначено, що на В. Винниченка, підчас його побуту на Україні, були звернені очі українського народу і великої частини української еміґрації. І ми, хоч не поділяли всіх поглядів його, з якими він поїхав на Україну, що критично ставились до української радянської дійсности, ми все ж витали його від'їзд. Ми були певні, що морально ми з ним, бо відчували, що обставини примусять його дійти до зрозуміння конечної необхідности будівництва України українськими силами і то в формі самостійної суверенної радянської Республики, с.-то, що він дійде до фактичного прийняття нашої позиції, на якій вже раз і стояв — в момент заключення з нами бльоку. Тому ми й робили заходи, щоб і собі їхати туди: хоч і з другими плянами, але до спільної праці. Поворот В. Винниченка мусить відсунути наші пляни на дальше. Стара прирва між нами й російськими комуністами, розбіжність лінії, тактики, непорозуміння, недовірря, очевидно, знову поглибляться. Бо поворот В. Винниченка дасть новий ґрунт, психольоґічно може й оправданий, російським комуністам для запідозріння в несталости поглядів українських комуністів чи соціялістів. Міст до порозуміння, прокладений в великій мірі „Відродженням нації“ (і то, головним чином, на кошт українського будівельного матеріялу, ціною нещадного, часто несправедливого бичування автором самого українського „Відродження“), фактом повороту В. Винниченка і ще більше фактом вимушеного у нього З. Ґ. У. К. П. недодержання ним обіцянки, даної Раковському, цей міст тріщить, ломиться і знову, майбуть, чи не завалиться.

Тим більше в такий мент ми бажаємо успіху, революційного запалу, ентузіязму, а головне — витріваломти нашим товаришам на Україні в їхній страшенно тяжкій боротьбі з чорною контр-революцією, а з другою боку з короткозорістю, розбіжністю слів і діл московських комуністів, які, судячи по листу В. Винниченка, часто дійсно теж доходять до контр-революції, до каригідности, з точки погляду не тільки

інтересів українського трудящого люду, але й інтересів всесвітньої соціялістичної революції.

Ніхто з нас ніколи не сумнівався в революційній щирости В. Винниченка. Але не можна не звернути уваги на де-яку легковажність в його і З. Ґ. У. К. П. вчинках. Найкращий буржуазний дипльомат не міг би придумати для компромітації радянської системи і соціялістичної революції ефектніщого засобу, як цей несподіваний, гучний від'їзд з Відня на весні, заклик за собою, готовність йти на всякі уступки, бажання за всяку ціну працювати з російськими большевиками (звичайно, на користь українського народу, а не проти нього), і так само гучний поворот в'осени. Що дійсно мусить творитись на Україні і в Росії, до яких Геркулесових стовпів там доходять большевики, що такий ентузіястичний комуніст, як В. Винниченко, вернувся назад за кордон, не витримав того життя, не пірнув в народню гущу, не пішов на село, не став на чолі українських комуністів, не повів їх проти насильників, а натомісць, дав стільки матеріялу і зброї для компромітації будь-що-будь признаних всесвітнім робітництвом носителів ідеї революції. Всі буржуазні газети використають і вже використовують почасти поворот В. Винниченка і нову заповіджену позицію вже безоглядної критики „Нової Доби" проти большевиків, большевицькі — проти українських соціялістів. І перші і другі зроблять це досконало.

Але тим більш уважно і серіозно мусимо ми зупинитись на дальшій тактиці дійсно революційних і соціялістичних елементів і партій України, міцно згуртуватись, виробити спільний плян і тактику і довести всесвітньому капіталові, що, український трудящий люд при всяких обставинах і повсякчас держить на поготові свою зброю проти нього, проти визискувачів своїх чи чужих.

Звичайно, легковажність Зак. Ґ. У. К. П., яка спочатку, при народженню, такою У. К. П. і була, потім переродилась в К. П. (б.) У., а нині знов повернулась до першої своеї форми і сути, нічого не має спільного з тою легковажністю, з якою американські „мальчики без штанів" нападали, нападають і тепер особливо будуть нападати на З. Ґ. У. К. П. Легковажність В. Винниченка і Зак. Ґрупи викликана була революційного вірою, стремлінням до одностайности, революційним темпераментом і ентузіязмом. Тому ми певні, що у відродженої З. Ґ. У. К. П. не буде в будучому зиґзаґів. Ми певні, що знайдемо спільний з нею ґрунт і дійдемо разом до менту, коли Україна буде такою, за яку ми в больоці з нею збирились аґітувати, робити, боротись — незалежною, соціялістичною, радянською Республикою в етноґрафичних межах.

П. Христюк.

Українська дрібна буржуазія в українській революції.

Той факт, що на Україні немає великої національно-української буржуазії, не мало прислужився до затушковання дійсного обличча

і ролі дрібної української буржуазії в українській революції, до затушкування суперечностей між тією верствою і революційно-соціялістичною демократією — беззеиельним та малоземельним селянством і робітництвом.

В процесі революції часто було підкреслювано, що в нас немає великої національної буржуазії (поміщиків, промисловців, фінансових королів), і цим підкреслюванням завше немов би вказувалось на однородність (з точки погляду суспільних ґрупіровок в революції) соціяльно-клясової структури українського суспільства, на відсутність великих противенств в тій частині українського народу, за дужки якої винесено велику буржуазію, і на натуральність, після цього, консолідації ріжних ґруп цієї частини в революційній боротьбі, найчастіще в формі так званого единого національного фронту.

І саме це підкреслювання та консеквенції, які робилися, свідомо чи не свідомо, одверто чи потайки, в звязку з ним, заводили не раз українську революційно-соціялістичну демократію на шкідливі манівці, не в малій мірі спричинились до того, що загалом досі було не доцінювано контрреволюційного значіння української дрібної буржуазії (національно досить добре свідомої) в українській революції.

Між тим, в процесі революції українська дрібна буржуазія не раз виявляла свою дійсну клясову суть, не раз досить гостро нагадувала революційно-соціялістичній демократії, що в певні моменти революційної боротьби робітництва та трудового селянства за нові трудові форми державно-політичного та соціяльно-економичного життя дрібна буржуазія — заможне куркулівське селянство, міщанство та здеклясована, ідеольоґічно заступаюча ці верстви інтеліґенція — може дуже вороже і вперто виступати проти революційно-соціялістичної демократії в обороні своїх клясових інтересів, що лежать в площині дотеперішніх капіталістично-буржуазних форм суспільного життя і, таким чином, справляти службу великої буржуазії.

Про ці „нагадування“ — контрреволюційні виступи української дрібної буржуазії підчас сучасної української революції — я і хочу, не беручи теми ширше, сказати тут кілька слів, власне, навести кілька фактів, які сами по собі дають досить яскраву відповідь на поставлене вище питання.

* * *

Хоч може кому це видасться і парадоксом, але в дійсности так сталось, що українська дрібна буржуазія, як орґанізована національно-свідома активна політична сила, народилась саме в процесі української революції. В той самий час, як росла клясово-революційна, а разом з тим і національна свідомість українських працюючих мас — робітництва, трудового селянства, численного сільскогосподарського пролетаріяту, — вбивалась в колодочки і українська дрібна буржуазія. А набіраючись сил, усвідомлюючи себе, як кляса, вона все активніще і жагучіще домагалась собі окремого місця, окремого впливу на розвиток революції, на будівництво відродженої в революції української державностп.

З початку революції, коли дрібна буржуазія тільки-но починала орґанізуватись та самоусвідомлюватись, коли сама революція переходила на Україні фази національно-культурницької та національно-політичної визвольної боротьби, дрібна буржуазія не виявляла виразно своєї контр-революційности. Правда, вона і тоді була вже до якоїсь міри причетна до тих „хліборобських“ союзів, які орґанізовували маґнати-поміщики для обстоювання прав власности на землю і боротьби з малоземельним та безземельним селянством; правда, вона вже і тоді виявляла своє невдоволення супроти симптомів майбутньої „анархії“ (революційного вивласнення поміщицьких і кулацько-селянських маєтків), — але загалом йшла спільно за національно свідомим українським робітником і сільскою голотою. Сваритись поки що було ні з-за чого. Виступати з домаганнями припинення війни можна було спільно. Так само можна було спочатку спільно викидати гасла боротьби за вільний розвиток української школи, культури, за відродження української державности, бо справа наповнення цих гасел реальним змістом була ще тоді справою не сьогоднишнього, а завтрашнього дня.

Та ось минуло кілька місяців революції. Свою „хату“ — українську державність — сяк-так було зведено. Тут зараз же і почалась боротьба української дрібної буржуазії за панування в тій хаті, тут і виявилось, що дрібна буржуазія мислить відроджену українську державність виключно, як свою власну хату, на свій куркулівсько-хазяйський зразок — з ситим та добре вдягненим господарем на покуті, з напів-голодними, обдертими покоївками та наймитами в дверях.

Прихід Німців на Україну (в березні 1918. року) піддав їй сміливости та нахабства. Під проводом ідеольоґів українського куркулівства — Шемета та Донцова — розвинулась буйно ганебна контрреволюційна акція української дрібної буржуазії. В спілці з маґнатами-поміщиками (дарма, що вони були не Українцями) почався похід проти ухваленого Центральною Радою земельного закону, а заразом і проти самої Центральної Ради та її Правительства, як не виявляючих волі поміщиків та селян-кулаків. Так звані соціялісти-федералісти та соціялісти-самостійники повели проти Правительства шалену аґітацію в пресі, намагаючись дискредитувати його перед українським суспільством і перед німецьким реакційним військовим командуванням. Почалось — з чорного і парадного входів — „братання“ дрібної української буржуазії з німецькими ґенералами, намовляння останніх на виступ проти Центральної Ради в оборону „покривдженої“ нею великої і дрібної буржуазії, дарма що це братання виглядало цілком на зраду народу і держави.

Обороняючи свої клясові інтереси, дрібна буржуазія показала, що для неї демократизм, парляментаризм, державність і инші хороші речі зовсім не уявляють якоїсь принціпової цінности — основ, від яких не можна при нагоді відступитись. І характерним являється тут той похід, який повела дрібна буржуазія в той час проти відкриття Українських Установчих Зборів, обраних на самих демократичних основах з повним забезпеченнєм буржуазії не тільки права, але й фактичної можливости участи у виборах до них.

Побачивши, що демократичні вибори не дали буржуазії доступу до Установчих Зборів, що до них пройшли оборонці робітництва та трудового селянства, „хлібороби" ріжних мастей, міщанство, так звані соціялісти-федералісти, соціялісти-самостійники, забили на ґвалт, наперед заявляючи, що вони не визнають цих „большевицьких", „анархичних", „хлопячих" (мались на увазі депутати у. с.-р.) Зборів, що не будуть їм коритися, з ними працювати.

Правда, виступаючи проти відкриття Установчих Зборів, дрібна буржуазія хотіла замаскувати дійсну причину свого виступу посиланням на те, що вибори до Зборів відбулись в ненормальних, бурхливо-воєнних обставинах, що було порушено чимало ріжних формальностей і зроблено гріхів супроти дійсної волі виборів (ці арґументи були дійсною причиною домагання у. с.-д. переведення нових виборів), та це було тільки маскування і то невдале. Адже ж пішли потім всі ці „соціялісти"-федералісти та самостійники і просто „хлібороби" на службу гетьманові, хоч там і була явна узурпація влади, хоч там ні про який демократизм та парляментаризм і спомину не було.

Українська дрібна буржуазія розчистила свідомо ґрунт для гетьманщини, навіть дала для неї свою фірму в образі театрального „хліборобського" з'їзду 28.—29. квітня 1918. року (на якому, що правда, було більше передягнених в селянські свитки поміщиків, ніж справжніх селян), який „вільними голосами," під охороною німецьких гармат та кулеметів, обрав на гетьманство П. Скоропадського.

Що ж дав цей перший дебют української дрібної буржуазії, для неї ж самої, не кажучи вже про революцію? Даючи відповідь на це питання, треба підкреслити, що в контр-революційному захваті дрібна буржуазія зайшла так далеко, що під прапором „здорової твердої власти," яка мала оборонити право власности на землю і взагалі зберігти в цілости капіталістично-буржуазний устрій суспільства, під прапором сильної української гетьманської дрібно-буржуазної державности — поховала і саму українську державність, підрубала той сук, на який мостилась сісти.

Відомо, куди вела і була б довела українську державність гетьманщина, коли б її завчасу не було скинуто. Поперед всього власть в гетьманщині попала до рук не української буржуазної демократії, як того вона сподівалась, а великої аґрарної, торгово-промислової і фінансової жидівської, московської, польської та зросійщеної-„малоросійської" буржуазії. Шеметів було прогнано від нової влади прямо з того самого цирку, в якому вони обірали гетьмана. Велика буржуазія, так звані протофісовці (союз промисловців, торговців, фінансистів та аґраріїв), не дуже-то нуждаючись в допомозі дрібної української буржуазії (під боком була вірніща сила — німецьке військо), не захотіли ділитись владою з нею і, бувши сами незаінтересовані в збереженню української державности, одверто, з перших же днів пішли на її ліквідацію, використовуючи свою владу для відбудови единої неподільної царської Росії. Ще до грамоти гетьмана про скасування української державности і „відновлення великої Росії" (15. листопада 1918. року) і відомого наказу Головнокомандуючого гетьмансько-добровольчими вій-

ськами ґрафа Келлера (виданої після грамоти на початку повстання Директорії), в якій цей останній „русскій Нѣмецъ“ доводив, що є тільки „Малороси,“ які не більше ріжняться від Великоросів, ніж, приміром, туляки від рязанців, і на цій підставі закликав всіх „русских“ до творення единої російської держави, — ще до цих актів від української гетьманської державности (і, до речі, культури також) не залишалось нічого, навіть зовнішньої емблеми її — жовтоблакитного прапора, який було замінено (принаймні на вулицях столиці — Київа) трьохкольоровим російським прапором.

Такі невтішні наслідки дала гетьманщина самій українській дрібній буржуазії. Вона мріяла про свою державність, в якій влада спочивала б в руках своїх людей — свого гетьмана, своїх міністрів, старост-ґубернаторів, які б дбали поперед всього і більше всього за інтереси її — дрібної буржуазії, а не великого польсько-московсько-жидівського капіталу. Вона марила про державні концесії для себе, про вигідні позички, про добре оплачувані посади в гетьманських урядах, про сите, ласе життя. А замісць всього цього її просто прогнали з гетьманського двору. Влада опинилась в руках Келлерів, концесії пішли Гутнікам. Рожеві мрії-надії було немилосердно розтрощено протофісовцями. Сама дрібна буржуазія побачила, що не досягла поставленої цілі. Та це, звичайно, не змінило її натури.

А якими словами можна було б змалювати ту незабутню шкоду, яку принесла Шеметовщина українській революції, українському робітництву та трудовому селянству в їх тяжкій боротьбі за національно-політичне і соціяльно-економичне розкріпощення? Селянин та робітник відчув це добре на власній спині, коли гетьманщина порола його шомполами, розстрілювала, заганяла в ставки, закопувала живцем в землю...

* *
*

Попікшись на гетьманщині, українська дрібна буржуазія почала знову примазуватись до революційно-соціялістичної демократії. Примазування це почалось з послідніх днів гетьманщини, коли дрібній буржуазії стало вже цілком ясно, що гетьманщина так чи инакше буде зліквідована, що од неї вже нема чого ждати. Довідавшись про те, що революційно-соціялістична демократія готується до повстання проти гетьманщини, українська дрібна буржуазія, після деяких вагань, приєдналась, хоч і не дружними рядами, і собі до повстання.

Гарною ілюстрацією тої душевної драми, яку переживала при цьому дрібна українська буржуазія, являється поведінка соціялістів-федералістів в дні перед повстанням. Федералісти були до самого останнього моменту проти повстання, ставили в Національному Союзі (М. Кушнір) пропозиції осудити тих, хто підготовляє цю „авантюру,“ робили навіть фактичні перешкоди в орґанізації повстання. Ця ворожість їх пояснялась тим, що українська дрібна буржуазія була в той мент (хоч і в меньшости) в гетьманському правительстві і все ще торгувалась з гетьманом за більшість місць, за український характер влади. Коли ж ес-ефам стало ясно, що їм не тільки не здобути біль-

шости в гетьманському правительстві, а що гетьманщина, ліквідуючи українську державність, зовсім і на завше одсовує їх від влади, вони в останній мент — 13. листопаду 1918. року взяли участь у виборах Директорії, приєднавшись таким чином до повстання.

Вплутавшись знову в українську революцію, дрібна буржуазія знову завдала їй кілька болючих контр-революційних ударів.

На цей раз „роботу“ рішуче було поведено з перших днів реставрації Укр. Нар. Республики. Протиснувшись на відвічальні посади в повстанській директоріянській армії, захопивши в свої руки військову владу (цьому допоміг в значній мірі перехід на бік Директорії деяких гетьманських військових частин і особливо офицерів), дрібна буржуазія повела одразу ж свою самостійну, незалежну від Директорії і Правительства, що повинні були заступати інтереси революційного робітництва та трудового селянства, політику військового контр-революційного терору.

В той час, як Директорія і Уряд дебатували питання про введення радянської форми влади на Україні, складали „большевицьку“ декляряцію Директорії, захожувались біля скликання Трудового Конґресу, дрібна буржуазія, в спілці з гетьмансько-добровольчою офицерською наволоччю, що, позбавившись за поваленням гетьманщини „хліба“, перейшла на бік нової республиканської влади, чинила жидівські погроми (Козирь-Зірка, Ангел і иньші отамани), розганяла робітничі і селянські (українські) з'їзди (Балбачан на Харківщині), громила робітничі професійні спілки (в Києві), тероризувала „станами облоги“ населення, заводила безглузду реакційну цензуру (в орґані у. с.-р. „Трудова Республика“ військова отаманська цензура (до якої було покликано старих царських цензорів) викидала не тільки принціпові статті, але й хронікальні замітки).

Одним словом, йшла в широкому масштабі велика злочинна робота дрібної буржуазії, робота, що вкрай дискредитувала народню революційну владу перед робітниче-селянськими верствами, підривала до неї довірря, обурювала проти неї, руйнувала армію.

В додаток до цієї своєї роботи дрібна буржуазія настояла, майже спровокувала війну з Совітською Росією, а потім, коли правительство Чеховського захотіло зліквідувати цю війну, не дала можливости повести нормально і закінчити роспочаті переговори, перехоплюючи і втаюючи від Правительства радіо-телеґрами московського совітського правительства, не допускаючи до Києва курєрів української мирової місії в Москві, погрожуючи державним переворотом, диктатурою, розгоном Трудового Конґресу.

В результаті такого „державного будівництва“ дрібної буржуазії роскладалось іростало республиканське військо; повстало проти Директорії робітництво (під проводом большевиків); захвилювалось, обурюючись проти отаманщини, селянство; Київ було втрачено. Великий порив народнього гніву, що змів гетьманщину, великий ентузіязм, що вів робітниче-селянські маси до послуху, карности, самовідданої праці і боротьби, було знищено, змарновано за дармо.

Та дрібній буржуазії тільки цього й треба було. На розбиттю революційно-соціялістичних сил вона будувала свої пляни. Поглядаючи на французький десант в Одесі, сподіваючись за допомогою антантської збройної сили (як раніш за допомогою Німців) закріпити своє панування в українській державі, дрібна буржуазія дала в Виннищі (в лютому 1919. року) рішучий бій ослабленій революційно-соціялістичній українській демократії. Було сформовано (після виходу Голови Директорії В. Винниченка зі складу Директорії) новий цілком дрібнобуржуазний Остапенковський кабінет міністрів.

Почалась Остапенковщина. Дрібна буржуазія поставила собі метою за всяку ціну добитись піддержки від „всесильної,“ „культурної“ Антанти. Ні ганебні умови, які ставили французькі лейтенанти послам цього уряду (Мацієвичові та Бачинському), ні ще більш ганебне, образливе поводження цих лейтенантів не спиняли Остапенковщини.

Французи одразу заявили, що вони приїхали в Одесу допомагати будувати велику Росію, в якій, мовляв, стане місця й Україні, і про українську державу нічого і слухати не хочуть. Директорію ж, її військо та Правительство можуть використати нарівні з добровольцями під своїм проводом для боротьби з большевизмом і то після повної реорґанізації Директорії і при умові, що Директорія погодиться на переведення на півдні Росії тої внутрішньої політики, яка буде вказана Францією, на одмовлення від переведення земельної реформи, на французький контроль залізниць, фінансів, торгу і промисловости і так далі.

Вже всім ставало ясним, що Франція, навіть після прийняття всіх її умов, не зможе підтримати українського правительства, що всі її танки та десанти в Одесі — одна тільки комедія, а остапенковщина вела „переговори“ далі, наділяла хабарями пяних французьких лейтенантів.

А щоб догодити „цівілізованій“ Антанті своєю внутрішньою політикою, кабінет Остапенка повів нічим не прикриту контр-революційну роботу. Переведення в життя земельного закону було задержано. Ухвалений Директорією закон про Трудові Конґреси та Ради не опублікововувався і не переводився в життя. Скликання селянсько-робітничих з'їздів було унеможливлено. Цензура дико душила с.-р. і с.-д. пресу. Військова сваволя досягла небувало брутальних форм.

Мирові переговори з Совітською Росією було занехаяно. На телеґрами курера мирової місії (що все ще сиділа в Москві) з запитанням, куди він має приїхати з важними докладами, і з проханнями дати відповідне роспорядження на фронті для пропуску його, просто не відповідалося.

Загублено було всякі здорові перспективи, всяку віру в свої сили. Розвалювався отаманами фронт. Деморалізувався ганебними переговорами в Одесі і реакційним режимом тил.

В такій атмосфері було здано Винницю. Обіцяна Остапенком-Мацієвичом допомога не приходила. Рештки війська розбігались. Навкруги (в Жмеринці, Проскурові й иньших містах) піднімались большевицькі повстання. Про поповнювання війська звичайними мобілізаціями

чи закликами нічого було й думати. Остапенковщина не мала для того а ні сили, а ні морального авторитету. В Камянці, куди була думка одступати, наростало також невдоволення проти Директорії.

Опинившись без війська, втративши звязок з Одесою (лінію Одеса-Жмеринка було перерізано большевиками підчас перебування Директорії і Правительства в Проскурові), оставлена революційним селянством, зненавиджена робітництвом, Остапенковщина розбіглась з Проскурова хто-куди: Голова Директорії і Головний Отаман С. Петлюра на Волинь, де ще було трохи війська під командою „отамана“ Оскілка; члени Директорії — П. Андрієвський до Галичини; Швець і Макаренко — застрягли на лінії Ярмолинці-Гусятин; два міністри попали до Камінця (оден з них — міністер внутр. справ Чижевський потім потайки втік звідти), кілька опинилось в Галичині, а премєр Остапенко і військовий міністр О. Шаповал зникли були десь без вісти (була відомість, що вони пішки „вдарили“ на Одесу).

Так сама себе зліквідувала Остапенковщина, а разом ледве не зовсім зліквідувала і українську державність, возглавляєму Директорією.

* * *

Контр-революційні виступи дрібної буржуазії, завдаючи тяжкі удари українській революції, примушували революційно-соціялістичну демократію майже раз-у-раз до перегляду своєї тактики. Цими ревізіями, хоч висновків з них революційно-соціялістична демократія ніколи не була в стані перевести в життя, виразно підкреслювалась і розкривалась істнуюча суперечність інтересів названих кляс, через це ми згадаємо тут побіжно і про ці ревізії.

Скандальний роспад Остапенковщини сам собою штовхав революційно-соціялістичну демократію на повний розрив з дрібною буржуазією, на цілковиту духову і фактичну емансіпацію від неї. Соціялістична демократія і зробила таку спробу.

Ще в Жмеринці-Проскурові (березень 1919. року) українські соціялісти-революціонери (через емісарів Ц. Ком. Партії, який залишився у Виннипі під большевиками) поставили рішуче домагання негайно перервати переговори з Французами в Одесі і роспочати (власне відновити перервані) переговори з Совітською Росією, на основі визнання радянського устрою Української Республики сторонництвом Деректорії і незалежности та суверенности цієї республики Совітською Росією. Після де-яких вагань до цього домагання приєднались і укр. соц.-демократи. Ц. Ком. укр. соц.-дем. партії в окремій, довгій і досить добре обґрунтованій постанові висловився рішучо за зірвання переговорів з Антантою і мир з Совітською Росією (підкресливши, одначе, що він погоджується на радянську форму влади в Українській Республиці тільки тактично, числячись з нею, як з фактом, і що укр. с.-д. в радянських установах провідних місць не будуть займати). Постанови обох партій було доведено до відома Директорії і Правительства з ультимативним зазначенням строка для відповіді.

Та ні Директорія (під впливом головним чином отамана С. Петлюри), ні тим більше кабінет Остапенка не звернули серіозної уваги на поставлені їм пропозиції. (Проти домагань укр. с.-р. та укр. с.-д.

висловився також і Петрушевич, що саме тоді приїздив з Галичини на побачення з Директорією.) Українська дрібна буржуазія і слухати не хотіла про мир з Росією та Радянську Україну. Спритний премєр Остапенко успішно дурив „високі сфери“ і „народ“ швидкою допомогою з Одеси (хоч головні одеські дипльомати — ґенерал Греков та с.-ф. К. Мацієвич — в своїх зроблених саме в той час докладах не крились з тим, що ніякої допомоги Французи в той час не могли подати з Одеси, і зазначали, що плодів від переговорів з „союзниками“ треба ждати тільки в майбутньому), розповідав про „полки“, що вже „виступили з Румунії“ на Україну. Міністр військових справ О. Шаповал погрожував у. с.-д. і особливо у. с.-р. арештами, називаючи їх зрадниками, внутрішніми ворогами, большевиками. (Тоді підготовлявся, між иньшим, арешт с.-р. в Камянці — М. Грушевського й иньших). Міністр внутрішніх справ Чижевський все ще пильнував, щоб часом не було де закладено (згідно Закону Директорії, до того часу офіційно ще не оголошеному) Трудової Ради і надсилав про це таємні роспорядження Подільському Губерн. Комісарові до Камянця, доводячи на урядово-партійних засіданях, що „народ“ ніяких рад не хоче і жде тільки одного — твердої влади.

Так остапенковщина і не дала формальної відповіді на „ультиматум“ двох соціялістичних партій, розбігшись хто куди, про що вже сказано вище.

Стоючи перед фактом розпаду Остапенковщини, революційно-соціялістична демократія, спираючись на Камянецький Трудовий Конґрес, що саме тоді відбувався в Камянці під проводом у. с.-р. (М. Грушевського, А. Степаненка, І. Лизанівського), в якому брав участь Камянецький ґарнізон (під командою у. с.-р. О. Жуковського) і місцеве робітництво, — зробила спробу взяти політично-державний провід в У. Н. Р. в свої руки і тим самим охоронити від повного загину і саму Республику. Після того, як Трудовий Конґрес майже одноголосно постановив домагатись зірвання переговорів з Антантою в Одесі і негайного приступлення до мирових переговорів з большевиками (на умовах: створення незалежної, суверенної, союзної Сов. Росії Укр. Соц. Рад. Республики, в котрій вся влада належала б обєднаним радам робітничих і селянських депутатів, і заховання за Українською Державністю українського характеру), укр. с.-р., разом з укр. с.-д. незалежниками і у. с.-д. правими, заснували в Камянці 22. березня 1919 р. „Комітет Охорони Республики“. На чолі Комітету став, як голова його, бувший премєр-міністр першого революційного Правительства Директорії с.-д. незал. В. Чеховський; товаришом Голови було обрано укр. с.-р. А. Степаненка. Діяльну і особливо близьку участь брав в Комітеті покійний М. Ткаченко (укр. с.-д. незал.).

В своїй першій відозві-повідомленню Комітет Охорони Республики, вказавши на те, що він утворився з причини повного розкладу Директорії та Правительства і втрати всяких звязків з ними, заявив, що він ставить своєю метою охорону від загибелі У. Н. Р., для чого вживе заходів до відновлення звязків з Директорією і орґанізації нового революційно-соціялістичного кабінету, який має негайно, зірвавши

переговори в Одесі, приступити до мирових переговорів з Совітською Росією на певних умовах. Умови ці, визначені Комітетом і зазначені в його повідомленню, нічим не одріжнялись від наведених вище ухвал партій (у. с-р. та у. с.-д.) і Камянецького Трудового Конґресу.

Щоб зберігти від остаточного розвалу міністерські апарати, що перебували без міністрів в Камянці, і щоб бути, на випадок потреби, в стані взяти цілком державний провід в свої руки, Комітет призначив до міністерств своїх Комісарів. Навязувались тісніщі звязки також з військовими частинами, що стояли в Камянці, з робітництвом і селянством. Симпатії останніх видимо були на боці Комітета. Робітники зустріли появу Комітету з особливим задоволенням; в день заснування його можна було бачити на вулицях Камянця робітників з червоними стрічками на грудях.

Та одначе ситуація була не цілком ясною і сприятливою для незломного і рішучого переведення наміченої лінії в життя. Перш за все ґарнізон, який стояв на боці Комітету, був нечисленний. Поруч з ним по Камянцю в той же час вешталось чимало ріжної отаманської наволочі, яка легко могла зібрати сотню-дві бандитів і вчинити в місті провокаційну різню — погром Жидів, про що вже одверто говорилося на вулицях міста. Доводилося брати на увагу також і де-яку ворожість до Комітету з боку старших урядовців міністерств, які всі сили напружували до відновлення звязку з своїми міністрами, не ждучи для себе добра від призначених Комітетом комісарів. Нарешті, не відомо було остаточно, де саме перебувають члени Директорії, які наміри вони мають і, саме головне, які військові сили могли б кинути на Камянець „для усмирення бунтівників“.

З поїздки особливої делеґації, під головуванням А. Степаненка, для розшукання членів Директорії і переговорів з ними (делеґації вдалось відшукати Х. Швеця і ще когось з членів Директорії в районі Гусятина), виявилось, що рештки Остапенковщини (член Директорії Андрієвський, що звязався з Галицьким Урядом в першу чергу) вживуть останніх сил для боротьби з Комітетом і що, що найбільше, коли б вдалось ліквідувати конфлікт мирно, можна сподіватись утворення нового, більш лівого, ніж був, кабінету. Потвердилось також, що Петлюра перебуває на Волині, де має в своєму розпорядженню певну військову силу.

Таким чином, на рішучу акцію, на цілковиту ліквідацію дрібнобуржуазного курсу політики зважитись було трудно. Не було потрібних для цього сил. Комітет це добре розумів і, щоб уникнути провокаційного і непотрібного пролиття крови, проіснувавши всього два дні, вирішив розвязатись, про що і оповістив своєю другою і останньою відозвою. В тій відозві Комітет, не сходячи з заявленої ним в першому повідомленню позиції, заявив, що переведення виставлених ним вимог в життя він передає політичним партіям, які брали участь в Комітеті.

В той же самий день, коли було оголошено це друге оповіщення Комітету, наспів до Камянця посланий членом Директорії П. Андрієв-

ським „отаман" Хомодовський з наказом в корінї задушити „бунт". Цей „отаман" заарештував всіх бувших членів Комітету (які вже, як приватні люде, спокійно займались своїми приватними справами) і збірався розстріляти їх, як „зрадників" та „большевиків". Тільки надзвичайні заходи членів партій врятували життя „комітетчикам". Петлюра, довідавшись про арешт, дав до Камянця наказ звільнити арештованих і доставити в Рівне. „Отаман", попікшись на Остапенковщині, збірався формувати нове, „ліве" правительство. Без „Комітетчиків" же, без с.-р. і с.-д. такого правительства не можна було утворити. Арештованих було звільнено і відправлено до Рівного.

Так майже нічим скінчилась ця спроба революційно-соціялістичної демократії емансіпуватись від української дрібної буржуазії.

* * *

В Рівному було складено між партіями у. с.-р. та у. с.-д. і С. Петлюрою (тоді був в Рівному і А. Макаренко, але він в таємниці переговорів не був посвячений) договора, по якому (переказую зміст його по памяти) Директорія мала бути реорґанізована — Швець і Андрієвський (а також і Петрушевич) мали бути виключені з Директорії, а на місце їх мали ввійти постепенно два соц.-дем. і два с.-р., по вибору Ц. Комітетів цих партій, з таким розрахунком, щоб врешті Директорія складалась з пяти чоловік; 2) влада Директорії мала бути введена в певні конституційні рямці (Директорія позбавлялась права безпосередньо втручатись в управління, вести закордонну політику, видавати без згоди правительства які б то не було закони і постанови); 3) Керування військом мало бути реорґанізовано на таких основах, щоб військо підлягало фактичному контролю і політичному проводові Правительства і 4) Нове Правительство мало бути однородно-соціялістичне, складене з с.-д. та с.-р., і спіратись в своїй політиці на робітництво та селянство, для чого мали бути в першу чергу і негайно орґанізовані Трудові Ради.

С. Петлюра на всі точки договору „згожувався". На доказ своєї щирости посилався на оголошенне закону про Трудові Ради, переведене ним військовим порядком, а також, затверджуючи (з А. Макаренком) новий соціялістичний кабінет на чолі з с.-д. Мартосом (10.—12. квітня 1919. р.), видав особливий „маніфест", в якому підкреслював великі заслуги перед українською революцією двох соціялістичних партій — у. с.-д. та у. с.-р. — і мотивував цим необхідність передачі влади в державі не кому иньшому, як тільки цим двом партіям.

Правительство Мартоса вийшло в дійсности дуже поміркованим. Від у. соц.-рев. війшло в склад його всього чотирі чоловіка, та й то два з них на другорядні посади (І. Лизанівський — керуюч. міністер. преси та І. Паливода — керуюч. мін. почт та телеґр., Л. Шрамченко — мін. нар. господарства і М. Ковалевський — мін. земельних справ). Правда, воно заходилось коло орґанізації Трудових Рад і вироблення закону про Компетенцію Рад, але особливої „лівизни" не виявляло. Камянецькі домагання негайного миру з большевиками були забуті. Українські соціял-демократи, підсилені приїздом до Рівного з Галичини галицьких с.-д. В. Темницького, О. Безпалка і радикала А. Крушель-

ницького (всі ці особи війшли в склад Правительства), повернули одразу вправо. Правда, про віднобления переговорів з Французами в Одесі вже не було мови, але так само і про мирові переговори з Сов. Росією не було чути. Бажання с.-р. поширити при виробленню закону компетенцію Трудових Рад до перетворення їх в повноправні державні орґани влади на місцях, наткнулось на непереможний опір у. с.-д. (на чолі з І. Мазепою — мін. внутр. справ), які взагалі мирились з Трудовими Радами швидче, як з необхідним злом, і через це погожувались що найбільше на надання їм лише контрольних функцій.

Одначе, не вважаючи на такий поміркований напрям політики нового правительства, дрібна буржуазія повела з ним рішучу боротьбу. Член Директорії П. Андрієвський просто не визнавав цього правительства, гуртуючи коло себе в Галичині бувших остапенковських міністрів і взагалі всіх незадоволених отаманів, урядовців і безробітних правих політичних діячів. Командуючий Волинською ґрупою війська „отаман" Оскілко так само не визнавав Правительства, заявляючи, що в Рівному, як на фронті, він сам собі господарь і ніякого правительства не потрібує. Соціялісти-самостійники (Мацюк, Макаренко) та народні-республиканці, віддавшись під опіку Оскілка, повели між військом, устним словом і через свій орґан, шалену аґітацію як проти Правительства, так і проти С. Петлюри. Коли Правительство захотіло взяти дрібно-буржуазну пресу під цензуру, Оскілко заявив, що то його штабні фронтові орґани і він не допустить ніякої цензури їх з боку Правительства. Дрібна буржуазія заплескала в долоні, вихваляючи „геройство" отамана.

Так назрівав конфлікт. Дрібна буржуазія боялась закріплення позиції за революційно-соціялістичною демократією. Боялась Трудових Рад, що вже почали в кількох повітах функціонувати. Боялась перспективи бути надовго відсунутою від влади.

А тут знову намацувалась сила, на яку, здавалось, можна було спертись в боротьбі за владу. Сила та була недалеко і рідна, українська — галицька дрібна буржуазія, Галицький Державний Секретаріят, що так само воював у себе з революційно-соціялістичною демократією (в тому числі і наддніпрянською — висилка з Галичини у. с.-р. Шаповала), що так охоче і гостинно приймав у себе всяких гетьманців, Андрієвських, Балбачанів, Симонових і так далі. Самостійники протягли нитки між Станіславовим і Рівним і рішили виступити.

Ближчою причиною для повстання послужив наказ С. Петлюри про звільнення Оскілка з посади командуючого ґрупою. Дрібна буржуазія побачила, що з звільненням Оскілка виходить з-під її ніг головна опора — „отаманське" військо. Заявивши, що здає посаду, Оскілко, стягнувши перед цим до Рівного рештки війська з фронту, вчинив 29. квітня 1918. р. — в спілці з самостійниками, на чолі яких стояли Макаренко та Мацюк, ґенералом Агапієвим, полковником Гемпелем і иньшими „отаманами" — державний переворот. Всі міністри і деякі політичні діячі (в числі їх і с.-р. А. Степаненко) були арештовані. Малограмотний отаман Оскілко оголосив себе „головним отаманом" військ У. Н. Республики і призначив при собі Головним

Комісаром для справ цивільних (щось подібне до премєр-міністра) нар.-республиканця Архипенка. Окремою грамотою оголосив бувших членів Правительства зрадниками, що продавали Україну большевикам і Полякам (невідомо, чому „і Полякам"; хіба, може, Оскілко не думав ще тоді тікати до Поляків і пропонувати їм свої послуги), а також виключив зі складу Директорії С. Петлюру і А. Макаренка, як спільників заарештованого правительства (С. Петлюра, А. Макаренко і Х. Швець були в той час в Здолбунові). Про вчинений переворот Оскілко зараз же послав кілька телеґрам до Галичини — Петрушевичеві та Андрієвському, сповіщаючи, що все „хвала Богові. йде успішно". В одній з цих своїх телеґрам Оскілко висловлював бажання, аби Петрушевич швидче обняв пост президента з'єдиненої України.

В день перевороту вийшло в Рівному число ґазети нового „Уряду України" — Оскілка-Архипенка, з грамотами Оскілка, які дають можливість судити про ті наміри, які звязувала дрібна українська буржуазії з оскілковським переворотом. А наміри були серіозні і старі, ті самі, що виявили їх ще шеметівці. Навіть тоном своїм грамоти нагадували грамоти гетьмана (чи не навмисне Оскілко відбув своє повстання як раз в роковини гетьманщини — 29. квітня). Мовляв, рідний край перебуває в анархії, люде хочуть спокою, а соціялістичне правительство не тільки не здатне дати порядку, а ще й продає Україну; на цій підставі, я, Оскілко, беру на себе тягар головного отаманства. Наказую слухати мене, за що матимете відплату: поперед всього — землю у власність, далі — тверду владу й иньше, необхідне для ситого життя дрібної буржуазії.

Пізніще, коли Оскілковщина провалилась, де-які дрібнобуржуазні партії, як с.-ф. і навіть нар.-респ., намагались одмежуватись від неї, виставити її, як сепаратний вчинок Оскілка з ґрупою отаманів, незадоволених не стільки Правительством, скільки Петлюрою, як не здатним военачальником. Та таке одмежовування штучне. Незадоволення проти Петлюри дійсно було велике. Ненависть до нього з боку дрібної буржуазії за його невірну службу їй і залицяння до революційно-соціялістичної демократії була весь час дійсно надзвичайна. Але Петлюра в оскілковському повстанню був тільки дрібницею. Головною ж ціллю його, як про це свідчать і грамоти Оскілка і звязок оскілковщини з галицькою дрібною буржуазією, було розірвати з революційно-соціялістичною демократією і соборними силами української дрібної буржуазії утворити соборну українську буржуазну державу, в якій би влада спочивала в руках дрібної буржуазії.

Ліквідувалась Оскілковщина дуже швидко. Військо, якому було наказано новим Головним Отаманом взяти Здолбунів і „визволити з большевицького полону Петлюру з Директорією" (так брехав Оскілко козакам, боячись одверто сказати їм про переворот і свої наміри арештувати Петлюру), довідавшись, що його дурять, повернуло назад до Рівного і счинило там заворушення. Більшість війська оголосила нейтралітет, меньшість активно виступила проти оскілковців. Побачивши, що справу програно, Оскілко з купкою своїх прихильників (ґенер. Агапієвим і иньшими) втік до Польщі, проатаманувавши всього неповний

день. В Польщі цих героїв було інтерновано, гроші (державні), які вони не забули захопити з собою, втікаючи, одібрано, в „союзі“ відмовлено. Инші головніщі оскілковці з самостійників і нар.-республиканців так само повтікали, хто в Польщу, хто в Галичину (Макаренко, Мацюк).

Оскілковщина остаточно зліквідувала український фронт і довела до повної втрати території. В звязку з нею, чи без звязку, але зараз же за нею, було зрадницькі здано Полякам Луцьк з цілою холмською ґрупою, складами амуніції, одежі, харчів.

Правительство Мартоса з нечисленним військом одступило до кордонів Галичини. По дорозі (в Радивилові) було виключено зі складу Директорії самостійника Андрієвського (після його листа до Директорії, в якому він відмовлявся дати які-будь пояснення про своє відношення до Оскілковщини).

Після де-яких труднощів було здобуто від Державного Секретаріяту дозвіл на в'їзд до Галичини. Поляки і большевики йшли слідом з усіх боків.

* * *

В Галичині Кабінетові Мартоса (і самому Головному Отаманові С. Петлюрі) не пощастило. Галицький Уряд поставився до нього надзвичайно вороже, ледве терплячи перебування його на галицькій території. Оскілковці, що сховались під крило Державного Секретаріяту, намовляли просто арештувати правительство Мартоса і Петлюру і в такий спосіб докінчити те, що не вдалося зробити в Рівному.

З тих чи инших причин галицький уряд, одначе, не перевів арештів „гостей“. Одначе той же уряд зробив все від нього залежне, аби дати змогу контр-революційній наддніпрянській буржуазії зорґанізуватись в Галичині для ліквідації Правительства Мартоса на території Наддніпрянщини. Характерним прикладом такої діяльности Державного Секретаріяту являється, між иншим, відношення до Комісії с.-д. Нянчура, висланої Правительством до Галичини ще з Рівного, метою якої було — зібрати відомости про ріжних дезертирів-отаманів, які покрали державні гроші і повтікали до Галичини, ведучи там пяне, гуляще життя, і вжити заходів до повернення цієї „братії“ на Наддніпрянщину. Державний Секретаріят не захотів визнати уповноважень Комісії і всіма способами перешкоджав їй в роботі, ввійшовши в спілку з „отаманами“.

Під захистом галицької дрібної буржуазії і виросла балбачанівщина, цей новий (правда, ще меньш вдалий, ніж оскілковщина) контрреволюційний бунт неспокійної отаманщини.

„Отаман“ Балбачан вславився своєю реакційністю і військовою сваволею ще за часів перебування Директорії в Київі, коли командував директоріянськими військами на Харківському фронті проти большевиків. Злучившись з бувшими гетьмано-добровольчими офицерськими бандами, Балбачан воював тоді не стільки з совітським московським військом, скільки з українською і неукраїнською революційною демократією. Обсадивши всі адміністративні посади на Харьківщині і взагалі на лівому березі старорежимниками-реакціонерами, взявши під свій

захист поміщицькі мастки, завівши стан облоги, герой цей уславився розгоном робітничих і селянських з'їздів, терором над працюючими масами. (Між иньшим, Балбачан розігнав не большевицький харківський робітничий з'їзд, розстрілявши кількох участників його, і полтавський селянський з'їзд, випоровши деяких делеґатів його — селян — різками).

Робітництво та селянство Правобережжа стогнало під невиносимим реакційним режимом цього отамана, запалювалось ненавистю до Директорії і української влади взагалі.

Кінець пануванню Балбачана було покладено тільки тоді, коли від самих військових надійшло до Київа донесення про те, що Балбачан розробив плян зради Укр. Нар. Республики і переходу разом з своєю добровольчою офицерською бандою, на бік донських козаків (звичайно, з державними грішми). Балбачана було арештовано і, після конфліктів з самостійниками, які стали горою за свого отамана, вислано до Галичини. Тут він і чекав на нові подвиги, ведучи роскішне життя.

Галицькі державні мужі на кожному кроці підкреслювали свої симпатії до цього „безневинно-постраждавшого" наддніпрянського „героя", „патріота" і „великого стратеґа".

Користуючись прихильністю Державного Секретаріяту, Балбачан (разом з иньшими самостійниками) повів аґітацію серед старшин Запорозького Корпусу, що саме (в час перебування кабінета Мартоса в Галичині) повертався з Румунії через Галичину на Наддніпрянщину, підготовляючи ґрунт для державного перевороту. Аґітація ця мала де-який успіх. Змову було орґанізовано.

І от, ледве наддніпрянське військо зайняло Чорний Острів та Проскурів, як Балбачанові було наказано його однодумцями махнути булавою. 9. червня (1919. р.) Балбачан несподівано явився в Штабі Запорізького Корпусу (в Проскурові) і заявив, що Петлюрою його призначено командантом корпусу (ніякого призначення Петлюра в дійсности йому не давав, і це був тільки звичайний хід отамана, який боявся сказати правду козакам). Спираючись на запорізький корпус, як на найбільшу тоді військову частину, Балбачан думав перевести його силами арешт Петлюри і Правительства.

Та плян не вдався. Балбачана було арештовано, віддано Петлюрою під военно-полевий суд і 24. червня розстріляно. Біля десятка меньших „отаманів", причетних до повстання Балбачана, без суду було помилувано.

Між иньшим, на слідстві Балбачан заявив, що він був тільки техничним виконавцем не ним розробленого пляну державного перевороту.

* * *

В той час, як робив свій виступ Балбачан, українські партії — соц.-рев., соц.-дем. і соц.-дем. незалежники — прийшли до думки про необхідність утворення единого соціялістично-революційного фронту, як противаги дрібнобуржуазному фронтові, що безконечними внутрішніми повстаннями губив справу української революції і української

державности. В Чорному Острові було укладено специяльну умову між цими трьома партіями, в основу якої було покладено визнання трудового принципу. Орґанами влади в У. Н. Р. мали бути робітниче-селянські Трудові Ради. Вся політика Правительства повинна була мати на оці виключно інтереси трудових мас і спиратись на ці маси.

Комісією представників цих трьох партій було вироблено навіть (під проводом М. Ткаченка) проєкт закону про робітниче-селянські ради, як повноправні орґани влади на місцях. Рада Міністрів також висловилась (хоч і туманно) за негайну реорґанізацію влади на місцях, згідно побажанням бльоку трьох партій.

Та військові успіхи, які почала мати українська армія після зайняття Камянця, знову кинули головну урядову партію — у. с.-д. — вправо. Социял-демократи швидко забули про бльок, про ради, про необхідність трівкого революційно-социялістичного фронту, витягли з своєї торби стару зброю — парляментаризм та пятихвостий демократизм, забалакали про необхідність єдиного національного фронту, про коаліцію з с.-ф., народньо-республиканцями, ледве не з самостійниками.

Незалежники швидко перейшли на півлеґальне становище (пізніще навіть були заарештовані з де-якими у. с.-р.). Дрібнобуржуазний режим, режим військової сваволі запанував знову.

* * *

Правий курс, взятий Правительством Директорії, не задовольняв дрібної буржуазії — в однаковій мірі наддніпрянської і наддністрянської. Галичане на чолі з Петрушевичем безнастанно домагалися усунення социялістичного кабінету спочатку Мартоса, а після Мазепи (хоч ці кабінети були социялістичними більш по назві, а не по своїй політиці) і утворення „ділового“, буржуазного Правительства. А через те, що такого кабінету не було утворено, галицька дрібна буржуазія, всемірно підпираема наддніпрянською, вела весь час свою сепаратну, ворожу социялістичному наддніпрянському урядові шкідливу не тільки для революції, але й для оборони республики політику.

Своє консеквентне завершення ця політика галицької дрібної буржуазії знайшла в ганебній передачі диктатором Петрушевичем всього галицького війська і належного наддніпрянцям залізнодорожного складу, амуніції, складів цукру і т. и. ґенералові Денікінові, що сталась 7. листопада 1919. р. Власне, ще до цього акту Петрушевич мав контакт з Денікіним, і галицька армія не виконувала наказів Головної Команди Військ У. Н. Р., переґруповуючись в такий спосіб, щоб безпечніще було передатись на бік Денікіна, і одкриваючи йому заздалегідь фронт проти військ Директорії.

Ні те, що Денікін не хотів і чути ні про яку українську державу, ні те, що він палив у Київі українські книжки, що затягав над всім працюючим народом України петлю тяжкої національної і социяльно-економичної неволі, ніщо не спиняло Петрушевичівщини. Зради було доконано, і, завдяки їй, банди Денікіна протягом двох тижнів розбили в щент армію У. Н. Р. і зліквідували і саму Республику.

А через кілька тижнів впав і сам Денікін, розтрощений, зметений з лиця землі українським селянством. Петрушевич мав рацію поспішити з своїм підданством Денікінові, инакше не мав би він кому піддаватись і довелося б йому зріктись диктатури, на вимогу галицької і наддніпрянської революційно-соціялістичної демократії.

* * *

Такі були головніщі „подвиги“ української дрібної буржуазії в українській революції. Вони дають матеріял для відповіді на поставлене на початку цієї статті питання про ролю дрібної української буржуазії в українській революції, для характеристики її змагань.*)

Безсумнівним являється, що українська дрібна буржуазія виросла в процесі революції в поважну силу і добре усвідомила свої клясові інтереси. Задоволення тих інтересів вона мислить виключно в формах буржуазно-капіталістичної державности, з повним збереженням всіх капіталістичних апаратів і інститутів, істнуючих для визиску буржуазією працюючих мас. Українську державність вона мислить в формі власної клясової держави, в якій вся влада належала б і служила б їй — дрібній українській буржуазії. Через це демократизм, парляментаризм, політичні і громадянські свободи вона визнає лише по стільки, по скільки вони не шкодять чи користні для її клясових інтересів.

З наведених причин, боротьба дрібної буржуазії за українську державність має цілком конкретний і умовний характер. Коли вона помічає, що українська державність має тенденцію розвинутись в селянсько-робітничу державність, вона з легкою душею завдає тій державности смертельних ударів.

Нема вже чого говорити про те, що дрібна українська буржуазія ніколи не виступить щирим союзником робітництва і трудового селянства в боротьбі за їх соціяльно-економичне розкріпощення. Досі ж вона виступала в цій боротьбі тільки, як великий ворог.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

Записка Закорд. Делеґ. У. П. С. Р. для провідників Рос. Ком. Партії про відносини України і Сов. Росії.

В середині липня б. р. західні комуністи, які інтересувались відносинами України і Московщини і їх можливим порозумінням в інтересах світової революції (був се час великих успіхів Сов. Росії в її наступі на Польщу, які подавали великі надії на поширення впливів російської революції на Заході), звернулись до Зак. Дел. У. П. С. Р, пропонуючи передати провідникам російського комунізму погляди і побажання українських соціялістів, в інтересах сього порозуміння. Делеґація У. П. С. Р. не вважала можливим відхилити сю пропозицію, виладила коротку записку і, відбивши її в скількох примірниках, просила передати її визначнішим провідникам російського комунізму.

*) Тут треба було б хіба нагадати ще про політику сучасного петлюрівського правительства, яке продає селянам землю у приватну власність і взагалі відновлює дореволюційні порядки. Правительство це видало навіть спеціяльний закон про боротьбу з „инакомислящими“ політичними діячами.

З огляду на те, що саме тоді червоне військо стояло над Збручом і відносини совітських кругів до галицької справи представлялись неясними, спеціяльно також на сю справу зазначено в записці погляди Закорд. Делеґації У. П. С. Р.

Вельмиповажаний Товаришу!

Користаючи з можливости звернутись до Вас, ми, представники Української Партії Соціялістів-Революціонерів, дозволяємо собі насамперед пояснити Вам ту позицію, яку ми займаємо.

Представники партії, вислані за кордон зимою 1918.—1919. р. — після повалення гетьмансько-німецького режиму — з дорученням звязатись з західньо-европейськими соціялістичними партіями та орґанізаціями, протягом своєї майже річної праці досить з'ясували собі характер великої революційної боротьби з капіталістичним ладом, що її введено в нову стадію зусиллями Вашої партії, перейнялись інтересами цієї боротьби і усвідомили помилковість стремлінь до ізолювання України від загального розвитку її шляхом будь-яких політичних комбінацій.

З другого боку — їм зробились ясними всі несприятливі для світової соціялістичної революції наслідки, які випливають з того, що Україна з своєю величезною клясою трудового селянства, свідомого й активного, замісць того, щоб бути етапом в завоюваннях революції, ще й досі є порогом для її розпросторення, в наслідок тої боротьби, що виникла між Українським Народом і Совітською Росією і що досі ще не ліквідована через ті помилки, яких було допустилося обома сторонами і які нам, може, в загально-европейській перспективі вважаються ясніще.

Міркування, що випливали з наших спостережень над соціялістичним рухом і з тих вістей, які доходили до нас з Краю від українських соціялістичних і комуністичних орґанізацій, було зведено на У. П. С.-Р.'івських конференціях, орґанізованих за кордоном в біжучім році, передано нашим орґанізаціям на Україну і там їми прийнято. Тому ми можемо констатувати, що У. П. С.-Р. відкинула боротьбу з Совітською Росією, відмовилась піддержувати націоналістичні спроби, розраховані на допомогу европейської буржуазії, і, прийнявши основні принціпи III. Інтернаціоналу — диктатуру трудового народу і радянську владу — вважає за своє завдання використати свій вплив серед українських трудових мас, особливо ж серед українського трудового селянства, для того щоб ввести їх в річище соціялістичної революції і в ній шукати розвязання соціяльних, політичних і національних потреб українського трудового народу. (Успішні кроки в цім напрямі, що їх було зроблено в 1917. році, припинила боротьба з Совітською Росією, що тоді саме виникла, викликала націоналістичну реакцію і в значнім степені відштовхнула селянство від соціялістичних гасл).

Тому що У. П. С.-Р. поділяє, а Ваша партія не полишає гасла вільного самоозначення народів, ми певні того, що можна осягнути повну згоду і координувати працю У. П. С.-Р. з плянами Комуністичної Партії (большевиків) України, які спільними мають інтереси соціялістичної революції. Наша конференція з Вашим представником

в Берліні потвердила нам це наше переконання і впевненість в співзвучности наших стремлінь. В глибокім довіррі до Вашої відданости завданням соціялістичної революції, до ясного розуміння її інтересів, ми дозволяємо собі звернути Вашу увагу на слідуючі дані і спостереження.

Ситуація на Україні. З відомостей, одержаних нами від українських радянських орґанізацій — С-Р.'івських і комуністських — ясно, що Ком. Партії (больш.) України і правительству У. С. С. Р. досі не вдалося закріпити свого впливу серед трудових мас України. По спостереженнях товаришів-комуністів, влада У. С. С. Р. не роспросторюється фактично по-за околиці міст, де стоять совітські ґарнізони, а село замкнуте для її впливу. Трудове селянство, що творить майже одиноку реальну трудову силу України (робітнича кляса фактично роспорошилась і зменьшилась неймовірно), досі неприхильно і навіть вороже ставиться до комунізму в його російській формі. Навіть спільний наступ петлюрівців і Поляків не знищив ґрунту для націоналістичної аґітації. На Лівобережжу селянство теж сподівається помочи то від Петлюри, то від Махна, щоб „гнати большевиків з України". Спроби стихійних повстань не припиняються.

Причини таких настроїв лежать в централістичних стремліннях К. П. (б.) У., в бажанню її вдержати Україну під своїм виключним впливом, правити нею з Московського центру, не допускаючи до впливу і керуючих ролів українських радянських партій.

Ці тенденції параліжують всі добрі стремління К. П. (б.) У. до винагородження українського народу за обмеження його політичного самоозначення покровительством української культури. Культурна робота йде кепсько, економичне життя не налагоджується. Українські трудові маси в кращім випадкові лишаються нейтральні, в гіршім — явно ворожі до російських комуністів і совітських правительств Росії та України.

В інтересах соціялістичної революції ця тактика повинна бути виправлена.

Українські радянські партії. В сей час, як бачите, істнують вже значні й впливові українські партії та ґрупи, що твердо стоять за єдність інтересів соціялістичної революції, за радянську орґанізацію й за диктатуру трудового народу — робітників і трудового селянства (де-які прилучають до цього і трудову інтеліґенцію співзвучної орієнтації).

Українська Партія Соціялістів Революціонерів, яку ми представляємо за кордоном, серед цих ґруп потенціяльно є найбільш сильна. Ця партія ще з 1918 р. прийняла принціп радянської влади і диктатури трудового народу, але, боячись явних помилок в тактиці К. П. (б.) У., в своїй власній тактиці допустилась помилки в протилежний бік — єдиного україського національного фронту. Але після того, як Директорія У. Н. Р. вступила в свою варшавську фазу, У. П. С. Р. рішучо відмовила їй в піддержці, признала для своїх членів недопустимою боротьбу з совітським правительством У. С. С. Р., поставила собі завдання — орґанізувати трудові українські маси під

гаслами радянської влади і трудової диктатури і одвернути можливість контрреволюції під націоналістичними гаслами. Анальоґічна позиція української комуністичної партії Вам, майбуть, відома.

Орґанізаційна та аґітаційна діяльність цих українських радянських партій, в інтересах радянської української республики, не повинна зустрічати з боку совітського режиму яких-будь перешкод, що мали місце до сього часу. Навпаки, він повинен цінити успіхи цієї діяльности. Необхідно серіозно рахуватися з тим, що совітський режим в його теперішній формі не має шансів затвердитись на Україні, і коли він буде обороняти за всяку ціну свій нинішній характер, то загрожує разом з собою поховати і комуністичні гасла. Совітські конґреси, які відбуваються тепер на Вкраїні без відповідної участи українських соціялістичних партій і трудових клясів, замісць того щоб скріплювати радянський режим, лише дискредитують його. В інтересах його збереження К. П. (б.) У. повинна стреміти до передачи влади в У. С. Р. Р. українським радянським партіям, і то яко мога скорше, а для того повинна ввійти в співробітництво з ними, розвинути обопільне розуміння і довірря, допомагати, а не перешкоджати їм в завоюванню українських трудових мас, і таким способом забезпечити певність завоюванням революції, зробити Україну міцною базою дальших її успіхів.

Федерація і незалежність України. Декретована в місяці лютім с. р. федерація радянських республик Росії та України була великою помилкою. Вона підкопала довірря до щирости замірів комуністів, після урочистих заяв авторітетних представників Совітської Росії в змислі незалежности Української Республики Вона налякала українське населення можливістю нового національного закріпощення і спалила міст для ріжних неозначених елементів, що готові примиритись з будь-якою формою правління, аби при тім було забезпечено суверенність українського народу.

Ця помилка повинна бути виправлена, самостійність відновлена. Економичний союз і військова конвенція повинні приготовити ґрунт для більш тісного обєднання і прихилити до нього український трудовий нарід реальними вигодами.

Українські радянські партії з найбільшим співчуттям відносяться до ідеї федерації соціялістичних республик, всі сили прикладатимуть для її здійснення, але вони вважають за неправильне і шкідливе стремління розглядати Україну, як область, що повинна бути звязана з Росією тісніще, як котрась з иньших республик, які не входили в склад Росії. Всі спроби задержати Україну, хоч би й в замаскованій формі, на становищу провінції або кольонії Росії будуть лише живити гасла „Україна для Українців“ і в остаточнім результаті служити контрреволюції.

Галичина. Розгром польського наступу і перспектива звільнення Галичини з польського варварства знайшли широкий відгук співчуття серед українського населення, навіть серед тих його частин, які до того

ставились до большевизму виразно вороже. Увільнення совітським військом з-під польської окупації західньої України (Галичини, Холмщини, зах. Волині) повинно було зробитись поворотною точкою до щирого примирення з диктатурою трудового народу, з радянським принціпом, з Совітською Росією, яка в радянській формі несла українському народові те обєднання, якого він досі даремно добивався. Проєкт Лойд-Джорджа, що пропонує виділити Галичину в окрему автономну область або незалежну державу, загрожує не тільки революції — створенням контр-революційного огнища — він єсть недопустимий також з точки погляду інтересів українського народу, бо несе йому новий поділ і громадянську війну.

Тому закордонна нарада українських соціялістів-революціонерів постановила протестувати проти цього загибільного проєкта і звернутись до правительств Совітської Росії і Радянської України з гарячим закликом — з цілою енерґією протпвстати цим замислам і неухильно стреміти до обєднання української території в Українській Радянській Республиці.

Ми висловили Вам, Вельмиповажаний Товаришу, з повною щирістю наші думки і сподіваємось, що Ви поставитесь до них без всякого упередження і запідозрювання в націоналістичних тенденціях.

Виложене нами ми просимо Вас переказати належним орґанам і в сфері Вашої діяльности та Вашого впливу допомагати здійсненню висловлених нами побажань.

З товариським привітом, за закордонну Делеґацію У. П. С. Р.

О. Жуковський, Секретар Делеґації.

М. Грушевський, Голова Делеґації.

19. VII. 1920 р.

ПАМЯТИ ПОГИБШИХ ТОВАРИШІВ.

Дмитро Одрина. (1893—1919.)

Здається, ні одна з українських соціялістичних партій не мала за роки революції таких великих і тяжких втрат, як наша.

Почалось з замучених товаришів Пугача, Зарудного. Бочковського. Їх вбито при першому наступі большевиків в 1917. р. Заливчий впав при повстанні в Чернигові, зарубаний гетьманцями. Замучено чрезвичайкою Кузьму Коржа, денікінцями — Гната Михайличенка, петлюрівцями — Дяченка. Тиф відібрав у нас Євшана, Дмитра Одрину . . . А скільки ще імен полеглих товаришів: Чумак, Селецький, Лебідь, Піскун і багато других, меньш відомих!

Дмитро Одрина . . . Перевтомлений, до краю виснажений і зденервований, без відпочинку працює він, доки держиться на ногах. Голова Ц. К. нашої партії в останній час, заступник голови ради міністрів і одночасно міністр здоровля, всюди він працює, весь віддаючись справі, за яку взявся. Знаходить час відвідувати шпиталі і там в одні з одвідин заражується на тиф. Виснажений, надломаний орґанізм не видержав, і 16. листопаду 1919. р. Дмитра Одрини не стало.

Помер він ще зовсім молодим. Народився 7. липня 1893. року в селянській сем'ї в селі Телешівці Васильківського повіту. Повну праці, боротьби з обставинами життя путь перейшов він. Селянське життя, сільська школа, двохклясова школа, нарешті, київська земська фершальська і служба фершалом на селі. Знаходить час для праці і на весні 1913. р. одержує атестат зрілости. Вступає на медицинський факультет київського університету. Революція застає його за державними іспитами, але це не заважає йому приймати в ній активну участь. Склавши іспити і покликаний до війська, їде на фронт. Тут скоро визначається працею, і Ґенеральний Секретаріят доручає йому орґанізацію української військово-санітарної Управи. Він з успіхом виконує це важке завдання. Далі бачимо його одним фундаторів з Українського Червоного Хреста, Всеукраїнської спілки лікарів. При виборах до Народніх Зібрань він стає радником по Васильківському повіту. Перше Київське Ґуберніяльне Зібрання обирає його в склад Ґуберніяльної Управи.

Повстання. Дмитро Одрина там. Знов орґанізує свою Санітарну Управу. Обібраний до Трудового Конґресу, він стає членом Президії його, як представник нашої партії. 28. січня 1919. р. обирається на партійній конференції членом Ц. К.

Коли прийшов до влади реакційний кабінет Остапенка, т. Одрина настояв на тому, щоб Ц. К. покинув Директоріюі щоб члени У. П. С. Р. не тікали далі з нею, а залишились і зробили спробу праці і співробітництва з большевиками. З урядом У. Н. Р. їдуть лише партійні емісари. Спроба нової лінії робиться. Проте з російським шовінізмом не можна було зговоритись, і товариші провадять дальшу боротьбу з окупаційним большевизмом. В цей важкий для партії мент Д. Одрину було обрано головою Ц. К. Для зміни напряму політики У. Н. Р. в смислі домагання у. с-рів т. Одрина їде до Камянця, де до радянського бльоку у. с.-р. і с.-д. незал. приєднуються і у. с.-д. Певні, що намічений бльок і його завдання реалізовані, аби стати під його прапор приходять до Камянця повстанці. Командуючим цілою ґрупою їх був т. Дяченко. Але Петлюра відчув небезпеку і обеззброїв повстанців. При цьому було вбито т. Дяченка. Акція наших товаришів не вдалась. Надіючись все ж вплинути на зміну урядового курсу в соціялістичному дусі, вони і в тім числі т. Одрина, вступають до кабінету. Бачуть скоро нездійснимість надій, і знову т. Одрина та другі шукають революційного шляху. Через швейцарцякомуніста Плятена розпочинаються переговори з большевиками. Але й вони не принесли сподіваних наслідків. А вскорі т. Одрина вмре . . .

Покинув нас прекрасний й надзвичайно цінний товариш, про якого й люде ворожого табору завше казали й кажуть лише добре. Нас покинув один з тих небагатьох, які і в ці часи гніву, ненависти, жорстокости та нелюдськости зберігли душевну чистоту, вірність ідеалам, велику любов до свого народу і людини.

М. Шраґ.

Можна набувати „Борітеся-Поборете!“ в книгарні
Goldschmidt, Wien, I., Wollzeile 11
а також замовляти в редакції і Секр. Зак. Дел.

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Мих. Грушевський. — Українська партія соціялістів-революціонерів та її завдання.

Факти та документи. — Резолюції I, II та III конференцій У. П. Р.-С. за кордоном.

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Мих. Грушевський. — Між Москвою й Варшавою.

Мик. Шраг. — Слова й діла соціялістів в національній справі.

Мик. Чечель. — Чому припинив своє істнування революційно-радянський бльок?

Факти та документи. — До розвязання революц.-рад. бльоку (переписка між закордонними ґрупами У. П. С.-Р. і У. К. П.). Україна і Польща в їх економичних взаємовідносинах (стаття О. М.).

Памяти загинувших товаришів. — К. Корж.

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Мик. Шаповал. — Соціялістична революція, Росія й Україна.

Мик. Шраг. — До ревізії нашого партійного проґраму.

Мих. Грушевський. — В першій делеґації Укр. Парт. Соц.-Рев.

Факти та документи. — Відношення У. П. С.-Р. до мирових переговорів в Ризі.

Памяти погибших товаришів. — М. Євшан.

В місяці грудні вийде ч. 5. „Борітеся-Поборете!“

Друкарня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8—10.

НЕПЕРІОДИЧНО ★ № 5 ★ ГРУДЕНЬ 1920

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
N. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріяту Закордонної Делеґації У. П. С.-Р.

Секретаріят Закордонної Делеґації У. П. С.-Р. сим подає до загального відома:

I. Список перебуваючих за кордоном осіб, виключених з У. П. С.-Р.:

1. Микола Залізняк
2. Микола Ковалевський
3. п. Кедровський

} виключені III партійною конференцією за кордоном,

4. п. Плевако, виключений IV партійним з'їздом.

II. Всі ті члени У. П. С.-Р., які до 1 лютого 1921 р. не зареґіструються в Секретаріяті Закордонної Делеґації (Praha, VII, ul. Dobrovského, 28, A. Žukovský), перестануть вважатися Зак. Дел. за членів У. П. С.-Р.

20 грудня 1920 р.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Памяти М. П. Драгоманова.

Двадцятипятилітні роковини смерти.

Мих. Грушевський.

Драгоманов в політичнім і національнім розвитку українства.

Сього року (20. н. ст. червня) минуло двадцять пять літ з дня смерти Драгоманова. Давня надія, що в сю річницю можна буде вернути на Україну кости славного вигнанця і всім народом, на своїй, визволений землі віддати честь його ділу, не справдилася. Рік доходить свого краю, і нема чого сподіватися сеї можливости в скаженім танцю ріжних сил, що силкуються володіти Україною без волі її трудового народу. В иньшім часі, в кращих умовах відбудеться ся всенародна поминка по славнім борці за його права. Але і в нинішніх обставинах, серед розпорошення українських сил, в тяжких умовах еміґрації, котрих гірку чашу випив колись Покійник, завидуючи тим, що кінчили своє жите на шибениці і під стінкою, але на рідній землі,*) — і тут, і тепер в час приходить нам ся річниця. Віддаючи честь трудови і стражданню славного провідника, ми і для себе і для свого діла знайдемо богато користного і цінного, коли, відірвавшися на хвилю від турбот нинішнього дня, перенесемося гадками в ту обстанову, в котрій працював, боровся й доходив своїх завдань Покійний. Дасть се нам не тільки розраду й науку. Подасть змогу провірити провідні завдання нашої праці по тим завданням, які ставили наші попередники чверть століття, півстоліття тому, — випростувати допущені зіґзаґи, знайти дійсну міру осягненого і поставити в чергу свої найблизші завдання. Богата духова спадщина Покійного, його широке знаннє, його великий досвід, дійсно, дають для того велику спромогу.

Діяльність Драгоманова, не вважаючи на передчасну смерть, в розцвіті його духових сил і сильної творчости, обіймає з лишком тридцять літ, і два останні десятиліття, 1875—1895, він був справжним духовим провідником України, в сфері політичної й культурної роботи. Його діяльність в сим часі творить незвичайно важний крок в розвою нашої політичної й національної свідомости. Після ріжних вагань і збочінь 1860 і 1870-х рр. Драгоманов виводить її знову на

*) Перший лист до Киян 1886. р. — Листи до Ів. Франка, с. 158.

рівний шлях політичного і соціяльного будівництва, витичений нашими великими учителями з кирило-мефодіївського брацтва, до тих вказаних ними завдань, які прийшлось реалізувати аж нам, в першій російській революції, і особливо в сій другій, великій світовій кризі.

Довга практична робота навчила Драгоманова велико поважати кирило-мефодіївську добу. Були часи, коли її ідеали і завдання здавались йому чимсь пережитим і архаїчним, що треба віддати вже до архиву — сліди сих настроїв ми знаходимо особливо в перших часах його еміґрації, коли Драгоманов з своїм гуртком особливо підпав впливам західньо-европейського політичного життя і літератури, і йому здавалось лекше, ніж потім, поставити українське життє коротко і просто на пробиті европейською мислю дороги. Його велика праця про Шевченка з сього часу, як і иньші писання, були виявом тодішніх настроїв.*) Але переживши в цілости той період занепаду, який перейшло українське громадянство після указу 1876 р. — всі ті зусилля українських патріотів, навіть таких визначних, як Костамаров, одна з окрас кирило-мефодіївського брацтва, вгонити український рух в рамці російської реакції, „примирити з собою правительство" і звести українську роботу до такої тоненької нитки, що вона б могла пролізти і через іглине ухо централістичної й україноїдської політики російського правительства, Драгоманов з усіх тодішніх зіґзаґів українського хуторянства й галицького рутенства набрався пересвідчення, наскільки кирило-мефодіївські ідеї зістаються жизненними і для його покоління, і для тих молодших, котрих він хотів справити на добру дорогу.

Він не тільки признав і проголосив, що кирило-мефодіївська проґрама — при всіх своїх слабших сторонах, — „досі є найрозумнійше з усего, що вигадало українолюбство",**) але й ділом самим старався реалізувати сі ідеї, давши їм нову редакцію, відповідно зміненим обставинам, справивши ріжні помилки й обтрусивши з пережитків старого національного романтизму, що ще не стратив був своеї власти над тим поколіннем українолюбців. За кілька місяців до смерти, характеризуючи свою діяльність (в відповіди на привитання з нагоди трийцятьлітнього ювилею його праці), він писав: „Коли я претендую на щонебудь (як на свою заслугу), то лишень на те, щоб проповідати і про-

*) Він сам писав про се в „першім листі до Киян", 1886. р: „Я був загнавсь думкою, що Шевченко вже пережитий фазіс, що новий український рух піде далі, по ново-европейській дорозі, а тепер бачу, що не тільки маса українофілів, але й українофільські писателі не тільки в Галичині, а й в Росії ще не догнали Шевченка років на 10—20 (с. 173) (пор. в автобіоґрафії, ст. 389, що до видання Шевченка, задуманого Ляхоцьким, він „відносився трохи байдуже, бо вважав Шевченка з ідейного боку уже „пунктом пережитим" — „тепер же я переконався, що не тільки до галицьких, але й для російських українофілів, навіть для найученіщих із них, треба ще не мало духової праці, щоб діґнати навіть Шевченка".) Так само своїм галицьким кореспондентам писав він в тім же 1886. році: „В теперішній час добровольного холопства Галичан і Росіян Шевченко писатель не опортунний — та все таки безпремінно треба ,поставити його на сторожі' хоч коло молодчих людей, тих, що ще по ґімназіях вчаться, коли вже старші спелешились" (Листи до Франка, с. 237).

**) Чудацькі думки с. 116.

бувати прикладом до політичної діяльности ті провідні думки, до котрих дійшли в 40-і роки славні братчики кирило-мехтодіївські, і котрі лежали в основі українського народолюбства мого і товаришів, в наші молоді часи, в 60-ті і 70-ті роки, звісно — з одмінами, котрі принесла всесвітня наука і політика в новіщі часи".*) І дійсно, — відкинувши деякі зіґзаґи, без котрих не обійшовсь і сам Драгоманов **) (тільки у нього ті зіґзаґи не були так значні, бо консеквентність і витріваліcть в реалізації назначеної проґрами він уважав першим обовязком серіозного політичного діяча і сам старався не розминатися з сим принціпом), — се справді можна означити, як провідний мотив багатої й ріжносторонньої діяльности Драгоманова — що він, рахуючися з поступами світової мисли і досвіду, з розвоєм українського і світового життя, розвивав, поглубляв і ширив, популяризував і по змозі — реалізував ідеї радикального українолюбства, піднесені провідниками кирило-мефодіївського брацтва.

Що ж було се трівке і не скороминуще, принесене кирило-мефодіївським брацтвом, що лягло в основу світогляду і громадської праці молодших поколінь — 1850 і 1860-х рр., до котрих належав Драгоманів з своїми товаришами київської доби, і потім в провіреній, розвиненій, очищеній формі було передано Драгомановим і його співробітниками з женевської доби новим ґенераціям української демократії, що на сій літературі, на сій праці вчились і виховувались на переломі XIX і XX століття і потім виступили під прапором сих ідей підчас російської революції 1905 р.?

Опираючись як на літературній спадщині Драгоманова, так і на иньших відомостях, я збираю сю вікову спадщину в сих точках:

Суверенність українського народу, самостійність його, як нації, рівнорядність і рівноцінність з иньшими народами-націями світу. Сі ідеї иноді доволі ясно проглядають і в давнійших часах, в літературних українських творах і в реальнім українськім ділі, — але яснійше і свідомійше, ніж коли небудь, вони були висловлені в проґрамних працях кирило-мефодіївців і в їх практичній роботі.

В політичній сфері ся ідея суверенности виявляється в постуляті української республики, окремої і рівнорядної з иньшими словянськими республиками, разом з нею, на рівних правах обєднаними в словянській федерації.

В сфері культурній вона виявляється в постуляті української культури, повної й абсолютної, не обмеженої ніякими понятями її підрядности чи „домашнього вжитку" поруч якихось иньших, ширших чи

*) Ювилейна збірка матеріялів: Михайло Петрович Драгоманов, зладив і видав М. Павлик, 1896, ст. 105.

**) Одним з таких зіґзаґів, чи переборщень в противний бік, було те „русофільство" Драгоманова, яке особливо викликало опозицію в українських кругах: протестуючи против національної виключности і русофобства, до котрого доходили українські націоналісти, він сам занадто підносив неминучість уживання російської мови і культури, як „своєї", і, подібно як Куліш, договорювався до апольоґій російського царізму в його відносинах до України (Листи на Наддніпрян. Україну ст. 28 і дд.).

вищих культур, — здібної задоволяти потреби і меньше освічених і вище розвинених верств народу.

При тім український нарід мислиться перед усім, як трудовий нарід. Не недогризки панства, які ще якось трималися при українській свідомости, не елементи української буржуазії, котрі могли бути притягнені до національної роботи, а трудова українська маса — перед усім, та таки й майже виключно селянська, — вона вважалася представником українського народу, його національного обличча, його традицій, його домагань, його правди. Його інтересам перед усім мала служити і та українська культура і та відроджена українська державність, котру братчики ставили своїм завданнем. Навіть такий архикультурник, як Куліш. ставлячи одним з завдань української культурної роботи присвоєнне здобутків світової культури, найбільших письменників всіх народів і часів, — заразом висував, як основну прикмету української літератури, що вона була, есть і мусить бути простонародньою, в противність ріжним панським літературам иньших народів.

Патріотизм і національність братчиків були свобідні від усякої виключности і реакційности. Високо цінячи історичні змагання українського народу до свободи, соціяльної справедливости і гуманности, вони далекі були від тенденцій переносити форми й тенденції минулого в будуччину і ставити своїм завданнем приверненне сих пережитих форм. Високо ставлячи стару боротьбу за батьківську віру, за свободу віри взагалі, брацький рух з його змаганнями до очищення церкви, вони були чужі якого-небудь клерикалізму в сучаснім, були свобідними еванґеліками, деістами або свобідними мислителями в сфері релігії. Апотеозуючи стару козаччину, її ідеали свободи й рівности, вони рішучо відкидали всякі пляни реставрації сеї козаччини чи гетьманщини в сучасних відносинах. В імя старих і непережитих народніх українських ідеалів вони без вагання йшли на зустріч тим поступовим кличам, які приносило світове житє, звязували проблему національного визволення з завданнями культурного і соціяльного визволення, клали підвалинами того устрою, котрого хотіли доходити, повну свободу сумління, свободу слова і друку, усуненне всякого переслідування за переконання, культурне й економичне подвигненне мас, скасуванне всяких соціяльних привілеґій, клясового устрою суспільности. Старий національний романтизм в сих концепціях переходив цілком рішучо на шляхи соціялізму і новітнього гуманізму, як він зарисовувався тоді, особливо в творах французьких началоположників нового соціялізму.

Здійснювати свою проґраму братчики намірялися дорогого революційною, — кирило-мефодіївське брацтво чи товариство було політичною орґанізацією безпосередньої акції. Що можна було здійснити в рамках леґального ширення ідей брацтва, мало здійснюватись — але сі рамці були тоді дуже тісні, і головна надія покладалась на нелеґальну пропаґанду серед молодіжи й народу. Братчики мали йти між нарід, завязувати там звязки — й „громадою обух сталить“, приготовляти народне повстанне.

От се й були власне ті дорогоцінні основи нового українського руху, які були особливо оцінені молодіжю 1850-х і 1860-х рр. і мусіли стати підставою дальшого політичного і культурного розвитку українського народу. Ми чули тільки що свідоцтво Драгоманова про те значінне, яке мали сі кирило-мефодіївські ідеї для його покоління. Він виріс в осередку, де поступові народолюбні течії мали добре приготований ґрунт. Його дядько був членом „Товариства Зединених Словян“, одного з предтеч кирило-мефодіївського брацтва. В полтавській школі, де він учився, між його учителями були люде серіозно захоплені кирило-мефодіївськими ідеями, які вміли прищепити їх і своїм учням. Але перейшовши до університету, до Київа (в 1859 р.), Драгоманов попав в течію „малих діл“, якою поплинуло українство 1860-х рр. Після розгрому українства з кирило-мефодіївським процесом нова, ліберальна російська доба відкрила можливости леґальної роботи в дусі кирило-мефодіївських ідей, і в сім напрямі пішли не тільки старші українські ґенерації, самі кирило-мефодіївські братчики з Костомаровим і Кулішем на чолі, але й молодше поколінне, будучі українські провідники 1870 і 1880-х рр. Одні кинулися до реалізації селянської реформи 1861 р., наділу селян землею, орґанізації селянської громади, в ролях мирових посередників, членів „по крестьянскимъ дѣламъ присутствій“, то що. Спеціяльно декого заінтересувала перспектива зломити одвічне панування польської шляхетської верстви на Україні, користаючи з сеї реформи і тих репресій, які повело правительство на Поляків (знаємо, що се завело навіть Куліша на службу в російській адміністрації Польщи). Київська молодіж — і саме Драгоманов в тім числі, горяче взялась до шкільної справи — орґанізації недільних шкіл, приготовання учителів для шкіл в дусі поступових і народолюбних ідей. Иньші прикладали свою енерґію до популярної літератури, наукового українознавства, збирання етноґрафичного і всякого иньшого матеріялу про народне житє.

Все се вабило й захоплювало по довгім примусовім застою. Все се було безсумнівно цінне. Воно, дійсно, реалізувало ріжні пункти кирило-мефодіївської проґрами. Але, як часто буває — за сими „малими ділами“ упускалися з очей ширші перспективи, затрачувались провідні лінії. А з другого боку — се розвиванне суспільної енерґії в сторону найменьших перепон, прикладанне національних сил до справ, які не заборонялись урядом, а де навіть можна було працювати під урядовим омофором (як напр. в боротьбі з польським пануваннєм) — воно непомітно, але дуже шкідливо, зводило українське громадянство на дорогу нездорового опортунізму, який вкінці й привів до отої ославленої формули „помирення правительства з українством“, проголошеної Костомаровим. Драгоманов потім, в історичній перспективі, дав і поясненне і навіть певне оправданне сьому опортунізмови і льоялізму сих ґенерацій — який потім молодші покоління пятнували просто як московський сервілізм.*) Але, як свідок і участник сеї стадії українського життя, в 1860-х і особливо 1870-х рр., він дуже ясно розумів шкідний

*) Листи на Наддніпрянську Україну с. 29 і дд.

характер сього опортунізму, в широкім значінню слова — се замиканнє української справи в дрібні питання біжучого дня, розуміннє її виключно в рамках російської державної конюнктури, затраченнє за ними ширших перспектив соціяльного і політичного поступу людства, тої координації українського життя з світовим походом наукової мисли і соціяльного ладу, яка одна могла дати провідні лінії його розвиткови незалежно від змін в російській чи австрійській конюнктурі, що викликали такі сумні хитання в українських кругах.

З початку устно, в українських гуртках, в „старій київській громаді", одним з лідерів котрої він був, потім в галицькій пресі, в женевських своїх виданнях, в широкому і дуже важному в історії українського життя листуванню,*) Драгоманов енерґійно, палко, послідовно виступав против аполітизму, опортунізму і формального націоналізму, котрими підмінювано давнійший активний, революційний зміст українства, виявлений в проґрамних і всяких иньших утворах кирило-мефодіївців. В часах занепаду суспільної енерґії в Росії взагалі, а на Україні особливо, — 1880-ті та 1890-ті роки були власне таким периодом занепаду, — голос Драгоманова і його близших товаришів, що гуртувалися під його прапором, лунав, як революційна труба, закликаючи громадянство отрястися з пасивности й інерції, скинути з себе апатію й зневіру та вернутися до тих гасл, які залунали в добу відродження — в творах Шевченка перед усім.

Отсі два основні пункти можна й зазначити, як проґраму діяльности Драгоманова: боротьбу против аполітизму й опортунізму, з одного боку, і против націоналістичної ексклюзивности й ізоляції, з другого, — против замикання українського руху в вузьких націоналістичних рамках, а навпаки — за його европеїзацію, за координуваннє з поступовим, соціялістичним рухом у близших сусідів і світового людства взагалі.

Се була славна в історії українського життя боротьба „культурників" і „політиків", котру повів Драгоманов ще на Україні перед своєю еміґрацією і ще з більшою силою продовжував за кордоном. Драгоманов доводив, цілком справедливо, що, силкуючись відвести урядові репресії від українства і для того виключаючи з нього політичні завдання, прихильники сього культурницького напряму, які стали брати перемогу після 1860-х рр., не рятували українства від урядових наґінок, непримирених на сім полі, зате відпихали від такого аполітичного українства всі живі, активні елементи, особливо молодіж, яка йшла за революційним російським рухом, мало прихильним українству, але зате принадним своєю активністю, — і взагалі губили і присипляли старі інтереси, які українство було придбало в період своєї активности.

Українство, обмежене белетристичною роботою та українознавством, Українці, як „ділетанти патуа і археольоґи-романтики в межах цензур-

*) На жаль, з нього більша половина погинула, бо листи Драгоманова по прочитанню звичайно нищились адресатами „страха ради поліцейська" або згинули при ревізіях, і тому в найбільшій збірці листів, виданій Павликом (переписка М. Драгоманова з М. Павликом, I—VIII), листів Драгоманова дуже мало.

ного дозволу“ (як Драгоманов характеризував їх в листі до Киян 1886 р.*), не могли притягти до себе ні живих активних сил, ні викликати інтересу до українських кривд серед сторонніх людей. „Увесь прихильний українству рух в 60-і роки був па кредит стихів Шевченка оттаких, як Сон, Кавказ і т. и. Як тільки показалось, що за цею політичною поезією політична проза темненька, а потім висунулась проґрамма Костомарова ‚примирить з собою правительство‘, так од нас свіжі люде й одвернулись“.**) „Україна не може інтересувати Европу з національно-диплъоматичного боку, а могла б інтересувати з двох боків: як оден з фокусів демократичного строя і як оден з фокусів російського проґресивного культурного руху, як би він був“. А тепер — „що ж я папишу Европейцям? що Україна носила до Ваала (цензури) на жертву свої книги, коли їй сказано наперед, що Ваал їх пожре? що передові Українці признали всяку політичну літературу українську ‚безполезною‘? що українська проґрама чудесно зрезюмована станіславівським єпископом Пелешом?“ ***)

Тому, доказуючи українському громадянству неминучу потребу політичної боротьби за горожанські і національні свободи, боротьби хоч би в формах поміркованих, леґальних, але витривалої й послідовної, далі — неминучість звязати національну проґраму з питанием соціяльно-економичних реформ, поставити українство на ґрунт соціялістичний, рішучо і ясно, з огляду на загальний світовий рух у сей бік, — Драгоманов разом із тим прикладав всю енерґію до того, щоб заінтересувати і російське і европейське громадянство тими поступовими вартостями, які містить у собі українство: його демократичними і соціялістичними традиціями в минулому, його ролею, як важного фактора против царського деспотизму і реакції в будучности.

В своїй проґрамній передмові до „Громади“ (1878) вказуючи українському громадянству па потребу звязатись в своїй роботі з тими дорогоцінними традиціями українського життя, які взяли своїми гаслами кирило-мефодіївці, — він заразом для вжитку широких кругів української й російської інтеліґенції виробляє широку проґраму, як нове, справлене і доповнене виданне кирило-мефодіївської — свою „Вільну спілку“ Східньої Европи, оперту на принціпах широкої громадської автономії, федерального ладу і націоналізації економичних засобів. Се було для того часу дійсно „словом на часі“ для поступового громадянства всіх народів Східньої Европи, котре, на жаль, через цензурні умови, не дістало належного поширення, але там, де його знали, воно викликало велику увагу і заінтересованне і зісталось непережитою вартістю до самої великої революції сходу.

Вказуючи на необхідність звязати український культурно-національний рух як найтісніше з рухом світовим, міжнароднім, космополітичним, він заразом мріє, яке б то значінне могла б мати для світового культурного життя українська література, мужицька по формі, космополітична і поступова по змісту: який би інтерес вона б могла збудити для українства, яку б прихильність йому придбала. „Колись д. Куліш

*) с. 172. — **) с. 158. — ***) с. 163.

вказував на ,простонародність‘ української словесности, як на її найбільшу славу, як на її осібну прикмету серед других. Коли б нам пощастило виробити літературу строго мужицьку по мові, посвячену інтересам найбільшої маси людности нашого краю, тепер соціяльно-найнизчої, а в той же час літературу, одушевлену найвищими ідеалами европейської цівілізації, тоді б ми появили щось дійсно оріґінального серед культурного світу, — такого, що про нього і той світ заговорив би!“ *)

Проґраму українського руху Драгоманов зводив до принціпів соціялізму, автономизму і федералізму в сфері соціяльних відносин, раціоналізму і позітивізму в сфері культурній — „хто признається до громадівства, своєї волі (авто-номії) мужа і жінки кожної особи, спілки, громади, людської породи (раси), до вільного товариства (федерації) громад і пород людських, до вільного розуму (раціоналізм) й твердої науки (позітивізм)“, тих женевська громада вважала своїми однодумцями.**) В ряді праць наукових і популярних ся громада, і перед усім Драгоманов, її провідник і найбільша активна сила, з одного боку подавали українському громадянству взірці европейської акції в реалізації сих принціпів, з другого боку — для вжитку і відому по-за українських кругів вони видобували з української традиції, фолькльору, сучасної літератури і громадського українського руху те, що виявляло впливи, свідомі чи півсвідомі, сих „основних думок про житє громади і природи“, як їх називав Драгоманов.

З своїх спеціяльних студій по політичній історії, що мали бути його уділом в академичній колеґії, він скоро перейшов на широкий шлях порівняних студій релігій, фолькльору, національних обопільних впливів в сій сфері, слідячи й підчеркуючи на кождім кроці тісні звязки, що звязували й звязують український нарід з його сусідами і всім світовим духовим життем людства. Своїм завданнем він ставив написати історію української словесности з того „міжнародньо-соціялістичного становища“, з якого була написана його студія про Шевченка, і особливо приналіг на найменьш розроблену й висвітлену її частину — устну — висвітлював її безпосередні звязки з світовим фолькльором і публикував на сі теми більші й меньші студії, щоб „через приклад космополітичного методу хоть до одної частини культурного українського матеріялу — як він висловлювавсь — противудіяти ограничено-націоналістичному настрою українофільських кружків, що розвився у них в звязку з загальною в Росії ‚самобытническою‘ реакцією.“ ***)

Не вважаючи можливим в рамцях отсеї статі ширше спинятись на сих працях, які були незвичайно цінним вкладом в літературу порівняного фолькльору і письменства, я хочу тільки підчеркнути, як і чисто наукову свою роботу, яка становить одну з головних рубрик в його твор-

---

*) „Ну, та мабуть ся моя колишня мрія так мрією і зістанеться“, додає він гірко до сих слів, писаних незадовго вже перед смертю — Листи на Наддніпрянську Україну, с. 190.

**) Переднє слово „Громади“ с. 84.

***) Автобіоґрафичні записки з 1889 р. в згаданій збірці Павлика с. 392.

части 1870-1880. рр.,*) Драгоманов підпорядкував свому основному завданню: боротьбі против ізоляції українського руху і наповненню його змістом світовим. З незвичайною силою виразу і ясністю думки він схарактеризував сю свою принціпіяльну позицію в передсмертній полеміці з одним з діячів наддніпрянської України:

„Ми признаємо національности, як очевидний факт, як результат певних природних і історичних обставин життя народнього (хоч иноді необслідженних науково і завше перемінних); ми признаємо, що сей факт завше треба мати на оці, при громадській праці, а надто ми признаємо важність найвиднїщої національної ознаки, народньої мови, як способу морального звязку між людьми. Ми признаємо не тільки право живих ґруп людей, в тім числі й національних, на автономію, а й безмірні користи, які виносять люде від такої автономії. Тільки ми не можемо шукати собі провідних думок для громадської праці культурної, політичної і соціяльної в почуттях і інтересах національних, бо инакше ми б заплутались в усяких субективностях, в лісі історичних традицій і т. д. Ми шукаємо таких провідних і контрольних думок в наукових виводах і інтересах інтернаціональних, вселюдських. Через те, кажучи коротко, ми відкидаємо не національности, а націоналізм, а надто такий, котрий себе сам виразно противуставля людськости, або космополітизму. Ми не признаємо примусових думок і почуть, котрі видаються за національні, ніяких обовязкових історично-національних святощів, а надто ненавистів до других національностів. Д. Вартовий ганьбить українських радикалів, що вони забувають мої власні слова, висказані б то ‚в одному з останніх моїх творів‘ і признавані галицькими радикалами, то б то, що ‚розвиток (мас народу) можливий тільки на національному ґрунті‘. На самім ділі я висказував подібну думку завше, починаючи від своїх перших печатних студій по римській історії (1863), в котрій я вперше здибався зо справою космополітизму й націоналізму в ту пору, як по слову римського ж поета ‚заполонена Греція заполонила суворого побідителя‘ своєю культурою. Починаючи з тих студій, я всякий раз, коли була потреба, казав одно: **космополітизм в ідеях і цілях, національність в ґрунті і формах** культурної праці! Я полемізував 30 років против російських псевдокосмополітів, котрі не признавали української національности, і против українських націоналістів, котрі, виступаючи проти космополітизму, рвали єдину провідну нитку безпохибного людського поступу і саму підставу новіщого відродження національностів і відкривали дорогу до себе для всякого шовінізму, виключности й реакції.“**)

В сфері соціяльній Драгоманов особливо наполіг на необхідність стати українству на ґрунт соціялізму, або „громадівства“, як він пере-

*) Завважу, що се як раз одинока рубрика в спадщині Драгоманова, яка приступна для перегляду, завдяки збірному виданню, зладженому Павликом і виданому львів. Науковим Товариством (Збірник філ. секції, м. 2, 3, 4 і 8).

**) Листи на Наддніпр. Україну, с. 68-9; всі підчеркнення авторові.

кладав се слово. В проґрамі „Громади“ він поставив сей свій славний афорізм, що кождий послідовний Українець мусить бути соціялістом і кождий соціяліст на Україні мусить бути Українцем.*) Відповідно до того рішучо виступав против претензій всяких чужеродців, будьто соціялістів чи не соціялістів, роспоряджатись долею України і українського народу (особливо в своїй прекрасній книзі „Историческая Польша и великорусская демократія“, 1882). А з другого боку неустанно товк українському громадянству про безвиглядність самого тільки формального українського націоналізму і необхідність поставити українську справу, щоб забезпечити її полагодженне, на ґрунт щирого і чесного селянського соціялізму. Не будучи прихильником виключно-пролетарського соціялізму і взагалі марксівського економичного матеріялізму,**) він твердо стояв на тім, що трудова селянська маса являється єдиною реальною базою українства і, тільки звязавши національні й політичні українські інтереси з соціяльними домаганнями селянства — з одного боку, з соціялістичним світовим рухом, з другого, орґанізуючи соціялістичні українські громади, як атоми світового соціялізму, можна забезпечити українству і реальні сили, й підтримку соціялістичних і взагалі поступових кругів иньших націй.

Те місце, котре в реалізації українських завдань Драгоманов давав методам революційним і засобам еволюційним, не було однакове, а змінялось, як у практичного політика, в залежности від політичної конюнктури. Признаючи народне повстанне найбільш доцільним і реальним засобом визволення — о скільки лише воно здійсниме,***) при-

*) „Мусимо давати одсіч усякому, хто дума порядкувати на нашій землі не тільки на шкоду нашому мужицтву, але й не знаючи його, не питаючи його, або й зневажаючи його. Хто ж і чужий працює в спілці з нашими людьми, поважаючи їх, хто пристає до наших громад, а особливо до громад мужицьких, той для нас такий же наш чоловік, як коб би то був наш і зроду. Та такий і мусить бути усякий громадівець: коли Українець, котрий не став громадівцем, показує тілько, що він не додумавсь або не довчивсь до кінця, — також само й громадівець на Україні, котрий не пристав до Українців, — теж не довчивсь, не додумавсь до кінця, не поборов в собі пана, чиновника.“ (С. 85.)

**) На сю тему вистане цитати з листу Др. з останнього року життя (липень 1894 р.) до Юл. Бачинського, звісного автора „Ukraina irredenta“: „Ви знаєте, я не згоджуюсь з фільософією історії і політики виключно економичною, бо вважаю її за свого роду метафізику, а житє людське за занадто складне, щоб його поясняти лишень одним елементом. Але я нічого не маю проти і однобічної доктрини, коли вона веде до досліду нових фактів. На лихо, марксісти, або ліпше енґельсісти, рідко коли досліджують що, а просто à priori чертять історичні і політичні фіґури, часто зовсім фантастичні“. (Переписка Юліяна Бачинського з Михайлом Драгомановим 1900, ст. 7-8). Півтора року перед тим, в „Листах на Наддніпр. Україну“ (с. 87). Др. писав: „Вважаючи людський орґанізм за річ дуже складну і будучи еретиком проти всіх ортодоксій, в тим числі й соціялістичної (або ліпше — німецької соціял-демократичної), я ніяких громадських інтересів, ні культурних, ні політичних, ні економичних, не становлю на перед, а всі нарівні — всі вкупі!“

***) В передмові до „Громади“ Драгоманов писав: „Нам здається, що розмови про те, коли слід ‚кликати народ на спільний переворот‘ і як ‚зводити в оден великий взрив‘ малі бунти, — даремні клопоти, бо коли б вже дійшло діло до того, то ‚більша частина народу‘ обійшлась би й без усяких верховодів, котрі б її кликали, та строїли, та зводили. Та коли б більша частина народу

знаючи і політичне убийство (тіранніцідію) і навіть терор, як засоби політичної боротьби — аби лише вони відбувалися в формах, свобідних від зрадництва й підступу, — Драгоманов в обставинах 1880-х і 1890-х рр. — доби пониження громадської активности, вважав ці засоби мало реальними.*) Але тим більше вимагав витрівалости, пляновости і послідовности в леґальних, еволюційних формах політичної боротьби, котрі не вимагали ні крайньої саможертви, ні героїзму, не „ламали екзістенції“, говорячи словами галицьких консерватистів, але при чеснім і витрівалім виконуванню свого громадського обовязку могли розвинути велику політичну силу і принести важні здобутки.

Але ж, зводячи проґраму політичної акції до такого мінімуму, він тим гострійше ставивсь до пасивности й лінивства, що перетворяли сучасне українське житє в гниле болото, до підміну політичної акції політиканством, політичною інтриґою та авантурою, що деморалізували громадянство й робили його нездібним до праці. Відти його горячі й жорстокі виступи против сучасних провідників українофільства в Україні наддніпрянській, против угодовства галицьких народовців, що придбали йому стільки ворогів — і стільки горячих прихильників серед елементів більш чутливих на вимоги громадського обовязку, особливо серед молодших поколінь.

В Галичині, де твори Драгоманова циркулювали свобіднійше (хоч його женевські видання заборонювались австрійського цензурою сливе

‚построїлась в ряди громадівців‘ (соціялістів), то, певно, нічого б було вже й переворот робить. Значиться, коли розмовляється про те, як держатись громадівцям до повстань, то можна говорити тільки про малі, краєві повстання, бунти. Ми вже сказали, що, як нам здається, бунти не робляться згори, а що вони піднімаються знизу от немоготи терпіти неправду. Нам здається далі, що хто б що не думав про краєві бунти, чи вважав би їх користними чи шкодливими, а державні й громадські порядки в Росії й в Галиччині тепер зайшли в такий кінець, що мужицькі бунти мусять підніматись де далі все частіще. В 95 случаях із 100 навіть ‚бунтареви‘, не громадському чоловікови, трудно буде розпалитись самою думкою на стільки, щоб понести свою голову в тій справі, котра просто не вража його ока й уха. З другого боку ні оден справді живий чоловік не витримає, щоб не пристати до діла, що робиться коло його, в котрому він бачить хоч зерно своєї правди, і не постаратись, щоб те зерно розрослось як найбільше. Коли такі живі люде з громадівців наших, ставши своїми людьми в мужицьких громадах, будуть свідками того, що громадам тим робиться кривда, котрої вони не можуть стерпіти, то, певно, вони й повстануть вкупі з громадою, і в такім случаю вже, звісно, мусять приложити всю свою силу на те, щоб повстання громадське пішло як найдальше: щоб не тільки громада противилась тій найблизшій кривді, зза котрої піднялась вона, а й попробовала змінити й усі ті порядки, од яких вона терпить: напр. в селі обернула всю землю в громадську, як цього маленькі проби вже й робили наші мужики позаторік в Подольській ґубернії, правда тільки з землями своїх же мужицьких багатирів. Так, значиться, й тут все діло зводиться на те, чи стане громадівець — ‚проповідач ділом‘ осілим громадським чоловіком, чи ні.“ (С. 67-9.)

*) Пять літ пізнійше (1883) Драгоманов писав в своїй автобіоґрафії: „Будучи соціялістом по своїм ідеалам (додам: соціялістом західно-европейської школи, та не російським ніґілістом, — назва, котрою я, зустрічаючи її в ґазетах, у прикладі до мене, обижаюсь сильно; я виложив у IV т. „Громади“, в статі „Шевченко, українофили і соціялізм“ свій погляд на антікультурний елемент і націоналістичне самоосліпленнє у російських революціонерів і народників школи Бакуніна і Лаврова, що восхищалися Ст. Разіним і Пугачовим, великоруським росколом

без виїмку, а його близші прихильники мусіли перебути вже в 1878 р. політичний процес і відсидіти в вязниці за соціялізм) і він міг доволі свобідно писати на політичні теми в пресі, а його імя скоро стало звісним і в народніх масах, уже з кінцем 1880-х рр. орґанізувалася мужицько-соціялістична партія на його принціпах. Прийнявши назву „радикальної“, вона була по проґрамі й духу своїм соціялістичою, поки зіставалась під безпосереднім впливом Драгоманова (потім, війшовши в бльок з народовцями, вона затралила свій соціялістичний характер і стала простим сателітом галицьких націонал-демократів в їх політичних зиґзаґах). Сам Драгоманов дививсь на неї, як на реставрацію старого народовства, такого, яким воно було, поки стояло на ґрунті кирило-мефодіївських ідей та не було викривлене пізнійшим опортунізмом і політикарським крутійством.*)

і т. ин.), — я переконаний, що здійснене того ідеалу можливе тільки в звісній постепенности і при високім розвитку мас, а через те достижиме більше духовою пропаґандою, ніж кровавими повстаннями. Так як Україна, — моя батьківщина, розділена на дві частині: Австрійську і Російську, і так як у першій істнує певна політична воля, котрої в Росії нема, то, по моему, діяльність соціялістів у кожній частині повинна бути ріжна: в Австрії можна братись за орґанізацію властиво соціялістичної партії з робітників і селян Русинів, — в союзі з Поляками і Жидами, — в Росії ж треба перш усего добиватись політичної волі, соціялістичні ж ідеї можуть бути поки що ширені в Росії тільки научно-літературним способом. Добути ж політичну волю в Росії українська нація, на мою думку, може не дорогою сепаратизму, а тільки вкупі з иньшими націями і країнами Росії, дорогого федералізму.“ (М. П. Драгоманов, ст. 374.)

Се проґрама-мінімум, обрахована для авдиторії сторонної, але як minimum, певно, виложена Драгомановим щиро, — бо принціпіяльно він був завзятим ворогом всякої дволичности. В другім листі до Киян 1886 р. він і для внутрішнього вжитку, приміняючись до сумирних настроїв сеї громади, ставив таку проґраму: „Щоб (україн. рух) впять не повернувсь у ‚нігілізм‘ і не розвіявсь, а також щоб він де одбив нашу українську молодіж од українства, треба, щоб старші не пропустили часу і по крайній мірі постановили ясно свої політично-соціяльні ідеали. Які ці ідеали на цей час, мені, думаю, нічого розводитись. Скажу тільки приміром, що найбільше тепер могли б мати ваги, окрім проґрами політичної волі (прав чоловіка і самовправи), соціяльні проґрами середні між проґрамами европейських соціялістів (комуністів) і радикалів напр. англійських і французьких, швейцарської нар. партії і т. ин.“ (с. 212.)

*) В цитованій полеміці з Вартовим (Листи с. 153-4), протестуючи против ототожнювання початків радикалізму з формальним заснованнем „русько-української радикальної партії“ в 1890 р., він писав: „Радикалізм в Галичині появився власне в 1862-64. рр. вкупі з творами Шевченка. Тодішні молоді народівці були власне радикали: документ тому, напр., брошура д. Ом. Партицького „Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка“, котра і тепер продається в Галичині. Сей радикалізм почали затемнювати старші рутенці або москвофіли, як Лавровський, Качала, Ом. Огоновський і др., котрі пристали до народовців з ріжними ‚дипльоматичними‘ цілями і котрих народовці прийняли до себе теж по дипльоматії. Але з народовецьких видань від часів ‚Мети‘ аж до самої ‚Правди‘ Вол. Барвінського можна виписати цілу хрестоматію досить радикальних уступів. Вся біда лишень у тому, що народовці самі не брали в сурьоз тих фраз — і перелякались страшно, коли в 70-ті роки молодші люде, підперши старі ‚українсько-хлопоманські‘ думки новим інтернаціональним соціялізмом, задумали винести сі думки із стін кружкових у масси народу, не боячись переслідувань, майже завше противузаконних у Австрії.“

З невеличкими змінами, як бачимо, се можна б повторити і до нинішньої укр. партії соц.-рев., яка так перелякала „старших“ Українців, тим що задумала реалізувати старі народницькі гасла, коли революція відкрила для того змогу.

На Україні, по тодішнім обставинам російського життя, не дійшло тоді до орґанізації такої соціялістичної партії — революцийно-соціялістичною, розуміється, вона б мусіла бути, тому власне, що умови російського життя виключали фактично всяку можливість боротьби парляментарної, леґальної. Ідеї Драгоманова і його товаришів мали тут також горячих прихильників: засвідчили се між иньшим і привитання, заслані Драгоманову на свято його тридцятилітньої діяльности, справлене у Львові при кінці 1894 р., за півроку до його смерти.*) Вплив його ідей від-

*) Позволю собі нагадати дещо з тих привитань, мало кому, мабуть, памятних тепер. От виривок з привіту старших київських громадян, котрих Драгоманов так нещадно обертав в своїх писаннях:

„Були в ваших словах не тільки нещадні докори нашим владикам і нашому державному ладу, що забивають народне життя в муках безправя, бідоти і темряви, — були в них гострі докори і всім нам, навіть і значним репрезентантам нашого інтелектуального життя. Боляче віддавались ваші докори в наших серцях, але ми бачили в них поривання створити серед нашого народу ту міць, що перемагає весь світ не поліційною муштровкою громади, не грубою силою штиків та гармат, а вірою в правду та рівність, коханням до невидющого гречкосія, відомостю, що для всіх людей, чи він раб, чи він свобідний, істнує одна й та ж істина, одна й та ж справедливість. І ми оживали, росли, міцніщали під впливом ваших слів, що досягали до нас на перекір всім застережінням вічно несплячої варти. І ми віримо, що слова ваші не тільки межи нас, інтеліґентів, але і серед людей в сірячині зроблють ще багато для розвитку нашого народного скарбу.“

А от виривки з привитань університетської молодіжи:

„Підписані цілком стоять за висловлені тобою гадки про самостійний лад громадський на Україні, серцем радіючи, що на прапорі твоєму повсякчас виразно визначувалася політична і демократична воля українського народа. Ми певні, що тільки з такою волею народ наш матиме змогу вийти з темряви і убожества, що тільки через таку волю найде він в собі ту силу, яка виявилася в повитку в історії українського народу, якою складався демократичний лад суспільного життя старої козацької України.“

„Нехай ваше вільне слово піддержує віру у кращу будучину, указує шляхи, якими йти до неї, розкриває хиби й помилки іноді на погляд блискучих теорій. Робило воно се досі, а тепер, при пануючій навкруги нас реакції та путаниці думок, се найпотрібніще. Ви стоїте в першім ряді борців за волю України, і, коли настануть кращі часи, коли ‚потече кров ворожа у синеє море‘. . ., добрим словом помяне вас вільна сімя. Віримо, що часи ті не за горами, й щиро бажаєм вам вернутись у рідну країну, вільну й щасливу.“

Наведу ще з привіту „з київської ґубернії“ отсі характеристичні рядки:

„Ви перший правдиво зняли наше національне питання, показавши, що саме воно далеко не задоволя усего змісту народного життя, і ви перший стали правити для українського народа корінних змін — і освітніх і економичних, при чому розуміли есте добре, що без політичної свободи зміни ті зовсім не можливі. Для того то ви й нагадували раз-у-раз українській громаді, що найперед і найбільше вона мусить дбати гуртом про зміну тії політичної будови, яка вяже у теперішні часи і в Україні і в цілій Росії розвиток світла і добробиту всіх взагалі громадян. При тім ви будовали політичну слободу не на ґрунті централізма, а на основі федерації і автономії місцевих одиниць, для того і раїли Українцям не зачинятись у одрубні громади, а сполучатись з однодумцями браттями по широких обшарах нашої великої та нерозумної держави. Нарешті, нехтуючи всякі вузькі, несусідські, ненависні погляди, ви будили в Українцях жагу до европейської науки, до її поступовного життя, а разом з тим не тільки не ворушили ворожди, а явно займали прихильність до поступових визвільців, що виходили з державно-пануючої над нами великоруської народности.“ (М. П. Драгоманов, ст. 52, 57, 58, 62).

бивсь значно на перших завязках нових політичних ґруп і орґанізацій, при кінці 1890-х і в початку 1900-х років, в українській політичній акції підчас першої російської революції, особливо в сформуванню „української радикальної партії“ 1905 р., проґрамово дуже близької до галицької радикальної партії в її початковій, драгоманівській фазі. Але незалежно від таких формальних проявів весь новий напрям українського нового руху — котрий залюбки відмежовував себе, як „український“ від „українофільства“ 1880-х рр., з яким боровся Драгоманов, він весь стояв під впливами драгоманівської критики того старого „культурництва“ й опортунізму.

Він і служить переходом від Драгоманівської доби до тої великої революційної епохи, котру ми переживаємо і в котрій маємо нагоду провіряти справляти, а ще частійше — повторяти ідеї Драгоманова, в нових формулах, в нових редакціях, продиктованих великою світовою крізою — так як він вносив такі поправки й доповнення в проґраму кирило-мефодіївців.

Дух Драгоманова живе з нами в нинішній добі, ми чуємо його над собою — так само як дух Шевченка й його товаришів з 1846

Нарешті з тої ж юбилейної збірки зацитую привіт з тих великоруських революційних кругів, з котрими Драгоманов так часто воював — особливо за їх централізм і нехтуваннє українських національних інтересів, — але де все таки були люде, які розуміли вселюдську соціял-революційну правду покійного. Він був присланий з Льондону, за підписями С. Кравчинського-Степняка, Евг. Лазарева і Ф. Волховського. Не буду його перекладати.

„Какъ русскіе соціалисты, политическіе единомышленники и личные друзья Михаила Петровича, мы считаемъ своимъ долгомъ и дорогимъ правомъ присоединиться къ торжеству, которымъ наши украинскіе братья и товарищи собираются почтить его тридцатилѣтнюю литературную и политическую дѣятельность. М. П. былъ и остается украинцемъ душею и сердцемъ. Но живая и горячая любовь къ своему родному народу ни на одну минуту не дѣлала его узкимъ націоналистомъ. Напротивъ: она была именно той силой, которая побуждала его въ его многотрудной борьбѣ за освобожденіе всего русскаго народа. Онъ принадлежитъ всему русскому племени, всей великой славянской семьѣ въ такой же мѣрѣ, какъ своей Украинѣ. Украина, давшая намъ величайшаго изъ нашихъ художниковъ слова, основателя русской беллетристики, и множество первокласныхъ поэтовъ, артистовъ, музыкантовъ и ученыхъ, можеть гордиться тѣмъ, что въ трудную эпоху формированія политическихъ партій въ Россіи она выдвинула одного изъ крупнѣйшихъ политическихъ мыслителей нашего времени, который болѣе кого либо изъ современниковъ способствовалъ выведенію русской революціонной интеллигенціи изъ того идейнаго хаоса, въ которомъ она находилась лѣтъ пятнадцать тому назадъ. Сознательно или безсознательно, охотно, или затыкая уши, русскіе революціонеры почти всей своей массой идутъ по тому пути, который Драгомановъ предвидѣлъ и не переставалъ указывать съ первыхъ дней своего появленія за границей. Многіе изъ его практическихъ положеній и указаній, основанныхъ на подробномъ изученім политическаго организма современной Россіи и на глубокомъ знаніи политической исторіи передовыхъ народовъ образованнаго міра, до такой степени опережаютъ событія, что могутъ быть оцѣнены и утилизированы только послѣ совершенія политическаго переворота, который дастъ Россіи возможность организоваться и устроиться сообразно своимъ желаніямъ и потребностямъ. Они могутъ быть названы его политическимъ наслѣдствомъ, завѣщаннымъ потомству — надѣемся, не весьма отдаленному.“ (С. 85.)

року. І в сій нерозривности нашого ідейного руху і його здібности до постійного оновлення, до перевірки й приноровлення до все нових змін світового життя, до все нових здобутків вселюдського досвіду й поступу шукаймо ґарантій успіху наших спеціяльно-національних і загально-людських змагань!

Мик. Шаповал.

Соціялістичний світогляд М. П. Драгоманова.

8 жовтня 1895 року в Софії вмер М. Драгоманов. Багато жалю було висловлено з приводу цього, багато обіцянок дано, але все якось потім здрібніло, призабулось. Отже минуло 25 років, коли перший український еміґрант-революціонер склепив на віки очі свої на далекій чужині, вигнаний нашими ворогами з України, відкинутий байдужістю і тупою ворожнечою українського міщанства, але до кінця свого життя не позбавлений віри в перемогу нашого народу над своєю недолею. Ми згадуємо сьогодні про Драгоманова не тому, що припала аритметична цифра 25 років, а тому, що в цім році, здається, приходить і воскресення духовного Драгоманова, вихід його із забуття минувшини в життя нашої сучасности і будучини. Духовний Драгоманов, як велика громадська українська індивідуальність, як світогляд, в повній висоті став перед колишнім громадянством в своїй проґрамі 1. вересня 1880 року. Без нарочитого звязку з тим днем через 40 років в той день 1. вересня 1920 року прийнято однією громадсько-політичною ґрупою нову проґраму, в якій ви знайдете так багато спільного з першою в основних, принціпових історично-суспільних і правно-фільозофичних концепціях. Цей рік 25-ліття смерти Драгоманова разом з тим є 40-літтям першої проґрами українського соціялізму.

Коли ми ближче приглянемось до тієї проґрами, то перше спитаємо себе: чи була вона випливом життя, чи кабінетного доктринерства, чи могла вона бути реальною проґрамою українського визволення, і коли так, то чи виправдала вона себе і в якій мірі? Відповівши на ці питання, ми тим скажемо собі ясно — хто ж такий був справді Драгоманов: фантаст — еміґрант, що жив по-за Україною, не знав її щоденного життя і фантазував на визвольні теми, чи був людиною глибокого знання життя й його свідомим будівничим. Чи входить його проґрама в життя, чи є вона громадською вартістю, чи лише літературно-історичним памятником.

В цей фатальний 1920 рік, коли українська революція пережила дивні метаморфози, коли громадсько-творча думка, підіймаючись до чарівних верховин, падала потім до низин зневіри і дезорієнтації, в цей рік українська громадсько-політична думка з особливим напруженням шукає єдиного сінтезу, щоб за ним побачити єдиний шлях. Український соціялізм не може бути шабльоновим виліпком з чужих ідеольоґій, він мусить бути індивідуальною концепцією, поскільки

український народ сам є індивідуальністю, з'явищем неповторимим в натовпі народів цілого світу, поскільки українська земля і комбінація її господарських можливостей є також індивідуальністю в природі.

Стремління до сінтезу в нашій громадсько-політичній думці є залізною потребою нашого життя, і ми повинні з повною свідомістю собі сказати, чи ми розвиваємось, чи стаємо індивідуальністю, чи творимо свою історію, а чи ж деґрадуємо і потопаємо в чужому типі, як його часткове виявлення, чи нашу історію творить хтось иньший? При вирішенні цього питання стоїть постать М. Драгоманова і забирає голос в наших головних справах, відповідає на питання — кудою йти?

Через сорок літ духовну спадщину Драгоманова — те, що було в ній вічного, нетлінного — приймаємо, як його духовно-культурний дорібок, його велике надбання, і з ним розпочинаємо наше життя. Огляд цього доробку, оцінка його, вивершення над ним того, що служитиме духовним захистом нашого народу, буде разом з тим найліпшою оцінкою творчости Драгоманова, його значіння в будівництві, доцільним високим зужиткованням, а не розтринькуванням його великої спадщини.

Багато невдах, що не знають, що робити з великою спадщиною, навіть не знаючи, що вона є, в лехкодухости своїй говорять, що її навіть нема, недостойно вдають, щоб оправдати свою недолугість, ніби вони стоять біля порожнього місця —

> Съ улыбкой горькою обманутаго сына
> Над промотавшимся отцомъ,

не знаючи, що надбання нашого батьківського покоління є лише невдале господарювання у великій спадщині Драгоманова. „Батьківщина“ бідніща за нашу дідизну — це безсумнівний факт, але коли ми не хочемо бути одуреними сами собою, мусимо оцінити скарби нашої духовної дідизни.

I. Загальний світогляд М. Драгоманова.

В широких колах громадянства панує про Драгоманова уявлення, як про уміркованого конституціоналіста демократа, щось в роді ліберального земця, який відріжняється від загально-російських лібералів-земців тим, що проповідував федеративний перестрій Росії з метою, щоб Україна дістала автономію. Завважають, що це іменно було його метою, а що перебування його на еміґрації надало його постаті чогось такого „революційного“, що не є щирцем його йолітичної особистости. Оскільки такий погляд є поверховим — ми побачимо далі, але що він закорінений в широких масах навіть української інтеліґенції і півінтеліґенції, то видно з того, що українські буржуазно-демократичні партії (пр. „соціялісти-федералісти“ на Україні, „радикали“ в Галичині) визнають Драгоманова за свого учителя і політичного ідеольоґа. Ці партії з особливим завзяттям ворогують проти соціялістів, опираючись ніби на науку свого учителя, а більшість членів цих партій

і особливо новіще покоління, яке черпає відомости про Драгоманова з третих рук, цілком щиро думають, що ворожнеча проти соціялізму і революції ніби є прикметою „драгоманівства“ і т. д. Особливо в наш грізний час крутолому, час перевірки теорій і світоглядів при допомозі могутнього критерія клясових інтересів, особливо яскраво в цей час виявляється істотність такого обивательського розуміння Драгоманова в тім, що провідники радикальної партії, духовним батьком якої був Драгоманов, і так звані „соціялісти-федералісти“, що недвозначно виставили претензію на духову спадщину Драгоманова, навіть право монополії на світогляд цього великого Українця — вони активно виступили проти соціялізму і революції, ведучи політику ретроградну і буржуазно-реакційну.

І все це діється під прапором буцім-то Драгоманова. А чи так воно справді, чи має яку спільність ця політика „драгоманівців“ з Драгомановим? Чи не всує вживають імени Драгоманова ті, що воюють проти основних і найсвятіщих для Драгоманова ідей і переконань — для відповіді на се я позволю собі навести кілька фактів.

* *
*

І день іде, і ніч іде . . . .
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся: чому не йде
Апостол правди і науки?!

Так питався Шевченко наприкінці свого життя, не думаючи того, що апостолом правди був він сам, Великий Кобзарь, а апостол науки вже підростав у Полтавській ґімназії, а в день смерти поета був уже студентом київського університету і над труною великого апостола правди виголосив прилюдно одну з найкращих своїх промов.

Цим апостолом науки для українського народу і був Михайло Драгоманов, дивовижний самородок, що пробився крізь міцну кору всеросійської обивательської культури, виріс по-над нею вгору і розцвів пишним деревом Знання, під яким може знайти певний захист і теперішнє українське покоління.

Блискуче 10-ліття в діяльности Драгоманова — від його виїзду за кордон 1876 року — дало Україні найкращий цвіт думки і соціялістичної проповіді Драгоманова. Коли ви перечитаєте перші його віденські видання, його женевську „Громаду“ й иньші праці — ви побачите перед собою велику постать ріжнобічного ученого історика, фолькльориста, політичного мислителя і громадського діяча, що стояв один, окружений дуже невеличкою ґрупою приятелів-однодумців, з якими він вів кольосальну на той час працю — проповідь соціялізму для українського трудового народу, боротьбу за його визволення з ярма духовного, політичного, економичного і національного. Драгоманов так і називав свій погляд, боротьбою проти троїстого ярма українського народу, неволі культурної, політичної й економичної *), розши-

*) Громада, українська часопись, Чо. 1—1880 р. „Проґрама“ ст. 1.

ряючи цю формулу до чотирьохчленної: боротьба за волю політичну, культурну, економичну і національну *), цеб-то установивши ту формулу, на якій тепер стоять соціялістично-революційні українські партії обох ідеольоґічних течій — марксівської і соціяльно-революційної.

Драгоманов не написав якоїсь однієї книги, в якій би універсально і вичерпуюче виклав свій світогляд; багато цінних принціпових думок розкидано по його дрібніщих брошюрах і навіть листах, але основу своїх історично-фільософичних і політичних поглядів найбільш докладно він виклав в „Передньому слові“ до „Громади“, зокрема в прекрасних працях, як „Шевченко, українофіли і соціялізм“, „Историческая Польша и великорусская демократія“, „Вільна Спілка“, „Проґрама, 1880 року“, „Чудацькі думки“, „Листи на наддніпрянську Україну“ то-що, на підставі котрих і складено цю замітку.

* * *

„Жити по своїй волі на своїй землі.“
(Драгоманов „Переднє слово“, ст. 36.)

В „Передньому слові“ ми знаходимо формулу основні людської мети, короткий вираз якої бачимо в наведених словах. Що значить „жити по своїй волі на своїй землі“?

А от що:

„в рівности і спільному господарстві над усім, що потрібно людім, і єсть корінь волі й для людей, маючих свої держави й не маючих їх“ (ст. 40).

Цей погляд предполагає орґанізацію вільних людей:

„Громада мусить бути спілкою вільних людей (ст. 41).

Вище об'єднання людей є об'єднанням громад. Такою повинна бути й Україна:

„Вона (Україна) мусить стати товариством товариств, спілкою громад“ (ст. 40).

Таке обєднання людей і є вищою метою:

„От дійти до того, щоб спілки людські, великі й малі, складались з таких вільних людей, котрі по волі посходились для спільної праці й помочі в вільні товариства — це й єсть та ціль, до котрої добиваються люди і котра зовсім не подібна до теперішніх держав, своїх чи чужих, виборних чи не виборних. Ціль та зветься безначальство: своя воля кожному й вільне громадство й товариство людей й товариств“ (ст. 41).

Така мета.

Як мав би поставитись до цього український народ?

„В Західній Европі й Америці є вже сотні тисяч людей, котрі просто прямують до таких порядків. То партія соціяльна-громадська, соціялісти — громадівці“ (ст. 43).

З цього Драгоманов робить льоґічний висновок:

---

*) „Историч. Польша и великор. демократія“, Женева, 1881, ст. 466.

„Ми бачили вище, що українські письменні люде й українське мужицтво прийшли до того, що їм нічого не остається далі, як просто **пристати до думок** европейських і американських громадівців і по-своєму прикладати їх на своїй землі“ (ст. 46).

Отже пристати до соціялізму!

Драгоманов переглядає коротко, але ясно й оригінально історію України, находить в ній постійну думку про змагання до вільного життя вільних громад, вказує на Запорожську Січ, яка є витвором трудового українського народу, виразом його ідеалу волі і спільного господарства, і пропонує всім свідомим письменним Українцям **вхопитись за кінець цієї історичної тенденції**, історичної нитки, яку було насильством Росії увірвано в кінці XVIII віку, піднести її, звязати з теперішнім, продовжити її культурною працею і боротьбою, йдучи непохитно до ідеалу безначальства і соціялізму, щоб „жити по своїй волі на своїй землі“.

І цей поклик звучить суворо, простолінійно:

„Ті люде між письменними Українцями, котрі не хотять, щоб де далі все більше Україна й її мужицтво тратили свої сили, — мусять заректись не йти з України, мусять упертись на тому, що кожний чоловік, вийшовший з України, кожна копійка, потрачена не на українську справу, кожне слово, сказане не по українскому — есть видаток з української мужицької скарбниці, видаток, котрий при теперішніх порядках не звернеться в неї ні звідки“ (ст. 60).

Взагалі:

„Сам народ український мусить впорядкувати свою долю, як йому потрібно, скинувши з себе всяке панство і державство“ (ст. 22). Драгоманов установляв в національному питанні два принціпи: 1. кожна нація („порода людська“) мусить бути сама собі господарем дома і 2. сила кожної нації полягає в її селянстві, а тому є цілком зрозумілим, що визволення України мусить бути ділом селянських рук, бо „мужицтву ніхто не поможе, окрім його самого (ст. 25).“ Було б даремно шукати в цьому погляді якоїсь національної виключности; Драгоманов на це відповідає з катеґоричною ясністю:

„Ми тільки мусимо давати одсіч усякому, хто дума порядкувати на нашій землі не тільки на шкоду нашому мужицтву, але й не знаючи його, не питаючи його або й зневажаючи його. Хто ж і чужий працює в спілці з нашими людьми, поважаючи їх, хто пристає до наших громад, а особливо до громад мужицьких, той для нас такий же наш чоловік, як мов би то він був наш і зроду“ (ст. 85).

Таким чином, центральною ідеєю Драгоманова про способи визволення українського народу є боротьба селянства **своїми силами**, що висловлено яскраво в вищенаведеній фразі, і яка є перефразою відомого тезису I Інтернаціоналу — визволення робітництва повинно бути ділом самих робітників — в приложені до українських обставин.

Самодіяльність трудового народу Драгоманов мислить в формі громади, яка є взагалі основною формою суспільної орґанізації. Праця в громаді і для громади — така праця є єдино доцільною, поступовою,

культурною. Громада — це був вираз сінтетичної думки Драгоманова про трудове суспільство, тому Драгоманов і написав стислу формулу в цьому ж славетному „Передньому слові“:

„Український соціялізм не партія, а громада“.

Громадою боротись за будучину, громадою працювати, творити і наближатись до ідеалу безначальства, до суспільства, в якому не буде троїстого ярма гніту політичного, культурного, економичного, цеб-то до громадівства, до соціялізму!

Так висловив свій ідеал Драгоманов в році 1878.

* *
*

„В цій стороні (цеб-то на Україні з Галичиною разом) найбільша частина всіх здобувачів, — цеб-то хліборобів і робітників — Українці. Напроти того, велика частина чужинців: Поляків, Жидів, Німців, Венґрів, Москвинів (руських), належить до тих, що звуть вищими, правдиве неробочими станами, котрі тільки вжиткують працю правдивих робітників. Тепер власне ті чужинці, котрих наслали на Україну ті держави, що поневолили її в старі часи, та ті перевертні, що до них пристали, панують над Українцями і в господарстві, як люде багатші, і в справах політичних, як начальства. Всякому народові шкодить неволя під чужими людьми, а з другого боку серед громад не мусить бути непрацюючих станів, а мусять вони складатись з самих здобувачів. Ось через що майже все одно: чи увільнити Україну од панування чужинців, чи увільнити українські громади од непрацюючих станів: і так і так пани всяких пород повинні хоч усі стати робітниками, хоч покинути Україну.“ *)

Чи міг би що зауважити хтось з теперішніх соціялістів проти цієї історично і теоретично бездоганної концепції? Навпаки, зрозуміти її — значить усвідоміти собі корінь справи тепер: боротьба за національну свободу на Україні є разом з тим боротьбою проти капіталізму, а боротьба проти капіталізму є разом з тим визволенням української нації! Не багато теперішніх псевдо-драгоманівців розуміють цю блискучу формулу, вони навіть не підозрівають, що вона істнує. Вони щиро обурюються проти неї і вважають її за вигадку соціялістів!

Говорячи про панів, що мусять піти з України геть, проґрама далі стверджує, що трудові елементи иньших націй, що живуть на Україні, мусять мати рівне у всьому право з Українцями.

„Такі працюючі чужинці будуть для Українців узлами, котрі привязуватимуть їх до всіх сусідніх пород (націй), з котрими Українці повинні приступати до великої всепородньої вільної спілки (інтернаціональної федерації).“ **)

Становище українського хліборобського народу, що живе, як кольоніяльний аґрарний раб, в троїстому ярмі, є підставою тієї знаменитої

*) „Громада“, укр. часопись 1880. р., ч. 1, ст. 2.

**) Ibidem.

першої соціялістичної революційної проґрами, утвореної 1. вересня 1880. року, котру в стислих пунктах Драгоманов, Павлик і Подолинський зібрали так:

„Ці наші бажання і думки ось які:

I. В справах політичних ми бажаємо:

1) рівного права для всякої особи, як чоловіків і парубків, так і жінок і дівчат усякої породи (раси).

2) Неодмінної волі слова, печаті й науки, зборів і товариств.

3) Безперешкодної самоправи (автономії) для кожної громади в її справах.

4) Повної самостоячесті для вільної спілки (федерації) громад на всій Україні.

II. В справах господарських (економичних) ми бажаємо:

5) Щоб усі сили природи й струменти, що потрібні для здобутку користних людям річей, себ-то: земля. вода з усім, що в них є, машини й фабрики й т. и. були просто в руках товариств і громад хліборобських і робітницьких і щоб люде не мусили продавати свою працю в найми панам та багатирям, а робили просто на себе.

Ми думаємо,

що спільна або гуртова власність і спільна. гуртова праця доконче користніша для людей, ніж осібна,

але ж заразом думаємо,

що те, яким способом перемінити осібну власність (собину, батьківщину) на гуртову, а далі як упорядкувати спільну працю і як ділити вжиток од неї, це мусить залежати від доброї волі кожного товариства — кожної громади. Певно, що розвага й проба (практика) над потребами господарськими навчать осібні громади не тільки спільности праці (кооперації) й розумному поділу вжитку од неї посеред самих громад, але й поміж громадами цілих країн і на цілому світі.

III. В справах освітніх (культурних) ми бажаємо:

6) зросту випробованої (позітивної) науки про речі природи й громадські, а також умілостів, з тією наукою звязаних.

Ми думаємо:

що така наука й умілости (словесні, театр, малярство, різьба, музика) заміняють зовсім теперішні віри, через котрі люде стільки ворогували й ворогують проміж себе. Поки ж це настане через вільну науку й проповідь, то ми думаємо, що кожній людині й товариству треба залишити волю держатись такої віри, якої вони хотять, з тим тільки, щоб прихильні до кожної віри (Християне, Жиди, Магометанці й т. д.) й до кож-

ного братства (штунди, шалопути й иньші) содержували свої церкви й попів на свій кошт, щоб навіть на це не було й громадських податків, а ні громадської праці, а кожний давав би на це від себе, коли сам забажає.“ *)

Така є позитивна проґрама українського „федерального соціялізму“, як його називає сам Драгоманов,**) але ми не мали б повного уявлення про неї, коли б тут же не навели останнього пункта її, що є декляраціею основного тактичного принціпа для здійснення цієї проґрами. Для багатьох несвідомих людей цей пункт буде несподіванкою, бо все оте поверхове псевдо-драгоманівство рішучо не хоче знати про цей сімбол віри Драгоманова:

„Ми не можемо тут росказати подрібно способи, котрими треба доходити, щоб сповнились оці наші бажання. Виступаючи з письменством, ми тим вже показуємо, що не відхиляємось від мирної праці для громадського поступу наперед (проґресу). Тимчасом ми не маємо марних надій. Нігде й ніколи докорінні зміни громадського життя не робились тільки мирним поступом (Підкреслення моє. М. Ш.). На Україні ще може меньше, ніж де инде, можна сподіватись, щоб начальства й панства по волі зреклись свого панування й через те простому народу на Україні не обійтись без оружного бою й повстання (революції). Тільки це повстання передасть у руки хліборобських і робітницьких громад і товариств сили природи й струменти, потрібні для здобутку. Щоб же старі панські стани й начальства не змогли потім захопити в свої руки знов що з громадського добра й не поновили свого панування, —

треба, при першім случаю, скасувати державне військо й позаводити громадське козацтво (міліцію), в котрому б кожний громадянин мав оружжя і знав з ним обертатись.“

Так виглядає вся проґрама українського соціялізму, котрий може бути здійснений тільки шляхом революції на Україні, шляхом повстання українського селянства і робітництва! Хліборобські і робітничі громади й товариства переберуть всі сили природи й капітал від приватних власників на загально-громадське добро.

Не входячи у довгі пояснення, бо конструкція проґрами є зразком ясности, ми маємо право назвати цю проґраму

проґрамою українського інтернаціоналістичного революційного соціялізму.

Ідеал інтернаціональної федерації, спільної власности, спільної праці, свободи; хліборобські і робітничі громади й товариства, озброєне повстання і революція, безначальство, як соціялістичне бездержавне суспільство, — хіба ця спеціяльна термінольоґія не зрозуміла тепер? Не є вона на устах у всього соціялістичного світу? Не лунає вона на Україні? Не пішло хіба трудове селянство України зі зброєю

*) Там же ст. 3.

**) „Громада“, збірник ч. 5, 1882 р., ст. 60.

в руках проти непрацюючих? Чи не є ця проґрама Драгоманова живою проґрамою нашої дійсности? Чи не значить вона тепер, що боротьба за національне визволення є боротьбою проти кольоніяльного капіталу, що панував і ще хоче панувати на Україні? Чи не революційний зміст національної боротьби на Україні, коли цю боротьбу веде селянство і робітництво?

На кожне з цих питань всякий, хто хоч крихту знає зміст революції на Україні, відповість — **так**!

І де ж тут, в цій проґрамі, що є проґрамою повного **соціяльного перевороту**, якийсь натяк на . . . корисність капіталізму, який так милий душам всіх тих, по правді кажучи — фальшивників ідей Драгоманова, яких у нас так багато?

Проґрама Драгоманова є проґрамою соціялістичної революції — такий висновок ми мусимо тут зробити без перекручувань, приховок і замовчувань. І хто признається до Драгоманова, той, очевидно, льоґічно мусить стати прихильником і борцем за соціялістичну революцію. Проґрама, витворена 40 років тому, в стислій, але незвичайно ясній, доступній до розуміння кожного селянина формі, має в собі квінт-есенцію соціялізму, той ідейний зміст, який є боєвим льозунґом української революції. Навіть той, так популярний радянський устрій, зненавиджений буржуазією і псевдосоціялістами, чи це не ті хліборобські і робітничі громади й товариства, про які говорить Драгоманов? Коли ви захочете здійснити, „хліборобські і робітничі громади“ Драгоманова, то що ви иньшого зробите, як не ради?

Проґрама Драгоманова є проґрамою повного соціяльного перевороту, метою якого — соціялістичний устрій.

Иньшого висновку зробити з проґрами ніяк не можна!

II. Погляди Драгоманова на суспільний розвиток.

„**Звичка й користь більше мають сили над людьми, ніж слово й розум.**“

Драгоманов: „Переднє слово.“

Для домалювання соціялістичного світогляду Драгоманова необхідно познайомитись з його поглядами на історичний суспільний процес, в звязку з котрим тільки й може громадський діяч виробити основи своєї політики.

В окремих думках і в цілих уступах своїх писань Драгоманов виявляє цілу закінчену систему **еволюціонізму**.

Ось, наприклад, уривок про загальний розвиток змін:

„Ми думаємо, що давати дуже велику вагу повстанням, а до того й вірити в те, що велика корінна зміна усіх громадських і господарських порядків, котру звуть „соціяльною революцією“ може стати ділом одного великого повстання, навіть і в одній великій країні, — це показує звичку думати більше про державні справи, ніж про громадські й господарські. Звичка та вкорінилася в людях письменних за ті часи, коли люде, поставлені в державних урядах, — думали, що вони можуть

державною силою з гори повернути життя й самі думки і звичаї тисяч і міліонів людей, як їм завгодно. Такі державні думки йшли тоді поруч із старою наукою про природу, наукою, котра довго навчала, що Бог творить в світі чудеса, а потім, коли й дібралася до того, що побачила порядок в зміні всього на світі, то все-таки думала про скорі зміни, про перевороти на світі земному, — les révolutions du globe terrestre. В XIX ст. було багато повстань, — а ні одно з них не здоліло змінити до коріня порядків не то громадських і господарських, а навіть і державних. Недавніми часами й науки про природу, ґеольоґія і біольоґія, показали, як помалу йдуть всі зміни на світі і замінили слово révolution на évolution (розпускання, зріст). Нова наука природна мусить перевчити письменних людей і в їхніх думках про зміни порядків громадських, відучити від звичок держати свої думки найбільше на державних справах та державних змінах, на скорих переворотах та повстаннях, і привчити памятати, що всі порядки в людських громадах ростуть, а не робляться відразу, і що державні чи противудержавні заходи й повстання — тільки частина тих приводів, якими посуваються зміни в людському житті, а далеко не все.

До того ж і наука про громадське життя де далі все більше виясняє, що державні порядки колись, тоді, як найголовнійше діло була війна, були корінем і господарських змін, напр. забирання землі вояками, а тепер державні порядки найбільше — тільки покрівля порядків господарських і наслідок думок людських, і що значить їх заложити ані повалити не можна від разу. Сама думка про „безначальство“ відкидає всяку думку про переміни згори вниз, а не знизу вгору: від особи до товариства й далі, і примушує переміняти слова révolution sociale на évolution sociale і вменшити віру в самі повстання. Повстання можуть починати будити громадський розум, можуть кінчати старі порядки, котрі вже підкопані з усіх боків инакшими способами . . ., а зробити нові порядки та ще й громадські й господарські, саме повстання не може. Навіть повалені старі порядки, особливо громадські й господарські, вертаються безпремінно „на другий день повстання“, коли їх нічим замінити таким, щоб господарські потреби людські так чи сяк задовольнялися, а з тими потребами люде не ждуть довго . . . Сила зросту нових порядків значить не стільки в повстаннях проти старих порядків, а особливо не в скасуванні державних порядків, скільки в зрості малих і великих товариств між людьми, в зміні звичаїв і думок людських по всіх громадах якої країни, коли не всіх країн, хоч би на перший раз самих европейських, в цілім ряді праць зовсім не політичних, а громадських і господарських, родинних і наукових.“ *)

В иньшому місці Драгоманов ближче підходить до опреділення поняття соціяльної революції:

„Саме поняття соціяльна революція не має змислу, коли розуміти слово революція в звичайному значінні горожанської війни . . .

*) „Переднє Слово“, ст. 69—71.

Революція, як оружне повстання певної меньшости (більшости нема чого повставати), є поняття круга відносин політичних, державних, і там має повний змисл, бо певної меньшости буває досить для повалення данного зверхного державного ладу й установлення иньшого, хоч не все буває досить для укріплення його. Але що може зробити яканебудь меньшість в такій справі, як заведення спільного використування дібр, що вимагає добровільної згоди й високого морального розвитку великої більшости населення?! Тут і не дуже велика більшість не вистане... Для того, щоб люди могли міцно заступити старий порядок новим, особливо таким складником, як націоналізація чи навіть інтернаціоналізація власности, треба, щоб вони мали в умах готовий плян такої орґанізації, який виробляється чи ліпше сказать виростає рядом досвідів у постійній, ріжносторонній боротьбі з відживаючим порядком і в таких самих спробах заведення нових порядків. Цей ріст і творить суспільну еволюцію, в якій воєнні акції, як вибухи клясової ненависти, бунти і революції, очевидно, не минучі, але творять тільки часть її і при тім зовсім не найосновнішу." *)

Цей еволюційний принцип в приложенні до соціялізму Драгоманов висловив в своїй автобіоґрафії так:

„Будучи соціялістом по своїх ідеалах, я переконаний, що здійснення цього ідеалу можливе тільки в певній постепенности і при високім розвитку мас, через що й досяжне більше при помочі духової пропаґанди, ніж крівавих повстань".

Приглядаючись ближче до цієї теорії еволюціонізму, ми звертаємо увагу на головний арґумент Драгоманова — закони розвитку, установлені природними науками, головно — біольоґією і ґеольоґією.

Витворювати соціольоґічні принціпи майже виключно на природознавстві — це було пануючим з'явищем в 60—70 рр., коли вироблявся світогляд Драгоманова. Дарвинізм, орґанична теорія Спенсера були центральними питаннями того часу, і нічого дивного, коли український соціяліст також прийняв їх — тоді це були нові великі одкриття, що імпонували всім і знайшли вираз в праці багатьох видатних діячів. В тих часах і Н. К. Міхайловський виробляв свої соціольоґічні поняття з даних біольоґії. В тодішній соціялістичній літературі знайдете масу матеріялу, доказів на користь соціялізму з природознавства. Навіть більше — вся ця література перейнята, так би сказати „біольоґизмом". В „Громаді" зустріваєте **) статтю С. Подолинського „Громадівство і дарвинізм", в якій автор силкується довести, що соціялізм, як проблема рівенства, не суперечить ідеям Дарвина про боротьбу за істнування і добір видів по прикметі виживання сильніщих. Він дбайливо розглядає життя комах, степенує степень комуністичности шершнів, ос, бджіл, мурашок, не знає, що йому діяти з „клясовими" суперечностями в житті цих дрібних сотворінь, і видно, як він боїться, що якесь одкриття в життя дрібненьких істот може перекинути всю будівлю соціялістичного світогляду!

---

*) Подаю за М. Лоринським „Українське нац. питання в творах М. Драгоманова" 1915 р., ст. 39 40.

**) „Громада", часопись, ч. 1, 1880. р.

Тепер ми знаємо, що соціольоґія є наукою про життя людського суспільства, озброєного електрикою, парою і т. и., чого зовсім не має у бідних мушок! Людське суспільство є з'явищем особливого порядку, як означає його соціольоґ Де-Ґреф, що має свої окремі закони розвитку. Але велика частина соціялістів 70-х рр. думала, що між суспільством людським і ґруповими відносинами між простими сотворіннями є паралелізм, є спільні закони гуртового життя. Утопичним був намір обґрунтовувати соціялізм на біольоґії, як проблему рівенства!

Драгоманов поділяв помилку свого віку про „біольоґизм" соціольоґії і тому розвивав свою теорію суспільної еволюції з предпосилок природознавства в його вузькому розумінні — біольоґії, ґеольоґії і т. п

Ми бачили, що Драгоманов був переконаний в необхідности революції, озброєного повстання — цю думку ви частенько натрапите і в його иньших творах, але разом з тим йшов до революції шляхом зміни господарських і громадських порядків та через розвиток позитивної науки.

Це саме сталось і з Марксом. Він вірив в необхідність революції, але, виходячи з матеріялістичного монізму, збудував свою теорію розвитку продукційних сил, теорію еволюції, за якою пішло робітництво. Марксизм — типовий еволюціонізм і революціонізм, світогляд непримиреної льоґично подвійности, що панує і в житті, як взаємовплив всіх одночасно чинних сил.

III. Принціпи політичної діяльности Драгоманова.

Еволюціонізм Драгоманова був ґрунтом, на якому він будував свою політику. Переконаність, що зміни життя відбуваються постепенно, дала основу для начерку проґрамів реальної боротьби, в яких Драгоманов розкладав усі досягнення на ряд черг, закономірно-послідовних, орґанично розвинутих одна з другої. Кожна будуча форма відносин може розвинутись тільки через льоґичну до неї предпосилку.

На цьому ґрунті Драгоманов дав теорію честного компромісу, як методу суспільної боротьби в нереволюційний час.

„В компромісі чоловік не зміняє і не таїть яковости своїх думок, а тільки, стремлячися в певну хвилину до того, щоб його думки стали законом для громади, ставить в цю хвилину таку їх скількість. яка на той час може бути всвоєна громадою, і прийме для того поміч і других людей, котрі в цій точці згоджуються з ним, хоч не згоджуються в иньших, при чому ніхто не таїть від другої сторони своїх основних думок." *)

На такому розумінні компроміса, як уступки кількостного порядку, а не якостного, Драгоманов будував свою політику і був консеквентний до кінця.

Проґрам ближчої громадсько-політичної діяльности, проґрам-мінімум Драгоманов утворив своєю „Вільною спілкою", яку він називає сам

---

*) „Народ", 1891 р., ч. 3.

„Опытомъ украинской политико-соціальной программы“.**) Що-до національної політики Українців, то найкращий вираз поглядів Драгоманова можна знайти в його цікавих „Чудацьких думках про українську національну справу“, вид. 1891 року.

Не буду обтяжувати виклад цитатами, бо найліпше можна познайомитись з усією широтою і глибиною драгоманівських поглядів, читаючи названі твори, до яких також треба додати блискучий політичний твір „Историческая Польша и великорусская демократія“. (Женева, 1881.)

В цих творах Драгоманов виявив незвичайну для його часу широту поглядів, величезну політичну ерудицію і тонкість розуміння ситуацій та відношення сил, оригінальність і — що так рідко трапляється — велику силу волі, благородство вдачі і завзятість в боротьбі за свої погляди.

Його такий популярний в українській публіцистиці афоризм — „чисте діло вимагає чистих засобів“ — був разом з тим основним принціпом його політично-громадського поведення. Докладно знайомлючись з його працею, відносинами до людей, засобами боротьби, ми переконуємось, що маємо діло з виключним з'явищем — моральністю в політиці. Якийсь дивовижний риґоризм, що иноді здається понурою упертістю і непохитністю, вражає нас, що майже не бачимо тепер навколо себе тієї політичної чесности, про яку мріємо і побачити яку доведеться хіба людям якогось XXX-го століття, коли скріпиться, розвинеться і утвердиться новий устрій — соціялізм, в якому пануватимуть вищі моральні принціпи. Ми, що бачимо буржуазну політику, відчуваємо весь її аморальний цінізм, ми бачимо також втілення її в багатьох теперішніх соціялістах, яких отруєно і безнадійно заражено хворобою тієї аморальности і розкладу, що охоплюють, як буржуазна пошесть, і наші українські соціялістичні кола. Всі, хто пишається своїм соціялізмом і через неуцтво звисока позирає на старого Драгоманова — їм ніколи не піднятись на таку духову і моральну височінь, на якій стояв Драгоманов! Вони ніколи не бачуть тих культурних людських горизонтів, в які постійно поринав поглядом той апостол правди і науки, який був втілений в нашого першого і найкращого соціяліста-вигнанця!

Драгоманов представляв собою тип людини з справжньою соціялістичною вищістю.

Розглядаючи Драгоманова, як політика, ми насамперед повинні не забувати його, яко людини, щоб знати, що таке політика. Політика є не тільки ставлення собі конкретних задач, не тільки важність їх досягнення, а ще й сам спосіб їх досягнення. Що ліпше: розкладовий, неморальний, деморалізуючий для громадянства спосіб, чи виховуючий його, оздоровляючий? Чи важно ставити лише задачі, часто дуже благородні задачі, чи ще важніще вміти їх рішати, здобувати так, щоб благородство боротьби за їх не зменшило благородства самої задачі і

**) „Вольный Союзъ — Вільна Спілка.“ Опытъ украинской политико-соціальной программы. Сводъ и объясненія М. Драгоманова. Женева, 1884 р.

лишилось в людях, як кращий добуток, як вищий тип суспільного істнування і відносин між людьми? Тут не може бути двох думок: метою нашою є покращання відносин, покращання самої людини, як моральної громадської істоти.

І от власне Драгоманов був з тих, що вміють честно, чисто боротись за свій ідеал, ні крихти не понижуючи моральної краси свого ідеалу і себе, як його служителя. Через те постать Драгоманова не можна ніяк змішати з юрбою соціялістів-спекулянтів на високих ідеалах — він стоїть вище їх всіх, як постійний живий докір громадській і особистій неморальности!

* * *

Основними принціпами політики українського соціялізму були:

1. По-над-державність. — Драгоманов, всупереч тодішнім поняттям, висунув погляд, що межі держав для соціяліста не можуть бути рамою діяльности: українські соціялісти повинні працювати, як одна орґанізація, на всій етноґрафичній українській території, без огляду на межі пануючих держав.

2. „Космополітизм в цілях, національність в формі і ґрунті“. Виставляючи ідеал інтернаціональної федерації, до якої він ішов через східно-европейську і потім всеславянську федерацію, Драгоманов вважав, що все людське виявляеться тільки в національній формі: людину по-за національністю, як якийсь космополітично-лябораторний продукт, уявити не можна, а тому, хто хоче вести культурну, визвольну працю, той мусить вести її в природно-національній формі. Вважаючи український народ за націю, Драгоманов і проголосив українську форму соціялізму, взяв в оборону малі нації, пригноблені в Росії (Жидів, Білорусів, Латишів, Литовців) і проголосив їх право на самодіяльну національну культуру. На цім ґрунті між Драгомановим і московськими та польськими соціялістами і демократами почалась затяжна, важка боротьба, одним з документів якої есть блискучий незабутній твір „Историческая Польша и великорусская демократія“, перечитання якого й тепер мусить бути обовязковим для кожного серіозного соціяліста.

Ця боротьба не принесла лаврів противникам Драгоманова, навпаки: те, чого Драгоманов учив своїх сучасників і противників, ввійшло тепер, принаймні декляративно, в сучасний соціялізм. Принціпи Драгоманова тепер вже вважаються за трюїзми, здійснення яких проте ми повинні чимало ще почекати.

3. Федералізм. Вважаючи, що воля особи може здійснитись тільки в малих орґанізаціях-громадах, він повстав проти централізму і одкидав його рішучо, як принціп і як форму. У федерації громад знизу вгору аж до національної спілки громад, до самостійних держав-громад, що так само повинні дійти до світового обеднання, він бачив природно-розумну форму орґанізації людей. Основною одиницею людськости є нація, внутрішно збудована, як спілка громад. Люд-

скість, як спілка сфедералізованих націй — такий орґанізаційно-соціяльний ідеал Драгоманова.

Тому цілком льоґічно він закликав домагатись перебудови Росії й иньших держав на федерації, як перший крок до дальшого розвитку федеративного принціпу. Тому настоював, що найважніще діло — розвиток товариств, в яких він бачив основу („пупянок“) нових відносин. Тому вважав потрібним, щоб письменні люди йшли в громади і місцеві самоврядування на працю.

Федералізм — це основний принціп, [який Драгоманов положив в основу свого ідеалу і в основу своєї політики, через те він доводив про потребу східно-европейської федерації і поборював думку про сепаратизм. Будучи українським самостійником, в кращому розумінні цього слова, ставлючи в проґраму вимогу „повної самостоячости для вільної спілки громад на всій Україні“, Драгоманов розумів, що дійсна самостійність може бути, тільки як самостійність в новому соціялістичному ладі, самостійність же в сучасних капіталістичних відносинах не розвязує взагалі справи визволення людини і не варта кольосальних жертв в боротьбі за неї в першу чергу. Україна такої самостійности дістати тепер не може. Попереду треба добитись політичної свободи, дістати змогу культурної і орґанізаційної праці, щоб підняти народ на вищий культурний рівень. Політику сепаратизму він тому вважав за безплодну, за марну витрату сил.

4. Децентралізм є другою стороною федералістичного принціпу, як змагання до постійного змінювання буржуазно-централістичних методів і звичок. Драгоманов дуже ненавидів „якобинський централізм“ російських революціонерів, безпощадно бичував короткозору „всеросійськість“ і гостро полемізував з „Набат“-ом, „Вперед“-ом і иньшими орґанами тодішньої революційної московської думки. Прорікав катастрофальне значіння централізму для революції, вказував на роспад Росії — те, що ми тепер бачимо перед очима, як живу траґічну дійсність: абсолютний централізм російської революції грозить повною згубою для неї. Міркування Драгоманова на ці теми має тепер великий злободневний інтерес.

Для нас, українських соціялістів, боротьба Драгоманова з жахом московського революційного централізму особливо зрозуміла, його погляди — особливо рідні, його вказівки — особливо повчаючі!

Все, що сказане Драгомановим на цю тему, має для нас велику виключну вартість.

5. Анти-тероризм. Визнаючи моральність і необхідність окремих терористичних актів і необхідність всенародніх озброєних повстань, Драгоманов з усією силою повставав проти терору, як принціпа політичної боротьби. Його боротьба проти тероризму зробила всіх російських якобинців-терористів і ідеольоґів терору ворогами, що не жаліли сил в боротьбі проти нього, орудуючи брехнею, ненавистю, тією любимою зброєю всіх літературних і громадських терористів, насильників і централістів всіх часів і всіх народів.

6. Політизм українського соціялізму. Драгоманов принціпово поділяв думку своїх сучасників, що соціялізм є передовсім системою господарсько-економичного перестрою, а тому відріжняв політику і державство, як щось чуже для дійсного соціяліста. Одначе, спеціяльно через російські умови, визнавав потрібною боротьбу за політичний перестрій Росії, за політичну свободу, яка дасть сяку-таку можливість вести дійсну соціялістичну роботу. В цьому розумінні Драгоманов був піонером політизма в російсько-українському соціялізмі. 1879 року політизм захопив частину російських соціялістів, спеціяльно партію „Народної Волі", голова якої Желябов був в досить близьких стосунках з Драгомановим. „Політизм", як відомо, захопів потім увесь російський соціялістичний рух. Драгоманов через те виробив основи російського конституціоналізму, що хотів розбити кайдани самодержавія, щоб дістати змогу для розвитку соціялізму. „Конституціоналізм" ні в якому разі не був ідеалом Драгоманова! Дарма силкуються де-які люде зробити з Драгоманова батька російських ліберальних земців і кадетів.

* * *

Проґрама політичної роботи Драгоманова не є його метою, а лише засобом, шляхом до здійснення його мети, якою була його проґрама повного соціяльного перевороту, котру ми щойно тепер оглянули.

Всі вульґарізатори Драгоманова, його так звані послідовці і прихильники, силкуються зробити з нього не те, чим він був справді. Людину характеризує мета, до якої вона стремить. Хоч соціялізму ще нема, але кожний, хто ставить собі метою соціялізм і до неї стремиться — є соціялістом, хоч робить, прим., всяку роботу: рубає дрова, викладає ґеометрію, грає на скрипку. Коли він, як громадянин, добивається перевести свою соціялістичну проґраму в життя доцільними засобами — його можна вважати за активного соціяліста.

Таким активним соціялістом був Драгоманов, що присвятив свої сили літературній пропаґанді соціялізму і політичній боротьбі за перехідні форми до нього. Вся його політика і чергові політичні домагання є лише засоби для досягнення, але не мета. Поширювати самоврядування, закладати товариства, говорити за східньо-европейську федерацію, поборювати централізм Москалів та Поляків і критикувати примітивний, рефлективний сепаратизм озлоблених безпосередньо проти національного гніту людей — це все засоби, які вживаються і залежать від обставин. На ці засоби Драгоманов дивиться, як на тимчасові, перехідні, які самі по собі ніякої мети не представляють. Мета стоїть спереду, всі засоби підбіраються так, щоб вони були корисні своїми наслідками для тієї мети; в підбіранні їх є смисл, ідея, доцільність, вищий розум. Так дивився Драгоманов на свої засоби, які завжди мають лише тактичне значіння. Не так дивляться безідейні наслідувачі Драгоманова.

Вони з його тактичних засобів робили собі мету і губили всяку орієнтацію на єдину, мету — соціялізм. Роботу в земстві, федерацію

з Росією, боротьбу за конституцію вони зробили самодовліючими цілями, стреміли до них і їх вважали за свою проґрамну мету. Соціялістична мета відпадала — ми бачимо перед собою тільки ліберальних земців, конституціоналістів. Говорячи про ці ж самі домагання, Драгоманов був соціялістом, а „драгоманівці" — лібералами.

Вся справа не в тім, що робиться, а в тім — во імя чого робиться!

Драгоманов тому був в своїй політиці соціялістом, бо його метою був соціялізм, а псевдо-драгоманівці були тільки буржуазними демократами чи лібералами, бо їх метою були тимчасові, вузькі, перехідні задачі, в яких вони покладали свою остаточну мету.

От, власне, оці „драгоманівці", що драгоманівські тимчасові задачі брали для себе, як остаточні проґрамові задачі, вони й утворили опінію про Драгоманова, як про буржуазного лібера, соціяліста з титулу, а не з проґрами, котрий ніби то був федералістом в розумінні русофільства, єднання з Росією; вони, говорячи про земство і т. п., навіть иноді щиро вірять, що служать драгоманівській проґрамі; заїло кидаються на соціялістів, з шкури вилазять щоб ствердити контр-революцію, обороняють інтереси поміщиків проти того „мужицтва", долею котрого так журився Драгоманов, піднімають чарки на здоровя монарха і дінастії, проти яких орудував Драгоманов!

Це є нечувана вульґарізація Драгоманова, потоптання його ідеалу, знищення його проґрами, насмішка з усієї його політичної діяльности, але дивно! Це все робиться во імя Драгоманова.

Прочитавши у Шевченка

. . . а в степах України, дай-то, Боже милий,
Блисне булава! —

обиватель — вульґарізатор, гордо вказуючи на текст „Кобзаря", доводить, що Шевченко був клерікалом і монархистом, бо він у Бога просить влади гетьмана (власть монархів тільки від Бога!), з таким самим правом, як псевдо-драгоманівці висновують буржуазний лібералізм з науки Драгоманова.

І ми, соціялісти-революціонери, шануючи память великого українського апостола науки і революційного соціялізму, заявляємо, що дійсні ідеали Драгоманова і його праця для визволення трудового люду є духовою спадщиною тих, хто тепер з „мужицтвом" революційно бореться за соціялізм!

IV. Критика й оцінка.

Ми не вичерпали й сотої долі того теоретично-наукового добра, що вклав Драгоманов в свої твори, але, на основі враження від головніщих його писань, дозволимо собі зробити загальний критичний огляд де-яких його виводів і посилок.

Драгоманова називають де-які публіцисти не з повним правом соціялістом анархичного типу. В часи Драгоманова анархизм називано, як окрему школу соціялізму. Сам Драгоманов називав себе останнім прудонівцем в Европі, цеб-то, причисляючи себе до анархистів, прихиль-

ників Прудона, який вів боротьбу з соціялізмом во імя свого верховного принціпа — рівенства і свободи.

Але, беручи анархизм в його сучасному науковому розумінні, ми можемо вважати Драгоманова тільки за соціяліста, бо основним його ідеалом було суспільство; поступ людськости він мислив, як розвиток суспільства. Він одкидав в ідеалі „начальства і державства", але чи не кажуть хіба цього соціялісти, які вірять, що держава, як форма клясового панування, відмірає і мусить вмерти? Соціялісти не малюють докладного образу будучого суспільства, бо вгадувати її — даремна праця, але вони знають напевне, що усунення клясового панування разом з тим знищує сучасну державу і одкриває льоґічний шлях до якоїсь асоціяції, соціялістичної демократії, котру можна, користуючись сучасними термінами, назвати державою, хоч і без того специфічного змісту, який має у Драгоманова і взагалі у соціялістів поняття „начальства і державства".

Анархизм, як наукова доктрина, в більшости відкидає поняття суспільної орґанізації, тому не має якогось шляху розвитку, не цікавиться теоріями історичного процесу, байдужий до законів еволюції суспільства, бо його ідеалом є безсуспільне, вільне істнування, його метою — руйнування суспільства, тому анархизм не має ніяких тимчасових проґрам, тільки одну — проґраму повного соціяльного перевороту і знищення суспільства, бореться за цю проґраму терором і насильством. Цей ідеал анархизму і тактику його Драгоманов одкидає, ставлячи собі ідеал нового суспільства — соціялістичного.

Я особисто не причислюю його до анархистичної школи соціялістів, бо для цього нема ніяких даних по суті, тільки формально прудонівський федералізм і термінольоґія дають привід говорити безплодно про анархистичний соціялізм. Я думаю, що в приложенні до аґрарної України соціялістична концепція може мати отой федералізм селянських громад, якими увесь час оперує Драгоманов і мислить все суспільство, як хліборобську асоціяцію. Я швидче б назвав драгоманівський соціялізм концепцією аґрарно-революційного соціялізму, якою він був би, коли б не одна обставина.

Власне, в питанні про Шевченка Драгоманів був тієї думки, що Шевченко не тільки не був, але й не міг бути соціялістом через те, що Україна аґрарна і не було тоді найманої праці, розвинених міст і промисловости. В ріжних місцях його творів зустрівается в ріжних виразах одну думку, що спосіб продукції определяє увесь розвиток. Ми це бачили в де-яких зацітованих уривках про господарський і громадський розвиток, особливо яскраво це кадається в вічі там, де Драгоманов стверджує, що сучасні політичні і державні форми є „покрівлею" над господарсько-економичними відносинами. Коли б вжити знаменитого терміну Маркса надбудова (Überbau), то цим можна б вказати дійсний зміст драгоманівської теорії. Драгоманов був під впливом доктрини Маркса про історичний матеріялізм, але разом признавав за Сен-Сімоном і російською соціяльно-революційною школою за фактор історичного процесу не тількі економичний фактор, але й самостійну культурно-творчу діяльність людини.

Ми також визнаємо, що взаємовплив господарських і негосподарських, культурно-творчих факторів дає зміст історичного процесу, не поділяючи рішучо того погляду, що утвердився в марксизмі, завдяки особливо Енґельсові, що соціялізм прийде, як льоґічний висновок усього попереднього процесу. „Як би не було античного рабства, то не було б сучасного наукового соціялізму", сказав крилату фразу Енґельс, котра спокусила і ввела в блуд багатьох. Марксизм силкується довести, що попередні фази історично-господарські, зміняючи льоґічно одна одну, відповідно до розвитку матеріяльних продукційних сил, ніби діялектично ведуть до соціялізму. Ніби необхідною передумовою капіталізму було рабство, кріпацтво, як тепер наймана праця є необхідною умовою розвитку капіталу, пролетарізації мас, збідніння їх і експропріяції капіталу, який виконує необхідну історичну місію, концентруючи працю, орґанізуючи людей біля знарядь продукції в спільність, яка є підставою соціялізму. Соціялістична орґанізація (колективізація) праці ніби виростає сама з капіталізму, таким чином соціялізм прийде з залізною необхідністю, як результат розвитку капіталізму.

Ця теорія штучна, хиби її очевидні, але вплив господарського фактору безсумнівний, тільки його нема чого ставити на те місце, куди поставив його марксизм. Драгоманов був під впливом цієї теорії і чисто по марксистському пояснив, чому Шевченко не був соціялістом. В аґрарній країні, збудованій по трудовому принціпу, може не бути найманої праці, одначе це ні крихти не може бути підставою, щоб ту країну засудити на вічну без-соціялістичність. Щоб прийшов соціялізм, — так для цього не обовязково треба панів капіталістів і поміщиків! В погляді Драгоманова проходить тінь цієї думки, з якої консеквентні марксисти роблять висновок про необхідність пролетарізації селянства, але ця думка не могла розвинутись у Драгоманова, котрий твердив, що сила всякої нації в її „мужицтві". Драгоманов не міг прикласти марксистських консеквенцій до українського народу і засудити його на пролетаризацію, як то роблять марксисти. Інтереси живого народу перемогли доктринерство кабінетних соціялістів. Але при всім тім Драгоманов, як не економист, не міг ближче приглянутися до історично-економичного розвитку і вивести з його консеквенції, що могли б рівнятися по вартости з його історично-політичними поглядами.

Вплив марксизму не був такий дужий, щоб Драгоманов прийняв цілком історичний матеріялізм, але він все-таки був значний, щоб спричинити льоґічні помилки Драгоманова в погляді на Шевченка і на соціялізм, як продукт епохи капіталізму, найманої праці. Не будучи сильним в економичних поглядах і йдучи за Прудоном, Драгоманів в основу суспільної орґанізації взяв громаду. І навіть всю свою концепцію назвав громадівством: „український соціялізм не партія, а громада". Що це значить?

Це правда, що громада в драгоманівському розумінні може бути і є ідеалом соціялізму. Така громада, про яку він говорив, представляється лише умозрительно, але він теоретичне поняття громади переніс на сучасну громаду, котра не є типом будучини, вміщаючи і носячи

в собі всі суперечности сучасности. Теперішня громада не є збором тільки працюючих, а збором працюючих і непрацюючих, котрі називаються і є окремими суспільними клясами.

Поняття кляси бракувало Драгоманову, бо він хибно ототожнював сільські громади, з трудовими громадами. Так, можна згодитись, що партія не соціялізм, але й теперішня громада також не соціялізм.

Стоячи на тій же точці погляду, що й Драгоманов, що всі вартости людського обиходу, опріч дарових дібр природи, є результатом тільки праці, цеб-то консеквентно проводючи трудовий принціп, сучасні соціялісти тримаються клясового розуміння суспільства і, повстаючи проти визиску праці, поділяють суспільство на працюючих і непрацюючих. І з цього погляду розвивають відповідні консеквенції, в яких сучасній громаді, хоч би й хліборобській, нема місця. Тому всю систему боротьби основують на иньших методах, ніж Драгоманов: не розвиток місцевих самоврядувань, не добродійна праця в громадах, а клясова орґанізація трудящих, попереду якої йде політична орґанізація їх — партія, що є ідеольоґичним провідником, борцем, орґанізатором і т. и.

В такій орґанізації боротьби нема місця земсько-ліберальному співробітництву соціялістів з визискувачами. На свій час, доки в Росії не було ніякої форми громадськости, опріч місцевих земських і городських самоврядувань, очевидно, Драгоманов не міг вказати иньшої початкової форми боротьби, але европейський марксизм вже тоді йшов повним ходом, про що писав у „Передньому Слові" сам Драгоманов. Драгоманов хоч і був під впливом марксівського економизму, але не прийняв його історичного матеріялізму, опіраючись натомість на „біольоґічну соціольоґію", тому не прийняв і теорії клясової боротьби. Так аґрарна Україна, селянсько-трудова нація, позбавлена своїх верхніх буржуазних ґруп, представлялась Драгоманову, як трудовий моноліт, і спонукнула його прийняти поняття громади, а не клясу, хоч він про клясову теорію знав і навіть писав про це, але клясовий принціп не став підвалиною всієї його конструкції.

З цього випливає і вся дальша конструктивна робота Драгоманова, який, орієнтуючись на соціялізм, зберігав рівновагу і твердий напрям на соціялізм, але та сама причина погнала „драгоманівців" просто в буржуазно-демократичний табор, бо вони вже зовсім не бачили кляси, а бачили сучасну громаду, від якої не далеко до земства, Burgfrieden'у і буржуазного світогляду.

* * *

Так в коротких рисах представляється соціялістичний світогляд Драгоманова. При оцінці цього світогляду з сучасної точки погляду треба мати на увазі, що тільки цілий Драгоманов, як особистість, як носитель певного ідеалу, як творець проґрами соціялізму, як політик-тактик і як Українець — може бути предметом оцінки, ґарантованої од багатьох помилок. Коли ж брати Драгоманова частково, з одного якогось боку, то можна напевне помилитися. Росіяне дивились на Драгоманова, тільки як на Українця, сепаратиста і т. д., і

— помилялись. Праві кола — як на анархиста, страшного соціяліста — і помилялись, закидаючи йому, що він „не любить України“; малі його епіґони брали його, як теоретика тимчасових засобів боротьби, обертали засоби в мету, поринали в море дрібничкового політичного емпірізму та шарлатанства, — і помилялись, вважали його еволюціонізм за оправдання опортунізму — і помилялись, бо він ставив собі революційний ідеал і мислив його здійснення тільки революційним шляхом.

Драгоманов — величезна постать, едина, що возвишується над мілким морем українського міщанства. Перший і найбільший проповідник і творець теорії українського соціялізму, основи якої ні крихти не втратили своєї свіжости для нашого часу, що йде під прапором, на якому написано ідеали Драгоманова:

Інтернаціональна федерація,
Самостійна Україна (федерація всіх її громад),
Визволення працюючих
Шляхом повстання селянства і робітництва,
Соціялізація сил природи і знарядь продукції,
Спільна власність, спільна праця,
Знищення мілітаризма.

І ще багато можна вказувати на те, що було ідеалом Драгоманова і є нашим ідеалом, ідеалом всього трудящого людства.

І коли ми кажемо „кляса“, а Драгоманов казав „громада“, то тут хоч і є ріжниця, але нема суперечности, бо в громаду Драгоманов вкладав поняття трудової едности, цеб-то поняття трудової кляси.

Наше покоління не може не прийняти ідеалу Драгоманова: він спільний; не може не прийняти основної проґрами Драгоманова — здійснення її ми домагаємось, за неї боремось. Коли ж ми де-які поняття називаємо иньшими термінами, коли ми виставляємо иньші політичні постуляти і вживаємо иньших засобів, то це має своє пояснення в нашій історичній обстанові, при иньшій суспільно-господарській і політичній кон'юнктурі. Иньші обставини — иньша тактика, але мета, ідеал — ті самі. На долю нашого покоління довелось не багато сказати нових слів в теорії соціялістичної науки, бо більшість їх сказав Драгоманов. Тому теперішнє революційно-соціялістичне покоління повинно з вдячністю згадати того великого Михайла Драгоманова, що в найтемніщу добу життя нашого народу, коли над Україною нависла чорна хмара нечуваної реакції, нечувано-азіятсько-жорстокого „указу 1876 р.“, — осмілився один піднятись на боротьбу з неволею дорогого рідного йому народу. Любили багато хто, а виявляти свою любов чинно і отверто одважився з кількома приятелями Михайло Драгоманов, що занедбав матеріяльне добро тихого тепленького містечка, покинув все і зважився прийняти добровільно найбільше нещастя, як він сказав — розлуку з рідним краєм, помандрувати один без вісти на вигнання до живоття і за кордоном, далеко од всього, що він любив, чим дихав, — підняв прапор боротьби за визволення України, і то червоний прапор революційного соціялізму. З усіх, що „люблять

Україну", знайшовсь один самотній, що кинув рукавичку царизмові, неволі, московській сатрапії, неуцтву, забобонам, тупости, міщанству...

Чи ж багато ми маємо таких навіть тепер?

А тоді він був один з двома-трьома приятелями. Окружений клеветою ворогів, ненавистю українського міщанства, скований матеріяльними недостатками, загрожений злиднями і духовним сирітством — цей чоловік видержав боротьбу протягом 20 літ і вмер фізично, скошений смертю, але бадьорий, непохитний духовно до останнього дня життя.

Тодішня Україна не знала ко́го вона мала і ко́го згубила фізично 25 років тому. Чи знає теперішня Україна?

Ми, що боремося за дійсне визволення українського народу, а не за право приложення і українських рук туди, де вже висискують Україну руки нахабних чужинців-вампірів, ми з благоговінням згадуємо память нашого великого попередника. Згадуючи Драгоманова, наше серце наповняється гордістю, що ми не одинокі, не безбатченки, не ті, що говорять мовою панів, у яких вони були в неволі. Ні, ми маємо велику спадщину, якої вистарчить, щоб жити духово ще довгі-довгі роки. Ми не пишаємося обмеженим високомірством модерних людей, що знають тільки сьогоднішню моду, бо чуємо через десятиліття призивний голос великого учителя до життя, до боротьби за правду, за свободу людини, за будучу громаду вільних людей, за повну самостійність спілки громад усієї України!

Що було часового у Драгоманова — те одійшло з його часом, а те, що лишилося — його ідеал і проґрама сьогодня є боєвим льозунґом українського трудового люду. Українське селянство бореться за те, про що говорив Драгоманов.

А тому ми справляємо тепер не тільки сумні роковини його фізичної смерти, але й святкуємо його духове воскресення, як найбільшого між Українцями апостола революційного соціялізму і соціялістичної революції.

Прага, 13 листопада 1920 р.

Павло Христюк.

Провина перед українською революцією.

(В. Винниченко. Відродження Нації. Частини I, II й III).

Перед нами „Відродження нації" В. Винниченка — перша спроба загальної характеристики української революції і з'ясовання її багатого досвіду.

Трудно писати такі характеристики сучасникам і безпосереднім участникам революції. Як би вони не намагались узгляднити в однаковій мірі всі прояви її, як би не старались бути цілком обєктивними в оцінці революційних подій, все ж тільки в рідких виїмках можуть досягти вони тої обєктивности, яка необхідна для історика революції.

На жаль, В. Винниченко не творить того виїмка. Пообіцявши в передмові до „Відродження нації“ вжити, при викладі, „всіх усиль, щоб одсунути від себе всяке національне чи партійне лицеприяття“, щоб „одійти від усяких особистих сімпатій чи антіпатій і розглядати весь хід українського руху в усій обективности“, він в дійсности, в своїй загальній характеристиці української революції і в оцінці окремих її подій гірко погрішив проти обективности. Він допустився деяких на стільки важних, основних помилок, що їх ніяк не можна оправдати і пояснити тільки тим, що В. Винниченко являється сучасником української революції і беспосереднім та відповідальним участником багатьох визначніщих її подій.

Тільки глибока внутрішня кріза, яку переживав В. Винниченко, пишучи своє „Відродження нації“, тільки запал неофіта, що знайшов нову правду і хоче як найрішучіще порвати з своїм минулим, може пояснити нам, чому він допустився в своїй оцінці української революції великого не тільки „партійного, але й національного лицеприяття“, чому в своїй „обективности“ дійшов місцями до страти всякої обективности, до самовідречення. Новий сімвол віри В. Винниченка — запал неофіта не дав йому можливости спокійно прослідити події, уважно приглянутись їм і дбайливо визбірати дорогі перлини із загального шумовиння, натомісць примусив його всі, дуже ріжнородні по своїй суті явища української революції, всі чинники її підвести під одну мірку й осудити їх.

Через це не в окремих, свідомих чи несвідомих, фактичного характеру помилках В. Винниченка полягає основна хиба його розуміння української революції. Вона ховається глибше, в самому підході до теми, в наперед засвоєному (не на основі аналізи революційних подій), передвзятому переконанню, що все робилось не так, як слід, що все було дуже прикрою помилкою, а то й злочином, що все мало характер буржуазности і тільки буржуазности.

Підходячи до української революції з таким упередженням, В. Винниченко, цілком природно, не дав і не міг дати правдивої характеристики трьохлітньої боротьби українських працюючих мас за національно-політичне і соціяльно-економичне визволення їх: не зміг дати про цю боротьбу уявлення, як про великий, суцільний, звязаний глибокою внутрішньою льоґикою подій суспільний процес, яким ця боротьба в дійсности являється; не виявив постепенного, природного розвитку клясової боротьби на Україні, зросту національно-політичної і клясової свідомости не тільки трудових мас, але й дрібної української буржуазії, і, в звязку з цим, не виявив і тої інтересної, глибокої і важної еволюції, яку пережили в процесі революції українські політичні партії, починаючи від клясових, соціялістичних партій і кінчаючи партіями дрібнобуржуазними, які тільки під впливом моменту, перших днів революційної весни, підфарбувались під соціялізм.

Всю українську революцію, поскільки вона виявилась в орґанізованих формах — політично-державних, політично-професійно-клясових, політично-партійних, національно-культурних і так далі — В. Винниченко малює, як одноманітний дрібнобуржуазний, міщанський, „хуторян-

ський", нездарний, не маючий нічого спільного з дійсними революційними змаганнями працюючих українських мас рух, — який безуспішно хотіли справити на шлях соціялістичної революції істинні носителі революційного соціялізму і борці за визволення всіх трудящих — московські большевики-комуністи.

Українські трудові маси кастріровані Винниченком. Вони виступають в революції без провідників, бо все те, що було видвигнуто ними на провідні місця, що фактично, часом успішно, а часом меньш успішно, керувало ними, Винниченком откидається, як щось чуже і вороже тим масам. Вони не здобулись, на тих провідників, не викресали з себе в огні революції потрібної інтелектуальної сили та клясово-орґанізаційних здатностей. Вони користуються як найбільшою любовю Винниченка, але виступають в революції завше тільки, як первісна сила, як неорґанізована маса, з одною тільки формою виявлення своєї національної і клясово-революційної свідомости — з „дрючком", яким вони арґументують своє відношення і до українських політичних партій та державних установ (Центральної Ради, Директорії) і до московських большевиків. Одділивши українське робітництво і трудове селянство від витворених ними політичних партій, заявивши, що „маси не винні" в численних невдачах української революції і, власне, мало й причетні до тої революції, В. Винниченко легко і вільно впав після цього в той водевільно-фейлетонний тон, яким написано майже все його „Відроження нації". „Маси не винні" — отже з решти — з тих „хуторян" і „хуторянок", з тих недоуків-малоросів — можна і поглузувати. Дарма, що ця решта єсть витвір тих самих мас, що вона являється кровлею від їх крови і костю від їх кости, що сміх, глузування з „хуторянки" являється, врешті, в своїй суті глузуванням не з кого иньшого, як тільки з українського робітника і селянина.

Можна і слід не закривати очей на ті, часом дуже і дуже прикрі помилки, які були зроблені українськими соціялістичними партіями і витвореними при їх участи державно-політичними орґанами; можна і слід багацько закинути провідникам української революції, але одірвати їх всіх без всякого розбору від українського селянина і робітника, змішати всі відтінки української соціялістично-революційної думки в одну сіру дрібнобуржуазну фарбу, затушкувати ту величезну інтелектуальну самопізнаючу і самоусвідомлюючу працю, яку проробила за час революції українська трудова демократія і яка являється запорукою — сьогоднішньої чи завтрашньої — перемоги українського робітника і селянина в його тяжкій довголітній, крівавій боротьбі, — зробити цього не можна, не согрішивши тяжко перед фактами дійсности, перед самими українськими працюючими масами.

В. Винниченко робить цей гріх. Характеризуючи українську революцію, він майже на кожній сторінці твердить про її буржуазність, про соціялістичне неуцтво і зрадництво українськими соціялістичними партіями інтересів робітництва та селянства, про війну цих партій з власними народніми масами і про иньші їх гріхи та сумні сторінки революції, не знаходячи ні одної світлої точки у всіх тих подіях, які розгортаються от вже протягом трьох років на просторах України.

„Ми всі українські керуючі партії, — каже В. Винниченко, — були не соціялістами, а тільки демократами, республиканцями“ (стр. 89.—II ч.).

„Ми настільки мало були соціялістами, що не допускали навіть думки про зруйнования буржуазної держави“ (стр. 107.—II ч.).

„Ми знали тільки одну державу — буржуазну, сучасну, з усіма її усталеними орґанами і апаратами. Ми вірили в її вічність, непохитність, незмінність“ (стр. 108.—II ч.).

„Ми навіть не старались бути, як не соціялістами, то хоч би вже пристойними, послідовними демократами, поступовими людьми“ (стр. 114.—II ч.).

„Ми з нехитю, з нерішучістю ставились до всього, що могло хоч трохи порушити основи буржуазного ладу“ (стр. 116., II ч.).

„Ми творили і оберігали панську державність, яка охороняла привилеї і панування паразітарних неукраїнських кляс на Україні“ (стр. 135, II ч.).

І так далі, на протязі всіх трьох частин „Відродження нації“, з повсякчасним підкреслюванням особливо двох гріхів української соціялістично-революційної демократії — цілковитого нерозуміння нею соціялістичного характеру української революції і ворожого відношення до радянської форми влади.

В. Винниченко не помічає, не хоче помічати того, що під оте „ми“ він цілком штучно підвів самі ріжні по своїй суті революційно-суспільні чинники, що характеристику одного з них — дрібної буржуазії — поширив безпідставно на всі иньші, що, нарешті, особисті прикмети окремих діячів приписав цілим ґрупам, подіям.

Коли в українській революції ми зустрічаємо ґрупи, які свідомо творили і оберігали „панську державність“, „панування і привилеї паразітарних кляс“, то це були не „ми“, навіть не „всі українські керуючі партії“, а певна суспільна верства — українська дрібна буржуазія (ідеольоґічними виразниками якої являються ріжні „хліборобські“ партії, „соціялісти“-„федералісти“, самостійники-„соціялісти“, народні республиканці). Ця кляса не мала ніяких підстав додержуватись в своїй політиці не то що соціялістичних, але навіть і виразно демократичних засад. Її клясові, економичні інтереси та соціяльна психика споріднювали її більше з великобуржуазною верствою, ніж з клясою працюючих, визискуваних. Ця кляса весь час революції і була, дійсно, по своїх соціяльно-економичних ідеалах, на боці паразітарних кляс і коли й виступала на початку революції, а також почасти і після — в певні моменти її — по стороні українського робітництва та трудового селянства, то робила це з єдиною ціллю — використати сили останніх для будови української буржуазної державности, яка б забезпечувала їй, дрібній буржуазії, панування в тій державности. І наївно було б, звичайно, вимагати чи сподіватись від цієї верстви, від її політичних партій, соціялізму чи хоч би послідовного демократизму. Ці партії — а не „ми“ — вели в революції ту політику, яку засуджує В. Винниченко.

Отже своїм всеохоплючим „ми“, приписуванням політики цієї одної верстви всій українській революції В. Винниченко тільки затушковує дійсність.

Так само затемнює В. Винниченко дійсний характер української революції, коли говорить в загальній і катеґоричній формі про нерозуміння клясовими соціялістичними українськими партіями (у. с.-р. та у. с.-д.) соціялістичного характеру української революції, про вороже відношення цих партій до радянської форми влади, про їх соціялістичне неуцтво, про опортунізм та зраду інтересів селянства і робітництва і так далі.

Коли в такий спосіб і можна характеризувати українські клясові соціялістичні партії, то не в цілому, а лише в певній їхній частині, лише праве крило української соціял-демократії та праве крило української партії соціялістів-революціонерів.

Правда, саме ці праві крила названих партій (в блоці з українською дрібною буржуазією) довший час держали революційний провід в своїх руках, обсаджували високі урядові пости, але поруч них, під тими ж самими прапорами укр. соц.-дем. та укр. соц.-революціонерів, стояла і друга частина, друге — ліве крило української соціялістично-революційної демократії, яке з розвитком революції росло численно і духовно, цілком емансіпуючись від дрібнобуржуазних впливів і займаючи все ясніще клясову — робітниче-селянську революційну позицію. Цієї частини В. Винниченко немов би й не помічає, згадуючи про неї тільки побіжно і то не як про окрему суспільну силу в революції, а як про окремих осіб (Нероновича й ґрупи лівих с.-р.).

Він, характеризуючи, приміром, українську соціял-демократію та її діяльність, катеґорично підтягує всю партію, без жадного розбору, під своє улюблене всеохоплюче „ми“.

„Ми, українські соціял-демократи, — каже він, — вихолостали марксизм. Ми вирізали в його життєву, творчу, активну частину і лишились безплодними, неактивними, гладкими кабанцями“ (стр. 91.—II ч.).

„Ми не знали учення Маркса і Енґельса про державу, про її ролю, характер, про завдання революційних кляс у відношенню до держави“ (стр. 107.—II ч.).

„Ми лежали собі ситенькі, гладенькі, в буржуазному холодочку, тішились на мягенькій травичці, мугикали собі малоросійські пісеньки і ждали, що вареники соціялізму визріють на нашому хуторянському дереві і падатимуть нам у рот (стр. 93.—II ч.).

З першого погляду така характеристика української соц.-дем. партії може видатись дуже обєктивною, коли прийняти на увагу, що В. Винниченко до самого останнього часу — відїзду за кордон в 1919 році — був одним з діяльніщих і визначніщих укр. с.-д. Та тільки з першого погляду. В суті ж річи вона позбавлена всякої обєктивности і, бючи безпідставно по українській соціял-демократії, бє одночасно по всій українській соціялістично-революційній демократії, по всій українській революції.

Ми не беремо тут під свій захист української соціял-демократії (за нею числиться дійсно багато гріхів перед роволюцією). Але ми не можемо, слідом за В. Винниченком, ототожнювати всієї української соціял-демократії з одною тільки течією тієї партії, з одним правим, поміркованим, опортуністичним її крилом, найяскравіщим представником і речником якого, власне, й був В. Винниченко, з тими „гладенькими та ситенькими кабанцями" її, які були в рядах укр. соц.-дем. партії і відогравали велику ролю в революції, які дійсно не розуміли і не хотіли розуміти великих завдань робітниче-селянської революції і, замісць Марксово-Енґельсової науки, „мугикали малоросійські пісеньки". Не можемо, бо поруч з цими „кабанцями" були в рядах української соціяльдемократії (і українського робітництва, яке йшло за цією партією) і справжні пролетарі, справжня українська пролетарська інтеліґенція, яка боролась з своїми „кабанцями", яка не мугикала „малоросійських пісеньок" і кликала робітництво до клясової революційної боротьби.

В. Винниченко підкреслює з особливим натиском те, що немов би українська соціялістично-революційна демократія в цілому не розуміла соціялістичного характеру української революції, знала одну буржуазну державність, не йшла далі буржуазного демократизму і парляментаризму, не хотіла, боялась і не розуміла великого значіння радянської форми влади для осягнення не тільки соціяльно-економичних, але й національно-політичних ідеалів українських працюючих мас. Одним словом, коли й не була свідомою зрадницею інтересів робітництва та трудового селянства, то вже, безумовно, була смішною, придуркуватою „хуторянкою". Поминаючи без уваги цей останній епітет, який В. Винниченко прикладає до всієї української революції тільки через те, що в рядах української революційної демократії знайшлись елементи, які визнавали невчасною соціялістичну революцію на Україні і через це одкидали радянську форму влади та стояли на історичному парляментаризмі та демократизмі (інтересно, чи й російську, німецьку, австрійську, угорську й иньші революції назвав би В. Винниченко „хуторянськими" тільки через те, що там в соціялістичних партіях є подібна, тільки ще більш сильна та більш опортуністична течія, ніж в рядах української революційної демократії!), поминаючи це, ми спинимось трохи докладніще на повищих його твердженнях.

З самого початку революції в рядах української соціялістично-революційної демократії намітилась течія, яка, обстоюючи нарівні з иньшими ґрупами гасла національно-політичного визволення, в той же час відчувала і публично підкреслювала те, що національно-політичне визволення українських працюючих мас тісно, нерозривно звязано з соціяльно-економичним визволенням їх; далі, ця сама течія відчувала і розуміла звязок української і російської революції з назріваючою в Европі великою всесвітньою соціялістичною революцію, що мала поховати капіталістично-буржуазний устрій суспільства. Мала ця течія місце як в рядах української соц.-дем. партії, так і в рядах української партії соціялістів-революціонерів. Її відношення до питання про характер української революції і до радянської форми влади було цілком од-

мінним від позиції в сих питяннях правих, опортуністичних ґруп революційної демократії.

Вже на I Українському Робітничому З'їзді (24.—28. липня н. ст. 1917 р. в Києві), хоч і який він був невеликий, хоч і як міцно держала його в своїх руках керуюча правиця у. соц.-демократії, опозиція правому крилові З'їзда виступила досить гостро і основно. Ліве крило українського робітництва піддало гострій критиці політику не тільки Временного Правительства, але й Центральної Ради, засудило „соглашательську“ тактику не тільки російських соціялістичних партій, але й правиці українських. Не оден промовець висловлювався на з'їзді за те, щоб Центральна Рада (власне її праві, керуючі кола) порвала не тільки з Временним Правительством, але і з власною „поміркованою, дрібнобуржуазною“ політикою, з українським „соглашательством“, що породжувало ту політику, і перетворилась в цілком клясовий, робітничо-селянський соціялістичний орґан.

Те, що праве крило укр. соц.-дем. перемогло на цьому з'їзді і провело компромісові чи й цілком свої резолюції, а також і те, що руководячі есефівсько-есдеківські кола Центральної Ради не прислухались до голосу лівиці з'їзду, не зменьшує значіння цього голосу, як показчика того, що в колах української революційної демократії — в колах партії с.-д. та с.-р. — істнувало і давало знати про себе ліве, справді соціялістично-революційне крило.

Ще більш яскраво зазначилось росходження між лівим і правим крилом української соціялістично-революційної демократії на IV З'їзді української соціяль-демократичної партії (13.—15. жовтня 1917. року в Києві), де правиця вже була не в стані опанувати цілком з'їзду і де переможцем вийшла лівиця.

Представником правої, опортуністичної течії виступав на цьому з'їзді як раз В. Винниченко. Його підтримував В. Садовський. Та його розуміння характеру української революції і запропоновані ним опортуністичні резолюції не знайшли підтримки і співчуття на З'їзді.

Проти „хуторянського“ розуміння завдань української революції, видвинутого Винниченком-Садовським, виступили иньші соціяль-демократи — члени з'їзду, які дали глибоку оцінку ситуації, оцінку, якої не могли дати „неуки“ соціялізму. Ось кілька рядків з промови т. Вікула на цьому з'їзді.

„Розвиток продукційних сил, — говорив т. Вікул, — спричинився до надпродукції капіталів. Необхідність найти для них ринок пхала буржуазію у війну. У війні шукала буржуазія того способу, що мав дати вихід тим продукційним силам, котрі капіталізм викликав, але сам же їх голомшив.

Як раніш характеристичною прикметою капіталістичного ладу, завдяки надпродукції товарів, були крізи, так тепер — завдяки надпродукції капіталів, — стають війни. Час від часу капіталізм буде кидати світ у кріваний хаос. І коли раніш він перемагав крізи, давав можливість дальшому розвиткові продукційних сил, тепер він причиняється лише до їх цілковитої руїни.

Форми капіталістичного господарства вже гальмують, ще більше — руйнують капіталістичне господарство. З'явилися, на заході, передпосилки соціялізму.

... Росії не можна розглядати ізольовано. Вона — частина всієї капіталістичної цілости. Російська революція — прольоґ до соціялістичної революції. Пролетаріят мусить стати на її чолі."

Ця оцінка характеру української революції та її ближчих завдань знайшла свій відгук і в резолюції з'їзда, яку він ухвалив, одкинувши наперед резолюцію В. Винниченка.

В тій резолюції, між иньшим, сказано: ... „Сучасна російська революція з такими складними і величезними завданнями розвивається разом з тим в атмосфері виразних суперечностей буржуазії й пролетаріяту, капіталістів і поміщиків з одного боку та пролетаріяту й дрібного спавперізованого селянства з другого боку; при таких обставинах в процесі революційного руху буржуазія й пролетаріят стають на ворожі позиції клясової боротьби, а це робить неможливим співробітництво антаґоністичних кляс у творчім процесі великої революції в Росії.

Сучасна російська революція, тягнучи за собою нечуваний в історії всіх дотеперішніх революцій переворот у соціяльно-економичних відносинах, викликуючи широкий відгомін у величезних робітничих масах західньої Европи, збуджуючи в них нахил до скинення путів капіталізму, до соціяльної революції, а рівночасно і спинення імперіялістичної війни, що може повести за собою повстання пролетаріату в західній Европі, — стає прольоґом і початком всесвітньої соціяльної революції.

Тому IV З'їзд укр. соц.-дем. робітничої партії проголошує:

Що як у цілій державі, так і в окремих її краях, мусить бути негайно утворена однородна революційна демократична влада, влада зорґанізованого пролетаріяту, селянства і війська."

Цю резолюцію і багато иньших подібних фактів згадує і В. Винниченко, але всякий раз намагається затушкувати дійсне значіння їх закидами, що то все, мовляв, була „тільки фразеольоґія, необхідна для того часу", необхідна українській соціялістичній демократії для того, щоб підбурити робітничо-селянські маси, щоб „накинути їм себе". Ми пізніще спинимось на питанню, через що саме постанови і бажання лівиці української демократії не завше переводились в життя, через що майже весь час революційний провід держала в своїх руках правиця, в бльоці з дрібною українською буржуазією, — на питанню, яке, дивним дивом, зовсім обминає В. Винниченко, — тепер же тільки скажемо, що „фразеольоґією" позиція лівиці була тільки для тих, хто тої позиції ніколи не поділяв і, може, й не розумів, для „кабанців від революції", що „лежали весь час на зеленій травичці, мугикали малоросійські пісеньки і ждали, поки галушки соціялізму сами впадуть їм в рот з українського хуторянського дерева."

Для всякої неупередженої людини ця „фразеольоґія", будучи навіть цілком не здійсненою в українській революції, свідчить, безумовно, про здорові, дійсно революційні і соціялістичні течії в україн-

ських соціялістичних клясових партіях; ми знаємо, що ця „фразеольоґія“ згодом, в процесі розвитку революції, довела до утворення окремих українських комуністичних партій — укр. соц.-дем. незалежників і укр. партії соц.-рев. боротьбистів. Для В. Винниченка ж все це тільки „фразеольоґія“, несовісний підступ до трудових мас!

В. Винниченко пояснює цю „фразеольоґію“ (між иньшим і позицію Центральної Ради на Демократичній Нараді в Петрограді перед жовтневами подіями) також і тим, що це, мовляв, потрібно було нам виключно для боротьби з Временним Правительствам, а не для внутрішнього вжиттку. А для чийого ж вжитку виносив тоді свої постанови III З'їзд української партії соціялістів-революціонерів, що відбувся тоді, коли вже Времен. Правительства не було (21.—24. листопада 1917 р. в Київі) і про який, до речи, В. Винниченко зовсім і не згадує в своїй історії української революції? Хіба знову тільки для „закордонного“, тільки для підбурювання робітників та селян?

Хіба палкі, повні скорботної трівоги за майбутнє української революції промови участників з'їзду, промови, в яких соц.-рев. перестерігали Центральну Раду (власне її керуючі праві кола, в тому числі і своїх товаришів в ній, що не досить енергійно боролись з тими колами) перед тою небезпекою, на яку вела Ц. Рада українську революцію своєю політикою соціяльного консерватизму, своєю недооцінкою соціяльно-економичного моменту в революції, — хіба все це також була тільки „фразеольоґія“?

Спинімось трохи уважніще на цьому з'їзді. Як він оцінював ситуацію, як ставився до робітничо-селянської державности, до радянської форми влади? Ось виривки з його резолюцій:

„Зазначаючи великі національно-політичні здобутки революції, останнім пунктом яких являється проголошення Української Народньої Республики, — III З'їзд У. П. С. Р. вважає необхідним боротися і далі за розвиток національно-політичних форм життя . . . Але, визнаючи потрібним висунути на перший плян питання про переведення соціяльних реформ і звертаючи увагу на те, що національна сторона революції на певному ступні свого розвитку починає загрожувати дальшому успішному розвоєві клясової соціяльно-економичної боротьби тим, що ставлячись на ґрунт закріплення і задоволення остаточних здобутків тільки національного руху, диктує орґанам революційної влади на Україні політику соціяльного консерватизму, — III З'їзд У. П. С. Р. находить потрібним *вказати Центральній Раді, що коли вона стане на такий шлях, то загубить під собою опору трудової кляси народу* — кляси селян і робітників на Україні, — а загубивши у відповідний момент свій вплив і цю опору, може викликати неминучу реакцію в масах, яка стане грізною і для національних здобутків революції.“

І далі — „З огляду на необхідність створення суто-клясової орґанізації для дальшого пляномірного розвитку клясової боротьби на Україні, — З'їзд доручає фракції У. П. С. Р. в Центральній Раді домагатися, щоб Ц. Рада взяла негайно на себе почин утворення

всеукраїнського клясового орґану трудової демократії.“

...„В звязку з цим доручається партійним орґанізаціям на місцях поставити на чергу дня перевибори місцевих рад салдатських депутатів і скликання Всеукраїнської Ради Військових Депутатів. Визнаючи, що теперішні ради робітничих депутатів на місцях дуже часто не відповідають настроєві робітничих мас на Україні, доручається партійним орґанізаціям У. П. С. Р. подбати, щоб перевибрати ті ради як найшвидче і зараз же, по перевибранню місцевих рад, скликати Всеукраїнським З'їзд рад робітничих депутатів. З вищезазначених причин З'їзд доручає також своїм фракціям у всіх радах селянських депутатів домагатися переобрания їх на місцях і обновлення — через їх з'їзд — Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів.

Всі ці три всеукраїнські ради утворять згаданий центральний всеукраїнський клясовий орґан. .... Тільки такий клясовий орґан може істнувати, як постійна установа (орґанізована знизу до верху), на яку буде спиратися центральна влада і реалізувати через неї свою політику. Тільки в такій орґанізації можуть найти піддержку Установчі Збори і перевести свою велетенську роботу без катастроф.“

Ті, що, з тих чи иньших міркувань, хотіли б позбавити українську революцію самостійного значіння, називають всі наведені вище спроби української соціялістичної демократії або „фразеольоґією“, або підробленням під московський большевизм, сліпим, хоч і не повним, наслідуванням його, „напів-большевизмом“, „большевизмом другого сорту“ то-що. Одначе, це не було ні те, ні друге, ні трете. Впливу загальноросійської, а після московської селянсько-робітничої революції на українську одкидати не доводиться. Та українська революція не була і не є тією чи иньшою копією московської. Одмінні господарчі умови на Україні та одмінна. звязана з цими умовами соціяльно-клясова структура населення України, плюс національне питання, творять той жолоб, по якому йде українська революція. І наведені резолюції III З'їзду У. П. С. Р. найліпше свідчать про це. Пристосовуючись до реальних умов розвитку української революції, соц.-революц. видвигнули проект одночасного істнування двох орґанів влади: політичної — парляменту і клясоворадянської, з яких головною, фактичною, дійсною владою, мали бути ради селянських, робітниних і салдатських депутатів з Центральною Трудовою Радою на чолі: на ці ради мали спиратись в своїй діяльности спочатку У. Центр. Рада, а після парлямент і через них мали вони реалізувати свою політику. Таким способом малось на думці забезпечити нормальний розвиток клясової боротьби на Україні. Спосіб цей не був винайдений після теорії Леніна — Троцького про методи переведення соціялістичної революції, та чи не більш, ніж остання, відповідав він в той мент інтересам саме соціялістичної революції? В шуканнях окремих, пристосованих до української дійсности методів переведення робітничо-селянської революції на Україні виявилось не „хуторянство“, не соціялістичне неуцтво українських соціялістичних партій, не „фразеольоґія“, як це пред-

ставляє В. Винниченко, а революційна творчість українського робітника і трудового селянина.

І інтересно, що саме питанню про форму влади, яке по справедливости вважається В. Винниченком центральним в історії української революції, українська революційна трудова демократія присвятила багацько уваги і то не тільки після того, як питання це поставили у весь зріст московські большевики, а ще далеко раніш, в перші місяці революції.

В. Винниченко поминає майже без всякої уваги той важний факт, що вже на І Всеукраїнському Селянському З'їзді дебатувалось питання про форму влади на Україні і що з'їзд цей (кінець травня ст. ст. 1917 р.) виніс постанову, в якій, між иньшим, говорилось:

„Всі адміністративні, громадські і земські інституції, земельні, продовольчі та иньші комітети, як техничні орґанізації, які обслуговують селянство, підлягають в своїй діяльности радам селянських депутатів і (виконавчим їх орґанам) комітетам Селянської Спілки (по своїй постепенности), як виразникам волі трудового народу.

Для встановлення безпосереднього звязку комітетів і рад селянських депутатів зо всіма иньшими комітетами і громадськими орґанізаціями, бажано, щоб селянство вибірало в ці орґанізації членів комітетів селянських спілок та рад селянських депутатів."

Постанова ця виразно ставила справу орґанізації революційної влади на клясовий ґрунт. Додавши в ній до слів „радам селянських депутатів" одне слово „і робітничим", маємо клясичну вже тепер формулу радянської влади. Ради селянських депутатів, орґанізовані на самім початку революції, в дійсности й являлись довший час фактичними орґанами влади на місцях — в повітах і волостях.

Та постанова селянського з'їзду мала більш техничний, практичний, ніж теоретичний характер. З розвитком революції це питання набірало глибокого принціпового значіння, й українська соціялістично-революційна демократія поверталась до нього не раз, на що ми вже й вказували вище. Знайшло це питання свій відгук і в Центральній Раді.

Будучи сама в значній мірі орґаном робітничо-селянсько-салдатським, Центральна Рада не могла зайняти і не зайняла ворожої позиції до радянської форми влади. Стоячи, так би мовити, формально на ґрунті парляментаризму (це була позиція її керуючих кол), Центральна Рада фактично спиралась в своїй роботі на ради селянських і робітничих та салдатських депутатів (де останні не виступали вороже проти Ц. Ради через свій великоруський чи „общеруський" склад), визнавала за ними велику вагу в революції і кілька разів пробувала леґалізувати їх, тоб-то визнати за державні орґани.

Був час, коли фракція укр. соц.-революціонерів, після порозуміння з лівою частиною с.-д. фракції, поставила в Центральній Раді внесення про прийняття радянської форми влади на Україні (доклад М. Шрага). Дрібна українська буржуазія переляканась, забила на

ґвалт, і внесення цього не було ухвалено. Та все ж, під натиском соціялістично-революційної демократії (головним чином фракції у. с.-р.), Центральна Рада висловилась за признанням рад.

В III Універсалі Ц. Ради (20. листопада н.-ст. 1917 р.) згадується, поруч з демократичними орґанами місцевого самоврядування (як орґанами влади на місцях), і про ради робітничих, селянських та салдатських депутатів, а саме-говориться про необхідність „встановлення найтіснішого звязку і співробітництва (орґанів самоврядування) з орґанами революційної демократії“.

В IV Універсалі (22. січня 1918 р.) про це говориться вже ясніще. В ньому ми читаємо такий припис Ц. Ради Правительству: „Для того, щоб установити таку владу, до якої б мали довірря і яка спіралася б на всі революційно-демократичні верстви народа, має Правительство додати до помочи місцевим самоврядуванням ради робітничо-селянських і салдатських депутатів, вибраних із місцевої людности.“

Ми не будемо спинятись тут на дальніщому розвиткові ідеольоґичних позицій української соціялістично-революційної демократії — підчас Директорії. Зазначимо тільки, що після насильного припинення цього розвитку гетьманщиною українське робітництпо та селянство виступило на шлях революційної боротьби при Директорії з тих самих позицій, до яких воно дійшло за часів Центральної Ради. Формула IV Універсалу про притягнення до співробітництва з орґанами місцевого самоврядування рад робітничих, селянських і салдатських депутатів, обраних з місцевої людности, розвинулась цілком природно (а не через „хитрість“ В. Винниченка, як він це пояснює) в формулу орґанізації влади на місцях по трудовому принціпу. Сам Трудовий Конґрес в своїй ідеї був нічим иньшим, як трохи еволюціонувавшою вліво Центральною Радою. Провід в ньому належав приблизно тим же ґрупам, що і в Центральній Раді. Ослаблення в ньому впливу української дрібної буржуазії, майже цілковита відсутність соц.-федералістів, що грали за часів Центральної Ради визначну ролю, було прямим розвитком тих позицій, на які стала Центральна Рада після IV Універсалу, коли соц.-федер. і праве крило соц.-дем., не погоджуючись з соціяльно-економичними реформами, оповіщеними цим Універсалом, примушені були уступитись від влади (ми не беремо під увагу часу після повороту Ц. Ради з Житомиру, коли про розвиток революції вже не можна було думати через фактичну окупацію Німцями України).

Нижче ми спинимось трохи докладніще тільки на тій боротьбі, яку примушена була вести українська революційна демократія з українською дрібною буржуазією — від перших днів повстання Директорії і до камянецької катастрофи (в листопаді 1919 р.) — за так званий трудовий принціп, за владу українського робітництва та трудового селянства, на боротьбі, яка являється дуже важним явищем в українській революції і яку В. Винниченко майже цілком замовчує або затушковує. Тут же, вважаємо, досить і наведених фактів та уваг для того, щоб мати цілковиту підставу сказати, що українська революція

була далеко не такою, як „виводить її на люде“ В. Винниченко; що поруч з помилками, з „хуторянством“, „малоросійським соціялізмом“ і тому подібними явищами були в ній і здорові зерна, справжні революційні парости, справжній революційний вогонь, творчі революційні шукання та боротьба.

За цим здоровим зерном, за українською соціялістично-революційною демократією йшло українське робітництво та трудове селянство, ростучи в боротьбі, набіраючись революційного досвіду та клясової свідомости, намагаючись одмежуватись від „ситих кабанців“ і зосередити революційний провід в руках справжніх своїх провідників.

І тільки несприятливі умови революційної боротьби на Україні — і в першу чергу окупації України Совітською Росією — були причиною того, що соціялістично-революційна українська демократія не змогла досі опанувати ситуації на Україні, взяти революційний провід і державне будівництво виключно в свої руки і після своїх переконань та ідеалів будувати нове, трудове суспільство. Московські окупації (а перед ними боротьба російської демократії проти національного визволення українського народу) не давали українській revол. демократії розгорнути свої сили: вони штовхали її раз-у-раз вправо, вони примушували її йти на співробітництво з дрібною українською буржуазією; вони порушували нормальний розвиток клясової боротьби на Україні, провокували і деморалізували українські працюючі маси, відриваючи їх від їхніх справжніх провідників і кидаючи в бік контрреволюції. Московські червоні окупації України, мов той обух, приголомшували раз-у-раз українську революцію, вбивали не тільки її тіло, але й душу, мозок. Через ці окупації, а не через що иньше, українські працюючі маси зосталися тепер майже без провідників; через них не могли розвинутись в сильну партію укр. соц.-рев. боротьбисти і здеморалізовані, розбиті, безславно впірнули в „загальне руське море“; через них не може розгорнутись партія укр. соц-дем. незалежників (тепер українських комуністів), весь час балянсуючи між співробітництвом з московськими большевиками і оружною (повстанською) боротьбою з ними. Через ці окупації, нарешті, не могла вести нормальної роботи вся партія українських соціялістів-революціонерів, через них, в великій мірі, йшла безоглядно вправо укр. соц.-демократія.

Між тим, все це, весь безмірно шкодливий для справи визволення працюючих мас вплив московських окупацій на українську революцію, замовчується В. Винниченком. Вся його (часом дуже гостра) критика політики московських большевиків на Україні ґрунтується не на принципових росходженнях, не на розумінню української революції, як самостійного, розвиваючогося по своїх власних законах процесу, якому ті окупації шкодять, як щось чужостороннє, а на цілком техничних підставах. Принципово, ідейно, він, в сути річи, оправдує ті окупації. Після того, як всю українську революцію зведено В. Винниченком на якийсь „малоросійський водевіль“ на тему „ні сюди Микито, ні туди Микито“ (це заголовок одного з параґрафів „Відр. Нації“ Вин. — стр. 312. — II ч.), коли вся українська революційна демократія — це „хуторяне“, соціялістичні неуки, „годовані кабанці“, буржуї, зрадники

інтересів українських працюючих мас і так далі, — то хіба не являються після цього большевицькі московські окупації України не то що дозволеними, але навить необхідними, прямим обовязком московських большевиків — справжніх носіїв великої ідеї визволення працюючих всього світу з-під всякого гніту і справжніх борців за цю ідею? Те, що вони помилково розстріляють когось на Україні, вивезуть лишній вагон цукру чи хліба, заберуть в когось корову і тим викличуть повстання — це річі другорядні, поправимі. Другорядним являються і питання про визнання чи не визнання ними української державности, коли приймається головне — що та державність буде будуватись їхніми руками, після їхніх зразків та ідеалів, їхніми методами, а не руками і розумом українських працюючих мас.

Чи має українське робітництво та трудове селянство своїх Лєніних, чи не має — це річ другорядна. Важним є те, що працюючі маси України виявили непохитну волю до боротьби, досягли в ній певних успіхів, утворили певні орґанізації, видвинули своїх провідників, виробили свої, пристосовані до реальних умов життя методи боротьби, виявили незаперечену, виразну здатність самим, власними силами одстояти свої інтереси, звязавши ці інтереси і боротьбу за них з інтересами та боротьбою працюючих всього світу.

Інакше у В. Винниченка. Ставши комуністом, преклонившись перед авторитетом Лєніна, він, не знайшовши свого Лєніна в українській революції, відрікся від неї, звів її значіння на нівець, засудив, як міщанську, хуторянску, дрібнобуржуазну.

Чи не занадто це дорога ціна, хоч би й за нові, світлі переконання?

* *
*

З зазначеної вище засадничої хиби в характеристиці української революції послідовно випливає ціла низка конкретних — великих і малих хиб — помилкових освітлень ріжних моментів української революції. На деяких з них, і в першу чергу на тенденційному, хибному освітленню загального напряму політики Української Центральної Ради, ми тут, хоч побіжно, спинимось.

Коли повірити В. Винниченкові, то Центральна Рада була по своїй діяльности цілком буржуазним орґаном. Не то що в соціялістичній, але навіть в демократичній політиці відмовляє їй В. Винниченко, обвинувачуючи її в свідомій і несвідомій „зраді народніх інтересів" (стр. 133. — II ч.). Він кілька разів підкреслює, що Ц. Рада будувала „панську державність", що за цю „панську державність" Ц. Рада „воювала з власними народніми масами" (стр. 151. — II ч.); що, стоючи на такій позиції, вона цілком консеквентно намагалась не допустити до державної влади українського селянства та робітництва і утворити та задержати на Україні такий політично-державний лад, „щоб увесь лад, усі розпорядки, вся влада була паничівська" (стр. 254. — II ч.).

В обвинувачуванню Центральної Ради в буржуазности В. Винниченко доходить до того, що цілком ототожнює державність Ц. Ради —

в соціяльно-економичному і навіть в політично-громадському відношенню — з гетьманщиною. Він заявляє, що після його обєктивної аналізи, „в соціяльному відношенню ґрунтовної зміни (порівнюючи з Ц. Радою) після гетьманського перевороту не сталось“, що „переворот тільки довершив, викреслив і надав точних виразних форм тому, що вже було й при Ц. Раді“, що „Центральна Рада в соціяльно-економичному відношенню виразно стояла на ґрунті недоторканости буржуазного, капіталістичного ладу“, що „вернувшись (після повороту з Житомира) до влади, вона зараз же відновила зруйноване большевиками право приватної власности на засоби продукції і маєтки“, що Ц. Рада поправкою до свого земельного закону (прийнятою немов би на передодні гетьманщини) „затвердила право власности на 30 десятин“ (стр. 24.—25. — III ч.). Нарешті, В. Винниченко заявляє, що і „в сфері демократичних і політичних свобод“ режим Центр. Ради нічим не ріжнився від реакційно-дикунського режиму гетьманщини (27. стр. — III ч.).

Дійсно, тільки запал неофіта, бажання як найрізче порвати з своїм минулим могло довести В. Винниченка до такого надзвичайно субєктивно-тенденційного освітлення головніщих моментів української революції і, навіть, просто до необережного поводження з фактами!

Справді, для всякого безстороннього дослідувача ясно, що Центральній Раді була відома не тільки „панська“, „паничівська“, буржуазна державність, але й робітничо-селянська і що саме до цієї останньої, а не до буржуазної державности, стреміла Центральна Рада в своїй робітничо-селянській більшости, підштовхуючи до цього і поміркованy меньшість і есефівсько-есдеківський Ґенеральний Секретаріят, який, до речи, в цім відношенню завжди йшов далеко позаду Центральної Ради. Найпростіщим доказом повищої думки являються Універсали Центральної Ради. Вони дають можливість з'ясувати в головних рисах принціпові позиції Ц. Ради в питаннях так національно-політичних, як і в соціяльно-економичних, і простежити ту еволюцію, яку відбувала в цім відношенню Ц. Рада в процесі революції.

Вже в I Універсалі, тоб-то на самім початку революції, коли клясова боротьба ще не розвинулась, коли перед українською демократією стояли головним чином і в першу чергу завдання національно-політичного характеру, Центральна Рада виявила розуміння робітничо-селянського характеру української революції. В Універсалі ясно було сказано, що Ц. Рада, являючись орґаном українського трудящого люду — селянства та робітництва, ставить своєю метою орґанізацію такого національно-державного і соціяльно-економичного устрою на Україні, який відповідав би інтересам саме цих визискуваних народніх мас і який орґанично був би побудований на безпосередній, ніким і нічим необмеженій самодіяльности „народу селян і робітників“ (I Універсал У. Ц. Р. — 10. червня ст. ст. 1917 р.). „Од нині ми — українські робітники, селяне і салдати — будемо сами творити своє життя“, — ось основий мотив I Універсалу. Можна багацько закинути цій позиції Центр. Ради, можна вказувати на занадту загальність даного в I Універсалі формулювання цієї позиції, але про намір свідомого

творення буржуазної, „панської“ державности не можна знайти в I Універсалі і натяку. Навпаки, в ньому, з усією можливою в той час ясністю, виявлена була тенденція до творення робітничо-селянської державности. Правда, парляментарна форма тої народньої держави, яку проголошувала Ц. Рада своїм I Універсалом, вязала цю державність формально з історично-істнуючими демократично-парляментарними (отже цілком буржуазними) державами, але звідси ще зовсім не випливає той висновок, що немов би то Центральна Рада саме такої — історично-утвореної, парляментарно-буржуазної держави і хотіла, що вона иньшої собі й не уявляла, як в цьому намагається переконати В. Винниченко себе і своїх читачів.

Центральній Раді коли і можна на цім місці щось закинути, так тільки те, що вона не цілком ясно означала форми, методи боротьби за робітничо-селянську державність, що вона загалом недооцінювала ваги радянської форми влади в тій боротьбі (хоч фактично багацько доклала своїх рук — через орґанізаційно-освітнє своє бюро — до орґанізації саме радянської влади на місцях — в формі селянських спілок, — не кажучи вже про те, що сама Ц. Р. весь час еволюціонувала в бік перетворення в суто радянський орґан) і переоцінювала вагу парляментарного демократизму. Але це ще не був такий великий гріх з боку Ц. Ради, щоб ідентифікувати її після цього з гетьманщиною. Справа в тому, що в той час (в час виходу I Універсалу і далеко пізніще) ні одна з ґруп української революційної демократії (в тому числі й ті ґрупи. які потім розвинулись в зародки комуністичних партій — соц.-рев. боротьбистів і соц.-дем. незалежників) не ставила питання про радянську форму влади у всій його широчині і не відмежовувалась цілком від парляментаризму. Навіть московські большевики, що стояли взагалі на радянській плятформі, все ж не одкидали можливости використання в соціялістичній революції парляментаризму (еволюція відношення цієї партії до Рос. Уст. Зборів).

Українська соціялістично-революційна демократія не мала в той час своєї комуністичної партії, не стояла теоретично на ґрунті радянської форми влади (практично цілком визнаючи цю форму). Так само і Українська Центральна Рада не стала одразу виразно на шлях соціялістичної революції і радянської форми влади, — але це не дає ще ніякої підстави твердити, що Центральна Рада ставила своєю метою творення „панської“ державности, охорону „привилеїв паразітарних, буржуазних кляс“ на Україні. В. Винниченко добре знає, що Центральна Рада була нічим иньшим, як відбитком клясової і революційної свідомости українських працюючих мас. Її соціяльно-економичні позиції, її революційна свідомість розвивались разом з розвитком такої ж свідомости в широких народних робітничо-селянських масах. Були моменти, коли Ц. Рада, а найбільше Ґен. Секретаріят, не встигали поспіти за тим розвитком, топтались на місці, але основний напрям політики Ц. Ради від цього не мінявся. Нерішуче, з ваганнями, але весь час Ц. Рада йшла вперед. Про це свідчить її робота і дальніщі Універсали.

Так в III Універсалі говориться вже ясніще про ту державність, до утворення якої йшла Ц. Рада. В Універсалі вже конкретно зазна-

чено низку соціяльно-економичних реформ (соціялізація землі, встановлення державно-робітничого контролю над продукцією, урегулювання праці і так далі), переведенням яких в життя Центральна Рада намірялась покласти перший камінь в будову української державности. Одночасно Ц. Рада робила тут ступінь наперед і в питанню про методи боротьби за ту державність та про її форми. Не відмовляючись від парляментаризму, Ц. Рада одночасно визнала доцільність істнування. поруч з демократичними орґанами, і клясових-революційних робітничо-селянських орґанізацій, заявивши в Універсалі про своє рішення притягти ці останні до державного будіництва — в формі співробітництва їх з демократичними орґанами місцевого самоврядування (III Універсал, 20 листопада н. ст. 1917 р.).

Нарешті, звернімось до IV Універсалу. Він являється ще одним ступнем наперед. Оголошуючи самостійність У. Н. Республики, Ц. Рада повідомляла одночасно про земельний закон, про націоналізацію лісів, вод і всіх підземних багацтв: про монополізацію залізничої, вугляної, шкуряної й иньших галузів промисловости; про контроль над банками, про націоналізацію головніщих галузів торговлі. Поруч з цим знову зустрічаємо в Універсалі підкреслення про необхідність притягнення до державної роботи рад робітничих, селянських і салдатських депутатів. Нагадаємо також про слова Універсалу, якими проклямувалась система всенароднього озброєння (замісць постійної, збудованої на буржуазний зразок армії), з метою — „щоб наше військо служило обороні робочого люду, а не забаганкам пануючих верств“ (IV Універсал — 22 січня н. ст. 1918 р).

Такою, в головних рисах, була позиція Центральної Ради в питаннях соціяльно-економичних і національно-політичних, таким був шлях розвитку її революційних змагань. Центральна Рада поволі, але в основі правильним шляхом, йшла до утворення державности, яку вона сама називає в кінцевих словах IV Універсалу „робітничо-селянською“ державністю.

Цей шлях не давався їй легко. Дрібна українська буржуазія вперто намагалася повести Ц. Раду своїм шляхом. Кожний ступінь вперед Ц. Рада робила після бурхливих дебатів, після великої внутрішньої боротьби з своєю дрібнобуржуазною, опортуністичною частиною. Та саме ця боротьба і являється цінним показчиком того, що Ц. Рада не була тою буржуазною установою, якою її хоче вважати В. Винниченко, що в ній самій були закладені зерна здорового, правдиво-революційного розвитку. Цих здорових зерен В. Винниченко не помітив через те, що приклав і до Ц. Ради свою загальну методу — самі ріжнородні чинники і явища зводити до одної купи, вивершеної одним з тих чинників. Він представляє її, як однородну, що до свого складу, установу; ототожнює її керуючу, правлячу частину — есефівсько-еслеківський бльок з усією Центральною Радою, з ріжними ґрупами її. Він замовчує той великої ваги факт, що політика Центр. Ради і політика Ґенерального Секретаріяту — були, властиво, дві ріжні політики; що в той час, як в Ц. Раді більшість була ро-

бітничо-селянська (а фракція у. с.-рев. самою численною і впливовою), в Ґенеральному Секретаріяті завше була або есефівсько-есдеківська, або непартійно-есефівсько-есдеківська більшість (а головною керуючою партією було праве опортуністичне крило у. с.-д.). Він затушковує той факт, що саме цією ріжницею в позиціях Центральної Ради і Ґенерального Секретаріяту пояснюється в великій мірі та млявість соціяльно-економичної політики Ц. Ради, на яку вказували і партія у. с.-д., і партія у. с.-р., і робітничі орґанізації, і селянська спілка — млявість, яка, в конечнім результаті, дійсно ослабила первісний тісний і щирий звязок Ц. Ради з народніми масами і підготовила ґрунт для „нечесної і ганебної" (як кваліфікує її сам В. Винниченко) аґітації московських большевиків проти українського відродження. Він замовчує також і той факт, що селянсько-робітнича частина Ц. Ради завше була незадоволена політикою есефівсько-есдеківського Ґенерального Секретаріяту і що під натиском цієї частини (а не добровільно) уступив з свого місця останній склад Ґенерального Секретаріяту.

Все це треба було В. Винниченкові затушкувати, щоб довести те, чого не було в дійсности — творення Ц. Радою „панської" державности, тотожність її політики, її режиму з гетьманщиною. Одначе, і сам В. Винниченко почуває хиткість цієї своєї позиції і старається підкріпити її заявою про те, що він судить і про Ц. Раду і про гетьманщину не на основі їхніх декляративних заяв, а „по фактичному станові річей", по конкретних наслідках їхньої політики. Та тут він грішить проти дійсности ще більше, ніж при характеристиці принціпової, ідеольоґичної позиції Ц. Ради. Він твердить, між иньшим, про те, що Ц. Рада, вернувшись з Житомира, відновила право власности на маєтки і що з'окрема поправкою до земельного закону „затвердила права власности на 30 десятин". Ні того, ні другого Ц. Рада не робила. В останні дні перед гетьманщиною йшли в Центр. Раді фракційни розмови про внесення поправок до земельного закону між иньшим в смислі встановлення конкретного цифрового розміру трудової норми, в межах якої, згідно закону, земля залишалась в користуванню бувших власників. Ціль такої поправки була слідуюча: заспокоїти селян-середняків, які, боячись, що земельні комітети встановлять дуже низьку трудову норму, почали хвилюватись і піддаватись впливові контрреволюційної поміщицької аґітації, направленої проти земельного закону Ц. Ради і самої Ц. Ради; поправка, визначаючи конкретно розмір трунової норми, мала вибити ґрунт з-під цієї аґітації. Ні про яке відновлення чи затвердження права власности ні на поміщицькі маєтки взагалі, ні на 30 десятин з'окрема, не було й мови. Але навіть і до вищезазначеної поправки не дійшло. Я памятаю те фракційне есерівське засідання в Ц. Раді, на якому дебатувалось зазначене питання. Памятаю і вислід тих дебатів, формулований М. С. Грушевським в словах: „Деякі товариші висловлюються за такі доповнення земельного закону, які можуть порушити його істотний зміст. Про такі доповнення чи поправки не може бути й мови. Те, що написане робучими руками нашого трудового селянства, повинно залишитись непорушним. Коли ми будемо не в силі перевести його в життя, то нехай краще зоста-

нється не здійсненим, але цілим, чистим, непокаліченим і незаплямованим одійде в історію."

Хіба цю позицію можна ототожнювати з відновленням права власности на маєтки чи з затвердженням права власности на 30 десятин?

І характерним являється як-раз те (коли вже говорити про наміри і настрої Центр. Ради і партії укр. соц.-рев. в той час), що саме тоді, коли велись в фракції с.-р. розмови про поправки до земельного закону, велися між впливовими членами тої-ж фракції розмови і на иньшу тему, на тему орґанізації в повітах революційних військових загонів для оружної боротьби з німецько-поміщицькою реакцією на Україні. В. Винниченко нічого не згадує про пляни військового міністерства (на чолі якого стояв с.-р. О. Жуковський) в звязку з цими розмовами, натомісць безоглядно розфарбовує Ц. Раду в самі темні кольори, заявляючи, що Ц. Рада йшла на всякі уступки буржуазії, запобігливо, виявляючи свою готовність „нести ій шлейф".

Так судить В. Винниченко „по фактичному станові річей" про земельну політику Ц. Ради і, між иньшим, про її в відношення до німецько-поміщицької контр-революції. Та підемо далі і застосуємо цю методу оцінки політики Ц. Ради по фактичних наслідках її до деяких иньших головніщих проявів суспільно-економичного життя на Україні підчас Ц. Ради.

Шо можна сказати про соціяльно-економичні відносини, про стан промисловости, народнього господарства? Поперед всього треба сказати, що в справі земельній дійсність далеко випередила Ц. Раду: поміщицьку землю забрали до своїх рук через земельні комітети раніще, ніж було видано земельний закон Ц. Радою. Центральна Рада тільки фіксувала своїм законом те, що вже було здійснено в життю. І це, власне, свідчить, що Ц. Рала не мала на меті і в дійсности не затримувала нормального розвитку клясової боротьби, не брала під свою охорону інтересів „кляси визискувачів". Безумовно, що не затримувала б Ц. Рада і боротьби пролетаріяту за націоналізацію фабрик, заводів, копалень, банків, коли б та боротьба була в той час реальним фактом. В дійсности ж того факту тоді ще не було. І Ц. Рада виступала в цій сфері з своїми власними проєктами (IV Універсал). Тим же часом всі фабрики й заводи були зачинені, метальова і камяновугільна промисловість була (ще війною, а потім першими місяцями революції) зруйнована. Для відновлення її треба було не днів і не місяців, а цілих років, великого напруження всіх творчих народніх сил, відповідної мирної обстановки. От же неясно, чим саме незадоволений В. Винниченко в цій области політикою Ц. Ради? Чи тим, що оголошена нею в IV Універсалі соціяльно-економична політика була невистарчаючою, опортуністичною? Як що цим, то при чому ж тут метод оцінки її політики „по фактичному станові річей"? Коли ж тим, що Центр. Рада не орґанізувала промисловости, не перевела наміченого нею проґраму в життя, то чого ж варто таке незадоволення? Хіба, примiром, московські большевики на Україні зробили за всі свої окупації хоч на один волосок більше, ніж Ц. Рада, в смислі фактичної

орґанізації народного господарства на Україні? Адже ж, коли взагалі судити про російських комуністів не по їх принціпових позиціях, не по їх „фразеольоґії“, а по реальних сьогодняшніх наслідках їхньої економичної політики, то хіба не можна було б закинути їм гірших обвинувачень, ніж які закидає В. Винниченко Ц. Раді?

Ще меньше говорить за буржуазність і контрреволюційність Ц. Ради „фактичний стан річей“ — за її часів — в сфері громадсько-політичній. Для ідентифікації режиму Центр. Ради з реакційним режимом гетьманщини В. Винниченко не має тут вже зовсім ніяких підстав і для того пускається в досить сумнівні, з точки погляду елементарних правил льоґики, міркування. Хід його думок тут такий. В клясовій державі (навіть пролєтарській) не може бути дійсних, однакових для всіх громадян політичних і громадянських свобід; в клясовій державі істнували, істнують і будуть істнувати свободи тільки для пануючої кляси, для тої, що держить державну владу в своїх руках. Большевики, Ц. Рада, і гетьманщина — всі ці режими не поширювали проголошених ними свобід на своїх противників. Отже дійсної свободи не було ні при одному з цих режимів. А коли так, чого ж варта демократичність Ц. Ради, тої самої, що „оголошуючи рівні свободи, в той же час обмежувала в цій свободі своїх противників“? — запитує В. Винниченко. Яка ріжниця між Ц. Радою і німецькими ґенералами, що розігнали Ц. Раду? (Стр. 27.—28. — III ч.)

Поминаючи вже те, не зовсім відповідаюче дійсности твердження В. Винниченка, що немов би Ц. Рада, так само як і гетьманщина та большевики, обмежувала в свободах своїх політичних противників (за часів Ц. Ради вільно виходила як чорносотенна, так і московська большевицька преса; утиски проти останньої і большевицьких орґанізацій почались тільки на передодні війни з Московщиною, коли ця преса і ті орґанізації зробились звичайними аґентами чужої, підготовляючоїся до війни з Україною держави), спинімось на вищенаведеній льоґичній схемі В. Винниченка. Адже, бувши цілком послідовним, він мусів би дійти до твердження, що й між совітським большевицьким режимом та гетьманщиною також немає ніякої ріжниці, що врешті всі три режими однакові — всі трое „рябое“ — контрреволюція, буржуазія, реакція!

З формального боку, з точки погляду здійснення принціпу однакової волі для всіх, названі три режими можна дійсно однести до одної ґрупи, до режиму клясових держав. Та яке значіння має ця формальна ознака для оцінки кожного з тих режимів, з точки погляду інтересів працюючих мас, інтересів революції? Адже ж для того, щоб довести ідентичність гетьманського режиму з режимом Центр. Ради, треба було В. Винниченкові довести вірність не вищенаведеної (давно вже доведеної і загально-відомої) формальної істини, а те, що і гетьманщина і Українська Народня Республика часів Ц. Ради були державами одної й тої ж самої суспільної верстви, що робітництво, селянство, салдати і соціялістичні (та почасти дрібнобуржуазні) партії, на які спиралась Укр. Центральна Рада, що це й були ті самі банкири, промисловці, торговці та поміщики — одним словом „протофісовці“, на яких сперлась

потім гетьманщина. Оце треба було довести, чи хоч одверто заявити. Инакше всі міркування В. Винниченка про клясову державу не допомагають йому, а тільки шкодять.

Та як би далеко не йшов В. Винниченко в обвинувачуванню Ц. Ради в буржуазности, він не зможе того довести, бо Ц. Рада спиралась в своїй діяльности на иньшу верству, ніж гетьманщина — на робітництво і трудове селянство і вела боротьбу з тою верствою, яка утворила гетьманщину — з поміщиками, банкирами, промисловцями і, навіть, з дрібною українською буржуазією, хоч ця остання й мала вплив на політику Ц. Ради.

Ця ріжниця в клясовій основі обох режимів вела до ріжниці і в дійсному, фактичному стані річей за часів Ц. Ради і гетьманщини в сфері політично-громадського життя.

Загальновідомим есть, що при Ц. Раді буржуазія фактично була позбавлена впливу на державне життя (отже тим самим політичних прав, хоч Ц. Рада й оповістила рівні для всіх громадянські політичні свободи). Її заступників не було в Ц. Раді (були одні кадети, та й ті вийшли з її складу, побачивши, що їм з Ц. Радою не по дорозі). Вона була на задвірках політичного життя.*) Вона не провела, здається, ні одного свого кандидата в Українські Установчі Збори. В той же час трудові верстви користувались найповнішими політичними свободами. Російські соц.-дем. большевики входили в склад Центральної Ради (хоч і не вели в ній активної політики) і розійшлись з Ц. Радою тільки на передодні війни з Московщиною (до чого ми вернемося пізніще). Ради робітничих, салдатських і селянських депутатів не тільки істнували безборонно, але, як ми вже згадували вище, з боку Ц. Ради робились заходи, щоб надати їм значіння державних орґанів. Не кажемо вже про ради селянських депутатів, всеукраїнські селянські, робітничі, салдатські з'їзди, які, власне, й утворили Ц. Раду, як орґан верховної влади У. Н. Р.

Отже, коли й говорити про „демократизм" Ц. Ради, то можна і слід закинути йому не те, що він був обмеженим, неповним, — що також робить В. Винниченко, — а як раз навпаки — те, що він був надто демократичним, надто толерантним до своїх супротивників, як з права, так потім, при війні з Московщиною, і з ліва.

Запитаємо ж тепер, чи був, в своїх фактичних проявах, гетьманський режим ідентичним з режимом Ц. Ради? Хто, крім В. Винниченка, в цілому світі відповість на це питання позитивно — „так, був"!? Хіба „фактичний стан річей" при гетьманщині не характеризувався страшними карними поміщицькими експедиціями на села? Хіба при ньому не була немилосердно знищена вся — без ріжниці партійних напрямків — робітниче-селянська преса? Хіба тюрми і німецькі

*) Між иньшим, щоб довести буржуазність Ц. Ради, В. Винниченко вказує на те, що навіть ґенер. Верховський (бувш. воєн. мін. при Керенському) просився на службу до Центр. Ради. Щаслива Ц. Рада, що не спало тоді на думку Брусілову та Поліванову й иньшим царським ґенералам та міністрам, що служать тепер в Сов. Росії, попроситись на службу до Центр. Ради! Що сказав би про ню тепер В. Винниченко, коли б вона була скористувалась їхньою працею?!

концентраційні лагері не були заповнені селянами, робітниками, тими самими, що були опорою, працьовниками і навіть членами Ц. Ради? Хіба замісць селянських, робітничих і салдатських з'їздів не наступила при гетьманщині низка иньших з'їздів — буржуазних, протофісовських? Хіба і справді В. Винниченко не бачить великої, незмірної ріжниці „в фактичному стані річей" між цими двома протилежними режимами — між режимом Ц. Ради і гетьманщини? А коли бачить, то для чого ототожнює, намагається всякими способами ототожнити їх? На це хай відповість сам В. Винниченко.

Коли б В. Винниченко був дійсно обективним, він, замісць шкідливого загального ототожнювання цих двох режимів (шкідливого, бо воно, не відповідаючи дійсности, затушковуючи дійсний характер важніщих подій української революції, затруднює справу правдивого усвідомлення українською демократією досвіду української революції), знайшов був би і освітлив дійсні хиби Ц. Ради, які були і які треба знати, на яких треба українському робітництву та селянству вчитись. Та, відрікшись від української революції, він вже не міг, не потрібував робити цього.

Великі заслуги Української Центральної Ради перед українською робітничо-селянською революцією (які полягають в першу чергу в тому, що Ц. Рада втягла в революцію, зробила активною в революційнім процесі цілу селянсько-трудову верству) зостались зовсім не поміченими В. Винниченком. Він їх не хотів помічати, заздалегідь маючи про все свою упереджену думку.

* * *

Тісно звязане з загальною характеристикою української революції (і з'окрема політики Центр. Ради) й питання про причини війни між Українською Народньою Республикою і Совітською Московщиною.

В. Винниченко складає всю вину за цю війну, особливо за початок її, виключно на українську революційну демократію. Спинившись на питанню про причини конфлікту між Ц. Радою і Сов. Нар Комісарів, що потяг за собою війну, і потім на характеристиці самої війни, В. Винниченко знаходить тільки одну причину — буржуазність Ц. Ради і одну формулу для війни — „війна Ц. Ради (а пізніще й Директорії) з власними народніми масами", а не з Московщиною.

Центральна Рада вела контрреволюційну, буржуазну політику, — читаємо у В. Винниченка, — „браталася" з реакційним каледінським Доном, боронила панування паразітарних, експльоатуючих кляс на Україні, кривдила свої ж таки українські робітничо-селянські маси, сама назвалась на війну з Совітською Росією, засудивши петроградське большевицьке повстання, і так далі і так далі (стр. 135. — II ч.). Отже, не тільки людські, але й божеські закони веліли большевикам виступити війною проти цієї контрреволюційної фортеці, усунути свого ворога, а разом з тим визволити з-під реакційно-буржуазного режиму Ц. Ради й українських селян та робітників, допомогти їм воювати з осоружною Ц. Радою. Щоб зовсім обілити в цій війні Московщину і очернити Ц. Раду, В. Винниченко підкреслює кілька разів „при-

знання“ Сов. Нар. Комісарів української державности, Української Народньої Республики і Центральної Ради, як верховної її влади. Совітська Росія, мовляв, з сил надривалась та кричала Ц. Раді, що вона визнає У. Н. Р. без жадних застережень і хоче тільки одного — миру з нею, а буржуазна Центр. Рада напоставилась воювати та й годі — і з ким воювати — з власними робітниками і селянами.

Спинімось трохи на арґументації В. Винниченка і, поперед всього, на національно-політичному моменті, який відограв головну ролю в війні України з Московщиною і який цілком затушковується В. Винниченком. Сам В. Винниченко пізніще, коли він вже забув і про Центральну Раду і про вказані ним причини війни та її характер та зосередив всю свою увагу на окупаційній політиці московських большевиків на Україні, — так характеризує ту політику і значіння її для українського національно-політичного відродження:

„Вся вона (національна політика московських большевиків на Україні) явно і недвозначно велася в напрямі знищення перш за все національної української державности (якого б не було змісту) й удруге — національної української культури.“

„В першому напрямі було взято тактику роздроблення всієї національно-етноґрафичної території на окремі области, які називалися „федеративними совітськими республиками.“ Національний принціп державности для України відкидався цілком рішуче й отверто. Большевицька преса навіть того не ховала й заявляла, що формування цих окремих федеративних республик засновувалося ніяким способом не на національних принціпах, а на економичних . . . Таким робом, ідея української державности цим поділом нищилась, затиралась зовсім . . .“

„Що ж до національно-української культури, то тут було ще меньше церемоній: її всю було підведено під катеґорію контрреволюційної і нищилось без усякого милосердя. Пресу заборонено, українські друкарні конфісковано, книгарні зачинено, школи припинено, а за українську мову хапано і давано як не до розстрілу, то під небезпечне підозріння в контрреволюції.“ (Стр. 269.—271. — II ч.)

А коли московські большевики несли на Україну такі злочинні, з точки погляду соціяліста і інтересів української революції, річи, як знищення не тільки української національної державности, якого б то не було змісту, але й душі українського народу — його національної культури — мови, книжки, ґазети, — то невже це не відограло і не могло відограти своєї ролі в війні України з Совітською Росією? Невже цього одного — тільки цього — не досить було для того, щоб прийняти ту війну, щоб піти на неї? Хіба це не відогравало в причинах конфлікту незмірно більшої ролі, ніж роздута большевиками „підтримка Ц. Радою контрреволюційного Дону“?

В. Винниченко, видно, сам передчував можливість таких запитань і через це, давши страшний малюнок московської червоної політики на Вкраїні, поспішив зменьшити враження від нього увагою, що, мовляв, у всій цій політиці багацько винні і ми сами — українська демократія, винні тим, що спровокували перед московськими большевиками

українську ідею, „одягши її в ліберально-буржуазну одежу, поклавши на неї печать ворожости до соціяльної революції“. Бідні московські політики! Вони думали, що на Україні немає зовсім охочих вдягтись в ліберально-буржуазну одежу, що там зовсім немає елементів, ворожих соціялістичній революції, що на Україні всі — московські большевики. Яке ж було їхне розчарування, як вони повинні були гірко помститись, коли дійсність не справдила їхніх надій! Як вони просто мусіли після цього не визнавати української державности, якого б не було змісту, хоч би й соціялістичної радянської республики! Як вони мусіли розстрілювати за українську мову, хоч би тою мовою говорив і робітник та селянин!

Нема чого говорити, що таке оправдання большевицької політики на Україні являється абсурдним. Його одкинуть навіть сами большевики, хоч В. Винниченко й висунув його на їхню користь. Воно являється наївним, бо всім відомо, що політика кляс (а через них і держав, в тому числі й Сов. Росії) будується не на настроях, а на цілком реальних, в першу чергу шкурних, економичних інтересах.

Тим, чим московські большевики виявили себе на Україні, були вони й раніш, до війни з Укр. Нар. Республикою. Їхні проекти про утворення окремих „федеративних советських республик“ (що в корінї нищили саму ідею української державности), виникли не після війни з Укр. Нар. Респ. і не в наслідок цієї війни, а далеко раніще, і являлися цілком консеквентним висновком з їхнього державницько-комуністичного, централістичного, затроєного московським національним шовінізмом світогляду, побудованого знов же на реальних, економичних інтересах Московщини. Їхня ворожість до української культури істнувала також раніще, ніж повстала У. Н. Р., і випливала вона з того ж самого джерела, що й ворожість до ідеї українськоі державности, підсилена фактичними необзнайомленням з українською дійснистю.

Про все це знала українська революційна демократія. Про всі ті страхіття, які принесли потім московські большевики на Україну, знала наперед Ц. Рада, і через те так неймовірно ставилась до голословних, порожніх заяв Ради Нар. Комісарів про визнання Сов. Росією Укр. Нар. Республики, через те так непокоїлась тими конкретними умовами-вимогами, якими уквітчували раз-у-раз свої заяви-ноти про визнання У. Н. Р. московскі большевики. Через це, а не через свої „симпатії“ до Дону, через це, а не через свою „буржуазність“ примушена була Ц. Рада прийняти навязану їй большевиками війну з Совіт. Росією. Знає це все і В. Винниченко, який (будучи в той час Головою Ґенерального Секретаріяту) благословляв українських робітників і селян на оборону української державности та української культури!

Не можна, звичайно, зовсім відкидати і соціяльно-економичного моменту в війні Центр. Ради з Радою Нар. Комісарів. Ріжниця соціяльно-економичних позицій урядів Сов. Росії і У. Н. Республики відограла свою ролю хоч би вже тим, що затрудняла ведення переговорів про мирну ліквідацію конфлікту на самім початку війни. Але цей момент був не єдиним і не мав в дійсности того рішаючого значіння,

яке приписує йому В. Винниченко. Те, що Центр. Рада висловилась, на самім початку робітниче-селянської революції на Московщині, проти большевицького повстання в Петрограді і чому В. Винниченко надає особливо великого значіння, не скільки не міняє сути річи. Поперше, Ц. Рада висловилась проти перевороту лише остільки, оскільки він мав характер захоплення влади самою тільки партією (большевиків), а не всіми працюючими верствами. Це знайшло своє місце і в резолюції, в якій сказано: „Визнаючи, що влада в державі, як і в кожнім окремім краю, повинна перейти до рук всієї революційної демократії, уважаючи недопустимим перехід всієї влади виключно до рук рад робітничих і салдатських депутатів, котрі являються тільки частиною орґанізованої революційної демократії, Українська Ц. Рада через це висловлюється проти повстання в Петрограді.“ По-друге — резолюція ця мала на увазі не стільки події на Московщині, скільки можливість поширення їх (в формі диктатури московської партії большевиків) на Україну, де усунення селянства від влади і перехід її виключно до рук рад робітничих і салдатських депутатів (в той час, як на Україні стояли великоруські залоги і ради салд. деп. були майже всі великоруськими) значило не більше не менше, як страту всіх, не тільки національно-державних, але й національно-культурних позицій, завойованих українською демократією за час революції. Знов же, не можна поминути мовчанкою (як це робить В. Винниченко) і тої, важної на цім місці обставини, що наведена резолюція, з її цілком умовним „проти“, була прийнята під великим натиском неукраїнської демократії — рос. соц.-дем. меньшевиків, рос. соц.-рев. та „бунда“, — які вимагали рішучого осуду (а не умовного „проти“) петроградського повстання й добивались активних заходів з боку Ц. Ради проти большевицького уряду. Українська соціялістична демократія голосувала за цю резолюцію неохоче, і не хто иньший, як орґан украін. с.-д. партії „Робітнича Газета“, назвала її „вимученою“ (меньшостями в української демократії) резолюцією.*)

Дійсне відношення Ц. Ради до робітниче-селянської революції на Московщині було формуловано III Всеукр. Військовим З'їздом, що відбувався в Київі саме в дні жовтневих подій в Петрограді (2 до 12 листопада н. ст. 1917 р.). Цей з'їзд, як відомо, виніс з приводу петроградського повстання слідуючу постанову (про яку також не згадує В. Винниченко):

„Заслухавши доклад про виступ большевиків у Петрограді і про звязані з ним події на Україні і стоячи на принціпі, що власть має перейти до всієї революційної демократії, єдиним представником якої на Україні єсть Центральна Рада, — Третій Всеукр. Військ. З'їзд постановив: боротися з домаганнями большевиків передати владу на Україні до совітів робітничих та салдатських депутатів.

*) Через що укр. демократія піддалась тут впливові неукраїнської, ясно: в цей спосіб рятувався єдиний демократичний фронт на Україні, який в той час був особливо необхідним (в Київі були тоді „ударники“ Керенського, козаки, юнкери, які хотіли ліквідувати Ц. Раду).

Що ж торкається подій по-за межами України, то З'їзд вважає що центральна коаліційна влада, в складі якої мають силу буржуазні елементи, не може вважатись виразницею волі і заступницею інтересів трудової демократії, а через те виступ большевиків З'їзд не може лічити вчинком антидемократичним і вживе всіх заходів, щоб війська з України, а також українські військові одиниці з фронту й тилу не посилались для боротьби з представниками інтересів трудового народу."

Отже не підлягає ніякому сумнівові, що Ц. Рада не мала на увазі виступати проти Ради Нар. Комісарів, не хотіла війни з Московщиною і була присилувана до неї самими ж московськими большевиками, їхнім бажанням поширити, не рахуючись з волею українських працюючих мас, свою владу з Петрограду на Україну.

Звідси і з тої конкретної обстановки, яка тоді була в Росії і на Вкраїні, випливав вже і самий характер війни. Твердження В. Винниченка, що Ц. Рада в сути річи воювала не з Московщиною, а з „власними народними масами", не відповідає дійсности (інтересно, до яких „народніх мас" зачисляє тоді В. Винниченко українських селян-повстанців, що от вже три роки воюють з московськими большевиками? за кого вважає українські села, що, окопавшись, не пускають до себе московських комуністів?) Центральна Рада воювала не з власними народніми масами, а з московськими совітськими військами під командою жандарма Муравйова. Не даремно ж останній, захопивши Київ в 1917 р., похвалявся, що він приніс на Україну волю „з півночи, на вістрях баґнетів".

В. Винниченко тенденційно, однобоко представляє дійсність, коли пише, що українські „полки імени ріжних гетьманів, які спочатку так свідомо*), так струнко, так рішуче вступали в столицю України для оборони і захисту Ц. Ради", потім, переконавшись в буржуазности Ц Ради, „повертали разом з большевиками свої українські баґнети проти нас" (тоб-то проти Укр. Центр. Ради) — (стр. 156-II ч.), що українські війська, не маючи бажання битись з військами Совітської Росії. в той же час виявляли „охоту битись проти Донців, каледінців".

Всі ті „полки імени ріжних гетьманів" дійсно не піддержали Укр. Ц. Ради так, як могли б піддержати при иньших обставинах. Вони дійсно не стали до рішучої боротьби з московськими большевиками, але ж вони так само не пішли битись і проти каледінців, не повернули своїх баґнетів і проти Ц. Ради. Вони вибрали „найкраще" з усіх цих можливостей, — „лускання насіння та продаж цигарок на

---

*) В. Винниченко за всяку ціну намагається довести високу соціяльно-клясову свідомість українського селянства, робітництва та салдатів (в той час), довести, що це були свідомі „большевики". Він не помічає при цьому навіть таких річей, про які сам же пише, а саме, що більшість укр. полків називалась тоді іменами ріжних укр. гетьманів що, коли й говорило за якусь свідомість народніх мас, то швидче за національну, а не за соціялістичну.

базарі“, як підмітив був це і назвав в свій час сам же В. Винниченко. Вони „обявили нейтралітет“ в боротьбі між Центр. Радою і Радою Н. Комісарів.

Цим ми не хочемо скласти вину за події на українські трудові маси, так само як не хочемо обвинуватити їх в цілковитій несвідомости. Маси дійсно були у всіх тих крівавих подіях „не винні“, як каже В. Винниченко. Для „нейтралітету“ вони мали серіозні підстави, але не ті, па які вказує В. Винниченко — не буржуазність Ц. Ради і не свою високу клясово-революційну, большевицьку свідомість. Три роки тяжкої війни на фронті — ось була головніща і найсеріозніща причина і підстава для „нейтралітету.“ Народні маси прагнули миру, вони не могли так легко прийняти нової, такої незвичайної війни з Росією, в той час, як тяглась на фронті стара війна з Німцями. Національне почуття щось говорило їм за цю війну, але віки спільного співжиття з Московщиною, недавня спільна боротьба з спільним „ворогом-Німцем“ (отой славнозвісний „один котьолок“, з якого всі їли разом на фронті) і гасла повного соціяльно-економичного визволення. з якими йшли большевики на Україну, нейтралізували вплив цього почуття, параліжували волю до боротьби.

Соціяльно-економичний момент, як ми вже сказали вище, відіграв також ролю в війні України з Московщиною, але роля та була більш пасивного характеру. І Центральна Рада „говорила“ добре, і московські большевики обіцяли „золоті гори“. Отже не було ніякої рації ні битись з Ц. Радою, ні виступати проти московських большевиків. Можна було почекати, подивитись, що з того вийде. І український салдат в своїй масі „оголосив нейтралітет“ — „пацав ногами, лежачи в казармі“, в той час як на вулицях Київа (й иньших міст) йшли кріваві бійки.

По-за цими „нейтралітетчиками“ стояли — з одного боку українська інтеліґентська молодь, свідоміщі робітникі та селяне, які взяли на свої плечі тягар війни, і з другого боку — забитий, темний робітник та селянин, розаґітований московськими большевиками, який лаяв Центр. Раду і в озлобленню готовий був повернути проти неї свій баґнет.

Ми не маємо точних статистичних відомостей про числову величину кожної з цих трьох ґруп — „трьох чинників української революції“. Та це й не має тут рішаючого значіння. Важна не чисельна величина тої чи иньшої ґрупи, а її духовна суть — революційно-клясовий характер та свідомість. І от, з цієї точки погляду, третя ґрупа, на якій найбільше базується В. Винниченко в своїх обвинуваченнях Ц. Ради, стоїть найнижче. Ця ґрупа, коли й воювала з Ц. Радою, то не через свою високу свідомість, не через критичне відношення і незадоволення політикою Ц. Ради. Ні! Ця частина, в своїй масі, підпирала московських большевиків через те, що вони „нечесно, — як каже сам В. Винниченко, — скористувались її темнотою та несвідомістю“ (стр. 267.-II ч.), через те, що повірила їхнім брехням, що немов би в Центральній Раді сидять буржуї, що Ґенеральний Секретаріят зветься Ґенеральним через те, що в ньому сидять ґенерали, і так далі.

Тут, в темноті й несвідомости народніх мас, а не консервативній політиці Ц. Ради, головним чином, треба шукати пояснення того незадоволення Центральною Радою, яке було поширене серед певної частини українських працюючих верств.

Зрештою, дальший розвиток подій, друга війна Сов. Росії з Укр. Нар. Республикою за часів Директорії, збройні виступи проти московских большевиків на Україні української комуністичної партії, робітництва і трудового селянства (не кажучи вж про куркулів), довели виразно і твердо, що причини війни України з Московщиною лежать зовсім не там, де їх шукає В. Винниченко, і сама війна має не той характер („війни з народніми масами"), якого він хоче їй надати.*)

Характеризуючи політику московських большевиків на Україні підчас другої окупації ними України (стр. 301.—348.-III ч.), В. Винниченко наблизився був знову до правдивого розуміння подій, але не поборов свого упередженого відношення до української революції, яке наказувало йому робити — не висновки на підставі фактів, а ці останні підганяти під наперед зроблений висновок-переконання.

* * *

Не можемо не торкнутись тут хоч побіжно ще одного важного питання, майже зовсім незачепленого і цілком неосвітленого В. Винниченком. Маємо на увазі боротьбу української соціялістично-революційної демократії з українською дрібною буржуазією. В. Винниченко, хоч і говорить майже на кожній сторінці свого твору про дрібну українську буржуазію, хоч і характеризує всю українську революцію, як дрібнобуржуазну, проте не освітлив а ні дійсної ролі дрібної буржуазії в українській революції, а ні згаданої вище боротьби між двома українськими верствами — дрібною буржуазією і робітництвом та трудовим селянством.

В. Винниченко не бачить клясових суперечностей між українською дрібною буржуазією — заможним, куркулівським селянством, міщанством, чиновництвом, здеклясованою інтеліґенцію, — ідеольоґічними виразниками і політичними заступниками якої виступали в революції партії хліборобів-власників, хліборобів-демократів, самостійників-„соціялістів", „соціялістів"-„федералістів", народніх-республиканців, національних-демократів (в Галичині), — і українською соціялістично-революційною демократією, заступленою в революції спочатку тільки двома партіями — укр. с.-р. та укр. соц.-дем., а пізніще — ще двома новими, виділеними з перших — укр. соц.-рев. боротьбистами і укр. комуністичною партією. Не бачить він і тої боротьби, яка відбувалась весь час між цими двома клясами, не зважаючи на моменти їх спільних виступів проти окупаційних московських плянів. Подібно до того, як на самім початку революції В. Винниченко дуже охоче твердив, що „в нас не-

*) Коли й можна говорити про війну з власними народніми масами, то тільки за часів Директорії, коли народилась і виявила себе у всій мерзости „отаманщина". Та й то це була війна не стільки з українською владою-Правительством, скільки з військовим свавіллям, з реакційним отаманським режимом.

має буржуазії, що всі ми — українська нація — нація робітників і селян“, те саме твердить він тепер в своєму „Відродженню нації“, не помічаючи того, що згадане твердження давно вже не відповідає фактичному станові річей, дійсній клясовій структурі на Україні. Так, у нас не має великої національної української буржуазії, але в нас є, може сильніща, ніж де инде, дрібна українська буржуазія. До революції вона не виявляла себе, як активний політичний чинник, і це, до певної міри, давало підставу для твердження, що в нас немає буржуазії, що всі ми — чисті демократи і природні революціонери. Та в процесі революції (і особливо боротьби з московською окупаційною політикою) українська дрібна буржуазія виросла, усвідомила себе, як кляса, з пасивної, етноґрафично-української маси перетворилась в активну, національно-свідому діючу силу, що мала свою власну політичну і соціяльно-економичну позицію в революційній боротьбі. Ця позиція її не була і не могла бути ідентичною з позицією соціялістично-революційної демократії. Ідеал робітниче-селянської державности був і є для неї чужий і ворожий, незалежно від того, хто — російські большевики чи українські робітниче-селянські партії виступають в обороні цього ідеалу. А це цілком природно вело до боротьби між дрібною українською буржуазією і соціялістично-революційною українською демократією.

Боротьба ця в процесі революції ніколи не припинялась, хоч в ріжні моменти її й набірала ріжних форм та не однакової інтенсивности. Ще в перші місяці революції, за часів Ц. Ради, революційна демократія не раз робила спроби рішуче порвати з дрібною буржуазією. Але обставини боротьби за національно-політичне визволення українського народу не сприяли цьому. Єдиний протиукраїнський фронт (що починався від Шульгина з Савенком і кінчався большевиками) викликав подібне явище і в українському таборі — єдиний національний фронт, де поруч з майбутніми українськими комуністами працювали рамя в рамя реакціонери й гетьманці.

Та подібно до того, як в протиукраїнському фронті складові частини його, збігаючись до купи в боротьбі проти українського відродження, в той же час вели завзяту боротьбу і між собою на соціяльно-економичному ґрунті, так було і на українському боці. Спільна боротьба проти московського україножерства, а після проти окупаційних військ Сов. Росії, не усовувала взаємної клясової боротьби між українською дрібною буржуазією і революційною демократією.

В самій Ц. Раді було кілька дуже бурхливих моментів з цієї боротьби. Ми не будемо перелічувати їх тут. Вкажемо тільки на кризу есефівсько-есдеківського Ґенер. Секретаріяту, яка виникла після ухвали Центр. Радою IV Універсалу і являлась прямим наслідком тої боротьби (В. Винниченко малює цей момент в якомусь жартовливому тоні — стр. 244—II ч.*), а також на похід, який підняли проти

*) Замісць з'ясування сути кризи, В. Винниченко затушковує її такими увагами, як — „есери хотіли почати своє державне провідництво з нової назви — міністрів, а соц.-дем. перехитрили їх — залишились на скілька день в кабінеті і тим розбили пляни есерів“.

Центр. Ради хлібороби-власники, хлібороби-державники, есефи та самостійники на передодні гетьманщини. Пізніще, при Директорії, боротьба між українською революційною-демократією і дрібною буржуазією набрала ще більш гострих форм. В окремій статті („українська дрібна буржуазія в українській революції“ *) ми вказали на головніщі збройні виступи дрібної буржуазії проти революційної демократії. Через це не будемо повторювати їх тут. Підкреслимо тільки, що основними і центральними питаннями, біля яких йшла весь час боротьба, були: 1) питання про радянську форму влади, чи, як воно формулювано українською революційною демократією, — питання про трудовий принціп (головним оборонцем якого явилась укр. партія соц.-революціонерів), і 2) справа миру з Совітською Росією. Бачучи, що здійснення трудового принціпу і заключення миру з Сов. Росією можуть скріпити позиції революційної демократії, українська дрібна буржуазія не спинялась ні перед чим, щоб не допустити до того миру, шукаючи собі спільників для здійснення своїх гетьманських ідеалів в Антанти, Польщі, Денікіна і поборюючи збройно українську трудову революційну демократію.

Між тим, цей важний момент в українській революції зовсім затушкований у „Відр. Нації“ В. Винниченка. Про заходи, які робились українською партією соц.-рев. (почасти і с.-д.) для заключення миру з Сов. Росією, В. Винниченко зовсім мовчить. Про боротьбу ж за трудовий принціп згадує тільки постільки, поскільки сам він — В. Винниченко — брав участь в тій боротьбі. В результаті такого відношення до фактів від української революції знов-таки залишається у В. Винниченка дійсно тільки одна „хуторянщина“. „малоросійщина“ та „отаманщина“. Складні процеси, ріжні суспільні сили, темні й світлі сторони української революції — все це пірнуло у нього в болоті міщанства та дрібнобуржуазности.

Та ніхто не може сумніватися в тому, що українська революція не була в дійсности а ні „хуторянщиною“, а ні „малоросійщиною“, а ні „отаманщиною“. Було б зайвим доводити отже, що зміст її не вичерпується болотом міщанства і дрібнобуржуазности. Вона безумовно була і є великою, трагічною боротьбою українського селянина та робітника за кращі ідеали працюючих всього світу — за повне соціяльно-економичне і національне визволення пригноблених та визискуваних. І зміст її глибший, ніж якого надає їй В. Винниченко; вона ховає в собі такі перлини дороговказів, які варті уваги не тільки української, але й міжнародньої демократії — в її боротьбі за великі ідеали, досягнення яких ставила своєю метою й українська революція.

І кінчає В. Винниченко своє „Відродження Нації“ бадьорими словами:

„Три роки революції, три роки науки вогнем і мечем викували в українських працюючих мас міцну зброю і соціяльної, і національної свідомости. Які б ще фази цієї доби не були попереду, українська трудова нація цієї своєї, загартованої в стражданнях зброї не випустить.

*) „Борітеся-Поборете“, ч. 4.

І раніще чи пізніще — та українська державність, яка властива природі нашої робітничої нації, державність, яка має, як держава, як орґан клясового примусу й утиску, зникнути й перетворитися в громаду працюючих соціяльно-рівних, творчих і вільних людей, — неминуче мусить бути і б у д е."

До цих слів, до цієї гарячої віри і твердого переконання в перемозі у к р а ї н с ь к о ї т р у д о в о ї н а ц і ї повинен приєднатись кожний безсторонній, обєктивний дослідувач трьохлітньої боротьби українських працюючих мас. За одним тільки слід пожалувати, що ці кінцеві слова В. Винниченка зовсім не випливають з його розуміння, характеристики й оцінки української революції, як вони одбились у „Відродженню Нації".

Той, хто прочитає „Відродження Нації" і буде судити про українську революцію і майбутнє української трудової нації тільки по цьому творові В. Винниченка, ніколи не пройметься твердою вірою в конечність перемоги, в великі творчі сили українського робітника і селянина Він швидче знайде там потвердження відомих, поширюваних численними ворогами української т р у д о в о ї н а ц і ї, тверджень, що українська нація коли й істнує, то швидче, як етноґрафична, темна, несвідома народня маса, не здатна до самостійного, свідомого соціяльно-політичного життя, хоч би і в формі робітничо-селянської державности. Він знайде там потвердження заяв московських буржуазних і демократичних політиків, що ніякої української самостійної політичної думки не істнує, що українські соціялістичні партії — всі без ріжниці — одно непорозуміння, властиво ніякі партії, за якими працюючі маси України не йшли і ніколи не підуть. Український робітник і селянин також мало знайде у „Відродженню Нації" В. Винниченка здорової поживи, що допомогла б йому усвідомити свою дійсну силу і підтримала віру в конечну перемогу працюючих мас України в боротьбі за українську робітниче-селянську державність. Українська революція, після „Відродження Нації" В. Винниченка, залишає після себе швидче гнітюче, тяжке враження, якого не можуть розвіяти а ні заяви В. Винниченка, що „маси не винні", а ні бадьорі рядки, якими закінчує він свою працю.

Та власне цими останніми рядками В. Винниченко сам зробив оцінку свого „Відродження Нації", своєї основної позиції в розумінню української революції: бо поскільки його кінцевий висновок не випливає з попереднього трьохтомного викладу, постільки той виклад, основна позиція його, є хибною й „лицеприятною".*)

В. Винниченко зробив провину перед українською революцію, тенденційно змалювавши її темними і тільки темними фарбами.

---

*) Ми зовсім не торкаємось тут численних техничного характеру хиб „Відродження Нації". З них найголовніщою являється нерівний виклад в розумінню неоднаково уважного відношення і освітлення ріжних моментів української революції. Так, ті моменти революції і події, в яких автор сам брав участь (часи до облоги Київа московськими військами, повстання проти Гетьманщини і перебування Директорії в Київі), освітлені більш-меньш повно, часом з найбільшими подробицями, иньші ж моменти, коли В. Винниченко стояв осторонь (житомирський період Ц Ради, часи Директорії після виходу з Київа, боротьба у. п. со-

Факти та документи.

Становище на Україні.

(Зі слів представника Рад. України на мирових переговорах у Ризі, секретаря рос.-укр. делеґації тов. Д. Мануїльського, і члена бувшого галицького революційного правительства тов. М. Барана.)

Питання державного буття (самостійности і т. п). Україна, як відомо, є самостійною радянською республикою в федерат. союзі з Російською Сов. Республикою. Її теріторіяльними границями є її етноґрафічні границі, то-б-то ціла теріторія, заселена українським народом (тепер, на жаль, за виключенням так Сх. Галичини, як і частини Волині та Холмщини, що відійшли до Польщі), становить одну Укр. Соц. Республику. Колишніх суперечок поміж самими комуністами (большевиками), що до її теріторіяльних меж, більше не істнує. Так звана „катеринославська точка погляду", після котрої заселений переважно Українцями Донецький Басен (найбільш промислова частина України) мав би бути прилучений до Рос. С. С. Ф. Республики або творити осібну республику, ця точка погляду остаточно ліквідована. Етноґрафічний принціп в установленню державних меж України запанував непереможно так, що напр. навіть частину Криму, здобуту було червоними військами, було прилучено до Укр. Рад. Республики.

Само собою, що якихось кордонів в буржуазному розумінні цього слова, між Укр. Республикою, а російською, не істнує. Вони мають не політичний, тільки адміністративний характер. Між иньшим інтересна деталь: коли делеґати 2. конґресу 3. Інтернаціоналу їхали на Україну, на границі між Україною а Росією, понад залізничим тором, розіпяли були червоний прапор з написом „Українська Радянська Соціялістична Республика" — потяг з делеґатами перетяв цей прапор на знак того, що комунізм перетинає всі кордони, сотворені старим ладом.

Українська Радянська Соціялістична Республика має такі цілком самостійні народні комісаріяти: внутрішних справ, закордонних справ, земельних справ, продовольчих (харчових) справ, робітничої і селянської інспекції, соціяльного обезпечення, народного здоровля, освіти. Відповідні народні комісари складають раду нар. комісарів Укр. Р. С. Респ., котра є вищою виконавчою владою на Україні. Народні комі-

---

ціялістів-революціонерів за трудові ради і багато иньшого) освітлені дуже поверхово, зачеплені побіжно, часом з переплутанням дат подій. До техничних хиб книжки треба однести також і вміщення в тексті багатьох важних документів (в тому числі і деяких Універсалів Ц. Ради) в перекладі на українську мову з перекладів їх на російську з української, без зазначення цього, що може внести тільки непорозуміння. Нарешті, кидається у вічі цілковита відсутність яких-будь матеріялів про позитивну діяльність радянського українського уряду. Залишається враження, що Радянським Урядом так-таки нічого й не було зроблено для української робітничо-селянської державности і, навіть більше — що той уряд ніякого відношення по сути і не мав до української революції (крім неґативного як фіктивний уряд-окупант).

саріяти: військових справ, комунікації, фінансів, праці, почт і телеґрафів і вища рада народнього господарства (Совнархоз) є спільними для обох республик, однак кождий з цих комісаріятів (крім військового) має на Україні своїх уповноважених. Ці уповноважені, так само як і комісари, мають свої адміністративні апарати і входять в склад ширшої ради нар. комісарів України. Замість уповноваженого військового комісаріяту при раді нар. комісарів України є військовий виділ, підпорядкований військовій революційній раді (Рев. Воен. Совет.) цілої федерації.

Звичайно, відносини поміж укр. комісаріятами і уповноваженими спільних комісаріятів з одного боку, а центром (Москвою) з другого, ще не викристалізувалися цілком. Бувають ще випадки, коли центр (чи будемо розуміти під словом „центр" — ідейний центр — котрим, до речі, Москва ще довго буде не тільки для України, але для цілого міжнароднього пролетаріяту, — чи центр адміністраційний супроти обєднаних галузів управління), коли цей центр звертається безпосередньо на місця, минаючи відповідні укр. комісаріяти чи уповноважених. Але такі випадки трапляються все рідше в міру того, як поступає наперед орґанізація життя на Україні. В кождім разі всі більше чи меньше відповідальні виступи центру чи його поодиноких представників на Україні відбуваються тепер завсіди тільки за порозумінням і при співучасти Ради Народніх Комісарів України. Нехтуванню особливими умовами життя на Україні — чи то політичної, чи то економічної, чи то головно національної природи, охрещеному В. І. Леніним іменем „русопетства", котре ще часами зустрічається з боку меньше відповідальних представників совітської влади, укр. радянське правительство виповіло рішучу війну і вважає таких людей, після слів т. Раковського на останньому всеукр. з'їзді Рад, контрреволюціонерами, котрим місце в „чрезвичайці", а не в рядах комуністів.

Взагалі ж свідомість необхідности пристосувати свою комуністичну роботу до місцевих умов, свідомість необхідности істнування в цьому переходовому моменті особливих форм державної орґанізації на Україні засіла так глибоко в голови навіть російських комуністів, що всякі балачки укр. буржуазних кол про стремління комуністів перевести цілковиту нівеляцію на просторах цілої Совітської Федерації є нічим иньшим, як плодом їхньої наляканої фантазії або цілковитим нерозумінням тих цілком нових форм взаємовідносин, що встановлюються по-між робітничо-селянськими державами, або просто свідомою брехнею.

О р ґ а н і з а ц і я е к о н о м і ч н о г о ж и т т я. Управління господарчим життям, як сказано, обєднане на цілій території Совітської Федерації. Однак це зовсім не значить, як то хотять представити деякі українські ґрупи, ба навіть де-які українські „комуністи", ніби-то цілу економічну справу „збюрократизовано", ніби-то централізація економічного життя полягає в тому, що всім заряджує „Москва", ніби то без її дозволу не можна ступити кроку. Таке представлення справи в кращому разі свідчить про поверховність п. п. обсерваторів, про цілковиту нездатність зрозуміти те, що є в дійсности, в гіршому — про навмисне перекручування цієї дійсности. Централізація еконо-

мічного життя полягає перш за все і головним чином в тому, щоби на місце анархичного капіталістичного господарства поставити орґанізовану націоналізовану продукцію, котра розвивалася б раціонально після загального пляну і то не тільки в національному, але й в інтернаціональному масштабі. Як це перевести — чи шляхом цілковитої централізації, чи централізації слабшої, чи шляхом комбінування централізації і децентралізації, меньшої чи більшої самостійности поодиноких частин одного цілого господарчого орґанізму — все це — питання другорядні. Часто важко вирішити їх з гори, і лише досвід життя дає провідні нитки для їх розвязання. Що цей досвід уміють дуже добре узгляднювати і російські комуністи, ми можемо побачити з резолюцій хоч би останнього IX. Конґресу Рос. Ком. Партії. В одній з них говориться, між иньшим, таке: (досі в Совітській Росії) „промисловість було орґанізовано в ряд могутніх вертикальних обєднань (державних тростів), економічно відокремлених одно від другого і звязаних тільки в своїй вершині через вищу Раду Народнього Господарства (Совнархоз)". „Тимчасом, при величезних просторах держави, при скрайній неозначености і мінливости основних чинників продукції, при зруйнованні транспорту і т. д. методи централізму, котрі були результатом першої епохи вивласнення буржуазної індустрії і неминуче вели до ізоляції підприємств на місцях (в містах, ґуберніях, округах, краях), мали наслідком ті нечувані форми проволікання, котрі завдали нашому господарству непоправної шкоди." „Орґанізаційне завдання полягає в тому, щоби поруч захования і дальшого розвитку вертикального централізму по лінії головного управління комбінувати його з горізонтальним підпорядкованням підприємств по лінії господарчих округів"...., то-б-то з горізонтальним обєднанням по господарчим округам. Відповідно до цього слідуюча резолюція (VII) говорить про краєві господарчі орґани: „для великих, віддалених від центру країв, котрі відзначаються своєрідністю господарчих відносин, вважає Конґрес за конче потрібне утворити для найблизчого періоду сильні і компетентні господарчі краєві орґани, котрі складали ся б з представників відповідних централів. Ці краєві орґани... повинні мати як найдалі йдучі повновластя в сфері безпосереднього керовництва місцевим господарчим життям, щоби.... на підставі затвердженого центром пляну переводити всі заходи...., котрі вимагаються обставинами"....

Отже звідци ясно видно, що таке централізація господарчого життя в розумінні комуністів: це перш за все загальний господарчий плян, способи ж його переведення зовсім не виключають як найбільшої децентралізації, самостійности відповідних поодиноких орґанів.

Для совітської влади на разі цей загальний господарчий плян носить по-декуди тимчасовий характер, пристосований до потреб сьогоднішнього дня, а не більш тревалого періоду. Це цілком зрозуміло, й инакше не може бути в умовах безнастанної, гострої боротьби за істнування. Все, щоб врятуватися, все щоб вдержатися — ось клич, котрий панує у всіх галузях життя, в тому числі і в господарчій, розуміється.

Ілюстрацією до цього загального економічного пляну в межах цілої Совітської Федерації може бути приклад хоча й би з харківським льокомотиво-будівельним заводом. Українські „патріоти“, в тому числі і „ліві“, обстоюють ту думку, що цей завод мусить працювати передовсім для заспокоєння потреб України: він мусить випродукувати мінімум потрібних для України льокомотивів (залізничих), далі мінімум потрібних для України сільсько-господарських машин і тільки решту (коли б вона була) своєї продукційної сили вжити на продукцію льокомотивів, то-що, потрібних для иньших частин Совітської Федерації. Комуністи вважають цей плян дуже добрим для нормальних, спокійних часів (після реорґанізації дотеперішнього капіталістичного господарства). Тепер же, коли всі частини Совітської Федерації, Совітська Росія і Радянська Україна, мають спільних ворогів, коли упадок одної спричинився б до упадку другої, коли треба напружити всі сили в боротьбі, котра може скінчитися перемогою тільки тоді, коли буде провадитися вона спільним, обєднаним фронтом, коли інтереси поодиноких частин мусять бути підпорядковані інтересам цілого з цілою безоглядністю, в цей час переведення зазначеного пляну було би нічим иньшим, як спомаганням контр-революції. Ціла сила харківського льокомотиво-будівельного заводу мусить бути вжита на продукцію льокомотивів для потреб цілої Совітської Федерації. Добрий транспорт їй потрібний так само, як і добре військо, щоби витримати боротьбу з ворогами.

Отже цей загально-господарчий плян переводиться з усією консеквентністю на цілім просторі Совітської Федерації.

Його орґаном на Україні є перш за все, так званий Продком (Харчовий Комітет), однак під цією скромною назвою фактично ховається самостійний український Сов. Нар. Хоз. На чолі його стоїть тов. Чубарь, давній большевик, Українець, один з найкращих і найдосвідченіщих робітників в рядах цілої комуністичної партії. Під його проводом український Продком і досяг того великого значіння і того самостійного становища, яким він користується так на Україні, як в цілій федерації. (Взагалі треба би добре затямити всім, до кого це стосується і хто присягається іменем соціяльної революції, що не критикою, не хитанням між революцією і контр-революцією, а працею лише, самовідданою, розумною працею, можна здобути довірря так на місці, як і в центрі, здобути опертя і попертя, то-б-то от-ту саму „самостійність“, само собою не в буржуазному, а в пролєтарському розумінні цього слова.)

Разом з Продкомом на автономних засадах працює українська споживча кооперація. Цікаво зазначити, що совітській владі вдалося здійснити те, чого віддавна вже марно добивалися українські кооператори: сполучити в одно всеукраїнське обєднання два найбільші центри укр. спож. кооперації: український „Дніпросоюз“ і москвофільський „Поюр“ (союз „потребительных обществ Южной Россіи“). Тепер це один всеукраїнський союз, на чолі котрого стоїть Укоопцентр (Укр. кооперат. центр). Кооперації відібрано закупочні функції — вони

перейшли до продовольчих орґанів. Натомість не тільки залишено, але й значно поширено її розпреділяючі (дістрибутивні) функції: вона є **одиноким** розпреділяючим продукти між населенням орґаном. Кождий громадянин **мусить** бути членом відповідної споживчої комуни (споживчого товариства) і тільки від неї може дістати свій „пайок“. Загальна орґанізація кооперації лишилася та ж сама, що й була. Кожне спож. товариство (спож. комуна) цілком вільно вибирає своє правління, поодинокі товариства обєднуються в спілки, вибирають свої виконавчі орґани і т. д. аж до Укоопцентру. В останній, однак, входять і представники від державної влади (для координації роботи між кооперацією а державними орґанами). На чолі Укоопцентру стоїть тов. Самер, але разом з ним також на керуючому становищі працює в Укоопцентрі й голова Дніпросоюзу ц. Коліух, (у. с. д.), про мниму смерть котрого з рук осоружних большевиків розголосила була недавно буржуазна преса. Голосіння укр. буржуазних ґруп про задушення укр. кооперації, про її насильну націоналізацію і т. п. є лише одним з багатьох їх наклепів на совітську владу. Кооперація лише з орґанізації небагатьох більш заможніх кол громадянства перетворюється на орґанізацію загально-приступну, вона перестає бути привілеєм хоча й би й міліонів, бо починає служити десяткам міліонів. Однак, навіть ця перебудова кооперації відбувається дуже обережно. Куркулівські елєменти, що позасідали головним чином на верхах кооперації, лишаються там сидіти й досі. Тільки для протидлання їхнім куркулівським тенденціям при ґуберніяльних комітетах К. П. (б.) У. закладено кооперативні відділи, завдання котрих ширити комуністичну свідомість поміж кооператорами і, здобуваючи серед них більшість, вибирати своїх людей, перейнятих ідеями комунізму, до керуючих орґанів кооперації.

Такі орґанізації як Книгоспілка (Всеукр. Видавничий Союз) лишилися в незмінному виді і далі провадять свою діяльність.

Кредитова кооперація істнує непорушною, хоча й, природно, в умовах робітниче-селянського ладу, вона поволі відмирає.

До керуючих економічним життям орґанізацій належать в Совітській Федерації також, як відомо, і професійні робітничі союзи, котрі з боєвих орґанізацій пролєтаріяту перетворилися в орґани, що мають на меті орґанізацію праці і орґанізацію продукції. Обєднуючим центром їх є Полудневе Бюро Профес. Спілок з осідком в Харькові. Його компетенція поширюється трохи далі, як на теріторію самої лише України: разом з українськими професійними спілками воно обєднує і професійні спілки Донщини і Кубані. Воно працює в найтіснішому контакті з Всеукраїнським Продкомом. Полудневе бюро скликає всеукраїнські зїзди і конференції профес. спілок. Остання така всеукраїнська нарада відбулася 15. вереся в Харькові.

Аґрарна політика совітської влади викликає найбільше нарікань з боку ріжних „критиків“. І українскі комуністичні „незалежники“ і німецькі соціял-демократичні „незалежники“ — всі вони закидають совітскій владі „несоціялістичність“ її заходів на селі. Справді, в них нема нічого по суті соціялістичного чи то комуністичного.

Справді, радянські господарства здебільшого скасовано: залишено їх більше, як „досвідні господарства“ („досвідні поля“) з прокатними станціями, залишено також по-декуди землю цукровим заводам (націоналізованим). Решту ж землі, то-б-то майже всю землю, поділено по-між селянами. (З 15 міліонів десятин тільки коло 1 міл. залишено для заводів і радянських господарств). Треба було довершити на селі буржуазну революцію, то-б-то знищити до решти всі пережитки февдального ладу, панщизняних відносин. На розпочаті було спроби усуспільнення сільського господарства (радянські господарства) сільська біднота дивилася, як на свого рода державно-комуністичну панщину. Треба було і сільську голоту наділити землею на засадах індивідуального користування, тим більше, що безконечна горожанська війна на Україні не давала змоги налагодити як слід радянські господарства (до котрих було притягнуто сільську бідноту), позбавивши їх майже цілком реманенту і робочої худоби. На ґрунті довершеної на селі буржуазної революції прийшло до другого завдання: до завдання розслоїти село, розвинути в ньому клясову боротьбу, зломити опір сільської буржуазії. В ці часи в українському селі відбувається те, що відбулося вже в місті: процес руйнування, ломки — зламання ворожої радянському ладові сили сільських буржуїв-куркулів. Аж відтак прийде час і на комуністичне будівництво на селі.

В цілях кращого пізнання завдань радянської влади на селі, в цілях невтралізації ворожих їй впливів, в цілях як найкращого вияву клясових противенств поміж самим селянством, радянська влада почала тепер скликати повітові, ґуберніяльні і краєві селянські зїзди та конференції, закликаючи на них всіх селян без ріжниці чи то партійної принадлежности.

З другого боку замість давніщих „комбідів“ (комітетів бідноти) заводиться тепер на селах „комнезаможі“ (комітети незаможніх селян). В них орґанізуються селяне, що мають не більше, як 5 десятин землі. Ці селяне (що мають меньче як 5 дес.) вільні від хлібної повинности. Комнезаможі слідкують за правильним розпреділенням землі, примушують куркулів давати в користування свій реманент, худобу тим селянам, що їх не мають, доглядають за справедливим поділом доставлених з міста фабрикатів і, нарешті, стежать за точним виконанням богатшими селянами (що мають понад 5 десятин) хлібної повинности. Отже комнезаможі є орґаном і базою радянської влади на селі, хоча й вони не є орґанізаторами комуністичного господарства, а лише орґанами боротьби з капіталістичним ладом.

Однак, треба ще раз зазначити, що радянські господарства не зникли цілком, лише завданням їх на разі стало не стільки безпосереднє комуністичне будівництво на селі, скільки комуністична аґітація не тільки словом, але й ділом, практикою. Поруч з ними починають ширитися й селянські артілі — то-б-то не злиття поодиноких селянських господарств в одно, як при комуні, а лише кооперація поодиноких індивідуальних господарств. Проте, подекуди вже тепер повстають і комуни, як цілком добровільні орґанізації, вже на ґрунті досвіду, що спільне господарство можна краще провадити, як індивідуальне.

По містах і містечках (по ярмарках, базарах) закладаються так звані „селянські доми“— звичайно кращі будинки в місті, де селянин може дістати теплу хату, харч розумну розвагу і комуністичну літературу.

До речі, що до так званого „грабіжу“ українського села і України. Взагалі тов. Мануїльський ріщуче твердить, що на Україну було більше превезено ріжних товарів з Московщини, ніж вивезено туди (таксамо, між иньшим, як колись було і з Німцями).

Між иньшим торік з радянських господарств було зібрано коло 40 міліонів пудів хліба, що дало би змогу дати кожному громадянинові в місті один фунт хліба денно. Однак з ласки Денікіна і Петлюри всі ці запаси загинули.

Українська армія — як осібна одиниця, істнувала перед Денікінською навалою під командою тов. Антонова-Овсієнка, на чолі військового комісяріяту стояв тов. Подвойський. Однак брак відповідних, комуністично свідомих, кадрів, брак червоних укр. старшин, спричинився до того, що боєва сила укр. армії була слаба, в армії ширився нелад, дезертирство і. т. п. 1-го червня минулого року Всеукр. Виконавчий Комітет постановив обєднати укр. червону армію з російською. Від тоді окремої укр. армії не істнує. Однак, з одного боку, істнує, як вже було згадано, військовий виділ при Раді Народніх Комісарів Укр. Соц. Рад. Респ., котрий підпорядковується Реввоєн-Совітові цілої Федерації, з другого боку, робляться радянською владою заходи, щоби створити згадані кадри для українських червоних полків. Це, між иньшим, свідчить оскільки брехливі нарікання певних українських кол, нібито совітська влада думає вдержатися на Україні тільки за допомогою російських „окупаційних“ військ. Цікаво також зазначити, що якраз так зненавиджений укр. патріотами тов. Троцький був одним з тих, що піднесли питання про утворення укр. червоних кадрів. В цілі створення цих червоних українських кадрів і укр. червоного старшинства на Україні заложено кілька військових шкіл з українською викладовою мовою, розуміється. Найкраща з таких шкіл — харківська військова школа*) — найкраща не тільки на Україні, але й в цілій Федеративній Республиці. Як такій — висловив їй нещодавно свою подяку тов. Троцький, делєгація II-го Конґресу III-го Інтернаціоналу склала їй своє привітання. На чолі цієї харківської військової школи стоїть тов. Сологуб, комуніст, Українець (бувший „боротьбист“).

Утворюється тепер також червона укр. дивізія. З добровільних військових укр. формацій треба згадати червоних козаків (билися, переважно, під командою Буденного).

Що-до національно-культурних справ, то тут, як відомо, навіть українські „патріоти“ нічого не можуть закинути радянській владі. Українська культура має повну волю свого розвитку і тішиться як найбільшою піддержкою радянського правительства. На

*) Має всі відділи військової справи: артилєрію, піхоту, кавалєрію і т. д.

чолі нар. комісаріяту освіти стоїть Українець тов. Гринько. Там же працює багато знаних комуністів-Українців. На чолі Всеукраїнського Державного Видавництва („Всевидат“) стоять комуністи-Українці Касяненко (Ларик) і Еланський (Блакитний).

Відбувається так звана „українізація“ урядових установ. Для урядників заложено курси українознавства. Багато навіть урядників-Москалів навчилися говорити і писати по українському.

Українська мова дійсно стає знаряддям комуністичного освідомлення українських мас.

Духова відчуженність села від міста, оскільки причиною її була ріжна мова, поволі стирається: именно під совітською владою міста починають українізуватися.

Політичні партії. Керуючою є, як відомо, Комуністична Партія (большевиків) України. Вона утворилася з старої К. П. (б.) У. і з Української Комуністичної Партії, котра своєю дорогою склалася була з українських лівих є-р-ів „боротьбистів“ (велика партія сільської бідноти) і лівих у. с.-д. незалежників. Між иньшим, провідники цієї Укр. Ком. Партії тт. Шумський і Еланський зайняли визначне становище і в теперішній К. П. (б.) У. К. П. б. У. входить, як осібна одиниця, до Комуністичного (III) Інтернаціоналу, однак в своїй діяльности підпорядковується також безпосередне Центральному Комітетові Рос. Ком. Партії. Такий тісний звязок з Р. К. П вимагається конечною потребою одноцільної, одностайної, як найбільше скоординованої акції всіх комуністичних сил на просторах Совітскої Федерації. До того ж на чолі Р. К. П. стоять люде котрі по справедливости вважаються провідниками цілого всесвітнього пролетаріяту. Справа революції на Україні тільки виграє від того, що на її розвиток мають рішаючий вплив такі уми, як Ленін, Троцький, Бухарін та иньші . . .

В партії панує залізна мілітарна дисципліна, котрій мусять підпорядковуватися всі члени партії, не виключаючи й найвідповідальніщих її робітників.

Ціла партія стоїть на становищі як найтісніщого звязку (а не повного злиття) з Совітською Росією і вважає потрібним в інтересах розвитку революції істнування осібної Української Радянської Республики.

В К. П. (б.) У., котра в значній своїй частині обєднує зрусифікований міський пролетаріят, відбувається також до певної міри процес українізації. Між иньшим, партійні (членські) книжки видруковано українською мовою.

Партія видає укр. мовою щоденну часопись „Більшовик“ і „Комуніст“ укр. і рос. мовою. Багато місцевих часописей виходить по українськи.

Крім Ком. П. (больш.) Укр., леґально істнує, як радянська партія, ще й Українська Комуністична Партія (не змішувати з УКП, що зіллялася з К. П. (б.) У.), бувші (праві) незалежні с.-д. Цю партію не прийнято до III Інтернаціоналу, однак на недавньому конґресі III Інтернаціоналу вона мала свого представника з правом дорадчого

голосу. Укр. Ком. П. не позбулася ще буржуазної „самостійницької“ ідеольоґії, а в своєму складі нараховує ще багато напівпетлюрівських елементів. Роскладання „петлюрівщини“ — ось в чому її позітивне значіння. Але до свідомої творчої участи в комуністичному будівництві ця партія ще не доросла.

Існують ще й укр. с-р (центрісти), але ця партія ще більше як У. К. П. пересягнута дрібно-буржуазними забобонами, а часами й просто-таки петлюрівськими елементами . . . У с-д., меньшевики і т. д. і т. д. — це просто такі маленькі ґрупки, що про них не варто й згадувати.

* * *

На закінчення нашої розмови ми торкнулися питання про значіння польсько-большевицького миру. Який він прикрий не єсть, для совітскої влади це, звичайно, тільки один з епізодів в героїчній боротьбі пролєтаріяту за своє визволення. І коли польсько-шляхецькі делеґати врочисто підписували цей мир золотим пером в знак його вікопомного історичного значіння, — російсько-українські совітські делеґати підписали його звичайним пером, як звичайний квит, котрий мусів виставити світовій буржуазії революційний пролєтаріят в часі свого хвилевого ослаблення, а котрий так само піде до коша історії, як і багато иньших річей в цім дійсно величнім моменті останнього порахунку зі старим світом.

Отже і радянська Україна не робить собі жадних ілюзій з факту визнання її шляхецькою Польщею. Визнання її працюючими масами України, працюючими масами цілого світа — ось в чому її сила, гордість і втіха.

Однак варто зазначити, що іменно Радянська Україна перша добилася свого визнання з боку цього форпосту Антанти — Польщі. І то не з ласки, а з примусу. Саме через те, що вона є робітниче-селянською Україною, а не Україною мерзенних льокаїв світогого капіталу, ним самим погорджуваних, не Україною Петлюр, Левицьких, Петрушевичів . . .

* * *

Примітка редакції.

Подаючи з журналістичного обовязку повищий документ, який уявляє великий інтерес, як вислів поглядів пануючої на Україні партії на становище України, ми не будемо докладніще зупинятись на всіх деталях його. Погляди т. т. Барана і Мануїльського видаються нам занадто офіціяльно-оптимістичними і не цілком відповідають иньшим відомостям, що походять з наших партійних джерел.

Ми хочемо спинитись тут лише на одній справі — правнодержавному становищі України. В повідомленню т. Мануїльського, яке, очевидно, призначене для українських закордонних революційних сил,

багато місця уділено тому, щоб довести, що „Україна є самостійною радянською республикою в федеративнім союзі з російською совітською республикою“ при чім додано, що „самостійність цю треба розуміти в пролетарському, а не буржуазному смислі слова“.

Наша партія саме й виставляє це гасло — самостійности України, трудового українського народу, та ж „самостійність“, яку малює нам т. Мануїльський, нас рішучо не задовольняє.

Справа ясна, що під самостійністю трудового українського народу (пролетаріяту і трудового селянства) не можна розуміти жадного иньшого політичного ладу, як такий, при котрім сам трудовий народ порядкував би своїм життям.

Ми переконані, що він це міг би здійснювати тільки через свої ради, тому й виставляємо гасло радянського ладу. На наш погляд, соціяльна революція на Україні тоді тільки й буде міцною, коли вона буде базуватись на широких верствах українського трудового народу, яким в подавляючій масі єсть трудове селянство.

Тому що всього цього тепер на Україні нема і що відсутність цього єсть наслідком політики партії большевиків, ми ставимось критично і до цієї політики і до тої ідеольоґії, що таку політику породила.

Політичні форми — це єсть лише одежа економичної сути. А поскільки економична політика большевиків єсть глибоко-централістичною, то, очевидно, цей самий централізм мусить бути і в політичних формах. І скільки б т. Мануїльський нам не говорив про те, що Україна — самостійна республика рад, але того не потверджують факти, які свідчать, що український трудовий народ не має економичної самостійности. Приклад харківського паровозо-будівельного заводу — це скорше жарт, ніж серіозний арґумент. Зате иньші приклади, наведені т. Мануїльським, а в першу чергу посилка на резолюції IX. З'їзду Рос. Ком. П., дуже важні в цім смислі, але вони не на користь твердженням т. Мануїльського. Вони вказують лише на стремління поліпшити централізований господарський апарат, а не замінити його хоч би федералістичним.

Відсутність українського совнархозу, всеукраїнського центрального союзу професійних спілок, які приймають активну участь в орґанізації продукції — все це й означає позбавлення українського трудового народу можливости порядкувати своїм господарським життям. Все це сконцентровано в Москві. Там не тільки виробляються пляни гармонізації продукційних сил цілої совітської федерації, але звідти й управляється і роспоряджається. В тих плянах Україна не фіґурує, як суцільна господарська одиниця, а навпаки — її живе економичне тіло розірвано і части віднесено до ріжних господарських „районів“ єдиної совітської Росії.

Розуміється, що при такім стані річей мусіла зникнути й т. з. „катеринославська точка погляду“, яка істнувала у російських большевиків. Вона могла держатись лише доти, доки серед большевиків

істнувало припущення, що Україна може бути справді самостійною. Коли ж ця „небезпека“ зникла, коли стало видно, що в українську самостійність можна вложити що вгодно, то й зникла сама „точка погляду“.

Дуже важним фактом єсть становище К. П. б. У., яка єсть часткою Рос. Ком. П. Воно найбільш яскраво характеризує становище України супроти Росії, бо вказує не на самостійність, а на окупацію України політичними російськими силами (політичною російською партією). Місцеві ж революційні радянські політичні партії — наша партія і Укр. Ком. Партія — з тих чи иньших причин, але відсунуто від революційної роботи, а то і переслідувано. Відповідно до цього не створено і озброєної сили українського народу, а береться рекрута для армії російської республики. Арґумент т. Мануїльського — недостача кадрів — наївний, бо всім відомо, що основний кадр — це підстаршини, яких Україна давала майже 75 % ще для царської Росії, а старшин з українського ж трудового народу за 3 роки можна було підготовити для величезної армії.

А наслідком такої окупаційної політики єсть відсутність місцевих українських революційних гнізд, радянсько-республиканських традицій. Досить окупаційній владі з своїм адміністраційним апаратом покинути українську територію, як Україна зостається „в первобытном состояніи“. Народ починає неорґанізовану боротьбу з реакційним наїздом, не звязуючи її з гаслом радянського правительства. Досвіду маємо досить: Денікін, Вранґель. А коли українські радянські партії опановують рух і орґанізують його під прапором самостійної української радянської республики (боротьбисти в 1919 р.), то приходять російські большевики, висувають К. П. б. У. і через неї провадять свою політику, позбавляючи Україну самостійности.

Цього вчить нас бувальщина. Самостійности нема.

ПАМЯТИ ПОГИБШИХ ТОВАРИШІВ.

Гнат Михайличенко (1890—1919.)

Згинув в ніч з 20 на 21 листопада 1919, замордований денікінськими жандармами в київській „охранці“.

Народився Гнат Михайличенко в м. Миропіллі на Курщині, в сфері української кольонізації (недалеко від м. Сум). Був сином селянина і першу освіту здобув в своїй містечковій двохклясовій школі.

По скінченню її в 1907 вступив до фельдшерської школи в Курському, але в 1909 покинув її і вступив до середньої сільсько-господарської школи в Деркачах (10 верст від Харькова).

В цій школі з давніх давен міцно сиділа традиція революційного українського народництва, що, як невгасимий священний вогонь,

підтримувалась ентузіястичною молоддю, передавалась, як заповіт, одним поколінням другому і давала все нові революційні сили, нових молодих бойців в лави українського революційного соціялізму. В більшости своїй селянські діти, невідривно звязані з українським селом, з його горем і бідою, живучи його життям і його надіями, деркачівська молодь ніколи не захоплювалась по-над міру українофільським романтизмом, не була націоналістичною. Свідома своєї національности, готовлячись до боротьби за національні і політичні права свого народу, вона не відчувала своєї національности, як здорова людина не відчуває свого здоровля. Її не доводилось переконувати і доводити, що вона — українська. Це було самозрозуміле. Тому її гурток скоро давав національну освіту своїм членам, вони скоро приймали і засвоювали національно-політичні гасла українські, а зате пильну увагу звертали на соціяльно-економичний бік проблеми і в більшій степені, ніж молодь иньших шкіл, виробляли в собі елементи соціяльного світогляду, майже без виключеня соціялістичного і в більшости соціялістично-революційного.

Активну і визначну ролю в цім гурті грав і покійний т. Михайличенко.

Деркачівської школи скінчити йому не вдалось. За „революціонный образ мышленія" його виключають зі школи, і він їде до Москви, щоб в тамтешній сільськ.-госп. школі продовжувати свою освіту. Там-таки, в Москві він слухає лекції в університеті ім. Шанявського. Але приходить війна, і Гн. Михайличенка мобілізують.

Не стерпіла душа покійного! Не міг він приймати участи в тім, з чим боровся! Він кидає військо, пробірається до Харкова, де живе нелеґально і веде революційну роботу.

Впадає в руки царської охранки і, після суду і каторжної тюрми, опиняється в Сібіру на засланні.

Революція звільняє його. Він знов в Харькові, знов з товаришами в У. П. С.-Р., знов коло живого діла — на сей раз без колишніх перешкод.

Харківська орґанізація У. П. С.-Р. була ядром т. з. „лівобережців" в нашій партії, якої ліве крило вони займали. На IV партійнім з'їзді в 1918. р. прийшло, як відомо, до розколу в партії. Ліва ґрупа, до якої належав і т. Михайличенко, утворила скоро спільно з лівим крилом незалежних у. с.-д українську комуністичну партію (боротьбистів), яка керувала героїчною боротьбою українського трудового селянства з навалою Денікіна. Денікінські банди зайняли Київ. Радянське укр. правительство, членом котрого був і Покійний, покинуло це місто. Т. Михайличенко лишився і тут впав до рук звірів з реставрованої охранки, які й замучили його разом з двома иньшими товаришами — К. Ковалівою і В. Чумаком.

Т. Михайличенко був не тільки визначною інтелектуальною силою в У. П. С.-Р., не тільки одним з її ідеольоґів, безстрашним революціонером, першорядним бойцем революційної армії з залізною незламаною волею і непохитним стремлінням до побіди.

Поруч мов з криці виллятим духом роволюціонера в нім жила чутлива і ніжна душа поета.

В краснім письменстві виступав Покійнпй під псевдонімом Ігнатія Михайлича. Умови політичної роботи не сприяли розвиткові літературного хисту Михайличенка. Багато працював він, залишившись в Київі після виходу з нього радянського правительства, але всі його папери згинули підчас арешту. Лишив він нам кілька коротеньких ліричних пєс, друкованих в збірникові „Червоний Вінок“ та журналах „Музаґет“ і „Мистецтво“. Одна з них „Повія“ має підзаголовок: З циклю „Місто“, що вказує, що Покійний мав замір звязати свої мініатюри в ширші циклі. Ненадрукованою лишилась і його більша лірична пєса, написана на зразок сімфоній Андрея Белаго. Щирі й шляхетні його мініатюри свідчать про те, що ми мали перед собою безсумнівну виразно закреслену літературну індивідуальність, і його смерть — це втрата для українського красного письменства, якому Покійний обіцяв багато дати.

Земля Тобі пером, вірний сине своєго народу і мучениче за його щастя . . .

Мик. Чечель.

ХРОНІКА.

З нагоди двадцятипятиліття смерти Мих. Драгоманова закордонна делеґація УПСР. вважала потрібним вияснити українському громадянству ролю і значінне покійного в розвою національної й соціяльної свідомости українського трудового народу. Рішено було присвятити йому останній випуск свого орґану за юбилейний рік (ч. 5). В Празі 12 листопада Українським Соціольоґичним Інститутом і Празькою ґрупою УПСР. орґанізовало памяткове засідання — урядженнем його займавсь комітет під проводом секретаря делеґації т. Ол. Жуковського. Невважаючи на нарочиті заходи ріжних реакційних українських сфер, щоб стероризувати і відтягнути від участи в сій „соціялістичній маніфестації“ молодіж і козаків, засідання пройшло гідно і святочно. В гарній салі „Обецного Дому“ (палати пражської міської громади) зявились віддати честь предтечі української революції члени місій Укр. Нар. Республики, Західньо-Української Республики, Совітської Росії, кубанська українська делеґація, представники Ц. К. рос. п. соц.-револ., укр. соціялістичних партій, чеських наукових інституцій — університету й академії наук. З рефератами виступили — від У. Соц. Інституту т. М. Грушевський і від празької ґрупи у. с.-р. т. М. Шаповал — про сі реферати дають поняте надруковані в сім випуску їх статі. Від імени української жіночої громади виступила з привітним словом пані І. Рожанківська, від академичної молодіжи т. Харусь. Реферати й привіт викликали велике заінтересованне серед неукраїнських гостей (в рефераті своїм т. М. Грушевський спеціяльно спинивсь і на відношенню М. Драгоманова до славянських взаємовідносин і на відносинах до нього славянських кругів).

На уряджених в Відні 12 грудня союзом укр. журналістів і письменників, У. Соц. Інститутом і акад. товариством „Січ“ памятнім зібранню від У. С. Інституту виступив з рефератом т. Грушевський, а з привитальним словом від робітничого товариства „Єдність“ т. Пиріг.

* * *

Ідучи на зустріч бажанням укр. робітників і молодіжи Український Соціол. Інститут постановив орґанізувати в місяцях січні, лютім і березні 1921 р. серію викладів з соціяльних наук. Будуть читатися: т. М. Грушевським „По-

чатки суспільности, або ґенетична соціольоґія“, т. М. Шрагом: „Держава і державне право в минулому і нариси державного права в соціялістичній будуччині“, т. В. Старосольським: „Теорія нації“, т. Д. Антоновичом: „Соціяльні підстави розвою мистецтва.“, т. М. Чечелем: „Кріза капіталізму“, т. М. Шаповалом: „Нове господарство“, т. В. Мазуренком: „Будова соціялістичного господарства“, т. І. Штефаном: „Кооперація і соціялізм.“ т. П. Христюком: „Історія української революції.“ Запись слухачів (безплатна) одкриється в грудні.

* * *

29. листопада с. р. на урядженім віденським академичним товариством „Січ“ зібранню т. Мик. Шраг виступав з рефератом на тему: „національно-політичний проґрам У. П. С.-Р.“ Після реферату відбулася жвава дискусія.

* * *

5. грудня в віденськім українськім робітничім товаристві „Єдність“ тов. Ів. Штефан виступав з рефератом на тему: „Кооперація і соціялізм і роля української кооперації в революції“.

* * *

Тов. Павло Христюк закінчує свою працю: „Розвідки і матеріяли до історії української революції.“ Праця обіймає революційні події 1917—1920 рр., матиме до 30 аркушів друку, поділена на 3 томи і буде видана накладом Українського Соціольоґічного Інституту. Перший том вже надруковано, і в перших числах січня 1921 р. він появиться в продажу.

* * *

Накладом Закорд. Делеґ. У. П. С.-Р. друкується праця тов. Мик. Шаповала: „Революційний соціялізм на Україні“. Книга матиме біля 15 аркушів друку.

* * *

Український Соціольоґичний Інститут в серії міжнародній випустив коротку історію України на французькій мові (Abrégé de l'histoire de Ukraine, ст. VIII і 156) і випускає сими днями антольоґію українського письменства, включно до смерти Шевченка (Anthologie de la literature ukrainienne).

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 4. „Борітеся-Поборете!“

В місяці січні 1921 р. вийде ч. 6 „Борітеся-Поборете!“

Зміст: Проект проґрами У. П. С.-Р.

Друкарня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8—10.

НЕПЕРІОДИЧНО ★ № 6 ★ ЛЮТИЙ 1922

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ПРОЄКТ ПРОҐРАМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
M. TSCHETSCHEL. WIEN, XIX. HOFZEILE NR. 27

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 4. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 5. „Борітеся-Поборете!“

Проєкт.

Проґрама Української Партії Соціялістів Революціонерів (УПСР).

Вступне слово.

Проєкт проґрами УПСР виходить в найбільш, може, несприятливий момент, коли міжнародній соціялістичний рух знаходиться в тяжкій кризі, переживаючи наслідки світової війни і звязаної з нею середньо-европейської революції; коли революція на сході Европи бореться з економичною розрухою, що загрожує самому істнуванню совітських республик; коли міжнародній капітал, використовуючи підупад сили робітничого руху, наступає на нього і з кожним днем робиться все сміливіщий, атакуючи один за другим революційні і підчас війни виборені здобутки кляси працюючих — 8-годинний робочий день, право коаліції, право страйку і т. и.; коли соціялістичний фронт, як основна, провідна і суцільна сила, на Україні лежить розбитий в щент і, очевидно, ще не дозріли всі обєктивні данні, які б дали йому змогу утворитись і набратись живущої сили від свого трудового народу, а національний український визвольний рух переживає гостру кризу й все виразніще сходить на шляхи назадництва, звязуючи свої надії з контрреволюційним і реакційним европейським капіталізмом. Але в сей таки час елементи українського робітництва і трудового селянства та зде-клясовані члени української трудової інтеліґенції, котрі остаються вірними народолюбницьким традиціям українства, шукаючи виходу з утвореного становища, прислухаються до голосів українських соціялістичних партій, з котрими вони йшли по революційному шляху протягом останніх пяти років.

Якась фатальна помилка була, мабуть, в політиці українських соціялістичних партій, коли вони не змогли цілком опанувати революційного руху українських трудових мас і здали провід його російській комуністичній партії. Подібна помилка єсть, очевидно, і в політиці цієї останньої партії, коли вона й досі не може знайти собі міцної місцевої бази на українській території.

Де ті помилки, як їх виправити і що треба робити, щоб не згубити тих позицій, котрі революцією здобуто на Сході Европи, — з одного боку, — і щоб український трудовий нарід здійснив при тім своє право на національно самовизначення — з другого?

Такі питання ставить собі український соціяліст-революціонер, і на них він сподівається відповіді від українських соціялістичних партій.

На так поставлені питання має дати відповідь і наш проєкт проґрами. Одначе саме тут ми повинні зробити де-які уваги.

Розчаруеться той читач, котрий буде шукати в нашім проекті політичних рецептів на хороби нинішнього дня українського визвольного руху. Розуміеться, багато з того, що міститься в нашім проекті, відповідае, як пункти практичної політики, і сьогодняшнім вимогам української дійсности; цілий же проект мае инше мірило часу і розрахований не на сьогочасний критичний стан міжнародного і східноевропейського революційного руху трудящих. Автори проекту ставили собі завданне — вказати, на яку стежку треба справляти рух українських селян і робітників, які конкретні форми надавати цьому рухові, щоб він довів український народ до повного національно-політичного і соціяльно-економичного визволення.

Одна ґрунтовна річ одріжняе наш проект від тої проґрами УПСР, котра і досі вважаеться офіціяльною і котру прийнято було партіею на її установчім зїзді 28—31 липня 1917: це — історична перспектива, в якій розглядаеться східноевропейську, а в тім українську революцію. В липні 1917. УПСР прийняла керуючим для себе погляд на східноевропейську революцію, як на буржуазно-демократичну, котра мае повалити феодально-аристократичний устрій Росії і перетворити її з Російської Імперії на демократичну федеративну республику, в котрій політична влада спочиватиме в руках буржуазно-капіталістичної кляси і котра своїм демократичним політичним строем сприятиме клясовому освідомленню й орґанізації промислово- і сільсько-пролетарських верств, підготовляючи їх до соціялістичної революції. Відповідно до цього, було прийнято партіею національний, політичний й економичний відділи проґрами та поведено аґітацію в масах і практичну політику в Центральній Раді й инших представницьких орґанах самоврядування.

Соціялістичну революцію УПСР відсувала на невідомий час, сподіваючись гасла її з промислово розвинутого Заходу Европи.

Одначе вже в проґрамі 1917. УПСР заявила, що вона сподіваеться цієї революції і засобом, котрим трудові маси можуть перемогти свого ворога — капітал, вона вважае диктатуру пролетаріяту.

Цей уступ проґрами дуже короткий; в нім не можна знайти детальніщого пояснення що до розуміння диктатури пролетаріяту і технично-політичних форм її переведення в життє.

Майже два роки погляд на буржуазний характер революції був пануючим і офіціяльним поглядом УПСР, не вважаючи на те, що по сусідству, в Росії, революційний рух відбувався під проголошеним російськими комуністами гаслом соціялістичної революції. Ця обставина, як також і події на самій Україні, куди перенесено було ці гасла, не лишились без впливу на УПСР, і ми спостерігаемо, як протягом 1919 і дальших років погляд партії на характер революції міняеться і партія все виразніще починае заступати соціялістичний характер революції та її орґаничний звязок з майбутнім европейським повстаннем трудящих проти капіталу. Обставини життя не дали партії змоги відбути партійний зїзд, котрий зафіксував би цей важний принціп партійного світогляду та відповідно перестроїв би проґраму

партії, а це останнє своєю чергою робило велику шкоду, бо сприяло хиткій практичній політиці УПСР в установах УНР. Дальші події відібрали у партії можливість зайнятись цією роботою по перегляду проґрами, і серед членів УПСР запанувала повна розбіжність в поглядах на цілп і тактику партії.

Завданнем авторів сього проекту й було зробити ту роботу, котра дала б матеріял будучому зїздові для остаточного встановлення нової проґрами; завданням їх було: спробувати дати проект нової проґрами УПСР, побудованої на розгляді східноевропейської революції в иншій історичній перспективі — початку в Европі соціялістичної революції, котрої часткою являється й східноевропейська революція.

При цій перспективі на передній плян проґрами висунуто те, про що в проґрамі 1917 р. сказано було одним реченнем: постулят диктатури трудових мас робітництва і селянства. Дотеперішній досвід східноевропейської революції і специфічно українських обставин її прийнято під увагу авторами проекту при виясненню в нім практичного переведення в життє диктатури, котра виступає в проґрамі, як диктатура трудових мас взагалі, а не виключно диктатура пролетаріяту. Радянська форма влади прийнята в проґрамі, як практичний здобуток східноевропейської революції.

Так випливає в проґрамі гасло Української Соціялістичної Радянської Республики (УСРР), як бойове гасло УПСР.

Проект проґрами рисує ту республику українських робітників і селян, за котру вони повинні боротись і котра повинна бути їх вихідним пунктом в еволюційнім розвиткові соціялістичного ладу.

Партія не робить собі однак жадних ілюзій що до сучасного або ближчого майбутнього соціяльно-економичного змісту УСРР, котрий залежатиме цілковито від кождочасної сили міжнародного робітничого руху супроти міжнародного ж капіталу. Партія не недооцінює також сили міжнародньої капіталістичної реакції, котра постійно зазіхає на східноевропейські совітські республики, стремлячи до їх знищення, і з трівогою дивиться на розбитість міжнародного соціялістичного руху, котрий не в стані параліжувати політики европейських імперіялістів. Тому партія не вважає становища східноевропейських совітських республик остаточно зміцнілим, доки істнує загроза з боку імперіялістичного Заходу. Одначе, коли б навіть в найгіршім разі наступила катастрофа совітських республик, то й тоді на порядкові деннім лишаються висунуті ними основні політичні й соціяльно-економичні гасла, а для України гасло УСРР, під котрим Партія провадитиме свою акцію серед трудових мас українського народа.

* * *

Нарешті, вважаємо потрібним подати тут історичну справку, як дійшло до проекту проґрами, котрий ми оце публікуємо.

Як було вже вказано, необхідність переглянути стару офіціяльну проґраму признавалась вже партією давно, і партійні всеукраїнські коференції на протязі 1919 року в Київі і Винниці виносили ряд

постанов проґрамового характеру. Закордонна Делеґація УПСР, покликана Центральним Комітетом Партії до життя в листопаді 1919 р, так само відчувала цю потребу і одним з своїх чергових завдань вважала роботу по підготовці матеріялів до проґрами*). В другій половині м. серпня 1920 року З. Д. в складі товаришів М. С. Грушевського, О. Т. Жуковського, М. Ф. Чечеля і М. І. Шрага зібралась в м. Карльсбаді (на Чехословаччині) і разом з М. Ю. Шаповалом, що перебував там в той час, відбула цілий ряд засідань, на котрих дебатувала над виробленими цими товаришами проектами ріжних розділів проґрами. Так повстав первістний текст проекту. Редакційному комітетові доручено було зредактувати проект, узглядпивши зроблені при дебатах поправки, і зредактований текст мав бути поданий під ухвалу черговій партійній конференції за кордоном. Така конференція (IV) відбулася в м. Празі в січні 1921 року при участи Закордонної Делеґації та депутатів партійних орґанізацій в Відни, Празі, Польщі й Галичині. Проект проґрами був підданий основній діскусії, підчас котрої внесено було до нього чимало поправок; після того його було ухвалено і поручено попередній редакційній комісії зробити ще одну редакцію, з углядненнем всіх заміток, поправок і додатків, зроблених на конференції.

Через ріжні причини чисто техничного характеру робота редакційної комісії дуже затягнулась, а коли, нарешті, вона скінчила свою працю, то показалося, що предложений нею текст настільки сильно ріжниться від попереднього (навіть цілі розділи було написано наново), що являється необхідність детально порівняти обидва тексти.

Порівнянне показало, що в основі обидва тексти ідентичні, одначе редакційні зміни настільки великі, що не може бути здійснений попередній плян З. Д. — видрукувати проект проґрами від імени IV. партійної конференції за кордоном.

Ось чому появляється проект з таким великим запізненнем і від імени тільки нижчепідписаних, котрі й приймають на себе всю відповідальність за нього.

М. Грушевський, О. Жуковський,
Володимир Залізняк. П. Христюк,
М. Чечель, М. Шраг.

1. лютого 1922 року.
м. Відень.

Загальні завдання партії й сучасний момент.

Все яснійшою стає велика вага нинішньої хвилі. Цілий світ стає до завзятої боротьби, від котрої залежить доля його. Все людство ділиться все глибше й різше на два ворожі табори. В однім дотеперішні володарі світу: аристократія, бюрократія, буржуазія і їх наемники напружують всі сили, щоб вернути жите на старі позіції, з котрих зірвала його світова війна. В другім збиваються все більші й більші сили верств покривджених, пригнічених і визискуваних буржуазним устроем, щоб завдати йому смертельний удар і покінчити з ним.

*) Див. статю тов. М. Шрага в ч. 3 „Борітеся-Поборете“.

Світова війна, необережно розпочата буржуазними панами світу, відкрила безвихідні суперечности, погибельні для людського життя, котрі несе з собою дальше панованнє буржуазії. Ясно відкрилося, про що йде боротьба між нею й пригніченим трудовим народом, і ніхто свідомий свого людського обовязку не може ухилятись від участи в ній, по тій чи по сій стороні, та шукати якоїсь нейтральної позиції. Стара будова хитається в своїх основах і валиться на голови тих, що хочуть зістатись пасивними й нейтральними. Як окремі люде, так цілі ґрупи, партії, напрями мусять знайти своє місце в сій ситуації, мусять переглянути свою проґраму й свою тактику, щоб визначити своє становище в сій великій битві двох ворожих сил, двох супротивних світів, від висліду котрої залежатиме весь дальший розвиток людського громадянства.

УПСР нова по формі, стара по змісту, як виразниця вікових змагань трудового українського народу, мусить також зробити це, мусить переглянути свою проґраму й тактику рахуючись з найновійшими подіями, до котрих Україну історична доля її поставила так близько, що вона ніяк не може ухилитись від активної участи в їх розвою під захистом своєї національної нейтральности — як сподівалась се зробити в перших стадіях революції, поки ця ще не вийшла з своїх скромнійших розмірів. Ідеольоґічні основи партійного світогляду зістаються незмінні, але їх приложеннє не може не змінитись з такою великою одміною революційних перспектив.

Все, що людина осягнула в безконечно довгім процесі свого розвою, що вона посідає тепер і що може здобути в будучині, вона здобула й може здобути тільки завдяки своїй спільности з людьми, завдяки своїй соціяльности, котрою вона перевисшає инші живини і котра її безмірно підняла над рівенем инших звірят — те, що вже Арістотель означив, як її характеристичну прикмету, що „людина живина громадська“. В поступі людського життя спільна творчість і співробітництво людей переходили за межі тіснійших ґруп — з стада, родини й роду до громади, племени і держави, йшли до розуміння звязків, які переходять за рамці сих орґанізацій — як спільність цілих культур, реліґій і рас, й доходили до зрозуміння спільности людства, братерства всіх людей, їх спільних інтересів і завдань, які зводяться кінець кінцем до бажання добра й щастя всьому людству, всім людським одиницям, себто їх визволення з гніту природних та соціяльних обставин, їх фізичного й духового розвитку й задоволення.

Дійсно, все людство являється одною творчою спілкою, в котрій трудящі люде і їх скупини доходили й доходять кращих умов життя на добро всього людства, і щастє людини та його певність залежать від успіхів цеї спільности та поширення її на все людство. Признаннє цінности й незайманности кождої людини, — того принціпа, що старинна культура означила словами: „людина, людині річ свята“, це найтвердший і найпевнійший цемент сеї вселюдської спільности, котру новочасна мисль характеризувала, як „реліґію людства“, і положила на місце ріжних давнійших частинних реліґій — як провідну силу вселюдського поступу.

Найвищим висловом сеї людської спільности й усвідомленої нею вселюдської мети в наших часах являється **соціялізм**. Він уважає, що розвязати великі завдання, від яких залежить добро і щасте людей, можуть тільки **спільні зусилля трудового людства** — і то всіх частей його, які дійшли вже соціяльної свідомости, і тільки поширенне сеї свідомости в найширших кругах народів в їх працюючих верствах може забезпечити перемогу людських потреб над тими перешкодами, що лежать на їх дорозі. Всі соціялістичні партії, при всяких ріжницях, які є між ними, стоять на спільности міжнародній, на **інтернаціональній солідарности й співробітництві** покривджених в своїх інтересах трудящих кляс проти кляс владущих. Вони кладуть цю інтернаціональність не як ідеал будучности, але як дійсну підставу теперішньої праці над осягненнем кращих умов людського житя, котру належить всяко творити й скріпляти.

Так і партія УПСР, продовжуючи боротьбу українського народу за свою долю й знаходячи в одвічних змаганнях українських трудових мас та їх духових проводирів могутню спонуку (імпульс) для своєї діяльности, не розуміє її инакше, як частину тої боротьби, яку ведуть трудові маси иньших народів та їх провідники, мислить свою боротьбу за добро й щасте українського трудового народу, як одне з тих частинних завдань, що ведуть до загальної й всім спільної мети — добра вселюдського колектива, добра й щастя тих одиниць, з яких він складається. В цій солідарности черпає вона певність свого успіху і з інтересами загальної соціялістичної роботи спрягає свої національні та місцеві завдання.

Економія людського житя одвіку намагається можливо зменьшити ту частину людської сили та її здобутків, яка йде на внутрішню людську боротьбу, та силкується як найбільше обернути її на боротьбу з природою, на опанованне її сил і використанне на людську потребу її богацтв. Пильнує для того ослабити противенства в людських відносинах, ослабити напруженне в боротьбі інтересів, ввести її в форми можливо спокійні, ощадні з становища розтрати людської енерґії.

Боротьбу покривджених громадським устроєм против соціяльного гніту та поневолення громадянство, й особливо його провідні верстви, намагається ввести в форми мирної намови, аґітації. Религія, мораль, культура, власть, законодавство, школа стараються одвести своїх співгромадян від способів насильних, революційних, — коли не помирити з долею, пояснюючи її неминучість або обіцюючи нагороду за кривди сього віку по смерти, — то принаймні справити на дороги найменьше гострі. Так, з бігом часу, виробляються форми демократичного представництва, парляментської боротьби, які обіцюють розвязанне клясових суперечностей дорогою законодавчою. Ріжні партії, навіть соціялістичні, настоюють на тім, що соціяльних змін належить доходити дорогою мирною, дорогою **еволюції**.

Одначе, приглядаючись до історії громадських відносин, бачимо, що ці еволюційні засоби соціяльного визволення мають дуже обмежену силу і тільки тоді вони стають дійсними, коли за спиною їх стоїть

революційна сила — революція реальна або небезпека революції. Без неї всяка людська ґрупа, хоч би навіть видвигнена революцією, починає нагинати громадські форми до інтересів власних, ослаблювати всяку неприємну їй опозицію, паралїжувати громадську ініцiятиву — одним словом перетворювати свої функції й впливи в свою диктатуру, масковану тими чи иншими формами. Тому революційна енерґія являється великим, дорогоцінним елементом в визволенню людства з гніту соціяльного, з економичного визиску, з паралїжу його активности, до якого незмінно приводить його запевнене панованнє певних владущих верств.

Соціялістично-революційні партії — УПСР в тім числі — вважають своїм завданнєм розвивати й підтримувати сю революційну енерґію всюди і скрізь, і в своїм народі перед усім. Певна, що не тільки матеріяльні, але й етичні мотиви движуть людською масою, УПСР відкликуватиметься не тільки до матеріяльних, але й до моральних (етичних) побудок — до обовязку перед людським колєктивом, який лежить на кождій одиниці, і збиратиме під революційно-соціялістичний прапор всі елементи, свідомі сього обовязку: трудово-селянські, робітничі й трудово-інтеліґентські, вириваючи їх з негідного наємництва буржуазії й обєднуючи їх на службу революції.

Досвід останнього півстоліття (а останнього десятиліття особливо) ясно виявив всі трудности боротьби з властю буржуазії. Він показав, що ця боротьба не може бути переведена силами одного пролетаріяту економично найвище розвинених країв, де солідарности і орґанізованости пролетаріяту буржуазія може противставити великі засоби свого економичного і культурного панування. В загальний плян цеї боротьби мусять бути введені і країни економично відсталі, де промисловий пролетаріят являється меншістю, зовсім незначною, а натомість істнують сильні революційні елементи серед трудового селянства, серед ріжних верств, озлоблених національним гнітом, кольоніяльним визиском їх країни капіталістично розвиненими краями і т. ин. Зрозумівши це, найактивнійші соціяль-революційні партії свідомо вступили на цю дорогу — втягання в інтернаціональну боротьбу проти капіталізму таких капіталістично недорозвинених країн, звязуючи їх національні і кольоніяльні кривди з загальною справою економично покривджених кляс. Цею дорогою мусить іти й УПСР.

Признаючи провідну ролю промислового пролетаріяту в світовій революції, вона все робитиме для розвитку і скріплення революційної енерґії пролетаріяту України. Але з огляду на його слабість, вона дбатиме про те, щоб підтримати світовий революційний рух силами українського трудового селянства і трудової інтеліґенції, вестиме їх до орґанізації спільного соціяль-революційного фронту з пролетаріятом, витолковуватиме, як пролетаріятови України, так і інтернаціональному, необхідність тісної кооперації з цими трудовими елементами, не лякаючись їх чисельної переваги і не ображаючи претенсіями на геґемонію, або майорізацію, чи легковаженнєм і недовірєм до їх соціялістичности і революційности.

Це стає її особливо-пильним завданнем в такім моменті, як нинішній, коли світ опинився під знаком соціяльно-економичної революції, і від неї ждуть негайного розкріпощення трудові маси всіх народів, без ріжниці раси, світу й культури.

Буржуазно-капіталістичний лад, що скріпився протягом віків і за останнє століте перед війною дійшов свого найвищого розцвіту, найбільшого свого напруження в підпорядковуванню бажанням владучої капіталістичної верстви міліонів поневоленого народу, завдав, нарешті, собі смертельну рану в світовій війні. Революція й диктатура трудового народу мусять спішити його добивати.

II.

Розцвіт капіталізму почався з ліквідацією наполеоновських війн, і кількох десятків літ було досить, щоб під блискучою зверхністю він яскраво відкрив свою внутрішню анархичну руїну, деморалізуючу природу й повну нездібність бути двигачем дійсного людського поступу в тім значінню, як ми охарактеризували його вище: добра й щастя всього людства, всіх одиниць людських, через визволенне їх з-під гніту обставин природних й соціяльних.

Техничні успіхи, ефектне опанованне сил природи, ґрандіозні обєднання людської праці і здібностей, поступи в здешевленню людського комфорту й уприємненню житя, успіхи науки й мистецтва, які виростали на цім ґрунті, йшли в парі з нечуваним, безмежним визиском капіталістичною верствою кляс працюючих Загортаючи собі величезні зиски, громадячи нечувані богацтва, купаючись в золоті й всяких дорогоцінностях, будуючи для себе роскішні палати, прикращені всіми принадами мистецтва, ця капіталістична верства тримала армію праці, яка творила всі ці вартости, в стані полуголодного, нічим незабезпеченого істнування, держала її в смердячих норах, використовуючи недостаток, відривала недорослих дітей на тяжкі праці, виганяла на непосильну роботу хорих вагітних жінок, засуджувала на проституцію дівчат, готувала для найціннійшої, робучої частини людства фізичне виродженне й моральне здичінне, — сама, в інтересах приємного й безжурного житя та концентрації богацтва, всяко обмежуючи дітородженне в своїм кругу.

Одною рукою вона ніби то розвивала людську соціяльність, незвичайними улекшеннями в людських переїздах і зносинах, на пароплавах і залізничних дорогах, будуючи залізниці, прокопуючи тунелі, конструуючи самоходи, розвиваючи сіть почтову, телеґрафну, телефонну, доводючи до нечуваної віртуозности інформацію ґазетну, журнальну, здешевлюючи друк, книгу, ілюстрацію, трохи не силою накидаючи їх найширшим верствам, культурним і менш культурним, наповнюючи малокультурні краї своїми дослідниками, місіонерами, школами, захоронками, перекладеними на всі мови бібліями, і т. и. А другою рукою ця капіталістична кляса з безмежним цінізмом і холодною жорстокістю, в інтересах поширення своїх торгів, збуту своїх виробів, особливо ріжного военного матеріялу — панцирників, гармат, рушниць, бомб, — свідомо й пляново сіяла ворожнечу між народами.

За помічю підкуплення парляментських депутатів, всяких урядовців, публіцістів, учених, через свої орґани преси, через літературу, інформаційні бюра і таке инше, вона ширила трівожні вістки й підозріння, змушувала зброїтись, збільшувати армії, вибиваючи на це з податників, власне з найбіднійших кляс, останню копійку, відриваючи від роту останній кусник хліба, останню краплю молока. Роспалювала в масах шовінізм і національ-патріотизм, імперіялістичні забаганки. Творила міжнародні конфлікти, орґанізувала кольоніяльні експедиції, які несли неволю й руїну нещасній місцевій людности, смерть трудовій людности метрополій. Силоміць накидала свої товари, свою отруту тим краям, котрі перетворяла в свої ринки, і продавала зброю кольоніяльним повстанцям проти своїх же земляків і союзників, котрих втягала в ці кольоніяльні авантюри.

Своєю орґанізованістю й нечуваним доти богацтвом своїх засобів вона дійшла небувалої перед тим власти над житєм і смертю, над вірою й поглядами, переконаннями й уподобаннями народу. Підпорядкувала своїм впливам релиґію й церкву і зробила духовенство всіх конфесій проповідниками розумности істнуючого капіталістичного ладу, неминучости маєткових ріжниць, власти богатих над бідними, використовування державних і громадських установ владущою капіталістичною верствою в своїх клясових інтересах. Проповідальниці всіх конфесій, духовні поучення, сповідь, церковну літературу вона зробила знарядом проповіди провин трудящого народу, його піяцтва, легкодушности, неробства, непокорства і оправдування владучої, маючої верстви в усіх її гріхах. Вкоріняла в трудових масах переконанне про необхідність коритись пануванню капіталістів, як природному чи божому законові. Привчала зносити всі насильства й невигоди держави, як орґану власти маючих.

Знищивши або знесиливши останки феодального ладу, ця капіталістична верства зробила сучасну клясову державу своїм послушним орґаном та взяла на свою службу розбитки феодальної аристократії й владущі династії. Поробила монархів акціонерами своїх промислових і фінансових спілок, заінтересованими в здиранню з трудящої людности можливо найбільших зисків, витисканих з поту працюючих, з споживання півголих і недоїдаючих як найвищих дівідендів. „Демократичний парлямент“ і загальне голосованне — ці, мовляв, останні слова справедливого політичного устрою, стали в її руках теж тільки ширмами панування капіталістів. Народні маси манилися перспективою безкровної перемоги над пануваннєм арістократії й буржуазії, але всі їх зусилля зводились на ніщо або на незначні здобутки; капіталізм під укритєм демократичних прикрас поглубляв, укріпляв, забезпечував своє панування.

Преса—ця „шоста велика держава світу“, як вона себе величала, зійшла на просту служницю капітала, на розбещену простітутку, яка продавалася капіталістичним обєднанням і використовувала свої впливи на те, щоб робити їм рекляму, поборювати конкуренцію, глушити й роскладати всяку чесну опозіцію. Школа, навіть і визволена з-під впливів духовенства й перейнята державою або громадськими само-

врядуваннями, зіставалась в повній залежности від буржуазії й виховувала молодь в безумовній покорі капіталістичному ладу, в захопленню мудрістю й доцільністю клясового устрою й буржуазного панування. Письменство, мистецтво, театр в руках тої ж правлящої буржуазії служили тим же завданням.

Але принціп конкуренції й наживи, що кермував всею діяльністю буржуазії, зводив її на манівці.

Жага безграничного панування і роскошування осліпляла її, розгнуздуючи темні інстинкти й не даючи змоги стримати їх хоч би настільки, щоб, владаючи самій, давати змогу жити по-людськи тим верствам, котрі робили на неї, на її богацтво й власть.

В своїй власній сфері вона ніколи не могла організувати економичних відносин скільки небудь розумно. Розбещена конкуренція затроювала анархією й руйнувала ту ґрандіозну продукцію, котрою так пишалась ся владуща капіталістична кляса. Витискаючи податками і капіталістичною орґанізацією промислу кров і піт з робітництва і трудящого селянства, щоб накопичувати запаси всякого роду виробів, тримаючи продукуючі кляси в такім стані нужди, що вони майже не могли користати з цих виробів і продуктів і їх треба було збувати низше собі-вартості кудись за кордон, —势 пануючі ніколи не журились наслідками цеї анархичної продукції. А цими наслідками були періодичні голодівки, промислові кризи й припинення продукції, які нищили міліони трудового селянства, викидали сотки тисяч робітників на вулиці без усякого забезпечення, викликали повний розстрій й руїну в економичному житю, несли безмежну нужду, страждання і катастрофи всякого роду.

Сей руїнний характер капіталістичного господарства, той катастрофальний стан, який воно надавало сучасному житю, не зіставляло ніякого сумніву в тім, що капіталізм суперечить людському поступу. Основоположники соціялізму, які противставляли принціп соціялістичний принціпові капіталістичному: Сен-Сімон, Фуріє, Овен, Люї-Блян, Прудон, Маркс, Енґельс уже в першій половині XIX в. викрили всі внутрішні суперечности капіталістичного господарства, небезпеки, котрі він несе людству, його неминучий крах і провал й закликали трудові, продуктивні верстви громадянства до самоорґанізації, для того, щоб заступити ці руїнні форми капіталістичного хозяйства формами соціялістичними й вирвати власть з злочинних рук буржуазії для орґанізації громадянства на нових підставах.

Швидкий розвій фабричного промислу в Анґлії, далі в Франції, Бельґії, Німеччині, що, сконцентрувавши його в великих підприємствах, збив навколо фабрик маси фабричного пролетаріяту, більше свідомого і здібного до орґанізації, ніж инші катеґорії працюючих, дав підстави для вироблення першої могутньої соціялістичної доґми, так званого марксізму, який уклав не тільки першу систему соціялістичної мисли, але й практичний плян боротьби пролетарської кляси з властю капіталу, та орґанізував велику інтернаціональну пролетарську армію, свідому своїх клясових завдань і інтернаціональної солідарности.

Але спроби революцій, переведені тоді ж, в 1848 і 1871 рр., в рахунку на сили пролетаріяту, не привели до мети. Орґанізоване робітництво, яке підняло ці революції, було ще занадто слабе, буржуазія стояла твердо, панування її не вдалось захитати, і революційні проби були з нечуваним звірством задавлені нею, залиті кровю участників і просто підозрілих для неї людей, а вся революційно настроена інтеліґенція була розігнана, розсаджена по вязницях і каторгах.

Та, скріпивши свое панування й дійшовши повної можливости без перешкод розвинути свою діяльність, буржуазія тільки ще яскравійше виявила свою шкідливу для людства істоту й неминучість своеї загибелі.

Півстоліте, без малого, що наступило після війн 1850-1870 рр. та задавлення паризької комуни і потрівало аж до світової війни 1914 р., було добою останнього, найвищого розвитку капіталістичного хазяйства і безмежного панування буржуазії. Вона могла себе показати у всій своїй красі, — і дійсно себе показала.

Техніка й промисел в сім часі зробили новий скік, незвичайний навіть в порівнанню з усіма успіхами попереднього півстоліття. Поступи техніки, особливо хімії й механіки, уживанне поруч камяного вугля, добуваного в нечуваних перед тим масах, нових рухових матерій, як торф, нафта, енерґія водна, використанне в ріжних напрямах і величезних розмірах електричної сили, такі винаходи, як новий спосіб виробу сталі й сталевих конструкцій, виробу заліза з руд навіть найгірших і бідних, поява ріжних експльозійних (зривчатих) матеріялів, ріжних двигунів незвичайної сили й практичности, — все це безмірно збільшило можливости продукції і надало тяжкій індустрії (особливо сталевій і залізній) велетенські розміри.

Творяться небувало ґрандіозні підприемства, які потребують все нового приливу капіталів, все нових ринків збуту. Капітали незвичайно зростають і концентруються. Банки входять в обеднання, збивають величезні сили грошей. Капітали таких богатих країв, як Франція або Німеччина, фактично збіраються в кількох банкових обеднаннях. Для них відкривається нове поле діяльности, капітал вступае в нову форму — фінансову. Великі банкові обеднання не тільки фінансують давнійші промислові підприемства і тим фактично беруть їх в свої руки, але засновують нові, дають ініціятиву й почин в великих розмірах (напр. заснуванне німецьких кольоній в Африці було ділом торговельних і банкових фірм, і вони тільки потім були перебрані державою, так само як століте перед тим заснованне британської імперії в Індії було ділом приватної купецької компанії, — тільки те, що там робилось протягом століття, тепер було зроблено за кілька літ).

Люде, які стоять на чолі таких великих фінансово-промислових обеднань (трестів, картелів, сіндікатів), доходять небувалої доти, світової могутности. Вони збирають в своїх руках всю продукцію, сировину, весь виріб певного роду продуктів або транспорт цілого краю, а в деяких галузях доходять монополії на весь світ або ділять його між собою і з цілого світа беруть податок, уставлюючи по своїй волі

ціни. Вони викликають промислові крізи, диктують світовій трудовій армії свою волю. Капітал повеліває світом й стає імперіялістичним.

Шукання й забезпечування все нових ринків урядами, котрі творять волю своїх фінансово-промислових обєднань, приводять при кінці XIX. в. до формального розділу світу між головними капіталістичними державами — Анґлією, Німеччиною, Америкою, Францією, Росією, до числа котрих, після побіди над Росією, прибуває ще Японія. Не тільки заселені країни з своїми народами і урядами розділено та поставлено в фактичну залежність від сих великих держав, чи тих капіталістичних спілок, що ними кермували, але навіть ледве заселені або й зовсім пусті простори, пустині, безплодні коралові ріфи закріплено за ними, аби їх не захопив хто — небудь инший.

В цім процесі конкуренції держави збились в союзи, обєднались в два ворожі табори і, наїжившись арміями, конкуруючи збросннями й збільшеннями військових контінґентів, роспалювані найнятою капіталістами шовіністичною, імперіялістичною пресою, злобно й підозріло стежили за кожним рухом противної сторони. Від кінця XIX. в. так званий культурний світ жив під неустанною погрозою великої світової війни, в імперіялістичній горячці чекаючи її вибуху; всяке віддалення цього всесвітнього побоїща вважалось великим тріумфом діпльоматії й заслугою вінценосних слуг капіталу, які з одного боку рвалися до бійки, але з другого відступали перед небезпекою необчислимих її наслідків.

Дійсно, сила й впливи фінансового капіталу і всіх тих верств та установ, які звязали себе з його інтересами, спочивали на дуже кріхкій підставі. Глибоке противенство владущої капіталістичної кляси й кляс трудящих все зростало. Суперечність інтересів виявлялась все різше. Розвій великих підприємств збирав все більші маси промислового пролетаріяту і збивав його в клясові соціялістичні орґанізації, які здобували все більший голос в політичнім житю. Всі репресивні заходи правлячого капіталу проти них були даремні. Перед світовою війною соціялісти творили вже великі політичні ґрупи в парляментах Німеччини, Франції, Італії; в Анґлії організувалась могутня робітнича партія, що вийшла за межі своїх чисто професійних інтересів і ставила загальні соціяльні й політичні домагання.

Буржуазні правительства, державний лад, династії, аристократія й плутократія своєю цінічною службою капіталу глибоко діскредитувала себе, виявивши внутрішню істоту сучасного буржуазного ладу і „демократичної“ держави, як простих виконавчих орґанів правлящої капіталістичної верстви. Глибоко нелюдський, руїнний, деморалізуючий вплив її проскрив себе цілком.

Такі приклади, як засуджена на вимерте або виселення Ірляндія, яка так довго не могла добитись самоврядування від „найбільш розвиненого, гуманного і демократичного правительства“; Індія й Єгипет, найбогатші країни світу з своєю многоміліонною людністю, що гинула в темноті й злиднях, в періодичних епідеміях і голодівках під деспотичною владою того ж правительства; всякі вопіющі факти кольоніяльної імперіялістичної політики, такі події, як звірства над Китайцями, анґло-

бурська війна, окупація Тріполі, — все це досить характеризувало обличе цього „демократичного“ режіму й його подвигів на „добро людства“.

Брудні історії, які від часу до часу випливали на верх, в роді процесів Крупа, скандалів, звязаних з іменами бельґійського короля Леопольда й його сімї, приватне жите Едуарда анґлійського, імператорського берлінського двора, царської сімї Миколи II й його приятеля Распутіна — вони давали зрозуміти, яка культура культивуеться цею владущею капіталістичною верствою на ґрунті, политім кровю й потом трудящих кляс, міліярдними зисками й ґрандіозними дівідендами від фінансових і промислових підприємств. Викрите таких фактів, як участь короля Леопольда в підприємствах Конґо або ріжних дінастій в Круповській спілці, роскривали секрети державної політики.

Деморалізація в пресі, в письменстві, нечуваний занепад ідеальних інтересів, розбещенне звульґаризованого матеріялізму, — все те, що при кінці XIX. в. вже характеризувалося як „кінець світу“ (fin de siècle), все се пророчисто віщувало близький й неминучий крах.

Але засліплений своєю силою капітал не підозрівав всеї небезпеки такого всесвітнього краху, й один з акціонерів найбільшої промислової спілки, зайнятої виробом военного матеріялу, імператор ґерманський Вільгельм Гогенцолерн з легким серцем дав знак своїм союзникам для „превентивної війни“, котра мала параліжувати небезпечний виступ противного обєднання — Францїї, Росії й Анґлії.

Почалась війна, котру в правлящих кругах вважали коротким епізодом, що потріває тижнів 6—12 і кождої хвилі, коли того вони захочуть, може бути закінчений. В буржуазних кругах розуміли, що затяжна війна може занадто сильно знищити промисел, а навпаки, від короткої війни надіялись великих заробітків своїм фабрикам і банкам. Але раз пущена з вузди боротьба ворожих таборів не могла бути стримана. Одна й друга сторона, династично-военні й фінансово-промислові круги, які були вмішані в цю війну, боялись свого провалу при невдалім для себе результаті війни й голосили потребу витримати і пробитись „до побідного кінця“. Вони знаходили в тім підтримку ріжних „патріотичних“ кругів, і навіть соціялістичні партії в переважній части стали на „оборончеській позиції“, зрадивши старим гаслам інтернаціональної солідарности пролетаріяту й безглядного поборювання війни. Замість сподіваних тижнів війна затяглась на повних чотирі роки, а властиво не закінчена ще й тепер. В війні не тільки добробут і достаток народний, призбираний десятилітями праці, але й саме капіталістичне хазяйство пішло в руїну.

З димом пішли запаси сировини і всяких виробів, заготовлених перед війною. Фабрики, робітні, знаряддя транспортові й комунікаційні понищились від безнастанної праці без ремонту й ледве рухаються тепер. Перероблені для виготовлення матеріялу варстати не можуть повернутись до давньої роботи. Понищені або вивезені підчас війни фабрики, спалені й розбиті села й міста, вивернені й приведені до неужиточного стану ріллі, ліса й луки не можуть бути скоро відновлені. Багато копалень вугля й металів, занедбаних або й понищених підчас

війни, стоять мертво й тепер. Країни, які брали участь у війні, стратили найціннійшу продуктивну людність в убитих, ранених і інвалідах, які, навіть і не скалічені фізично, по кількох роках окопного й фронтового жития стали нездібними до постійної інтенсивної праці, систематичного мишлення, творчої роботи. Людність в тилу підпала також в страшних розмірах розпаду, виснаженню й деморалізації. Таким чином, не тільки знищено запаси — підірвано можність і їх відновлення.

Обмін, економичні звязки, продукція не можуть ніяк палагодитись, з огляду на неунормовані ще й досі міжнародні відносини. Кредит, фінанси цілком захитані. Грошеві знаки стратили реальну вартість, тому що за ними нема ніяких дійсних економичних цінностей. Все капіталістичне хазяйство, сотворене останніми віками, захитане в самих своїх основах і в самих основах діскредитоване.

III.

З початку народний гнів за перенесені страждання, недостатки й руїну звернувся на безпосередніх ініціяторів війни — на правительства й дінастії, які викликали війну, які допустили і підтримували її, параліжуючи всі бажання народу яко мога скорше її зліквідувати. Пішли політичні революції — в Росії. Австрії, Німеччині, Болгарії і т. д. — скинення дінастій, касування монархій, заведення республики. Буржуазно-капіталістичні верстви не журились цим — місцями навіть брали діяльну участь в цих революціях, сподіваючись, що в нових республиках власть так само належатиме їм, як у старих республиках, Франції та Америці, а в кождім разі добре буде, коли хвиля народнього невдоволення окошиться не на них, а на монархіях, дінастіях, ґенералітеті, бюрократії, то що.

Одначе так само, як їм не вдалось вчасно зліквідувати війну, так не вдалось і стримати революції на цім місці. Політична й економична розруха затягнулася далі, завести „тверду владу“ буржуазії, за помічю своїх соціялістичних союзників ніяк не вдавалось. Працюючі маси, раз добившись рішаючого голосу, ніяк не хотіли вдоволитися переміною монархичної вивіски на республиканську, хоч би навіть під пануваннем таких ґруп, які називали себе соціялістичними. Світовий концерт буржуазії ніяк не може наладитись, і натомість спочуте й підтримку трудових мас знаходять більш рішучі й послідовні соціялістичні партії. Старий соціялістичний інтернаціонал, діскредитований союзом „оборончих“ соціялістичних партій з правящою буржуазією підчас війни, даремно силувавсь противставити їм союз „поміркованих соціялістичних партій“, які хотіли замкнути революцію в рамцях чисто політичних, полишаючи соціяльну перебудову „еволюційній роботі“ „демократичних парляментів“. Партії, які мали за собою маси, одні за другими покинули його й прийняли більш або менш рішучо гасла соціялістичної революції й диктатури пролетаріяту і влади рад для поборення буржуазно-капіталістичного господарства та буржуазної клясової держави.

Ці гасла мусить підтримувати в теперішній момент кожда соціялістична партія, яка хоче оправдати це своє імя.

Боротьба між інтернаціоналом капіталістичним й інтернаціоналом солідарности трудових мас розгорається не на жите, а на смерть, по цілому світу, і ніхто не може зіставитись нейтральним перед нею.

Великий почин в цій боротьбі, зроблений пролетаріятом Сходу Европи, вибив у інтернаціонального капіталу одну з його позицій і в формі радянських республик Російської, Української й инших сотворив для міжнародного пролетаріяту вихідний пункт для боротьби з капіталом. Але спроби пролетарів в инших краях (Німеччина, Баварія, Угорщина, Фінляндія) побороти буржуазію у себе не принесли їм перемоги. Навпаки, з цієї боротьби, серед тяжких наслідків війни і відсутности єдности соціялістичних елементів, міжнародній пролетаріят вийшов навіть сильно ослабленим, а міжнародній капітал, використовуючи це тимчасове ослабленне пролетаріяту, по всьому фронту переходить на нього в наступ. Пролетаріят змушений зайняти позицію оборончу, щоб, схоронивши свої головні сили, орґанізувати їх для майбутніх рішаючих битв.

Правдиво соціялістичні партії, відложивши на бік усе, що їх ділить, повинні творити під цю хвилю спільний фронт проти зусиль буржуазії відновити руїнну, противолюдську власть капіталу. Повинні мобілізувати проти нього всі соціялістичні і революційні трудові елементи.

УПСР признала це давно, що в інтересах загально-людського поступу, визволення людини з гніту несприятливих соціяльних умов, ці гасла, висунені лівими, дійсно соціялістичними партіями, мусять бути підтримані з усією енерґією і всі сили їх повинні бути звернені на знищенне підстав клясової буржуазної держави, передачу влади трудовому народови й забезпеченне орґанізації господарства на соціялістичних підвалинах.

Це — завданне світової революції, в котру мусить війти всіми своїми революційними силами Україна. Її основна мета — п е р е б у д о в а е к о н о м и ч н и х в і д н о с и н по соціялістичному принціпу — соціялізації продукції в близшій черзі й соціялізації розподілу в дальшій. З н и щ е н н е п о л і т и ч н и х ф о р м, які забезпечували панованне буржуазно-капіталістичного ладу, являеться з а с о б о м і п е р е д у м о в о ю для здійснення цеї мети, першим завданнем революції там, де вона ще не покінчила з старою буржуазною державою. Так ми й бачимо, що, як перше гасло революції, висуваеться домаганне радянської влади й диктатури пролетаріяту, або ширше беручи — трудового народу, як радикального способу на поваленне і викоріненне погибельних гасиль лукавої, облудної буржуазії. Досвіди так званого „демократичного“ ладу парляментарної боротьби, кріваві лекції, дані буржуазією революційному пролетаріятови в його революційних пробах, потвердили гадку старих фундаторів марксизму про неможливість заховування анті-соціялістичних, не-трудових елементів в користуванню політичними правами і демократичними ґарантіями підчас рішучої боротьби на знищенне буржуазного ладу, і про необхідність диктатури пролетарської кляси для цього переходового часу боротьби з піби то демократичним пануваннем буржуазної кляси. Практика паризької комуни, випробована і справлена новійшою практикою радянських республик, дала сій дик-

татурі вповні конкретні орґанізаційні форми, як найбільш доцільні й практичні — кращі з усього, що досі винайшла соціяльреволюційна практика.

Там, де не покінчено ще з визиском і гнітом національним, його знищенне являється так само передумовою соціялістичного будівництва. Дійсно, в країнах, де не покінчено ще з формами й проявами національної залежности чи поневолення, там першим, черговим завданнем стає боротьба за національне визволенне: з стану провінції чи кольонії перехід до автономного права в широкім розумінню слова — державности, суверенности, незалежности. Аванґардом соціялістичної революції, котру несе революційний соціялізм, в кольоніях буржуазних держав, в поневолених ним провінціях, в кольоніяльних державах, поставлених в фактичну залежність від европейсько-американського капіталу й імперіялізму, від ріжних великодержавних визискувачів, що поділили між собою світ, являються проповідники національного визволення, самостійности, навіть національної самосвідомости. В Індії, в Персії, в Малій Азії, Єгипті, Китаю, Кореї йде аґітація в цім напрямі. Скільки не було б тут чисто тактичного рахунку, в основі лежить вповні здорова гадка: для прилучення до світової революції країн національно й економично поневолених, їх національне й політичне визволенне являється передумовою. Революція повинна почати з цього там, де це ще не зроблено, в імя самого свого загально-людського, універсального характера.

В такім становищі і наша Україна. Вона не вийшла й досі з ролі кольонії, її трудовий нарід і досі не має змоги сам правити й рішати свої справи. Національні інтереси, національні потреби трудового українського народу — не кажучи вже про трудові ґрупи инших національностей, які живуть на українській теріторії, — не забезпечені й досі. Зовсім ясно, що забезпеченне йому можливости повного самоозначення, повної суверенности, а його країні фактичної, реальної незалежности й рівноправности з иншими республиками працюючого люду, являється передумовою політичного й соціяльно-економичного будівництва, передумовою передумови, і ця сторона мусить знайти свій вповні ясний і катеґоричний вираз в нашій проґрамі.

З другого боку, УПСР, належно оцінюючи вагу в людському житю, розвою й поступі людства факторів духових і етичних, поруч економичних і матеріяльно-культурних, не може спускати з ока й того, що велика світова революція повинна принести людині й культурне визволенне, вирвати її з лещет соціяльно-економичного гніту не тільки як продуктивну силу, але як і фізичну та духову одиницю, з її фізичними й духовими функціями й потребами. Річ ясна, що будова нового громадянства, нової держави, нових соціяльно-економичних відносин вимагає великої армії людей фізично й духово здорових, сильних, активних, свідомих, і вихованне такої армії являється одним з завдань революції, добре усвідомленим її провідниками: це мусить бути предметом систематичної, плянової роботи всюди, де йде революція чи де готується для неї ґрунт.

УПСР, продовжуючи визвольні змагання українського трудового люду на довгій ниві його історії, в усіх отсих сферах — незайманности

своїх інтересів фізичних, духових, економичних і соціяльних, суверенности політичної і національної, в нових рамах великої світової революції, в солідарности з інтересами й змаганнями инших трудових народів, доходитиме задоволення потреб і домагань трудового народу України, як передумови найбільш активної й свідомої участи його в цій світовій революції.

В цій свідомости й активности його ролі лежить один з залогів її успіху. Поширенне її за межі чисто пролетарського руху, втягненне в її орбіту, як учасників рівно корисних і свідомих, трудових мас селянських, являється одною з необхідних умов успіху цеї революції в світових розмірах: ми знаємо, що Україна, з огляду на прикмети свого краю й свого трудового народу, мусить в цім відограти визначну ролю. Вона буде революційною в тім разі, коли революція поставить своєю метою всебічне задоволенне потреб цього народу, і контрреволюційною — коли політикою керманичів революції буде використовуванне України для революції, як її пасивного резерву, паралізуючи всяку активність її трудового народу.

Згідно з цим, нова проґрама УПСР, котру ми пропонуємо, поділяється на чотирі части:

а) політичну,
б) національну,
в) економичну,
г) культурну.

Проґрама політична.

Держава, як союз народу на певній теріторії, обєднаний його спільною волею і обовязковою найвищою властю, на те, щоб своєю пляновою, орґанізованою діяльністю забезпечувати індівідуальні, національні й загально-людські інтереси своїх членів на даній ступені їх розвою в напрямі поступового дальшого розвитку, правдоподібно істнувати буде завсігди.

Але в соціялістичному майбутньому вона, очевидно, в своїй істоті і орґанізації матиме дуже мало спільного з історичною клясовою державою. В будучині нарід мусить стати єдиною працюючою громадою, понятте демократії злитися з поняттєм трудящих верств.

До цього, до безклясової соціялістичної державности, в котрій, нарешті, здійснились би великі прінціпи „волі, рівности й братерства" в розумінню політичнім, соціяльно-економичнім, національнім і духовім, веде наш шлях.

Буржуазно-капіталістична держава, буржуазна псевдо-демократія, яка так певно, яскраво й цінічно виявила свій характер, свою мету й свої перспективи в пережитий нами період найвищого розцвіту цього капіталістичного ладу, — вона пережила себе вповні й мусить відмерти.

Всі зусилля правлящої буржуазії знову загнуздати трудові маси й, пожертвувавши тими чи иньшими — їй самій (цій буржуазії) непотрібними формами старої державности, — монархією, ріжними пере-

житками феодалізму то що, зберігти її властивий характер — як орґану панування капіталу, виконавчого апарату волі капіталістичної буржуазії й її правящого осередка на певній теріторії, — ці зусиля мусять зістатись тільки безплодними конвульсіями.

Трудовий нарід, який пережив (і ще переживає) такі страшні страждання з ласки державної опіки цеї буржуазії, який заплатив такі страшні жертви в крови, в житях, в фізичнім і духовім виродженню цілих поколінь, не позволить їй задурити себе солодкими річами чи мальованими страхами. Він занадто глибоко заглянув до ляборатoрії буржуазії й її наймитів, зрозумів їх пляни й думки, їх псіхольоґію і мораль, і не піде вже за ними на компроміси. Він збагнув цю ділему: або йому, або їм загибати. Російська революція дала гасло моментови, підхоплене трудовими масами ріжних частин світу. Це — знищенне панування буржуазного устрою і буржуазної клясової держави, як його орґану, бо без цього й инакше трудовий люд не зможе прийти до свого права. Дорога для цього — **диктатура трудового народу** і витрівала боротьба з усіми оборонцями буржуазно-капіталістичного ладу і буржуазно-клясової держави, псевдо-демократії й буржуазного парляментаризму, як її орґанів панування.

Які б не були помилки в методах цеї боротьби за нову державу, в яких би несимпатичних формах не здійснювалось це гасло на практиці, прихильники визволення трудового народу з-під власти й визиску буржуазно-клясового ладу мусять признати це гасло диктатури трудового народу прінціпіяльно правильним. Українські соціялістичні партії, які в перших стадіях революції хотіли вести соціялістичне будівництво в формах старої парляментарної демократії, відмежовуючись від російської революції, з огляду на її великорусько-націоналістичні і російсько-імперіялістичні пережитки, переконались, що така політика не можлива. Україна силою свого ґеоґрафичного положення і всеї спадщини старої Росії, не пережитої і не зліквідованої вповні, а з другого боку в силу необхідности інтернаціональної солідарности в боротьбі праці з капіталом, не може відійти від російської революції, навпаки, мусить бути щирим і активним товаришом великоруського трудового люду в його боротьбі за своє визволення й знищенне клясової буржуазної держави.

Тільки мирне співжитє трудової Росії і трудової України може забезпечити спокій і безпечність їм обом.

Тільки переборенне буржуазної державности і забезпеченне власти трудового народу в цій ґрупі сусідніх країн і держав, як Росія, Білорусія, Польща, Угорщина, Румунія — держав, які мали і мають ріжні „історичні права“ на українську теріторію, ріжні не пережиті й досі їх буржуазією претензії на пануванне над українським трудовим народом — може дати спокій йому й можливість будувати своє житє, економичне, національне і культурне, в трудовій Українській С. Р. Республиці.

Відси виринає неминучо політична проґрама в переходовім часі боротьби українського трудового народу з буржуазно клясовим устроєм, з світовим капіталом за визволенне праці, за соціялістичний лад, за визволенне працюючої людини з власти маючих, за незайманість національ-

нальну і культурну працюючого люду — аж до повної побіди. Україна мусить перейти через диктатуру трудового народу, яка одна може знищити власть і інтріґи буржуазії, себто — трудовий люд її мусить взяти власть виключно в свої руки, відсунувши від участи в політичнім житю всі верстви, так чи инакше звязані з старою клясовою державою і капіталістичним ладом. Ці верстви мусять бути під підозріннєм і контролем весь час, поки ця боротьба буде трівати, поки *пануваннє трудового народу* не буде забезпечене остаточно. Демократичний принціп загального й рівного права, демократичного представництва всеї людности і її власти мусить бути відложений до цього моменту — *забезпеченої соціялістичної республики*, котра зможе дати знову *рівне право всім*, знищивши клясовий устрій і привілеґії маючих верств. *До того* часу, політичні права можуть належати *тільки* трудовому народови і всім, хто докаже свою щиру солідарність з ним і відданість його інтересам.

Цей принціп в практичнім своїм переведенню може болюче діткнути ту чи иншу одиницю, але кожна розумна людина мусить зрозуміти оправданість і необхідність такої політики, з огляду на те завданнє, яке *одне* може дати вихід з того положення, в яке завело людство пануваннє буржуазії й її псевдо-демократії. Всім, хто докаже свою відданість інтересам трудового люду, рекомендація соціялістичних партій відкриє дорогу до політичної діяльности, і всі члени не трудових верств, які ясно здають собі справу з даної сітуації, повинні щирою працею в УСРР і участю в боротьбі трудового люду за соціялістичний лад наблизити той момент, коли ці виключні закони переходового моменту зможуть бути зняті і диктатура трудового народу буде замінена *соціялістичною демократією*. Не опозиція й саботаж, а тільки щире підпорядкуваннє своїх інтересів інтересам трудового люду виведе всіх з цього переходового стану до цеї нової соціялістичної демократії.

Те саме треба сказати і про загальний суворий режім і *обмеженнє прав одиниці* в інтересах доцільної роботи державного колектива. Вони неминучі в цей період загального виїмкового стану, стану облоги, в часі гострої боротьби трудового народу проти капіталістичного інтернаціоналу назверх, проти буржуазної контрреволюції в середині. Можливий широкий розвиток індівідуальности, в гармонії з інтересами колєктиву, не перестає бути *основним* завданнєм людської солідарности. УПСР твердо переконана, що соціялістичний лад, і зокрема найблища його стадія — соціялістична демократія, буде не часом обмеження одиниці в інтересах колєктива, а навпаки — *соціялістичний лад створить особливо сприятливі обставини для розвою індівідуальности*, її здібностей і енерґії, її добробуту і щастя, бо в сім власне лежить добро і людського колєктиву. Але *переходовий* період диктатури, боротьби з капіталістичним ладом і перших кроків соціялістичної будови на капіталістичній руїні вимагає залізної твердости, максимальної орґанізаційної енерґії і добровільного підпорядкування одиниці потребам колєктиву та всім часовим недогодам цього виключного стану.

Як найбільш доцільна форма політичної орґанізації в цій переходовій добі, соціялістами давно, від часу паризької комуни, признана радянська форма, видвигнена цею комуною: безпосередня власть революційного народу — законодавча, виконавча й судова, сконцентрована тільки в ріжних орґанах, едина на місцях і вгорі, в верховнім орґані трудової республики. Можливість для трудового народу кождої хвилі відкликувати і зміняти своїх представників та давати вираз зміні своїх поглядів і відношенню до обставин без усяких відкладань і формальностей, простим перевибором своїх представників в громадській раді, чим автоматично міняється склад всіх вищих інстанцій державної орґанізації. Зведенне функцій правління до можливо простих форм, доступних контролі і виповнюванню кождого громадського депутата, і передача діяльности, яка вимагае технічного приготовлення, служащим, вповні залежним від орґанів народнього управління й контроля.

Ця форма, видвигнена на Україні в процесі революції, очевидно, мусить бути прийнята для цеї переходової доби диктатури трудових мас, як найбільш доцільна з погляду інтересів і завдань революції. Її слабкі сторони, які випливають з її примітивної простоти і елементарности, викупляються цими важними прикметами: едністю власти революційного народу, браком всякого внутрішнього тертя в інстанціях і затверділих формах парляментарно-конституційного ладу, безпосереднім звязком з масою трудового народу всіх, навіть найвищих інстанцій управління і законодавства республики.

Виходячи з цих поглядів, УПСР для цього переходового часу боротьби з капіталістичним ладом за лад соціялістичний приймае таку проґраму в справах політичних:

§ 1. Україна в цій переходовій добі мае стати суверенною соціялістичною радянською республикою (УСРР) своеї трудової людности в її етноґрафичних границях, себто на тій теріторії, де компактну більшість мае український трудовий нарід.

§ 2. Завязанне федеративних відносин між Україною та якими небудь иншими соціялістичними республиками, або утворенне економичного чи військового союзу, або наданне федеральних прав якійсь частині УСРР і перетворенне УСРР в республику федеративну може статися тільки рішенням більшости її місцевих громадських рад і постановою Центральної Ради Депутатів Трудового Народу України.

§ 3. Тим же способом рішається справа про всяке збільшенне або зменшенне теріторії УСРР, прилученне або відділенне якої небудь країни, по добровільнім виявленню на це згоди сеї країни.

§ 4. Політичні права на теріторії УСРР належать усім, хто живе на ній з власної праці і переступив 20 років життя, без ріжниці між чоловіками і жінками, між національностями, вірою, походженнем і давнійшою державною приналежністю: трудовому селянству, робітникам і всякого роду працюючим людям, котрі живуть з власної праці, не експльоатуючи праці чужої.

Люде, які перестали працювати через каліцтво або старість, не тратять політичних прав.

§ 5. Позбавляються політичних прав в цій переходовій добі боротьби, окрім психично нездатних і позбавлених цих прав судом, також усі елементи, небезпечні, інтересам трудового люду, що живуть або жили з безробітних доходів, бувші поміщики, капіталісти, промисловці, рантьєри, бувші служащі поліції, жандармерії, війська і. т. ин., коли вони не служать УСРР.

Ці особи одначе можуть бути також наділені політичними правами постановою громади по рекомендації центрального комітету одної з радянських соціялістичних партій України.

§ 6. Права свої трудові люде України виконують по законам УСРР.

§ 7. Трудові люде України мають незайману свободу слова, друку, союзів, зборів і маніфестацій, їх мешкапнє і листуваннє не підлягає ревізії і контролі.

§ 8. Не трудові люде України стоять під охороною її законів. Вони мають право користуватись її культурними і господарськими установами.

§ 9. Усім громадянам УСРР належить свобода віри.

§ 10. Всі люде, які пробувають на Україні, мусять відбувати трудову повинність, службу воєнну або громадську, на підставі законів УСРР.

§ 11. Трудова людність, яка живе на теріторії УСРР, являється її сувереном.

§ 12. Своє суверенне революційне право трудова людність УСРР здійснює в трудових радах.

§ 13. Власть місцева належить радам громадським, себто сільським і районним (по містах), які вибираються рівним, прямим, таємним і пропорціональним голосованнєм всіх управнених.

§ 14. Реєстри управнених, себто всіх, хто має політичне право і пробуває на теріторії громади, складаються громадою. Покривджені в своїх виборчих правах доходять свого права через суд.

§ 15. Вибори й перевибори призначаються або радою, або самою громадою, себто загальним зібраннєм всіх управнених членів громади.

§ 16. Рада громадська обєднується в раді волостній або міській, а та посилає своїх депутатів до ради землі; рада землі посилає своїх депутатів до Центральної Ради Депутатів Трудового Народу України. Число депутатів встановлюється відповідно числу управнених до голосування.

Депутати цих вищих катеґорій рад: волости, землі і Центральної Ради України перевибираються по тому ж принціпу, що й депутати рад громадських: рада, в котрій депутати засідають — рада волосна, рада землі або центр. рада депутатів трудового народу України кождої хвилі більшістю голосів може постановити перевибір усіх своїх членів; рада, яка висилає свого депутата до вищої ради — рада громади, волости чи рада землі, кожної хвилі більшістю голосів може відкликати своїх депутатів з цеї вищої ради, перевибрати їх і післати на їх місце нових.

§ 17. Круг діяльности й компетенції рад встановлюється законом в порядку § 19.

§ 18. Ради орґанізують свої виконавчі орґани, відповідальні перед ними, і орґани судові, окремі від адміністративних. Кожної хвилі ради можуть перевибрати ці свої орґани.

§ 19. Центральна Рада Депутатів Трудового Народу України являється її найвищим орґаном власти. Але її рішення в особливо важних справах (які вичислені в §§ 2, 3, 27, 28) правосильні тільки тоді, коли половина місцевих рад винесла подібне рішенне перед тим.

§ 20. Центральна Рада Д. Т. Н. У. збирається з таким рахунком, щоб між сесіями її не проходило часу більше, як чотирі місяці. В часі, коли вона не засідає, її функції сповняє вибраний нею Комітет по реґуляменту, даному йому Ц. Радою.

§ 21. Народний Комісаріят України, вибраний Ц. Радою Д. Т. Н. У. для ведення загальних державних справ, відповідальний однаково перед повною Ц. Радою й її Комітетом і може бути перевибраний як тою, так і цим. Так само й инші делеґації й орґани, які походять від Ц. Ради.

§ 22. Народний революційний суд УСРР твориться прилюдно, на підставі законів УСРР.

§ 23. Вся людність УСРР рівна перед судом.

§ 24. Кара смерти, кара на тілі й досмертна вязниця не мають істнувати в УСРР. Всяке засудженнє умовне.

§ 25. Охорона УСРР забезпечується постійною українською червоною армією УСРР, орґанізованою по теріторіяльному принціпу.

Основні підстави орґанізації армії встановляються законодавчим порядком Ц. Р. Д. Т. Н. У.

§ 26. Право вживання армії належить тільки Верховній Владі УСРР, себто Ц. Р. Д. Т. Н. У.

§ 27. Перехід від постійної червоної армії до системи охорони міліціонної може статись тільки після того, як зникне небезпека внутрішньої контрреволюції й небезпека світового імперіялізму. Про цей перехід рішає Ц. Р. Д. Т. Н. У., під вказаною в § 18 умовою, оскільки в цім УСРР не звязана військовою конвенцією з иншими соціялістичними республиками.

§ 28. Ця умова, вказана в § 19, має заховуватись також при рішенню про скасуваннє переходового ладу й перехід до ладу соціялістичної демократії.

Проґрама національна.

Природним розвитком кожної тварини є вільний розвиток її в оточенню собі подібних. Для людини таким являється національна громада.

Одначе далеко не завше могла людина вільно розвивати свою матеріяльну і духову культуру в такім природнім національнім оточенню. Національне поневоленне сягає так само глибоко в давнину віків, як і соціяльно-економичний, клясовий визиск. Як тільки розвиток продукційних сил первісного орґанізованого суспільства досяг того ступня, при якому людська працююча одиниця могла вже випродукувати якийсь

лишок понад те, що потрібно було для підтримання її власного житя й робочої енергії, творився економичний ґрунт для визиску одної людини другою, — чи то в формі визиску одної кляси другою, чи одного народу-нації другим.

Історія більшости старовинних держав звязана безпосередньо з національним поневоленнем одного народу другим — народом побідником. Але тоді національне поневоленнє майже зовсім затушковувалось соціяльно-економичним, клясовим поневоленнем: підбита людність поспіль поверталась в підвладну безправну, кріпацьку верству. Такому затушковуванню сприяло й те, що нації в новійшім розумінню в ті часи ще не істнувало. Культурно-психольоґічні надбання окремих народів були ще невеликі, а тим самим був нестійким у кожного народу той комплекс суспільних цінностей, який ріжнить одну націю від другої. Через це дуже часто народ побідник навіть переймав в ті часи культуру, мову народа переможеного, коли той був культурнійший, або навпаки; момент національного поневолення цілком губився за соціяльно-економичним: підбитий народ поповнював кріпацьку, визискувану верству народу-переможника.

Протягом віків, тисячеліть змінювались форми національного поневолення, але саме поневоленнє все залишалось і чим далі, по мірі зросту людської культури, що відбувався весь час в національних формах, відчувалось все гостріще. Історія заволодіння Европейцями Америкою з винищеннем цілих племен тубольної червоношкірої людности; перетвореннє Африки в европейську кольонію; пануваннє московського буржуазного націоналізму над численними народами Кавказу, Сібіру, Туркестану; історія боротьби слявянських народів на Балканськім півострові за національно-державне визволеннє; перетвореннє анґлійським імперіялістичним капіталом в „людський гній" народів перського, арабського, трьохсот-міліонового населення Індійського півострова; нарешті, історія боротьби за національне визволеннє народів українського, польського, чеського, ірляндського і так далі — всі ці історичні факти свідчать, що національний гніт, йдучи в парі з соціяльно-економичним визиском, виявляє не меншу живучість, ніж цей останній.

Під тяжким ярмом подвійного гніту, національного і соціяльно-економичного, стогнуть й нині десятки, сотки міліонів працюючої людности ріжних країв, ріжних народів, рас. Ледве помітна меншість багатших капіталістичних країн поневолює величезну більшість працюючого людства земної кулі, обдирає його, пригноблює розумово, не даючи працюючим масам можливости розвивати їхню культуру в єдино доступних їм національних формах.

Національне поневоленнє спиняє розвиток людської культури, а тим самим розвиток техніки і господарства. Воно стоїть на перешкоді найдоцільнійшого використовування кожної людської одиниці, кожного народу-нації в загально-людських інтересах, що полягають в успіхах боротьби людства з природою. Воно затроює клясову свідомість працюючих мас побічними моментами. Пригніченнє кольоніяльних і так званих недержавних народів буржуазією пануючих націй викликало в працюючих масах поневолених народів озлобленнє і недовіре до

пануючих, гноблюючих націй в цілому, в тому числі і до пролетаріяту останніх. З другого боку, не раз виявлялось невистарчаюче розуміння дійсного становища працюючих мас поневолених націй, нерозуміння того, що ці повинні бути визволені не тільки з-під соціяльно-економичного клясового, але обовязково й з-під національного гніту та визиску. Буржуазія обох таборів використовує таке становище для розпалення національної ворожнечи, для культивування почуття національної відрубности в цілях полекшення боротьби з працюючими масами.

Такі ріжні моменти (інтереси найбільшого розвитку людської культури, з чим звязаний розвиток техніки та піднесення продукції в світовому масштабі, інтереси найбільшого успіху боротьби людства з природою, інтереси повного, всебічного матеріяльного і духового визволення людської одиниці з-під соціяльного визиску в ріжних його формах, нарешті, інтереси інтернаціональної солідарности працюючих мас всіх країн в боротьбі з капіталістичним устроєм) вимагають від соціялістів радикального і позітивного вирішення національної проблеми.

I. і II. соціялістичні Інтернаціонали не зважили великого значіння національного визволення і тому не дали рішення національного питання. Слова „Комуністичного Маніфесту“, що соціялістичний переворот має по необхідности відбуватись в національних формах, що працюючі маси, здійснюючи свою диктатуру, зорґанізуються спочатку в кожній країні-державі в національні кляси, соціялісти перших двох Інтернаціоналів прикладали лише до так званих культурних, історичних націй.

Нині, коли на порядку денному справа переведення соціялістичної революції стоїть вже практично, коли в той же час історичні факти і досвід революції на Сході Европи довели навіть найбільшим „інтернаціоналістам“, що легковажити національного питання не доводиться, що національна форма суспільної орґанізації ще не пережила себе і, очевидно, ще довго істнуватиме, — необхідно вказані слова „Комуністичного Маніфесту“ застосувати і до націй кольоніяльних, недержавних, неісторичних — подвійно гнічених.

УПСР вважає, що соціялістична революція і соціялістичне будівництво повинні відбуватись в національних формах, в формі творення національних держав, як народами історичними, так і неісторичними, однаково. Тому, на думку її, даремно, невиправдано і шкідливо було б витрачати енерґію на викорінювання національного життя чи чуття. Навпаки, треба використати цю національну форму розвитку вселюдської культури і в соціялістичній революції, треба дати їй повну можливість не тільки істнувати, але й вільно розвиватись.

Вільний же розвиток національної громади можливий тільки тоді, коли кожна нація — скупина людей одного походження, мови, культури, обєднана почуттєм спільности, матиме повну волю в будові свого політичного, соціяльно-економичного і культурного життя. Для того вона повинна мати право, і повну можливість перетворити це право в реальність, — на самостійне, суверенне улаштування умов свого істнування, себ-то мати право орґанізуватись, як рівна і однаково

варта зі всякою иншою нацією частина людства, в свою національну державу.

Але це може здійснитись вповні тільки тоді, коли все людство буде визволене з-під гніту капіталістичного устрою, характеристичною прикметою якого являється і національне поневоленне, подвійний гніт та визиск поневолених, недержавних народів. Соціялістична революція і мусить розбити капіталістичні форми суспільного співжитя, знищити буржуазну державу — орґанізацію панування одної кляси над другою, апарат національного поневолення — і тим самим утворити умови для вільного національного розвитку всіх народів. Шлях цього розвитку йде в напрямі сотворення трудових, тоб-то клясових робітниче-селянських держав, які повинні базуватись на історично і природою даних людських обєднаннях — на обєднаннях національних.

З другого боку, й прихід самого соціялізму та його побіда тісно звязані з вірним розвязаннєм національної проблеми. Всяке бо пригніченне народу задержує розвиток його культури, а це веде й до стримання процесу поступу соціялізма.

Тому, сподіваючись остаточного вирішення національної справи лише в добу завершення побіди соціялізму, ми одначе певні, що сама ця його побіда залежить і від сприяння всіма революційними і соціялістичними партіями, пролетаріятом і трудовим селянством всіх країн, творенню кожною нацією свого житя вільно і самостійно вже тепер.

А під нацією ми розуміємо і великий і малий, державний і недержавний, метропольний і кольоніяльний, висококультурний і менш культурний, історичний і тільки починаючий творити свою історію, словом кожний народ, істнуванне якого є фактом. Але періодові буржуазно-капіталістичної держави, коли буржуазія кожної нації монополізує заступництво цілої нації і, прикриваючись гаслом так званих національних інтересів, використовує факт істнування націй для своїх клясових інтересів, — ми протиставляємо економичні й духовні інтереси подавляючої більшости кожної нації, тоб-то інтереси її трудових мас. Ці трудові маси кожної нації ми вважаємо справжнім виразником національних інтересів і представником суверенітету нації.

Нетрудові, визискуючі члени нації в період диктатури трудових її елементів мають повну можливість задовольняти свої культурно-національні потреби, що випливають з признання ними своєї приналежности до певної нації. Але вони не мають права говорити від імени нації.

Виходячи за межи кожної окремої нації, ми підкреслюємо, що виявленне всіх культурних і економичних творчих сил всього людства можливе тільки при найтіснішім співділанні всіх націй, основаному на добровільній згоді. Через це всі нації повинні найтіснійше обєднатись в своїй боротьбі з природою, в праці за краще житє, в змаганнях за повне визволенне людини.

Таке обєднанне не повинно, одначе, посягати на суверенне влаштуванне свого внутрішнього соціялістичного устрою кожною нацією. Умовою його повинно бути повне усуненне в соціялістичних націо-

нальних державах експльоатації людини людиною, будь то в формі соціяльній, політичній, національній чи культурній.

Український народ зможе виявити всі свої творчі сили й збудувати своє соціялістичне житє тільки при тій умові, коли він увесь, без виїмку — у всіх своїх частинах і територіяльних одиницях, як Велика Україна, Галичина, Буковина, Холмщина, Бесарабія, Прикарпатська Україна, Кубань, українські частини Криму та Кавказу, — обєднавшись, звільниться і від національного і від соціяльно-економичного гніту.

Приймаючи в засаді положеннє, що соціялістичне суспільство повинно бути орґанізоване на принціпі інтернаціоналізації природних багацтв всіх країв і що в фазі його соціялістичної трудової державности все господарство в кожній соціялістичній державі окремо і у всіх них взятих укупі повинно провадитись по загальному, виробленому й прийнятому в їх господарче-управляючому центрі плянові, — ми визнаємо одночасно, що в справах виконання цього пляну, а рівно в справах культурного і місцевого характеру, не тільки кожна соціялістична радянська республика, але й кожна частина її, яка має свої ґеоґрафично-економичні чи культурно-історичні особливости, може домагатись для себе як найширшої автономії в справах внутрішнього свого устрою. Отже і федералізації України в середині не можна ставити жадних перепон.

Йдучи до переведення зазначеного принціпу в житє і по-за межами УСРР, вважаючи, що розвиток соціялізму необхідно приведе до створення всесвітньої федерації соціялістичних радянських республик, ми знаходимо необхідним встановленнє з самого початку найтіснійшого звязку поміж всіма істнуючими вже соціялістичними республиками, на принціпах рівности і вільности кожної з них.

Не виключене, що в будучині і яка-будь другонаціональна країна, по своєму почину і по своїй волі, висловить бажаннє ввійти в склад Української Соціялістичної Федеративної Радянської Республики. В такім разі Центральна Рада Депутатів Трудового Народу України вирішить справу включення її в державний орґанізм УСФРР. Але передумовою прийняття мусить бути переведеннє в такій країні соціялістичного радянського устрою.

Виставляючи постулят волі кожної нації, ми розуміємо його не як голий принціп, а як чергову невідкладну задачу революції, і через те вважаємо, що кожна революційно-соціялістична партія мусить реально боротись за переведеннє його в життє і то не тільки для своєї нації, а й для кожної, яка того потрібує. В згоді з цим УПСР буде обстоювати в УСРР рівні з українською нацією національні права кожної иншої народности, що перебуває на території України.

Виходячи зі всього сказаного вище, УПСР обстоює таку проґраму національного визволення народів і національного будівництва на Україні:

1. В часі трудової соціялістичної державности виразником волі, суверенітету і прав нації являються тільки трудові верстви її.

2. Кожна нація повинна мати право, можність і допомогу від инших, а в першу чергу орґанізованих в соціялістичні республики націй, на творенне і при твореню свого вільного житя в усіх його формах.

3. Український трудовий нарід здійснює це своє право в суверенній, національній Українській Соціялістичній Радянській Республиці.

4. Всі національні соціялістичні радянські республики мусять стреміти до злуки між собою й створення всесвітньої федерації соціялістичних радянських республик; УСРР входить у військовий та економичний союз з иншими соціялістичними республиками.

5. УСРР стремить до зединення всіх етноґрафично-українських земель в одне державне тіло, при чому про національну більшість на тій чи иншій території рішає плебісціт, переведений під доглядом Соціялістичного Інтернаціоналу.

6. УСРР може бути перетворена в федеративну республику (УСФРР); складовими частинами федерації можуть бути ті її землі, котрі мають краєві особливости, а також і всяка инша чужонаціональна країна, яка переведе у себе соціялістичний устрій й погодиться на загально-федеральну конституцію УСРР.

7. В разі перетворення УСРР в федеративну республику, конституція УСФРР має базуватись на визнанню повної суверенности кожної федеративно-складової частини в її національно-культурних і місцевих справах.

8. ЦРада ДТН Української Федерації та її виконавчі орґани в такім разі відатимуть лише справами спільними для всієї федерації, не порушуючи самоуправління федерованих частин в їх місцевих справах.

9. Для керування місцевими справами кожна федеративно-складова частина утворює свою Краєву Раду Депутатів Трудового Народу, яка вибірає свій виконавчий орґан і представників до ЦРади ДТН Української СФР Республики. Але вибори до ЦРади ДТНУ в федеративно складових частинах УСФРР можуть відбуватись і безпосередно на місцях.

10. Кожна нація, що перебуває на територі УСРР і творить в ній меншість, має повну можливість користуватись всюди і повсякчасно своєю рідною мовою і плекати свою культуру, розвиткові якої УСРР має всемірно допомогати.

11. При Виконавчому Комітеті ЦРади ДТН України утворюються національні комісаріяти, з метою захисту і представництва інтересів своєї нації перед урядом УСРР, орґанізації освітної справи своєї нації й сприяння розвиткові її культури.

12. На зазначені цілі національні комісар'яти одержують гроші з загальної скарбниці УСРР.

Проґрама економичного будівництва.

Повне духове і матеріяльне визволенне трудових мас можливе тільки в умовах нових відносин, коли: а) буде знищений визиск людської праці, шляхом знищення його суспільної (соціяльної) форми — приватної власности на землю та засоби виробництва й росподілу, і коли

витворені за старих суспільно-господарських відносин працюючими масами і привласнені пануючими клясами господарські добра перейдуть у суспільну власність; б) коли в національне і світове господарство на місце хаосу, що випливає з конкуренції, внесений буде єдиний плян, який встановить рівновагу між виробництвом і споживанням, при найдоцільніщім використанню людської праці і природних багацтв кожної країни.

Орґанізація господарства на вищезазначених основах обєктивно необхідна і випливає з дотеперішнього розвитку та сучасного стану господарських і суспільних відносин в окремих краях та в їх світовому господарському сполученні.

Завдання соціялістичної орґанізації господарства стоїть перед кожною нацією, котрої господарство розвинулось до тої степені, що істнує, як певна і суцільна національно-господарча одиниця. В цій площині зазначене питанне має характер національної проблеми. Поскільки ж кожне національне господарство, незалежно від волі нації, звязане і з иньшими національними господарствами в світовім розмірі, це саме завданне набірає характеру міжнародного, інтернаціонального.

Міжнародне, світове господарство капіталістичної доби істнувало без участи в його керуванні свідомої волі тих націй, які творили його своїми національними господарствами. Так само кожне національне господарство, як система, не було виразом волі і свідомости його участників — витворців господарських дібр.

Як в національнім, так і в інтернаціональнім господарствах, замісць інтересів і волі витворців дібр — трудових мас, виступав приватний інтерес експропріяторів — капіталістів, які факт істнування національних і міжнародного господарств використовували в своїх клясово-еґоїстичних інтересах.

Тому, ріжні буржуазні господарські теорії (меркантилізм, манчестерство і т. п.) для кожної нації розглядали проблему світового господарства, як питанне найкращого, найвигіднішого для капіталістів тої нації використання звязи всіх національних господарств в одне — світове.

Світова війна створила умови для ґрандіозного експеріменту, який дав можливість перевірити на практиці степень придатности буржуазних господарських теорій для сучасного стану розвитку продукційних сил. Період війни 1914.—1918. скомпромітував теорії спроб сотворення самодовліючих господарських орґанізмів: Німеччина, що протягом десятиліть перед війною провадила свою господарську політику в сім напрямі, капітулювала через матеріяльне виснаженне перед антантською коаліцією — представницею протилежної теорії. Одначе і ця остання теорія падає на наших очах, доказом чому служить сучасна промислова кріза, що роспочалась в клясичних краях вільного торгу (Анґлія) і через инших членів антантського бльоку поширюється на цілий европейський суходіл і далі.

Періодичні (з що-разу зменшеним періодом) промислові крізи XIX і XX століть були ознакою невпорядкованости світового господарства. Світова війна, теж в сути річи чергова кріза, не довела до

усунення конкуренції між капіталістичними спілками та до плянової орґанізації господарства (невдача з орґанізацією ліґи народів).

Господарська кріза, що почалась вслід за версальським миром і постепенно захоплює всі промислові краї старого і нового світу, — все це свідчило і свідчить, що старі принціпи орґанізації приватно-капіталістичного господарства, побудовані на стимулі привласнення капіталістами надвартости, ці принціпи не в стані задовольнити життєвих вимог працюючих мас всесвіту.

Клясові суперечности між капіталістами і працюючими досягли небувалого загострення. Надзвичайному зменшенню реальної заробітньої платні трудящих і йдучому поруч з цим зубожінню їх протистоїть величезне збогачення пануючої капіталістичної кляси, яка вже не хоче повертати витиснутої з працюючих мас надвартости в продукцію (припинення акумуляції капіталу), руйнуючи ще й цим і без того розхитане господарство.

При таких обставинах для працюючих мас цілого світу не залишається иньшого шляху, як революційним способом відкинути буржуазію від керування господарчим житем і захопити всю владу в свої руки, щоб доцільно орґанізувати господарство в інтересах забезпечення істнування і розвитку цілого суспільства, і разом з тим перетворити суспільство з конґльомерату приватних, ворожих між собою одиниць, ґруп і клясів в одно, обєднане працею, солідарністю трудових інтересів, безклясове соціялістичне суспільство, яке і є метою соціялізму.

Початок соціялістичної революції йде в парі з політичним роспадом імперіялістичних збірних держав на окремі національно-економичні орґанізми, що викликається національно-визвольними революціями пригноблених і кольоніяльних народів. Соціялістична революція має в собі тенденцію до піднесення господарського значіння окремих країв, шляхом найдоцільніщого використання їх природних богацтв в інтересах всього людства. В першу стадію соціялістичної революції, яка характеризується гострою горожанською війною і звязаною з цим руїною економичного життя, а зокрема засобів комунікації, ведення господарства по єдиному для всіх утворених в процесі революції соціялістичних республик плянові являється утрудненим.

Диктатура трудових мас, виливаючись в інтересах успіху революції в форму окремих пролетарських держав, здійснює орґанізацію господарства на соціялістичних основах в межах цих держав. Тому економичне будівництво при переведенні світової соціялістичної революції з неминучістю повинно відбуватись в межах національно-економичних орґанізмів під керуванням відповідних економичних орґанів тих державних орґанізмів по плянах, вироблених цими орґанами в порозумінню з відповідними орґанами иньших соціялістичних держав.

Українські працюючи маси, здійснюючи, свою диктатуру в формі української соціялістичної радянської республики, повинні утворити свій економичний центр для керування справою перебудови господарства України на соціялістичних основах.

В понятті соціялістичного господарства лежить пляномірна орґанізація виробництва всіх потрібних господарських дібр, пляномірне розпреділенне їх по потребах для споживання, рівновага між продукцією і споживаннем, яка реґулюється єдиною суспільною волею і переводиться через один господарський плян. Принціпом внутрішніх взаємовідносин трудового суспільства являється участь кожного в праці і право кожного на забезпеченне своїх потреб з продуктів суспільної праці. З цього випливає принціп трудового суспільного господарства, в якому росподіл продукту рішається через основний критерій — працю.

Орґанізація господарства є справою насамперед економичної доцільности і розвязується при збільшенню продукційности праці і видатности, що досягається не продовженнем робочого часу, а техничним і суспільним поділом праці, котрий здійснюється при колективному веденні господарського процесу з найбільшим перекладаннем праці з людини на механичні і живі сили природи через машини.

Соціялізація повинна обхопити насамперед ті галузі господарства, які попереднім своїм розвитком в капіталістичнім господарстві вже дозріли до суспільного ведення їх, а також повинна одночасно стреміти до обєднання всіх даних дрібних трудових господарств, перетворення їх в великі і злиття всіх їх разом з вже соціялізованими галузями в одне суспільне господарство.

До цього веде довгий і трудний еволюційний процес, який відбуватиметься під впливом суспільно-господарської політики соціялістичної влади держави трудящого народу. Революційне відкиненне від керування національним господарством буржуазії, вивласненне без викупу великих земельних власників і капіталістів — це єсть перший крок по дорозі до знищення суспільних кляс і встановлення безклясового суспільства, в котрім кожний член його єсть рівним робітником, продуцентом дібр для цілого суспільства.

Задача орґанізації соціялістичної продукції зустрічає найбільше труднощів при соціялізації сільського господарства, де перехід від ізольованої малої продукції до великої суспільної повинен відбуватись еволюційним шляхом і вимагає від соціялістичної державної влади особливої обережности. Зовнішня схожість становища безземельного селянина-пролетаря, трудового типу селянина-середняка і гандляра-куркуля, при слабо розвиненій клясовій свідомости найбільш численного з них трудового селянина, робить з села сферу надій прихильників капіталістичниго ладу. Тому при соціялізації сільсько-господарської продукції поруч з економичною політикою, яка спонукала б дрібних продуцентів-селян до переходу на велике суспільне хазяйство, повинна йти робота по усвідомленню трудовим селянством солідарности їхніх інтересів з інтересами індустріяльного робітництва.

В індустрії орґанізація суспільного господарства відбувається легше, з огляду на підготованість до того самого господарства і його субєктів — індустріяльних робітників.

Тому процес усуспільнення обох цих галузів продукції і обміну між ними йтиме не з однаковою швидкістю, вимагаючи до кінця процесу

свого перетворення в єдине суспільне господарство впливу в цім напрямі політичної державної влади — диктатури трудових мас робітництва і трудового селянства.

Соціялізацію господарства України в конкретних історичних умовах мислиться: а) як революційний процес скасування приватної власности на знаряддя продукції в усіх галузях великого виробництва, транспорту і обміну, усуспільнення їх і орґанізації господарчого процесу в зазначених галузях на соціялістичних основах; б) скасування приватної власности на землю і еволюційну орґанізацію сільсько-господарської продукції на соціялістичних основах.

Соціялізація сільсько-господарської продукції представляється складною справою, яка рішається розвязаннем кількох питань. Насамперед рішається питанне усуспільнення землі. Земля — необхідна умова істнування людства взагалі, тому мислити соціяльне визволенне людини без скасування права приватної власности на землю не можна. Скасуванне приватної власности на землю є одною з головнійших умов соціяльно-економичного визволення людства. Одначе рішенне цього питання ще не есть рішеннем справи соціялізації сільсько-господарської продукції: останнє — питанне орґанізації господарства. На Україні вся земля повинна зробитись обектом суспільного користування, а розподіл частини її для ведення індивідуального господарства є лише тимчасовою формою здійснення права на користування землею, формою, яка вимагається історичним розвитком суспільно-господарських відносин на Україні.

Україна в її етноґрафичних межах має не менш семи міліонів приватно-господарських селянських родин, які при даному культурно-господарському рівневі не мислять ще гуртової форми хліборобства. Її доперва треба ще творити, її можливо досягнути тільки шляхом господарсько-суспільної еволюції, котра і буде власне процесом соціялізації сільсько-господарської продукції.

Кінцевою метою цього процесу єсть орґанізація колективного господарства, яке забезпечує вживанне техничних удосконалень в продукції, дає змогу найкраще перевести поділ праці і осягнути найбільшу її продуктивність.

Тому не поділ землі на окремі господарства, а обєднанне її, інвентаря і робочих сил є шляхом соціялізації. І через те партія не стоїть на передільному принципі.

Йдучи цим шляхом, УПСР стремітиме до орґанізації трудових сільсько-господарських спілок, в яких вищезазначені принципи (колективізм, поділ праці, збільшенне видатности праці) знаходять своє часткове здійсненне і які (спілки) являються в сучасних умовах українського села найбільш відомими, близькими і легкими формами обєднання землі, інвентаря і праці.

Трудові спілки, щоб запобігти на початках розвиткові економичних суперечностей, найдоцільнище орґанізувати цілими громадами або частями громад, навіть ґрупами з кількох господарств, з додержаннем принципу суміжности земельних участків. Очевидно, соціяльно-господарською політикою треба досягти рівномірного розвитку трудових

спілок, перетворення їх в громади, в союз громад, аж до закінченої форми однієї сільсько-господарської спілки, як частини одного національного господарського орґанізму, себ-то постійного і неухильного перенесення господарських відносин з области приватного в область публичного права.

Першою публично-правовою господарською орґанізацією буде спілка — громада. Очевидно, процес перетворення приватного господарства в публичне буде довгий і йтиме рівнобіжно з підняттєм рівня загальної культурности, свідомости, зі зростом населення і його потреб, під примусом економичної необхідности і державної економичної політики.

Визначну ролю в цьому процесі мусить відіграти також праця соціялістичних партій і соціялістичної політики в змислі сприяння вирівненню психольоґії продукуючих кляс: трудового селянства та промислового робітника і уяснення, що, як ці, так і другі, цілком рівні, однаково управнені, однаково зобовязані, однаково зацікавлені субєкти суспільного продукційного процесу.

Так само трудова промисловість (кустарна), очевидно, перетворюватиметься повільно через трудові спілки в суспільне єдине господарство, але на початках соціялістичної господарської політики і дрібні промислові підприємства з малим числом найманих робітників будуть в сфері приватного права, реґульованого добропільною соціяльно-господарською політикою, основною силою котрої буде монополія соціялістичної держави на обмін і розподіл продуктів народнього господарства. Держава монопольно вестиме товарообмін з иншими державами, але також і в реґуляції внутрішнього обміну і розподілу мусітиме триматись однієї засади — вести обмін і розподіл через посередництво публичних орґанів, через громади сільські й городські, що поведе до зміцнення всього суспільного орґанізму і сприятиме соціялізації.

Понятте державної монополії на внутрішній обмін і розподіл в приложенню до приватно-трудового господарства мислиться, як державне розпорядженне лишком продуктів, котрі після покриття місцевих споживчих потреб поступають до держави за відповідний еквівалент.

На початках переведенне обміну і розподілу через посередництво публично-правових орґанів можливе лише для головних, найважнійших продуктів першої потреби, але з протягом часу вся продукція втягнеться в нього. Приватні господарі, трудові промисловці (кустарі, ремісники) на початках соціялістичної орґанізації, очевидно, матимуть змогу обмінюватись продуктами своєї праці безпосередньо, базарним або кооперативним способом. Головну силу обміну і розподілу буде скупчено в руках держави, яка своєю політикою буде натискати на господарські відносини, і дрібне господарство стремітиметься скрісталізуватись у більше — і так економична необхідність буде движучою силою соціялізації в середині суспільства, держава ж вестиме політику соціялізації.

Доки соціялізація не завершиться повним сінтезом, злиттєм всіх окремих господарських галузів в одну закінчену форму — суспільство-господарство, доти держава виконуватиме функцію по-

середника в обміні і росподілі. Пізніще товарний обмін зникне в повній соціялістичній формі відносин.

Конфіскований і усуспільнений фінансовий капітал служитиме в період диктатури працюючих цілям внутрішнього і зовнішнього обміну, кредиту господарствам, розвиткові культури. Фінансово-грошева політика в соціялістичній державі — понятте умовне, бо вона зникне в момент завершення соціялізації.

Протягом перехідного періоду, доки істнуватиме трудова диктатура, народне господарство, в його суспільній і приватно-індивідуальній формі, даватиме змогу кожній одиниці виявити господарчу ініціятиву, виразом котрої буде збільшенне продукту праці. Забезпеченне працюючої людини всім необхідним для задоволення її духових і матеріяльних потреб — це її елементарне право, яке знайде своє здійсненне лише в соціялістичнім суспільстві.

Передумовою перебудови господарства на Україні на соціялістичних основах є переведенне слідуючих корінних змін в господарських відносинах, які творять проґраму УПСР в справах економичних:

I. Орґанізація рільничої продукції.

А. Усуспільненне землі.

1. Приватна власність на землю касується: всі землі виключаються з товарообміну і переходять в користуванне працюючих на ній. Користуванне землею реґулюється законодавством і відповідними центральними та місцевими орґанами УСРР.

2. Право на користуванне землею має кожний громадянин УСРР, що хоче провадити на ній власними силами рільниче господарство.

3. Всі нетрудові землі, незалежно від розміру їх площі, такі землі, посідачи яких ведуть господарство з метою визискування найманої праці, вивласнюються без викупу. Конфіскації не підлягають трудові землі до такого розміру площи, яка обробляється силою господаря та його родини, без постійного уживання найманої праці.

Коли б, по місцевих умовах, було неминуче потрібним вивласнити і частину трудової землі, то таке вивласненне відбувається за виплатою відшкодовання, установленого згідно з законом.

4. Конфіскована нетрудова земля наділяється по закону в користуванне безземельним та малоземельним громадянам УСРР, по нормах від споживчої до трудової. Наділ землі робиться в приватно індивідуальне користуванне спадкове чи, в випадках, коли того домагатиметься звикле до цієї форми місцеве трудове населенне до часу переходу його до громадського користування, урівнююче-передільне; про це постановляє сільська громада.

Частина конфіскованої землі повертається, коли то являється можливим по місцевих умовах, для орґанізації великих соціялістичних господарств.

5. Загальні умови користування землею, встановлення трудової норми, порядку одержання землі або передачи її в спадщину, другому господареві чи громаді установляється законом УСРР

про користуванне землею. Реґулюванне ж користуванням землею на місцях, догляд за охороною прав та інтересів працюючих в рільничій продукції здійснюється самими працюючими через свої професійні орґанізації та через сільські та волосні трудові ради.

Б. Аґрарна політика.

6. Початки і основи соціялізації рільничої продукції закладаються орґанізацією великих соціялістичних радянських господарств і трудових спілок, в яких обєднуються в одно господарство земля, інвентарь і робочі сили. Трудові спілки закладаються або цілою сільською громадою, або частиною її, або навіть кількома сусідніми господарями — шляхом виключно добровільної згоди участників.

7. Як приватно-індивідуальні господарства (опріч випадків трудової взаїмодопомоги), так і трудові спілки (без усяких винятків) найманою працею не користуються. Відносини праці в соціялістичних радянських господарствах реґулюються законом в напрямку забезпечення надвартости за працюючими в тих господарствах.

8. УСРР передає трудовим спілкам в користуванне природні добра для орґанізації сільскогосподарчої промисловости місцевого значіння і підпомагає розвиткові такої промисловости.

9. В цілях піднесення продукційности дрібного селянського і спілкового господарства УСРР вживає такі заходи через свої центральні та місцеві господарчі орґани і через сільські громади: а) переймає на себе постачанне сільському господарству машин і знарядів, штучних гноїв, добірного насіння; б) підпомогає інтенсіфікацію господарства і розведенне кращих пород худоби; в) орґанізує забезпеченне (асекурацію) майна, худоби, врожаю: г) виконує великі меліоративні роботи по обводненню та обсушуванню ґрунтів, закріпленню ярів, залісненню пісків і солонців; д) дає всебічну допомогу громадам і спілкам для переведення меліорації місцевого значіння; е) дбає про упорядкуванне селянського земельного користування — в першу чергу про знищенне черезполосиці; ж) підпомогає сільскогосподарську кооперацію, зайняту переробленнем продуктів хліборобства, а також влаштованне майстерень для ремонту селянського ремаменту; з) пильнує, щоб ті, що користуються землею, не виснажували її невмілим господарюваннем та справді дбали про її плідність.

10. Заходами сільських громад чи инших економичних орґанів УСРР провадиться засів всіх чиїх би то не було незасіяних земель.

11. УСРР, зважаючи на надзвичайно велике значінне в національній продукції рільничого господарства, має провадити з особливо пильною увагою політику, направлену на розвиток аґрономичної науки і техніки на Україні, а також аґрономичної вищої, середньої і нижчої освіти.

З метою широкої постановки досвідного діла, для вивчення способів піднесення продуктивности рільничого господарства і розвитку його продукційних сил, усуспільнюються старі та орґанізуються нові спробні поля, досвідні станції (метеорольоґичні, водні, ґрунтові), селекційні господарства, розсадники. В кожному повіті удержавлюється потрібна для цього площа землі.

II. Усуспільненне природних багацтв.

12. Всі приватні ліси, окрім тих, що не мають господарчого значіння, а також і бувші раніш державні, конфіскуються без викупу, стають загальнонароднім добром і переходять до роспорядження центральних і місцевих економичних державно-громадських орґанів УСРР котрі і відпускають паливо, будівельний та обробіточний ліс державним і громадським установам, радянським, спілковим і приватним господарством та окремим громадянам.

Через малолісність України ведеться політика збереження лісів, зокрема: а) для збільшення площи лісів державою орґанізується залісненне всіх невжитків і ялових земель, б) підпомогається приватна ініціятива в напрямі закультивування невжитків і ялових земель.

13. Всі підземні викопні багацтва є власністю всього трудового народу УСРР, яка — через свої господарчі орґани, а також через професійні робітничі спілки, — орґанізує найдоцільніщу їх експльоатацію.

Розрібка дібр у масштабі великого виробництва стоїть під безпосереднім керовництвом УСРР. Розрібка ж дібр місцевого значіння провадиться місцевими громадами, трудовими спілками і приватними особами на встановлених Вищою Радою Народнього Господарства УСРР умовах та під контролем її орґанів на місцях.

14. Як внутрішні водяні (річки, озера, ставки), так і прибережні морські простори, що прилягають до території УСРР, являються добром всього її трудового народу і стоять під зарядом та контролем відповідних орґанів та громад Республики.

Промислове рибальство, а також комунікаційне та техничне використованне вод реґулюється державою; господарство ж вод місцевого значіння ведеться громадами, трудовими спілками і окремими особами на встановлених законами УСРР підставах.

III. Націоналізація індустрії, транспорту, фінансового капіталу, торговлі і капіталістичних будинків.

15. Підприємства великої промисловости з їх капіталами конфіскуються, переходять в загальну власність всього трудового народу України і стоять під зарядом економичних державно-громадських орґанів УСРР та всеукраїнської центральної професійної робітничої спілки.

16. Дрібні підприємства, розмір яких визначається Центральною Радою Депутатів Трудового Народу України, залишаються в приватній власности своїх господарів, але праця в них ведеться під контролем державних і робітничих орґанізацій. Відносини між працею й капіталом реґулюються в цих підприємствах відповідним законом.

17. Трудові підприємства (реміснича і кустарна промисловість) підпомагаються державою взагалі, а особливо при перетворенню їх в колективні соціялістичні господарства чи трудові виробничі спілки.

18. Засоби транспорту і комунікації загально-державного значіння, після їх вивласнення, переходять під заряд відповідних орґанів УСРР, які виробляють і переводять в житє пляни будівництва транспорту загально-державного значіння.

Завідуванпе і будуванне транспорту місцевого значіння належить до компетенції місцевих рад трудового народу.

19. Фінансовий капітал банків і ріжних приватних кредитних та страхових установ конфіскується і переходить під заряд фінансово-господарчих орґанів УСРР.

Капітали дрібних підприємств, а також і кооперативних орґанізацій, не підлягаючи конфіскації, стоять під контролем держави.

Капітали ощадних кас, дрібні вкладки, що мають характер трудових заощаджень, конфіскації не підлягають.

20. Державні капітали вживаються для потреб господарства і культури.

21. Зовнішня торговля є монополією держави. Внутрішня торговля виробами націоналізованих і громадських підприємств, а також велика (оптова) торговля предметами першої потреби приватної промисловости і продуктами сільського господарства монополізується державою або, згідно з законами УСРР та під її контролем, кооперативними чи иншими громадськими установами.

Держава має стреміти до заміни торговлі орґанізованим росподілом продуктів поміж населенням.

Дрібна торговля ведеться під контролем держави.

22. Всі капіталістичні будинки експропріюються без викупу і передаються під заряд мійським радам трудового народу. Ради одводять будинки для робітниче-селянських орґанізацій і для родин працюючих; на обовязку рад лежить стежити за добрим станом цих будинків і дбати про будування нових мешкань.

IV. Бюджет УСРР.

23. Державний бюджет має бути бюджетом народнього господарства УСРР в цілому. Через це, для збалянсування прибутків й видатків, УСРР веде правильну орґанізацію та обрахунок державної продукції і поділу продуктів.

24. Для покриття безпосередніх державних витрат УСРР встановляє поступовий подоходовий маєтковий податок, а також збірає до державної скарбниці прибутки з ріжних державних монополій.

25. Роди і розмір податків, які мають стягатись з громадян, а також всі державні витрати провадяться виключно на підставі законів і державного бюджету, ухваленого Центр. Радою Депутатів Трудового Народу України.

Проґрама культурна.

Як одну з найтемнійших сторін буржуазного ладу, одмічено вище його тенденцію монополізувати все культурне добро людства в володінню владущих, маючих, капіталістичних кляс. Все, що людство тяжкою працею, напруженнем мисли, поривом почутя здобувало і здобуло протягом довгого ряду тісячоліть, підняло людське житє, людське тіло, людські інтелектуальні сили, людські інстинкти над рівенем житя

звірячого; все, що воно зробило для забезпечення людського роду і добробуту людини, вирвавши її з тяжкої й сильної залежности від фізичних сил та зробивши її, навпаки, їх паном і керманичем; все те гарне і красне, що підносить самопочутє людини, відкриваючи перед нею перспективи, які виходять за межі задоволення фізичних потреб, що відкриває перед нею красу безконечних змагань в сфері розширення людських можливостей в знанню, в красі, в етичнім добрі, в здобутках людської солідарности, свободи людського духу і його урівноваженню з інтересам спільноти, — все це, одним словом, що ми звемо культурою фізичною і духовою, буржуазно-капіталістичний лад свідомо, і навіть несвідомо — самим механизмом свого укладу, веде до монополізування в посіданню капіталістично-кермуючих верств, відпихає від приступу і уживання його верстви трудові і робить з культурного посідання оден з знарядів панування буржуазної аристократії пад працюючим народом. „Так було, так буде“ — відколи стояв і доки стоятиме буржуазно-клясовий суспільний лад.

Від перших початків клясового поділу й орґанізації суспільних верств, ті суспільні елементи або та ґрупа, яка спеціялізуеться в громадженню й збиранню „таемного знання“, бере провід в громадянстві або прилучаеться до верств вояків і боґачів, як третій елемент в складі владущої аристократичної кляси, і це свое таемне знанне, котре в тих ранніх стадіях жита нерозривно перемішуеться з реліґійною практикою, вона вживае на розвій клясового устрою, па зріст і скріпленне впливу і влади пануючих.

В безконечній ріжнородности економичної, культурної і соціяльної обстанови робиться це ріжними, більш і менш грубими засобами, від наївного застрашування і побивання профанів замаскованими в страшні маски членами ріжних священних корпорацій до міністерських циркулярів про можливе недопусканне „кухарчиних дітей“ до вищих типів шкіл. Вступи до вищої верстви в примітивнім побуті купуеться простими почастунками, пожертвуваннем кількох штук худоби на корпоративні пири. В цівілізованих суспільностях виступае вже цілий комплекс вимог, почавши від аристократичного походження до делікатного виховання і бездоганного опанування „доброго тону“, обовязкового серед вибраного „товариства“. В орґанізаціях оліґархичних культурне добро і прикмети монополізуються в можливо тіснім кружку аристократичних фамілій; в державах демократичних робиться дещо для того, щоб зробити їх приступними ширшим кругам громадян (Атенська республика дійшла до того, що всім повноправним громадянам давала білети на театральні представлення). Але при всіх цих відмінах, в ріжних формах, більш чи менш явних і різких, всетаки незмінно виступають отсі характеристичні для класового устрою явища:

Вищі культурні інтереси, не тільки культурна творчість, але й просте культурне жите, на тим рівені, котрого дійшла дана суспільність, признаються за неможливі, невідповідні або навіть і недопустимі для людей, які працюють фізично, займаються „чорною роботою“. Їм і їх дітям або просто забороняеться приступ до школи, до культурного товариства, культурних розривок і втіх, або фактично унеможливлюеться

чи то високими цінами, чи орґанізацією приступу, який робиться уділом тільки „вибраних“. Заразом популяризується і всякими способами закорінюється погляд, що фізична, і взагалі „чорна“, „низька“ праця понижає людину морально і духово, робить її нездібною до вищих духовних інтересів, до провідної ролі в громадянстві. Тому з одного боку, членам владущої верстви рекомендується або й наказується, під загрозою втрати свого привілеґіованого становища, гордувати низькою працею; з другого — верствам трудящим защіплюється переконанне, що вони через самі умови своєї праці і свого житя не здатні до вищої культури і тим самим — до участи в суспільнім правлінню.

Ця вища культура, культурна творчість, зайнате наукою і мистецтвом фактично монополізуються в тісних гуртках людей, які почасти виходять з самих же буржуазно-аристократичних кругів, почасти притягаються клясовою державою чи приватними „меценатами“ з аристократичної чи капіталістичної кляси, приймаються ними до свого кругу або принаймні постільки щедро нагорожуються, що стають участниками всяких привілеґій привілеґіованих, і ця перспектива: таланом, творчістю, мистецтвом, наукою дійти богацтва, роскоші і злитись з владущою клясою стає стімулом творчости.

Творчість цеї культурнотворчої верстви через це саме служить інтересам пануючих і визискуючих, кермується їх ідеями, виконує їх завдання і свідомо використовується на те, щоб блеском красою, могутнім впливом на масові настрої скріпити повагу, авторитет, престіж їх та їх влади, що роспоряджає цими культурними скарбами, движе творчістю, дає їй порученне і завдання. З другої сторони, творчість, яка движеться вищевказаними побудками, дуже часто пересякає мотивами еґоїзму, роскошування, індивідуальної насолоди і, замісць скріпляти громадську солідарність, впливає розкладово, анті-соціяльно.

Все, що дає культура матеріяльна і духова для піднесення і визволення людського житя, його улекшення і уприємнення, абсорбується владущою верствою та богатими клясами, тим часом як кляси, засуджені на „чорну роботу“ так званим „залізним законом заробітку“, зводяться до умов житя просто нелюдських, до вимирання і виродження, як се вказано було вище. І при тім, з злою іронією, всіми засобами, приступними їй — через законодавство, школу, церкву, письменство, пресу, — сі владущі, буржуазні кляси силуються переконати працюючих і не завсіди без успіху, що такий порядок, така вопіюща нерівність і кривда в розподілі матеріяльного і культурного добра являється неминучим, природним чи богоуставленим ладом, який даремно було б силкуватись змінити.

Люде з сильним моральним почутем в ріжних часах і ріжних умовах відчували цю неправду клясового ладу і виступали з ріжними проектами економичних реформ, кращої орґанізації розподілу, поширення освіти і культури в широких верствах, освіти і естетичного виховання робітництва і т. д. — чи то дорогою законодавства, чи то відкликів до морального почутя громадян. Але всі ці заходи, трактовані буржуазною суспільністю, як утопії, дійсно являються утопичними, тому що це культурне обрабованне трудящих і монополізація культурного добра

пануючими витікає з самої істоти буржуазно-клясового устрою, орґанізації продукції на принціпах конкуренції і т. д. Тільки соціялістична перебудова продукції та розподілу, заміна відносин найму і продажі відносинами кооперації, принціпу конкуренції принціпом солідарности, виховання суспільности не в зневазі до праці і жадобі роскошування, а в пошані до всіх родів продуктивної, громадсько-користної роботи і обовязку участи в ній, можуть дійсно вивести людство з цього сумного, безмірно шкідливого, з точки погляду культурних успіхів, і глибоко-образливою для морального почутя становища.

Соціялістичне законодавство, вихованнє і пропаґанда мусять притягнути всі верстви до участи в роботі рівно як духовій так і фізичній. Молодіж повинна проходити трудову школу в обох напрямах, як культури духової, інтелектуальної, так і фізичної, техничної праці і, спеціялізуючись потім в тій чи иншій сфері, члени громадянства не повинні цілком розривати з иншими родами праці. Було б, розуміється, абсурдом ставити віртуоза до розбивання каміння, маляра до таких робіт, які псували б йому очі, і т. д., але орґанізатори робочого пляну завсіди знайдуть можливість дати представникам інтелектуальної праці знайти собі підхожу фізичну працю, чи постійну, чи в певних сезонах, не тільки не шкідливу, а навіть користну для них, як рекреація. А з другої сторони робітникам фізичним, техничним, господарським дадуть не тільки право, але й обовязок, після укінчення школи брати далі участь в зайнятях і роботах, які б розвивали їх інтелектуально і естетично, держали в курсі наукових і культурних інтересів. Таким чином осягатиметься солідарність продуктивної праці в усіх її формах і проявах і спільність культурних інтересів, не розділена контрастом „чорноробів“ і „аристократів духа“.

При всім цім орґанізація виховання і культурної продукції мусить подбати й про те, щоб, не знижаючи рівеня культурної продукції, зробити її участниками і консументами (споживачами) не те що найширші, а таки всі верстви людности, виховуючи в ній культурні, духові і естетичні потреби і даючи змогу їх задовольняти. Це діло школи і позашкільного виховання (яке має продовжувати роботу школи потім у всіх дальших стадіях житя й виховання), діло літератури, преси, художніх репродукцій, театру і всякого роду видовищ, вистав, екскурсій і т. д., які мають зробити цікавими і приступними здобутки науки, літератури, мистецтва всій трудовій людности.

Припускається при тім, що соціялістична орґанізація продукції й споживання, використовуючи удосконалені техничні способи, в тім часі зведе до невеликих розмірів робучий день всієї трудової людности, а заразом поставить її в настільки людські умови житя, що вона буде мати і час і інтелектуальну енерґію для культурних зайнять, які були неможливі в тисках капіталістичної експльоатації. Завданнєм соціялістичної орґанізації праці буде розложити її настільки рівномірно між людністю, щоб вона не пригнічувала своїм тягаром одну частину її,

зіставляючи другу в ролі паразитів-білоручок. Наближаючи це завданне до реалізації, вона збільшатиме культурні здібности і запотрібованне цілого громадянства, а орґанізація культурних засобів мусить робити їх приступними для нього в повнім його складі. Соціялістична культура, мистецтво, освіта, наука повинні бути для всіх, мати на меті заінтересованне, запотрібованне всіх, а не тільки невеличких ґруп вибраних.

Очевидно, ставши на цю точку погляду, в атмосфері соціялістичного виховання, розвитку спільноти і солідарности, і сама культурна творчість позбудеться тих еґоістичних, суспільно-роскладових прикмет, котрими вона так часто визначається в обставинах буржуазних, культивуючи потяги до індивідуального роскошування вибраних одиниць чи ґруп коштом мас.

Обмежуючись цими короткими загальними замітками, зазначуємо ті головні принціпи, які творять культурну проґраму УПСР і мусять бути положені в основу законодавства і орґанізації УСРР.

I. Культура фізична.

1. Жите людини незайманне. Законодавство і вихованне мають закорінити в громадянстві це поважанне до чужого життя, як річи дорогоцінної і незамінимої.

2. Терор не згідний з моральним змістом соціялізму, і з огляду на свої шкідливі, роскладові наслідки, як метод соціяльної політики, рішучо відкидається.

3. Кари мають на меті не застрашанне, а поправу і моральне вихованне перестувців.

4. Жите й людське істнуванне інвалідів, калік, нездатних до праці старих і малих являється предметом особливого піклування УСРР і соціялістичного громадянства.

5. Материнство охороняється, як з моральної, так і фізичної та економичної сторони.

6. Завязанне і розвязанне подружа переводиться простою реґістрацією. Релігійні обряди, звязані з ним в ріжних конфесіях, не забороняються.

7. УСРР і її громадянство прикладають всі старання, щоб улекшити своїм членам подружне жите і викорінити проституцію.

8. Протиприродні сексуальні потяги поборюються ліченнєм і гіґієною.

9. Многодітні сімї, які раціонально виховують своїх дітей, користуються особливою помічю й опікою УСРР і її громадянства. Але разом з тим робиться все для того, щоб діти, які не можуть виховуватись своїми матірями чи батьками, могли виховуватись в громадських яслях, захоронках і школах не гірше, як в сімях.

10. УСРР і громадські орґанізації всіх катеґорій пильнують забезпечення всіх громадян житлом в нормальних і гіґієничних і культурних розмірах.

11. Для людей, які не можуть вести домашнього господарства, громади дбають про громадські кухні, їдальні і т. ин.

12. Лікарська допомога мусить бути загально-приступна і даремна.

13. Вживанне шкідливих возбудителів, як алькоголь, морфій, етер і т. ин., викорінюється, як заборонними, так, особливо, гігієничними способами.

14. Робочий день не має бути більше восьми годин, а при особливо тяжких і знесилюючих родах праці повинен зменьшатись до 6 годин, з можливою перервою; взагалі економична політика УСРР змагає до можливого зменьшення робочого часу.

15. Відносини праці докладно реґулюються законами УСРР.

16. Праця в літах науки (§ 21) допускається тільки в рамках научання і виховання.

17. Нічна праця допускається тільки при техничній необхідности і повинна компенсуватись відпочником, який би вповні забезпечував нічних робітників від фізичного і духового виснаження.

18. В уставлений законом вік трудящі всіх категорій звільняються від обовязку праці й одержують пенсію на дожите; економична політика УСРР прямує до того, щоб це звільнення від праці могло наступати як скорше.

II. Культура духова.

19. УСРР і її загально-громадські органи орґанізують повну систему безплатного навчання в відповідних школах, робітнях і інститутах по всіх відділах знання, техніки і мистецтва.

20. Приватна орґанізація навчання окремими особами чи орґанізаціями допускається, але стоїть під контролем УСРР.

21. Загально-освітня і технична наука обовязкова для всіх дітей до 16 років; для дітей, які її занедбують або відстають по своїм здібностям, вона може продовжуватись.

22. УСРР і її громадські та культурні установи пляново орґанізують систему дошкільного, позашкільного і післяшкільного виховання і освіти в таких розмірах, щоб скрізь і всюди громадяне УСРР могли нею користуватись безплатно. Сюди входять публичні бібліотеки, музеї, вистави, виклади, театральні, кінематоґрафичні та инші представлення, хори, концерти і т. ин.

23. Приватна ініціятива в орґанізації всяких таких культурних засобів не тільки допускається, але й підтримується УСРР і громадськими орґанізаціями, але вони стараються усуспільнювати всякі такі орґанізації, оскільки вони розростаються, — так одначе, щоб це не було з шкодою для таких культурних починів.

24. Всякого роду публичні наукові, техничні й мистецькі інституції, бібліотеки, музеї, робітні, досвідні стації й т. ин. мають бути приступні для користування й зайнять всім громадянам.

25. Для приступности зайнять в спеціяльних інститутах, лябораторіях і т. д. мусять орґанізуватись загально приступні приготовчі курси і вправи, які б давали можність переходу до зайнять у них всім, хто пройшов обовязкову загальну школу.

26. Приватні збірки, бібліотеки і т. д. загально-користного значіння мусять бути так уряджені, щоб без шкоди для них вони були приступні для користування всім, хто бажав би в них працювати.

27. Свобода слова, наукового досліду і мистецької творчости не повинна обмежуватись инакше, як в випадках, докладно означених законами; при тім обжалування всяких таких обмежень розглядаються судом.

28. Громадяне, які виявили нахил і хист до наукової, літературної, техничної або мистецької творчости, користуються особливою опікою й підтримкою публичних орґанів; ті ж, яких твори визначаються загальною користністю, по змозі повинні бути забезпечені як найкраще, самі і їх родини, а в такім разі їх авторські права усуспільнюються.

29. Реліґія трактується, як приватна справа громадян; але УСРР через школу і позашкільне вихованнє пильнує нейтралізувати реліґійну виключність, нетолеранцію і реакційні політичні впливи церкви. Реліґійні орґанізації стоять під загальною контролею УСРР, як всякі инші. Громади можуть підтримувати матеріяльно реліґійні орґанізації, які істнують серед їх членів.

30. Реліґійні обряди і свята не забороняються і не обмежуються, але признаються необовязковими; свобода від роботи в реліґійні свята може вимовлятись специяльними реґулямінами, компензуючись в продуктивности иншими способами, без шкоди для здоровля робітників і видатности праці; але соціялістичне вихованнє стремить до редукції цих свят до загально-признаних днів спочинку.

31. Системою шкільного і позашкільного виховання УСРР і громадських орґанізацій всяко розвивається ідея соціялістичної солідарности і спільноти. Цим завданням має служити також вихованнє національної і інтернаціональної свідомости в молодіжі і старших поколіннях.

32. В школах і всяких освітних установах молодіж і громадянство ознайомлюється можливо широко, ріжносторонно і ґрунтовно (джерелово) з історією свого краю і народу, його культурою і традиціями; улекшується їм безпосередня знайомість з їх памятками, зібраними в музеях і на місці, дорогою специяльних екскурсій.

33. Одначе це національне вихованнє має бути ведене не в дусі національної виключности, національного еґоїзму і амбіції, месіянізму або провіденціялізму, а в напрямі інтернаціональної солідарности, де національна спільнота обіймається солідарністю інтернаціональною, як ширшим кругом, і в ній роспускається.

34. Ця свідомість інтернаціональної солідарности трудящих, одности їх моралі, обовязків і завдань в цілім світі мусить також виховуватись, поглиблюватись і оживлятись всякими способами шкільного і позашкільного виховання, студіюваннем чужих мов і літератур, обміном дітей для виховання, орґанізацією закордонних екскурсій, систематичними делеґаціями для участи в заграничних соціяльних і культурних акціях, орґанізацією інтернаціональної помочи у всякого роду принагідних випадках і обміну всякими культурними вартостями.

35. Вихованнє глибокого живого почутя одности і брацтва праці, соціяльного досконалення і вселюдського щастя в інтернаціональній перспективі повинно бути провідною ідеєю виховання і культурної орґанізації УСРР і її громадських орґанізацій.

Тактика УПСР.

УПСР вважає себе частиною міжнародньої армії революційного соціялізму, призваної боротись на єдинім міжнароднім фронті праці з капіталом. Тому основні принціпи тактики УПСР не можуть росходитись з тактикою обєднаного міжнароднього соціяль-революційного руху. Ці загальні провідні лінії тактики випливають з стратеґичної оцінки міжнародньої ситуації, опреділюються міжнароднім революційно-соціялістичним штабом — Соціялістичним Інтернаціоналом, і приймаються УПСР, як обовязкові для неї. В своїй діяльности на місцевім, українськім театрі боротьби з капіталом УПСР не може робити сепаратних виступів, котрі порушували б пляни боротьби в міжнароднім масштабі.

В сей час надзвичайного розбиття єдиного революційно-соціялістичного фронту, коли не стало єдиного Соціялістичного Інтернаціоналу і тільки наступає момент для роботи над його сотвореннєм, в котрій УПСР повинна прийняти активну участь, партія вважає необхідним зазначити свій погляд на ті методи клясової боротьби трудящих за своє визволенне, котрі повинні бути положені в основу орґанізації Соціялістичного Інтернаціоналу.

При виробленню цих методів боротьби треба, на думку Партії, прийняти насамперед під увагу ту обставину, що, загалом беручи, кінець першої чверти XX. століття після тяжкої пятилітньої імперіялістичної війни представляє перед пролєтаріятом, передовим борцем і орґанізатором клясової війни праці з капіталом, инакші умови, ніж ті, в яких йому довелося провадити боротьбу до війни.

Боротьба за політичний вплив соціялістичних партій в парляментах буржуазно-капіталістичних держав і за поліпшенне при помочи парляментарних заходів матеріяльного і культурного становища визискуваних, боротьба за ці щоденні інтереси трудящих, при котрій лише в далекій перспективі виставлялась остаточна ціль — завоюванне влади від буржуазії і заведенне соціялізму, ця боротьба не вимагала від соціялістичного руху инших засобів, як ті, котрими він користувався: політична партія, професійна спілка і кооперація.

Після світової імперіялістичної війни обстанова боротьби міняється.

Завоюваннє власти у буржуазії і сотвореннє власти трудящих з далекої перспективи пересувається на порядок денний. З початком розвалу економичної орґанізації буржуазно-капіталістичної доби наступає й розвал її політичних орґанізації. Початок нової доби характеризується роспадом імперіялістичних держав-конґльомератів і освободженнєм з-під ярма імперіялізму досі гноблених кольоніяльних

народів. Так виступають на арену історії нові її субєкти, досі недержавні народи, що служили гноєм для націй папуючих.

Війна сколихнула до найбільших глибин і весь світ і кожну націю зокрема й викинула на арену внутрінаціональної громадянської, клясової боротьби ті елементи, котрі не займають яскравого клясового становища і не приймали раніш активної участи в боротьбі клясово свідомого і орґанізованого пролєтаріяту з своєю буржуазією. Сюди відносяться клясово невиразні елементи сільського і здеклясовані, переважно інтеліґентські елементи мійського населення, котрі війна вкинула в матеріяльну біду і котрі готові вступити в боротьбу за поліпшенне свого суспільного й економичного становища. На кон політичної боротьби виступають нові субєкти, котрим соціялістичні партії уділяли небагато уваги дотепер, всю свою енерґію вживаючи на орґанізацію промислового пролєтаріяту.

Маючи на увазі рішаючі битви з капіталом, міжнародній соціялізм повинен за всяку ціну добитись того, щоб ці нові субєкти, нові нації і міжклясові ґрупи, опинились по одній з пролєтаріятом стороні фронту.

Орґанізація промисловим пролєтаріятом довкола себе цих нових борців з капіталом може бути розрахована на успіх тільки в тім випадкові, коли пролєтаріят переведе в житте ті гасла, під котрими провадяться визвольні рухи серед кольоніяльних народів і клясово-невиразних ферментуючих елементів окремих націй.

Отже реалізація гасла самовизначення народів і протягненнє на бік пролєтаріяту, а в де-котрих випадках нейтралізація міжклясових елементів, повинна служити цій цїли.

Можлива орґанізація на перших порах національних республик з атрибутами буржуазної державности не повинна викликати бажання за всяку ціну поставити на їх місце держави пролетарські, піддержувані зовнішньою силою сусідніх пролєтарських республик. Тому, і особливо на перших порах, диктатурі пролєтаріяту в одних республиках може відповідати мішана трудова сел.-роб. диктатура в других і народня республика в третіх. Міцний і в державу орґанізований пролєтаріят передових країн Европи й Америки буде тим ядром, котре втягне в орбіту соціялістичної будови життя відсталі країни і не дасть буржуазно-капіталістичній реакції використати їх в контрреволюційних цілях. Він втягне їх в новий суспільно-економичний лад так само, як попереду міжнародній капітал втягував їх в лад капіталістичний.

Перед клясово свідомим і орґанізованим пролєтаріятом України стоїть те саме завданнє — орґанізувати довкола себе для боротьби за соціялізм ті елементи українського народу, котрі по своєму клясовому або соціяльному становищу можуть і повинні бути такими борцями, — в першу чергу бідне селянство, а також трудову українську інтеліґенцію. Для европейського пролєтаріяту розвязанне цього завдання полекшується високим степенем розвитку продукційних сил европейських країн і відповідними до цього великою численністю його та суспільною діференціяцією европейських націй. На Україні обставини більш складні і тому вимагають від пролєтаріяту більшої уважности та обережности.

Первопричиною складних обставин є кількасотлітне кольоніяльне становище України, котре породило національно-визвольний рух серед українського населення; воно затримало розвиток української нації, котрої представниками лишилось майже виключно аґрарне сільське населеннє і його парость — трудова інтеліґенція, серед котрих і розвивався національно-визвольний український рух. Населеннє міст і промислових центрів, котрим припадає керуюча роля в соціяльній революції, в переважаючій своїй більшости чуже цьому рухові і не звязане в ніякій мірі з його традиціями. Тому, як це ясно показав досвід східноевропейської революції, економичне противенство між містом і селом, що виникає підчас звязаного з громадянською війною занепаду економичної сили міста, збільшується на Вкраїні національним антаґонізмом, в котрий стараються перетворити це противенство свідомі і несвідомі аґенти капіталістично-буржуазної контр-революції.

Отже перед промисловим пролетаріятом і його партіями на Україні стоїть трудне завданнє — вирвати з рук контрреволюції цю важну зброю, якою є політично-національне визволеннє української нації, а для того він сам повинен не тільки проголосити принціп самоозначення, а й активно сприяти його реалізації в формі створення суверенної української соціялістичної радянської республики.

УПСР вважає, що така республика не буде мати українського характеру доти, доки підвалинами її не будуть національно-українські кляси населення, в першу чергу трудове селянство. Тому УПСР вважає своїм безпосереднім завданнєм провадити аґітаційну й иншу роботу серед цього селянства, щоб прищепити йому ідеї соціялізму і спільности клясових інтересів з мійським пролетаріятом, а з другої сторони — провадити таку саму роботу серед пролетаріяту мійського, стараючись прищепити йому ідею місцевого українського суспільства, котре попліч з російським й иншими з б. Російської Імперії шукає братерського єднання в міжнароднім суспільстві. Ідея всеросійськости, котра є наслiддєм імперіялістичної Росії, небезпечна з тої точки погляду, що у Росіян вона часто викликає представлення й почутя, звязані з становищем пануючої нації, а в Українців визиває зрозумілі у нації поневоленої недовірливість й обережність. Тому всеросійськість повинна виключатись з практики співробітництва радянських республик і замінятись поняттєм міжнародности, в меншім розмірі — східноевропейськости.

УПСР надає велике значіннє традиціям національно-визвольного українського руху і ставить собі завданнєм використати ці традиції для того, щоб справити той рух в річище модерного руху всього трудящого людства за своє визволеннє — руху соціялістичного. Український політично-національний рух завше мав характер щиро-народнього, демократичного, поступового і тому уявляє вдячний ґрунт для соціялістичної пропаґанди. Використати ж його для себе соціялізм зможе тільки тоді, коли реалізуватиме — поскільки він виступає, як політична сила, — всі ті постуляти національно-політичної природи, котрі ним, цим рухом, виставляються. Тому УПСР, навязуючи свої стрем-

ління до вікових стремлінь борців за визволенне українського трудового народу, старатиметься притягнути до активного будівництва УСРР всі ті національно-українські елементи, що остаються вірні традиціям визвольного українського руху і по своєму клясово-соціяльному становищу повинні бути активними участниками соціялістичного будівництва.

За час громадянської війни на Вкраїні, починаючи від 1918. року, значна частина здеклясованої української інтеліґенції була загнана подіями в кут; вона все більше одривалась від народніх українських мас і поривала з визвольними українськими традиціями, шукаючи у европейської капіталістично-буржуазної реакції піддержки для своїх політичних плянів і підготовляючи тим нове ярмо для свого народу. Але одночасно з глибин народніх мас на Вкраїні виходить нове поколінне народньої української інтеліґенції, котре, остаючись вірне національно-визвольній українській ідеї, покладає надії на міжнародній соціялістичний рух, як на визволителя. Завданнєм УПСР буде звязатись міцно з цією новою народньою інтеліґенцією і зробити її сіячем соціялістично-революційних ідей серед трудового українського селянства та робітництва, зробити її опорою УСРР. Таким чином сподівається УПСР позбавити стару ґенерацію української інтеліґенції, скомпромітовану союзом з буржуазною реакцією, її претенсій на монополію репрезентувати ідею національно-політичного визволення української нації. Піднесенне УСРР до становища незалежної держави і національний характер цієї держави прискорять осягненне цього і внесуть також расклад в ряди старої української інтеліґенції, виділивши з неї остаточно свідомих прихильників буржуазної української держави. Так буде внесено ясність в боротьбу за Україну, таким способом упроститься клясова боротьба на Україні.

Стремлючи до сотворення суверенної Української СРР, УПСР ставить собі одночасно завданне поборювати український шовінізм, українську національну виключність, проповідуючи народнім масам, що національні форми розвитку — це тільки шляхи і способи для осягнення цілі — міжнародньої солідарности і едности трудящих.

Для заміток.

Зміст ч. 7. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 8. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 9. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 10. „Борітеся-Поборете!“

Друкарня: J. N. Vernay
IX., Bez., Canisiusgasse Nr. 8—10.

НЕПЕРІОДИЧНО ★ № 7 ★ ЛЮТИЙ / БЕРЕЗЕНЬ 1921

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
N. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Можна набувати „Борітеся-Поборете!“:

Відень — в книгарні Goldschmidt, Wien, I. Wollzeile 11, а також в Секретаріяті Закорд. Делеґ. УПСР — N. Tschetschel, Wien, XIX. Hofzeile 27.

Прага — в книгарні Bol. Havlíček, Praha II, Karlovo nám. 6, Československo.

Львів — в книгарні Наукового Т-ва ім. Шевченка: Schevtschenko — Buchhandlung, Lemberg (Galizien), Rynok 10.

В тих самих книгарнях продається книжка тов. М. Шаповала — „Революційний соціялізм на Україні“, а також видання Українського Соціольоґичного Інституту:

П. Христюк — Замітки і матеріяли до історії української революції, томи I та II.

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Мих. Грушевський. — Українська партія соціялістів-революціонерів та її завдання.

Факти та документи. — Резолюції I, II та III конференцій У. П. Р.-С. за кордоном.

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Мих. Грушевський. — Між Москвою й Варшавою.

Мик. Шраг. — Слова й діла соціялістів в національній справі.

Мик. Чечель. — Чому припинив своє істнування революційно-радянський бльок?

Факти та документи. — До розвязання революц.-рад. бльоку (переписка між закордонними ґрупами У. П. С.-Р. і У. К. П.). Україна і Польща в їх економичних взаємовідносинах (стаття О. М.).

Памяти погибших товаришів. — К. Корж.

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Мик. Шаповал. — Соціялістична революція, Росія й Україна.

Мик. Шраг. — До ревізії нашого партійного проґраму.

Мих. Грушевський. — В першій делеґації Укр. Парт. Соц.-Рев.

Факти та документи. — Відношення У. П. С.-Р. до мирових переговорів в Ризі.

Памяти погибших товаришів. — М. Євшан.

Мик. Шраг.

Начерк основ і форм сучасних та майбутніх поєднань держав.

I.

При виробленню проєкта нашого нового партійного проґраму ми не могли, звичайно, дати в ньому цілком вичерпуючої відповіді на всі питання, які в звязку з ним виринають. Де-які з них не вставлено в проґрам, аби його не перегрузити подробицями; про дуже важні подробиці других в проґрамі не згадується тому, що вони, власне, вважались вже розвитком проґраму, його деталізацією, яка вимагає довшого часу та праці, всебічного вияснення.

До таких питань відноситься і проблєма всесвітньої федерації соціялістичних рядянських республик, з'окрема російсько-української федерації, і внутрішньо-української.

В проєкті проґраму, який виходить з розуміння необхідности як найтіснійшого співділання всіх соціялістичних республик, особливо в економичній сфері, лише вказується на необхідність світової федерації та подаються основні принціпи її (політична та національна частини проґраму), але в ньому немає повного вияснення багатьох важливих питань, які з нею вяжуться, як напр.: питання про суверенітет окремих складових частин — держав федерації, питання про форми її та про її мету і т. п., словом, немає конкретізації цієї надзвичайно важної проблєми.

Між тим ясно, що вже тепер нам необхідно мати і встановити поняття новітньої федерації (розуміємо під цим зараз взагалі сполуку держав). Ми виставляємо федерацію, як проґрамовий постулят, в мент, коли саме життя працює над розрішенням цієї проблєми, коли вона є остільки актуальною, що, з одного боку, ставиться російськими большевиками, як conditio sine qua non істнування Української Держави. З другого ж — виставляється також українськими революційно-соціялістичними партіями, як принціп співжиття соціялістичних держав. Сторонньому глядачеві може видатись, що обидві сторони сходяться на тому самому. Перед ним стає питання: в чому ж полягає принціпова ріжниця у двох соціялістичних і революційних сил па Україні, які раніш збройно, а тепер ідейно боряться одна з другою. Але тут на цьому питанню виявляється, оскільки потрібно в один і той самий термін вкладати один і той самий зміст. Зміст грає рішаючу ролю, і ріжниці його при розкриттю терміна федерації породжують вищезгадану боротьбу двох сил, двох, я б сказав, відмінних в цій справі національно-соціяльних психо-ідеольоґій.

Уже в літературі буржуазних державознавців з довшого часу істнують найріжноманітнійші погляди на поняття федерації та звязані з тим проблеми. Так, як про саму державу, її єство, цілі, походження, определіння є з десятки, а то й сотки ріжних теорій, які переважно одна одну заперечують; так, як при определінні держави не можна знайти остаточної, яка до всіх конкретно істнуючих держав могла б прикладатись, ідеальної формули, що дійсно характеризувала б ту чи иншу державу в у с і х ї ї п р о я в а х, так само не можна дати якоїсь всеохоплюючої формули для вже істнуючих союзів, спілок, поєднань держав, бо й ці поєднання остільки ріжнородні, що спроба підвести їх під єдину рубрику була б зайвою, цілком невдячною працею.

Щоб дати відповідь на питання, яке ми поставили в заголовку цього докладу, я спробую: а) намітити лише загальну кляснфикацію вже істнуючих чи істнувавших державних поєднань, б) вибрати де-які основні елементи їх, які можуть залишись і в період соціялістичної державности, в) накреслити бажаний, так мовити, ідеальний тип поєднання для абстрактного союзу соціялістичних радянських держав та г) намалювати обрис конкретних сполучень російсько-українського та, почасти, внутрішньо-українського.

II.

Сучасна пануюча теорія державних поєднань встановила такі кляси їх: 1) поєднання, засновані на міжнародньому праві з відносинами залежности (протекторат і т. п.), 2) держава сюзеренна з васальними державами (Vasallenstaat: Отоманська Імперія), 3) монархичні поєднання — особисті та реальні унії), 4) конфедерація (союз держав) і 5) федерація (союзна держава).

Не буду довше спинятись на характеристиці перших трьох кляс (зазначу лише, що друга та третя в багатьох своїх відзнаках нагадують істнувавші досі в д і й с н о с т и відносини поміж Совітською Росією та иншими радянськими республиками був. Росії). Цілком, звичайно, ясно, що перша кляса, яка мала таке видатне значіння в останні часи кольоніяльної політики капіталізму і давала протекторові юридичну покришку для немилосердного визиску протеґованої „союзної" держави, не зможе мати місця в соціялістичній будучині, коли загалом всякий визиск буде знищений, коли, таким чином, заложення союзів для захисту однією державою другої (а в дійсности для більш зручного, але трохи все ж замаскованого гніту і визиску) буде не лише нонсенсом, але й неможливістю.

Це саме відноситься і до другої кляси поєднань. Власне, вже й тепер вони згадуються в науці права, як історичний тип, який в часи старо-римської держави та в середневіччу був дуже розповсюджений (більше в формі неорґанізованої звязи сюзеренної та ленної держави), але в нові часи на Заході цілковито зник, а зараз, по війні, зник і в Отоманській Імперії! Нарешті, третя кляса, яка показала свою нетривкість і неприродність ще в часи, коли істнування її було можливе, яка нині ні в одній своїй формі (особиста унія), ні в другій (реальна

їхнє національне почуття. Гасло — пролетаріят не має батьківщини — показалось недосяжним для тої доби. Воно було замінено ідельоґією, яка від сього часу дістає назву соціяль-патріотизма.

Велика частина пролетаріяту і його провідників була ужита для імперіялістичних цілей. Пролетарі бились на фронтах, їхні провідники голосували в парляментах за воєнними кредитами, входили, як міністри, до правительств і часто відали ресортами, що безпосередньо звязані були з війною (Тома у Франції, Гендерсон в Анґлії). Партійні теоретики працювали над науковим обґрунтованням ідельоґії соціяль-патріотизма. Доводили, що соціяльна революція — це музика далекої будучини. Появилась теорія ультра-імперіялізма, що „міг би, мовляв, створити еру нових надій і сподіванок в межах капіталізма“ (К. Каутський), в чисто імперіялістичній війні вишукувалось елементи війн національних і тому, мовляв, революційних, словом . . . „буття творить думання“: тим буттям, життєвим фактом був повний крах II Інтернаціоналу, як орґанізації, що не в стані була зостатись на висотах ідей соціялізму, а соціяль-патріотизм був думанням більшости цього колектива.

В Інтернаціоналі почалась анархія. Інтернаціонал вмірав. Справді революційні елементи II Інтернаціоналу (а такі були) ясно бачили, куди йде справа, і пробували її рятувати. Почала виявлятись приватна ініціятива, наслідком котрої були конференції в Цімервальді й Кінталю. Офіціяльна інституція II Інтернаціоналу не могла і не хтіла рятувати тих принціпів, які було зафіксовано в базельськім маніфесті, цілком загрузши в „обороні батьківщини“. Ідею скликання міжнародньої соціялістічної конференції в Штокгольмі в 1917. було стрінуто холодно офіціяльними сферами II Інтернаціоналу. Це був живий труп.

Тому нема нічого дивного в тім, що всі спроби оживити його після війни не дали жадних наслідків. Перший післявоєнний конґрес II Інтернаціоналу в м. січні 1919. в Берні показав, що соціяль-патріотизм ще не вивітрився у більшости репрезентованих на нім партій; а після того показалось, що і в питанню на методи осягнення соціялізма істнує велике розходження між ріжними ґрупами соціялістів. До росходження по лінії: інтернаціональний соціялізм — соціяль-патріотизм добавилось росходження по лінії революційний соціялізм — соціяль-реформізм. Ґруповання по одній і по другій лінії покривались. Роскол наближався. Його прискорив Комуністичний Інтернаціонал, що саме в березні 1919. заснувався в Москві. Від II Інтернаціоналу почали відпадати одна партія за другою. Вийшли з нього німецькі незалежні соціяль-демократи, швайцарські соціяль-демократи, австрійська соціяль-демократія, французька соціялістична партія, і ряд меньших.*) Остались в нім з великих партій тільки анґлійська робітнича партія і праві німецькі соціяль-демократи (т. з. більшість). Женевський конґрес, що призначений був перше на січень 1920., а потім пересунутий був на серпень 1920., не міг вже відбутись.

*) УПСР вийшла в м. березні 1920, галицька соціяль-демократія пізніще, а УСДРП і досі залишається там.

Мик. Чечель.

„Міжнародня спілка соціялістичних партій.“

Internationale Arbeitsgemeinschaft sozialistischer Parteien.
(Інтернаціональна соціялістична конференція у Відні 22.—26. січня 1921.)

I.

За два роки до війни — 24.—25. листопада 1912. на міжнароднім соціялістичнім конґрессі (II Інтернаціоналу) в Базелю було видано маніфест, в котрім було сказано:

„Як що війна загрожує вибухнути, то в відповідних країнах робітнича кляса та її парляментські представники обовязані зробити, при піддержці обєднуючої їх діяльности Міжн. Соц. Бюро, все, що тільки можуть, щоби, вживаючи тих засобів, які вони вважають за найбільш дійсні, перешкодити вибухові війни.“

„В разі ж, коли війна таки вибухне, соціялісти зобовязані вмішатись, щоб найскорше припинити її, і в повній мірі використати викликану війною економичну і політичну крізу для того, щоб підняти нарід і тим прискорити упадок панування капіталу.“

Такими словами говорив II Інтернаціонал на передодні війни. Не говорив він, зрештою, нічого нового для міжнародього робітництва, а повторював тільки слово в слово постанови попередніх своїх конґресів — штутґартського і копенгаґенського. Далі в своїм маніфесті базельський конґрес конкретно вказував на небезпеку світової війни і опреділював поведінку соціялістичних партій в тім випадкові, коли б вона вибухла:

„Найбільшою небезпекою для мира конґрес вважає штучно підживлюваний антаґонізм між Великою Британією і Німеччиною. Тому конґрес вітає зусилля робітничої кляси обох країн перемогти цей антаґонізм.

Найкращим засобом для осягнення цієї мети він вважає заключення згоди між Німеччиною й Анґлією про обмеження озброєння на морі.“

„Перемога над протиріччами між Німеччиною з одного боку та Анґлією з Францією з другоґо — усунуло б найбільшу небезпеку, що загрожує мирові, зменшило б міць царизма, що експльоатує це протиріччя, зробило б неможливим напад Австро-Угорщини на Сербію і забезпечило б світові мир. До цього треба тому направити всі зусилля Інтернаціоналу.“

Тільки повною сліпотою або безумством можна було б пояснити, коли б правительства не зрозуміли того, що сама лише думка про страшну світову війну повинна викликати обурення робітничої кляси. Пролетаріят вважає за злочин стріляти один в одного за для збільшення прибутків капіталістів, честолюбства дінастій або на славу таємних договорів дипльоматії.“

Такі були слова провідників II Інтернаціоналу. Минуло два роки. Над світовим політичним горізонтом нависли чорні хмари. Розсіяти їх міжнародньому пролетаріятові не вдалося, і в серпні 1914. заревли гармати на ґермано-бельґійській і австро-сербській границях. Пролетарі почали стріляти один в одного для збільшення прибутків капіталістів. Міжнародня клясова солідарність пролетаріяту показалась слабшою за

та зайві і мусіли б бути виключно при урядах федеруючихся держав. Між тим про ці останні ми взагалі не знаходимо навіть і згадки в конституції федеративної Росії, про них (як і про самі ці держави в їх взаємовідносинах) немає там і мови. Голова девята (§ 49) про компетенцію всеросійського з'їзду рад та центрального виконавчого комітету, до відома яких віднесені „затвердження, зміна та доповнення конституції рос. соц. фед. сов. республики, загальне провідництво всеї зовнішньої та внутрішньої політики, встановлення та зміна кордонів, встановлення меж та компетенцій краєвих радянських союзів і т. п. — дає нові докази єдино-неділимческої суті та конструкції заснованої згори, ніби „вільно та добровільно", федерації совітських республик Росії!"

Між иншим в цій голові знаходимо ще оден новий безперечний доказ того, що всеросійський з'їзд рад і Ц.І.К. являються верховними орґанами федерального значіння, бо до їх компетенції, напр., відноситься „прийняття в склад Р.С.Ф.С.Р. нових сочленів Сов. Республики та признання виходу з рос. федерації окремих частин її".

Але досить про юридичні контроверзи і нісенітницю розібраних частин конституції Росії. Практично нею в Росії однаково не керуються, а теоретично. Єдиний висновок з неї можна зробити власне той, що вона в дійсности ніяких взаємовідносин соціялістичних держав не будує, на принціпах союзу не збудована і уявляє з себе конституцію унітарної, єдиної, а не союзної держави.

Перейду до згаданої вище статі Х. Раковського, який обґрунтовує фактичні взаємини України та Росії, базуючись на соціялістичній правотворчости.

(Далі буде.)

„федеральний“ з'їзд заслухує відчит вищого верховного уряду, який є і московською і, безсумнівно, загально-федеральною владою.

На жаль, війною з вітряками буде скоріще спроба знайти в конституції які-небудь натяки на справжню і ґарантовану федерацію. В виданню „Скифы“ недавно вийшла дуже цікава книга під назвою: „Республика Советов.“ В ній вміщено прекрасний розбір Сов. Конституції в статі рос. лівого соц.-революціонера Ал. Шрейдера „Федеративная Советская Республика“ і проєкт нової конституції, вироблений тим же автором. В оцінці конституції, діючої в Росії, т. Шрейдер цілком підтверджує висловлені мною думки. Наведу тут цікавий уступ з його статі.

„Чи є Республика федерацією рад чи федерацією областей? Ні в конституції, ні в попередніх проєктах ми не знаходимо точної і ясної відповіди на це питання. З зовнішнього боку конституція (і проєкт) неначе лічать Сов. Республику федерацією областей. — 2. частина 11. статі каже про те, що „автономні областні союзи входять на основах федерації до Р.С.Ф.С.Р.“ Лише в цій статі і згадано про федеративну звязь, так що конституція, очевидно, має на увазі істнування її лише між областями. Та і методольоґічно все примушує прийти до такого висновку.

Скритикувавши знаменито далі „примушено-федералістичну позицію большевиків“, які мусіли „проти волі зробити уступку сепаратистичним стремлінням національних одиниць, які раніїш входили до „єдиної та неподільної Російської Імперії“: не даси — все одно візьмуть; краще дати“, вказавши на всю „путаницу и нелепость“ Сов. Конституції в частинах, які відносяться до накреслення федерації, автор висловлює думку, що Сов. Федерацію треба будувати виключно, як федерацію рад, яким мусить одначе належати найбільша автономія.*) Я в дальшому викладі докладнійш зупинюсь на цьому, бо з останньою думкою т. Шрейдера я для сучасного моменту не погоджуюсь. Хоч його концепція дуже льоґічна і гарна, але її можна, на мій погляд, прийняти лише в будучині, коли пройде потреба спершу самостійности і суверенности, а потім і федерації окремих країн — держав. Мабуть, в першу чергу можна її перевести в єдинонаціональних радянських федераціях. Але повернемось до Конституції Р.С.Ф.С.Р. Коли будемо шукати дальшого вияснення змісту федеральної влади в ній, ми знов-таки стрінемо цілий ряд рифів та підводного каміння.

Рада Народніх Комісарів, виконавчий орґан поєднання краєвих союзів Росії, наділена всіма тими функціями, які звичайно в федерацію належать виконавчим орґанам окремих складаючих федерацію держав. Всього передбачається вісімнадцять всеросійських народніх комісаріятів, плюс ще рада народнього господарства. Як відомо, „самостійні“ радянські республики, (як напр. українська), такої ради не мають, бо в них керує та сама всеросійська рада Народнього Господарства. З вісімнадцяти всеросійських (федеральних) комісаріятів добра половина їх (як напр., внутрішніх справ, освіти, праці, соціяльного забезпечення, справ національних, здоровля і др.), як федеральні орґани, цілком непотрібні

*) Порівняти цікаво цю думку з концепцією громадівства Драгоманова.

з'їздів, по розрахункові — один депутат на 125.000 мешканців" (§ 25). При такій ординації не тільки не зберігається оте самостійне рішення селян та робочих кожної нації, про яке ми читали в декляративній частині конституції, при ній вона не лише цілковито втрачає федеральний характер, але цілком іґнорується навіть і ті автономні областні союзи, про які говориться в „загальних положеннях". Ось примітка друга до § 25, яка каже, що лише „в разі, коли областний з'їзд совітів збирається безпосередньо перед всеросійським з'їздом, делеґати на цей останній можуть бути надіслані областним з'їздом совітів."

Уже з цього дуже коротенького аналіза ми бачимо, що верховний орґан федерації є не що инше, як орґан федерації . . . городів та ґуберній „всеї" Росії і зовсім не націй держав (§ 1), ба, навіть не „автономних областних союзів". Коли прийняти на увагу величезну перевагу делеґатів Московщини над делеґатами окраїнних (тоб-то краєвих, областних, в своїй пролетарській частині до того ж зросійщених, як царською, так і комуністичною політикою) ґуберній та городів, які творять верховний орґан федерації; коли ми розкриємо дійсний зміст „областей, що відзначаються своїм особливим побутом та національним складом", як определіння: України, Білорусі, Кавказу, Кубані і т. п.; коли пригадаємо, яку ціну мали всі декляраціїї російських большевиків відносно національностей б. Росії, то стають нам ясними і ті прекрасні перший та восьмий параґрафи і та дійсна суть федерації, яку трактує основний закон Р.С.Ф.С.Р.

По букві конституції, федеральною владою Росії являється всеросійський з'їзд совітів, а федеральним урядом — Рада Народніх Комісарів Росії. Але цей з'їзд і ця рада, як відомо, є одночасно і владою та урядом одної складової частини російської федерації — Московщини. А в такому разі стає цілком незрозумілим, чому всеросійський з'їзд рад, отже і загально-федеративний, обірає уряд для якоїсь частини федерації? Здавалось би, що висновок з цього може бути лише один: згаданий з'їзд є нічим иншим, як виключно з'їздом Московщини. Ну, а як же тоді розуміти ту російську федеративну республику, в яку „автономні областні союзи входять на началах федерації"? Де ж заховані ті істотні основи федерації сов. республик Росії", про які згадує § 8? Знов-таки вся конституція виявляє таку плутанину і неясність в определіннях основ федерації, що мимоволі запідозрюєш свідомість авторів конституції в творенню тої плутанини . . .

Може де-хто подумає, що я, критикуючи неупорядкованість російської конституції в її частинах, які передбачають федеративні орґани, воюю з вітряками, тому що коли вона говорить про російську федерацію, то має власне на увазі в тексті не спілку національних радянських держав, а федерацію рад, чи розуміє під всеросійським з'їздом рад з'їзд рад Московщини. Ні, я не помиляюсь. Параґрафи 11, 12 і слід., які трактують верховний орґан Росії, мають на увазі дійсно рос. соц. федеративну республику, як аґреґат всіх націй та областей б. Росії. Пригадаймо хоч би склад останнього (VII) всеросійського з'їзду рад. На ньому бачимо і представників України (по ґуберніям?!) і т. п. Такий

республик", то в самій конституції цей союз розкривається, як федерація національних республик. в) В третьому проєкті § 2. „загальних положень" читаємо: „Совіти областей, які ріжняться особливим побутом та національним складом, можуть єднатись (в проєкті — обєднуються) в автономні обласні союзи, на чолі яких, як і на чолі всяких обласних поєднань, що взагалі можуть скластись, стоять обласні з'їзди совітів та їх виконавчі орґани." Цей параґраф, який, очевидно, трактує про такі „области", як Україна, Білорусь, Арменія, Грузія і т. п., цікавий особливо тим, що прирівнює їх до звичайнісінських обласних поєднань, що мають автономні, місцево-адміністративні установи. І в тексті конституції ми надибаємо такий самий параґраф, але маємо там ще два нових, які вже, порівнюючи з проєктами її, формально роблять великий крок наперед.*) Навожу їх:

§ 1. розділу I, голови I.: „Російська Совітська Республика встановлюється на основі вільного союзу вільних націй, як федерація совітських національних республик."

§ 8., той самий розділ, голова 4: „Стремлючись творити дійсно вільний та добровільний, а, значить, тим більш повний та тривкий союз трудящих клясів всіх націй Росії, III Всеросійський З'їзд Совітів обмежується встановленям істотних основ федерації совітських республик Росії, предоставляючи робочим та селянам кожної нації прийняти самостійне рішення на своєму власному совітському з'їзді: чи бажають вони і на яких основах брати участь в федеральному уряді та в федеральних совітських установах."

Ці прекрасні параґрафи, які передбачають „дійсно вільний та добровільний союз" „національних республик", як принціпове встановлення основ поєднань соціялістичних держав, могли б нас цілком задовольнити, коли б в дальшому конституція їх відповідно розвинула і була б на їх основі збудована. На жаль, того не має; що-до політики, то ми добре знаємо, як переводились § 1 і 8 в життя . . .

Подивімось, що ще дає конституція для вияснення федерації та її „істотних основ".

В ній ми не зустрічаємо більше й натяку на орґанізацію федеральних орґанів . . . А тому що натомісць говориться в ній про „верховну владу в російській соціялістичній республиці (§ 12), якою єсть всеросійський з'їзд совітів, то очевидно, що по конституції, хоч прямо того й не сказано, але саме цей верховний орґан вважається й орґаном верховним федеральним. Годі доводити, що таке розуміння федеральної влади мало вяжеться з § 8, який передбачає доперва „самостійне рішення на своєму власному совітському з'їзді: чи бажають вони і на яких основах брати участь в федеральному уряді." В § 12 ці основи дуже недвозначно вже фіксуються. Верховна влада — всеросійський з'їзд совітів (навіть не всефедеративний) конститується слідуючим чином. Він „складається з представників городських совітів, по розрахункові — один депутат на 25.000 виборців, та з представників ґуберніяльних

*) Власне, ці два §§ і ріжнять найбільш саму конституцію від її проєктів. В дальшому ми будемо говорити лише про конституцію в її остаточній редакції.

знають відокремлення від Росії національних країн, а по-за декляраціями панує безмежне „властвуй“, яке консеквентно прикладається до тих країн. На жаль, коли розібратись у відносинах Росії до України, то „взаємини“ їх мало чим ріжняться від стародавнього протекторату чи васальної залежности. Тим більш цікаво нам проаналізувати теоретичне і юридичне розуміння російськими комуністами соціялістичної сполуки держав.

Коли про державу і державність ми знаходимо спроби (?) теоретичного підходу в творах комуністів („Азбука комунізма“ Бухаріна — Преображенського; „Проґрама“; „Держава та революція“ Леніна і т. и.), то про соціялістичні міждержавні взаємини серед дуже численної большевицької літератури ми надибуємо лише невеликі статі Х. Раковського „Взаємини між совітськими республиками“ та А. Г. Гойхбарґа: „о туркестанской конституции“.*) Цікаво, що навіть в присвяченому спеціяльно конституції Російської С. Федеративної С. Республики числі 3—4 від 1.—15. вересня 1918. двохтижневого журналу „Пролетарская революция и право“ (вид. Народнього Комітета Юстиції, Москва), де вміщено статі А. Гойхбарґа та Л. Стучки, що характеризують основний закон (конституцію) федеративної Росії, про саму федерацію, її основи, її характер, про те, як треба розуміти дуже неясно формуловану конституцією федеративність Росії, читач не знаходить ані слова.**) В цьому журналі, одначе, знаходимо всі проєкти конституцій Р.С.Ф.С.Р.

Далі повернемось до статей Раковського та Гойхбарґа, а тепер для зрозуміння сполуки соц. рад. держав, яка істнує в Росії, спробуємо розібратись в самій конституції і проєктах її, в цих джерелах міждержавного соц. права, щоб там дошукатись відповіді на питання: на яких власне базах перші соціялістичні держави будували свої міждержавні, федерально-союзні відносини?

Коли порівняємо прийняту редакцію конституції з її трема проєктами,***) то виявляється, що в усіх проєктах і прийнятій конституції уступи, які відносяться до питання, що нас цікавить, майже нічим не ріжняться між собою. Головні відміни в них ось які: а) коли в проєктах в відділі „декляраціі прав та обовязків працюючих“ ми здибаємо ще рештки старої фразеольоґії про самоопреділення націй, сконкретизовані навіть „правомъ на полное самоопредѣленіе Украины, Арменіи и всѣхъ народовъ, населяющихъ територію б. Россійской Имперіи“, то в тексті конституції маємо згадку вже лише про Фінляндію та про самоопреділення Арменії. б) Коли в проєкті другому знаходимо пункт 8. „по мірі встановлення в других країнах соціялістичної радянської влади Р.С.Ф.С.Р. входить з ними в єдиний союз соціялістичних федеративних совітських

*) Ч. 8, 9 і 10 журналу „Пролетарская революция и право“ 1918. р.

**) Обмежений метою, я не буду зупинятись на цих статтях, які в багатьох місцях дуже цікаві, хоч почасти за ці два роки набрали й іронічного змісту. Взяти хоч би для прикладу вираз Л. Стучки про волю працюючих в Росії, яка забезпечена в ній „не лише на словах, а й на ділі!“

***) 1. проєкт — прийнятий Комісією В. Ц. І. К., вперше надрукований 3. VI. 1918. р.; 2. проєкт (проєкт І. а.) — розроблений Колеґією Нар. Ком. Юстиції, надрукований 4. VIII. 1918. р.; 3. проєкт — розроблений Комісією В. Ц. І. К.

держави при конфедерації і втрата його при федерації та виявляння цією останньою самостійного і безконтрольного державного панування, — ось головні ріжниці, які ставлять кордони поміж ними.

Проте самостійне право панування, тільки не верховного і не суверенного, це та риса, яка відзначає кожного члена федерації — державу від простої провінції якоїсь держави, бо держави, які складають федерації, підвладні пануванню, яке сами вони і творять; вони панують в спілці, беруть участь в пануванню союзної держави.

Наведені характеристики двох розібраних категорій державних поєднань вірні для доби капіталистичного устрою. Але в добі поєднань соціялістичних держав, яка вже розпочалась, особливо при розвитку їх і зі зміною нині „загально"-прийнятих публично-правових понять, термінів та теорій, співжиття суверенних держав прийме нові форми і зміст. На цьому я і спинюсь далі. Але перед тим дозволю собі виясните зміст вже істнуючої федерації соціялістичних держав Росії та України.

III.

„Ніякої самостійної України, ніякого самостійного уряду її, ніякої економичної, професійної, адміністративної, дипльоматичної, військової самостійности нема. Нема навіть федерації". — Так цілком справедливо зазначає в числі III „Борітеся-Поборете" т. М. Шаповал. „Є де-які фікції, котрими орудують московські дипльомати з метою повної інкорпорації України в склад єдиної неділимої Росії." На жаль, і це правда. Бо у взаєминах Росії та України ця остання досі не трактувалась, як соціялістична д е р ж а в а, не була с у в е р е н н о ю с т о р о н о ю. Годі тут приводити тому докази з фактичного життя. Про це відомо, як з наших же збірників, так і з багатьох инших матеріялів*) та джерел. Фактично, звичайно, зараз немає й мови про д і й с н у суверенність України в Російській Федерації (чи конфедерації). Ті фікції, які нібито вказують на істнування визнаної Росією самостійної та суверенної України, чи другі, які одночасно говорять за те, що Україна є не то в конфедеративній спілці з Росією (по недавно опублікованій вістці „Роста" суверенні Україна та Росія заключили договір — союз економичний та військовий), не то в федеративній (спільні державні установи) — це не лише фікції, не лише не відповідає суті самостійности чи конфедерації, але також і еству федерації, ознакою якої є те, що підвладні цілому приймають участь в самому пануванню і владі цілого, союзного. Поскільки на практиці ми бачимо повну підлеглість України, особливо в економичному відношенню, Москві і тільки Москві, а зовсім не цілій, до речі й неістнуючій ще союзній владі, постільки є справедливим твердження, що проголошення всіх фікцій самостійности, союзництва чи федерації є справді нічим иншим, як жартом чи ходом московської дипльоматії, яка відносно української нації і досі зберігає засади буржуазного міжнароднього права і дипльоматії. Формулу „divide et impera" в Москві здійснюють слідуючим робом. Декляративно відділяють, ви-

*) Подр. див. нашу статтю „Слова й діла соціялістів в національній справі" в ч. 2 „Бор.-Поборете."

необхідною ознакою його є суверенітет кожного члена союзу. Вийти з нього кожна держава може повсякчас і не потрібує на те згоди инших держав. Ця прикмета і була почасти неґативним фактором в союзах держав, бо в добу капіталістичних відносин робила їх орґанізаціями несталими та нетривкими. В звязку з цим в історії їх можна помітити дві головні тенденції: одну — до перетворення їх в союзну державу (Швайцарія, Спол. Держ. Північн. Америки) або в єдину державу (Нідерлянди), другу — до роспаду союзу держав на його складові одиниці (Ґерманський союз).

В союзі держав важно намітити те спільне і загальне, що належить до компетенції союзної влади, і те партикулярне, що є компетенцією влад окремих держав, членів союзу. Все це залежить від кожного даного конкретного союзу, від конституючого його договору. Він може передбачати спільні адміністративні установи, навіть армію, доходи, але для реалізації рішень союзу завжди необхідним є санкціонуючий волевий акт окремих держав.

Виходячи з принціпу неподільности суверенітету держави, відкидаючи й теорію істнування держав без суверенітету, де-які державоправники підводили під розглянуту катеґорію державних поєднань і союзні держави (федерація). Одначе до останнього часу в науці державного права панувала теорія подільности суверенітету, з якої і виводились основні риси поєднань другої катеґорії. Лише в останні десятиліття перемогу одержала нова теорія істнування несуверенних держав, котра нині й уґрунтовує та вияснює єство союзної держави (Єлінек, Лабанд, Коркунов).

Головна засада союзної держави є та, що в ній союзна влада має цілком самостійне, незалежне від влад окремих держав істнування. Федерація ґрунтується не на договорі-згоді, а на самостійному союзному законодавстві, котре реґулюється загально-федеральною конституцією. Будучи суверенною владою, федеративна держава має власне військо, фінанси та державні установи. Окремі ж держави, що творять федерацію, позбавляються натомісць свого суверенного характеру. Вони підлеглі союзній державній владі чи остільки обмежені нею, що страчують свій верховний характер (imperium). Територія та нарід окремих держав поєднані в одне ціле, неподільно творять територію та нарід всієї федерації (напр. американський нарід *). швайцарська територія та нарід і т. п.). Як каже Коркунов, в федерації єсть „єдність народа, влади, території". Федеральна влада завжди має право та обовязок представляти всю союзну державу на вні і виключне право війни та мира. Своє загально-федеральне військо, свій бюджет, своє законодатне тіло та адміністративні установи вищі над окремо-державними установами, — це обовязкові ознаки союзної держави, суверенної орґанізації, яка отже сама є державою, а не лише союзом держав.

Сказаного досить, щоб бачити, оскільки ріжняться обидві катеґорії державних поєднань. Збереження суверенітету кожної окремої

---

*) Федеральна конституція Спол. Держ. Півн. Амер. так і починається словами: „Ми, народ поєднаних штатів..."

унія) по розпаді Австро-Угорщини і Росії*) вже не істнує, яка, нарешті, ледве чи була б життєвою й тоді, коли б ще продовжився на довший час капіталістичний лад, бо і цей виявив недвозначну тенденцію до розбиття монархій і поставлення натомісць буржуазних „демократичних“ республик, — ця кляса, як і перші дві, цілковито буде неможливою в еру соціялістичної революції й будівництва.

Перейдемо отже до вияснення, яка з двох останніх кляс має вигляди на те, що виявить свою життєздатність в майбутніх соціялістичних відносинах чи, коли покажеться, що обидві не вдержаться в майбутньому, яка форма сполуки держав на їх місце прийде.

Поєднання держав в історії людства відомі вже і в часи старо Греції (Ахейський Союз). Коли ж ми згадаємо державне життя американського індійського племени Ірокезів, представлене Морґаном, а далі Енґельсом, які при своєму родовому безклясовому устрою творили вже конфедерацію племен, формальний вічний союз (Енґельс), то можна думати, що ця форма сполучень держав істнувала ще раніще. Вона переходить також і через середні віки (Ганзейський Союз, Священна Римська Імперія), але особливий розвиток федеративних (союзних) поєднань держав припадає на XIX вік [Швайцарія, Сполучені Держави Америки, Союз Південних Амер. Держав (1861), америк. союзні держави (Венецуела, Арґентина, Бразилія і т. д.), Німеччина і др.]. Проте всі істнувавші типи їх мали по-за другорядними ріжницями в устрою кілька основних, які й дали підставу для їх подвійної клясифікації.

Перша катеґорія сполучень — конфедерація — відзначається такими характеристичними рисами: а) кожний член спілки, що вступив до неї, зберігає свій суверенітет, б) основа її істнування не конституція, а союзний договір, в) спільний орґан союзу з'їзд, постанови котрого переводяться не союзними (загальними) установами, а самими партикулярними урядами. Цей союз не має самостійної сили та засобів примусу, не має він єдиної вищої влади, яка б могла до чогось примусити вищу владу кожного окремого члена спілки по-за міжнародньо-правовими засобами (війна). Союзна екзекуція має той самий характер війни кількох членів спілки з одним чи кількома членами тої самої спілки. Коли навіть допустити, що союз має примус над окремими державами, то вже абсолютно неможливе припущення, що його примусові підлягають п і д д а н і тої чи иншої держави. Вони не є підданими союзу, лише одного державного члена союзу. Взагалі: над кожною державою, що входить в спілку, немає вищої влади, бо спільна влада союзна не є державною владою і не має імперіума (imperium) над союзними державами. Як опріділює його Єлінек, „союз держав — се постійне, засноване на згоді поєднання незалежних держав з метою зовнішнього захисту союзної території та охорони внутрішнього ладу між союзними державами, до якої мети можуть приєднатись, в силу договору, ще й другі“. Кожна зміна чи додаток до союзного договору можуть бути прийняті лише по одноголосному рішенню всіх членів союзу, бо основною, головною та

---

*) Де-які державнознавці лічили, що в ній реальними уніями були поєднання Польщи з Росією та Фінляндії з Росією.

Робітництво европейське почало потроку виходити з-під впливу соціяль-патріотизму. Істнування на сході Европи Російської Совітської Республики, а також заснований Комуністичного Інтернаціоналу в Москві та його політика почали сильно впливати на цей процес отверезіння европейського пролєтаріяту. Одначе процес переходу пролєтаріяту від соціяль-патріотизму до революційної клясової боротьби ускладнився. Відділення від II Інтернаціоналу, що став символом соціяль-реформізму, було лише першим проявом цього процесу. Після нього почалося ближче зазнайомлення з Комуністичним Інтернаціоналом. Почалися поїздки делєґацій европейських соціялістичних партій до Москви і переговори про умови приєднання до Комінтерну. З'явилися на сцену відомі 21 пункт. Коло них знов почалася гаряча боротьба. Настала епоха росколів партій: роскололись німецькі незалежні соціяль-демократи, французька соціялістична партія, італійська, швайцарська; посередньо з тих самих причин роскололась чеська соціяль-демократія, а також німецька в Чехії. Бодай, чи не єдиною партією, що уникла росколу, була австрійська соціяль-демократія. Найбільш радикальна частина почала ґрупуватися коло Комуністичного Інтернаціоналу, який набрав характеру огнища і штабу соціяльної світової революції.

Европейський пролєтаріят поділився на три майже рівні части: належні до т. з. II Інтернаціоналу — соціяль-реформісти і патріоти, належні до Комуністичного Інтернаціоналу і, нарешті, такі, що не належали ні до тої, ні до другої ґрупіровки. До таких „по-за-інтернаціональних“ партій належали: німецька незалежна соціяль-демократія, швайцарська соц.-дем. партія, частина італійської соц. партії, австрійська, частина французької (ґрупа Льонґе), анґлійська незалежна робітнича партія, частина американської і кілька малих партій: Румунії, Юго-Славії, німецької Чехії і т. д.

Неґативне відношення до т. з. II Інтернаціоналу і неможливість приєднання до Комуністичного створили бажання у цих партій до взаємного обєднання. При найбільш активній участи представника австрійської соціяль-демократії Ф. Адлєра в м. грудні 1920. було скликано в Берні передконференцію цих партій. Передконференція ця випустила відозву до світового пролєтаріяту, в котрій, вказуючи на тяжке становище пролєтаріяту і міцніючу реакцію, підкреслювала свої расходження з II і III Інтернаціоналами і вказувала на необхідність обєднання пролєтаріяту на плятформі революційної клясової боротьби з реакційним імперіялізмом. Передконференція постановила скликати в м. лютім в Відні конференцію тих соціялістичних партій, які не належать ні до II, ні до III Інтернаціоналів і котрі поділяють ті основні думки що-до характеристики історичного моменту і методів боротьби, які намічено було в відозві (до чого ми ще повернемось). Для переведення роботи по скликанню віденської конференції і для остаточного редаґовання основ, на яких вона мала б відбутись, було на бернській передконференції обрано комісію в складі: Адлєр (Австрія), Ґрім (Швайцарія), Лєдебур (Німеччина) і Велгід (Анґлія). Комісія ця відбула сесію 8. до 10. січня 1921. в м. Інсбрук (Тіроль) і виробила проєкт порядку денного

конференції *) та слідуючу пропозицію для віденськоі конференції: допущені до віденськоі конференції можуть бути тільки ті соціялістичні партії, які вийшли з II Інтернаціоналу і які стоять на ґрунті постанов бернської передконференції. Що ж торкається самих постанов бернськоі передконференції, то вони в більш коротких виразах заключали в собі ті самі основні думки, які виложила комісія в своїх „тезах“, предложених віденській конференції і прийнятих нею. Тези ці слідуючі:

Імперіялізм і соціяльна революція.

1. Імперіялізм єсть, з одного боку, наслідок підбиття продукції передових країв пануванню фінансового капіталу, котрий зневолює до служби своїм потребам експанзії цілу політику цих країв, з другого боку — одчинення відсталих країв, що стоять на перед- або ранокапіталістичнім степені розвитку, котрі зараз же робляться обєктом найгострішої конкуренційної боротьби ріжних національних ґруп капіталістів. Коли буржуазія за своєї ліберальної епохи зруйнувала рештки февдалізма в висококапіталістичних краях і замісць старих панських і артільних орґанізацій встановила необмежене панування вільної конкуренції, то імперіялістична епоха розвитку капіталізма характеризується, як насильним скасуванням традиційного суспільного ладу в заморських областях, що служать ринками і обєктами визиску для капітала, так і розвитком найгострішої, аж до збройних конфліктів, конкуренційної боротьби капітала за монопольне опановання і визиск цих областей.

2. Перед 1914 роком імперіялізм розділив Европу на два ворожі, повні-повнісінькі зброї военні табори і до того загострив суперечности між ними, що вистарчало місцевого конфлікту, щоб дійшло до загальної катастрофи. В світовій війні імперіялізм приніс в жертву властолюбству і хижацтву фінансового капіталу міліони людей і добробут цілого покоління. Протягом війни розшарпав імперіялізм навіть ті брехліві претексти, під якими він забірав для інтересів фінансового капіталу добро і кров народніх мас.

Брехливість леґенди Центральних Держав, ніби вони ведуть війну для оборони своїх країв, чому вже в перший день війни суперечив злочинний напад на Сербію і Бельґію, була цілком доведена насильственим миром в Берестю-Литовськім і Букарешті. Леґенду держав Антанти і Спол. Держ. Америки, ніби вони провадять війну для того, щоб забезпечити панування на світі демократії і вічного миру, було демасковано, як систематичну цінічну брехню, мировими договорами в Версаю, Сен-Жермені, Тріяноні, Нейї і Севрі. Навить визвольну ідеольоґію малих народів, поставлених імперіялізмом підчас війни собі на службу, і ту було зруйновано після закінчення війни; воля, яку вони здобули, дякуючи війні, зобовязала їх службою імперіялістичним світовим державам; увільнені народи сами використовують цю „волю“ для того, щоб топтати право самоозначення инших народів.

3. Світова війна сильно розхитала капіталістичну господарську систему. Розбуджуючі переживання війни і тяжка господарська кріза, якої не може опанувати імперіялізм, революціонізували народи. За могутньою соціяльною революцією в Росії послідували середньо-европейські революції, уяремлені народи Азії й Африки підіймаються проти імперіялізма; робітничі маси країв-переможців також хвилюються. Імперіялізм обертає вже тепер свою силу проти революції: він стремить задавити російську революцію, він заковує в кайдани середньо-европейську революцію, силою гнобить він кольоніяльні народи.

*) Порядок денний: 1. Конституовання; 2. Імперіялізм і соціяльна революція (докладчик Велгід); 3. Методи і орґанізація клясової боротьби (докладчик Адлєр) і 4. Інтернаціональна боротьба з контр-революцією (докладчик Ледебур).

Тепер імперіялізм вже не тільки система капіталістичної експансії; отвертіще і брутальніще, як досі, виявляє себе він вже тепер одночасно, як система капіталістичної контр-революції. Боротьба з імперіялізмом робиться змістом життя соціяльної революції, самим же імперіялізмом визволеної з кайданів.

4. Імперіялізм не зміг ще закінчити стану війни в Східній Европі і передній Азії, а вже створює нові небезпеки війни. Суперництво між державами-переможцями, свавільне розграничення нових держав, контр-революційні інтервенції в революційних краях з дня на день збільшують небезпеку нових воєнних заворушень. Пролетаріят не дурить себе тим, що мир при капіталістичнім суспільстві так само мало забезпечений, як і воля народів. Де пролетаріят вже завоював політичну владу, там мусить він зі зброєю в руках захищатися від нападу імперіялізма. Де революція ще не розвинулась до захоплення влади пролетаріятом, там мусить робітнича кляса захищати дотеперішні здобутки революції від імперіялізма, котрий стремить своєю збройною силою довести до перемоги контрреволюцію або змагається перешкодити дальшому розвиткові революції, і там мусить робітнича кляса використати революційну крізу для того, щоб завоювати політичну владу. В великих капіталістичних державах, де ще панує імперіялізм, і в малих державах, що їх, як своїх вассалів, посилає в огонь імперіялізм, робітнича кляса, не піддаючись брехливій арґументації, котра кожну війну в інтересах капіталістичної експансії видає за національну оборончу війну, мусить твердо обстоювати рішучу ворожість до воєнної політики пануючих клясів і з революційною рішучістю кинути всю свою силу проти імперіялістичної війни. Коли це єсть обовязком пролетаріята супроти всякої імперіялістичної війни, то подвійним обовязком єсть воно супроти тих війн, що ведуться в цілях поборення соціяльної революції в инших краïнах.

5. На початку світової війни в соціялістичних партіях більшости країн керуючою була соціяльпатріотична думка, яка боротьбу за імперіялістичні завойовницькі цілі буржуазії прославляла, як „обовязок захисту краю“. Чим довше тягнулась війна, тим більше зростала в масах свідомість справжніх цілей, за котрі їх приносили в жертву пануючі кляси. Опозиція до політики громадянського миру ставала все сильніщою. В де-яких країнах вона довела до розколу партій, в инших до того, що провід в партіях перейшов до тих елементів, котрі проти воєнної політики капіталітів всіх країв виставляли засади пролетарського інтернаціоналізма. Цей процес перемагання соціяльпатріотизма після перемирря в листопаді 1918. зробив швидкий поступ. Однако ж і досі істнують ще цілі партії і меньшости в инших партіях, котрі обстоюють свою соціяльпатріотичну ідеольоґію. Тому зібрані на віденській конференції партії заявляють, що до спілки, котру вони хтять заснувати, вони можуть прийняти тільки такі партії, котрі перемогли психоз соціяльпатріотизма і котрі відкидають всяку піддержку імперіялістичної війни, хоч би вона була й під приводом захисту батьківщини.

6. Заступлені на віденській конференції партії далекі від того, щоб одобрити пропаґований з Москви роскол пролетарських партій з метою їхнього „очищення“. Кожна робітнича партія єсть здібний розвиватися орґанізм, котрий, як цілість і в своїх окремих членах, під впливом історичного досвіду може перемагати попередні помилки. Тому заступлені на віденській конференції партії не вимагають від кожного окремого члена партії, який підчас війни попав на шлях соціяльпатріотизма, публичної сповіді з гріхів, як рівно ж вони не хтять засуджувати на вічне вигнання з партії всякого, хто коли-небудь зробив якийсь політичний блуд. Але ж з повною свідомістю того значіння, яке в епоху соціяльної революції має боротьба з імперіялізмом, мусить спілка заступлених на віденській конференції партій настоювати на тім, щоб в кожній партії, яка хоче до неї приєднатись, була більшість, котра рішучо порвала з соціяльпатріотизмом; щоб меньшости в партіях, котрі ще не перемогли цілком своєї соціяльпатріотичної минувшини, додержувались найсуворіщої дісципліни супроти прийнятої більшістю тактики і щоб всі партії, що приєднались, стояли осторонь від т. з. II Інтернаціоналу, який лишився в закамарках соціяль-патріотизму.

7. Тільки тоді, коли пролетаріят супроти імперіялізма буде в безпощадній боротьбі, коли пролетаріят кожної країни справить свій напад насамперед на імперіялізм своєї власної країни і у всіх битвах взаємно підіпруть себе пролетарі

всіх країн, тільки тоді може пролетаріят сповнити свою історичну задачу в період соціяльної революції. Імперіялізм одібрав у цілих народів основи їхнього господарського істнування, цілі краї віддав на знищення капіталом світових держав, цілі частини світу підбив під чуже панування; соціяльна революція єсть підняття трудових народніх мас всіх частин світа проти уярмляючої і руїнницької роботи імперіялізма.

Тільки пареймаючи провід в цій боротьбі з імперіялізмом, може пролетаріят зібрати довкола себе всі ті сили, що боряться з іперіялізмом, і, спершись на них, зруйнувати разом з імперіялізмом також і його основу — капіталістичний визиск.

Методи й орґанізація клясової боротьби.

1. Буржуазна клясова держава в першій фазі свого розвитку в більшости країв передала всі політичні права буржуазії. В боротьбі, що тривала десятиліття, пролетаріят зломив цю диктатуру буржуазії, оперту на оліґархичний державний лад. В демократичній державі буржуазія вже більше не панує через монополізацію політичних прав; сила капіталу — ось що уможливлює їй керувати публичною опінією, брати під свій провід середні верстви суспільства і таким робом гнітити пролетаріят. Брутальне клясове панування буржуазії в Сполуч. Державах, у Франції, Анґлії, Швайцарії, Німеччині і т. д. доводить, що в формах демократії буржуазія може виконувати своє диктаторське панування.

2. Коли демократія не означає увільнення пролетаріяту, то все ж таки вона уявляє з себе добрий ґрунт для боротьби пролетаріята за увільнення. На ґрунті демократії розвиваються клясові протиріччя і клясова боротьба. Пролетаріят використовує права, які йому дає демократія, для того, щоб маніфестувати про істнування його, як кляси, щоб вирвати з-під проводу буржуазії хиткі середні шари суспільства, щоб зібрати навколо себе, як духових робітників, так і пролетарські і напівпролетарські елементи сільського населення, і щоб, обєднавшись з ними, завоювати владу в державі.

3. Форми, які приймає в окремих краях клясова боротьба пролетаріяту, залежить від особливих економичних, соціяльних і культурних умов сих країв, від взаємовідношення між боєвими силами клясів і від міжнародніх відносин до инших країв. Ці форми в індустріяльних державах инші, як в аґрарних краях, в державах-побідницях, що панують над світом, инші, як в краях, ними побіджених і визискуваних, і так само ріжноманітні, як ті аґрарні устрої, які капіталізм надибав на передкапіталістичній степені і котрі він розвинув. Клясова боротьба пролетаріята за панування в державі і саме це панування в краях з великою сільськогосподарською продукцією мусить прийняти инші форми, як в краях з переважаючою дрібною селянською продукцією: инші форми в краях, в котрих само селянство повстає проти февдальної або напівфевдальної форми визиску, а инші в тих краях, де численна кляса консервативного, керованого інтересами приватної власности селянства творить найміцнішу підпору капіталістичного панування. Ця заплутана ріжноманітність обєктивних умов клясової боротьби і єсть головною причиною розбіжности в думках і суперечок в середині інтернаціонального пролетаріяту.

4. Як що клясова боротьба досягла такої степені розвитку, на котрій демократія з засобу клясового панування буржуазії загрожує зробитись засобом клясового панування пролетаріяту, то бужуазія буде стреміти до того, щоб силою перервати похід демократичного розвитку, для того щоб не допустити переходу демократичної державної влади до рук пролетаріяту. Тільки в таких країнах, де буржуазія не роспоряджає необхідними для цього — перед усім мілітарними — засобами і де через це вона не може зважитись зброю політичної демократії замінити отвертою громадянською війною, — тільки в таких країнах зможе пролетаріят завоювати політичну владу шляхом демократії. Але навіть і там, де це відбудеться, буде буржуазія використовувати свою господарську силу для того, щоб саботувати здійснення попавшої в руки пролетаріяту демократичної державної влади.

Тому і в цім випадкові змушений буде пролетаріят після завойовання політичної влади вживати диктаторських засобів, щоб зломити опір буржуазії. Диктатура пролетаріяту набірає нових форм диктаторського панования завойованої робітничою клясою демократичної державної влади.

5. Де ж навпаки — буржуазія роспоряджає засобами, щоб силою відстоювати своє панування перед напором мас трудового народу, там вона буде розбивати демократію, тримати на поготові засоби насильства і буде отверто викликати на бій пролетаріят. В цій боротьбі будуть вже рішати не виборчі записки, але економічні і мілітарні сили борющихся клясів. Тоді зможе робітнича кляса завоювати панования тільки безпосередньою акцією мас, масовими страйками і озброєним повстанням, і зможе утвердитись тільки через диктаторське приборкання переможеної буржуазії. Диктатура пролетаріяту мусить бути переведена тоді на основі рад робітничих, селянських і салдатських депутатів, професійних або инших подібних пролетарських клясових орґанізацій.

6. У всіх цих битвах пролетаріят стає не тільки проти буржуазії своєї країни, але й проти інтернаціональної боржуазії, котра, помимо всіх своїх внутрішніх противенств, знаходиться в змові проти робітничої кляси і котрою провід спочиває в руках фінансового капіталу великих капіталістичних світових держав. Через це свобода дії пролетаріяту кожної окремої країни втягнута в тім вужчі межі, чим більше ця країна економично і політично залежить від капіталістичних світових держав. Тому остаточне увільнення пролетаріяту не може бути завойоване в національних межах; воно може бути тільки наслідком інтернаціональної акції. Орґанізувати цю інтернаціональну акцію і єсть власне завдання пролетарського інтернаціоналу.

7. Для того, щоб можна було сповнити це завдання, пролетарський інтернаціонал мусить взяти під увагу ріжниці в обєктивних умовах боротьби в окремих краях. Він не може обмежувати свободи окремих соціялістичних партій в пристосованні їхньої акції до окремих умов їхніх країв. Він не може ні обмежувати пролетаріята тільки демократичними методами, як це робить так званий II Інтернаціонал, ні приписувати йому шаблонне наслідування методів російської селянсько-робітничої революції, як того хоче комуністичний інтернаціонал.

Але помимо ріжниці методів, що вживаються в ріжних краях, Інтернаціонал повинен обєднати всі сили міжнародного пролстаріяту для спільної акції проти міжнародного капіталізму.

8. Передумовою такої акції єсть клясова орґанізація світового пролетаріяту, котра єдино тільки й може претендувати на почесну назву „пролетарського інтернаціоналу“.

Наскільки бо важною єсть аґітація й акція партій на основі їхніх доктрин, настільки ж важним єсть для нас, щоб в останній інстанції рішаючим була не партійна доктріна, а право самоозначення робітничої кляси. Це самоозначення може бути здійснене тільки в такій орґанізації, в якій обєднався весь клясово свідомий пролетаріят. Але подібна інтернаціональна орґанізація постільки буде живою дійсністю, поскільки її рішення будуть обовязковими для всіх її частин. Тому кожне рішення інтернаціональної орґанізації означає обмеження автономії партій окремих країв.

9. Потреба в спільнім інструменті цілого клясово-свідомого пролетаріяту єсть загальною. Цей інструмент в формі інтернаціональної клясової орґанізації може бути тільки наслідком історичного процесу, котрий потроху буде виправляти ілюзії взаємно поборюючих себе дектрінерських ґруп і доведе їх до пізнання необхідности зібрати до купи весь клясово свідомий пролетаріят. Завданнням тіснішого обєднання, в яке входять зібрані на віденській конференції партії, єсть — прискорити дозрівання цього пізнання, не роблючи себі ілюзій що-до того, що цей процес може вимагати довшого часу.

10. Виходячи з сих основ, конференція ухвалює слідуючий тимчасовий статут міжнародньої спілки соціялістичних партій.

§ 1. Під іменем Інтернаціональної Спілки соціялістичних партій складається обєднання таких соціялістичних партій, котрі виявленням на ділі основ революційного соціялізма стремлять до завойовання пролетаріятом політичної влади шляхом клясової боротьби. Спілка не єсть обіймаючим весь революційний пролетаріят інтернаціоналом, але ж єсть засобом для створення його.

§ 2. Членами Спілки можуть зробитись всі соціялістичні партії, котрі не належать ні до II, ні до комуністичного інтернаціоналу, визнають для себе обовязковим сей статут і в решті виконують постанови віденської конференції.

§ 3. Спілка має завданням вступити в зносини з иншими інтернаціональнимя пролетарськими орґанізаціями, щоб спільно з ними здійснити плян сотворення всеобіймаючого інтернаціоналу революційного робітництва всіх країв і спорудити міжнародній пролетарський боєвий фронт проти капіталізму.

§ 4. Переведення в життя своїх постанов доручає Спілка комісії, яку вперше обірає віденська конференція, що разом з тим означує круг діяльности цієї комісії.

§ 5. Для покриття видатків члени Спілки роблять складку по мірі своєї фінансової сили, але в кожнім разі роблять мінімальний внесок, який має бути встановлений загальною конференцією.

§ 6. Рішення спілки обовязкові для всіх її членів, особливо ж зобовязуються належні до Спілки партії не провадити в жаднім разі сепаратно переговорів проєднання з иншими інтернаціональними орґанізаціями і взагалі зобовязуються спільно определювати свою міжнародню політику.

Я навів тут навмисне статут Спілки в первістному проєкті, а не в остаточній, прийнятій Конференцією редакції, бо з цього проєкту (§ 3) видно, що ініціятори сотворення Спілки мали в суті річи одну основну думку: через утворення Спілки добитися обєднання з Комуністичним Інтернаціоналом. Взагалі, з проєкту статута так само, як і з слів вступної промови Ф. А д л є р а, виходить, що инших цілей, як сприяти сотворенню справжнього єдиного Інтернаціоналу, віденська конференція не мала. Це особливо ясно з постанови партайтаґу швайцарської соціяль-демократії, яка говорить, що завданням віденської конференції єсть стреміти до ревізії відомих 21 пункта і пробувати ввійти в зносини з московським інтернаціоналом для того, щоб дійти до злиття з ним.

Одначе ще за кілька тижнів до віденської конференції московський інтернаціонал опублікував відозву до европейського пролетаріяту, в котрій називав сторонників Відня аґентами буржуазії, брехунами і зрадниками, заявляв, що він ніколи не пустить їх до III Інтернаціоналу і закликав европейський пролетаріят бойкотувати Відень. В такім самім дусі було випущено з Москви слідуючу декларацію, „привітальну“, в самий день відкриття віденської конференції,

Вплив цих заяв московського Інтернаціоналу ми спостерігаємо на рішеннях віденської конференції, насамперед на ухваленому статуті Спілки, на цілях заснования її.

§ 2 ухваленого статуту говорить: „С п і л к а м а є з а в д а н н я м о б є д н а т и д і я л ь н і с т ь т и х п а р т і й, щ о д о н е ї п р и є д н а л и с ь, р о с п о ч а т и ї х с п і л ь н у а к ц і ю і с п р и я т и в і д н о в л е н н ю І н т е р н а ц і о н а л у, к о т р и й о б і й м а в б и в е с ь р е в о л ю ц і й н и й п р о л є т а р і я т.“ Як бачимо, завдання тепер поставлено инакше: нічого не говориться про входження в зносини „з иншими міжнародніми пролетарськими орґанізаціями з ціллю спільного здійснення пляну сотворення всеобіймаючого Інтернаціоналу і відновлення єдиного міжнародного пролетарського боєвого фронту“, натомісць завданням поставлено не тільки обєднати певні партії, але й роспочати спільну акцію, а разом з тим і сприяти відновленню Інтернаціоналу. Инакше кажучи: викинуто думку про Москву, як центр, біля котрого

мав би утворитись будучий Інтернаціонал, перейняття цієї ролі на себе і, відповідно до того, перейняття на себе функцій будучого Інтернаціоналу.

Про це й заявив Ґрім, докладчик комісії по пункту „методи й орґаніз. кляс. боротьби.“ „Було б самообманом, сказав він: коли б ми хтіли заявляти, що це завдання (сприяння утворенню всеобіймаючого Інтернаціоналу. М. Ч.) при сучаснім стані робітництва могло б бути єдиним і виключним завданням Спілки ..... Ми повинні рахуватись з довшим періодом, який необхідний для того, щоб дійти до всеобіймаючого Інтернаціоналу. Тому ми не можемо обмежувати себе тим, щоб всю нашу роботу звести до утворення цього Інтернаціоналу. Ми повинні разом з цим перейняти на себе вже тепер частину тих завдань, які припадають на будучий Інтернаціонал.“ „Було б також самообманом, коли б ми повірили, що вистарчає в сей момент стати на шлях переговорів, щоб вже тепер добитися ревізії 21 пункта і здійснити входження нових партій, на основі зревідованих умов. Я нагадую Вам маніфест, який випущено кілька тижнів тому викон. коміт. III Інтернаціоналу.“ А ще дальше в своїм докладі, говорячи про те, що комісія постановила відхилити пропозицію А. Шрейдера, представника лівих рос. соц.-рев., щоб в тім місці статуту, де говориться, що до Спілки можуть належати ті партії, які не належать ні до II, ні до III Інтернаціоналів, було обмежено названням II і нічого не говорилось про III, бо, мовляв, єсть багато партій, які приєднались до III тільки тому, що не можуть належати до II, а, опріч III, жадного иншого інтернаціонального обєднання нема, — докладчик сказав: „тут криється непорозуміння. Адже ж ми говоримо в своїх тезах і в своїм статуті: хто стоїть на ґрунті постанов нашої конференції, хто приймає наші тези, той завше єсть бажаний в нашій Спілці, і як що серед таких єсть партії III Інтернаціоналу, котрі хтіли б приєднатись до нас, або коли єсть партії, що ще належать до II Інтернаціоналу, але заявлять, що вони стають на ґрунт постанов нашої конференції, то ніхто їм не буде перешкоджати ввійти в наш осередок і працювати разом з нами для ціли соціялізма.“

Таким робом, інтернаціональна спілка соціялістичних партій поставила себе на позицію конкурента III Інтернаціоналу.

II.

Познайоммось тепер ближче з тими ріжницями, які ділять ці два міжнародні соціялістичні обєднання. Вже тези, наведені нами вище, дають про це поняття, але, бажаючи висвітити цю справу максімально, ми наведемо тут видержки з докладу Ф. Адлера на тему „Методи й орґанізація клясової боротьби.“

„Проблєма, яку ми маємо обговорити, казав докладчик: може бути справедливо обсуджена тільки в звязку з усім становищем, в якім знаходиться сьогодня міжнародній пролєтаріят. А це становище знов-таки тільки тоді зрозуміле, коли ми його будемо розглядати в звязку з тим становищем, до якого допровадила пролєтаріят війна.

Становище що-до війни в минулий період було ріжне, і я зовсім не хочу тут займатись викладками про ті напрями, які, прославивши війну, провадили її по стороні延 пануючої кляси; я хочу зайнятись виясненням того противенства,

яке помічається в робітничім рухові і яке знаходить свій вираз в тім, що одна частина робітництва стала на позицію наївного пацифізму, а друга — особливо тепер — тримається теорії сили, яка теорія має цілком певні і рішаючі наслідки. Наївний пацифізм, яким робітництво було почасти пересякнуте ще перед війною, який знаходив вираз в демонстраціях за мир і який не добачив звязку між боротьбою націй і боротьбою клясів, цей наївний пацифізм, який ми, як теоретично думаючі соціялісти, постійно мусіли відхиляти, викликав на другій стороні пере-більшенне значіння політики сили.

В той час, як з одного боку пацифізм знайшов багато прихильників серед всіх тих неосвічених, раніш індіферентних мас, які потерпіли від війни, та частина робітництва, яка ґрупується коло Москви, розуміє війну цілком инакше, признаючи її підоймою революції, при чім вона не тільки просто оцінює факт війни, як підойму революції, але як раз обстоює ту теорію, ніби війна есть правильною підоймою для того, щоб підняти революцію і дійти до перемоги пролєтаріята.

Теоретичне питання, яке стоїть перед нами і яке безпосередньо звязане з питанням про історичну перспективу в сей момент, це есть питання, чи правда, що світова війна, яку ми пережили, в остатній степені есть щось такого, що дає користь пролєтаріятові, коли ми, як то розуміють большевики, через чистилище війни прийдемо до неба комунізму.

Ця історична перспектива комуністів (котра насамперед кидає також світло на їхню аґітацію на початку війни, коли вони з цілої сили осуджували війну і, цілком справедливо, робили відповідальною за ню пануючу клясу) в історичній ситуації, в котрій ми знаходимось сьогодня, єсть пунктом, на котрім ми росходимось: бо ми не можемо пристати на той погляд, що становище, в яке вкинула війна робітництво, справді есть тою щасливою ситуацією, що обусловлює перемогу соціяльної революції, бо ми знаємо з гіркого досвіду, а також ми завше приймали це підчас війни, що при сучасній ситуації, при теперішній силі робітничої кляси ніяк не може безпосередньо наступити перемога пролєтаріяту.

Комуністи з того, що вони захопили владу в Росії, роблять висновок, що в кожній переможеній країні пролетаріят може захопити владу; ми ж не замикаємо очей на те, що соціяльна революція може тільки тоді перемогти, коли вона попереду переможе в країнах-побідницях і коли вона переможе не в краях, промислово найбідніщих, а в тих, що промислово есть найбагатші. Промежуток часу між кінцем світової війни і справжньою перемогою пролєтаріяту оцінюється цілком ріжно большевиками в Москві і другими багатьома з тих, що ближче впізнали европейські відносини. І сьогодня це вже почасти визнане, сьогодня вже і з Москви строк, в котрий ця перемога повинна статись, значно продовжується, і ми в сей період бачимо що хочете, тільки не можливість перемоги світової революції тим темпом, як то представлялося собі в Москві при заведенню диктатури совітів. Вся наша тактика в інтернаціональній области опреділюється тому цим другим масштабом, про який йде мова, опреділюється ріжницею в оцінці історичної ситуації, опреділюється тим, що одні використовують Інтернаціонал, т. з. III Інтернаціонал, тільки як знарядля заграничної політики Совітської Республики, в той час як ми, що дивимось инакше на розвиток, мусимо сказати: Інтернаціонал, поруч з такою функцією, сам по собі має смисл істнування: росходиться о те, щоб орґанізувати сили міжнароднього пролєтаріяту, щоб зробити його здібним до бою, не ставити (як Москва) всього на одну карту. І як би не було сумно (ми всі, що тут є, в тім згодні) коли б там потерпіли поразку, (бо це означало б перемогу світової реакції), але ж ми всі тої думки, що ми не можемо судити по наших бажаннях, а по нашому розумові, і тому свою політику що-до Інтернаціоналу ми повинні опреділити згідно з нашим знаттям історичної ситуації.

Таким чином, сучасну післявоєнну історичну ситуацію докладчик знаходить стратеґічно невигідною для пролєтаріяту для рішучого бою з капіталізмом, бо бій буде програний пролєтаріятом напевно. Причини: розстрій господарства після війни, тяжкі поразки пролєтаріяту (Угорщина, Баварія, Берлін) і його слабість через необєднаність, а також

сила імперіялізму в краях-побідниках. Звідси випливає основне завдання — збірання сил, орґанізація їх і підготовка до бою, завдання, що припадає Інтернаціоналові.

Політика Москви, каже докладчик, була і єсть консеквентною, але вона побудована на фальшивій оцінці історичної ситуації. Ми ж, каже, держимось иншої оцінки, тому й наша політика що-до Інтернаціоналу і методів клясової боротьби повинна бути иншою.

Методи і форми цієї боротьби, як то видно з тез, можуть бути ріжні, в залежности від умов часу і місця, в залежности від відношення сил буржуазії і пролєтаріяту в кожнім місці і часі. Справа не може бути розвязана просто рекомендацією пролєтаріятові демократії або диктатури, бо те або инше застосовується в залежности від умов. Як приклад, докладчик наводить Австрію, де пролєтаріят був і єсть дуже сильний перед буржуазією, де він завше міг би захопити в свої руки політичну владу, але міжнароднє становище Австрії таке, що захоплення влади пролєтаріятом безпосереднім своїм наслідком мало б запанованнє диктатури буржуазії.

Тому це єсть міжнародня проблєма, перед котрою ми стоїмо, каже докладчик, і наскільки великою була сила пролєтаріяту в відношенню до буржуазії в Австрії, остільки ж, ми знали це точно, сила світового пролєтаріяту в відношенню до сили світової буржуазії була цілком инша, ніж в нашій маленькій країні. Тому-то ми й маємо таку велику потребу в інтернаціональній орґанізації, в порозумінню між пролєтарями всіх країв, бо ми на власній шкурі навчились і пізнали, що ми сами — ніщо, а що питання перемоги пролєтаріяту — це справа світового пролєтаріяту.“

* * *

Що ж має робити пролєтаріят в цей переходовий час, доки не наступить сприятливий для його остатнього бою з капіталізмом момент? Так питання на конференції не ставилось. Одначе відповідь на нього ми можемо знайти в промові другого представника австрійської соціяльдемократії О. Бауера, в промові, виголошеній ним незадовго до віденської конференції — 14. лютого 1921. на австрійськім конґресі фабричних комітетів (Betriebsräte) металевої індустрії.

Відповідь коротко може бути зформуловано так: в сей час господарство повинно відбудовуватись на капіталістичних основах, при участи місцевого і заграничного капіталу; а пролєтаріят, в залежности від своєї сили, повинен здійснити більший або менший контроль над господарством, а також використати сей час для вичуки себе, для підготовки до управління господарством, коли наступить слушний час для перейняття ним до своїх рук не тільки політичної, але й господарської влади в краю.

Позволю собі навести тут найхарактерніщі в цім відношенню місця його промови.

„Ця відбудова має подвійний характер. З одного боку, відбудова означає, що ми знов зможемо працювати, що ми будемо мати сирівці . . . але ж в той самий час вона означає відбудову капіталістичного народнього господарства, що знаходиться до того ж під сильним контролем заграничного капіталу. І небезпека полягає в тім — багато де-хто боїться — що ця відбудова народнього господарства зможе знов означати зміцнення капіталізму

і цим знищити наші сподіванки на перетворення капіталістичного суспільства в соціялістичне. Отже тут питання: як маємо ми поставитися до відбудови, котра все ж таки есть відбудовою в капіталістичній формі? На питання було б дуже легко відповісти, як би ми були сьогодня в стані створити соціялістичне суспільство. Але ми не повинні дурити себе тим, що при сьогоднішнім відношенню сил в Европі ми не в стані цього зробити. Перетворення капіталізму на соціялізм есть насамперед питання сили і в країні, як наша, не тільки питання сили клясів в середині краю, але й питання сили в відношенню до світових держав, до заграничного капіталу. Після досвіду остатніх двох літ ніхто не буде серйозно сумніватись в тім, що заграничний капітал ще занадто сильний і могучий, щоб ми могли зважитись самим вступити в рішучу боротьбу з ним, доки наші брати в инших краях досить ще далекі від того, щоб перейняти провід в сій боротьбі. Завойованне пролетаріятом політичної влади, яке есть передумовою переходу до соціялізму, ми повинні були б роспочати в той момент, коли на однім боці ми маємо білу ґвардію п. Ґорті, а на другому — п. Кара *), котрім імперіялізм Антанти дав би повновласть „довести нас до розуму.“

І навіть коли б припустити неможливе, що соціялістична Австрія не була б бльокована, і тоді це було б неможливе .... Австрія сама не може йти дальше, як ті держави, що її окружають.

І те, що сказав Маркс з приводу спроби французьких робітників в 1848. — що було б ілюзією хтіти завести соціялізм у Франції, доки в Анґлії знаходиться капіталізм, бо ж закони світового ринку диктують Франції спосіб продукції, те саме тільки ще в сильніщій степені відноситься до Австрії, яка знаходиться в такім тіснім звязку з заграницею. Ніхто не може серйозно думати, що ми можемо тут построїти соціялістичне суспільство, доки ми оточені державами з виразно капіталістичним господарством і при помочи котрих ми тільки й можемо господарити. Старе Марксове слово, що визволення пролетаріяту не може відбутись в національних границях, тільки може бути наслідком інтернаціональної акції, має силу для нас і сьогодня.

Отже, соціялістична будова в сей час ще неможлива.

На підставі цієї свідомости, повинні ми спитати себе: як же ж ми маємо поставитись до капіталістичної відбудови господарства?.... Ми не можемо сказати: тому що ми не можемо відбудовувати соціялістично, не допускаймо капіталістичної відбудови .... Ми повинні сказати: доки не йде соціялістична відбудова, ми мусимо дати можливість відбуватись капіталістичній. Ми навіть мусимо свідомо сприяти відбудові, але ми мусимо глядіти, щоб вона відбувалась під контролем робітництва, і таким способом, щоб овочи цієї відбудови не були монополізовані капіталістами, а дістались також і робітничій клясі ..... і це есть завдання професійної політики.

Друге завдання — щоб робітництво в державі, суспільстві і промисловости держалося так сильно, щоб воно могло використати всяку будучу можливість поширити і загострити свою клясову боротьбу ... і справді роспочати боротьбу за соціялізм. Це — політичне завдання. Але до цих обох завдань, професійного і політичного, прибавляється ще одне, котре для Вас, товариші, як фабричних комітетів, має спеціяльне значіння. Це есть завдання:

Робітництво мусить використати цей промежуточний і переходовий час відбудови для великого діла самовиховання, щоб зробити саме себе здатним, коли наступить час, що ми справді зможемо будувати соціялістично, виповнити це завдання. Досвід Росії дуже ясно показав, що, коли робітництво духово і орґанізаційно не підготоване до цих завдань, то руїна капіталізма відбувається, як величезна руїна господарства взагалі ... і що робітництво на ділі не може саме правити соціялістичним суспільством, а саме управляється бюрократією, що виходить з нього. Коли ми хочемо прийти до справжнього соціялізму, до справжнього самоврядування робітництва на промисловім полі, то робітництво мусить саме зробити себе зрілим до того, виховати себе для того, і це, як здається мені, есть одне з найважніщих завдань в рямцях цієї відбудови.“

---

*) Баварія. М. Ч.

Далі промовець вказує, як саме конкретно мав би пролетаріят пройти цю школу самовиховання, і вказує, як на приклад, на чобітну фабрику, яка належала раніще військовому відомству і яку тепер перетворено на т. з. спілкову установу. Фабрикою управляє корпорація, що складається з пари представників держави, цілого ряду представників робітників і служащих, фабричного комітету і представників споживачів, для котрих фабрика працює. Ця фабрика осягнула добрих результатів, дає кращі і дешевші продукти, як приватна промисловість, виштовхнула посередницьку торговлю і передає чоботи безпосередньо мійському і сільському населенню. „Але найважніще, каже промовець: це те, що ми маємо чобітну фабрику, яка управляється нашими товаришами і де нема капіталіста . . . Ми могли б перейти до того самого і в металевій індустрії . . . і ми думаємо, що в тих людях, які там навчаться, ми могли б пізніще мати потребу в більшім розмірі в Австрії. Це заведення окремих спілкових установ не єсть отже соціялізація, але прекрасна виховуюча для техничного управління при соціялізмі робота.“

Як же представляється докладчикові процес світової господарської відбудови що-до часу?

„Передумовою господарської відбудови нашого краю єсть передусім відбудова світового господарства. Виключена річ, щоб ця маленька країна успішно працювала, доки в решті світу панує хаос. Тільки коли скрізь справа піде до гори, викине хвиля і нас наверх. Певне постепенне перемагання наслідків війни в світовим господарстві можна констатувати вже тепер. Ще недавно, наприклад, на світі панувала справжня вугляна нужда. Тепер давно вже цього нема. В Анґлії добича вугля настільки піднялась, що ціни на вугілля понизились на $^1/_3$, власники шахт обмежують продукцію і звільнили більше, як 60.000 робітників. Це єсть ясний покажчик того, що впливи хижацького господарства, що провадилось підчас війни, основно там переможені. Фаховці гадають, що через два, а найдовше три роки вугляна продукція в Европі буде значно більша, як до війни, і що не буде великих труднощів д і с т а в а т и вугля, а п р о д а в а т и його, що окремі вугляні басейни знов будуть робити таку саму гарячу конкуренцію, як і до війни, коли припустити, що вугляна промисловість і далі лишиться доменою капіталістичної продукції.

Це постепенне перемагання наслідків війни ми спостерігаємо скрізь. В сільськім господарстві справа стоїть так, що виснажена підчас війни земля потроху знов приходить до кращого стану, що стан скотарства помалу відновляється. Але це перемагання відбувається надзвичайно помалу, бо йому перешкоджає цілий ряд політичних фактів. До них належить насамперед факт, що імперіялістична політика Антанти що-до Росії все більше руйнує половину европейської области, все більше руйнує там продукцію і виключає з ринку одну з найважніщих продукційних областей. Це надзвичайно утруднює поправку. Сюди належить далі той факт, що імперіялістична політика Антанти супроти Німеччини надзвичайно затягує відбудову німецького господарства. Нарешті, це відбудованнє відбувається у властивій капіталізму формі: не по простій лінії, не постепенно, потрохи піднімаючись, а в періодичних змінах перепродукції і недопродукції, недостачі дібр один раз і недостачі роботи другий раз, доброї конюнктури і крізи, що взагалі властиве капіталізмові.

Але як помалу і з якими внутрішніми протиріччами цей процес не відбувається, тільки постільки, поскільки він відбувається в цілім світовім господарстві, і по мірі того, як він постепенно, хоч так слабо і помаленьку, поступає наперед, можливе відбудування і нашого господарства.“

III.

Ми найбільше спинились на поглядах представників австрійської соціяль-демократії, тому що ці погляди в загальних рисах єсть погля-

дами новозаснованої Міжнародньої Спілки соціялістичних партій. Короткими словами можна б їх переказати так. Всесвітня імперіялістична війна перетворила війну народів в війну клясів, перетворилась в війну громадянську. Людство вступило в добу соціяльної революції, яка має довести до поборення капіталізму. Вибухнув цілий ряд соціяльних революцій на Сході і в Центрі Европи. Одначе капіталістичний імперіялізм ще дуже сильний в країнах-побідницях і змагає побороти революцію, не дати її розвинутись до світової. Імперіялізм, опріч форми капіталістичної експанзії, став в сей час з'явищем світової контрреволюції, тому активна боротьба з імперіялізмом — це есть пpояв соціяльної революції в сей час. Побіда над імперіялізмом можлива тільки при орґанізації пролетаріятом боротьби в міжнароднім масштабі, тому істнування пролетарського інтернаціоналу есть передумовою успішности боротьби. Теперішній момент, коли міжнародній пролетаріят роз'єднаний трьома ворожими до себе орґанізаціями, не сприяє йому роспочинати рішучої боротьбі з капіталізмом за політичну і господарську владу. Але, опріч того, в наслідок війни і звязаної з нею руїни господарства (особливо в країнах переможених) бракує також і господарських передумов для переходу до соціялістичного господарства. Брак сієї передумови примушує тому висунути наперед иншу ідеольоґію, яка пасувала б до теперішнього стану. Основою цієї переходової ідеольоґії повинна бути свідомість неможливости в сей час успіху пролетаріята в рішучім його бою з капіталізмом і дісципліна, яка внутрішньо повинна виразитись в готовности пролетаріяту до жертв, а в відношенню господарськім вона повинна виллятись в охоту до праці. Цією дісципліною і охотою до праці продукція мала б бути знов доведена до такого стану, коли з'явилися б матеріяльні (господарські) передпосилки соціялізму, а на полі духовім — мало б дійти до відновлення інтернаціоналу.

Захоплення політичної влади пролетаріятом — се есть необхідна передумова соціялізму, але не єдина. Тому спроби в Центральній Европі (Берлін, Мюнхен, Будапешт) були помилковими. В Центральній Европі пролетаріят дуже близький до того, щоб навіть демократичним шляхом взяти до своїх рук політичну владу, але нема обєктивних даних для захоплення і вдержання також і господарської влади, яка знаходиться в руках буржуазії, піддержаної західнім імперіялізмом, боротьба з якпм есть першим завданням пролетаріяту.

Звідси випливає тактика, яка определює Міжнародню Спілку, як центр, в сучасних міжнародніх ґрупованнях робітництва: „Ми есть центр в тім розумінню, казав Ф. Адлер: що ми однаково далекі, як від наївної нетерплячки, так і від скептичної невіри: від наївної нетерплячки, котра думає, що бажання соціяльної революції вже есть запорукою її перемоги, і від скептичної невіри, котра з того, що при певній історичній констеляції нема можливости для перемоги соціяльної революції, робить висновок, що соціяльна революція взагалі неможлива, і котра віру в неодхідність соціяльної революції підмінює вірою у всеісціляючий реформизм.“

Що торкається питання: демократія чи диктатура, то конференція стала на тім, що в залежности від місцевих обставин може

вживатися і те і друге. Коли пролетаріят настільки сильний, що він може завоювати політичну владу демократичним шляхом, а буржуазія настільки почуває себе слабою, що не зважується виступити проти нього збройно, то він це й робить і користується цими самими демократичними установами для здійснення своєї диктатури, коли б буржуазія захтіла своєю економичною силою саботувати пролетарську владу. Коли ж пролетаріят загрожує захопити політичну владу демократичним шляхом і має перед собою дуже сильну буржуазію, то остатня буде пробувати залишити ґрунт демократії і здійснити свою диктатуру, щоб не допустити до влади пролетаріяту; тоді пролетаріят повинен здійснити свою диктатуру в формі рад робітничих, селянських і військових депутатів.

Всі погодились на цім, за виключенням Анґлійців, котрі надавали значіння тому, щоб на конференції цілком ясно було зазначено їхню думку, що у себе в Анґлії вони уявляють історичну перспективу инакше. Допускаючи і погоджуючись з тим, що для инших країв істнує небезпека руїни буржуазією демократії, вони глибоко переконані в тім, що в Анґлії буржуазія ніколи не стане на такий шлях залишення демократії і що в рішучу фазу клясової боротьби анґлійська буржуазія приєднається до анґлійського пролетаріяту. Хоч Анґлійцям і вказували в комісії на Ірляндію, як на приклад, що анґлійська буржуазія може ділати де-що суворіще, тим не менше вони остались при своїм переконанню і просили публично заявити про це на конференції.

Пропозицію представника російських лівих соц.-рев. А. Шрейдера прийняти, що, прийшовши до влади, пролетаріят не може знайти иншої форми для своєї держави, як совітську, яка дає ґарантії, необхідні для здійснення соціялізму, було відхилено комісією після дискусії, на тій основі, що в сучасній фазі розвитку ще ніяк не можлива остаточна думка про вигоди совітської системи, ні позітивна, як того бажає Шрейдер, ні неґативна, як кажуть инші. Про це остаточно судити можна буде тільки пізніще, а тепер треба сказати пролетаріятові, що коли диктатура наступить, то вона можлива в ріжних формах.

IV.

За дуже невеличкими виключеннями, можна зказати, що на віденській конференції було представлено пролетаріят европейських країн, найбільш розвинутих промислово, країн, де численність пролетаріяту остільки велика, що, говорячи про диктатуру, инакше її розуміти не можна, як диктатуру промислового пролетаріяту; де пролетаріят достиг такої сили і значіння, що для нього справа завоювання політичної влади демократичним шляхом не єсть утопією, а цілком реальною дійстністю. Ціла тактика і методи орґанізації, намічені Міжн. Спілкою, виходять з того становища, яке єсть в цих високо промислово розвинутих европейських краях, де, з одного боку, реакційне дрібновласницьке клерикальне селянство, як здавна зформована кляса, ворожа до робітництва, а здругого — міський пролетаріят, справді, єдина революційна сила. Між цими двома клясами невеликий шар буржуазії великої й меньшої, а також буржуазно настроєних інтеліґентів. Отже, власне, нема чого й дивуватись, що в цілій роботі віденської конференції відчувається

велика прогалина. Соціялісти аґрарних країв, особливо соціялісти-революціонери, спеціяльно відчують брак в роботах віденської конференції вказівок і перспективи для країн з слабо розвинутою промисловістю, малим численно пролетаріятом і величезним активним, революційним селянством. Старим духом марксистського меньшевизма, зігнаного з сідала батогом марксистського ж большевизма, віє від конференції. І, як білу ворону, зустрічаємо ми на конференції угорського соціяль-демократа Кунфі, який своєю промовою пробує здмухнути порох десятиліть з ветхого деньми залежалого меньшевизму.

„Ми не можемо, казав Кунфі: приймати під розвагу виключно форми політичної боротьби; ми повині звертати увагу передусім на внутрішні движучі сили, на реальне відношення сил клясів. Але поруч з досвідом, який принесла нам угорська революція — що ні революційна воля, ні яка-небудь комуністична орґанізаційна форма не може довести соціяльну революцію до перемоги; що можливість всю боротьбу за соціяльну революцію заснувати на якійсь певній орґанізаційній формулі необхідно мусить довести до величезного переоцінення сил, — ми дістали з угорської революції ще одну науку: ми тої думки, що для величезної зміни внутрішньої структури борючихся за соціяльну революцію клясів вже не вистарчає тих форм клясової боротьби, яких вживалось звичайно до війни. Супроти наново зміненої свідомости мас, супроти того, що в наслідок переживань війни наперед виступили нові соціяльні катеґорії, що пробудились нові нації, що на історичну сцену виступили нові кольоніяльні народи, що через всі ці зміни й історичне поле надзвичайно розширилось, — більше не вистарчає старої соціяль-демократії з її професійною, кооперативною і парляментарною боротьбою. В наслідок появлення цих нових мас, з одного боку, в наслідок революціонізації духа — з другого, поруч старих, що вийшли з пролетаріяту, виростають цілком нові форми. Соціяльдемократія завше була представницею боротьби промислового пролетаріяту. Але тепер через революцію прийшли нові велетенські маси аґрарного пролетаріяту і умислових робітників; вони виступили на історичну арену з своїми вимогами і з своїм опором проти істнуючого ладу. Це й єсть одна з найбільших движучих сил комуністів, що вони довели до свідомости потреби цих нових пригноблених мас і зробили спробу шляхом ідеольоґічного заступлення їхніх інтересів поставити ці маси під провід пролетаріята. . . . . По моєму розумінню, найбільшим завданням цього Інтернаціоналу єсть знайти вирівнання між клясовою боротьбою робітників в найбільш поступових західних краях з потребами і новими формами боротьби нових мас, що виступили на історичну арену, довести їх до обєднання, щоб можна було утворити спільний фронт проти капіталізма й імперіялізма“.

Але, опріч загальної фрази (теза 7. розд. „Імпер. і соц. рев.“), що „соціяльна революція єсть підняття трудових народніх мас всіх частин світа проти уярмляючої і руїнницької роботи імперіялізма“ і що „тільки, переймаючи провід в цій боротьбі з імперіялізмом, може пролетаріят зібрати довкола себе всі ті сили, що борятьcя з імперіялізмом, і, спершись на них, зруйнувати разом з імперіялізмом також і його основу — капіталістичний визиск“, — конференція не дала відповіді на ті запитання, які виникають, як з цієї фрази, так і з промови Кунфі. Яка буде політика Міжнародньої Спілки соціялістичних партій супроти кольоніяльних народів, пригноблених націй, анексій? Як думає вона осягнути спільність робітниче-селянського фронту проти буржуазії в краях аґрарних? Як представляє собі взаємовідносини між окремими державами, де пролетаріят прийшов до влади? Всі ці тверді питання, на котрих ломають собі зуби большевики, зовсім не знайшли свого висвітлення і навіть не зачіпались на віденській конференції.

Дотеперішній досвід показав, що було великою помилкою довоєнного соціялізму не трактувати таких „утопійних“ питань, як соціялістичне суспільство чи держава, устрій, організація господарства, відношення між народами і т. и. Те, що не було переварене завчасу, стало предметом суперечок, тепер, з тою ріжницею, що ці суперечки тоді могли відбутись мирніще, без гармат і кулеметів, як тепер, і може б ми не стояли сьогодня перед розбитим корито́м, замісць соціялістичною Інтернаціоналу.

* *
*

На закінчення подамо де-які інформаційні відомости про віденську конференцію.

Брали участь в конференції:

Німеччина. Незалежна соц.-дем. партія. Делеґати: Аґнес, Кріспін, Дісман, Дітман, Генке, Гільфердінґ, Ледебур, Ліпінскі, Сендер і Луїза Ціц.

Анґлія. Незалежна роб. партія. Делеґати: Бекстон, Гудсон, Рілі, Чінуель, Велгід.

Фанція. Соціялістична партія. Делеґати: Браке, Фор, Льонґе, Містраль, Ренодель.

Юго-Славія. 1. Соц.-дем. партія Словенії. Делеґати: Бернот, Корун, Крістан.
2. Соц. роб. партія Хорватії, Славонії. Делеґати: Борнемисса.
3. Соц.-дем. партія Сербії. Делеґати: Живко Топалович, Міліца Топалович, Лапцевич, Ґюріч, Якшіч.

Латвія. Соц.-дем. роб. партія. Делеґати: Кальнін, Вільчін.

Австрія. Соц.-дем. роб. партія. Делеґати: Ф. Адлер, О. Бауер, Домес, Айслер, Еленбоґен, Гануш, Гельмер, Гюбер, Аделяїда Поп, Тереза Шлезінґер, Зайц, Скарет.

Поале-Ціон. Капланскій (Льондон), Льокер (Відень), Рубашов (Палестина) і Цар (Ню-Йорк).

Румунія. 1. Федерація соц. партій Буковини. Делеґати: Ґріґоровічі, Кралія, Піштінер.
2. Семигород-банатська соц. партія. Делеґат: Роман.
3. Соц.-дем. партія Румунії. Делеґат: Сербау.

Росія. 1. Соц.-дем. роб. партія (меньшевики). Делеґати: Ева Бройдо, Далін, Мартов, Райн-Абрамович.
2. Партія лівих соц.-рев. Делеґати: Гелена Ґоґоберідзе (Ґвяздовска), Є Лундберґ, А. Шрейдер.

Швайцарія. Соц.-дем. партія. Делеґати: Ґрабер, Ґрім, Нен, Нобс, Шмідт, Фоґель.

Чехо-Словаччина. Німецька соц.-дем. роб. партія. Делеґати: Чермак, Чех, Ґрете Ґольдшмідт, Гайдріх, Гілебрандт, Кеґлер, Річман, Шефер.

Виконавчий Комітет Спілки:

Німеччина: Кріспін, Ледебур.
Анґлія: Чінуель, Велгід.
Франція: Браке, Льонґе.
Австрія: Адлер, Скарет.
Росія: Мартов, Шрейдер.
Швайцарія: Ґрабер, Ґрім.
Юго-Славія: Кошанін.
Латвія: Вальцін.
Литва: Янушкевич.
Поале-Ціон: Капланскій.
Румунія: Піштінер.
Чехо-Словаччина: Чермак.

Угорщина: Кунфі.

Згідно з статутом, Вик. Ком. обірає бюро з 5 осіб. До бюра обрано членів комісії, обраної в свій час в Берні, котрі також були президією на віденській конференції, а саме: Ф. Адлер (Відень), Ґрім (Берн), Ледебур (Берлін), Льонґе (Париж) і Велгід (Манчестер).

Секретарем Виконавчого Комітету обрано Ф. Адлера.

Мих. Грушевський.

В першій делеґації української партії соц.-революціонерів (квітень 1919—лютий 1920 р.*)

VI.

Докінчую своє оповідання про нашу участь в Люцернській конференції. Я сказав, що наша делеґація опинилась на ній в дуже труднім становищу перед тими двома течіями — правими і лівими, які зарисувались на конференції від перших її нарад.

В питаннях загально-соціялістичних ми стояли близше до течій лівих: адже ми приймали, в формах, правда, не досить катеґоричних, і диктатуру трудового народу і радянський прінціп! Але з другого боку, як раз сі лівійші партії, з почутя солідарности з Совітською Росією, ставились підозріливо або й неприхильно до бувших недержавних народів Росії і більше спочутя і зрозуміння для національного питання на Сході Европи ми знаходили у „малих партій“ заходу і в бюрі Інтернаціоналу, що на них спирався. Їх піддержки ніяк не можна було відкидати, коли справа йшла про те, щоб добитися правильного поставлення національного питання в Інтернаціоналі. Але звязуючись з ними, ми — новики в Інтернаціоналі, викликали серед лівих партій підозріння й закиди, що ми сумнівні соціялісти — більш націоналісти, ніж соціялісти, інтересуємось не загальними проблемами, а тільки своїми національними інтересами. Ся розбіжність змушувала і нас, і иньших соціялістів нових республик, всі сили покладати на те, щоб знайти якийсь ґрунт для порозуміння правійших і лівійших течій, не допускати їх до різкого розходження, в котрім би ми мусіли ставати по тій чи иньшій стороні, і взагалі вивести національне питаннє по-за альтернативу такого чи иньшого відношення до Совітської Росії та її гасл.

В проґрамі конференції стояли дві головні точки: перша — се оцінка політичного моменту, перед усім діяльности мирової конференції, її становища супроти Центральних Держав, та її політики на Сході Европи і на Балканах. Тут конференція мусіла зазначити своє становище між иньшим і до нових республик Сходу — жадати їх признання і включення до Ліґи Націй, реформованої відповідно, так щоб вона була дійсно Ліґою народів, а не Ліґою правительств і новим виданнєм Ради Чотирьох.

Друга точка — виробленнє проекту нової орґанізації Інтернаціоналу для будучого конґресу. Тут між иньшим мали бути висвітлені відносини між соціялістичними партіями, професійними орґанізаціями та кооперативами, і становище Інтернаціоналу в боротьбі націй за свої права — питаннє особливо для нас інтересне. З питань формальних певний інтерес мала справа поділу голосів між національними ґрупами в новій орґанізації Інтернаціоналу, або инакше сказавши — орґанізація

*) Докінченнє. Початок див. в ч. 3. „Борітеся-Поборете“.

національного представництва і ранґ українського представництва в ряді иньших соціялістичних ґруп.

Для обговорення сих справ і виготовлення проєктів резолюцій конференцію поділено на дві фракції. Українські делеґації рішили, що в кождій з сих фракцій візьме участь оден соц.-дем. і оден соц.-рев., і в повних засіданнях, при обговоренню рефератів, винесених фракціями, візьмуть слово два українські представники — оден від соц.-рев. і оден від соц.-дем. (на конференції властиво кожда нація мала бути представлена тільки двома делеґатами, і хоч фактично ті національні ґрупи, які мали неодностайне соціялістичне представництво, післали представників від кождої партії або течії: німецька соціялістична більшість і меньшість, так само французька, російські соц.-рев. і меньшевики і так само ми: соц.-дем. і соц.-рев., але в спільних засіданнях, обрахованих на можливу економію часу, не годилось надуживати своєї численности).

Фракція орґанізаційна, в котрій брали участь тт. Ісаєвич і Дідушок, доволі скоро покінчила свою роботу. Гострих ріжниць в ній не виникло. По національній справі була прийнята досить приємна для нас формула, поставлена поалей-ціоном: Інтернаціонал мусить підтримувати змагання покривджених народів до визволення і самоозначення. В справі відносин до професійних орґанізацій і кооперативів фракція стала на тім, що формально вони зістаються автономними, а соціялістичні партії мають тільки утримувати їх в фактичнім своїм впливі. Що до місця в Інтернаціоналі, то нам давали навіть більше, ніж ми жадали. Ми хотіли рівної позиції з соціялістичними представництвами т. ск. другої кляси: нарівні з Чехами, Поляками, Бельґійцями, 10—12 голосів. Секретаріят в своїм проєкті нового розподілу голосів так і запроєктував нам: 12 голосів *), але голова конференції Гендерсон поставив пропозицію, щоб з огляду на численність української нації нам дати 15 голосів. Се не викликало

*) Наведу цікавійші цифри з сього проєкту (в порядку французького альфабету ориґіналу):

Німеччина	30	голосів	Великобрітанія	30	голосів
Полуднева Африка	6	„	Угорщина	10	„
Арґентина	12	„	Ірляндія	2	„
Арменія	3	„	Італія	12	„
Австралія	12	„	Латвія	2	„
Австрія	12	„	Литва	2	„
Бельґія	12	„	Норвеґія	2	„
Болгарія	4	„	Палєстина	2	„
Канада	4	„	Голяндія	8	„
Данія	10	„	Польща	10	„
Іспанія	6	„	Румунія	2	„
Естонія	2	„	Росія	12	„
Спол. Держави	30	„	Швеція	12	„
Фінляндія	6	„	Швайцарія	8	„
Франція	30	„	Чехія	12	„
Турція	4	„	Україна	12	„
Греція	3	„	Юґославія	6	„

Як сказано, нам підвисшено представництво до 12, так само Чехам. Росії до 30. Палєстина (Поалей-Ціон) попросила 4, тоді й новим республикам б. Росії представництво піднято до 4 голосів.

спеціяльної опозиції (горячо дебатувалась иньша справа — щоб за російськими соціялістами було зіставлене місце першорядне, рівне з німецькою, французькою й анґлійською репрезентацією, не вважаючи на абсентеізм большевиків). Пятнадцять голосів Україні признано, але при тім і деякі иньші ґрупи — напр. Чехи, представлені на конференції Немцем і Шмералем, — теж зажадали такого ж числа, против сього наші делеґати теж, розуміється, нічого не мали.

Далеко тяжше ішла праця політичної секції, де сидів я з т. Матюшенком. Праві ґрупи і бюро, що на них спиралось, хотіли, осуджуючи політику мирової конференції взагалі і спеціяльно її акцію на Сході Европи, заразом осудити і большевицький терор, обмеження громадських свобід, преси, нагінки на соціялістичні партії. Предложений фракції проєкт резолюцій, виготовлений Ренoделем, протестував проти бльокади Совітської Росії, против політичних інтервенцій Антанти, домагавсь паспортів для соціялістичних делеґацій, які посилаються до Росії. Але заразом надавав сим делеґаціям характер якихось анкетних чи навіть слідчих комісій по розслідуванню большевицького терору та доволі різко осуджував його і взагалі большевицьке правлінне. Ліві ґрупи вважали се недопустимим. Вони вважали неможливим іти на руку буржуазії в її боротьбі й полєміці против большевиків, особливо в сей момент, коли угорська реакція, підтримувана світовою буржуазією й антантською спілкою, саме задавала останні удари угорській комуністичній революції й роспочинала свій ганебний білий терор: про се як раз наспіли на конференцію сенсаційні відомости і викликали сильне вражінне.

Проєктови Ренoделя противставив свій проєкт Льонґе, надавши йому характер акту пієтизму для російської комуністичної революції. Зібрати більшість на конференції в сій формі він не міг, се було ясно. Але Гюйсманс нетактовно підчеркнув перевагу своєї позиції й сим дуже погіршив ситуацію.

Коли в комісії рішено було пробно проголосувати обидва проєкти і ліві, покладаючись на численність французької та німецької делеґації, запроєктували голосувати не по делеґаціям, а поголовно, і виникло з сього питанне, Гюйсманс сказав, що він уже підрахував голоси на обидва способи і бачить, що той чи иньший не зробить ріжниці, так що нема про що й перечитись: так чи сяк більшість буде мати Ренодель. Нотка тріумфу, котра пролунала в сих його словах, зробила неприємне вражінне, і Льонґе позволив собі замітку, що проєкт Ренoделя проходить голосами дрібних націй, тим часом як великі соціялістичні партії в більшости підтримують його проєкт, — а се властиво повинно бути рішаючим. Се була дуже дражлива замітка, і Церетелі взявши слово, при загальній увазі, повільно і з трудністю вимовлюючи французькі слова, сказав клясичну фразу: „пропоную орґанізувати Раду Чотирьох“. Сей натяк на порядки Мирової Конференції, де все рішали премєри чотирьох великих держав, навіть не інформуючи иньших членів, які служили простою декорацією, був настільки влучний, що відразу обірвав діскусію. Голосування не переведено, було очевидно, що вести далі справу в такім напрямі — значило відразу розбити Інтернаціонал.

Вибрано підкомісію й передано справу туди, а соціялісти нових республик, зібравшись на нараду другого дня, рішили, що допускати до розбиття Інтернаціоналу ніяк не можна і треба з свого боку доложити всіх заходів, щоб знайти більш менш приємлему формулу резолюції для обох сторон. Церетелі, вибраний до підкомісії, відложив усю свою меньшевицьку непримиреність до большевизму й ужив щирі старання до порозуміння. Ренодель згодився виключити з своєї резолюції все, що могло бути неприємне прихильникам большевиків, і ліві за се згодились голосувати за резолюцію — в тім і за сю частину, яка містила в собі признаннє права нових республик на самостійність. Ліві були вдоволені, що ми виявили зрозумінне соціялістичної солідарности. Рамзай Макдональд, який був дуже згіршений тим інцідентом з пробним голосуваннем, висловляв мені свою велику втіху, що його симпатії до визволених народів б. Росії себе оправдали.

Я спинюсь на сім епізоді і не буду переходити иньших, меньше важних, згадаю ще тільки, що запитаннє, поставлене балтійськими соціялістами в справі поводження німецької армії Гольца, який всупереч наказам німецького правительства нібито самовільно зіставався в Латвії, дало мені привід нагадати поводженнє німецької окупаційної армії на Україні. Німецьку більшість при сій оказії винуватили в тім, що вона покриває своїм іменем вчинки німецьких ґенералів і т. д.

Пленарне засіданнє, присвячене орґанізаційній справі, де я мав промову на тему відносин Інтернаціоналу до національного питання (текст її подаю в додатку), пройшло без особливих інцідентів. Але при діскусії над резолюціями по політичним питанням виник доволі характеристичний і в своїх дальших наслідках досить важний інцідент.

Тим часом як всі партії погодились на змодіфіковану резолюцію Ренod

еля і вона мала пройти одноголосно — в тім і декляpація права на самостійність нових республик б. Росії, виступила против сього делеґація російських соц.-рев. в особі Сухомлина.

На конференції було їх четверо: Ґавронскій, Русанов, Зензінов і Сухомлин. З них у мене була стара знайомість з Русановим, і коли Сухомлин уже перед тим в орґанізаційній комісії, як мені сказали товариші, неприязно виступив против укр. соц. партій, я звернувсь до Русанова з запитаннем, чи сей виступ Сухомлина мусимо вважати виразом позиції цілої делеґації — в такім разі я цікавий би був знати, як обґрунтовується вона ідеольоґічно основними принціпами партії, — коли ж Сухомлин говорить се на власну руку, то було б бажано, щоб иньші члени делеґації зазначили своє відмінне становище. Русанов відповів ухильчиво, що він не знає змісту промови Сухомлина і, познайомившися з ним докладнійше, зможе дати відповідь. Відповіди він одначе не дав і облишив конференцію перед її закінченнем. Иньші члени делеґації не виступали, тільки оден Сухомлин. В своїй промові на пленарнім засіданню він заявив, що делеґація р. соц.-рев. не може підтримувати декляpації права самостійности нових республик і тому стримається від голосування резолюції. Мотивуючи се неґативне становище до постуляту самостійности взагалі, він особливо різко виступив против постуляту української самостійности і тут дав собі духу: арґументував тим, що

українські партії й Центральна Рада стояли весь час на принціпі федерації й не відкидали участи у всеросийських установчих зборах аж поки не проголосили самостійности України в звязку з своїми переговорами з Німцями; валив на українські соціялістичні партії прогрішення Директорії против демократичних принціпів, обмеження свободи слова, репресії против професійних орґанізацій, поґроми, роблені Петлюриним військом. На слухачів, не добре обізнаних з російсько-українськими відносинами і не обовязаних дуже розбиратися в тих формальних застереженнях, котрими українські соціялістичні партії обставляли свою участь в уряді Петлюри, сі обвинувачення робили вражіннє, і наші делеґації, обсудивши ситуацію, признали потрібним дати на них відповідь.

Трудність була в тім, що промова Сухомліна була проголошена під кінець передостаннього засідання конференції, коли бюро прикладало всі старання до того, щоб доконче другого дня, 10 серпня, до 5-ої години чи що по полудню закінчити конференцію, бо зала вже була винайнята на якусь иньшу ціль. Президія заявила, що запись ораторів уже закінчена, в нашім роспорядженню зістається слово Матюшенка і в нім він може дати репліку Сухомліну — мусить тільки рахуватись з часом, бо промови вже перед тим обмежені 15 хвилинами, правдоподібно, будуть обмежені ще більше з огляду на короткий час, який зістававсь для конференції. Обсудивши сю справу вечером, на спільній нараді обох делеґацій, ми прийшли до переконання, що нам дійсно нічого більше не зістається: до промови т. Матюшенка, яка мала темою виясненнє неможливости російської федерації в даний момент і була вже ранійше нами заслухана і прийнята, додали ми репліку против атак Сухомлина і умовились, що на випадок коли б час промов був ще раз скорочений, т. Матюшенко де-що промине в своїй промові, щоб кінцева репліка не була відтята президією за браком часу.

На другий день, 10 серпня, кінцеве, пленарне засіданнє конференції відкрилося промовою старого лідера меньшевиків, П. Б. Аксельрода, яка давала відповідь і на інвективи Сухомлина. Старий соціяліст різко виступив против тактики большевиків і між иньшим вказав на се, що їх політика розсварила російський нарід з иньшими народами Росії, викликала горожанську війну і змусила їх, в інтересах самооборони, проголосити себе самостійними. Він вказував на те, що соціялістичні партії, які вели провід в революції до большевицького перевороту, знаходили між собою спільну мову: нагадав для прикладу, що от ми, участники нинішньої конференції — Церетелі, в ролі представника временного российського правительства, і я, що стояв на чолі Центральної Ради, могли ж договоритись до порозуміння, яке забезпечувало Україні її інтереси, не розриваючи єдиного революційного фронту. Але большевики своєю насильницькою тактикою, специяльно своїм поведеннєм на Брест-литовських переговорах, розірвали сей фронт і змусили народи Росії проголосити самостійність своїх держав, щоб не стати обєктом сього большевицького своєвластя. Я передаю в загальних рисах отсю частину великої промови, яка була виголошена з великим піднесеннєм і зробила чимале вражіннє на зібраннє. Згоджуватись чи не згоджуватись

можна було з її освітленнєм ріжних подій, але вона давала повну реабілітацію нашої політики і нашого соціялізму, атакованого Сухомлином.

По сім прийшла черга т. Матюшенка. Час промов перед його виступом дійсно скорочено до 10 мінут. Він спішив прочитати свою промову і скінчив — без репліки Сухомлинови. Хоч після промови Аксельрода се було не так важно, все-таки товариші були збентежені. У т. Ісаєвича вирвалась різка замітка, на яку тт. Матюшенко й Дідушок заявили, що вони почувають себе ображеними нею і не можуть продовжувати спільної роботи. Ми вийшли з залі на берег озера, щоб полагодити інцідент. Т. Матюшенко заявив, що після того як було проголошено нове обмеженнє промов, він не міг експромптом перепинити своеї промови, не будучи свобідним в французькій мові, і через те йому не стало часу на репліку; т. Ісаєвич заявив, що він в такім разі бере свої слова назад. Я констатував, що інцідент полагоджений, і ми дійсно були такого переконання. Вернулись на засіданнє, де я попросив собі у президії слова в особистій справі, з приводу промови Сухомлина, щоб бодай у такій формі виголосити приготовлену репліку. Але президія заявила, що часу на такі заяви не лишиться, а я можу подати письменну заяву, яка буде прочитана перед закритєм засідання. Так воно й було. В призначений час, коло 5-ої години засіданнє було закінчене, і конференція на тім скінчилась. Але вже на тім спільнім засіданню, яке відбули обидві делеґації другого для рано перед розїздом, відчулось, що таки холодок пройшов між нами, і в кооперації нашій сталась певна росколина. Розмови про орґанізацію спільного інформаційного бюро, заходом і коштами обох делеґацій (про що між нами була мова на початку, і була обопільна охота до такого спільного підприємства), тепер уже не поновились. Закордонний український соціялістичний з'їзд делеґація соц.-дем. запроєктувала відкласти на пізнійше. Проте формально наша кооперація мала зіставатися в силі й на далі; рішено спільними силами вести український відділ в проєктованім орґані нашого східньо-европейського інтернаціоналу — L'Europe Orientale. Товариші соц.-дем. взяли на себе виготовити для другого номера інформаційну статю про Люцернську конференцію. Свого рішення зліквідувати кооперацію вповні делеґація соц.-дем. нічим не показала. Ми довідались про нього значно пізнійше.

VII.

Порозуміннє, осягнене на Люцернській конференції між правими і лівими течіями, не без нашої участи, по всіх грізних познаках розколу наповнило нас оптимистичним настроєм. Коли такі праві непримиренці і такі завзяті большевизанти знайшли спільну мову саме в відносинах до большевизму, се здавалось нам доказом повної можливости дальшої праці в напрямі обєднання всіх соціялістичних партій, орґанізації єдиного інтернаціоналу і перетворення його в велику політичну силу, котра через парляменти і через Ліґу Націй зможе справді давати напрям світовій політиці та нейтралізувати імперіялістичну політику світового капіталу. Радість, яку викликали наші здобутки на Люцерн-

ській конференції в українськім громадянстві, без ріжниці напрямів, — ми поділяли теж. Признаннє соціялістичними партіями нашого права на самостійність, нарешті, без усяких умов і застережень, оцінювалось і нами, делеґатами УПСР, як серіозний успіх і добрий початок дальшої праці на інтернаціональнім соціялістичнім ґрунті. Обєднаннє і кооперація соціялістичних партій нових республик Схід. Европи, котру ми скріпили кількома нарадами підчас конференції і безпосередньо по її закінченню, здавались нам твердою підставою дальшої акції; наш новий орґан повинен був дати їй плян. На сходинах з соціялістами західніми, кілька разів урядженях нами підчас конференції, ми мали нагоду переконатися в можливости тіснійшого зближення з соціялістичними партіями малих народів, як Скандінави, Голяндці, Бельґійці і т. ин.: вони виявляли великий інтерес і до нашої визвільної боротьби, і до наших українських перспектив.

Розуміється, якби ми знову стали хазяями своєї землі — якби Ц. К. сидів в Київі і хоч в приближенню мав такі впливи, як в 1917 р., — ми були б предметом не тільки великого заінтересовання, але і поважання не лише малих, а й найбільших соціялістичних партій, які б тоді признали, певно, визначну соціялістичну вартість і нашої проґрами і нашої тактики. Ті, що були в Берні й Амстердамі, могли посвідчити велику ріжницю в відносинах до українського питання там і в Люцерні, коли зовнішня ситуація була так страшно для нас не сприятлива. Але осягнене власне в сих страшних обставинах здавалось нам многонадійною запорукою можливости дальшої успішної акції.

Я особисто виїздив з Люцерна під такими враженнями. За годину перед виїздом, після того як товариші виїхали в екскурсію на озеро, мені припадком довелось мати інтересну розмову з дром. Оскаром Коном, одним з членів делеґації німецьких незалежних, з котрим познайомивсь підчас дебати над німецькою окупацією балтийських провинцій, і він скористав з недільного спочинку, щоб зайти до мене на розмову. Ми заговорили за ситуацію на Україні, і, коли я почав викладати свої жалі на большевицьку політику супроти України, яка йде всупереч горячим бажанням замирення з Совітською Росією, тільки разів маніфестованим українським трудовим народом, та відроджує контрреволюційні течії, на користь Колчака та Денікіна (що тоді стояв в зеніті своїх успіхів), — О. Кон заявив мені, що ся справа його живо займає. Як юрисконсульт совітської місії в Берліні, він заховав приятельські звязки з видними представниками Совітської Росії й хотів би скористати з них, щоб відкрити очі совітським кругам на дійсне становище на Україні: може бути, що в Москві невідомі отсі відносини й факти, і вони можуть вплинути на зміну політики, коли б я їх передав йому, в виді документів — резолюцій фракції Трудового Конґресу і т. ин., про що я йому оповідав.

Я, навпаки, мав причини думати, що в Москві мусять мати досить добрі інформації про те, що діється на Україні. Але особиста інтервенція людини, яка користується довірєм, завсіди могла мати значіннє. Оскар Кон зробив на мене дуже добре враженнє, і я не сумнівався, що він приложить старання до того, щоб сі матеріяли, котрі я йому передам,

передати вірно, з коментарем прихильним і щирим, своїм російським приятелям. В кождім разі се не могло пошкодити, а тільки помогти, і тому я пообіцяв прислати, і дійсно з дороги, з Цюриху, переслав Конови все, що у мене було, головно резолюції Камінецького трудового конґресу.

З Швайцарії я вернувся до Чехії, тим часом як т. Ісаєвич мав вернутись до Парижа, щоб занятись L'Europe Orientale. Але він трохи захорів, трохи затримався через пашпортові історії, і перші випуски L'Europe Orientale вийшли без нашої близшої участи; матеріяли, приготовлені нами, деякі не попали, деякі поспізнювались. Наш французький товариш, який взяв на себе техничну редакцію, давав собі раду, як міг, але не все йшло так, як хотілось. Між иньшим і відомости про Люцернську конференцію вийшли не зовсім точні: делеґація с.-д., яка взяла на себе інформацію про сю конференцію, не прислала вчас матеріялу; не діждавшися його, редакційний комітет дав в другім нумері все, що мав, допустив деякі недокладности, і се послужило потім делеґації с.-д. приводом до відмови від співробітництва в L'Europe Orientale — принаймні фактично вона не взяла в ній участи. Моя передмова до першого числа десь застрягла у членів редакції і так само принціпіяльного характеру статя про необхідність порозуміння між совітською Росією і соціял-революційною Україною, написана з приводу перших вістей про здобуттє Київа Денікіним; вона появилась тільки в ч. 4. Веденнє часописи вимагало нашого близшого нагляду і присутности, члени редакційного комітету накликали мене приїхати як найскорше.

Матеріяльне становище нового орґану також зіставалось незабезпеченим. З огляду, що кабінет УНР зістававсь виключно соціялістичним, зложеним з у. с.-д. і у. с.-р., на наш погляд, він повинен був знайти способи підтримати орґан соціялістичних партій нових республик. Приїхавши на кілька день до Праги, щоб узяти участь в кооперативнім конґресі, урядженім чеським союзом робітничої кооперації (16—18. VIII.), я довідався, що тодішній міністр заграничних справ В. Темницький (у. с.-д.), вибираючись на Україну, заїхав до Карльсбаду; я вибрався до нього, в 20-х днях серпня, щоб познайомити його з сею справою. Довідався, що він уже перед тим передав з Відня через т. Дідушка акредитив на підмогу проєктованому французькому місячнику, що мав інформувати про справи Східньої Европи; з огляду, що той журнал не війшов в житє, т. Темницький нічого не мав би против того, щоб ся сума перейшла в роспорядженнє редакційного комітету L'Europe Orientale.

При сій нагоді я виложив т. Темницькому також свої гадки про потребу постійної української інституції, яка ставила б своїм завданнєм утримуваннє звязку й інформацію світових кругів про соціяльний рух на Україні, діяльність соціялістичних українських партій, наукову літературу українську по соціяльним питанням, і навідворіт — інформувала українське громадянство про світовий соціяльний рух і літературу. В моїй голові носились гадки такого „Українського Соціольоґичного Інституту", який би обєднав перед усім інтелектуальні сили обох українських соціялістичних партій, приготовив під їх проводом кадри людей, обзнайомлених з соціяльними науками, і таким чином не тільки виробив би круг спів-

робітників для реалізації своїх наукових завдань, але також і українському соціяльному, близше — соціялістичному рухови дав нові сили. новий інтелектуальний зміст. В даних обставинах до реалізації сього пляну було трудно приступити без енерґійної матеріяльної підтримки скарбу УНР, і наскільки наші товариші далі зіставалися в складі кабінету, я вважав се можливим, бо момент був такий, що завязанне подібної інституції представлялось дуже потрібним. Перспектива женевського конґресу Інтернаціоналу, дебюту Ліґи Націй — на котру ще ми покладали великі надії, наш малий соціялістичний інтернаціонал Східньої Европи, його спільний журнал, плян інформаційних видань, вироблений Комітетом Незалежної України, — все се обіцювало богато, і тоді, коли пізнійше розходженнє і розбитє української інтеліґенції не відчувалось і навіть не передчувалось так, як півроку потім, — здавалось можливим обєднати коло сих завдань широкі круги української демократії і використати в повній мірі її вільне і невільне пробуваннє за кордоном на еміґрації.

Я знайшов в т. Темницькім повне спочутє для сеї ідеї, як також і для нашого паризького орґану, в тій формі, яку ми йому надавали: спільного орґану соціялістичних партій нових республик, кермованого їх делеґатами і залежного тільки від них. Він обіцяв відповідно підтримати сі справи перед членами кабінету на Україні і зараз зробити, що можна: післати т. Дідушкови телеґраму, щоб він передав згаданий акредитив скарбникови L'Europe Orientale, а на перші орґанізаційні заходи Соціольоґічного Інституту передати 400 тис. австрійських корон, з грошей, які зіставались в його роспорядженню, в Відні. Такі пляни укладав я тоді, повний віри в будучність Інтернаціоналу, в союз соціялістів нових республик — продовженнє наших старих звязків в бувшій Росії і в наш український соціялістичний бльок, завязаний в Парижі. Цілий ряд фактів, наших українських і загальнійших, доволі скоро зруйнував усі сі підстави наших плянів. Але тоді, в серпні-вересні 1919. р. ми їх не предвиділи, як не предвиділи діячі, далеко більше втаємничені в секрети світової політики, і, виходячи з усіх отсих міркувань, я вибрав собі місце дальшої праці на 1919/20 р.

VIII.

1. вересня приїхав до мене на село, де я був тоді, т. Чечель з віденської ґрупи, щоб узяти інформації про діяльність делеґації, й повідомив мене про пляни тіснійшого обєднання, аж до злиття в одній партії, укр. с.-р. і с.-д., лівійших течій, по обчищенню їх від опортуністичних і скомпромітованих елементів: такі пляни йшли як від с.-р. так і від с.-д. Делеґація, як з сказаного ясно, принціпіяльно стояла теж на становищі як тіснійшої кооперації, але переводити злитє партійних ґруп за кордоном, без порозуміння з Ц. К., ні т. Чечель, ні я не вважали ми за можливе. Не було сумніву в потребі — відчуваній і нами і серед лівійших с.-д., — пірвати з зіґзаґуватою і опортуністичною політикою, котру вели обидві партії, й шукати нового ґрунту в лівім обєднанню, в можливім порозумінню з російськими комуністами — але се теж можна

було переводити тільки через Ц. К. — Успіхи Денікіна, що запанував на Лівобережу і саме в тих днях змусив і Українців і большевиків уступитися з Київа, як я вже сказав, ставилії ясно перед очима пильну потребу утворення єдиного революційного фронта против російської реакції, підтримуваної буржуазним світом. Я поділився нашими поміченнями, пороблениими підчас Люцернської конференції — про необхідність орієнтації на ліві, а не праві західньо-европейські соціялістичні течії, близші і суголосні нам — се відповідало вповні поміченням і т. Чечеля і товаришів. Я мав замір в найблизшім часі поїхати до Берліну, щоб закріпити звязки з німецькими незалежними, вияснити їх пляни що до найблизшої конференції і відповідно намітити плян близшої роботи собі.

Але 22. вересня вернувся з України т. Жуковський, побувавши на конференції в Виннищі, де зібралися разом обидві частини Ц. К., розділені фронтом, і партійні товариші, які пробували по той і по сей бік фронту. На сій конференції, під вражіннями народніх повстань против московських большевиків (ведених українськими с.-р. і незалежними с.-д.) та під натиском правих с.-д., що зіставались весь час опорою директорії, взяли настрої більш помірковані, і члени партії зістались далі в складі кабінету. Радянський принціп зазначено в резолюціях мало рішучо. Се ґрунтовно росходилося з нашими поміченнями з-за кордону — і знову вязало нас в нашій акції.

„Признаннє права України на самостійність“, здобуте українськими делеґаціями на Люцернській конференції, було прийнято нашими товаришами на Україні з великим вдоволеннєм. Але матеріяльної помочи, потрібної для дальшої роботи делеґації, вони не могли дати. Переслали мені через т. Жуковського тільки акредитив на 200 тисяч австрійських корон. Се було небогато, а гроші, привезені мною з України, приходили вже до кінця. Властиво, нерозміняні гривні ще лишалися: частину їх я лишив в сховку, переїзжаючи через Галиччину, і тепер не міг дістати: частину котру я не встиг розміняти в Галиччині, обіцяв розмінювати в міру потреби фінансовий аґент УНР за кордоном, діставши потвердженнє місцевої місії, що характер моєї подорожі дає мені право на розмін. Але потім сповістив мене, що він не може сього робити з огляду на зроблений на нього берлінським послом донос, що він рострачує валюту, підтримуючи противдержавну мою роботу. Отже приходилось жити на кредит — в рахунок будучого розміну. В справі моїх проєктів Соціольоґичного Інституту т. Жуковський не привіз мені теж нічого втішного. Пок. Одрина, що був товаришом голови кабінету, дуже горячо прийняв його до серця, але нічого конкретного йому не вдалось осягнути. Поки що акредитив на 400 тис. австрійських корон був його одинокою базою. Було се маленька частина того, що я вважав відповідним забезпеченнєм сеї інституції і її роботи на два роки. Але я рішив не кидати справи, не вважаючи на сі матеріяльні клопоти, в надії, що в розвою своїм справа знайде більше помочи і спочутя.

З кінцем вересня виїхав я з т. Жуковським (що приїхав від Ц. К. з правами емісара для закордону) до Відня, щоб зреалізувати сі акредитиви на Соціольоґичний Інститут і на партійну працю за кордоном. Застав ще там т. Темницького, який саме відїздив на Україну, і я передав

через нього додаткову записку про Соціол. Інститут. Застав т. Дідушка, який саме віз гроші до паризької місії, й добув для нього ще додатковий ордер від т. Темницького на передачу 25 тис. франц. франків в роспорядження редакції L'Europe Orientale, з грошей призначених паризький місії. Застав фінансового аґента Г. Супруна, який сим разом рішучо приобіцяв розміняти мені мої гривни, а тим часом запродавши деякі свої книги на виданнє Дніпросоюзу, одержав я невеликий аванс на житє. Се все разом трохи поліпшувало мої матеріяльні перспективи. Що до політичних, то з т. Чечелем, який узявся проїхати до Камінця, щоб звязатись з Ц. К., докладно поінформувати тамошніх товаришів про ситуацію і дістати мандати для ширшої делеґації на Женевський конґрес, відбули ми кілька довгих нарад, вияснюючи необхідність для нашої партії більш послідовної і принціпіяльної політики, орієнтованої на світову революцію, а не якісь примари помочи Антанти.

З Відня з т. Жуковським я поїхав до Берліна, де мав замір, як сказав уже вище, війти в близші зносини з незалежними соціялістами і спеціяльно вияснити їх відносини до будучого конґресу Інтернаціоналу, що мав зібратися в Женеві в лютім 1920. р. Я намічав собі Женеву місцем найблизшого осідку, в звязку з сим конґресом і з Ліґою Націй, що мала теж в Женеві роспочати свою роботу в найблизшім часі. З Женевою ж — традиційним революційним осідком, освяченим працею першого українського соціялістичного (Драгоманівського) гуртка в 1870—1880-х рр., хотів я звязати перші кроки Українського Соціольоґічного Інституту. Отже хотів переконатись, чи німецькі незалежні — найсильнійша, найбогатша інтелектуальними силами і найкраще орґанізована з лівих соціялістичних партій, — не змінила своїх відносин до II Інтернаціоналу, під впливом комуністичної аґітації против нього? Чи візьме вона участь в сім першім повоєннім к о н ґ р е с ї, що по попередніх післявоєнних конференціях, в Берні, Амстердамі й Люцерні мав відкрити акцію Інтернаціоналу в новій широті й показати, що може світовий пролетаріят. Від позиції незалежних в сій хвилі залежало дуже богато!

В Берліні я пробув з т. Жуковським чотири дні. Бачив О. Кона, Гільфердінґа, Каутского, Бернштайна, — з котрими зазнайомився в Люцерні. Познайомився з Ал. Штайном, референтом східньо-европейських справ в „Freiheit“. Лідери незалежних твердо стояли на тім, що II Інтернаціоналу кидати не треба. Навпаки, треба в нім побороти праві течії, дати йому виразний лівий, соціял-революційний напрям, за його посередництвом осудити й ліквідувати недопустимий опортунізм правих соціялістичних ґруп (як напр. німецької „більшости“) і зібрати коло нього весь пролетаріят. Формально справу участи в Інтернаціоналі мав рішити партійний з'їзд, призначений на падолист, але провідники незалежних були певні, що більшість партії в усякім разі висловиться за участь в Женевськім Конґресі, який має виявити, чи здібний II Інтернаціонал для сеї ролі, чи здобудеться на рішучий осуд опортунізму й соціял-патріотизму правих течій?

О. Кон повідомив мене, що прислані мною матеріяли про українсько-російські відносини він переправив до Москви. Він хотів би, щоб я сам побачився з ким-небудь з відповідальних совітських представників;

Радек тоді сидів у вязниці, він запитає його, хто міг би замість нього говорити зо мною. Пізно вечером перед моїм виїздом я одержав від т. Кона листа, що другого дня о год. 11. до мене буде говорити телефоном совітський представник, з котрим я можу умовитись що до побачення. Але я мав виїхати з т. Жуковським о 6 рано і протелеґрафував Конови, що не можу бути при телефоні в визначеній годині. По правді сказавши, з огляду на неясне становище нашого Ц. К. ми з т. Жуковським і не вважали себе управненими до яких-небудь заяв, хіба для інформації тільки. Ми не знали, що в тім часі вже велись безпосередні переговори між Камінцем і Москвою за посередництвом т. Плятена, і якраз наші партійні товариші являлись найбільш горячими прихильниками порозуміння. Після приїзду т. Жуковського і аж до повороту т. Чечеля з України ми не мали відомостей від нашого Ц. К.

Крім вичислених німецьких соціялістів та членів української місії, в Берліні я не мав ні з ким побачень.

Вернувшися до Праги, я почав ладитися до переїзду до Женеви. З відомостей, які приходили з Камінця, виходило, що в близшім часі відти на Соціольоґічний Інститут мені нема чого сподіватись помочи. Хоч Ц. К. прийняв сю справу дуже до серця і його голова пок. Д. Одрина підтримував її в кабінеті дуже горяче і В. Темницький також, але головний отаман відмовив яких-небудь кредитів на сю мету. Сим справа була вбита, тим не меньше, покладаючись почасти на можливі зміни в українських кругах, почасти — на ті звязки, які у мене завязались за сей час з українськими орґанізаціями в Америці (з приводу заснования Комітету Незал. України), я рішив вести сю справу далі, і оснувавшися в Женеві, перенести туди також і видання L'Europe Orientale — Eastern Europe. Т. Д. Ісаєвич, який в тім часі вже добився до Парижа, й иньші члени редакційного комітету кликали мене до Парижа, бо і з матеріяльного і з літературного боку справа стрічалася з ріжними перешкодами і тертєм між представництвами національностей-учасників. Але жити в Парижі постійно я не бачив рації.

26. жовтня я приїхав до Женеви, але слідом мусів виїхати до Берна, щоб полагодити своє право жительства. Там я стрівся з делеґацією укр. соц.-дем., тт. Матюшенком і Дідушком, що приїздили в справі своїх паспортів до Парижа, котрих ніяк не могли добитись після Люцернської конференції, завдяки чиїйсь секретній атестації, що вони виступали там, як большевики! Я познаймив їх докладно з своїми плянами, і ми умовились побачитися в Женеві. Між иньшим товариші соц.-дем. мали поінформувати мене про вислід конференції укр. соц.-дем., яка відбулася в Відні в вересні (9.—13. IX.), під проводом т. Матюшенка, — що до дальшої нашої кооперації: обіцяли для нашої інформації передати протокол сеї конференції. 2. падолиста т. Матюшенко дійсно приїхав до мене до Женеви з сим протоколом, але прочитав мені тільки той пункт, де говорилось про кооперацію з укр. соц.-рев. З великим здивованнєм довідавсь я аж тепер, що наш паризький протокол про кооперацію за кордоном був уневажнений сею конференцією і нас про се не повідомлено, так що я далі вів усю свою роботу, рахуючи на спільну акцію обох партійних делеґації, в такім напрямі укладав плян орґанізації

комітету „L'Europe Orientale“ і Соціольоґічного Інституту, покладаючи, що його тимчасове бюро буде на парітетнім прінціпі зложене з представників УПСР і УСДРП. Товариші соц.-дем. приймали до відома мої пляни, нічим не патякаючи на своє відмінне становище. Тим часом з сього протоколу, прочитаного т. Матюшенком, я дізнавсь, що вже в версені згадана конференція, вислухавши справозданнє тт. Матюшенка і Дідушка, констатувала, що запропоноване делеґацією укр. соц.-рев. співробітництво, прийняте делеґацією укр. соц.-дем. і затверджене липневою закордонною конференцією УСДРП, показалось в дійсности трудним, з тих причин: по перше, не виявилось обопільного довіря, по друге — між соц.-рев., які пробувають за кордоном, нема людей, з котрими б було інтересно працювати спільно (виїмок з сеї характеристики зроблено тільки для моєї особи), і по третє — закордонні соц.-рев., не маючи власних фондів, хочуть вести роботу на гроші соц.-дем. Тому делеґація ухилилась від скликання закордонного соціялістичного з'їзду і взагалі, очевидно, соц.-дем. не вважили бажаним дальше співробітництво. Я констатував, що ми нічим не заявляли бажання користуватись фондами соц.-дем., — з чим і т. Матюшенко згодився, що се місце протоколу було невідповідно постилізоване. Констатував я також, що брак обопільного довіря не був нічим задокументований і одинокий неприємний інцідент, в Люцерні, був зараз же на місці ліквідований. Тим не меньше зіставався факт, котрого вже не можна було змінити, що кооперація обох делеґацій за кордоном, на котру я весь час рахував, була розірвана соц.-дем. конференцією, і її треба було рахувати ліквідованою. З сею прикрою новиною, котру нам так пізно і принагідно — після того як я бачився з т. Дідушком в Відні при кінці вересня і в Берні з обоми товаришами, — аж тепер подано до відома, прийшлось мені вибиратися з Женеви до Парижа.

За тих кілька день, що я пробув у Женеві, я обійшов визначніших женевських діячів — публицистів, професорів, політиків, пробуючи ґрунт — поскільки він відповідав тим плянам діяльности, котрі я мав. Перед усім хотів я виясните, чи Женева буде дійсно місцем осідку Ліґи Націй, бо Швайцарія все ще не приступила до сеї Ліґи, а з другого боку ходили поголоски про заходи бельґійського правительства, щоб зробити її осідком Брюсель. Всі Женевці, з котрими мені довелось побачитись за сі дні — а між ними були люде дуже освідомлені і впливові, заявляли мені, що Швайцарія до Ліґи Націй війде безсумнівно, і осідком її Женева буде напевно. До моїх плянів оснувати в Женеві центр, який би звязав представництва нових республик Східньої Европи і служив би посередником між ними і західнім світом, вони ставились дуже прихильно. Українська справа викликала в них симпатію — хоч се були все люде молодші, які не памятали нашої старої еміґрації 1880-х років. Правда, представників нашого східно-европейського інтернаціоналу в Женеві в сей час було мало: східно-европейська революція відкликала значну частину старої еміґрації до домів, иньші поперекочовували до Парижа й иньших великих політичних центрів — в ролях офіціяльних або офіціозних представників нових урядів. Але можна було напевно сподіватись, що, коли Ліґа Націй відкриє в Женеві свою

діяльність, вона протягне всю сю братію, представників нових республик, назад до сього старого огнища демократичних і революційних традицій. Треба тільки загодя приготовитись до сього моменту.

Особливо горячого прихильника моїх плянів я знайшов в т. Чхенкелі, який в ролі ґенерального представника грузинських інтересів за кордоном жив в Женеві вже кілька років, мав значні звязки і, як здавалось мені знав добре Женеву й її ресурси. Він заявив, що сам, власне, від довшого часу носився з анальоґічними плянами: зробити Женеву закордонним осередком східньо-европейських республик, орґанізувати їх спільний інформаційний орґан, і т. д. Мої гадки — перенести до Женеви L'Europe Orientale, заснувати при ній спільне телеґрафне аґентство, орґанізувати соціольоґічний інститут, дуже йому подобались. Він брався написати до грузинської делеґації в Парижі, щоб вона підтримала сі пляни, заявляв готовність послужити своїми женевськими звязками, і т. д. По його гадці, треба було перед усім з самих Женевців і ріжних західніх діячів, які проживають тут, заснувати товариство для пропаґанди в інтересах европейського сходу і з його помічю вести свою роботу. На жаль одначе, сам Чхенкелі вже кінчав свою роботу за кордоном і ладився до дому, але він заявляв, що його співробітники, які зістануться в Женеві й Берні, послужать сьому ділу з усею енерґією.

IX.

В Парижі сим разом я пробув три тижні (4.—23. XI.). З виїмком кількох французьких учених, котрих я заходився притягнути до участи в L'Europe Orientale і в проєктованих виданнях Соціольоґічного Інституту, я обертався весь сей час майже виключно в редакційнім гурті L'Europe Orientale і соціялістів нових республик; позатим з офіціяльних політиків не бачив нікого, крім чеського міністра Бенеша, що приїздив тоді до Парижа, і українського посла Тишкевича, в справах, про котрі оповім низше. З офіціяльних Росиян сим разом не бачив нікого, як і попереднім разом.

Т. Ісаєвича я застав не зовсім здоровим і не міг через те так часто бачитися з ним, як першого разу; тим не меньше зіставались ми весь час в тіснім контакті і співробітництві. Перед усім заходились ми коло орґанізації Комітета Незалежної України, уложили на загальних зборах його реґулямін, плян видань, росподіл коштів; до українських часописей в Америці було вислане докладне справозданнє з надісланих жертв і плян їх витрати. В звязку з виложеними вище плянами, в курсі котрих весь час був мій товариш, рішено діяльність Комітету пересунути на Женеву і поставити її в тіснійший звязок з Соціольоґічним Інститутом, що на випадок ліквідації Ком. Нез. України мав перейняти на себе його фонди і реалізацію його видавничого пляну — так власне було порішено на сих зборах і включено в реґулямін Ком. Нез. України. Виділено частину коштів на покритє тих видань, які мали бути випущені в першу чергу, і другу асіґновано на покритє коштів L'Europe Orientale та рішено взагалі підтримувати се видавництво, скільки лише позволять засоби Комітету.

Матеріяльна сторона L'Europe Orientale дійсно була дуже незабезпечена. Всі наші заходи коло реалізації того міністеріяльного асіґнування 25 тис. фр. франків, коло котрого я стільки находився і наїздився, зійшли на ніщо. Т. Дідушок повідомив мене з Льозани, де він все ще зіставався, що, не маючи змоги добути візи до Франції, він переводить всі гроші просто до паризької місії, в тім і ту суму, яку мав він виплатити скарбникови L'Europe Orientale, а мені рекомендує звернутись по неї до посла Тишкевича і для того посилає на мої руки роспорядження міністра заграничних справ про виплату сеї суми редакційному комітетови L'Europe Orientale. Се був зовсім несподіваний оборот. Я звернувся до ґр. Тишкевича, який обіцяв мені „при першій можливости" виплатити сі гроші редакції L'Europe Orientale, але ся можливість так і не прийшла, і скромні фонди комітету Незал. України зістались єдиними, звідки ми могли щось дати на се виданнє. А тим часом на нас, Українців, головно й лягла матеріяльна сторона сього видання, — як зрештою і редакційне веденнє. Хоча представники всіх нових республик, в більшій або меньшій мірі, використовували сю маленьку трибуну, але тільки дві національні ґрупи сплатили пайку, яка на них припадала; иньші ж заплатили дуже мало або не заплатили й зовсім нічого.

Наш східньо-европейський інтернаціонал не був уже такий дружній і одностайний, як ранійше. Підтяла його і Антанта, підтяла й наша політика. Балтийські держави — в першій лінії Естонія, в дальшій Литва й Латвія вважали справу признання їх державної самостійности Антантою на добрій дорозі й давали зрозуміти від часу до часу, що їм так дуже не залежить на кооперації з иньшими республиками. З другого боку, зближеннє правительства УНР до Польщі і уступки, пороблені польським претензіям (про котрі повторялись звістки все більше і більше уперто, напливали відомости все більше конкретні), знеохочували до України ті республики і національні ґрупи, які мали свої суперечки з Польщею, — от як Литва, в першій мірі. Та й новий голова паризької місії Тишкевич, захоплений одною ідеєю — позискання прихильности Антанти, не інтересувався звязками з малими народами і закинув практику нарад представників нових республик, яка була виробилась за його попередника.

Горнулись коло L'Europe Orientale і нашого обєднання народности подібно нам обділені ласкою Антанти — Кубанці, Північний Кавказ, Азербайджан. Подібно як і ми вони прийшли до переконання про абсолютну безвиглядність й шкідливість антантської інтервенції, яка тільки електризувала большевицький мілітаризм, розбуджувала імперіялістичні й націоналістичні настрої, паралізувала наладженнє якихось можливійших відносин. На перших редакційних зборах, які відбулись по моїм приїзді, 5. XI, всі присутні однодушно стали на позиції необхідности порозуміння з Совітською Росією, і тут виникла гадка, котру десять день пізнійше пустив як зонд в політичну опінію Льойд-Джордж: відновленнє старого пляна східно-европейської конференції, що проєктувалась весною 1919 р. на Прінцевих островах (Прінкіпо) — тільки не з представників партій і громадських орґанізацій бувшої Росії, а делеґатів Росії й нових

республик. В сім напрямі рішено було пустити вступну статю в L'Europe Orientale, котру було поручено написати мені, а кубанський делеґат взявся детальнійше розробити ті умови, на котрих могло б статися порозумінне нових республик з Совітською Росією. Ся ідея „Нового Прінкіпо“ на хвилю захопила нас, як можлива розвязка; коли вона слідом стала предметом дебати в анґлійськім парляменті, се було нам приємно, що ми, мовляв, так добре відчули ситуацію. Представники офіціяльних місій нових республик зібрались на нараду, щоб обсудити сей проєкт. Але тут уже виявилась деяка розбіжність гадок: литовський представник заявив, що Литва не заінтересована конференцією, бо її фактична незалежність признана Антантою; грузинські делеґати висловлювались против яких-небудь авансів большевизму, вони стояли при старій формулі: ні царизму, ні большевизму, тим часом як більшість в тім часі приймали вже формулу: краще большевизм, ніж царизм. Проєкт вступної статі, виготовлений мною, підпав значним змінам. Ся статя і умови порозуміння з большевиками, виложені в статі кубанського делеґата, звернули на себе увагу в европейській пресі. Але проєкт „Нового Прінкіпо“ не знайшов спочутя в французьких кругах, й ідея ся пропала.

Зіставалась ще наче б то одна інстанція, котра могла б посередничити в помиренню Совітської Росії з новими республиками: Ліґа Націй, і я написав таку статю в L'Europe Orientale: се було продовженнє концепції Люцернської конференції — перетворити Ліґу Націй в представництво парляментів, в котрих мали здобути рішаючий голос соціялістичні представництва. Але дійсність ішла тим часом иньшими дорогами. Соціялістичні партії в тодішнім своїм характері не були спроможні здобувати суспільність. Як раз при мені переходили вибори до французького парляменту, в котрих соціялістична партія була розгромлена орґанізованою спілкою правих буржуазних партій. Вони викликали в соціялістичних кругах враженнє прикре, гнітюче. Правда, толкувалось се тактичними помилками самих соціялістів, які занедбали практичні вимоги біжучого дня, якими боліли широкі обивательські і робітницькі круги і котрими їх можна було потягнути за собою і побити правих. Особливо наші грузинські товариші іронізували над французькими соціялістами, що вони на передвиборчих зібраннях склоняли і спрягали Леніна і Троцкого, наче на петербурських мітинґах, пустивши без уваги реальні справи французького житя. Без сумніву, в сім було чимало правди, але в кожнім разі імпотенція старого соціялізму викрилась яскраво — і се було одною з перших перестórог нашим надіям, які ми покладали на II Інтернаціонал.

Українські круги були збентежені відомостями про порозумінне уряду УНР з Польщею, властиво його субмісію, перехід під польський протекторат і пороблені в звязку з тим уступки в справі Галиччини (і також Бесарабії — на користь Румунії). Не тяжко було передбачати важкі послідки сеї політики. Галицький делеґат В. Панейко, який досі входив в склад єдиної української місії, бачив себе змушеним подати ноту до французького уряду і Ради Чотирьох, застерігаючись против яких-небудь кроків, котрі б український уряд робив в галицькій справі, і вийшов з складу місії. Перед самим моїм виїздом в місії були одержані

звістки про передачу Камінця Петлюрою Полякам і виїзд до Польщі. Ми з т. Ісаєвичем дуже були заклопотані, не знаючи нічого про позицію супроти сих подій нашого Ц. К. і наших товаришів, які входили в склад кабінету. Все се грозило дуже серіозними ускладненнями і нашим плянам.

X.

Невважаючи на всі сі події, які значно перебивали наші наміри, я все-таки не вважав їх розбитими і, приїхавши до Женеви (24. XI), з усею енерґією взявся до орґанізації того східньо-европейського осередка, про котрий говорив з людьми в мій перший приїзд. Поділився своїми паризькими враженнями з Чхенкелі, і він настоював на тім, що утвореннє такого центра в даних обставинах зістається доконче потрібним. По адресам, даним мені з Парижа армянськими дашнакцутюнами, я розшукав в Женеві Вірмен — було їх небогато, і переважно люде аполітичні. Познайомився з внуком славного Шаміля, молодиком, сином його доньки, Шамілем-Шаплі, представником Північного Кавказу, який завідував інформаційним бюром. Повидав проф. Пітара, антропольоґа і етноґрафа, який специяльно інтересувався Кавказом, а займавсь і Східньою Европою взагалі, проф. Мільо, звісного економіста (соціяліста), проф. Моріо — специяліста по міжнародньому праву, який інтересувався проблємою державности малих народів, і богатьох иньших людей, які, вірні старим женевським традиціям, уважали своїм обовязком підтримувати визвільні змагання наших народів. По сім 4., 5., 7., 8. грудня відбулись перші наради представників, на яких було намічено близші завдання нашої кооперації в Женеві; підтримки й перенесення до Женеви L'Europe Orientale, плян орґанізації швайцарського товариства „незалежности нових республик Східньої Европи", котрим близше мав займатись проф. Пітар, і комітету представників нових республик, що мав зайнятись пропаґандою в інтересах їх, і т. д. Справа приступлення Швайцарії до Ліґи Націй була в тім часі вже запевнена, але Ліґа за сей час встигла богато стратити з своєї ваги, через опозицію в Сполучених Державах (яка скінчилась тим, що Спол. Держави до Ліґи не війшли), і через ослабленнє Інтернаціоналу, котрий в наших очах мав бути властивим діріґентом Ліґи. Перша сесія Ліґи з огляду на позицію Спол. Держав все відкладалась. Проєктовані нами орґанізації мали тим часом зайнятись приготовчою пропаґандою, в інтересах визволених народів бувшої Росії між швайцарським громадянством і тою космополітичною інтеліґенцією, осідком котрої здавна являється Женева.

Я виладив обіжника до українських орґанізацій в Америці, де виясняв потребу утворення постійного українського пункту на еміґрації, на взірець того, як Поляки заснували, після краху свого повстання, в Раперсвілі коло Цюриху; вказував на приклад вірменських еміґрантів-робітників Америки, які, в скромнійших розмірах, зробили те саме для своєї еміґрації в Женеві — радив їм на імя котроїсь з своїх орґанізацій теж купити хату в Женеві, котра могла б послужити таким притулком для української еміґрації — для українського архиву, бібліотеки, складу видань, котрі розгублюються й розтрачуються безслідно через брак такого

постійного, невтрального центра. Звертав увагу також на негайну потребу підтримати видання L'Europe Orientale — Eastern Europe, котре лягло всім тягарем на Комітет Незалежної України і вичерпувало його фонди, так що — коли не прийдуть з помічю американські земляки, то воно буде змушеним припинитись.

Від т. Чечеля, який їздив на Україну в падолисті, я одержав від Ц. К. нарешті деякі інформації. З огляду на потребу більшого представництва в Інтернаціоналі Ц. К., відповідно нашим відомостям, переданим т. Чечелем, поширював нашу делеґацію, додаючи до неї, крім т. Жуковського, який перед тим був наділений правами закордонного емісара, ще трьох членів (тт. Чечеля, Шрага і Толмачова). Сій новій делеґації даний був спеціяльний реґулямін що до її прав. Передані були деякі інформаційні матеріяли, але, на жаль, Ц. К. не міг передати ніяких фондів, крім невеликого депозита, переданого за кордон ще в 1918 р., і так само небагато я міг уділити їй з своїх фондів, потім як фінансовий аґент УНР дійсно розміняв мої гривні.

Пишучи почтою. т. Чечель не вважав можливим поінформувати мене докладнійше про переговори, які велись з большевиками з участю наших товаришів. Тов. Севрюк, який приїхав з т. Чечелем разом і прибув в тім часі до Швайцарії, також міг дати тільки дуже загальні відомости про ситуацію перед їх виїздом: в перед-день галицької угоди з Денікіним і передачі Камінця Полякам Петлюрою. Деякі листи від товаришів селян з Центральної Ради були дорогоцінні для нас тим, що освітлювати настрої селянства в сей критичний момент, в котрім ще раз переломлювалась наша політична орієнтація. Відомости т. Чечеля й иньших людей, які прибули в тім часі до Швайцарії, малювали несказанну біду, в котрій опинилось українське військо й українська інтеліґенція, що збилась була в західнім Поділю і відти мандрувала до Польщі. Відомости часописей відкривали в тім самім часі вже докладний образ тих нужденних капітуляцій, на які йшла директорія і уряд УНР, щоб купити собі захист в Польщі, яка саме в тім часі лютувала против української людности Галиччини, вживаючи заходів, на які ще не бралась ніяка суспільність з претензіями на цівілізованість.

Становище було незвичайно тяжке, бо в той момент і останнє прибіжище наше, на яке ми покладали якісь надії — Інтернаціонал умирав уже очевидно.

Партийний з'їзд незалежних, що відбувся замісць падолиста в грудні, против сподівання лідерів узяв значно лівійший курс і величезною більшістю постановив виступити з II Інтернаціоналу та шукати порозуміння з Третім. Прочитавши се, ми, соціялісти нових республик, які були тоді в Женеві, не потрібували до сього коментарів. II Інтернаціоналови кінець; конґресу, очевидно, не буде. Кілька день пізнійше, 24. XII, прийшло дійсно повідомлення секретаріяту II Інтернаціоналу, що женевський конґрес відкладається на неозначений час.

В тих же днях я прочитав тексти варшавських деклярацій УНР з 2. грудня, а оден з українських с.-д., приїхавши до Женеви, повідомив мене про розділ, який ставсь у її закордонній ґрупі: вихід лівих і орґанізацію їх в окрему комуністичну ґрупу, і берлінські відомости

про те, що Мазепа з частиною кабінету відійшли від директорії й орґанізувались в Білій Церкві окремо, в контакті з большевиками. Ситуація заплутувалася все гірше.

Я почував себе дуже прикро в сих обставинах, особливо тому, що був сам оден, і з товаришами по делеґації міг підтримувати тільки почтові звязки. Мої заходи стягнути до Женеви принаймні ще когось із членів делеґації не вдались. Відложеннє конґресу значно зменьшувало рацію і мого власного пробутку в Женеві. Ліґа Націй теж все більше тратила своє значіннє взагалі і специяльно — з становища соціялістичних партій. Але поки я був там, я старавсь використати свій побут, як міг.

Матеріяли, надіслані Центральним Комітетом, привезені т. Чечелем і иньшими, я вважав своїм обовязком ужити для інформації. В порозумінню з т. Ісаєвичом, як секретарем делеґації, ми рішили випустити інформаційну брошюру на французькій і анґлійській мові про Галичину — котру саме в тім часі Клемансо віддавав Полякам без усяких застережень, при мовчазній згоді Льойд-Джорджа, всупереч ранійшим постановам Найвищої Ради. Я написав відозву в сій справі „до цівілізованого світу", додав історичну записку і кілька документів про польські звірства; се все разом розіслано було до соціялістичних партій і випущено двома окремими брошюрами по французьки і по анґлійськи, під фірмою закордонної делеґації УПСР (Pour la Galicie. Appel à la democratie mondiale. For Galicia. Appeal to the world democracy). Разом з тим Комітет Незал. України випустив також анальоґичну відозву „до цівілізованого світу" по французьки й анґлійськи.

З огляду, що уряд УНР, при всім його величезнім закордоннім дипльоматичнім апараті, як виявилось, не мав ніякого звязку на місці в Женеві ні з старим міжнароднім Червоним Хрестом, ні з новим антантським (властиво — американським), які мали в Женеві свої центральні установи, я за прикладом товаришів Грузинів навязав з ними зносини і виладив на їх бажаннє меморіал про страшне становище Галичини й України і необхідність їм помогти.

До анґлійської робітничої партії (до її бюро заграничних справ) і до анґлійської незалежної робітничої партії (на руки Рамзай-Макдональда) я виладив і вислав з кінцем грудня два меморіали, де описував тяжке становище України між большевицьким і денікінським наступом, розвивав гадку про соціялістичну інтервенцію між Україною і Московщиною, для порозуміння між ними, а против підтримування Денікіна і всякої иньшої російської контрреволюції. Вказував також на необхідність заходів коло реконструкції ширшого інтернаціонала, на місце другого, який виявляв очевидну нездатність до життя. Пізнійше я виладив подібний, ще ширший меморіял для соціялістів Полуд. Америки, які звернулись до мене по інформацію в східньо-европейських справах.

Потім як став відомий вихід з II Інтернаціоналу цілого ряду партій я ще раз написав до Рамзай-Макдональда, до Ц. К. Комітету німецьких незалежних, до ґен. секретаря романської секції швайцарської соціялістичної партії (по місцю свого пробутку), висловлюючи спочутє

заходам коло утворення єдиного інтернаціоналу (четвертого, як тоді його називали) і просячи держати нас в курсі сих заходів.

28. грудня в ґазетах з'явилась звістка про промову Клемансо в паризькім парляменті, де він згадував про порозуміннє з Льойд-Джорджом в галицько-польській справі і висловив свої звісні погрози московським большевикам — обвести їх кільчастим дротом, при помочи сусідніх держав: ґазети вичисляли Польщу, Румунію, Чехо-Словаччину й Україну. В сім часі якраз згаданий український с.-д. оповів мені берлінські вісти про те, що Мазепа з иньшими міністрами не пішли за Петлюрою до Польщі, а війшли в звязок з київським совітським урядом. Я на сій підставі написав листа до редакції L'Humanité, де висловлював своє переконаннє, що рахунки на Україну, як на участницю противбольшевицького бльоку, являються безпідставними, бо ліві ґрупи не підтримують політики Петлюри — і наводив отсі звістки, привезені з Берліна. Редакція без попередження надрукувала сей лист, який тоді наробив великого шелесту в українських кругах, як перша маніфестація нашого розходження з політикою Петлюриного уряду. На жаль, подробиці, переказані товаришом с.-д. що до білоцерківського уряду, не були точні (а редакцією були ще більше перекручені) — хоч факт відірвання лівих ґруп від уряду, і самої ґрупи Мазепи в тім числі, в ґрунті річи був вірний; фактичні спростовання, котрі я потім післав, на підставі вірнійших відомостей, не були редакцією надруковані.

Після нового року відбулись установчі збори представників нових республик, які проєктувались перед різдвяними святами, але через виїзд декотрих осіб були відложені. Перше зібраннє зійшлось у мене 6. січня — коли я вже одержав з Праги телеґраму від т. Жуковського, що вернувся з подорожі до Галичини і закликав мене як найскорше прибути. В зборах крім мене (що виступав тут, з огляду на характер акції не як представник делеґації, а як член Комітета Незал. України, разом з Ол. Коваленком) взяли участь ще такі ґрупи: Грузія, Арменія, Азербейджан, Північний Кавказ, Латвія (Литва бокувала — з причин вказаних вище).

Рішено було просити наших швайцарських приятелів зібрати установчі збори „Ліґи незалежности народів бувшої Росії“ і як скорше орґанізувати під їх фірмою публичний мітінґ в сій справі. 8. січня дійсно відбулись установчі збори Ліґи, під проводом президента женевського „Grand Conseil“ (парляменту Женевської республики), який підчеркнув, відкриваючи сі збори, що він уважав своїм обовязком підтримати заходи б. президента українського парляменту. Місяць пізнійше, 11. лютого, відбувсь великий і ефектний мітінґ, на котрім ріжні визначні женевські учені, публицисти й громадські діячі виголосили реферати про поодинокі народи б. Росії й їх змагання до незалежности, і винесено резолюцію — просити перед усім Швайцарський союз про фактичне признаннє нових республик і всі улекшення для їх горожан на території Союзу, нарівні з иньшими державами, самостійність котрих признаєтся de jure. Ще пізнійше, під фірмою тої ж Ліґи відбувся другий мітінґ, присвячений спеціяльно Україні, під гаслом „Біда України“. Але я не був присутним ні на однім, ні на другім — я був уже в Празі.

Перед самим виїздом, користаючи з приїзду представників ріжних соціялістичних ґруп б. Росії на сей з'їзд, відбуто у мене невелику конференцію, щоб обговорити ріжні справи, котрі ми відкладали до женевського конґресу. Між иньшим тут була вироблена спільна відповідь на меморандум протесту, засланий російськими соц.-рев. (правими) до секретаріяту II Інтернаціоналу після Люцернської конференції, против змагань до незалежности народів б. Росії. Відповідь розкривала імперіялістичний противу-соціялістичний підклад сього протесту російських соц.-рев. Вона була потім розіслана соціялістичним партіям і орґанам.

XI.

Утеча Петлюри від армії до Варшави і декларації, пороблені його представниками на користь Польщі, в першій хвилі були відчуті українським громадянством, як повна і безповоротна смерть директорії. Наші товариші, які зіставалися ще в складі кабінету або на ріжних офіціяльних становищах, рішили відійти від уряду УНР; в ріжних кругах виникала гадка про скликаннє Центральної Ради. Про Мазепу, як я вже сказав, ішли відомости, що він розірвав також всякі відносини з директорією. Велику цікавість викликала рада, завязана в районі Хмельника—Літина, під гаслом контакту з большевиками. За кордоном проєктувавсь конґрес представників усіх партій, який би орґанізував якесь національне представництво на місце директоріяльного. Його призначено було в Празі, перед 10. січня. В звязку з сими всіми подіями і вістями мої товариші по новій делеґації, які пробували в Чехії й Австрії, вважали доконче потрібним зібратись, щоб означити свого політичну лінію, уконститууватись і виробити плян дальшої діяльности. З огляду що приїхати їм до Швайцарії або Франції, де пробували иньші товариші, було неможливо через паспортові трудности, вони закликали нас прибути яко мога скорше до Праги на сю конференцію. Се було теж не легке завданнє — приїхати так екстренно. З великим трудом добрався я до Праги 16. січня, але що один з товаришів, М. І. Шраг захворів і не міг приїхати зараз, конференція кінець кінцем була відложена і відбулась тільки місяць пізнійше, 16.—19. лютого в Празі таки.

За сей час директорія до певної міри встигла віджити. Проєктований конґрес партій і громад. орґанізацій не відбувся (мені тільки, в звязку, мабуть, з сими плянами, нарешті, розміняно гривні, що дало мені змогу передати на видатки делеґації частину грошей, одержаних мною від Ц. К.). Секретар празької місії, що приїхав з Варшави, привіз звідти відомість, що Мазепа з товаришами звязався з директорією, через т. Безпалка, який, приїхавши до Варшави, рішучо заперечив які небудь звязки з совітським урядом і для антантських кругів деклярував дальшу безоглядну боротьбу УНР з большевиками. Праві соц.-дем. далі зістались опорою Петлюри.

Міністр фінансів т. Мартос, що в тім часі приїхав до Праги, дав мені роз'яснення що до одержаної мною асіґновки, які я вже подав вище, і запевнив, що Український Соціольоґічний Інститут більше не дістане ніяких кредитів в данім моменті. На його думку, з одержаних грошей я зміг би зложити бібліотеку для Інституту — все що по його гадці можна

було з ними зробити. Я признав справедливість сій думці, і як я і мої товариші вважали також за добре використати сей час, щоб зібрати ще де-який матеріял для конференції, між иньшим довідатись близше про становище німецьких незалежних між другим і третім інтернаціоналом, ми всі вибрались в сім часі до Берліна (26. I.), де кождий з нас мав свої справи — я власне хотів розглянутись по книгарнях для бібліотеки Соціольоґічного Інституту, т. Жуковський мав ліквідувати свої службові обовязки, т. Чечель — залагодити справи кооперативні.

Я почав свої берлінські візити з О. Кона, і він, вийшовши до мене, сказав, що, отримавши мою візитівку, перед усім позвонив до чоловіка, який мав намір розмовитись зі мною в жовтні, — коли я виїхав з Берліну ранком того дня. Се совітський представник Віктор Копп, він зараз при телєфоні й хотів би зо мною умовитись що до побачення; поговорити з ним, по гадці Кона, дуже було б варто, бо він через Літвінова міг би звязатися радіо з Москвою і в кілька день мати відти відповідь. Маючи повне довіре до О. Кона, я не вважав можливим ухилитись від сеї розмови. Від т. Чечеля і від иньших новоприбулих я нарешті мав доволі докладні відомости про переговори, які велись між Українцями і большевиками через т. Плятена в осени, і ті умови, які були поставлені з обох сторін; з огляду, що переговори з української сторони вели тт. Мазепа і Одрина і в делеґації до Москви були вислані представники обох партий — тт. Любинський і Бендзя, я не бачив уже тепер нічого незручного в таких переговорах з офіціяльним совітським представником і запропонував сьому чоловікови при телєфоні побачитись з усею нашою делеґацією. Він одначе просив розмовитись наперед у двох, щоб вияснити, чи є якийсь ґрунт для такої розмови. З уповажнення товаришів, котрим я росповів про розмову, я того ж самого дня, 27. січня, мав з Коппом се побаченнє.

Копп почав свою розмову заявою, що Росію треба негайно замирити з Україною, в їх обопільнім інтересі. „Ні ми без вас, ні ви без нас не можете утримати Україну.“ Тому, по його гадці, було б бажано уставити на Україні таке співробітництво, яке було в Росії в перші місяці після большевицького перевороту — комуністів з лівими соціялістами-революціонерами. „Бо мусите признати, заявив він — що таки комуністи мають на Україні за собою якісь елєменти, принаймні по великих містах, коли можуть в них триматись.“ Але умовою щирого, швидкого замирення мусить бути перетвореннє України в совітську республику: тоді все иньше буде тільки деталею — признаннє її самостійности, вивід російського війська з України і т. д.

На се я відповів, що УПСР не треба аж ставити умовою признаннє радянського прицціпу, бо вона прийшла сама до переконання, що Україна в даних умовах мусить прийняти радянську орґанізацію, правда — відмінну від московської. Але иньші українські партії не так ставляться, і мені не ясно, чому він настоює на сій умові „совітської України“? Чи відомі йому умови, принесені Плятеном? Большевики не ставили тоді умовою совітську орґанізацію: вони жадали тільки економичного договору і свободи акції для комуністів на Україні. Чи йому відомі результати делеґації, висланої українськими партіями в відповідь

на сі пропозиції? Коли Копп сказав, що місія Плятена йому відома (хоч я не дістав враження, щоб він мав про неї і взагалі про відносини на Україні дуже ясне поняте), — я висловив гадку, що перше ніж вести якісь нові переговори, було б найкраще засягнути відомости з Москви про сі попередні переговори, і коли б виявилось, що вони за щось зачіпились, постаратись зрушити їх з тої мертвої точки. Коп мені казав, що він, Копп, міг би через Літвінова дістати з Москви відповідь дуже скоро.

Але т. Копп мав иньшу гадку; щоб знестися з Москвою через Літвінова, на се б пішло 2 або й 3 тижні, тому, на його думку, було б краще в трьох, з представником українських соц.-дем., виробити спільний меморандум про ті умови, на котрих би можна б замирити обі республики, він би переслав його до свого уряду, ми до свого, і так кожда сторона постаралась би своїм впливом нахилити свій уряд до згоди на сих умовах. Він, правда, не має від свого уряду мандату на такі переговори, але, знаючи загальні наміри його (другим разом сказав, що спирається на звісній декляраціі Леніна), — він думає, що може вказати ті підстави, на яких могло б збудуватись тривке і щире замиреннє: власне на тім, щоб Українці прийняли совітський принціп. Бо порозумінне Совітської Росії з демократичною Українською Республикою не могло б дати трівкого замирення: „Зараз би однаково пішли нарікання на те, що ми зриваємо її з середини большевицькою агітацією.“ Трівка згода могла б бути тільки з Україною Совітською. Отже він, Копп, бажав би побачитись іще з українськими соц.-дем., щоб порозумітись про се. Просить вияснити, в чім розходженнє між укр. соц.-рев. і укр. соц.-дем., і які відміни я розумію в совітськім принціпі, як його приймають укр. соц.-рев., — бо ж сі відміни не можуть бути так великі, щоб від совітського принціпу зіставалась тільки одна назва.

На се йому сказано, що, скільки нам відомо, укр. соц.-дем. на своїй останній конференції, відбутій перед кількома днями в Берліні, теж прийняли радянський принціп, — росходження в його розумінню т. Копп зможе собі вияснити на побаченню з ними. Що ж до тих відмін, які українські відносини вносять в приложеннє радянського принціпа, щоб цінити, наскільки вони основні, треба насамперед уставити, що треба вважати істотним в сім принціпі. Копп відповів, що істотою совітського устрою являється принціп, по якому політичними правами користуються тільки елементи трудові, які не експльоатують чужої праці: робітники, ремісники, селяне, які не використовують чужої праці, і також трудова інтеліґенція. Тоді йому пояснено, що сей трудовий принціп на Україні був прийнятий ще з часів трудового конґресу. Розходженнє лежить, очевидно, не в нім, а в тактиці. Большевики повинні лишити самим українським радянським партіям проводити сей принціп в життє, а не силкуватись орґанізувати Совітську Україну з Москви, московськими силами, без Українців, так як се роблять. Біда пішла з того, що купка київських большевиків, Пятаков і Ко., захотіла правити Україною, спираючись на баґнети червоної армії, і тепер совітський уряд України спирається не на радянські українські ґрупи, до котрих відкликується т. Копп, а все на ту ж російську військову силу. Поки така тактика буде продовжуватись, ніяке проголошеннє радян-

ського принціпу не поможе. Замиреннє можливе тільки під умовою, щоб Совітська Росія щиро й рішучо зріклася всякої інтервенції в українських справах і полишила українським комуністам своїми силами доказувати, що вони можуть.

Підчас розмови я кілька разів вертався до сеї теми, і Копп згодивсь, що так воно єсть і на будуче так не повинно бути. Але стояв на тім, що з прийнятєм совітського принціпа все се само собою вигладиться. Практично представляв він собі справу так: зараз треба б орґанізувати тимчасовий уряд з тих урядів, які фактично істнують на Україні, — він правитиме до скликання конґреса рад, а ті вже зорґанізують справжнє правительство Української Республики. Російські війська будуть виведені з України, з виїмком тих місць, де вони будуть потрібні по стратеґичним мотивам, в інтересах спільних воєнних операцій. Бо першим ділом між Росією й Україною повинна бути воєнна конвенція, з огляду на неминучу війну на західній границі.

Я мав те вражіннє, що сей мотив — активна участь України в війні на західнім фронті головно диктували Копови сі пляни українсько-російського замирення, що він щиро його бажав і вважав для сеї мети потрібним іти на певні уступки українству. „Ми розуміємо, що Совітська Україна неминучо мусить мати трохи націоналістичний характер, але се не зашкодить.“ „Що українські соц.-рев. спираються не тільки на бідне, але й на середнє селянство, се теж добре, — у нас теж, як ви знаєте, останніми часами пішов курс на середняка“, казав він мені, прощаючись.

Сю розмову я того ж вечера передав в усіх деталях товаришам (описав її — з проминеннєм де-яких імен, і в листі до українських часописей в Америці). Соціяль-демократам теж передано було зараз же зміст сеї розмови і бажаннє Коппа побачитись з ними Кілька день пізнійше вони мали з ним розмову, і після сього, 2. лютого, ми відбули з соц.-дем. нараду в справі пропонованого Коппом спільного меморандума. Соц.-дем. хоч дійсно прийняли були радянський принціп на своїй конференції, заявили і т. Коппови і так само нам, що вони не можуть прийняти умовою радянський принціп в проєктованім меморандумі: се український передпарлямент рішить, чи Українська Республика має бути радянською чи демократичною. Супроти того ми, порадившись, заявили, що в такім разі не вважаємо зручним брати участи в дальших переговорах з Коппом і полишаємо їх соціяль-демократам, щоб не виходило якоїсь ліцітації — одні йшли б дальше в своїх уступках совітському принціпови, иньші не так далеко. Побачившися з т. Коппом ще раз перед виїздом, 4. лютого, ми висловили йому своє переконаннє, що в інтересах революції й самого совітського принціпу Росія повинна за всяку ціну замиритися з Україною, не настоюючи на переведенню совітського принціпу: замиреннє дасть українським радянським партіям змогу його скріпити, тим часом як війна й большовицька окупація його компромітує. Т. Копп заявив, що він передасть се свому урядови в реляції, яку вишле йому за кілька день. Потім ми довідувались у нього через одного з наших товаришів, чи мав він на сю реляцію відповідь; він відповів, що відповіди не було. В кождім разі не могло бути прихильної відповіди, супроти того безоглядного

курсу, яку взяли большевики супроти України саме в тім часі, а ми довідались про нього в квітні.

З розмов своїх з лідерами незалежних в справах Інтернаціоналу і відносин їх до комуністів я мусів переконатись, що у них нема певного пляну на дальші перспективи. Т. Кріспін мав їхати до Москви і переконати большевиків в необхідности орґанізації Інтернаціоналу на ширших підставах, щоб у нім знайшли своє місце всі активно-революційні соціялістичні партії; питанне, на випадок коли большовики не послухають сеї поради, тоді що? — зіставалось без відповіди. Відносини до совітського принціпу теж не були досить вияснені — на сім пункті, очевидно, істнувало в партії значне расходженне, яке потім і привело її до формального розділу.

На подібній позиції потім стали й французькі соціялісти на своїм з'їзді в Страсбурґу, виступивши з II Інтернаціоналу.

Рахуючися з усими сими фактами, винесені були резолюції на конференції, яка відбулася в Празі 16—18 лютого і означала формальний початок діяльности делеґації в новім, ширшім складі. Вони були надруковані в нашім орґані, отже я їх не буду переказувати. Загалом конференція підкреслила потребу тісного координування нашої партійної роботи з загально-революційним перспективами; констатуючи, що II Інтернаціонал явно пережив себе, поставила своїм завданнєм працювати для утворення нового, дійсного Інтернаціоналу; потвердила принціпи диктатури трудового народу і радянського принціпу для України і висловила побажання, щоб партійні товариші, коли вони зістаються ще в складі кабінету, вжили всіх заходів коло порозуміння з Совітською Росією, в противнім разі відійшли від уряду УНР. Сі резолюції, в формі побажань на адресу Ц. К., виносились з особливою обережністю, щоб не розминутися з його позицією, яка була не зовсім ясна конференції, тому що звязок був розірваний з евакуацією Камінця. Навязавши сі звязки і переконавшися в суголосній позиції Ц. К., друга конференція зазначила позицію делеґації більш рішучо в сій справі і формально вийшла з II Інтернаціоналу.

Мені особисто, прийнявши до відома справозданнє з діяльности делеґації першого складу, конференція висловила побажаннє, щоб для тіснійшого контакту з членами делеґації, які зіставилися в Празі і Відні, я від часу до часу приїздив до Праги. Але подоріж, зроблена мною задля сеї конференції, показала мені, що такі навідування практично не здійснимі, треба було або переїхати зовсім до Праги (чи до Відня), — або відірватися від делеґації. Відриватись я не міг і не хотів, тим більше що й мотиви, які півроку тому промовляли за женевський осідок, змаліли за сей час дуже сильно. Стратила всякий інтерес Ліґа Націй, так само конґрес II Інтернаціоналу, який потім відбувся таки літом, але без участи вже нашої партії. Американські земляки не відізвались на ідею сотворення в Женеві постійного українського пункту, не підтримали й L'Europe Orientale — Eastern Europe. Заходи мої, зроблені ще раз підчас побуту в Празі й Берліні — реалізувати стару урядову асіґновку для неї, не привели до нічого. Се виданнє треба було ліквідувати, а не переносити. При тім Женева ставала малопридатною для про-

бутку й роботи в міру того як швайцарська валюта дорожіла в порівнянню з иньшими. Вернувшися до Женеви з кінцем лютого і зваживши всі сі мотиви, я рішив ліквідувати женевський осідок, і 2. квітня, рік по своїм виїзді з України, подався назад до Праги.

На сім я кінчу своє спровозданнє з своєї цілорічної роботи в делеґації УПСР за кордоном. Протягом сього року я працював більш персонально, хоч і в тіснім контакті з товаришами (перед усім з моїм товаришом по першій делеґації Д. Ісаєвичом). Поруч виступів офіціяльних, іменем делеґації, я ще більше працював неофіціяльно, опираючись на ті орґанізації, котрим через се мусів присвятити де-що місця і в сім моїм оповіданню — Комітетові Незал. Укр., комітетови L'Europe Orientale-Eastern Europe, Укр. Соц. Інститутови. З моїм переїздом до Праги діяльність делеґації набрала вповні колеґіяльного характеру, котрого відбитєм були часті конференції і з'їзди делеґації і закордонних членів партії протягом всього другого року — образ її дав наш орґан.

Працюючи протягом першого року більш одинцем, я мусів виявляти більш ініціятиви й активности, шукаючи середньої дороги між антантсько-російською реакцією і большевицькою окупацією. Середній шлях II Інтернаціоналу, котрим пустились українські соціялістичні партії в надії знайти тут вихід, завів нас. Траґедія світового соціялізму взагалі стала і нашою траґедією. З тим треба було шукати инакших доріг. Сі наші шукання видні почасти з документів, надрукованих в нашім орґані, почасти з статей моїх і моїх товаришів.*) Спинятись над ними тут не місце.

Додаток: Промова на Люцернській конференції.

Іменем української делеґації, а думаю — й іменем всіх пригнетених народів витаю сей новий прояв в розвитку великих ідей, який відкриває новий статут Інтернаціоналу, в своїм вступі ставлячи його завданнєм підтримку визвільних змагань пригнетених народів.

Занадто довго і занадто часто соціялістичні ґрупи великих націй і взагалі всіх тих, які самі не терпіли від національного утиску, ставились до сеї справи індіферентно або навіть відкидали її, як чужу інтересам інтернаціонального соціялізму. Занадто часто вони зіставалися під впливами старих теорій, які відріжняли великі „історичні“ нації, активні, призначені для великих ролей в політичнім або духовім розвитку людства, і народи відсталі, пасивні, що служать погноєм для великих історичних культур. Вони мали те переконаннє, часом зовсім щире, що навіть насильна асіміляція великими націями сих „малих народів“ оправдується з погляду інтересів поступу, а навіть і інтересів самих сих малих народів, які через таку асіміляцію стають участниками інтензивнійшого житя, світового проґресу, а, зістаючись обмеженими своїми тісними границями, засуджуються на постійну відсталість духовну і політичну. І треба додати, що те, що мало ще якусь рацію в приложенню до великих світових культур, як французька, анґлійська, німецька, дуже часто повторялось взагалі представниками владущих націй, які оправдували сим свою політику насильної асіміляції. Поляки в Галичині боронили панування своєї мови в школах серед української люд-

*) Див. мої статі в ч. 1, 2 і 4 „Борітеся-Поборете“.

ности, доводячи, що мова і література польська прилучають українську людність до світової культури. Росіяне, навіть їх лібералп, навіть соціялісти, нераз оправдували національну політику петербурського уряду, доводячи, що результати сеї насильної асіміляції відповідають інтересам загального поступу й інтересам української людности, яка не може задоволятися скромними засобами своєї літератури.

З свого боку, представники пригнетених націй, супроти такого „космополітизму" ліберальних ґруп владущих націй, бачили себе змушеними, для рятування свого національного життя, відкликатись до старих традицій свого народу і звязуватися з консервативними елементами не тільки свого народу, але і з реакційними ґрупами нації владущої й иньших сусідніх народів. Так твориться ситуація ненормальна і навіть траґична: національний рух, який в даних обставинах являється орґаном поступу, орґанізує всі живі сили нації і кличе нарід до освіти, культури, праці, для розвою економичного, політичного, духового, — він против того ліберального космополітизму шукає помочи у елементів феодальних або клерикальних, стає таким чином реакційним. Така була ситуація в Австро-Угорщині в 1848. р. — ситуація, яка витворила у Маркса неохоту до словянських народів, — і вона повторяється знову і в нинішніх часах. Занадто часто національні рухи, без докладнійшого розбору, трактуються в соціялістичних кругах, як явища небажані, і представники сих рухів бувають змушені шукати союзників в кругах реакційних. Ситуація недопустима, явище небезпечне! Скрізь, де національний рух в своїй основі являється силою творчою, поступовою, він повинен стояти під керуваннєм сил поступових. Соціялісти мусять впливати на нього, керувати ним, вести його. Я тому витаю формулу нового статуту — нарешті, ясну і катеґоричну. Треба, щоб представники національних рухів, замість опиратись на елементах реакційних, оперлись на руху найбільш поступовім — інтернаціональнім соціялізмі!

Але з другого боку треба, щоб представники народів пригнічених або ново визволених, так само представники держав, які тепер формуються, і представники держав старих, — щоб вони тут, в Інтернаціоналі були не тільки оборонцями національних інтересів своїх народів, але і відповідачами по всім питанням, які тикаються їх країв! Ми в повній мірі поділяємо остороги наших анґлійських товаришів против імперіялістичних або шовіністичних тенденцій, які можуть виявитися у визволених народів. Я вимагаю, щоб Інтернаціонал — так як се сказано в декляраціï української делеґації, був арбітром і судею в наших міжнаціональних конфліктах, безпосередно чи посередно — через Ліґу Націй. Я вимагаю, щоб він контролював і кермував нашими національними відносинами — щоб він не обмежувавсь теоретичними, плятоничними деклярацiями, але був силою активною і могутньою — аби інтернаціональний соціялізм став гаслом національних рухів!*)

*) По сім слідувала ще спеціяльна замітка до пункту статуту, що говорив про відносини між соціялістичними партіями і кооперативами: Що до 4 пункту передмови українська секція повинна сконстатувати, що на Україні політичні соціялістичні орґанізації, орґанізації професійні і кооперативні — останні дуже розвинені — працюють в тіснім контакті, під впливами соціялістичних партій.

IV конференція УПСР за кордоном.

(18.—23. січня 1921. у м. Празі.)

В конференції брали участь 17 товаришів із них 12 з правом рішаючого голосу: уповноважені представники Закордонної Делеґації УПСР (4), пражської ґрупи (4), віденської ґрупи (2) і перебуваючих на терені Галичини і Польщі орґанізацій (2).

Конференцією було прийнято слідуючий **порядок дня**:

§ 1. Звідомлення Закордонної Делеґації і ґруп;

§ 2. Проєкт проґраму УПСР;

§ 3. Відношення до уряду радянської України — докладчик тов. П. Христюк;

§ 4. Відношення до Інтернаціоналу — докладчик тов. О. Жуковський;

§ 5. Консолідація українських радянських партій — докладчик тов. М. Шаповал;

§ 6. Суверенність і федерація — докладчик тов. М. Шраг;

§ 7. Основи економичної політики УПСР — докладчик тов. М. Шаповал;

§ 8. Партійна орґанізація за кордоном — докладчик тов. М. Чечель і

§ 9. Біжучі справи.

Через брак часу сей порядок дня не міг бути вичерпаний, і постановою Конференції §§ 6 і 7 його було знято з тим, щоб порушені ними питання було продіскутовано иншими способами: в партійній пресі та на зборах партійних ґруп.

По решті питань Конференцією було винесено слідуючі **ухвали**:

§ I. Звідомлення Закордонної Делеґації УПСР і ґруп:

а) „Заслухавши звідомлення Закордонної Делеґації УПСР за 1920. рік, IV Конференція УПСР за кордоном приймає звідомлення до відома і висловлює побажання, щоб Закордонна Делеґація й далі використовувала всяку можливість для інформації тих революційно-соціялістичних орґанізацій Західньої Европи та Америки, які стоять на плятформі III Інтернаціоналу, про становище соціялістичної революції на Україні і з'окрема щоб подала по цьому питанню меморандум III Інтернаціоналові, в якім звернула б особливу увагу на освітлення політики Російської Комуністичної Партії, її областної орґанізації — Комуністичної Партії большевиків України та сучасного радянського уряду на Україні, і можливо найбільше поширила б цей меморандум між революційно-соціялістичним пролетаріятом Европи й Америки“.

б) „Заслухавши справоздання віденської й празької орґанізацій УПСР, Конференція приймає їх до уваги, висловлюючи побажання, щоб орґанізації додержували тісного звязку, як між собою, так і з Закордонною Делеґацією Партії.

Конференція ухвалює прийнятий празькою орґанізацією принціп роботи, направлений головним чином на освідомлення членів в проґрамі Партії, а також принціп роботи віденської орґанізації, направлений на

освідомлення українського робітництва і студентства в партійних питаннях УПСР“.

§ 2. Проєкт проґраму УПСР.

а) „IV Конференція УПСР за кордоном, заслухавши проєкт проґраму УПСР, виготовлений ініціятивною ґрупою, приймає його в основних принціпах в цілому, а остаточне зредаґовання його передає редакційній комісії, яка в сій цїли узглядить протокол дебатів нинішньої Конференції та всі замітки товаришів, які будуть Конференцією ухвалені“.

б) „IV Конференція УПСР за кордоном, прийнявши проєкт проґраму та орґанізаційного статуту УПСР, вироблений ініціятивною ґрупою, вважає проєктований проґрам для себе морально обовязуючим а статут — орґанізаційно обовязуючим“.

§ 3. Відношення до уряду радянської України.

Конференцією ухвалено слідуючі

Тези докладу т. Христюка про „відношення до совітського уряду на Україні“.

I.

а) Попередній розвиток капіталізму, особливо в його останніх промисловій і фінансовій фазах, одночасно з гнобленням недержавних кольоніяльних народів викликав розвиток продукційних сил в країнах-кольоніях, а разом з тим зміцнив і стремління поневолених націй до повного (політичного, економичного і культурного) національного визволення з-під гніту метрополій — в формі утворення самостійних національних держав;

б) кінець всесвітньої війни 1914—1918 рр. викликав розпад розбитих війною імперіялістичних держав — конґломератів (Росії й Австро-Угорщини) на їх складові економично-національні орґанізми;

в) початок всесвітньої соціялістичної революції совпав з низкою національно-визвольних революцій (польска, чехо-словацька, грузинська, латишська, вірменська й инші), які, втягаючи в себе в ролі активних чинників не тільки працюючі селянсько-пролетарські, але й буржуазні та дрібно-буржуазні і міщанські кляси, з необхідністю явились в своїм початку буржуазно-демократичними;

г) такою національно-демократичною визвольною являється в своїм початку і українська революція, будучи направлена на емансіпацію України від метрополії — Московщини — в формі незалежної Української Народньої Республики.

д) Національно-визвольні революції в краях-кольоніях, являючись історично-неминучим фактом, йдуть (як це було і в українській революції) до здійснення своїх завдань через розбиття найбільших фортець капіталізму — великих імперіялістичних ріжнонаціональних держав — і тим самим обєктивно полекшують і будуть полекшувати досягнення завдань світової соціялістичної революції в стадії руйнації (останньою) старих буржуазно-імперіялістичних держав;

е) в процесі свого розвитку і розвитку всесвітньої соціялістичної революції національно-визвольні революції з неминучістю мусять перетворитись, — після завершення національно-визвольної боротьби в формі

утворення незалежних від бувших метрополій національних держав, — в соціялістичні революції.

II.

а) Принціп рівности всіх націй і права їх працюючих мас на самовизначення усовує всякий поділ націй на „першорядні“ чи „вищі“ і на нації „нижчі“, парії (поділ, якого допускались і допускаються раз-у-раз соціялісти пануючих націй) і звязане з цим поділом (в психиці провідників працюючих мас пануючих націй) явне чи тайне стремління до задержання утвореного капіталістично-буржуазними клясами панування державних пануючих націй над націями поневоленими, хоч би таке стремління зовні, щиро чи не щиро, мотивувалось хибно зрозумілими інтересами всесвітньої соціялістичної революції.

б) Боротьба працюючих мас проти буржуазії є справою самих працюючих мас; являючись по сути одним і тим же процесом для працюючих мас всього світу, боротьба ця в той же час по формі являється перш за все боротьбою національною, тоб-то мусить відбуватись в національно-державних формах.

III.

а) Незалежна державна орґанізація працюючих мас поневолених народів являється необхідною умовою для закінчення процесу національного визволення і перетворення національних революцій у внутрішні горожанські війни — соціялістичні революції.

б) Незалежна державно-радянська орґанізація робітництва і трудового селянства кожної країни — народу являється найсильніщою і конечно необхідною зброєю в руках працюючих мас в процесі внутрішньої горожанської війни — зломання опору буржуазії і підпорядкування цим масам посередніх дрібнобуржуазних і міщанських верств; що тільки така орґанізація дає змогу робітництву і селянству кожної країни успішно орґанізувати в процесі горожанської війни основну силу і підпору соціялістичної революції і радянського будівництва — червону робітниче-селянську армію; незалежна політично-економична державно-радянська орґанізація являється необхідною умовою і єдино-дійсним засобом підвищення культурного рівня працюючих мас — їх загальної, політичної і технично-професійної освіти та клясової свідомости, без чого неможливим являється здійснення найголовніщого чергового завдання соціялістичної революції — втягнення в радянсько-революційне будівництво найширших пролетарсько-селянських працюючих мас.

в) Тенденції розвитку продукційних сил привели до піднесення внутрішнього економичного значіння національно-економичних (кольоніяльних) орґанізмів; соціялістична революція, ліквідуючи приватну власність, як основу орґанізації господарства, а разом з цим і погоню „метрополій“ за кольоніями, як зовнішніми ринками, зміцнює вказану тенденцію до підвищення внутрішніх економичних сил бувших колоній, стремлючи до як найінтенсивніщого використання природних багацтв кожної країни, знищуючи в цій цілі шкідливе для загально-світової продукції штучне, витворене експльоататорськими інтересами буржуазії

віддалення фабрично-заводських перероблюючих центрів від їх природних баз — центрів сировини.

г) Початок соціялістичної революції і перші часи її розвою з неминучістю відзначаються повною руїною економичного життя — зруйнованням транспорту, почт і телеґрафів, припиненням праці фабрик і заводів, зменьшенням площі засіву полів, загальним пониженням продукційности праці, розстройством фінансового грошового обороту. Ця руїна підносить значіння моменту децентралізації в боротьбі з цією руїною і за задоволення елементарних економичних потреб працюючих мас кожної країни, вимагає точного узглядження економично-ґеоґрафичних особливостей кожного економичного орґанізму і пристосовання до тих особливостей тимчасових господарчих плянів і методів економичного будівництва.

д) Пляномірна централістична орґанізація господарства по єдиному пляну у всесвітньому масштабі (чи в масштабі істнуючих радянських республик) можлива тільки в другій фазі соціялістичної революції, після закінчення періоду гострої руйнуючої горожанської війни, більш-меньш сталого закріплення радянської робітниче-селянської влади в окремих країнах, відновлення транспорту і елементарного налагодження економичного життя та утворення таких умов, які дали б змогу перевести правильний статистичний обрахунок економичних ресурсів та природних багатств кожної країни, складення доцільного єдиного економичного пляну і переведення в життя того пляну.

IV.

Сучасний совітський уряд на Україні, як по своїй орґанізації і компетенції, так і по напряму політики, не відповідає зазначеному вище розумінню характеру та ближчих завдань української революції а з окрема:

а) будучи орґанізований Російською Ком. Партію — через областну орґанізацію цієї партії на Україні, так звану Ком. Партію (больш.) України, і провадячи на Україні політику Р. К. П. і уряду Совітської Росії (які, що-до України перебувають ще під впливом великодержавницьких пережитків бувшої царської імперіялістичної гнобительської Росії), політику, направлену фактично на насильне задержання України в межах Совітської Росії і на поборення українських працюючих мас до самоорґанізації в формі незалежної Української Соц. Рад. Республики, — уряд цей являється в сути річи комісарством Совітської Росії на Україні;

б) уряд цей своєю єдинонеділимческою великодержавницькою московською політикою (яка зовні мотивується інтересами соціялістичної всесвітньої революції) задержує на Україні закінчення і завершення національно-визвольної революції, а тим самим роспалює національну ворожнечу і затруднює розвиток клясової горожанської війни на Україні та перетворення української революції в цілком соціялістичну;

в) він, будучи комісарством Совітської Росії на Вкраїні, переводячи управління Україною в великій мірі через надісланих Р. К. П. з Московщини для цієї цілі комуністичних „фаховців“ і спираючись

в своїй роботі головним чином на російській червоній армії, був і є не в стані втягати в радянське будівництво на Україні місцеві робітничеселянські сили і створив на Україні такі політичні умови, при яких радянські українські партії (УПСР і УКП) одсунені від участи в радянському будівництві;

г) уряд цей, як показує досвід його роботи на Вкраїні, не в стані розвязати економичних завдань, які стоять перед працюючими масами України; цією своєю політикою він, з одного боку вооружує проти себе середнє і навіть бідніще селянство, а з другого — будучи не в стані відродити хоч в малих розмірах фабрично-заводську промисловість на Україні, веде до розпорошення, зменьшення і розбиття сил пролетаріяту України;

д) він не в стані орґанізувати української червоної армії, а тим самим і самооборони Укр. Рад. Республики від внутрішньої і зовнішньої контрреволюції;

е) перенісши центри керування економичним і політичним життям України до Московщини, сучасна влада на Україні не в стані допомогти в потрібній мірі піднесенню культурного рівня, загальної і техничної освіти та клясової свідомости українських працюючих мас і обєктивно продовжує (з окрема через надісланих з Московщини в радянські установи України комуністичних „фаховців“ і місцеву російську інтеліґенцію) політику русифікації та денаціоналізації українських робітників і селян, а тим самим веде їх до культурного занепаду.

Приймаючи в основі зазначені тези, Конференція ухвалила по докладу слідуюче:

1. Заявити перед робітниче-селянськими масами України, Росії й инших країн, що в інтересах скріплення соціялістичної революції на Україні і побідного та успішного поширення її на захід являеться необхідним негайний і рішучий розрив Р. К. П., Російського Сов. Уряду і російського пролетаріята на Україні з єдинонеділимчеськими, московсько-великодержавницькими пережитками старої імперіялістичної буржуазної Росії і щире підпертя з боку всіх цих чинників незалежної Укр. Соц. Рад. Республики і дійсного уряду її, замісць комісарства Сов. Росії на Україні.

Конференція висловлює певність, що незалежна Укр. Соц. Рад. Республика по добрій волі ввійде в найтісніще співробітництво і союз з усіма радянськими республиками, а в тому числі і в першу чергу з Сов. Росією.

2. Звернути увагу партійних товаришів і революційно-соціялістичних та комуністичних партій Европи й Америки, що закиди проти соціялістичної самостійности пролетарсько-селянських радянських держав мають на оці в сути річи прикмети буржуазних держав і як такі не стосуються до постуляту УПСР — незалежности Укр. Соц. Рад. Республики, не ослабляють його.

3. Признати необхідним подання (через Закорд. Дел. Партії) до орґанізацій революційно-соціялістичного пролетаріяту Европи й Америки та до III Ком. Інтернаціоналу меморандума про становище соціялістичної революції на Україні і з окрема про політику Р. К. П., Ком. П. (б.) У. і сучасної влади на Україні.

4. Відкидаючи всякі спроби насильного збройного повалення сучасної влади на Україні, УПСР, віддаючи свої сили на скріплення Радянської України, має домагатись від сучасної влади на Україні скликання Всеукраїнського Зїзду новообраних рад, — на таких підставах і при таких умовах, які забезпечували б повне виявлення дійсної волі українського трудового селянства та робітництва, з обовязковим представництвом на ньому української червоної армії (замісць московської, як це було на попередніх Зїздах Рад) — і орґанізації на цьому Зїзді такого радянського уряду України, який би дійсно виявляв волю і заступав інтереси українських працюючих мас.

5. Сучасна влада на Україні має рішуче розірвати з системою „комісародержавія" і приступити до орґанізації на місцях — як єдиних орґанів влади на місцях — рад робітничих і селянських депутатів; ця праця по орґанізації рад мала б служити і цілям підготовки скликання названого вище Всеукраїнського Зїзду Рад, як повноправного виразника дійсної волі робітниче-селянських мас України.

6. Визнавши необхідним, щоб всі українські і неукраїнські радянські партії на Україні були притягнені до радянського будівництва і одержали змогу леґальної роботи, Конференція висловлюється за те, щоб Центр. Ком. і Закорд. Дел. Партії енерґійно продовжували далі свої заходи до того, аби У. П. С. Р., як партії радянській, була уможливлена вільна орґанізаційна праця серед робітництва і селянства України, направлена на скріплення радянської України.

§ 4. Відношення до Інтернаціоналу.

„1. IV Конференція УПСР за кордоном потверждує постанови попередніх конференцій про те, що, стоячи на позиції соціяльної революції, вона поборює спроби відновлення II Інтернаціоналу.

2. IV Конференція, стоючи на загальній плятформі III Інтернаціоналу — світової революції, диктатури трудових мас і радянської влади, — вважає його орґанізаційним центром світової соціяльної революції, який повинен гуртувати коло себе всі, без ріжниці назв, соціялістично-революційні партії, що поділяють його основну плятформу, чому не сприяють відомі 21 пункт.

3. Конференція відноситься неґативно до всяких спроб поваленння III Інтернаціоналу.

4. Конференція вважає, що УПСР повинна змагатись за те, щоб III Інтернаціонал вплинув на зміну політики КПбУ і РКП в українській справі, яка політика шкідливо відбивається на переведенні соціяльної революції на Україні і ставить її під загрозу неуспіху.

5. IV Конференція потвержує думку попередніх конференцій, що вона не єсть компетентною рішати про вступ УПСР до Інтернаціоналу".

§ 5. Консолідація українських радянских партій.

Конференція ухвалила слідуючі **тези** докладу тов. Ш а п о в а л а:

1. Маючи на увазі ненормальне становище, що утворилося на Україні і фатально веде до поширення і поглиблення прірви між Совітською Росією і Радянською Україною і обєктивно витворює ґрунт для контр-революції, Конференція вважає, що всі живі революційні

українські і національно не українські сили України повинни бути втягнені в активні ряди соціялістичної революції для боротьби з буржуазною контр-революцією і для здійсненея своїх соціялістичних прав і обовязків перед трудовими масами, як України, так і всього світу.

2. Розбиті і дезорґанізовані українські радянські революційні сили, що мимоволі перебувають тепер в повній пасивности, повинні увійти в активні ряди соціялістичної революції, щоб служити їй, як орґанізована і координована в своїй діяльности революційна цілість.

3. З метою координації діяльности революційні сили України повинні обєднатись на одній певній плятформі, скупчити всю увагу на досягнення головної мети — перемоги соціялістичної революції.

Єдиною плятформою такого обєднання можуть бути слідуючі постуляти:

а) соціялістична самостійність Української Радянської Республики в її етноґрафичних межах;

б) фактичне здійснення влади українських селянських і робітничих рад на Україні;

в) українська червона армія;

г) військовий і економичний союз України, на основі вільного договору, з соціялістичними радянськими державами і з Совітською Росією в тім числі і

д) боротьба проти капіталізму і контр-революції спільними силами революційних соціялістичних республик.

4. Принціпом координації і консолідації революційних сил на Україні треба признати погляд, що успіх революції на Україні залежить від спільного ведення її українськими і неукраїнськими радянськими партіями разом з обєднаними силами всього робочого клясу, цеб-то трудового селянства і робітництва, і що без селянства, а ще гірше — проти волі трудового селянства, революція на Україні не зможе перемогти ворожих сил.

Ухвалено **резолюцію** по докладу на цих тезах:

IV Конференція УПСР за кордоном постановляє:

а) Все вищесказане подати до відома Ц. К. Партії на Україні і просити його про вирішення справи.

б) Для підготовчого переведення справи консолідації радянських сил України і з'ясування наслідків підготовчої праці та намічення дальших кроків в цій справі вибрати комісію з трьох осіб, котра в своїй праці має додержуватись контакту з Закордонною Делеґацією Партії.

в) Поширювати між українськими революційними елементами ідею їх консолідації во імя перемоги революції, а також підносити перед світовим пролетаріятом думку про необхідність унормальнення відносин між Росією й Україною з тою самою метою.

§ 8. Партійна орґанізація за кордоном.

Заслухавши доклад про орґанізацію Партії за кордоном, IV Конференція постановляє:

1. Кожний член УПСР, що перебуває за кордоном, повинен зареґіструватись в Закордонній Делеґації Партії через місцеву партійну

орґанізацію і орґанізаційно належати до котроїсь з вже істнуючих закордонних партійних орґанізацій, зареґістрованих Закордонною Делеґацією.

2. Кожна зареґістрована Закордонною Делеґацією закордонна партійна орґанізація повинна держати найтісніщий звязок з Закордонною Делеґацією Партії.

3. Прийняти до відома повідомлення Закордонної Делеґації про її пропозицію всім партійним членам за кордоном зареґіструватись в Закордонній Делеґації до 1. лютого 1921., бо в противнім разі незареґістровані не будуть вважатись за членів УПСР, і просити Закордонну Делеґацію періодично повторювати цей спосіб піддержання звязку між членами УПСР за кордоном.

4. Признати недопустимим для членів УПСР приймати участь в т. зв. Всеукраїнській Національній Раді у Відні, Раді Республики чи передпарляменті УНР в Польщі і т. п. орґанізаціях.

5. Закордонні орґанізації УПСР провадять свою працю на основі ухваленого IV Конференцією проєкту нового орґанізаційного статуту Партії.

§ 9. Біжучі справи.

1. Справа б. тов. І. Базяка. „IV Конференція УПСР за кордоном, заслухавши звіт обраної на III Конференції слідчої в складі тов. Шрага, Шаповала і Кондрашенка комісії в справі діяльности тов. І. Базяка, одноголосно постановила виключити І. Базяка з Партії.

2. Про т. зв. „Орґанізаційний Комітет УПСР за кордоном“ (ш. М. Залізняк, М. Ковалевський і К-о).

„Конференція висловлює побажання, щоб Закордонна Делеґація Партії виробила загальний плян боротьби з псевдо-ес-ерами і для переведення його на місцях переслала його місцевим орґанізаціям.“

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

З постанов орґанізацій УПСР, перебуваючих на теренах Польщі і Галиччини, прийнятих конференцією їх 20.—24. лютого 1921. в м. Тарнові.

I. Відношення до т. зв. „орґанізаційного комітету УПСР“.

Заслухавши й обміркувавши інформації про те, що особи, виключені Закордонною Делеґацією *) з Партії, утворили „орґанізаційний комітет УПСР“, конференція УПСР в Тарнові 24. лютого ухвалила: не входячи в оцінку мотивів виключення й відносин виключених до Закордонної Делеґації, бо це належить до компетенції Ц. К. або з'їзду Партії, визнати утворення „орґанізаційного комітету УПСР“ без попередніх зносин з Ц. К. Партії неправною узурпацією імени Партії в невідомих цілях, а тому зазначає, що, як орґанізації, так і окремі члени УПСР, що перебувають за кордоном, не повинні входити з „Орґан.

---

*) Неточність: виключені не Закордонною Делеґацією, а III конференцією УПСР за кордоном. Редакція.

ком. УПСР.“ в жадні зносини і всюди виявляти його неправність, самозванність і цілковиту неприналежність до УПСР.“

2. Привітання до Ц. К. УПСР, товаришів на Україні, Закордонної Делеґації і товаришів за кордоном.

Закінчуючи свою працю, конференція членів УПСР, що перебувають на теренах Польщі і Галиччини, шле свій товариський привіт Ц. К. Партії і всім товаришам, що залишились на Україні, а разом з тим засилає свій товариський привіт представництву Партії — Закордонній Делеґації УПСР і констатує, що хоча вона й не цілком зійшлась з поглядами Делеґації на сучасну тактику Партії, а все ж таки бачить свою ідеольоґичну єдність з нею і вважає необхідним висловити Делеґації свою щиру товариську подяку за велику і цінну працю, переведену в справі розроблення важних ідеольоґичних партійних питань.

Одночасно з цим конференція прохає Делеґацію передати щирий товариський привіт всім партійним товаришам, перебуваючим за кордоном.

Замість відповіди „Новій Добі“.

Не будучи певні в тім, чи „Нова Доба“ справді відбиває в своїх писаннях думки Української Комуністичної Партії, якої закордонним орґаном вона виступає, ми не знаходили потрібним витрачати час і місце в нашій часописі на полєміку з нею і відповідати на ті цвітисті й пахучі випади, які купка людей робила там проти нас. Документи, що замість відповіди „Новій Добі“ ми тут подаємо, свідчать, що ми не помилялися.

В ч. 31. берлінської часописи „Новый мир“ (6. III. 1921.) під заголовком „Развенчанные герои (г. Винниченко и К-о)“ читаємо:

„Для того, щоб надати більше ваги своїм виступам проти радянської України і Совітської Росії, п. Винниченко разом з своїм „духовним сином“ п. Левинським одрекомендувався заграничній публиці, як заграничне представництво Української Комуністичної Партії.“

„Тепер показується, що пп. Винниченко і Левинський разом з своєю ґрупою (по імени орґану „Нова Доба“, що його видають, вони звуться „новодобистами“) самозванно прибрали собі право виступати від імени цієї партії.

Центральний Комітет Української Комуністичної Партії, з приводу виступів Винниченка й його ґрупи, прийняв резолюцію, яка протестує проти захоплення „новодобистами“ назви заграничного представництва Української Комуністичної Партії і стверджує, що ані п. Винниченкові, ані його ґрупі Українська Комуністична Партія не давала жадних повновластей. Діяльність Винниченка та його приспішників резолюція пятнує, як контр-революційну.“

А „Українська Секція Комуністичної Партії Австрії“, котра обєднує українське робітництво м. Відня, належне до комуністичної партії, і українську комуністичну інтеліґенцію, на своїм засіданню 11. березня б. р. прийняла слідуючу резолюцію *):

---

*) Уміщену в ч. 1. часопису „Наша Правда“.

Обміркувавши останні політичні виступи „Нової Доби“ та вважаючи на тодішню постанову про признання її, коли не своїм орґанізаційно, то комуністично спорідненим орґаном, і виходячи зі свого становища, як орґанізації, приналежної до III Інтернаціоналу, У.С.К.П.А. прийшла до ось таких висновків:

Почавши від 34. числа і не перестаючи називатись комуністичною ґазетою, „Нова Доба“ стала виступати з гостро ворожою опозицією проти Радянського Правительства Росії та України.

Приймаючи на око всі умови вступу до Комуністичного Інтернаціоналу, вона в той час почала в цілій низці статей, що раз, то гостріще, накидатись на комуністичну політику в Росії й на Україні і на самий III Інтернаціонал і, зрештою, скотилась до друкування статей провокаційного характеру.

Замісць зміцнення революційного настрою серед українських пролетарських мас за кордоном, як це повинна б була робити всяка часопись, яка носить комуністичну назву, „Нова Доба“ пішла шляхом звичайного роздмухування расової ворожнечи, а замісць пропаґанди міжнародньої пролетарської солідарности вона зійшла на гасла „єдиного українського революційного фронту“.

Найяскравіщими проявами цього шкідливого для справи визволення світового пролетаріяту напряму служать ось такі статті: Поворот Винниченка (34), Еманація від еманації (44), Заява милих берлінців (46), Запитання, Конґрес І. С. П. (48), Політичне шулерство (51), Завдання моменту, З приводу арешту членів Ц. К. У. П. С. Р. (52).

Приймаючи на увагу всі вище наведені міркування, У. С. К. П. А. ухвалює вважати „Нову Добу“ орґаном українського національ-большевизму, який, одягаючи в комуністичну фразу звичайну націоналістичну психольоґію, мусить, кінець кінцем, як і всякий національ-большевизм, допровадити своїх послідовників до національного дрібно-буржуазного табору і відірвати їх од мас пролетарських.

У. С. далі стверджує, що це відріжнення „Нової Доби“ від робітництва і наближення її до контр-революційного міщанства що раз то більше виявляється в ряді статей, які так надаються своїм змістом для боротьби з Російською й Українською Революцією, що буржуазна преса їх раз-по-раз передруковує на своїх сторінках, але які одночасно так суперечать комуністичній тактиці, що розбивають єдність пролетарського фронту і дезорґанізують українські робітничі маси.

Констатуючи факт, що У. С. вже перестала поширювати „Нову Добу“ серед українського робітництва і не ствердила цього стану тільки через свій орґанізаційний підупад, оцією резолюцією У. С. К. П. А. постановляє: 1. „Нову Добу“ комуністичним орґаном не вважати, 2. свою ухвалу від літа 1920. року про поширювання її скасувати, а 3. політичних співробітників її, як людей ворожих комуністичному Інтернаціоналу, зі своєї орґанізації виключити.

Лист до редакції „Борітеся-Поборете“.

До шановної редакції „Борітеся-Поборете“.

В ч. 5. „Борітеся-Поборете“ вміщено передрук моєї статі з „Українських Щоденних Вістей“: „Становище на Україні“ (зі слів тт. Мануїльського і Барана).

Цим хочу підкреслити, що це не є інтервю з тт. Мануїльським і Бараном, лише стаття, зіставлена на підставі їх інформацій („зі слів“ тт. Мануїльського і Барана). Отже ані т. Мануїльський, ані т. Баран не можуть відповідати за поодиноки місця цієї статі. Відповідальність за те, оскільки вірно переказав я подані ними інформації, як також їхні погляди, лежить виключно на мені.

Шановну редакцію прошу о поміщення цього мого листа в ближчому числі „Борітеся-Поборете“.

З правдивою пошаною

7. III. 1921. Степан Літній.

Зміст ч. 4. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 5. „Борітеся-Поборете!“

Незабаром вийде ч. 8 „Борітеся-Поборете.“

Друкарня: J. N. Vernay
Wien, IX. Bez., Canisiusgasse Nr. 8—10.

НЕПЕРІОДИЧНО * № 8 * КВІТЕНЬ / ЧЕРВЕНЬ 1921

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ
ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Циркулярний лист Закордонної Делеґації УПСР до всіх партійних орґанізацій УПСР за кордоном.

Товариши!

Сучасне політичне становище на Україні не дає змоги нашій партії нормальним способом, себ-то на партійнім з'їзді, обміркувати ситуацію і зафіксувати свої ідеольоґічні й тактичні позиції. Тому до чергового партійного з'їзду постанови й рішення нашого Ц. К. мусять бути для членів і орґанізацій УПСР єдино керуючими, а строге додержання їх лишається запорукою орґанізованого істнування УПСР в сей тяжкий час. Між тим остатні події в нашім партійнім життю за кордоном сотворили йому загрозу. Партійні орґанізації на території Польщі й Галичини, до котрих приєдналась празька орґанізація, виявили росходження з позицією Зак. Делеґ., повновласного представника нашого Ц. К. за кордоном. Це розходження, що до недавна мало тільки теоретичний характер і не виявлялось на практиці, тепер набрало гострих форм і вилялось в спробу згаданих вище партійних орґанізацій заснувати так званий „Закордонний Комітет УПСР", що мав би поставити себе поруч з Закордонною Делеґацією, що до функцій і компетенцій. Окрім порушення партійної дісципліни, звязаного з самим своїм заснованням, сей так званий „Закордонний Комітет" призначеною вищезгаданими партійними орґанізаціями роботою („консолідація укр. револ. сил") грозить втягнути імя УПСР в проєктовану де-якими українськими еміґрантськими колами комбінацію, відому в українській пресі під назвою „українського соціялістичного рев. союзу", що стремить до ізоляції української революції, підводить її таким чином під удари міжнародньої імперіялістичної контрреволюції і тому являється антисоціялістичною і контрреволюційною.

Представник Закордонної Делеґації на нараді з представниками всіх партійних орґанізацій за кордоном в м. Празі в кінці мая с. р. вияснив точку погляду Зак. Дел. на справу заснования Зак. Комітету, як також довів до відома їх про твердий замір Зак Дел. ужити всіх засобів і прав. наданих Зак. Дел. Центр. Комітетом УПСР, щоб не допустити до втягнення імени УПСР в будь яку сумніву з соціялістичної точки погляду закордонну політичну комбінацію. Ідея консолідації соціялістичних революційних сил на України може бути реалізована тільки там; тільки Ц. К. УПСР в тамтешніх конкретних обставинах може вирішити сю справу, і після того вона знайде автоматично свій прояв за кордоном. До того часу справа консолідації не може в нашій партії за кордоном виходити за межі діскусій. Пригадуємо, що цей погляд Зак. Дел. був прийнятий IV партійною конференцією за кордоном.

Посилаючись на одержаний Вами лист від Ц. К. з дня 20. III. 1921., і звертаючи Вашу увагу, товариши, на ту твердість, з якою наш Ц. К. серед невимовно тяжких обставин стоїть на зайнятих ним з початком 1920 р. позиціях, Зак. Дел. повідомляє Вас що вона так само твердо буде противитись всякім стремлінням в рядах УПСР за кордоном відійти від позицій Ц. К., репрезентованих Зак. Делеґацією.

10. VI. 1921.

З товариським привітом Закордонна Делеґація УПСР.

Мих. Грушевський.

Памяти Паризької Комуни.

Соціялістичний світ поминає Паризьку Комуну в пятдесяту її річницю.

18. березня 1871. вона була проголошена. 19-им квітня датована її „декляраця французькому народови“ — її проґрама, або „її тестамент“, як називають сей документ. 21. травня зрада відкрила вже браму Парижа її ворогам. Цілий тиждень потім ще бився паризький пролєтаріят, обстоючи дільницю за дільницею, улицю за улицею, і „найкраща армія, яку коли-небудь мала Франція“, кажучи словами Тієра, — поливала його кровю улиці, місця полевих судів, концентраційних таборів — поки не прийшла черга буржуазної справедливости видати свій присуд над недобитками, призначеними на каторги, заслання, вязниці. Ся „робота“ потяглась потім на довгі роки, аж доки „республика без республиканців“ не почула себе вповні забезпеченою.

І от через півстоліття ся примара Комуни вийшла з залитих кровю ям, куди звозились на тисячах підвод трупи, з каторжних вязниць, де змарнувались тисячі людських одиниць, — і ходить знов по Европі, по тій самій французькій республиці, над котрою витає тінь її переможця Тієра. Ґрунтовно скритикована, як два рази два ясно розяснена в своїй безвиглядности і абсурдности сотками і тисячами запроданих і за совість відданих пер публіцістів, економистів, істориків і т. д., — вона знова бентежить трівожний сон буржуазії, завертає голови робітникам, які забувають свій обовязок залатати своєю шкірою діри, пороблені в сучаснім добробуті переборщеною енерґією буржуазії. Се страшне слово, яке девять віків тому назад вперше виглянуло на світ в тій же Франції — „нове і препогане слово“, як характеризував його всечесний абат Ґіберт з Ножану, свідок перших дебютів сього нечуваного домагання, котре заявляли піддані, обєднуючись в комунах — що вони будуть платити своїм сеніорам тільки річний податок, „а від иньших поборів, які звичайно накладаються на сервів, — мають бути свобідні!“ — потім визирнуло знова підчас великої французької революції, коли найбільш революційно настроєні елементи поставили собі завдання радикально покінчити з феодальним строєм, против котрого піднялись перші комуни XI віку, — воно знов визирає, як вістник останнього обрахунку з поза тих лаштунків, якими пани ситуації заходились маскувати крах і руїну старого економичного ладу, так немилосердно оголеного в усіх своїх найбільш небезпечних місцях „превентивною війною“ його керманичів. І як історич-

ний прецедент, як незаперечний документ шелестить знова своїми протертими, кровю залитими листками ся двомісячна історія державного житя паризького пролетаріяту, який серед усіх несприятливих умов, серед усіх обставин, які він зарані мав проти себе, встиг все таки записати на сих листках, що́ він міг і що́ він може.

Розуміється, паризький пролетаріят не був приготований до сеї ролі. Се прекрасно доведено всіми критиками Комуни, і тут нема що споритись. Дивно, коли б він міг бути приготованим під всевластним пануваннєм буржуазії, під пятою Другої Імперії, і взагалі се дуже сумнівно, чи де і коли-небудь владущі верстви, оскільки матимуть в своїх руках керму, дадуть змогу трудовим масам дозріти до провідної ролі й узяти її в свої руки „без ґвалту і крику“. Різня, задана паризькому пролетаріятови в 1848. р., випустила з нього кров дійсно ґрунтовно, і весь пізнійший режім імперії мав не иньше завданнє, як те, щоб не дати йому прийти знова до сили. Пролєтаріят III Республики роспоряжав дійсно дуже скромними інтелектуальними силами. Але він відчував також всю критичність хвилі, коли, республика, проголошена ним, „паризькою улицею“ в вересні 1870. р., попала в кураТелю Тієра і його компанії, що поставили завданнєм позбавити її, сю нову республику всякого змісту — зробити з гасел великої революції просто нову декорацію для старих застінків і розправ буржуазного режіму, — як се дійсно і сталось з їх тріумфом, і святі літери L. E. F. (liberté, egalité, fraternité) стали вивіскою поліцейських участків вязниць.

Пролетаріят знав сих людей і знав, бачив, відчував, що з хвилею, коли буржуазна фронда дохопилася керми, завдяки йому, паризькому пролетаріятови, зараз її дійсною провідною гадкою стала не оборона Франції від Німеччини, не знищеннє бонапартівського режіму, не закріпленнє демократії, а знищеннє „паризької улиці“, сього привиду, небезпечного для доброго сну і „обміну матерій“ правлящої верстви. Знав, що вона не заспокоїть-ся, поки не повторить над сею „улицею“ червневої різні 1848. р. — раз тільки вже побачила, що ся улиця виявила познаки житя. „Республика мусить бути консервативною, або її зовсім не буде!“ Се політичне гасло Тієра і всіх правлящих кругів III Республики, було сказане пізнійше, але воно відчувалося в поведенню всіх сих „републиканів“ від перших кроків в республиці, і паризький пролетаріят, не вважаючи на всю слабість і неприготованість, не завагався прийняти виклик на бій, кинений йому сими „консервативними республиканами.“

Боротьба була нерівна, і пролетаріат мусів її програти. За спиною Тієра стояла не тільки побідоносна Прусія, великий майстер Бісмарк, пруське юнкерство, але й усі консервативні, всі буржуазні круги світу, котрим треба було, щоб примара пролетарського повстання була знищена, затоптана, загнана назад до своєї ями, і вбито їй осиковий кілок настільки твердий, аби можна було бути безпечним інтересів „цівілізації й моралі“ на якийсь час. Єдиному буржуазному фронтови, обєднаному „святою солідарністю“ в інтересах сих найвищих дібр людства, пролетаріат не міг противставити ні одности акції, ні одности думки. Він не мав ніякого конкретного пляну соціяльної реформи, приймаючи накинену йому війну з „версальцями“. Він хотів тільки забезпечити себе від мож-

ливого повороту, під тим чи иньшим титулом, зненавидженого режіму імперії, хотів, щоб нова республика була „соціяльна“, а не консервативна, щоб вона шукала способів для утворення більш справедливого і розумного соціяльного ладу, а не служила закріпленню позицій владущої буржуазії. Тільки в процесі самої праці, творчої, правлящої роботи він міг знайти себе, усвідомити ясно свої потреби і намацати дороги до їх задоволення.

„Робітнича кляса не вимагала чуд від комуни,“ — писав Маркс в своїм маніфесті (виданім іменем інтернаціоналу) під свіжими враженнями її погрому. Вона не пробувала заводити дорогою народніх декретів ніяких готових і вироблених утопій. Вона знає, що на те, аби визволитись і добитись вищих форм житя, котрим перегорожує дорогу своїм економичним устроєм сучасне суспільство, їй, робітничій клясі, прийдеться ще витримати довгу і завзяту боротьбу, пережити цілий ряд історичних процесів, які зовсім змінять як людей, так і всю обстанову їх. Вона не домагається здійснення ідеального, вона хоче тільки визволити елементи нового громадянства, які розвинулись серед розкладу буржуазної суспільности.“

Конкретні, елементарні питання біжучого дня — як доля національної ґвардії, право ґвардистів на прожиточний мінімум, доля кватиронаємців і всіх довжників буржуазії, котрим нове правительство республики приставило ніж до горла, — пхнули паризькі маси до діктатури. Орґанізація рад салдацьких депутатів національної ґвардії послужила першою підставою нової орґанізації. В проґрамовій роботі стрічалось кілька відмінних течій: революційний комунізм блянкістів, — більш рішучий і аґресивний, — мирний мутуалізм і федералізм прудонівців. В їх боротьбі і конкуренції мусіла поволі визначитись середня лінія комунальної політики. Готової формули і проґрами акції не було для сього не передбаченого моменту, для таких несподіваних обставин. І противники комуни, розуміється, мають всяку рацію критикувати загальний і мало конкретний характер її декларації. —

„Париж працює для цілої Франції, своєю боротьбою і жертвами приготовлюючи правдиве моральне, політичне і економичне відродженнє, славу і добро цілій Франції.

„Чого добивається Париж?

„Признання і закріплення республики, єдиної і одинокої форми правління згідної з правами народу, правильним і свобідним розвитком громадянства.

„Повної суверенности комун, поширеної на всі місцевости Франції, яка забезпечує кождій містині нестісненність її прав і кождому Французови [illegible]овне використаннє своїх здібностей і можливостей, як людини, гро[illegible]нина і робітника.

[illegible]„Повна суверенність комуни обмежується тільки таким же правом [illegible]веренність иньших комун, котрі приступлять до союзу, і спілка їх [illegible]печить французьку одність.

„Комуні належать такі основні права: Ухвалюваннє комунального [illegible]ету, доходів і видатків, накладаннє і касованнє податків, уставлю[illegible]є і провадженнє громадських урядів, орґанізація судівництва, поліції [illegible]світи, завідуваннє маєтками, приналежними до комуни. Призначуваннє

вибором або конкурсовим іспитом всякого роду властей і комунальних урядників, під умовою відповідальности і повсечасного права відкликання. Повне забезпеченнє індивідуальної свободи, сумління і права на працю. Постійна участь громадян в комунальних справах через свобідний вияв їх гадок, свобідну оборону своїх інтересів: комуна ґарантує такі вияви і вона одна тільки уповажнена наглядати і забезпечувати свобідне і правильне користуваннє правом зібрань і публичности. Орґанізація міської оборони і національної ґвардії, котра сама вибирає своїх начальників і сама одна пильнує утриманнє спокою в громаді.

„Париж не хоче більш нічого що до своїх місцевих прав — під самозрозумілою умовою, щоб в центральнім орґані, — делеґації федерірованих комун здійснялись і практикувались отсі принціпи. На підставі своєї суверенности і свободи діяльности, Париж застерігає собі переведеннє у себе дома по своїй волі й гадці, як того добилась його людність, таких адміністративних і економичних реформ, які могли б сотворити умови, здатні розвинути і поширити освіту, продукцію, обмін і кредит, узагальнити власть і власність відповідно потребам моменту, бажанням інтересованих і зробленим досвідам . . .

„Комунальна революція, розпочата народнім переворотом 18 березня, розпочинає нову еру експеріментальної, позитивної, наукової політики. Кінець старому світови правительства, духовенства, мілітаризму, бюрократії, експльоатації, лихварства, самовластя і прероґатив, котрому пролетаріят завдячує своє поневоленнє, а вітчина свої нещастя!“

В сих фразах, котрі я вибрав з сеї декларації, противники Комуни пробували доглянути її безпляновість і навіть ідейну імпотенцію. В дійсности вони свідчать про те, що автори декларації не були шарлатани і демаґоґи. раді вимахувати паперовими панацеями, а честні люде, свідомі всеї відповідальности своєї ролі, які сумлінно в тих незвичайно трудних обставинах, в хаосі подій намацували конкретні способи наближення до поставлених завдань, не хвалячись посіданнєм готових проґрам. Маркс в своїм маніфесті дав такий коментарій сій роботі:

„Виклик: нехай живе соціяльна республика, котрим паризький пролетаріят привитав лютову революцію, виявляв неясний порив до республики, яка б усунула не тільки монархичну форму клясового панування, але й саме се пануваннє. Комуна і стала ясною формою такої республики.

„Комуна сформувалась з членів маґістрату, вибраних секціями Парижа загальним голосуваннєм. Члени її були відповідальні і відкличні. Більшість їх були, розуміється, робітники або відомі оборонці робітничої кляси. Комуна була інституцією не парляментською, а робіт[illegible]ю. і сполучала в своїх руках власть екзекутивну і законодатну.

„Париж дістав змогу противитись Версалеви тільки тому, що [illegible]га звільнила його від армії, котру заступила національна ґвардія, сф[illegible]ю вана в головнім з робітників. Сей припадок треба було перетво[illegible]е в явище постійне, і тому першим декретом комуни був декрет про с[illegible]в ваннє реґулярного війська і заміну його озброєним народом.

„Поліція, дотеперішний знаряд державної влади, була зара[illegible]у позбавлена своїх політичних обовязків і перетворена на відповідал[illegible]

і відкличний кождої хвилі апарат комуни. Теж саме сталось і з урядниками иньших відділів адміністрації. Публичні уряди перестали бути приватною власністю креатур центрального правительства. Не тільки міська управа, але вся ініціатива, яку мала держава, перейшла до комуни.

„Знищивши реґулярну армію і поліцію, сі засоби матеріяльної сили старого уряду, комуна негайно забралась до знищення власти духовенства — засобу духового поневолення народу. Вона декретувала експропріацію церковних маєтків і позбавленнє церкви всіх її доходів. Усі роди шкіл, визволені від впливів церкви і держави, відкрито народови безплатно. Шкільна освіта ставала приступною кождому. З науки здіймались кайдани, наложені на неї клясовими забобонами і урядом.

„Судіїв позбавлено тої фіктивної незалежности, яка тільки маскувала їх підлеглість усім урядам, які наступали одні по одним. Як усі иньші комунальні урядники, вони стали виборними і змінними.

„Комуна паризька мала служити взірцем для всіх великих індустріяльних центрів Франції, і коли б комунальний режім закріпивсь у Парижі й усіх другорядних центрах, старий режім і на провінції уступивcя б перед самоврядуваннєм продукційної верстви. В короткім начерку національної орґанізації, котрого комуна не мала часу розвинути в деталях, говориться виразно, що комуна повинна стати політичною формою найдрібнійших осель. Орудуваннє спільними справими сільських громад мало перейти до збору делеґатів, які мали збиратися в головнім місті округа, а сі окружні збори мали посилати своїх представників до національного збору в Парижі; сі делеґати могли відкликуватись кождої хвилі й мали докладно триматись інструкцій своїх виборців. Нечисленні, але важні функції, які зіставались для центрального уряду, мали бути не знищені — як то явно набріхували вороги комуни, — а передані комунальним, вповні відповідальним функціонерам. Комуна не руйнувала, а орґанізовувала одність нації: ся одність мала стати чимсь реальним тільки з скасованнєм державної влади, яка удавала з себе репрезентацію сеї одности, а хотіла бути незалежною від нації, стояти над нею, являючись паразітом на її орґанізмі.“

Не продовжую сеї яскравої і влучної характеристики, відповідно спопуляризованої тільки комуністичними письменниками останніх літ. Хто мав нагоду вдуматися в неї, того проґрама комуни, начеркнена Марксом, вражала не бідністю і поверховністю свого змісту, як старалися вмовити апольоґети побідоносних версальців, а навпаки, глибиною і доцільністю, з котрою вона, при всій своїй простоті й елементарности, підходила до розвязання основного завдання моменту — повороту від безвиходних [...]ечностей індивідуалістичного режіму і клясової держави до „узагаль[...] власти і економичних дібр.“ За своє коротке істнуваннє, напру[...] перед усім всі сили свої на боротьбу з наступом версальців, [...]на голові безконечно тяжку орґанізаційну роботу для задоволення [...] нинішнього дня, — сей непідготований, невироблений пролєтаріят [...]ив чудові конструктивні здібности. Як у людині в момент смер[...]ої небезпеки обгострюються здібности і розбуджуються нераз [...]вости, котрих ніхто у неї не підозрівав, так у сім людськім колек[...] покиненім його „мозком“, паризькою інтеліґенцією, і навіть колиш-

німи проводирями (атже такі навіть люде, як Люї Блян, стояли в лавах його ворогів!), віджевав інстинкт колективности, солідарности, універсалізму, приглушений і ослаблений віковою розкладовою роботою індивідуалістичного режіму, і клав свою печать на ті скромні роспорядженн і реформи, котрі встигала робити паризька комуна в сім вирі турбо про нинішній день. І дуже правдоподібно, що те в чім критики добачали її слабість і безвиглядність — що вона не стояла в повній і нероздільній власти одної партії, одної доктріни, одної проґрами, а що в ній спирались і конкурували ріжні ідейні течії, ріжні напрями, тільки дуже загально обєднані спільним потягом до повороту від капіталістичної анархії до здоровійших і справедливійших форм господарства і соціяльної орґанізації, — власне се було одною з причин, які давали сю широту і універсальність скромній по сікулькости і незвичайно цінній в своїй якости творчій спадщині Комуни.

Не тільки своєю моральною висотою і громадським героїзмом, котрих не можуть заперечити їм навіть найтяжші її вороги, але і широтою своеї гадки і ґеніальною простотою підходів до реалізації своїх принціпів провідники Паризької Комуни записали своє імя на почесних сторінках історії боротьби людства за кращу будучність.

Позаторішнім літом, коли буржуазний Париж гіпнотизував себе тріумфом побіди над своїми переможцями 1870. року, одного недільного ранку пішов я на кладовище Пер-Ляшез поклонитись могилам комунарів, розстріляних на нім в 1871. р. Тим часом як космополітична публіка товклась коло раскішного мавзолея, яким „республика без республиканців“ ушанувала свого фундатора — Тієра, „того що боровся з Бісмарком“, як пояснив якийсь казьонний провідник-інвалід, а сентіментальна молодіж відвідувала гробовець героів середньовічної леґенди Абеляра й Ельоїзи, — я розпитав дорогу до пустопорожнього кута отверженців, очевидно, умисно полишеного в своїм занедбанім і безрадіснім вигляді правлящими кругами Парижа. Сівши на одкосі під рудою „стінкою“, під котрою впали сі невідомі переважно борці за „моральне, економичне і політичне відродженнє“ світу, довго роздумував я над паралелями сеї першої Комуни, і тої другої, яка в 46 літ по її розгромі підняла наново червоний прапор і повела новими методами свою боротьбу, навчена досвідами 1871. року, з твердою постановою не повторяти помилок своїх попередників, а засоби і методи, котрими світова буржуазія зломила пролетаріят в 1871. р, повною мірою використати на зломаннє її самої для забезпечення сим разом перемоги пролетаріяту.

Революція і сим разом застала пролетаріят не приготованим. ті представники буржуазної мудрости, котрі мріяли повторити діло сальців і дати світови ще одну „республику без республиканців“ разом помилилися в своїх рахунках. Вони стрілися з людьми добре витвердили науку, дану пролетаріятови папа̀ Тієром, не пере в ній ні титли, ніже коми і, рішившись поборотись з буржуазією зброєю, виявили таке ж майстерство терора, таку ж холодну жорсто і враховану безглядність, — ті прикмети, які буржуазія оцінила в панії Тієра, як вияв державного уздібнення кляси, покликаної і упр

неної до правління і повелівання, і за сі прикмети помирилася з III Республикою.

Тепер уже не знайшлось тих висміяних нею „мрійників-дурників“ 1871. р., що стерігли в підвалах державного банка буржуазні міліарди від рострати, так що під пануваннєм пролетаріяту вони зберігались певнійше, ніж стерігли б їх версальці, — як висловлювавсь оден з історикiв комуни, — на акти насильства пускались тільки під натиском версальської провокації, а коли такої провокації не було, — свобідно пускали на чотири вітри прихоплених аґентів старого режіму, даючи їм змогу ще раз віддати свої талани новим панам ситуації на приборканнє трудящого люду. Не було тих ентузіастів, що на міністеріяльних посадах, обертаючи міліонами, вдоволялись старою платнею конторських писарів, а своїх жінок посилали по-давньому на роботу. Сеї потіхи нові комуністи не дали вже буржуазії; вони виступили з усім маєстатом владущої кляси!

Ми, котрі думаємо, що колєктивизм не осягається формальним зрівняннєм і касуваннєм старих установ, що він не може бути декретований, а тим менше — накинений насильно, а вимагає певного морального, псіхольоґичного потягу до солідарности і „універсальности“; ми, переконані, що соціялізм для того, щоб бути живим і активним творчим елементом житя, мусить мати в собі сильний елємент етичний, — ми, розуміється, з трівогою мусимо дивитись на методи насильного октроювання соціялістичного устрою, на звязуваннє з ідеєю соціялістичного режіму системи терору і реквізіцій. Ми можемо серйозно непокоїтись, що надуживаннє методів буржуазного, клясового панування, бюрократичного правління, вжите на закріпленнє соціялістичного ладу, може самим серйозним способом компромітувати соціялізм, комунізм, комуну і т. д., як тому й бачимо де-які познаки. Можемо боятись навіть, що сі гасла з-під нинішньої комуністичної диктатури можуть вийти далеко більш ослабленими і розбитими, ніж після версальського терору 1871. р.

Ми можемо думати, що комунари 1871. р. більшу прислугу робили своїм гаслам своїм соціялістичним романтизмом і ідеалізмом, ніж комуністи 1917. р. своїм мудрим сверх-реалізмом; що нинішня сектантська виключність і нетолєрантність до соціялістичних не-комуністичних партій ослаблює успіхи комунізму більше, ніж ідейна неоднородність Паризької Комуни.

Але буржуазія, котрій не обовязково журитись інтересами соціялізму і колєктивизму, — та мусить схилити голову перед нинішньою комуністичною революцією й її провідниками, як людьми, котрі здали „відлично“ державні іспити по версальським підручникам 1871. року і вповні доказали свою уздібеність перейняти від неї владу з огляду [illegible]иявлену здібність орудувати її методами ще з більшою безогляд[illegible] і силою . . .

[illegible]Такі гадки переходили у мене в голові, коли я сидів два роки [illegible] перед рудою „стінкою“ Пер-Ляшез і виполовілими червоними [illegible]ми вінців, розвішаних по ній на цвяшках в останню річницю [illegible]и.

[illegible]Історія оправдала паризьких комунарів в повній мірі. Вона по[illegible], що при всій „неприготованости“ своїй вони вірно відчули чер[illegible]гасла людського житя — „колєктивизм“ і „узагальненнє“.

Всі обєктивні дані були против негайної реалізації сих гасл.
Але з нетерпеливістю предтеч сі люде приступили до їх реалізації, не рахуючися з її трудношами, і їх діло не було марним, — як не бувають звичайно марними жертви предтеч.

Нова комуністична революція довела повну реальність провідних ідей Паризької Комуни і своїми контрастами підняла на високий постумент мрійників 1871. р. Їх двомісячний „експерімент“ зістанеться одною з світлих сторінок історії людства й його потягів до кращого житя.

19. квітня 1921.

Мик. Шраг.

Начерк основ і форм сучасних та майбутніх поєднань держав*).

IV.

Схарактеризувавши сучасну державу, як власність кляси власників, зазначивши, що „соціялістична революція не тільки перетворює внутрішню економичну і політичну будову держави, але вона корінним способом змінює й характер істнуючих між ними взаємин“, автор (Х. Раковський) зупиняється на взаєминах капіталістичних держав, в яких бачить конкуренцію та антаґонізм, що робить їх союзи тимчасовими та нетривкими **).

Пролетарські державні поєднання матимуть инший зміст. Їх „кордони перестають мати політичний характер, перетворюючись в звичайні адміністративні межі.“ „Тенденція соціялістичної революції — політичний і господарський централізм, тимчасово в формі міжнародньої федерації.“

Автор не вияснює в статті, що він розуміє під політичним централізмом. Звичайно, гасло Міжнародньої Федерації Сов. Республик — це гасло централістичне. На місце сотні держав Европи і Америки соціялізм стремить збудувати єдину федерацію їх всіх. В цьому і є політична централізація.

Ми також на місце самостійних, роз'єднаних республик б. Росії хочемо, і то в найближчому часі, сотворити соціялістичну федерацію їх.

Це знов-таки стремління, тенденція до політичної централізації. Того, що в такому смислі тенденція соціялістичної революції до політичної централізації дійсно помічається, ми не заперечуємо. ... є і другий бік медалі. Все залежить від того, як мислити ці... тичну централізацію. Чи вона — довільне та добровільне погодже... ремих державних чи краєвих одиниць на концентрацію управ... якихось функцій управління в єдиному керуючому центрі, чи вона ...

---

*) Ця частина статті через техничні обставини друкується скороче...

**) Треба зауважити, що остатнє твердження не зовсім справедлив... згадати хоч би дуже тривкі і зовсім не тимчасові федерації европей... американських держав.

сильне відібрання у місцевих орґанів їх політичних прав, зведення прав орґанів цих до безправности і підчинення їх диктату свавільного центру, який не рахується з особливостями місцевих умов, а виключно з інтересами власними — це треба було б виявити Раковському.

Сучасна революція виставляє дійсно льозунґи політичної централізації. Але ще не приспів час для переведення такої. Навпаки, тепер спостерігаємо поруч з централізаційною ще й иншу, децентралізаційну тенденцію. На прикладах ми вкажемо нижче, в чому саме добачаємо її. Що ж до Раковського, то про його погляди на те, яким шляхом мусить провадитись (іменно, провадитись, а не йти) політична централізація, то про це можемо мати уявлення не з статті, котра не дає нам відповіді на це питання, а з практики тої партії, найвищим репрезентантом якої він являється на Україні — РКП. Прикладами ж централізаційної політики РКП можуть бути: політика її що-до „окраїн", політика в Інтернаціоналі, орґанізація самої РКП та її краєвих відділів і т. д. В дійсности принціп політичної централізації в житті РСФСР обернувся в диктатуру однієї партії, що походить до того ж від пануючої нації. В кожному разі, політичний централізм при неузглядненню і непогодженню його з його ж антітезою — політичною місцевою децентралізацією може стати замаскованою формулою дуже небезпечного всевладного диктату бюрократичного центру; формулою, яка при такому її трактованню цілком побиває принціп волі суверенних національних радянських установ, від найнижчих до найвищих включно, а тому бє по самому радянському принціпу. Це нині, коли до міжнародньої соц. федерації ще далеко, а істнують геґемонія капіталу в буржуазних державах та московських комуністів в соціялістичних країнах б. Росії, в цих останніх приводить до: а) призначення з Москви урядів кожній „суверенній" совітській республиці, в) призначення їм своїх ревкомів, с) переслідування Москвою національних комуністичних і лівих соціялістичних партій (УКП, УПСР) і т. п.; це для сучасного менту — політичний терор однієї партії, в яку . . . як член її центрального комітету, входить автор цитованої статі. Раковський, очевидно, не хоче ставити цих крапок над і, тому і не пояснює точнійш свого розуміння фрази про „політичний централізм" тимчасово — в формі „міжнародньої федерації", тому, майбуть, він не згадує і за те, як знаменито цю політичну централізацію що-до „областей" Росії намічено в конституції її.

З ріжних тверджень автора вірне те, що тенденцією соціялістичної революції є господарчий централізм (і то не „тимчасово" М. Ш.) в формі всесвітньої федерації. Що ж до політичного централізму, як його розуміє РКП, то такий дійсно уже і тепер помічається в величезних розмірах, одначе не як вимога чи ближча тенденція соціялістичної революції, а як практика самого автора, голови „суверенного" українського радянського уряду та Р. Ком. Партії. …лежно: сама революція, а не особи з РКП чи КП(б)У, …кою насильно вироваженою тенденцією весь час бореться …клади: пролєтаріят та селянство України, Туркестану, Татарії …руси, Латвії та инших істнувавших чи ще істнуючих радянських …публик б. Росії). Також за кордоном іде в соціялістичному рухови

боротьба проти сучасних централістичних тенденцій Москви, тенденцій-примусів. Досить хоч би згадати дебатування соціялістичними партіями Зах. Европи умов вступу до III Інтернаціоналу, т. зв. „двадцяти одного пункту.“

Це видко також з цікавого документа — листа італійських соціялістів (і комуністів) *), який свідчить, що ці зовсім не стояли на думці визнання політичної централізації à la практика Раковського та його однодумців.

На нашу ж думку, ця остання, в формі, в якій її проводять рос. большевики, в разі, коли вони не зрічуться її на користь тої повноти прав кожної національно відзначної від других трудящої людности, яка стоїть в їх програмі, не тільки далі гальмуватиме хід соціялістичної революції, але причиниться, можливо, до загуби всіх здобутків.

Зупиняюсь трохи довше на статті Раковського, бо вона єдина в свойому роді і відповідає темі мойого докладу.

„Утворення цеї федерації“, каже автор: „розуміється, не може з'явитись наслідком одного розчерку пера, але є результатом більш чи менш довгого процесу позбування партикуляризму, всяких демократичних і національних забобонів, наслідком взаємного ознайомлення та взаємного пристосовання.“ Підписуюсь обома руками під цим виявленням процесу переходу до соц. федерації. І було б добре, як би сам Раковський додержувався в своїй діяльности висловлених ним цих думок. В дальшому він пробує дати теоретичне вияснення форми федераці Росії та України. Основа її — „договорні відносини“ (конфедерація ? М. Ш Федерація має спільні народні комісаріяти: військовий, шляхів, фінансів праці, почти та телеграфів, вищу раду народнього господарства. Окремі в обох республиках наркоми: земельний, освіти, внутрішніх справ, соціяльного забезпечення, народнього здоровля, харчових справ, роб.-сел. інспекція та чрезвичайна комісія. Не вдаючись в критику цілком не відповідаючих дійсности і неправдивих тверджень, як про спільні комісаріяти (бо ми вже бачили, що всеросійські комісаріяти обіймають ріщуче всі галузі управління федерації), так і про „українські“ комісаріяти (які на ділі являються московськими областними емісаріятами), наведу лише цікавий факт, про який пише автор „взаємин“: „рада народних комісарів (українських М. Ш.) нині складається з Нар. Комісарів Укр. Соц. Республики і з уповажнених усіх обєднаних комісаріятів. Останні мають право рішаючого голосу нарівні з українськими комісарами.“ Коли взяти на увагу що ніяких обєднаних комісаріятів не істнує, що їх в дійсности заміняют московські комісаріяти, що, таким чином, право рішаючого голосу в українському уряді мають представники иншої держави та фактичні емісари тої ж держави, то картина взаємин уявляється дуже ясно. Чи ц взаємини рівних з рівними?

В самих теоретичних міркуваннях Х. Раковського (помин їх протиріччя з російською конституцією) можна добачити також зн плутанину. В них змішано докупи елементи федерації (союзна кон

*) Див. кн. В. Мазуренка „Економична самостійність України в числа Відень-Київ 1921. ст. 44.

туція), конфедерації (союзний договір) та простої автономії чи самоуправління (бо, по словам Раковського, ще в дійсности не істнувало ні федерального договору, ні конституції. Але натомісць істнував московський уряд, який надсилав своїх уповноважених з рішаючим голосом представників до „уряду України“). Неґація Раковським істновання федеральної конституції чи договору через кілька рядків по тому, як він доводив, що основою федерації являються договорні відносини, розбіжність міркувань Раковського з положеннями „основних законів“ Федеративної Росії, сама нерозбериха що до питання про федерацію в них, — все це не дає нам можливости вивести поняття про форми новітньої соціялістичної сполуки держав з тих юридично-правових і літературних джерел нового життя, які ми досі розбирали. Стільки в тих джерелах протиріч: в термінольоґії, поняттях та змісті, що до всіх них можна дійсно прикласти сказане т. Шрейдером про сов. конституцію 10. VII. 1918.: „П. Стучка вірно назвав її (конституцію М. Ш.) ‚конституцією горожанської війни‘. Ще вірнійш було б назвати її ‚діспозіцією большевицької атаки.‘ Її часовий, лаґерний, похідний характер .. — кидається в очи навіть при поверховому читанню“.

Важко сказати, чого більше в розібраних джерелах: великих хиб чи глибоких протиріч . . .

Проте ще кілька уваг про модерні комуністичні погляди на взаємини поміж соц. державами.

Вже на початку статті Раковського здибаємо ми думку про те, що „відносини між совітськими державами корінним способом ріжняться від взаємин між буржуазними державами“. Думка справедлива, але другу думку про те, що „цеї системи федеральних зносин (системи, яку пропонує Раковський М. Ш.) не можна вважати ні закінченою, ні досконалою“, рахуємо ще справедливійшою . . .

„До самого питання про федеральні зносини, каже він, ми не підходили доґматично, бо ми ніколи не думали, що державні відносини взагалі і зокрема взаємини між совітськими республиками можна створювати на основі апріорних абстрактних засад. Федеральну конституцію (яку? М. Ш.) диктувала сама необхідність, узгляднюючи вже пережитий державний досвід.“

Тут нове розходження теорій Раковського з фактами життя: російська конституція збудована в розібраній частині своїй саме на основі апріорних, абстрактних засад: вона оголосила федерацію Росії з гори і заздалегідь, ще до народження навіть контр-аґентів федерації.

Коли після згадки автора про федеральну конституцію читач довідується, що такої, власне, ще не істнує, бо, не дивлячись на „необхідність“ її, „подрібної конституції федеральних орґанів, себ-то обєднуючих українські та російські комісаріяти, ще не випрацьовано“; коли далі читаємо: „російський центр. виконавчий комітет призначив склад комісії, котра повинна була зайнятись виробленням федеральної конституції, але, на жаль, наслідком командіровки відповідальних членів комісії на військову і політичну працю по-за Москвою, вона не могла приступити до виконання свого завдання, і федеральні взаємини встановляється від випадку до випадку без-

посередніми угодами між обома правительствами", то, зрештою, так і не знати, чи є, чи немає федеральної конституції Росії. В кожному разі, в товмаченню Раковського її ніби заміняють угоди від випадку до випадку.

І він має рацію: взаємовідносин, заснованих на волі та вільних рішеннях контраґентів російської федерації, немає. Правний стан міждержавний в РСФСР заснований виключно на тому керуючому елементі, який був основним і єдино дійсним в старому державному праві: на праві сильного. А вже в залежности від вигод того сильного даються, приписуються норми від випадку до випадку. Ось чому ми знаходимо таку силу ріжниць, ріжноголосиць та себе взаємно виключаючих тверджень, як в памятнику російського соціялістичного права — конституції РСФСР, так і у модерного комуністичного державовіда та теоретика Х. Раковського.

Внесені в соціялістичне державне та міждержавне право елементи сили та диктату, (до того ж на практиці зовсім не всіх трудящих) на мові Раковського — політичний централізм, необхідно витворюють мішанину понять і термінів: самостійности, федерації, конфедерації і автономії — на словах, відносин кольоніяльної залежности та фактичної окупації — на ділі, яку подають поневоленим пролетарсько-селянським націям, визволяючи їх від „подвійного гніту", проводирі звиклої до панування нації, соціялістичні, комуністичні проводирі якої і досі не можуть позбавитись ідеї поетично-комуністичного панрусізму *), та котра в політиці перетворюється в централізоване „панрусотяпство".

V.

Я спробував уяснити, які „взаємини" істнують нині між соц. республиками б. Росії. Така сполука соц. держав, яка є в Росії, істнувати, як соціялістична, не може і не буде.

Але що ж натомісць прийде. За яку форму сполуки для них ми мусимо боротись?

В УПСР справа федерації викликала завжди велике зацікавлення. Тому не дивно, що їй належить почесне місце і в ідеольоґічній структурі нашого проґраму. Але й у нас це питання не остаточно вияснене. Так, говорючи раз-у-раз про федерацію, ми вживаємо цей термін, уявляючи собі під тим конфедеративні відносини. Інколи говоримо про самостійність України, вкладаючи в це поняття лише поняття суверенітету українського трудящого люду. В дальшому викладі я зроблю спробу внести більшу ясність в цю справу.

Почну з накреслення нарису бажаного ідеального типу державних поєднань для періоду соціялістичних радянських держав, заснованих на клясовому принціпі.

Хоч такий бажаний ідеальний тип на перший погляд неначе може бути підведений під фразу Раковського про доґматично, „на основі апріорних абстрактних засад" вироблений взірець федерації, але в дійсності

*) Див. „Скіфи" Ал. Блока і др. твори комуністичних поетів і літе[ратів].

не буде так, бо я постараюсь його вивести не з абстрактного теоретизування, а спираючись на державно життєвий досвід радянських республик. Маю на увазі не їх офіціяльне законодавство, а ті напрями і тенденції в розвою всього економичного, політичного та національного життя, які можна було в них спостерігти за ці три роки революції. З другого боку, змогу намітити бажаний тип соц. поєднань дають нам також не якісь абстрактні засади, а ті глибокі принципи: конечної необхідности визволення трудящих від гніту та визиску, знесення клясового, расового та національного панования, економичної доцільности і потреби соціялізації життя, на яких базується науковий соціялізм і які є його сінтезою. Ця сінтеза — це компас соціялістичного руху. Він допоможе нам і в наміченню шляху для новітніх форм порозуміння та співжиття поміж вільними народами.

Бажаний ідеальний тип поєднань соціялістичних держав мусить узгляднятн слідуючі вимоги соціялізма: бути найліпшим в розумінню раціональної орґанізації господарства та економії сил, часу і праці; давати певні ґарантії збереження політичної та національної суверенної волі, як кожної людини, так і людських колективів — нації, держави, громади; бути дійсним та вірним оборонцем трудящих мас; безболізно та найшвидче привести до повної соціялізації життя і цілковитої озонації його від всіх старих пережитків буржуазно-капіталістичного устрою.

Відмести всі істнуючі чи можливі непорозуміння та суперечности між трудящими ріжних держав та націй, з'єднати їх в спільну орґанізацію для остаточного поборення кляси панувавших визискувачів і для перетворення і цих в рівних собі працюючих, створити сприяючі умови для переходу до безклясового суспільства, сприяти найекономнійший централізації економики — ось до чого мусить надатись новітня міжнародня федерація соціялістичних держав, ось завдання, які життя ставить союзам радянських республик*).

---

*) Я розумію буржуазну державу, а так само і переходову соціялістичну, як панования однієї кляси над другими. Такими були майже всі держави, які ми знаємо з історії права. Але про істнування неклясових держав наука також приносить нам дані. Проте такі держави, коли й істнували, то лише в часи родового устрою суспільства (так держава Ірокезів була, безумовно, державою [illegible] усіма її елементами: територією, народом, державною владою, а одночасно не зна[illegible]ла клясового панования). Для сучасности, одначе, родовий устрій є пережитком, який [illegible] може ще десь і істнує у австралійських, африканських чи американських плем[illegible]ен, але в науці державного права при трактовці сучасних державних форм[illegible]м не може прийматись на увагу, як істнуюча сьогочасна форма. Кол[illegible]и я вживаю термін „бездержавного суспільства", то розумію під ним те сус[illegible]ільство, яке прийде в майбутньому на зміну сучасному і яке, безумовно, тво[illegible]рючи державу і в майбутньому, творитиме її одначе вже не [illegible]на базах клясовости. Держава, як орґанізм та орґанізація [illegible] з примусовою силою, на мій погляд, ніколи не відімре. Примус [illegible]е одначе лише безклясова, соціялістична демократія, всі разом над [illegible]дим. Цю майбутню соціялістичну державність я називаю ідеальною со[illegible]істичною державою. Державу ж часів диктатури пролетаріяту та трудящого [illegible]инства можна називати лише переходово-соціялістичною. Справжній [illegible]іялізм (комунізм) повстане тоді, коли до влади прийде соціялістична демократія, [illegible]то всі працюючі, себ-то, знов-таки, взагалі всі. Докладнійш спинюсь [illegible]цьому в одній з слідуючих своїх розвідок.

Розвій революції показує, що поскільки для орґанізації господарства окремих держав і всесвіту та для відновлення всіх галузів економичного життя знищених війною та руїницько-хижацьким хозяйнуванням капіталізму, необхідна централізація продукції в напрямі вироблення загального і спільного пляну її, обовязкового до виконання кожним членом, я б сказав, всесвітньої комуни комун, постільки, з другого боку, непотрібним, небезпечним та в значній мірі злочинним проти революції з'явищем є економичне, а так само національне чи політичне підпорядковання одним народом другого — слабшого, меншого чи менш культурного. Знов-таки досвід показав, що оскільки шкідливими для розвитку продукційних сил кожної держави являються старі економичні кордони, постільки шкідливим є і бажання (може часто несвідоме) провідників пролетаріяту одного народу знищити разом з тими кордонами і всі національні, культурні і економичні *особливости* сусідніх народів-націй. Тому для уникнення самої можливости цього останнього, поєднання соціялістичних держав ні в якому разі не мусять мати стремління до повного злиття та нівеляції їх національних чи краєвих відмін. В них не повинні також мати місця елементи преваляції одної держави над другою. Економична централізація в спільці соц. держав мусить ґрунтуватись не на примусі слабших сильніщими членами поєднання, а на добровільній згоді всіх членів його переводити до життя той єдиний господарський плян, в виробленню якого всі вони на однакових правах приймали участь і на переведення якого дали свою згоду. *Єднатися соц. країни поміж себе можуть лише як рівні з рів[ними].*

Коли ми спробуємо вкласти вище означені принціпи в одну з ти[х] форм державних поєднань, які істнують, і на яких ми зупинялись вище[,] то побачимо, що ні перша ні друга форма (федерація і конфедерація[)] не можуть вповні нас задовольнити. Стремління до найтіснійшог[о] і тривкого співжиття протилежить не стійкій по суті конфедерації. Ал[е] не суверенність та повна звязаність членів федерації загальною конституцією та спільними законодавчими і виконавчими орґанами, ці принціпи так само не відповідають поставленим нами вимогам соціялістичного союза *). Тому, я гадаю треба з прикмет обох катеґорій поєднань вибрати всі ті, які не суперечать основним принціповим засада[м] соціялістичного співжиття держав та народів і які можуть бути зве[дені] в єдину цілість, себ-то одна другу не виключають.

Доводиться констатувати, що ще не прийшов час для вход[ження] малих націй в найстісніще зцентралізований союз з сильніщими народ[ами] без риску при тому загубити свою волю та повний суверенітет. [Так] само, як в р. 1776., щоб уникнути можливости для малих штатів Аме[рики] підпасти під геґемонію великих, федеративний конґрес зупинився [на] встановленню конфедерації поєднаних штатів Америки, так і нині.

---

*) Як я зазначив в згаданій вище своїй статті „Слова і діла . . .“: [...] федерації буржуазної історії показують, що в них сильнійша, більш розвин[ена] нація або частина брала гору над слабшою та її собі підчиняла, асімілюва[ла]. Небезпека цього не може зникнути одразу і в пролетарській федерації“. П[о]див. ст. 35 „Борітеся-Поборете“ ч. 2.

наймні на перші часи, мусять, на мій погляд, в союзах соціялістичних держав переважати принціпи конфедерації. І знов-таки, находячи паралель в історії буржуазного державного права в зміні американської конфедерації на федерацію, можна майже з певністю сказати, що зі зникненням всякої можливости, всякої преваляції в спілці соц. держав одної з них над другими, тоді, коли державна орґанізація кожної зокрема країни еволюційним шляхом стане підготованою до повної господарчої централізації і в міжнародіх межах, спілки держав наберуть форми дуже централізованих федерацій.

VI.

Революційне життя Росії і приклади з його правотворчости доказують нам вірність таких передбачень. Коли російська конституція в своїх недекляративних частинах будує власне не федерацію, а просто єдину всеросійську державу*), в якій окремим країнам надано з гори дуже куцу автономію, то хід революції примусив російських комуністів формально та правно визнати незалежність Литовської Совітської Республики**), Совітської Республики Латвії***), Білоруської Республики, Української, визнати „декретом" Татаро-Башкирську Совітської Республику †).

Про те, які вимоги ставив хід революції в національній і державно-орґанізаційній справі російським комуністам свідчить і проєкт туркестанських рад, які вимагали саме орґанізації співжиття сов. республик на підставах відносин рівних, суверенних, фактично самостійних республик ††).

„Признавая, въ принципѣ, преимущества централізаціи, какъ метода управленія, большевики должны поневолѣ сдѣлать уступку сепаратистскимъ стремленіямъ національнихъ единицъ, ранѣе входившихъ въ ,единую и нераздѣльную Россійскую Имперію'. Не дать — все равно возьмутъ. Лучше дать". — Так означив в 1919. році ці вимоги, яки ставило життя большевикам, цітований нами вище А. Шрейдер †††).

---

*) В небажанню большевиків йти на уступки децентралізаційним тенденціям життя очевидно грали головно ролю два психольоґічних фактори:

1. перейнаття уявлення Росії, як многонаціональної, але єдиної зцентралізованої держави від всіх панросійських верств будь то правих чи лівих, які на цьому пункті завше мали однаковість в поглядах;

2. вплив централістичного способу думання таких коріфеїв наукового соціялізму, як Маркс і Енґельс. Відомі ж слід. слова Енґельса. — „Хто після обох німецьких революцій з рр. 1525. і 1848. та після їх висліду може ще плести про федеративну республику, тому дорога тільки до дому божевільних". (Сел. війна, ст. 125.)

**) Див. „сборник Узаконений и Распоряжений рабочего и крестянскаго правителства" N 98. стаття 1006. від 26/XII 1918.

***) Ibid. ст. 1005.

†) Ibid N. 30. ст. 394. від 5/IV 1918. р. Декрет народнього комісаріята по національним справам. (М. Шраг.)

††) Про це докладнійше див. нижче.

†††) Пояснююча замітка до його проєкту конституції Социал. Федеративної Совітської Республики. „Республика Советов". Вид. „Скифы", ст. 51.

Я не спиняюсь тут на характері визнання фактичної незалежности цих республик. Ці приклади важні тому, що вказують на тенденції перших часів соціялістичного життя до децентралізації, до самостійного устрою країн. Инакше, ледве чи прийшлось би фіксувати правно-юридичними формами „самостійність“ їх, яка, як це видко з усієї політики російських большевиків, з їх ідеольоґії і з самої їх конституції, є для них цілком не бажаною.

Досі російські большевики далі формальних заяв не пішли. Ними вони ніби хтіли одурити життя. А не пішовши далі необовязкових для них деклярацій і „признань“ — в цьому розійшлись з тенденціями революції в Росії.

Може якраз через це не істнує тепер вже незалежних совітських Литви, Латвії, Білорусі, і, напевно, через це радянську Україну ще й досі руйнують громадянська війна та московська окупація.

Стремління кожної нації розпочати і вести своє господарське життя в властивих її країні умовинах, стремління в самостійному життю загартувати свою національну культуру і своє „я“ мусить проте гармонізуватись з другою тенденцією соціялістичної революції, яку зазначили в згаданому листі італійські соціялісти в слідуючих виразах: „в конфедерації окремі респулики (мусять бути) орґанізовані на підставі вільних виборів, згідно з інтересами політичними і економичними усіх республик і кожної“.

Аби додержати цього в соціялістичному союзі держав, ми мусимо ввести в його орґанізацію одну з важних ознак федерації.

Як її опреділює Єлінек, федерація це „утворена з кількох держав, суверенна держава, державна влада якої виходить від її окремих членів звязаних в єдине державне ціле. Вона уявляє державно-правне поєднання, яке встановлює над з'єднаними державами панування, участь в якому беруть одначе завжди самі держави, так що вони в своїй суцільности панують або принаймні приймають участь в пануванню і в той же час, як окремі держави, з'являються в відомих відношеннях підвладними“.

Коли ми в це опреділення замісць слів „державно-правове“ вставимо „державно-трудове“, а панування будемо розуміти не в його старому смислі визиску працюючих мас, а як примус договірно-соціялістичної орґанізації, який завше стоятиме до того ж під контролем цілого Соціялістичного Інтернаціоналу, то воно, як поєднуюче принціп вільного самообмеження держав з принціпом їх міждержавної централізації, (поскільки на те є згода всіх), здається нам майже цілком придатним для формулювання поняття майбутньої спільки держав. Кажу майже, бо в цю формулу мусимо ще внести ті прикмети конфедерації, які можуть дати дійсні та певні ґарантії того, що суверенітет союзної держави не вбє суверенітету держав союзу.

Але для вияснення того, як досягти гармонії суверенітету поодиноких держав в суверенній спілці їх, треба трохи докладніще спинитись на тому, чим саме є суверенітет і що власне він при соціялістичній державности має означати.

VII.

В історії поняття суверенітету держави особливо яскраво виявилась службова роля науки права. В залежности від потреби надати суверенний (себ-то і необмежений) характер тій чи иншій пануючій владі, суверенітет трактували, як верховенство, найсильніщу дану від Бога чи від природи в державі силу, силу початкову або князя-монарха, або церкви, або державної влади взагалі, або, нарешті, (в часи буржуазної демократії) — народа. Таке розуміння та пристосовання його, переплутуючись, проходить через всю історію державного права. Тому і досі „навіть в сучасній теорії конструкція поняття суверенітета залишається неясною та заплутаною". (Єлінек.)

Істоту суверенітета загалом, цілком справедливо для сучасного державного права розкриває К. Реннер*), коли говорить, що суверенітет держави „се не самовладство, не самовистарчаємість у власних межах, тільки право до експанзії й обовязок до експанзії, право і обовязок підбивати других". Тому-то Реннер противник суверенітету держави чи нації, бачучи в ньому велику протилежність засадам інтернаціональної згоди їх. Він думає, що в „самій річі є поняття суверенности основою і фетішем сього (міжнародньо-правного) анархізму". Але мені здається, що він для майбутнього ґрунтовно помиляється в сьому твердженню, надає поняттю суверенітета виключно той зміст, який він має нині, а не пробує виявити ті зміни в ньому, які безумовно прийдуть при переведенню соціялістично-правових норм до життя, при базуванню права на засадах соціялізму.

Так, коли розберемось в минувшині, то прийдемо ще до дальше йдучих висновків, ніж Реннер. Хто був дійсним сувереном, „носієм державного суверенітету" в царській Росії: Романов чи Гришка Распутін? Одна течія теорії права скаже — монарх Романов; друга — влада, держава; досвідчений політик — Гришка. А що може сказати соціяліст? Він відповість: сувереном в Росії в той час був всемогучий, всевладний, найвищий інтернаціональний суверен — його величність — капитал.

Коли спробуємо зрозуміти суверенітет та його носія в „демократичній республиці" Франції та деспотичній Росії в початку двадцятого століття, то в ріжних книгах державного права безумовно здибаємо відповіді, що в Франції сувереном є народ, в Росії — монарх, себ-то побачимо що з точки погляду буржуазного державного права не тільки не істнує єдиного та вичерпуючого поняття, але що його і не може бути, бо ні оден правовід при буржуазному устрію (не соціяліст), не робив висновку, що суверенним при цьому устрію може бути і є лише капитал.

Візьмемо ще для прикладу могутню Анґлію, порівняємо її при спільних умовах монархії в неспільностях — величині, могутности, силі хоч би з Бельґією, і знов при аналізі їх капиталістичного устрою побачимо, що і в них сувереном був і є — міжнародній капитал.

*) Д-р. Карл Реннер. Нація як правна ідея, й інтернаціонал.

Коли приймемо це на увагу, то цілком можемо погодитись з висновком Реннера, що „держава є суверенною державою насильства, яка з людскости робить свою добичу, а з права — свою наложницю“. Але старий дійсний зміст суверенітету держави, проти якого так повставав Реннер, проти якого так повстає і І. Бочковський в своїй книзі, „Національна Справа“, не є абсолютом, придатним для всіх часів, його не можна брати та прикладати без змін до нових форм державного життя.

Революція 1917. року приносить надзвичайні зміни в розуміння права. Вона дійсно ставить до гори ногами всі старі поняття. Вона також внесе зміну та ясність і в поняття, суверенітету держави, соціялістичної держави.

Суверенітет держави, самостійного, примусового та мирного панования полягає в тому, шо це панування також „необмежене ніякою другою спілкою“ (Коркунов).

„Суверенітет означає“, каже Єлінек, „неґацію якої б то не було підлеглости чи обмеження держави другою владою. Суверенна державна влада означає тому владу, яка не знає над собою ніякої вищої влади; вона є тому в той же час незалежною та верховною владою“.

Ці определіння в часи капиталізму справедливо можно було б віднести лише до основи тодішнього державного устрою — капиталу, хоч прикладалось державноправниками до його аґентів — самих держав. Але зі зміною буржуазних відносин на соціялістичні з'являється можливість приміненния такого определіння до національної соціялістичної держави. Звичайно, для повної гармонії мусимо зачекати приходу доби соціялістичної демократії, часів, коли цілком зільються в одноцільність трудовий народ — нація і держава. Проте і тепер для країн з радянським устрієм ми можемо сказати, що суверенітет в них це неґація якої б то не було підлеглости чи обмеження соціялістічної держави другою владою. Влада працюючого народа, його соціялістична держава не може підлягати примусу якогось зовнішнього чинника, вона може лише погоджуватись на добровільне підпорядковування своїх державних інтересів, інтересам всіх инших соціялістичних держав разом взятих, інтересам всього Соціялістичного Інтернаціоналу.

В буржуазній державі суверенітет являвся дійсно фетішем, який виправдував всю і всяку акцію держави і влади, фактично — всяку силу. Він в ідеї своїй був надправним, як зрештою в старому суспільстві і саме право було власне над правом і над мораллю, бо все ставало правом, що було силой. „Річ дуже цікава та гідна уваги“, пише в своїй розвідці „Національна Справа“ І. Бочковський, „засаду суверенности нації проголошено як відомо, вже французькою революцією, але фактично її поширено тільки на державні нації.“

Ми цілком годимось з усіма критиками сучасної ідеї суверенітету будь то держави, будь то нації. Ідея ця теперь возводить в принціп право пястука.

Але в соціялізмі вона перетвориться і матиме цілком инший зміст. Її ми розуміємо тоді так само, як розуміє протиставлену засаду суверенности: засаду державно-національної автономности І. Бочковський, коли каже, що: „в нашім державно-національнім розумінню

поняття автономії — яке зрештою зовсім не суперечить фактичному його змісту, автономія дослівно означає самозаконність та самоуправу*) — вона не лише що зовсім не обмежуватиме осяження національної незалежности всім народам, а в додатку ще — що особливо важно з огляду на дотеперішній розвиток міжнародного життя в дусі засади: ,війна всіх проти всіх' — забезпечує здійснення інтернаціональної солідарности людства, реалізацію заповітної його мрії ,вічного миру', сеї вчорашньої утопії, сьогодняшньої можливости, а завтрашньої неминучности" **).

Суверенітет чи „державно-національна автономія" як її розуміє Бочковський, це в соц. будучині одне і те ж; слова ріжні, — зміст той же. Суверенітет людини це її недоторкана воля самообмеження. Суверенітет нації — держави при соціялізмі — це „самозаконність і самоуправа" її, яку підпорядкувати суверенітету колективу держав, їх союзу чи їх Інтернаціоналу може лише не в наслідок насильства, а як результат власної волі, сама суверенна одиниця. Суверенітет при соціялізмі тим самим позбавиться свого сучасного абсолютистичного характеру фетіша.

Майбутня держава, яка не буде якоюсь абстракцією, фікцією, самодавліючою „особою", а суспільством, що в силу своєї початкової революційної влади і при допомозі соціялістичних орґанізаційних засобів матиме панування над своїми членами, теріторією, і всіми середниками продукції, мусить рахуватись і з потребами всього світового господарства та добровільно вносити в нього данину від своїх національних державних скарбів. Суверенітет — неґація всякого примусового обмеження влади соціялістичної радянської держави всякою иншою спілкою — мусить злитись з самообмеженням та з самозобовязанням її на користь Всесвіту. І чим більше тепер практика російського большевизма нищить ідею і факти державного суверенітету працюючих инших націй (в значній мірі і своєї), тим більше маємо ми основ і мотивів для збереження в поняттях соціялістичної держави і їх поєднань ідеї необмеженого права творити та упорядковувати своє нове життя згідно своїм рішенням, непідлеглим рішенням будь-кого другого, себ-то творити його суверенно.

Суверенність в нашому розумінню не має на увазі обовязкового збереження самостійности. З цим гаслом як ідеалом соціялістам не по дорозі***). Воно вносить лише плутанину в наше соціялістичне думання, бо обовязково означаючи захований кордонів, митниць і др. старих атрибутів „державности" — з другого боку зовсім ще не дає

*) Курсів наш. М. Ш.

**) „Національна справа" ст. 94.

***) На практиці тепер ми як противагу російським аґресивним стремлінням мусимо разом з народом боротись за повну самостійність України від Москви. Федерація з нею тепер зводиться до того, до чого зводились і всі федерації буржуазних часів: до знищення національно і економічно слабшого. Лише по зміні психольоґії, як у панувавших, так і у гноблених буде бажаною, можливою і потрібною федерація б. панувавших з б. гнобленими.

ґарантій забезпечення справжнього суверенітету працюючих мас тої чи иншої країни, не „самостійність“, а самообмежуючу суверенність трудящого люду та його орґанізаційної форми національної соціялістичної держави, і принцип переходу до вищої форми державного співжиття: федерації суверенних, соціялістично-радянських республик — це ми мусимо ставити, як основне з наших домагань і за це мусимо ми боротись.

Отже до вищеданого определіння сполуки соціялістичних держав я знахожу необхідним додати ознаку суверенности їх в виявленному вище її розумінню.

Треба стреміти до того, аби верховне рішення окремих держав, орґанізацій працюючих, набравши в такій орґанізації, заснованій на дійсній волі та рівности всіх, нового, порівнюючі з буржуазними відносинами, змісту, разом з тим не було одначе джерелом національного партикулярізму, початком відділення себе від всіх инших соціялістичних державних витворів. Суверенітет, збережений окремими членами в союзі держав, не буде мати характеру страховки їх та ґарантії яка дає їм леґальну змогу в першу ліпшу хвилину позбавитись союзу, як тільки участь в ньому потрібуватиме від них якихось жертв*).

Такої „страховки“ може треба для періоду перехідної стадії соціял. державности. В часи ж дійсного соціялізму вона буде зайва, бо самий союз соц. держав буде базуватись не на силі примуса, не на принціпах підлеглости, а підвалинами його будуть: трудово-пролетарська спайка, спільність мети та інтересів всіх працюючих, товариська поміч та добровільне підпорядкування інтересів частин трудового суспільства — інтересам всього суспільства цього найвищого вселюдського суверена.

Соціялістичні держави в своїх сполуках самі ставитимуть кордони свого верховенства — це, як я казав, мусить бути одна з важніймих прикмет єства новітньої форми-типу їх союзів.

VIII.

Другим кардінальним питанням, що вияснює суть поєднань держав, це орґанізація їх союзної верховної влади.

Я гадаю, що для соціялістичних сполук нам особливо треба подбати про те, аби при утворенню їх досягти координації добрих ознак федерації: постійности її, тіснійшої сполуки, єдности орґанізму, з конфедеративним принціпом: суверенности кожного члена спілки. Радянська сістема дуже полегшує це завдання.

Союзна держава, як ми бачимо, сама по собі є державою, в той час, як союз держав не творить єдиного, загально-спільного тіла, а лишається виключно союзом їх.

При першій формі ми бачимо федеральну союзну владу, яка стоїть над всіма владами (урядами) поодиноких держав та має силу і засоби

*) Звичайно є жертви і „жертви“. Ми не лічимо жертвою хоч би односторонної допомоги витворами праці однієї країни другій. Це лише допомога братська. Але „жертвою“ будуть: зречення своїх національних або політичних прав і тих же витворів під знаком стороннього примусу. Про ці жертви ми і говоримо в тексті.

примусу над ними. Зі зникненням при соціялістичних відносинах всякого примусу, заснованого на силі, і зі зміною старої цілі державних союзів (вигіднійшої орґанізації для видобуття надвартости, визиску творців цінностей — робочих і захисту своїх національних капіталістичних інтересів) на нову (найдоцільнійшої орґанізації продукції на соціялістичних засадах), питання про вищу, федеральну „верховну владу“, яка распоряжає засобами примусу, в такій (старій федералістичній) постановці відпадає. Воно не стоятиме тоді в площині істнування суверенної влади союзної держави над несуверенними владами окремих держав союзу, а перейде в площину орґанізації договірної та вільної централізації господарства в союзі держав, в першу чергу для переходових часів, в розумінню під цим спільного виroблення пляну продукції для окремих тіл союзу.

При обміркованню конструкції вищого союзного орґану ми мусимо мати на увазі те, що чим далі усуспільнення (соціялізація) буде завойовувати всі галузі життя, тим більше це останнє буде виявляти тенденцію до централізації. Тому союзний орґан, очевидно, стремітиме до постійного поширення своєї компетенції, на рахунок все більшого підпорядковання своїм вказівкам та плянам керуючих урядів окремих держав. Цей процес, поскільки він буде не насильним та буде викликаний нормальним розвитком соціялістичних відносин, не повинен задержуватись в своєму ході націоналістичним чи краєво-еґоістичним партикуляризмом поодиноких народів.

Ось чому при обміркуванню бажаного типу новітнього союзу держав ми мусимо його заранї уявляти собі елястичним, здібним до прийняття можливих змін компетенції верховного федерального (союзного) орґану в повищім розумінню.

Коли ми нині не можемо згодитись з практикою насильної централізації в „союзі“ рад. республик б. Росії [яка виявляється хочби в тому, що майже всі розпорядження з центру (Москва) ідуть на місця на Україну навіть безпосередньо, минаючи Уряд самої України], бо: а) це є не вимогою життя в напрямі його централізації, а лише виявом московського диктаторства на Україні, наслідком окупації Москвою „окраїни“ — кольонії; б) життя (як на то ми вказували вище) тепер, поки що виявляє скорійш тенденцію до тимчасової децентралізації в межах Росії *); і в) московські большевики de fakto ось уже три роки як нехтують дійсну суверенність українських працюючих мас та їх стремління до радянської державности; — то, натомість, ми зовсім не повинні раз на завжди поставити меж компетенції центральної союзної влади, звести її до мінімума, а допускаємо, що в майбутньому можливою буде навіть і така згадана практика його зносин з місцями. Але, знов таки, буде вона соціялістично-правною лише постільки, поскільки буде результатом вільної згоди на те зацікавлених країн-держав.

Після цих заздалегідних уваг ми спробуємо дати: 1. реґулямін, на основі якого має, на нашу думку, базуватись вся орґанізація феде-

*) Надзвичайно характерним є в цьому смислі приклад Туркестанської Совітської Республики.

ральних взаємовідносин та вищий орґан союзу-федерації: федеральний уряд та 2. начерк самої орґанізації цього уряду, його компетенції та функції.

На мій погляд, реґуляміном-базою федерації соц. держав мав би бути союзний договір їх, прийнятий ними „вільно та добровільно", отже по спільному рішенню їх представників, на Установчому З'їзді союзу. Такий договір для входження його в силу мусить бути ратифікований кожною рад. державою, що входить в союз, на спеціяльному для тої цілі призначеному конґресі її рад. На Установчому З'їзді союзу кожна вступаюча до нього сторона, повинна бути представлена в однаковій кількости депутатів, які при рішеннях разом мають лише оден голос *).

Прийнятий З'їздом та ратифікований конґресами окремих держав, що вступають до союзу, договір є одночасно і союзною конституцією. Але зміняти та доповнювати її при потребі може не загальнофедеративний з'їзд Рад, заснований не на парітетних засадах (як то передбачено по Конституції Р.С.Ф.С.Р.), а виключно ідентичні по складу та правам з установчим з'їздом союза — збори. Їх пропонував би я назвати Федеральним З'їздом. Він не повинен мати перманентного характеру, а може збиратись в встановлені конституючим союз договором терміни, не менше одного разу на рік і не менше як на двохтижневу сесію (звичайні збори), та на назвичайні, в особо передбачених конституючим договором випадках збори. (Для ратифікацій договорів і т. п.) Делеґатами до нього мали б бути представники, що-річно призначені до нього черговим конґресом рад кожної рад. республики. Рішення в ньому приймаюттося зазначеною в конституючому договорі кваліфікованою більшістью. В разі непогодження з ним меншости, ця вправі звернутись лише до Інтернаціоналу який є рішаючим третейським судом в непорозуміннях Федерального З'їзду.

До компетенції федерального З'їзду я б відніс:

а) Доповнення та зміни конституючого союзного договору.

б) Вищий догляд за додержанням конституційних приписів иншими всефедеральними установами.

в) Прийняття в склад союзу нових сочленів та визнання виходу з нього старих.

г) Полагодження непорозумінь між окремими членами союзу.

д) Ратифікація займів, митових та торговельних договорів та фінансових догод, які заключає загально-союзна Рада Народніх Комісарів (про неї говоритиму нижче).

е) Ратифікація мирових договорів.

ж) Право амністії загальної чи часткової.

з) Встановлення та відмова від частин теріторій які до тої чи иншої держави союза належать.

Таким чином до компетенції Федерального З'їзду віднесено всі ті справи, які звичайно в державах належать а) вищій суверенній владі

*) Як в окремих делеґаціях встановляється зведення всіх думок до єдиного рішення це мусіло б бути передбачено в інструкції кожної делеґації, даній їй надіславшим її З'їздом Рад.

і в) вищому державному судові. Так, зокрема, вищий догляд за додержанням конституційних приписів всіма всефедеральними установами мусить бути однією з найбільш певних ґарантій проти узурпації другими орґанами федерації збудованими не на парітетних принціпах більших прав ніж їм по конституючому договору призначено. В договорі мусить, звичайно, бути спеціяльно вказано, якими засобами Федеральний З'їзд має захищати недоторканність конституції і що він, в разі протиконституційних вчинків Федеральної Ради чи Ради Нар. Комісарів Федерації (про них низче), має право цьому протиставити. (Перевибори Федер. Ради, опротестовання якогось закону, котрий в разі цього йде на референдум всіх рад, то-що).

В життю держав їх мирові договори і инші, як також заключення займів, финансових догод і т. п. мають надзвичайне значіння. Вони дуже часто можуть йти в розріз з конституцією держави. Коли в них зацікавлені всі частини федерації, природним на нашу думку було б надати цим право в однаковій мірі виступати рішаючими чинниками при остаточному прийняттю чи заключенню таких серйозних договорів, догод і т. п.

Ось чому власне, ми і переносимо ратіфикацію їх до компетенції Федерального З'їзду. Немає ж сумніву в тому, що такі загальнофедеральні договори, крім можливости затаєння в собі менту протиконституційности, можуть мати в собі і такі елементи, які дуже битимуть по суверенности тої чи иншої частини федерації (згадаймо хоч би концесії, які, по ґазетним вісткам уряд РСФСР роздає найбільш в Сибиру та на Україні). Коли справа йде про забезпечення та захист суверенітету будь то окремої держави в федерації, будь то всієї федерації, вона може обмірковуватись лише в охороняючому принцип суверенности в федерації орґані — в її Федеральному З'їзді.

З таких же причин до компетенції Федерального З'їзду віднесені і пункти в), е) та в).

Коротко формулувати ролю Федерального З'їзду [якому можна було б також надати назву: Федеративний Сенат *) чи Федеративний Конґрес] можна слідуючо: Він найвищий законодавець в союзі, охоронець конституції його, оборонець суверенітету всіх членів (держав) союз складаючих. Отже по своїй компетенції і складу Федеральний З'їзд є орґаном конфедерального типу. В ньому переважають принціпи, які в сучасному праві трактуються, як принціпи конфедеративні.

IX.

Другим орґаном соц. федерації-союзу, який не являвся б, так би мовити, фокусом та збірним тілом суверенітету окремих держав — членів союзу, а мав би характер постійного дієвого орґанізму всієї спілки, мала б, мені здається, бути Федеральна Рада представників рад, заснована на слідуючих засадах. Її утворюють шляхом делеґації, утвореної уже не

*) Зважаючи на функції з'їзду зазначені в пунктах: в) і с).

на парітетному принціпі, а на пропорціональности *) залежній від кількости населення тої чи иншої країни, Центральні Виконавчі Комітети кожної Республики Союзу. Ці делеґати творять постійне тіло — раду і в ньому вони не мусять уже (як то передбачено мною в Федеральному З'їзді), зводити свої думки по кожній Республиці до единої спільної думки, а кожен делеґат подає там свій голос по своєму вільному переконанню. Федеральна Рада являється також вищим законодатним та виконавчим орґаном федерації. Але в законодавстві і виконавчій діяльности вона обмежена тим, що в її компетенцію не входить круг справ, які належать до відома виключно Федерального З'їзду, і що за відповідністю її законодавства як і її виконавчої діяльности приписом констітуції слідкує Федеральним З'їзд.

Федеральна Рада обирає зі свого складу загально-федеральний виконавчий орґан — Раду Нар. Комісарів федерації, який є лише перед нею в усій своїй діяльности відповідальним.

До компетенції Федеральної Ради, я б відніс:

а) Видання законів та розпоряджень загально-федерального значіння в справах: війська, шляхів сполучення, фінансів, праці, пошт та телеґрафів, та орґанізації господарства.

б) Загальне керування внутрішньою та зовнішньою політокою всієї федерації.

в) Зносини з закордонними державами та оголошення війни й заключення миру (на часи істнування капіталістичних держав).

г) Заключення мирових, торговельних, митних та инш. міжнародніх договорів та фінансових догод.

д) Затвердження загально-федерального бюджету.

е) Встановлення загально-федеральних податків (поскільки ці не будуть визначені, як внески держав до скарбниці федеративних орґанів конституючим договором, що міні здається, навіть, доцільнійшим) **)

ж) Призначення та звільнення Ради Нар. Комісарів федерації.

з) Встановлення підвалин орґанізації уоруженних сил федерації.

і) Кольонізаційні справи в межах федерації,

и) Встановлення та зміна сістеми мір, ваги та грошей на території всього союзу.

Федеральний виконавчий орґан — Рада Народніх Комісарів, в склад якої входить і Вища Рада Народнього Господарства федерації (головним завданням її мусить бути встановлення загального пляну виробництва та споживання для всієї федерації), а) переводить в життя закони та постанови обох законодатних орґанів федерації,

*) Але не точній (себ-то не кожна Держава мусить обовязково надіслати своїх делеґатів пропорціонально чисельности свого населення, бо тоді ріжниця кількости їх від Росії, напр., та Грузії в федерації країн б. Росії була б завелика. Установчий договір мусить встановити приближну пропорцію, якій, одначе, найменша держава федерації мусіла б мати не менше трьох делеґатів, а найбільша не більше $^{1}/_{3}$ кількости всіх делеґатів.

**) Коли прийняти цей другий спосіб встановлення фінансів союзу, цю функцію було б краще віднести до компетенції Фед. З'їзду.

в) проводить фактично міжнародні зносини та на вні представляє федерацію (в будучому — в Інтернаціоналі),

с) проголошує стан небезпеки для революції на території всієї федерації,

д) зноситься з урядами держав федерації,

е) призначає в и щ е к о м а н д у в а н н я загально-союзної армії та фльоти,

ф) встановлює загальний плян господарства всієї федерації.

Ця остання функція її, зосередкована в її творчий частині — Раді Нар. Господарства федерації, очевидно буде згодам і головною. В Раді Нар. Комісарів федерації, таким чином, має бути зконцентроване загальне управління всіма спільними справами союзу. Про всі свої постанови та рішення вона мусить негайно повідомляти федеральну Раду, яка має право скасувати чи припинити всяку постанову та рішення її.

Рада Нар. Комісарів федерації не мусить також бути збудованою на взірець російського Совнаркома.

В своїй сучасній формі цей: 1. легко може обернутись в щось подібне „радам-міністрів“, вищим виконавчим орґанам держави, які грали часто далеко важнійшу ролю ніж законодатне тіло, сами перетворювались de fakto в такі в боротьбі за вплив перебираючи собі функції їм неналежні. Російський Совнарком, який по признанню самих большевиків більше значить ніж З'їзди Рад Росії і Ц. В. К. їх, комісарство на місцях в Росії, котре дало початок такій термінольоґії, як „комісародержавіє“ і т. п. найкращий тому доказ.

2. Замісць досягнення економії праці і часу, з огляду на одночасне істнування як наркомів, що завідують ріжними галузями нар. господарства (сільско-господарський, промисловий, шляхів, праці і т. д.) так і Ради Народнього Господарства, в компетенцію якої входять ті ж самі галузі життя Республики, утворюється ґрунт для міжвідомствених суперечок, неясність компетенції перших і другої, конкуренція їх, волокита, канцеляризм, плутанина і т. д.

Ці дві основні хиби Совнаркома РСФСР мусять бути уникнуті в Раді Нар. Ком. федерації в той спосіб, що: а) самі народні комісари мусять бути не більш, як відповідаючими репрезентантами та головними керуючими свого комісаріяту. В дійсности ж в ньому вся праця мусить бути зосередкована в к о л е ґ і я х доданих до нар. комісарів по спеціяльним виборам Федеральною Радою і за працю комісаріятів т а к о ж відповідальних.

Це буде введенням дійсно демократичного принципу, відповідаючого радянській орґанізації і при відповідних конституційних ґарантіях*) дасть запоруку того, що Рада Нар. Комісарів Федерації не обернеться в єдиний фактично управляючий центр федерації.

в) Рада Нар. Господарства мусить складатись з Нар. Комісарів та заступників всіх тих комісаріятів, які мають виключно економичні функції. Вона мусить не п р о т и с т о я т и Раді Комісарів, а входити як її орґанична частина в її склад. Отже окремі господарчі комісарі-

*) Відповідальність її перед федеральними з'їздом.

яти мусять бути включені до Ради Нар. Господарства, а через неї (а зними і сама ця), до всієї Ради Нар. Комісарів Федерації. Лише в такий спосіб може бути досягнута координована, економна і творча праця всіх цих складаючих вищий виконавчий орґан федерації чинників *).

X.

Очевидно з бігом часу і з все більшою централізацією економики в межах союзу та зі зникненням всякої небезпеки примусовости заснованої на силі, яка могла б створити конфлікти в середині його, все більшого значіння набиратиме другий орґан його — Федеральна Рада та Рада Народніх Комісарів, до яких тоді поволі переходитимуть і ті справи, які я для ближчих (переходових) часів нахожу необхідним, для збереження дійсної суверенности всіх націй — держав союзу — федерації, передати до виключної компетенції Федерального З'їзду. Еволюція та розвиток соціялістичного життя та господарства мабуть приведуть до того, що в майбутньому цей З'їзд буде цілком непотрібним, зайвим тілом. Але для переходових часів він, як ґарантія забезпечення дійсної рівности, „вільної та добровільної" сполуки, і суверенности окремих рад. республик союзу, на жаль (тому „на жаль", що ускладняє весь апарат та структуру союзних орґанів) необхідний.

При всій цій системі орґанізації союза та його союзної влади, до компетенції урядів окремих членів-держав мали б належати:

а) Законодавство та управління в справах не федерального характеру, а місцево-державного значіння. Зокрема: Освіти, внутрішніх справ, земельних справ, народнього здоровля, соціяльного забезпечення, продовольчих справ, орґанізації війська та фльоти, праці, внутрішньо-національних взаємин, робітниче-селянської інспекції, місцево-державних шляхів сполучення, пошт та телеґрафів, народнього господарства та фінансів.

b) Конституція всього радянського устрою держави та адміністративний розподіл території.

c) Законодавство в сфері судового устрою та процесу; цівільне та карне законодавство,

d) Переведення в державі загально-господарчого пляну та всіх законів вироблених центральними — федеральними законодавчими орґанами

та e) Взагалі всі справи, які конституючим договором не передані виключно до відома загально-федеральних установ.

Очевидно вищі державні радянські орґани поодиноких країн муситимуть в своїй праці координуватись з інтересами всього союзу. Та чи инша галузь управління може бути вилучена зі сфери відома уряду окремої держави та віднесена до компетенції федеральних орґанів, але лише в порядку зміни конституючого договору. Зноситись з всіма установами окремої держави, федеральні орґани мають право не инакше, як через Раду Нар. Комісарів її.

---

*) Див. цікаву статтю на ці теми: „Невідкладна реформа Ради Нар. Комісарів" т. В. Мазуренка в ч. 2 (45) „Нової Доби", а також згадану вище працю А. Шрейдера.

Звичайно я далекий від думки, що накреслена мною орґанізація є дійсно ідеальним типом соц. поєднань держав. Це є лише на швидку руку зроблений начерк, один з багатьох бажаних можливих проєктів-типів, який в залежности від обставин життя країн, що творитимуть спілки соц. держав в майбутньому, а також в залежности від ступіня їх соціялістичности може мати великий уклін в бік більшої централізації. Я дозволяю собі пропонувати увазі читачів цей свій, дуже грубо зроблений, проєкт, лише тому, що вважаю, що в основному він сполучає добрі прикмети досі істнувавших катеґорій державно-республиканських союзів і може бути прикладений в майбутньому до орґанізації, як союзу союзів соц.-рад. держав, так і до орґанізації федерації автономних країн в середині одно-національної держави. Ці автономні країни, я розумію при соціялістичних відносинах, як також суверенні в вище даному соціялістичному значінню цього слова, бо, на мій погляд, ця ознака при радянському устрою (і це є його великий плюс) належить не лише всій нації чи вседержавним зборам, а і кожній автономній радянській одиниці держави, кожній найменшій раді, яка лише мусить при своїх рішеннях, їх суверенний, вищий характер, сама обмежувати в інтересах колектива*). Для характеристики будучого співжиття держав наведу слідуючі слова Реннера (вищезгад. брошура), які цілком відповідають моїй думці: „ні одна нація не має служити другій, але кожда з них — цілости, в якій вона є співпануючим членом.“ Але цю формулу з „нації“ треба перенести і на ради і на осіб.

Загальний суверенітет найвищого колєктива в союзі, стає таким чином нічим иншим, як зведеною воєдино та шляхом елястичного самообмеження зафіксованою в єдиній вищій волі — сумою суверенних воль всіх індівідів його складаючих. Ті що лишаються в меншости при винесенню рішень в усіх радянських установах не тратять тим суверенного змісту своєї волі, вони лише підпорядковують її суверенній волі колектива, інтереси та рішення якого ставлять сами вище своїх власних.

Тепер ми можемо дати в скореґованому виді опридилення союзу соц. держав, для якого ми уже вище весь час вживали термін „федерації“. Соціялістична федерація (соціялістична союзна держава), є, утворена з кількох суверенних держав, держава, державна влада якої виходить від її окремих членів, зв'язаних в єдине державне ціле. Вона уявляє соціялістичне державно-господарське поєднання, яке встановляє над з'єдиненими державами, заснований на добровільному їх себе самообмеженню та договорі, примус, участь в якому беруть одначе на рівних правах самі ці держави, так що вони виконують той примус в суцільности і самі, в межах зазначених союзним конституційним договором, йому підлягають.

По даній вище схемі соціялістичної федерації союзна держава має своє законодатне тіло та державні установи вищі державних орґанів

*) Власне в однонаціональній федерації країн принціп дійсної федерації рад, а не країн може найлегше зреалізуватись. (Див. низче.)

поодиноких держав (оскільки це, знов повторюю, передбачено основним законом — договором федерації), власні фінанси (на утримання обох рад та уряду), єдину територію та народ, які в своїх складових частинах являються в той же час територіями та народами окремих національних соц. республик — членів федерації. Лишаючи в своїй схемі ці прикмети сучасної, як вона трактується у більшости державноправників, федерації ми додаємо до них ознаки конфедерації: Збереження в союзі держав суверенітету за кожним членом союзу та заснования його не на основі конституції, а на конфедеральному договорі. Що до теорії суверенітета то, як це видно зі всіх моїх міркувань, єдино вірною для майбутнього соціялістичного права я знахожу теорію п о д і л ь н о с т и суверенітета.

XI.

Повише накреслена схема соц. союза держав розходиться дуже як з діючою (формально; про фактично діючу рос. конституцію нема чого й казати) рос. конституцією, так і з конституцією, запропонованою лівими рос. соц.-революціонерами *). Ця льоґично проводить, як я зазначав вище, принціп ф е д е р а ц і ї н е д е р ж а в а р а д, при чому, навіть в такій постановці, вона всеж дає далеко більше для поодиноких країн і націй ґарантії збереження ними самодіяльности, вільного керування своїм життям, ніж діюча російська конституція, яка базується ніби на принціпі федерації автономних країн. Взагалі вся концепція рос. лівих есерів що-до „Республики Совітів“ (федерації рад), т е о р е т и ч н о може бути цілком прийнята. Проте проти неї можна сказати все теж саме. П о к и н е п е р е ж и т о старі звички, психольоґію, уявлення і т. д., доти не може бути є д и н о ї держави, кольосальної по своїй великости і кількости ріжних країн і націй, які, с а м і п о с о б і, мають в с і можливости істнувати, яко самостійні держави, але такими не є не з в л а с н о ї в о л і, а дякуючи насильному їх втягненню в єдину державу, без узглядненя їх економично-ґеоґрафичних та національно-культурних особливостей. Теоретично — кажу — може для майбутнього і ми визнаємо доцільність і вірність принціпу федерації в и к л ю ч н о рад. Але не для переходової доби. Це формула для будучини, для тої світлої соціялістичної будучини, коли д і й с н о всі народи переживуть національні чи націоналістичні свої пережитки, коли не буде і тіні можливости якого-небудь пригнічення одною нацією — другої, кожною людиною всякої иншої. А ц е ж б у д е і б у д е л и ш е в ч а с и с о ц і я л і с т и ч н о ї д е м о к р а т і ї. Найскорше зреалізуватись принціп федерації рад зможе в однонаціональних федераціях (Україна), але і то не тепер. (Згадаймо хоч би, антаґонізм Великої України і Галичини. — Правда, він може й не має глибоких корнів в н а р о д і, але р і ж н и ц я п с и х о л ь о ґ і й в обох вітках українського народу всеж значна і з нею треба рахуватись).

Вище я згадував про те, що т е п е р ще мусять бути встановлені де-які ґарантії того, що будуча федерація Сов. Республик, буде д і й с-

*) д. „Республика Советов“.

ною федерацією їх та зазначив яким чином я знахожу можливим того досягти. Цікаво, що, як видко зі згаданої мною в одній з приміток статті Гойхбарґа „О Туркестанской Республикѣ“, в 1918. році подібних ґарантій добивалась для себе радянська Туркестанщина. Делеґати Центр. Вик. Комітета цієї злагодили в Москві проєкт конституції для Туркестана. І ось де-які витяги з неї.

Перша ґарантія: „Туркестан має право вийти з федерації і стати не лише автономним, але і цілком самостійною державою, коли знайде, що дальше перебування в федерації не відповідає більш інтересам робочого населення та соціялізму в Туркестані“ *).

Друга стаття проєкту: „Туркестан має право вільного виходу з федерації, по-за згодою на цей вихід останніх членів її та входження знова до федерації за згодою останніх членів її.“ (Принціп конфедерації. Ідея суверенности Туркестана. М. Ш.)

Другі, як вони в проєкті називаються „фактичні“ і „політичні“ ґарантії:

Стаття розділу про законодавство: „Всі загально-федеративні декрети вступають в Туркестані в силу не ранійш, як по формальному затвердженню їх місцевими Центр. Вик. Ком. чи Краєвим З'їздом Рад ...“ (Повна неґація федерації, бо федеральний орґан має не більше значіння, як всяка приватна людина. Її „декрети“ це фактично по проєкту лише законодатні внески, які можуть бути прийняти і відкінені місцевою владою, владою по проєкту цілком самостійною і суверенною. М. Ш.)

Ст. 5 і 6. „Всі ріжниці відносно припінення загально-федеративних декретів в країні, а також всі ті сутички та суперечки між Всерос. Ц. В. К. та Совнаркомом з одного боку і туркестанськими Ц. В. К. і Совнаркомом — з другого, котрі не могли бути попереджені звичайним встановленим шляхом, ліквидуються на погоджуючих засіданнях постійної туркестанської делеґації з рівною її кількістю членів, представників обраних Всер. Ц. В. К.“ „Вироблена на вказаних в ст. 5. погоджуючих засіданнях згода підлягає формальному затвердженню обох Ц. В. К., після чого вступає остаточно в силу.“

Не буду приводити других ґарантій. Окреме військо, підлегле виключно місцевій владі, окремі фінанси, навіть окремі диплоьматичні та торговельні представники — ось вимоги Туркестанської Совітської (я це підкреслюю) Республики. Фактично її вимоги це повна, дійсна самостійність.**) Власне це уже є перегиб палиці в другий бік. Цього, як взірця для відносин поміж соц. рад. республиками (а власне так трактують свій проєкт автори його), ми прийняти не можемо. Бо фактична самостійність рад. держав це не є взірець і ідеал їх співжиття, вони мусять йти до дійсної федерації. Але (і на цьому я далі спинюсь докладнійш), тепер, поки що, Туркестан примушений ставити такі вимоги. Примушені їх ставити і ми. Але не

*) Цітую по статті Гойхбарґа.

**) Це підкреслює в своїй статті і Гойхбарґ. ст. 26.

мусимо забувати, що це не є взірець, а лиш стан, лише фаза, через яку: чим швидче, тим краще.

Ще маленький уклін від теми. Х. Раковський в цітованій вище статті справедливо каже, що „пролетарська державність не підходить під жадну з тих клясифікацій, котрі, починаючи від часів Аристотеля складали державовіди старого часу." Але новий час не дав нам ще нових державовідів, які б точно встановили поняття самого соціялістичного права, його нової матеріяльної та формальної сути, серйозно виявили з точки погляду того права єство соціялістичної держави та поєднань їх і т. д. З другого ж боку, хоч вірна приведена думка Раковського, але неправильним було б цілком відкидати та не скористуватись всією тією працею, яку в свій час проробили теоретики буржуазної науки права. Хоч соціялістичне право це антітеза буржуазного, що все засновувалось і трималось на ідеї приватної власности і зводилось зрештою до фактичної суті „право то є сила", — але до нього, очевидно, багато перейде в їх не матеріяльній, а теоретично-формальній природі, цінних теоретичних будов, дослідів та понять зі старої (поки що ще сучасної) науки права. Ось чому і я уділив їм в своєму викладі більше місця; ось чому я гадаю, що помиляються дуже такі соціялісти, які хочуть будувати нове життя закресливши чи відпихаючи весь той досвід, який хоч і для цілком инших форм суспільного буття, але зібрала, систематизувала та теоретично обґрунтувала теорія та наука права.

Дійсно. „Радянський принціп вносить цілий переворот" в теорію права *). Але разом з тим, і при радянському принціпі ми для вияснення ріжних проблєм звязаних з централізацією чи децентралізацією ріжних сфер життя держави, — встановленням доцільної адміністрації в ній, будовою її конституцій, влади, навіть, просто — звязаних з потребою вміти ясно та точно формулювати закони, — до появи нових соціялістичних розвідок, учебників та книг на теми права, мусимо не лише заглядати, але і вчитись по старих . . .

XII.

Нам залишається ще поглянути, як визиратиме дана нами схема-тип соц. поєднань в приложенню до конкретних рад. республик: України та Росії. На нашу думку, звичайно, їх відносини не мусять мати нічого спільного з передбаченими нинішньою констітуцією РСФСР та тими, які накреслює в своїй статті Х. Раковський, які зводять ці відносини в суті до единої, але не сфедерованої, а лише мало децентралізованої держави. Мусять уступити і ті фактичні відносини новітнього соціялістично-імперіялістичного визиску та панування в старому смислі над окраїнами (областями), яке насильно, проти його тенденцій, впроваджує в життя практика проводирів російської революції. Мусять прийти взаємини базовані на засадах рівенства та вільности, в яких одна сторона (Московщина) зречеться свого насильного верховенства, а друга (Україна) — свого льозунґа „самостійности", знесилюючого і її, і революцію, цього буржуазного сінонима самозбереження держави. Мусить

*) Раковський в згаданій статті.

наступити час, коли вони орґанізовані на підставах (дійсно М. Ш.) вільних виборів, згідно з інтересами політичними і економичними обох республик і кожної, матимуть (нарешті М. Ш.) спокійне співжиття.“ Безумовно, намічена нами чи подібна їй схема, вийде в життя лише тоді, коли український працюючий люд стане дійсно суверенним, і коли він як такий добровільно війде в спілку з Московщиною, З другого боку час для неї настане лише тоді, коли російська совітська республика перестане бути „всеросійською“ чи „російською“ в розумінні „неділимчества“ та зробиться виключно московською республикою, державою суверенного, але тільки московського народу.

Доки обидві суверенні сторони-держави не погодяться на спільний конституючий союз їх договір, який дасть їм можність і в спілці кожній зберегти свій суверенітет — доти ніякого порозуміння, між обома радянськами державами не буде.

Коли настане для того уже відповідний час, на території України, як слабшої держави, чи якоїсь иншої країни (коли б до федерації б. рос. народів-держав вступали крім України та Росії ще й инші республики), мав би зібратись Конституючий Федеральний З'їзд аби встановити договір федерації. Місце осідку Федерального З'їзду я б гадав найкраще було б обрати в якійсь з невеликих держав федерації.

Для Федеральної Ради і Ради Нар. Комісарів федерації місце осідку треба встановити на взірець приїнятого в 1787 в П. Ш. П. Америки їх федеральною конституцією, яка вимагала встановлення для її орґанів спеціяльної столиці, в окрузі, так мовити, нейтральній та незалежній від впливів окремих урядів штатів-держав. (тоді, така округа була створена відмовою від прикордонної країни, з одного боку, Вірґінією, а з другого — Пенсільванією. Країна ця була підпорядкована просто Конґресу. Столиця тої федерації Вашінґтон залишається і досі урядовим центром П. Ш. П. А.).

Таке чи подібне рішення питання осідку федеральних установ федерації соц. республик б. Росії, було б символом та, почасти, і запорукою відсутности всякої преваляції якої будь сторони її, рівенства сторін.

Назва федерації також грає ролю. Вона не мусить нагадувати ні часів старої царської Росії, ні болючих для „малих“ народів б. Росії „федеративних“, помилок та провин Совітської „Всеросії“. Тому я б пропонував спинитись на слідуючій: „Федерація соціялістичних Республик Східної Европи“, коли до неї війдуть кілька соц.-республик б. Росії, чи „Московсько-Українськой Соціялістичний Державний союз“, коли до неї приступлять лише ці дві країни.

Що до внутрішньо-української федерації, то я, будучи великим прихильником цієї ідеї, вважаючи, що ця федерація мусить бути збудована також приблизно по вищеданій бажаній схемі, зазначу ще, що членами її складаючими мусіли б бути ті частини України, котрі по своїй економичній закінчености творять окреслені орґанізми (Галичина, Буковина, Правобережжя, Кубань, то-що).

*) Раковський в згаданій статті.

Ми ніколи не зрікались федералістичних принціпів і не були апостолами „самостійности в щоб то не було". Коли саме під проводом УПСР Україна все ж доборолась до самостійности, то цю самостійність ми завше розуміли не як еґоїстично-державницький буржуазний принціп націоналістичного обособлення, а як суверенітет волі свого народу, життя та владу якого на своїй земли ніхто, нічим не сміє обмежувати. В боротьбі за верховні права українських працюючих мас, в боротьбі яку нам приходилось провадити і з тими, хто мусів би бути лише нашими спільниками, з проводирями революції в Росії, ми не раз губили витревалість і з достойного шляху послідовних федералістів сходили на манівці непослідовного „самостійництва". На будуче мусимо тому особливо обережно оперувати з цим терміном. Викинути його з нашої термінольоґії, хоч він у нас і не має того дрібнобуржуазного присмаку, який і примушує мене вживати його в „лапках", ми ще не можемо. Але в тім не наша провина.

Не настав ще час для можливости переведення наміченої нами федерації України та Росії. Не лише тому, що Совітська Росія, яка ще не позбавилась своїх централістично-„русотяпських" забобонів, не піде на таку федерацію, але ще й тому, що і наша Радянська Українська Республика ще не дозріла до такої федерації, а значить мусить спершу ніж до неї приступати, перейти через (можливо і дуже короткий) період повної державної самостійности. *)

Гнічена нація чи кольонія лише тоді матимуть можність перейти до вільної та вищої соціялістичної сполуки народів, коли в етапі своєї повної суверенности та самостійности переживють своє почуття помсти до народів, які гнітили їх (хоч би вже тим, що належали до пануючих народів), свою жадобу втягнути в себе вільними грудьми пахощі своєї повної самостійности, переживють свій ляк поєднання з иншою нацією, ляк того поєднання, яке може знова принести стару підлеглість.

Повними грудьми вільний український нарід праці ще не дихав. Але він так дихатиме. ....

Проте і при повній (тимчасовій) самостійности Української Соціялістичної Республики, вона мусить війти в найблизчі союзні відносини з своєю революційною сусідкою. Тільки на перші часи ці відносини не мусять йти далі військового та економичного союзу. Але це і буде тим мостом, на якому раз зустрінувшись обидві держави пожмуть одна другій руку і заключать більш міцний та тривалий договір-союз, соціялістичну федерацію.

Соціялістичні країни мусять відмести всі ті форми, поняття, засоби та норми, які криють в собі елемент пригноблення, визиску та гніту. Кольоній, васальних держав, сюзеренів та суверенів в соціялістичному міждержавному життю не буде істнувати. Але не переводять ще вповні цього в реальність ті, кому в першу чергу треба це робити, заслужені перед світовою революцією провідники її. В нинішній столиці всесвітньої революції „не все благополучно", з цього погляду. Тому

*) Див. про це нашу статтю в „Бор.-Поборете" ч. 2.

нашим завданням, тут, за кордоном, є в першу чергу дбати про те, аби закордонні товариші соціялісти, зробили все від них залежне, щоби звернути російських комуністів з шляху силоміцьної централізації та „оприділення“ всіх і всього під російський масштаб та шаблон на шлях приложення до практики ними ж проголошеного льозунґа: самоприділення, аж до відокремлення!

Чи скоро настане той чудесний мент, коли УПСР зможе сказати так, як сказала в січні 1918 року в своїй резолюції австрійська конференція соціяль-демократів: „Соціяль-демократи бачуть своє благороднійше завдання не в тому, аби піддержувати вимоги народа перед Інтернаціоналом, але, навпаки, в тому, щоб відстоювати принціпи Інтернаціонала перед своїм народом“?

Чи довго ми ще будемо змушені робити перше? — доказувати та виборювати свої природні, невідємні права!

Чи скоро прийде час коли ми до свого трудового народу зможемо, кличучи його до федерації з Росією, сказати: Йди уже до федерації, Великий Мучениче, бо в ній „кожда нація буде мати власну державну орґанізацію та всі ці орґанізації, ці громади будуть об'єднані в єдиний союз праці“ *)

Чи може довго ще нам прийдеться стояти на ґрунті боротьби за самостійність від Москви; замісць об'єднання, якого так жадаємо, стреміти до роз'єднання насильно, проти життя та його вимог тепер зєднаних України та Росії?

Хочеться думати, що ми вже скоро зможемо боротись за наші принціпи федеративної сполуки соціялістичних держав.

Але щоб бути побідниками в цій боротьбі ми мусимо твердо уяснити всім членам УПСР, що нашим ідеалом не є „самостійність“, що тепер ми боремось лише за самостійність нашої держави та незалежність її як від насильства соціялістичної Москви, так і від „своєї“ української „самостійницької“ буржуазії, що взаємини між соціялістичними державами, ми розуміємо як відносини рівности, трудової солідарности та допомоги поміж ними, як вільний та добровільний союз-федерацію суверенних націй — держав праці!

Через дійсно вільну, братську федерацію з Соціялістичними Республиками б. Росії і з ними разом до Всесвітньої Соціялістичної Федерації — в реалізації цього гасла мусить належати і УПСР поважна, першорядна роля.

XIII.

На закінчення я роблю слідуючі зібрані в тезах висновки зі всього вищезазначеного:

1. В будучині нормальний розвій соціялістичного життя мусить привести до тісного співділання всі суспільні орґанізми, в тому числі і в першу чергу соціялістичні держави.

Замісць обособлення, партикуляризму старих буржуазних держав, замісць встановлених між ними штучних кордонів і меж, замісць характер-

*) Зі згаданої резолюції.

них з'явищ, які були залізною консеквенцією капіталістичного устрою: визиску, насильства та заборчої політики, взагалі, стремління кождої держави жити на кошт праці як своїх рабів-робітників, так, особливо, на кошт праці всіх инших держав, — нові соціялістичні держави, стремлючи до як найдоцільнійшої економізації сил, праці і часу, мусітимуть засновувати своє державне співжиття на принціпах повної пошани волі та суверенности одна другої, на засадах рівности та тривалого співділання, заснованого на порозумінні та вільній згоді.

2. Чим далі поступатиме соціялізація життя в усіх державах, чим більше централізуватиметься в них продукція, тим швидче буде створюватись ґрунт для переходу до стійнійших форм державного співжиття і для централізації самого поміждержавного життя.

Завершенням цього процесу мусить бути обєднання всіх соціялістичних держав в єдину всесвітню федерацію їх, Інтернаціоналі.

3. Але перехід до цього, по поваленню сучасного капіталістичного ладу, можливий лише шляхом довільної централізації продукції як в окремих державах, так і в спілках їх.

Першою фазою державного співжиття можуть бути лише прості союзні взаємини самостійних трудово-радянських держав, при яких кожна визнає суверенність другої. Збудовані на принціпах самоозначення та національному — соціялістичні держави входять з подібними другими в договорні відносини, з метою: а) спільної орґанізації оборони соціялістичних здобутків проти зовнішньої та внутрішньої контр-революції, б) вироблення спільного пляну господарської діяльности та в) порозумінь з приводу обміну продуктами її.

Це є стадія повної самостійности та суверенности національних соц.-рад. республик, звязаних поміж себе лише договорами оборони та економичних угод.

4. В міру того, як кожен нарід-нація, його трудящі верстви та ідейні проводирі їх, позбавлятимуться пережитків старого буржуазного устрою: націоналізма та шовінізма, чи то оборонного характеру (у т. з. „малих", гнічених народів), чи то заборчого (у „великих", панувавших), в міру того, як зникатиме небезпека можливости приміненя методів насильної та односторонньої централізації в поміждержавному господарстві, стане можливим більш стислий союз поміж державами, заснований також на договорах, але який матиме вже постійні спільні, на засобах парітету збудовані центральні керуючі орґани з обмеженим правом державного примусу в справах: переведення до життя спільного і загального пляну продукції, орґанізації оборони республик, встановлення спільної монети, мір та ваги, орґанізації залізниць, почт і телеґрафів і т. п. Обмеження в компетенції і примусовій силі спільних державних центральних установ, як і підлеглість їм, передбачається заздалегідь в договорах соціялістичних держав. Це є стадія повної суверенности, але обмеженої самостійности держав; це є стисла соціялістична конфедерація їх, період знищення державности в її старому смислі.

5. Чим далі нове соціялістичне життя держав буде відходити від форм старого устрою і переходитиме в праце-господарські обєднання,

чим ближче, з другого боку, воно наближатиметься до принціпів соціялістичної демократії, котра цілком неґує як панування одної кляси над другою, так і всяку преваляцію одної нації над другою, тим все більшою та сильнійшою може ставати централізація самих міждержавних поєднань. Тоді стане можливим перетворення стислих конфедерацій соціялістичних держав в федерації їх, а в дальшому і в єдині ріжнонаціональні держави, які будуть уже не федераціями країн-народів, а вільними федераціями витворюючих, продукційних рад. Спільний плян продукції в сполуках держав буде тоді уже пляновою продукцією єдиної безклясової держави виробницьких рад, громад-спілок. Це стадія безклясової демократії — стадія соціялістичної демократії переходу через соціялістичну федерацію держав всесвіту до єдиної федерації всіх виробницьких спілок його.

6. Нині, для конкретних взаємовідносин Совітської Республики Росії та Радянської України єдино нормальними, можливими та вказаними вимогами і тенденціями життя та революції являються вказані вище відносини першої стадії соціялістичних поєднань держав. Як Московщина, так і Україна, маючи всі необхідні для того економичні предумови, творючи суцільні окреслені господарчо-національні орґанізми, мусять перейти фазу повної самостійности і суверенности в своєму державному житті.

Вона повинна тривати доти, доки Сов. Московщина, не пережие своїх заборчих настроїв та тенденцій, а психика всіх верств російського народу і його сучасних проводирів не зміниться, не втратить свого від царських часів унаслідованого характеру верховодства, панування та вищости і натомісць не придбає прикмет дійсної соціялістичної психики та відносин справжньої рівности, товариськости, пошани волі других — братських відносин. Вона повинна тривати також доти, доки Україна сама не пережие всіх тих прикмет, які характеризують відроджену націю: остраху втрати своеї волі і недовірря до панувавших над нею сусідів.

7. Сучасні взаємини поміж Московщиною з одного боку та Україною і другими рад. республиками б. Росії з другого взагалі засновані не на принціпах д е р ж а в н и х сполучень, а, на жаль, на фактичному стані панування (що має в собі навіть елементи сюзеренности, васалітета та кольоніяльного визиску) однієї республики — держави Московщини над всіма иншими радянськими республиками.

8. Боротись мусимо проти т а к и х „відносин“ і за дійсну суверенність і самостійність для перших часів соціялістичного їх будівництва всіх рад. республик. Але разом з тим УПСР мусить уже від нині підготовляти ґрунт для переходу їх до 2-ої стадії соц. поєднань. Для цього необхідне дальше розроблення та уяснення питання теоретично в середині УПСР, винесення його на обмірковання ширших кругів трудящих, нарешті, приступлення до вироблення конкретних проєктів взаємовідносин соціялістичних держав і конститууючих їх договорів.

14. січня, 1921. Баден б. Відня.

* * *

Ця стаття друкується через чотири місяці по її написаню. За цей час зайшли великі зміни в життю Совітських Республик.

Самостійність України ще кілька разів зафіксовано і то зроблено в договорах міжнародного характеру. „Польско-Русско-Украинский договор,“ заключений поміж „Польшей с одной стороны и Россией, а также Украиной, с другой“. В ньому встановлено „незалежність України і Білоруси“, Україна виступає, як міжнародній суб'єкт — як пишуть „Известия В. Ц. И. К.“ *): „В лице своего советскаго правительства Украина выступает сейчас впервые на международную арену, как действительно самостоятельное**) государство. Под давлением необходимости европейские буржуазные государства, как мелкие так и крупные, вынужденые вступить с Украинской Социалистической Советской Республикой в переговоры по разным вопросам, а вместе с тем и признать ее независимость и суверенность.“ Самостійнізація, коли буде дозволено так висловитись, України формально йде величезними кроками наперед.

Ось ще вістка — доказ тому: „На відбувшійся в Харькові всеукраїнській конференції совнархоза випрацьовано положення про Українську Раду Народнього Господарства та її відділи, яке оприділює ролю та завдання Укр. Р. Н. Г. Це положення буде доповнено та остаточно вироблено після того, як в розвиток складеного між Р. С. Ф. С. Р. та У. Р. С. Р. договору будуть точно встановлені конституційні взаємовідносини між обома республиками“.***)

Вищеподані факти дуже красномовні. Появу їх треба вітати. І ми певні, що „конституційні взаємовідносини між обома республиками“, напором життя все ближче й ближче наближатимуться до дійсно соціялістичних взаємин, до того типу соціялістичних державних поєднань, який ми спробували в своєму начеркові накреслити.

Мик. Чечель.

„Новочасна мудрість наукового соціялізму“.

(„Вільна Україна“, число 1—2, 1921 р., орґан Центр. Ком. УСДРП).

„Завоєвання революції будуть забезпечені, коли наш велетень, український працюючий народ, озброїть себе не лише ‚сталеним ножем‘, але і новочасною мудрістю наукового соціялізму.“
(З „Переднього слова“ до ч. 1—2 „Віл. Укр.“)

Це речення „Переднього слова“, котрим ми починаємо наші замітки, після прочитання цілої книжки буде мати справжній свій смисл, коли стилістично його трошечки поправити, додавши пару слів: тоді воно буде звучати так:

---

*) Див. ч. 45 „Новый Мир“.
**) Підкреслення „Н. Миру“.
***) У. „Н. М.“ ч. 47.

Завойовання революції будуть забезпечені для буржуазії, коли наш велетень, український працюючий народ, озброїть себе, замість сталеного ножа, новочасною мудрістю наукового соціялізму, яку підносить йому Центр. Ком. УСДРП на сторінках „Вільної України“.

Центральний комітет української соціяль-демократії далі в „переднім слові“ до першого числа свого нового орґану заявляє, що його метою єсть „методом наукового соціялізму... освітити і виясцити всі найголовніщі події сучасної української революції“ та „вказати шляхи і способи, якими мусимо йти далі і невпинно боротися за визволення робочих мас України“. Змагаючи до осягнення цієї мети, Центр. Ком. УСДРП уложив перше число „Вільної України“ з тим розрахунком, щоб поки що „освітити і виясцити“ українську революцію, її характер і завдання, маючи на увазі, очевидно, в дальших випусках „вказати шляхи і способи, якими мусимо йти далі“. Розробленням першої теми зайнявся І. Мазепа. В статті „Три періоди української революції“ він робить спробу проаналізувати дотеперішній перебіг української революції. Самому аналізові він передпосилає два загального характеру параґрафи: 1. революція і національна проблема і 2. Росія й Україна перед революцією. Ці два параґрафи, особливо другий, власне єсть найцікавіще з цілої статті І. Мазепи і з цілої книжки „В. У.“, бо вони для Центр. Ком. УСДРП являються фільософією російської й української революцій. В цих параґрафах І. Мазепа виложив, як задивляється українська соціяль-демократія на характер і значіння цієї — будемо називати її східньоевропейської революції, чого від неї сподівається і які надії покладає. В них, словом, зафіксовано історичну перспективу української соціяль-демократії, в котрій (перспективі) знаходять своє освітлення і події сеї революції.

Коротко резюмуючи, І. Мазепа тої думки, що сучасна східньоевропейська революція має такі самі завдання, які мала французька революція 1789—1793, тоб-то встановлення на европейському сході буржуазної „демократії“ з парляментарним устроєм; що це — „обєктивні“ завдання революції. УСДРП, очевидно, поділяє сей погляд свого лідера, і тим пояснюється, що в иншім місці „переднього слова“ ми чуємо скаргу УСДРП на те, що „в своїм нестриманім розгоні вона (революція) не рахується з обєктивними умовами життя і тому сама стає загрозою льоґиці фактів і разом з водою викидає з купелі і тільки що народжену дитину“. Правда, в „переднім слові“ редакція „Вільної України“ признає, що навіть від першої російської революції, не то що від 1793 р., „під впливом світової війни й великих революційних подій на Сході і Заході, годинник людства перескочив на ціле століття вперед“, але ні Ц. К. очевидно, ні І. Мазепа не звертають на те найменшої уваги і сміливо перескакують разом з УСДРП на більш як ціле століття назад, щоб тільки „довести“, що „сучасна революція в Росії і зокрема на Україні має такі самі завдання, як і зазначена французька революція“ (1789—1793. М. Ч.)

На поміч авторові редакція притягує майже всіх батьків марксистської церкви: Маркса, Енґельса, Кавтського, Бауера, Плеханова і навіть

еретика Троцького. Довгі цітати і цілі уривки з брошюр нагромаджено в першім числі „В. У.“ для „обґрунтовання“ цієї основної тези нашої рідної соціяль-демократії. Де смисл цітат і видержок з брошюр не підходить, там хапаються слів; де треба — робиться „ловкостью рук“ необхідна підтасовка. І такими маніпуляціями і „лукавими мудрствованнями“ доходить почтенний автор до определілення історичної перспективи, в якій УСДРП розглядає, як сучасне світове становище, так і східньо-европейську революцію.

І. Мазепа знає, що без цього обійтися не можна, бо від такої чи иншої оцінки світового становища залежить така чи инша політика кожної, а в тім числі і соціяль-демократичної партії.

В якім становищу ми знаходимося в сей час? Чи в процесі розпочатої світової соціяльної революції (соціялістичної), чи в процесі дальшого розвитку імперіялізму? Від тої чи иншої відповіди на се питання залежатиме і та тактика клясової боротьби, якої соціялістична партія повинна держатись. Коли скажемо, що ми перебуваємо в процесі дальшого розвитку капіталістичного імперіялізму, то ми повинні уникати всякого рішучого бою з капіталізмом, повинні зберігати сили робочого люду, всю увагу звернути на його орґанізацію, поліпшення його матеріяльного стану, підготовку його до майбутньої рішучої схватки з капіталізмом; словом — не посягаючи на теперішній буржуазно-капіталістичний суспільний устрій з його парляментаризмом, правовими інститутами і т. д., обмежитись, як в старовину, „трема корпусами“ соціялізма — політичною партією, професійним союзом і кооперацією, щоб при помочи їх піднести значіння робочої кляси в буржуазній державі. Це буде одна тактика.

Коли ж ми приймемо, що перебуваємо в процесі розпочатої світової соціяльної революції, яка має ціллю знесення капіталістичного ладу і заведення натомісць (незалежно від методів!) соціялістичного суспільства, то й тактика наша буде иншою. Тоді якраз ми повинні проповідувати масам похід проти буржуазної держави і тих орґанів, якими вона здійснює своє панування над робочими масами. Це буде друга тактика.

Tertium non datur!

Тому почтенний автор „Трьох періодів української революції“ відбігає на сто тридцять років назад, займає становище паризького санкюльота 1793. року, в такій перспективі розглядає сучасне світове становище і події на европейському Сході і потім заявляє, що „обєктивні завдання сучасної революції в Росії полягають не в негайному заведенню соціялістичного способу продукції, а в знищенню віджившого феодального складу життя, визволенню народніх мас із кайданів темряви і некультурности, розчищенню шляху для більш успішного й нормального розвитку капіталістичного способу продукції.“ (ст. 9.)

Найважніще зроблено: діагноз поставлено. Звідси льоґічно випливає і вся дотеперішня і теперішня тактика УСДРП: проти диктатури пролетаріяту, проти радянської влади, проти большевиків, за піддержку петлюрівщини, за „раду республики“, за парляментаризм, за

пятихвостку і т. д. Словом — „за демократію“. Раз всім народам на роду написано, щоб вони „перейшли процес свого розвитку від феодальних порядків через буржуазну революцію до сучасної демократії“, і коли „вже через демократію лежить шлях до кращого — до соціялізму“, а тому „такий саме шлях розвитку неминучий і для народів бувшої Росії“ (стор. 9.), то проти рожна не попреш! Й І. Мазепа зробив би краще, коли б на тім і став, а не брався роз'ясняти смислу „буржуазної“ російської революції, не брався товмачити своїм товаришам такі „непорозуміння“ її, як диктатура пролетаріяту, — з'явище, досить незрозуміле при буржуазній революції, а просто, подібно К. Кавтському, став би на позицію „непризнання“ совітської республики з її диктатурою, вважав би її „фактом, который не должен существовать“. Тоді льоґічно звідси випливала б і тактика УСДРП, вірного помічника головного отамана в його боротьбі з большевиками.

Але І. Мазепа хоче сповнити обіцянку „Переднього слова“ і „методом наукового соціялізму насамперед освітити і вияснити всі найголовніщі події сучасної української революції, викрити дійсні причини всіх удач і неудач в цій визвольній боротьбі українського народу, вказати шляхи і способи, якими мусимо йти далі і невпинно боротися за визволення робочих мас України.“

От з цим „освітленням“ і „виясненням“ і виходить як раз конфуз у почтенного автора.

Першим камінем, о котрий претknувся він, пішешествуя від феодалізму через буржуазну революцію до сучасної демократії, була диктатура пролетаріяту в відсталій, недорозвиненій Росії.

„Буржуазна по своїм обєктивним завданням революція в Росії мусіла в процесі свого розвитку набрати форм революції пролетарської“. (ст. 9.).

І далі на протязі пятьох сторінок друку автор доводить своє твердження. Розуміється, довести його він не зміг, бо саме твердження несправедливе. Революція в Росії, розпочинаючись, справді мала своїм обєктивним завданням знищення решток феодалізму і розчищення шляху для нормального капіталістичного розвитку. Так вона роспочалась весною 1917. і в такім напрямі стала розвиватись. Ми знаємо, яку діяльну участь приймала російська велика буржуазія в підготовці революції і в подіях її перших місяців. Ми бачили, як чепляли собі червоні стрічки ґенерали не тільки від фінансів, торговлі і промислу, але й від інфантерії та инших родів зброї; як привітала революцію вірна наймичка цієї буржуазії — російська інтеліґенція, орґанізована в партію кадетів, перед котрою розкривались широкі горизонти участи в орґанізації національно-господарського процесу. І помиляється І. Мазепа, коли на стор. 13 твердить, що „в Росії вона (інтеліґенція М. Ч.) була... здебільшого захоплена симпатіями до соціялізму і солідарністю з пролетаріятом“ і що „ніде не було такого вдячного ґрунту, як тут, для утворення з цієї інтеліґенції значних кадрів солідних, вихованих аґітаторів і борців за ідею революції і соціялізму“. Після чотирьох літ революції, підчас котрих російська — і, додамо, українська — інтеліґенція на ділі показала, чим вона була і есть, твердити що ся інтеліґенція була „захоплена симпатіями до соціялізму і солідар-

ністю з пролетаріятом“, що вона давала кадри „аґітаторів і борців за ідею революції і соціялізму“, — це просто смішно.

Коли ж то було, що ця інтеліґенція виявляла оту свою солідарність з пролетаріятом? На початку революції, за часів кн. Львова-Керенського? Власне, до цього періоду революції відноситься маніфестація інтеліґенцією своїх симпатій до ідеї революції. Але ж цей період не має нічого спільного з боротьбою за соціялізм! Це був той період, коли лунали гасла „все для фронта“, „все для победы“, „война до победного конца“, коли йшла аґітація за „заем свободы“, коли закордонна політика спочивала в руках пп. Мілюкова-Терещенка, коли перед очима їх манячив Константинополь і проливи, а повстанцям-салдатам, що полкообразно приходили до Таврійського палацу заявляти свою вірність Комітетові Державної Думи, той самий п. Мілюков заявляв, що „царем будет Алексей, а за его малолетством регентом — Михаил.“

І інтеліґенція дійсно заявляла свої симпатії до ідеї такої революції, котра справді мала своєю ціллю „розчистити шлях для більш успішного й нормального розвитку капіталістичного способу продукції“. Інтеліґенція не тільки маніфестувала свої симпатії до такої революції, але й на ділі, активно приймала в ній участь, не за страх, а за совість допомогала, чим і як могла, тимчасовому правительству. Бо перед „мало забезпеченою матеріяльно, бідолашною, обшарпаною“, як справедливо говорить І. Мазепа, російською інтеліґенцією відчинялась перспектива иншого життя, коли замісць царсько-поліцейської бюрократично-феодальної Російської Імперії з її мертвлячим духом повстане Російська Імперія дільця-буржуа, цього всепроймаючого руїнника-творця, коло котрого так добре можна заробити, котрий не має часу займатися державною машиною і віддає її в цілковите завідування і управління всезнаючому інтеліґентові.

Для російського інтеліґента така перспектива не була безплодною мрією, а живою дійсністю, що наступила для нього з перших же днів мартовської революції. З перших же днів він покуштував її і знайшов, що це смачно. Всі революційні і „демократизовані“ старі державні і громадські інституції відразу наповнились цим „земським і городським елементом“. Пригадаймо собі, як молоде покоління — студенство сповняло по містах поліцейську службу, а їхні батьки возсіли в земствах, міських управах, ріжних комітетах, комісаріятах і т. д.

Скрізь ця інтеліґенція маніфестувала свою солідарність з революцією, але з тим її змістом, котрого хтіли їй надати пп. Мілюкови, Гучкови і Родзянки.

А далі ми бачимо, як картина поволі міняється і як все різкіще виявляється суть стремлінь пані інтеліґенції. Революція вибухнула, як сила стихійна, елементарна. Ті маси, що її робили, не одразу усвідомили собі це з'явище і не відразу усвідомили та сформулували свої цілі і домагання. Поки інтеліґенція смакувала медяники перших днів революції, ці маси під впливом соціялістів почали орґанізовувами свої ряди і волю в радах робітничих, салдатських і селянських депутатів. Ідея соціялізму, цілі пролетаріяту були заступлені цими орґанізаціями, радами, а не Комітетом Державної Думи і його політично-державним ор-

ґаном — тимчасовим правительством, котрі якраз і репрезентували ідею буржуазної революції, капіталістичного ладу. І хоч під впливом меншевиків та правих ес-ерів ради в своїй більшости й стояли на тій самій позиції, що нині стоїть на ній І. Мазепа — що революція буржуазна, „образца 1793 года", але все ж таки вони, рівняючись на сто літ вперед поставлену ціль — соціялізм, хтіли провадити инакшу (по формі, принаймні) політику, ніж буржуазія, і претендували на відповідний вплив і участь в управлінню.

За ким пішла тоді „захоплена симпатіями до соціялізму і солідарністю з пролетаріятом" інтеліґенція?

Чи може І. Мазепа навести нам приклади, коли інтеліґенція стала по стороні хоч би й меншевицько-ес-ерівських рад в їхній боротьбі з временним правительством? А пізніще, коли ця боротьба загострилась до найвищої степені і вилялась, нарешті, спочатку в липневе, а потім в жовтневе повстання робочих і селян під проводом большевиків, де опинилась інтеліґенція з своїми мнимими симпатіями для соціялізму і солідарністю з пролетаріятом? Вона вся опинилась в таборі, ворожому робочим масам. Молоде покоління виступило збройно проти робітничої влади (юнкера військових шкіл, офицери денікінської, вранґелівської й ин. армій), а старше саботувало її (пригадаймо саботаж всіх інтеліґентських професій після вибуху жовтневого повстання в Петербурзі). Те саме робила і та „соціялістична" частина інтеліґенції, яка перебувала в меншевицькій та ес-ерівській партіях.

Російська інтеліґенція справді любила, як ті чеховські герої, пофільозофувати на тему про те, „что будет за сто, за двести лет", була не від того, щоб то був і соціялізм, і, оттак фільозофуючи та відстоюючи право на свободу такого фільозофування, хіба в цім смислі могла вважатись „солідними і вихованими аґітаторами і борцями за ідею революції і соціялізму", якою її вважає І. Мазепа. На ділі ж, в сей історичний момент вона показала себе прихильною і переконаною сторонницею буржуазно-капіталістичного ладу, котрий обіцяв поліпшити її матеріяльне становище. Вона хтіла його в Росії, і це бажання було батьком її ідеольоґії про буржуазний характер російської революції, ідеольоґії, перейнятої від неї її найрадикальніщою частиною, зґрупованою в партіях меншевиків і правих ес-ерів.

Тому „розчищення шляху для більш успішного й нормального розвитку капіталістичного способу продукції" було субєктивним завданням буржуазно-капіталістичної верстви російського суспільства і російської інтеліґенції (en masse).

Ніколи таких цілей не міг собі поставити клясово орґанізований і свідомий пролетаріят, котрий капіталістично-буржуазному суспільному ладу свідомо протиставляє соціялістичний, вважаючи себе суспільною клясою, історично призначеною цей лад здійснити. Виборовши від капіталістів політичну владу, захопивши її в свої руки, він не може будувати инакше, як соціялістично, так само як буржуазна кляса не може будувати инакше, як капіталістично. І тільки під впливом буржуазно думаючих інтеліґентів-шептунів, які що-дня й що-години довбають йому

про „обєктивнобуржуазний характер революції“ може пролетаріят прикладати свій штемпель до будування буржуазної держави.

От, наприклад, й І. Мазепа твердить на сторінках „Вільної України“ про ці самі „обєктивні завдання сучасної революції в Росії.“ Чим же він доводить, що обєктивні завдання цієї революції саме такі?

„Сучасна російська революція є одна із останніх буржуазних революцій в Европі“ — перший „доказ“.

„Майже всі народи Европи перейшли процес свого розвитку від феодальних порядків через буржуазну революцію до сучасної демократії. І вже через демократію лежить шлях до кращого — до соціялізму“. — другий „доказ“.

„Такий саме шлях розвитку неминучий і для народів бувшої Росії“ — третій і останній „доказ“.

І. Мазепа, поставивши таку теорему, не помічає того, що дальше скрізь він заперечує її, думаючи, що доводить.

Візьмімо для прикладу хоч би його примітку на стор. 8:

„По характеру своїх обєктивних завдань сучасна українська революція є революцією не національною, а соціяльною. Всяка сучасна революція, яка має своїм завданням знищення попередніх відсталих в'д життя способів продукції, а не лише зміну форм політичної влади, є революцією соціяльною. . . . Революції соціяльні . . . мають однакові завдання і тенденції для всіх країн з капіталістичним способом продукції. . . . Революція соціяльна і по своїм завданням і по своєму безпосередному впливу, який завсіди виходить за межи тої держави, де така революція вибухає, в дійсности є не що инше, як революція світового значіння“.

Підписуємось під всіма цими твердженнями І. Мазепи і будемо сподіватись, що він прийде до слідуючих висновків: тому що на Україні і в Росії, як і скрізь в Европі, панував капіталістичний спосіб продукції і тому що революції соціяльні будучи революціями світового значіння, мають однакові завдання і тенденції для всіх країн з капіталістичним способом продукції, то й українська та російська революції, які, як то ми вище вказали, есть революціями соціяльними, являються революціями світового значіння, які мають своїм обєктивним завданням знищення попереднього відсталого від життя капіталістичного способу продукції, себ-то есть революціями соціялістичними, або пролетарськими.

Але І. Мазепа в один миг поміщається в „перспективу 1793 р.“, і, розуміється, й висновки виходять на півтораста літ старші:

„Клясичний тип соціяльної революції, повторює за К. Кавтським І. Мазепа, дає велика французька революція 1789—1793 рр.“ „Маючи такі самі завдання, як зазначена французька революція (себ-то встановлення буржуазної ‚демократії‘ М. Ч.), говорить вже ‚отсебятину‘ І. Мазепа, сучасна революція в Росії і зокрема на Україні є також по своєму характеру революціями соціяльними, з широким світовим, а не лише обмеженим, місцевим впливом і значінням.“

Себ-то, як же це воно виходить? Ну, добре. Французька революція 1789—1793 мала своїм обєктивним історичним завданням встановлення буржуазно-демократичного ладу; в цім напрямі вона й мала сві-

тове значіння і вплив. Після її перемоги у всіх краях Европи буржуазія (власне її передова, активна клясово-свідома частина) боролась за „демократичний“, парляментарний лад, котрий віддавав їй до рук державну машину і, значить, господарське життя країни. Парлямент став тоді в цій боротьбі буржуазії з феодаалами таким самим гаслом, як тепер ради в боротьбі пролетаріята з буржуазією.

Ну, а в чім же тоді полягає широке світове значіння східньоевропейської революції?

Кожна соціяльна революція відкидає від влади в державі одну суспільну клясу і приводить до неї иншу. Французька революція 1789—1793 відкинула від влади феодальне панство та духовенство і поставила до державної керми буржуазію, котра й по сіє время благополучно остається там скрізь, за виключенням Росії та України. В цих двох краях владу завоювали робочі, нова суспільна кляса, а в Европі ці самі робочі напірають на буржуазію і теж хтять прогнати її з хазяйського місця. Це — справа ясна. І навіть для українського соціяль-демократа повинно бути безсумнівним, що тенденцією історичного розвитку й есть перехід влади від буржуазії до робочих, і то скрізь, в тім числі й на Сході Европи. Тому соціяльною революцією світового значіння може бути тільки така революція, котра цю тенденцію переводить в життя. Бо революція, котра передала б в Росії владу буржуазії, жадного нового слова світові не сказала б: це була б революція місцевого, російського значіння.

А в І. Мазепи виходить, що східноевропейська революція повинна „ебєктивно“ вдруге завести в Европі буржуазно-демократичний лад.

Одначе І. Мазепи не бентежить те, що факти не вкладаються на його прокрустове ложе образца 1793 р., і він далі, „пояснює“, як воно сталось, що „буржуазна по своїм обєктивним завданням революція в Росії мусіла набрати форм революції пролетарської.“

На стор. 10. І. Мазепа пише: „Як найбільш активна революційна сила, він (пролетаріят М. Ч.) може в таких умовах (де поруч з некультурним, малосвідомим та незорґанізованим селянством і слабою буржуазією істнує порівнюючи розвинена кляса пролетаріяту) більше стало захопити владу в свої руки, стаючи тим самим на шлях перетворення буржуазної революції, яка нищить феодалізм, в революцію пролетарську, яка має завданням знищення капіталізму.

Таку саме можливість безпосереднього переходу буржуазної революції в пролетарську Маркс і Енґельс передбачали ще для Німеччини підчас революції 1848 р. Але на ділі ця їхня надзвичайно далекозора думка могла здійснитися лише тепер, у сучасній революції в Росії“.*)

Я позволю собі навести вже одразу ще де-кілька цитат, котрими користується І. Мазепа для доведення, що сучасна східньоевропейська революція есть обєктивно буржуазна, щоб було ясніще, що І. Мазепа просто не зрозумів того, що він прочитав у „отців церкви“.

*) Підкреслення моє. М. Ч.

На стор. 13. він цитує К. Кавтського [1]), коли той ще думав справді, як революціонер: „Дивно, що саме російський пролетаріят покаже нам наше майбутнє, оскільки воно виявлється не в орґанізації капіталу, а в протесті робітничої кляси: Росія — найбільше відстала з усіх великих держав капіталістичного світу; це ніби-то суперечить матеріялістичному розумінню історії, згідно з котрим економічний розвиток становить основу політичного; але в сути річи це суперечить лише такому матеріялістичному розумінню історії, яке навязують нам наші противники і критики, що бачать в ньому не методу досліджування, а лише готовий шабльон“.

На стор. 14. цитується Л. Троцький [2]), який в 1906 писав:

„Марксизм заздалегідь оцінив соціяльний зміст майбутньої революції. Називаючи її буржуазною, він указував тим, що безпосередні [3]) обєктивні [4]) завдання революції полягають в утворенні ‚нормальних‘ умов для розвитку буржуазного суспільства в його цілости. Марксизм виявив себе правдивим, і цього не доводиться вже ні заперечувати, ні доказувати. Перед марксистами стоїть цілком инше завдання: шляхом аналізу внутрішньої механіки розвиваючоїся революції викрити її ‚можливости‘ [5]). Було б грубою помилкою просто ототожнювати нашу революцію з подіями 1789—93 або 48 років. Історичні анальоґії, котрими годується і живе лібералізм, не можуть замінити соціяльного аналізу. Російська революція має цілком своєрідний характер, котрий є вислідом особливостей всього нашого історично-суспільного розвитку і котрий в свою чергу розкриває цілком нові історичні перспективи .... Російська революція утворює, на наш погляд, такі умови, при котрих власть може (при побіді революції повинна) перейти до рук пролетаріяту раніще, ніж політики буржуазного лібералізму будуть мати можливість у всій повноті виявити свій державний ґеній.“

Цитує І. Мазепа і Плеханова, який ще в 1889 р. сказав, що „революція в Росії може побідити, як робітничий рух, або її зовсім не буде“.

Все це І. Мазепа наводить для того, щоб гадками авторітетних соціялістів потвердити, що „таким чином, відстала, недорозвинена Росія мусіла стати кляси чною країною для здійснення концепції Маркса й Енґельса“ (ст. 13). І, дійсно, концепція Маркса й Енґельса для Німеччини 1848 р. і вищенаведені цітати з Кавтського, Плеханова і Троцького про характер в той час майбутньої (першої) російської революції не тільки не суперечать одна одній, а навпаки — вони гармонічні, бо вони єсть продуктом однакового методу досліду, а не готові шабльони, яким для Мазепи єсть „образець 1793 г.“

Мазепа ж притягнув за волосся і концепцію Маркса й Енґельса і згадані цітати, щоб довести своє абсурдне твердження, що сучасна російська революція лише по формі пролетарська, бо все одно справа мусить скінчитись буржуазною демократією. І тим самим показав, що

---

[1]) К. Каутскій. Американскій и русскій робочій. СПБ. 1906 г., ст. 4 и 5.

[2]) Л. Троцкій. Перспективы русской революціи. Берлін, 1917. ст. 5 і 36.

[3]) Себ-то ті завдання, які єсть початковими. М. Ч.

[4]) Себ-то такі, які при всяких умовах істнують. М. Ч.

[5]) Себ-то — що може осягнути революція при певних умовах. М. Ч.

він не зрозумів ані концепції Маркса, ані тих цітат, якими користувався. А редакція „Вільної України“ умістивши в тім самім числі уривок з брошури О. Бауера „Bolschewismus oder Sozialdemokratie“, опріч всього того виявила, що вона не зрозуміла і змісту основної думки О. Бауера про характер і значіння російської революції.

Справді: В чім полягає „концепція Маркса“? В IV розділі „Комуністичного Маніфесту“, написаного за пару тижнів до февральської революції 1848 року, з'ясовуючи становище, яке комуністи займають до ріжних опозиційних партій, Маркс і Енґельс писали:

„В Німеччині комуністична партія бореться спільно з буржуазією, поскільки буржуазія виступає революційно, проти абсолютної монархії, февдальної земельної власности і дрібноміщанства.

Але вона ні на один миг не перестає виробляти у робочих можливо ясну свідомість ворожого противенства між буржуазією й пролетаріятом, щоб німецькі робочі могли зараз же повернути проти буржуазії, як зброю, ті суспільні й політичні умови, які мусить принести разом з своїм пануваннєм буржуазія; щоб після упадку реакційних клясів в Німеччині зараз же роспочати боротьбу проти самої буржуазії.

На Німеччину звертають комуністи свою головну увагу, бо Німеччина знаходиться на передодні буржуазної революції і тому що цей переворот вона довершує при більш проґресивних умовах европейської цівілізації взагалі і з далеко більш розвиненим пролетаріятом, ніж Анґлія в 17., а Франція в 18. століттю, а тому німецька буржуазна революція може бути безпосередньою прелюдією пролетарської революції“.

Чи думає Мазепа, що Маркс і Енґельс для „пролетарської форми“ аґітували за те, щоб німецький пролетаріят, довершивши разом з буржуазією буржуазної революції, „зараз же розпочинав боротьбу проти самої буржуазії, свого вчорайшого спільника?“ Чи, може, він думає, що вони, говорячи про боротьбу пролетаріята з буржуазією мали на увазі боротьбу „трьома корпусами“ — партія, професійна спілка, кооперація? Їхні слова про відмінну, порівнюючи з анґлійською й французькою революціями 17. й 18. віків, обстановку боротьби, про буржуазну революцію, „як безпосередню прелюдію революції пролетарської“, їхня а ґ і т а ц і я за це ясно вказують, що тут йшло не про мазепину „пролетарську форму“, в яку мимоволі, „обєктивно“ виливається буржуазна революція, а про саму настоящу, „субєктивно-пролетарську“ революцію, яка ставила собі свідомою ціллю відіпхнути нового пана — буржуазію від влади і захопити цю владу пролетаріятом, не для того, очевидно, щоб „розчищати шлях для більш успішного й нормального розвитку капіталістичного способу продукції“, бо ніхто не зуміє так добре „розчистити шляху“, як буржуазія сама для себе.

Оце й була концепція Маркса й Енґельса для Німеччини в 1848! І коли І. Мазепа признає, що Росія мусіла стати клясичною країною її здійснення, то нехай відкине свої „обєктивні завдання“ російської революції „образца 1793 года.“

Так само, як і „концепції Маркса“, не зрозумів І. Мазепа і цітат з Кавтського, Плеханова і Троцького. Особливо останній говорив ясно і недвозначно про характер російської революції (1905 р.).

Російська революція вже 1905. відбувалася за обставин, які були в Німеччині в 1848. І тому Троцький мав рацію говорити, аналізуючи ці обставини, що „російська революція утворює такі умови, при котрих власть може (а при побіді революції повинна) перейти до рук пролєтаріяту раніще, ніж політики буржуазного лібералізму будуть мати можливість у всій повноті виявити свій державний ґеній.“ Революція 1905. виявила тенденцію переходу влади до пролєтаріяту, але революція не перемогла. Через 12 літ революція відновилась, і тут виправдались блискучо і концепція Маркса, і гадка Троцького. Революція роспочалась, як буржуазна. Робітництво разом з буржуазією, яка „тоже пахала“, валило поміщицько-феодальний режим, а далі свідомо виступило проти тої самої буржуазії і побідило її. Тому влада повинна була перейти і справді перейшла до пролєтаріяту раніще, ніж встигла російська буржуазія „у всій повноті виявити свій державний ґеній.“ Справа не скінчена. При ласкавій допомозі марксистів мазепиного толку буржуазна контр-революція ні на одну хвилину не лишає без уваги російської революції, бажаючи як найскорше повернути їй її „обективно-історичний характер і значіння.“ (Чи не в цім добачає І. Мазепа її світовий характер?) Коли і в цих розмірах, світових, вона переможе, то цим Марксова концепція виправдається до кінця: російська революція (як, чого сподівався Маркс, в 1848. німецька) сповнить своє історичне завдання — прелюдії світової пролетарської революції. Коли ж би не перемогла. коли б без піддержки світового пролєтаріяту російський робочий впав під ударами світової контр-революції, то навіть і тоді не сповнилася б „концепція І. Мазепи 1793“, бо черговий вибух пролєтарської революції в европейських західних краях вернув би пролєтарське status quo і в Росії, і на чергу дня знов стало б питання соціялізації, а не мазепиного „розчищення шляху і т. д.“

На початку 20. століття продукційні сили дійшли такого степеня розвитку, що почали прорувати тепер вузькі для них рямки суспільного ладу. Зросла і орґанізувалась нова малода суспільна кляса — пролєтаріят (як сила світова, що в міжнароднім масштабі орґанізовувалась і стреміла до захоплення в свої руки керування господарським процесом). Війна, теж в міжнароднім розмірі, загострила клясові противенства між пролєтаріятом і буржуазією, погіршивши матеріяльне становище і тим зреволюціонізувавши пролєтаріят і ослабивши буржуазію, зробивши її, таким чином, менш здатною до оборони. Повстання пролєтаріяту загрожувало що хвилини. Ясно, що це повстання його мало бути не за підвищення заробітної платні або скорочення робочого дня. Це було б те повстання, про котре Маркс писав в „Комуністичнім маніфесті“, що його примара крутиться в Европі.

Маркс сподівався, що ця революція розпочнеться в 1848 році в Німеччині, яка стояла напередодні буржуазної (затямте це п. Мазепо!) революції. Сподіванки його не справдились, бо 1848 рік був керований Францією, в котрій не було умов для перемоги пролєтарської революції. Французький пролєтаріят не знайшов піддержки у селянства, і тому був побитий буржуазією. Розгром французького пролєтаріяту не міг, розуміється, викликати диктатури німецького про-

летаріяту. Була несприятлива для світової пролетарської революції коньюнктура, тому й революція стала неможливою.

Отже соціялістична революція в 1848. була неможливою не тому, що вона „не дозріла“ в тім смислі, як то говорять псевдомарксисти, котрі уявляють собі, що буржуазне суспільство, як яблуко, дозріває до соціялізму. Адже ж 73 роки тому суспільство, очевидно, було менш „дозрілим“ до соціялізму, як тепер, а Німеччина була такою само аґрарною країною, як тепер Росія, одначе творцям ідеї диктатури пролетаріяту і пролетарської революції це не перешкоджало тоді ж проповідувати її і сподіватись успіху. Вони сподівались, що базою пролетарської революції зробиться Німеччина, бо надіялись, що в Німеччині, як і у Франції 1793., прийде до диктатури міста і німецьке селянство, яке дістало б від революції землю, буде боронити революцію від феодалів разом з містом, що буде в руках пролетаріяту, і таким способом вдасться пролетаріятові здійснити свою диктатуру для орґанізації соціялістичного господарства. Оце й була концепція Маркса для перетворення буржуазної революції безпосередньо в пролетарську.

Тепер, в першій чверті 20. століття справи стоять инакше. Европейське селянство, за виключенням Росії, скрізь відбуло довгий період розвитку і сформувалось в клясу. Своїми інтересами воно міцно звязалось з мійською буржуазією і вороже до пролетаріяту. Ні в одній европейській країні на захід від західньої границі б. Росії нема і не може бути внутрішньої коньюнктури, подібної до німецької 1848. року. Ніде в Европі пролетаріят не може числити на поміч селянства в своїй революції. Така коньюнктура була в 1917. тільки в Росії. Тільки тут поруч з модерним пролетаріятом (а не санкюльотами, п. Мазепо!) істнувало революційне селянство, котре готове було (і на ділі це показало!) піддержати революцію, що віддасть йому землю. Тому в 1917. Росія й зробилась клясичною країною здійснення марксової концепції 1848.: Росія була напередодні буржуазної революції, ця революція її роспочалась в марті 1917., пролетаріят спільно з буржуазією виступив проти феодалів, а далі й проти самої буржуазії. Вибив її з сідла, встановилась диктатура міста, як і в 1793. (чого сподівався Маркс), але тому що в місті революціонером був не санкюльот 1793., соціяльно — пролетар, а клясово — дрібний буржуа, а модерний, клясово-свідомий пролетар, котрий свідомо ставив революції соціялістичні завдання, то диктатура міста перетворилась в диктатуру пролетаріяту, а сама революція не „набрала форм“, як каже Мазепа, а стала пролетарською, соціялістичною революцією. На світовім буржуазно-пролетарськім фронті Росія була в 1917., так само, як Німеччина в 1848., тим пунктом, де міжнародньому пролетаріятові найлекше було прорвати буржуазно-капіталістичний фронт. Прорив ворожого фронту ще не означає побіди. Це єсть „місцевий успіх“ стратеґічного значіння, котрий одначе талановитими керовниками пролетарської армії може бути „розвинутий“ і привести до перемоги на всьому фронті. До жовтня 1917. на чолі пролетарської армії в Росії стояли люде, не здібні оцінити цего „місцевого успіху“ і його значіння. Вони човпли, подібно І. Мазепі, про обєктивно-буржуазні завдання росій-

ської революції і готові були через це віддати власть буржуазії. Їх замінили большевики, і ось вже четвертий рік пролетарська революція держиться, побідно відбиваючи всі напади міжнародньої буржуазії, котра краще за І. Мазепу знає справжні цілі і завдання цієї революції і тому, не покладаючись на їх „обєктивність“, отже неминучість, все-таки безперервно підкопується під ню всякими можливими способами.

Російська революція — це справа цілого світового пролетаріяту, а не самого російського. Це — його база, його вихідний пункт, звідки він може провадити свою боротьбу з міжнародньою буржуазією. Коли він не зуміє оборонити цієї своєї бази, втеряє її, його боротьба стане далеко тяжчою. В Росії роспочалась світова соціялістична революція, а остаточну перемогу свою над буржуазією вона буде справляти в Льондоні. Без перемоги пролетаріяту в Льондоні не може бути перемоги світової соціяльної революції, але істнування російської соціялістичної республики наближає цю перемогу.

Тому жадна ціна за вдержання в руках соціялізма російської й української соціялістичних республик не єсть дорога, і ті уступки, які совітське правительство змушене було в останній час поробити в середині республики і навні, не мають нічого спільного з опортунізмом европейських і російських соціяль-патріотів, котрі твердять про „недозрілість“, „обєктивні завдання“ російської революції і т. и.

Оттак виглядає характер і значіння російської революції 1917.!

І коли б І. Мазепа потрудився уважно перечитати брошуру О. Бауера „Bolschewismus oder Sozialdemokratie“, з котрої витяг, уміщений в тім самім числі „В. У.“, що й стаття Мазепи, мав, очевидно (видно з підтасовочного характеру приміток редакції, як от на стор. 62., рядки 21 і 22 зверху), на меті підкріпити „концепцію Мазепи“; коли б він не тільки уважно перечитав брошуру, а й продумав би те, що там написано, то може б і сам він написав був инакше.

* *
*

Але коли прийшлось уже порівнювати Мазепу з Бауером, то дозвольте спинитись на цім докладніше.

В 1917. О. Бауер під псевдонімом Heinrich Weber випустив брошуру „Die russische Revolution und das europäische Proletariat“, в котрій старався довести, що в Росії неможлива диктатура пролетаріяту. Одначе диктатура пролетаріяту стала в Росії фактом. В 1920. з'являється нова брошура О. Бауера — „Bolschewismus oder Sozialdemokratie“, в котрій автор, розуміється, мусів змінити цю свою попередню точку погляду, признати необхідність диктатури пролетаріяту в Росії і, навіть більше того: не тільки признати її з'явищем необхідним, але й знаряддям історичного поступу. Ціллю брошури було довести, що „что Русскому здорово, то Немцу — смерть“: що ті методи пролетарської революції (диктатура), які застосовуються в Росії, не можуть бути з успіхом застосовані в Центральній і Західній Европі. „Радянська диктатура чи демократія — ось яка суперечка розділяє пролетаріят на соціяль-демократів і комуністів“, каже О. Бауер в передмові до своєї

брошури. І далі: „чи виплинають методи російської революції з істоти пролєтарської революції взагалі, чи умовою їх були особливі обставини російського суспільства? Чи єсть большевизм єдино можливим, єдино доцільним методом всякої пролєтарської революції, чи він єсть тільки методом визвольної пролєтарської боротьби, припасованим до особливих російських відносин і тому не придатним для других країн? Чи може і чи повинен пролєтаріят всіх країн наслідувати російські методи, чи, може, ріжниці в умовах боротьби настільки великі, що той метод, який сама історія продиктувала пролєтаріятові в Росії, в инших краях не може бути ужитий і повинен бути замінений цілком иншими? Оце ті великі питання, довкола відповіди на котрі змагається міжнародній соціялізм.“

Отже справа йде про методи пролєтарської революції. Не будемо тут спинятись довше над тим, яку відповідь дає О. Бауер на ці питання. Зауважимо тут тільки, що погляди його, одного з найвизначнійших представників „центровиків“ міжнароднього соціялізму, зробились поглядами „міжнародньої спілки соціялістичних партій“, заснованої після соціялістичної конференції в Відні в м. лютім с. р.*).

Нас цікавить тут инша сторона справи. А саме О. Бауер, являючись сторонником „мирного переведення“ соціялістичної революції в Зах. Европі — демократичним методом, а не диктатурою (хоч припускає, що клясова боротьба може настільки загостритись, що демократія лусне і або буржуазія, або пролєтаріят хопляться диктатури), ніде ні одним словом не згадує про те, що російська революція єсть буржуазна по своїм обєктивним завданням, як то твердить І. Мазепа. Навпаки, на стор. 64. своєї брошюри і далі він ясно говорить про те, що ця революція, котра розпочалась, як буржуазна, перетворилась в пролєтарську, що нищить капіталізм.

Редакція „Вільної України“ містила у себе в перекладі § 10 з цієї брошури, сподіваючись, що авторитетом Бауера підкріпить свою точку погляду на російську революцію, висловлену І. Мазепою в його статті. Але з цього виникає саме тільки непорозуміння. О. Бауер в першій половині своєї брошюри мав на увазі, висловлюючись математично, почисливши сили активні й реактивні, що двигають соціяльне тіло Росії, прийнявши під увагу умови руху, опреділити, як той рух відбуватиметься і де тіло, нарешті, опиниться — опреділити „історичне місце“ (die historische Stellung) російської революції, а не її „значіння“ (як переклала „В. У.“), котре можна буде опреділити тільки по наслідках революції.

Завдання це О. Бауер розвязує так. Ділаючі сили: 1. буржуазія, яка стремить до знищення решток феодалізму і заведення буржуазно-парляментарної демократії; 2. клясово-свідомий пролєтаріят, що стремить до заведення соціялістичного ладу; 3. селянство — має одну свідому ціль: знищення феодалізму. Умови: епоха зконцентрованої великої індустрії при одночаснім низькім культурнім рівневі селянства, революційно настроєного. Розвій руху: селянство увіль-

*) Докладніще див. мою статтю про це в ч. 7 „Борітеся-Поборете!“

няється від феодалізму, забірається назад на своє село, віддаючи владу в державі місту. Місто дістає диктатуру над країною (в тім і над селом), а тому що в місті найчисленіщою та найбільш революційною клясою є пролетаріят, то диктатура міста перетворюється в диктатуру пролетаріяту. Політика пролетарської влади що-до селянства (побільшення і зміцнення селянського землеволодіння, піднесення культурности) розбуджує активність його і здібність до політичної самодіяльности. Зі зростом цього зникають умови для диктатури пролетаріяту і наростають умови для істнування демократії. Так диктатура пролетаріяту веде до демократії в Росії. Який буде зміст цієї демократії? О. Бауер говорить: „в якій мірі цей суспільний лад буде капіталістичним, а в якій соціялістичним, це буде залежати насамперед від того, чи буде тим часом і наскільки в решті світу буде переможено капіталізм і заведено соціялістичну продукцію і поділ дібр.“ (ст. 70.)

Отже результат російської революції поставлено цілком в залежність від розвитку і успіху світової соціялістичної революції. І, як бачимо, від цієї Бауерової концепції до катеґоричних висновків І. Мазепи про необхідно-буржуазні наслідки російської революції дуже далеко. О. Бауер дає спробу аналізу, а І. Мазепа користується готовим шабльоном — французькою революцією 1789—1793, проводячи просто анальоґію, „якими годується і живе лібералізм.“

Як би „В. У.“ точніще переклала згадуваний § 10 бауерової брошюри, то І. Мазепа мав би можливість переконатись, що О. Бауер ясно проводить межу в анальоґії між французькою й російською революціями. На ст. 64. брошури, вказуючи на те, що єсть анальоґічного в цих двох революціях (це місце знаходиться в „В. У.“ на ст. 61 від 2. рядку знизу до кінця і на ст. 62 перших 9½ рядків зверху), О. Бауер каже: „Insoweit ist die Entwicklung der russischen Revolution von 1917 bis 1920 der Entwicklung der französischen Revolution von 1789 bis 1793 vollständig analog“, єже по-українському глаголеться: „Настільки (і не більше! М. Ч.), розвиток російської революції від 1917 до 1920 року вповні анальоґічний з розвитком французької революції від 1789 до 1793 року. (А не „ось в чому „полягає анальоґія . . .“, як переклала це „В. У.“). А далі починається оте але, яке цілком міняє перспективу і приводить до „марксової концепції 1848“, котру І. Мазепа зрозумів, як концепцію „пролетарської форми буржуазної революції“.

* * *

Від бауерової концепції, в котрій і російська революція знаходить своє місце, як частина соціяльної світової революції, сильно ріжниться погляд К. Кавтського, як на світову революцію, так і на російську. В кожнім разі, його погляд на ці річи не сходиться ні з бауеровим, ні тим більше з мазепиним. Тому уривок „Перспективи совітської республики“ з його книги „Terrorismus und Kommunismus“, уміщений в ч. 1. „Віл. Укр.“, не гармонізує з офіціяльним мазепо-редакційним поглядом на ту саму справу.

І. Мазепа вважає російську революцію буржуазною революцією світового значіння, О. Бауер знаходить, що вона — частка пролетарської революції теж світового значіння, а К. Кавтський має нахил опреділити її, як контр-революцію.

На стор. 146. його книги „Terrorismus und Kommunismus“ читаємо: „Сами большевики не виявляють особливої певности в своїй остаточній перемозі. Але на один якор спасення все ж вони покладають всю надію. Як що перестане Росія бути вибраним народом революції, тоді світова революція повинна бути тим Месією, який увільнить російський народ.“ „Але що ж то єсть світова революція? Можна розуміти її подвійно. Можна розуміти під цим такий зріст на цілому світі соціялістичної думки, при одночаснім зміцненню пролетаріяту і зрості гостроти клясової боротьби, що соціялізм робиться силою, яка двигає світом, яка все більше опреділює життя всіх держав. Але можна під тим також розуміти революціонізацію світа в большевицькім смислі, завоювання пролетаріятом політичної влади в усіх великих державах вже в ближчім часі . . . і горожанську війну на цілому світі.“

К. Кавтський є прихильником першого розуміння світової „революції“, тому те, що діється в Росії, він вважає контр-революцією: „Комунізм своїми росколюючими тенденціями вже тепер перешкоджає революції в Німеччині“ (ст. 148).

„Всі спроби окремих пролетарських шарів дійти до диктатури можуть мати лише тимчасовий льокальний успіх з одним спільним результатом: збільшенням політичного й економичного роскладу держави і змаганням до контр-революційної військової диктатури“ (ст. 150) і т. д.

Як же дійти до соціялізму? „Одинокий шлях уникнути насильства і дійти до спокійної позітивної творчости дає демократія“ (ст. 150). „Пролетаріят цілого світу почав двигатись, і його міжнародній тиск буде досить сильний, щоб від нині всякий економичний проґрес відбувався не в капіталістичнім, а в соціялістичнім смислі.“

„Таким чином, світова війна з певністю означає епоху кінця капіталістичного і початок соціялістичного розвитку.“ (ст. 153). „Те, що відбувається тепер, це єсть ‚увільнення елементів‘, які мають завданням роспочати соціялістичний розвій. Як що вгодно назвати це світовою революцією, бо це відбувається на цілому світі, то ми стоїмо перед світовою революцією.“

Так розуміє соціялістичну революцію К. Кавтський. Інтересно порівняти це розуміння з слідуючими словами „Комуністичмого Манifесту“ (розділ II, кінець):

„Ми бачили вже вище, що першим кроком в робітничій революції єсть підняття пролетаріяту до становища пануючої кляси, завойовання (Die Erkämpfung) демократії.

„Пролетаріят використає своє політичне панування для того, щоб постепенно відібрати від буржуазії весь капітал, сконцентрувати все знаряддя продукції в руках держави, себ-то пролетаріяту, орґанізованого, як пануюча кляса, і можливо швидко збільшити масу продукційних сил.

„Це може, звичайно, статись тільки через деспотичне нарушення права власности і буржуазних продукційних відносин, себ-то такими

способами, котрі видаються економично невистарчаючими і нестійними, але котрі в перебігові руху виганяються самі по-над себе і неминучі для перетворення цілого способу продукції."

Це пояснення писаного в 1847. „Ком. Ман." викликає суперечки лише на тему, якими способами має він здійснювати свою диктатуру: чи орґанами завойованої демократії, чи власними орґанами, наново створеними — радами, наприклад, хоч і про це Марксова думка зафіксована в його переписці з Куґельманом. В 1871. році, підчас паризької комуни, він писав, що „найближчою спробою французької революції буде вже не тільки перекласти з одних рук до других бюрократично-мілітарну машинерію, як досі, але р о з б и т и її, і се являється передумовою кожної дійсно народньої революції на контіненті. Сим є також і спроба наших героїчних паризьких партійних товаришів."

До котрого з наведених поглядів пристає ЦК УСДРП? Уміщення в „В. У." поруч з мазепиними висновками уривків з писань ріжних по своїм поглядам О. Бауера і К. Кавтського дуже заплутує справу. Висновки І. Мазепи що-до характеру східньо-европейської революції ясні, неясно тільки, для чого було притягувати за волосся неповинних в цих висновках О. Бауера і К. Кавтського.

II.

На стор. 7. І. Мазепа заявляє, що „инакше йде її (революції, М. Ч.) розвиток в Московщині, инакше в Фінляндії, Естонії, Латвії, Ґрузії, Азербайджані, ще инанше на Україні. В кожній із цих країн революція, м а ю ч и п о с у т и о д н а к о в і і с т о р и ч н і з а в д а н н я, (підкреслення моє, М. Ч.) неминуче набрала, в залежности від місцевих умов і обставин, инших, неоднакових форм що-до свого розвитку". Ми вже познайомились з цими „історичними завданнями".

Наші соціяль-демократи глибоко переконані, що саме ці завдання „розчищення шляху і т. д.", зформуловані І. Мазепою на 9. стор. „В. У.", написані на роду і російської й української революцій, тому-то Карпо Батерович так сміливо й пророчить їй упадок „якраз за-для її аґрарно-селянського характеру". Це відношення українських соціяль-демократів до російської й української революцій дуже характеристичне для них, як для типових інтеліґентів, що не мають нічого спільного з робочими масами, а хтіли б ними верховодити (Dr. Service з Jimmie Higgins'а їхній прототип!). Сами робочі не можуть, подібно до лідерів УСДРП, безпосередньо від розвитку продукційних сил одержати автентичні відомости про „обєктивні" історичні зевдання революції; тому вони иноді навіть „штурмують небо", мовляв Маркс, ставлячи революції свої „субєктивні" цілі — „соціяльну республику" (1871.) або соціялістичну республику (жовтень 1917. і далі). Провідники ж мас можуть двоїсто поставитись до цих виступів. Прикладом першого роду становища, становища революційного, можна навести К. Маркса, котрий привитав спроби паризьких комунарів 1871., хоч незадовго перед тим і перестерігав їх перед заміром захопити владу.

Прикладом другого роду становища поруч з шейдемано-носківцями треба поставити УСДРП. Ріжниця між ними не в теорії, а в практиці. Носке справді мав за собою досить значну частину пролетаріяту, а українські с.-д., не маючи його, зверх своїх власних персон прикладали (і досі прикладають) папіряну етикетку УСДРП до контр-революційних авантюр купи українських націоналістів, що грають на змінливих настроях селянства, незадоволеного економичною політикою большевиків. Тому без здивовання зустрічаємо в „В. У.“ такі перлини соціялістичної думки, як „Українці, прийнявши перемирря (Поляків з большевиками. М. Ч.), зробили страшну помилку. Недооцінена була революційна (sic!) ситуація, яка була й на Україні. Уже в Винниці наша армія була б учетверо більша, а вся Україна спалахнула б ґрандіозним повстанням“ (ст. 53.).

На думку П. Феденка, автора цих рядків, польсько-петлюрівский наступ на большевиків і повстання селянства проти останніх — це українська революція.

Навіть розумуваннями І. Мазепи можна довести, що це контр-революційна позиція. Справді, на стор. 9. І. Мазепа, посилаючись на К. Маркса, твердить, що „в здійсненню завдань буржуазної революції безпосередно зацікавлені три суспільні кляси: селянство, пролетаріят і дрібна буржуазія. Із цих трьох кляс, як показує весь попередній історичний досвід, селянство не здатне до ролі самостійної політичної сили. Воно не здатне обороняти свої клясові інтереси у власнім імени ні в парляменті, ні в якому будь конвенті. Воно не може само представляти себе, воно повинне бути представлене зі сторони“. І ще раз на конкретнім примірові — Всеукр. Трудовім Конґресі (23.—28. І. 1919.) І. Мазепа демонструє це (стор. 33.): „укр. селянство блискуче показало, що воно настроєне революційно і з національного боку є безперечно українським, що воно було в силі потрясти і навіть повалити гетьманську державу, але зовсім не було здатним не тільки утворити в цій державі нову *самостійну* політичну силу, але й обороняти *в своїм імени свої клясові інтереси* в парляменті.“

Отже українське селянство приходиться після цього відкинути, як клясу, котра не може самостійно творити ні української революції, ні української держави.

„Не був здатний (значить, і досі не здатний. М. Ч.) витримати як слід (сміливо можна викинути „як слід“. М. Ч.) іспит і *український пролетаріят*. Та ж сама відсутність широкого і ясного розуміння обєктивних завдань революції . . . нездатність вкласти в українську національно-визвольну боротьбу єдино творчі і двигаючі революцію соціяльно-політичні основи, та сама загальна слабість, недостача революційної енерґії, ініціятиви, творчости“ . . .

Ну, а третя — дрібна буржуазія?

Показується, що й вона не могла: „єдиним носителем української національної ідеї була лише *невелика по своїй кількости дрібноміщанська інтеліґенція*“ . . . (ст. 14.).

Отже виходить, що всі три кляси, „заінтересовані в здійсненню завдань буржуазної революції“, на Україні були нездатні до революції.

Питання: як же можлива на Україні така революція, для переведення котрої нема субєкта?

І. Мазепа пояснює: Знайшовся птах чи комашка, котрий „зробив своє маврове діло“, мовляв І. Мазепа, і заплоднив революційну ситуацію українську: перейнявши провід над українським селом, зайда-російський большевик дав народитись „обєктивним завданням“ — українській аґрарній революції.

Добре! ну, а далі як бути? Сам І. Мазепа на ст. 29. заявляє, що „після лютого (1918., першого приходу больш. на Укр. М. Ч.) революція могла означати лише переворот усього буржуазного устрою“. „. . . він (хід подій. М. Ч.) піднімає проти великої земельної власности і проти буржуазного устрою взагалі (підкреслення моє. М. Ч.) селянську масу, примушує її прилучитися до російських большевиків, признати в них свого передового борця.“ Отже І. Мазепа вважає, що большевики були на Україні революційним чинником, раз вони допомогли народові перевести аґрарну революцію. Так само признає І. Мазепа, що після того революція могла означати лише переворот усього буржуазного устрою. Коли це означає зміст революції, коли большевики в цім напрямі ділали, то, значить, всяка дія в противнім напрямі, всяке стремління надати українському народньому рухові инший зміст повинні бути признані контр-революцією.

І ми бачимо, як, справді, наші ес-деки, з огляду на нераз згадувані „обєктивні завдання“, весь час, починаючи з повстання проти ґетьмана, провадять цю контр-революційну лінію. В той час, як УПСР змагала до заведення радянської системи і диктатури сільського і мійського пролетаріяту, щоб тим способом надати українській революції „національного“ (в тім смислі слова, як його ужив І. Мазепа в своїй статті) характеру, УСДРП вважала це за „небезпечну гру“ (стор. 130.) і шкодила цьому, скільки могла, опіраючись на реакційні дрібнобуржуазної елементи переважно з українського війська.

Так довела вона цю лінію і до нинішнього дня, остаючись вірною підпорою Петлюри і його реакційної і контр-революційної діяльности.

* * *

П. Феденко на стор. 60. твердить, що „за останні два роки на ґрунті економичних суперечностей з Росією (український) етноґрафичний матеріял початку 1919. витворився в націю з певними державними поглядами“ і тому може утворити свою власну державу. Але ж ця „етноґрафична маса з певними державними поглядами“ лишається все ж таки селянством. Що ж буде робити УСДРП, котра знаходить, що селянство ніяк не може бути самостійним державно-творчим чинником, що воно завше мусить бути на помочах або у пролетаріята або у дрібної буржуазії? Як же думає здійснити УСДРП „ідеал селянської демократичної держави“? (ст. 60.)

Як показує досвід історії зах.-европ. країв, зформоване після буржуазної революції в клясу селянство не тільки не йде під проводом

пролетаріяту, але рішучо вороже до нього. Воно там йде за великою й малою буржуазією.

Тут ми підходимо до питання про українську державу, і нам здається, що українські соціяль-демократи в цій справі не остаються льоґічними. Коли вони стоять на тім, що східньо-европейська революція есть революція буржуазна „типу 1789-93 рр.“, то, будучи льоґічними, вони повинні були б відмовитись цілком від постуляту української держави або перестати бути соціяль-демократами і шукати для України підходящого „помазанника“. Справді. І. Мазепа прийшов до висновку, що на Україні нема тих національно-українських суспільних верств, котрі могли б взяти на свої плечи тягар будівництва буржуазної держави: найчисленніща і національно-українська кляса — селянство не може, на його думку, самостійно будувати (а підчас революції провадити останню) і потрібує політичного проводиря, яким могли б бути або пролетаріят або дрібна буржуазія. Але ні першого, ні другої теж нема „в національнім виді“ в такій кількости, щоб її вистарчило для провідної ролі в революції або мирного будування держави. Тому й цілий перебіг революції на Україні представляється І. Мазепі, як „ускоренный курс“ проходження українським народом національного розвитку і клясової діференціяції, після котрого він дійшов би до такої степені національної свідомости, як Польща, і принаймні такої клясової діференціяції, як Московщина, а всю тенденцію розвитку української революції вбачає І. Мазепа в її стремлінню набрати „національних“ (в уживаному І. Мазепою смислі слова) форм (стор. 17.). Але І. Мазепа не звертає уваги на те, що саме та кляса, якій, на його думку, належить ближча будучина в політичнім життю Росії й України — дрібна мійська буржуазія матеріяльно слабне в процесі революції. Єсть, що правда, сільське розгалуження її — український куркуль, але він повинен бути спочатку орґанізований, чому теж не сприяє революція. Отже треба було б, щоб перше прийшов якийсь „помазанник“ з готовою збройною силою, опираючись на котру, міг би взятись за орґанізацію куркуля, як соціяльної бази для себе. Тому будування української держави на дрібно-буржуазнім куркулівськім ґрунті — це есть перспектива монархії.

Не тільки „селянській демократичній“, а жадній українській державности тут місця нема.

Але може бути инша концепція української державности — селянсько-робітничої.

В основу її треба положити бідну частину українського селянства. Ця частина, що творить подавляючу більшість українського селянства, заінтересована в революції і може дати повну піддержку промисловому пролетаріятові, передовому бойцеві революції. Розуміється, пролетаріят не буде приготовляти місця для буржуазії, а старатиметься задержати і оборонити від ворогів свою спільну з селянством політичну владу для того, щоб провадити політику соціялізації народнього господарства. І, знов повторюємо, він може знайти повну піддержку у бідного селянства, коли зуміє відповідно повести свою політику в відношнню до нього, не політику нейтралізації, а втягання його в революцію, надання

йому політичної ролі, відповідної до його значіння в господарськім процесі (особливо в часі неуникненого при революціях занепаду господарства міста). Як російське, так і українське селянство (його бідніща частина), знаходиться в сей час в такім стані, що боятися його пролетаріятові нема чого, тому й нема чого його „нейтралізувати“. Нейтралізація — це рецепт для пролетарської революції Західньої й Центральної Европи, де селянство, живучи, по-над або без малого сотню літ після буржуазної революції, сотворило виразно буржуазну клясу, клерикальну і контр-революційну, ворожу пролетаріятові.

Українське селянство в сей час на історичнім роздоріжжу: переможе соціялістична революція — його розвиток піде по шляху до соціялізації сільськогосподарської продукції; переможе контр-революція і запанує реакція — українське селянство піде тим самим шляхом, яким 130 літ назад пішло французьке селянство або 70 літ назад німецьке, і тоді слідуючий вибух революції застане вже в нім клясу, наближену до сучасного европейського селянства. Перемога революції відкриває перспективу української селянсько-робітничої державности, перемога ж реакції ставить хреста над цією і взагалі над українською державністю.

Інтересно підкреслити новий момент в ідеольоґії УСДРП, оце за всяку ціну державництво її. Як відомо, українська соціялістична демократія ніколи не ставила самоціллю ідею української самостійної д е р ж а в и, заміняючи її ідеєю е к о н о м и ч н о г о і н а ц і о н а л ь н о г о в и з в о л е н н я українського народу. В проґрамах обох українських соціялістичних партій перед революцією і на початку її не було гасла „самостійности“. Українська соціялістична демократія завше вважала, що помимо своєї волі, ходом подій вона була пхнута на проголошення самостійности IV універсалом Центральної Ради. І це твердження не було фарисейством, бо едино такий погляд міг випливати з соціялістичної ідеольоґії. Підміна ідеї повного (а в тім і національного) розкріпощення українського народу ідеєю державности-самостійности — це єсть в українському соціялізмі пізніща налетілість, продукт розвитку революційних подій на Україні, реакція загнаної української соціялістичної демократії на силоміцне „пріобщеніе“ Українців російськими большевиками до соціяльної революції.

Лише боячись за с у в е р е н н і с т ь українського народа перед стремлінням большевиків підпорядкувати революцію на Україні московському диктатові, хапалися українські соціялістичні партії найбільшого калібра — деклярували самостійність, демонструючи цим реалізацію права самоозначення. Свідомо ж, як остаточну ціль, вони її ніколи не виставляли. З'їзд Народів, орґанізований Центральною Радою в Київі в 1917., так само виявив справжні свідомі цілі української соціялістичної демократії — федерацію країв б. Росії.

Звідки ж взяв І. Мазепа, що „III а особливо IV універсал“ тому є великі історичні акти, що ними „вперше ясно намічений к і н ц е в и й н а ц і о н а л ь н и й і д е а л українського народу?“ (стор. 25.) Чим ріжниться тут „марксист“ Мазепа від звичайного українського націоналіста-обивателя, що твердить про необхідність „якої вгодно держави, аби вона була українською“? Соціялісти завше говорили і говорять.

що своїм ідеалом вони вважають соціялізм, а що торкається національної проблєми, то вони завше твердили і твердять, що повного свого розвязання національна справа осягне тільки при соціялістичнім ладі. Тому вони перестерігали трудящі маси, а в першу чергу промисловий пролєтаріят, від захоплення самостійницько-державницькою ідеольоґією, як рецептом розрішення національного питання, бо як раз в сей бік направити енерґію робочих старалась буржуазія, знаючи, що „демократична" держава це й єсть апарат для орґанізації й забезпечення визиску капіталістами народніх мас.

Як свіжий приклад, можна навести тут Чехію, де „розвязання" чеського національного питання викликало до життя німецьке, словацьке й українське питання. Все в сути річи лишилось, як і було перед тим: перемінився пан, появились нові національні раби і всі разом трудящі остались соціяльно-економичними рабами.

Але УСДРП вважає це річю нормальною, бо вона гадає, що инакше й бути не може: „обєктивним завданням" бо революції на Україні єсть буржуазна держава, отже ясно, що вона мусить потягнути за собою визиск народу буржуазією; тому всяке стремління робочого люду зробити цей визиск неможливим УСДРП вважає „знасилуванням льоґики фактів" (стор. 3.). Зауважимо тут, що фактами називається не те, що сидить в головах ЦК УСДРП, а те, що вже сталось й істнує. Такими фактами єсть завоювання влади робочими в Росії й на Україні і стремління їх орґанізувати господарство на соціялістичних основах. Отже се УСДРП хоче знасилувати льоґику сих фактів, вважаючи, що вони не повинні істнувати. Льоґикою сих фактів єсть марксова концепція — безпосереднє перетворення буржуазної революції в пролєтарську (соціялістичну), а УСДРП, насилуючи цю льоґику, розуміє цю концепцію так, що буржуазна революція „набірає форм пролєтарської".

Ця націоналістична позиція УСДРП робить їх бажаними помішниками всесвітних і всеросійських капіталістів в їхній боротьбі з революцією. Захоплені своїм націоналізмом, вони не помічають того, яку ролю відограють. Вони в стані були оцінити контр-революційну позицію російських правих ес-ерів, коли ті піддержували Колчака, творили уфімску директорію, але, засліплені українським націоналізмом, вони не бачать того, що точнісінько таку саму ролю вони відіграють при Петлюрі.

Не втішні й перспективи перед УСДРП при її концепції буржуазної революції. Після мазепиного аналізу українських суспільних сил їхній „кінцевий національний ідеал" — „селянська демократична держава" не має жадних шансів стати українською: селянство саме не здатне, пролєтаріят український не здатний керувати селянством підчас революції, свідомої буржуазії обмаль, міста чужі... як же може вийти при таких умовах буржуазна українська держава?!

На прикладі наших соціяль-демократів ми бачимо, як ідея національного визволення може стати реакційною. Се не означає, розуміється, що сама національна ідеольоґія єсть реакційною, як то иноді можна почути з табору соціялістів так званих „історичних" націй.*)

*) Про це див. стор. 53 ч. 7. „Бор.-Поб." — промова М. С. Грушевського на Люцернськім конґресі.

Всі найважніщі ідеольоґії, які витворило людство за свого історичного розвитку, живуть в нім поруч і тепер. Нема серед них ані абсолютно революційних ідеольоґіи, ані абсолютно реакційних. Від обставин, від загального нахилу людської психики в кожний момент залежить, які асоціяції викличе у людей те чи инше зовнішнє враження, та чи инша ідеольоґія.

Уявлення і почуття, викликані зовнішніми враженнями від подій або ідей, йдуть тими нервовими шляхами, якими найлекше відбувається людське думання і відчування через постійну щоденну, щохвилеву вправу. Але ці шляхи ведуть завше, постійно до тої ідеольоґії, яка в життю людини панує навкруги її — *ідеольоґії панування*;*) тому, коли уявлення і почуття від якоїсь нової ідеї мають хоч трохи спільности з тими уявленнями і почуттями, що звязані з постійним, звичайним думанням людей, то, викликаючи почуття знайомости, вони остаточно викликають асоціяції, звязані з принціпом панування. Тут також виникає небезпека асіміляції нових ідей масою старих, звиклих аперцепцій, тому треба, щоб нова ідея була дуже не подібною до звичайних, щоб вона при боротьбі асоціяцій з старим ходом думання не підлягла їм цілковито.

Це відноситься також і до національної ідеольоґії. Ідея національного визволення, сама по собі революціонізуюча, як протест проти істнуючого ладу, може, в залежности від обставин, бути або революційною або реакційною. На прикладі українського визвольного руху ми бачимо обидві сі можливости. В 1848. національний український рух відіграв реакційну ролю, в 1917. він був фактором революційним. Зновтаки в дальшім розвиткові української революції ми спостерігаємо, як українські буржуазні партії, а з ними і УСДРП, хтять знов справити цей національний рух на реакційну стежку, а з другого боку — як російські большевики бояться його, з огляду на таку можливість, і не дають розгорнутись тій *революційній* енерґії, яку таїть в собі національно-визвольний український рух.

Українські соціяль-демократи в ч. 1—2 „В. У.“ продемонстрували також, як може національно-визвольна ідеольоґія, зійшовши на шлях обивательського думання, втратити той смисл, якого надають їй соціялісти, асімілюється масою обивательських аперцепцій і перетворюється в звичайну ідеольоґію панування — самостійництво-державництво. Так в українських соціяль-демократів з могутнього засобу людського поступу до соціялізму перетворилось національне визволення в буржуазне державництво, „конечний національний ідеал“, самоціль.

Ми вже раз згадували про те, що державництво українських соціялістів — це революційна налетілість, якої раніще не було. Її не можна розглядати, як розвиток, „поглиблення“ ідеольоґії, „увільнення з кайданів духовного рабства московського“. Навпаки, це есть

---

*) Всі провідні ідеї сучасного людства мають в своїй основі цей принціп панування: держава, націоналізм, патріотизм, реліґія, сімя, виховання дітей, відносини чоловіка до жінки, власність, шлюб і т. д. Цей принціп і лежить в основі сучасного суспільного ладу, який ґрунтується на пануванню меншости над більшістю і держиться тому, що більшість сама пересякнута принціпом панування.

засмічення соціялістичної ідеольоґії буржуазною половою, асіміляція соціялістичних ідей буржуазно-обивательськими асоціяціями, що не можуть инакше прийняти і мислити визволення українського народу, як в тих формах, в яких звиклось уявляти своїх панів за часів національного рабства: самостійна держава, хоч би в дійсности вона вся була в кешені капіталістів.

Українські соціялісти виставляли гасло суверенности українського народу, його незалежности, яких політичною формою може бути і не самостійна держава, а, приміром, держава, сфедерована з иншими. Федерація соціялістичних республик єсть необхідністю; для соціяліста тут не може бути жадних сумнівів, коли він стоїть на тій позиції, що ми живемо в добі розпочатої соціялістичної революції і всіма засобами повинні сприяти, щоб влада трудящих отстояла своє істнування перед нападом капіталізму там, де вона єсть. Ідея світової федерації праці повинна одразу втілюватись в конкретну політичну форму — федерацію соціялістичних республик, а не чекати, доки по цілій Европі праця не переможе капіталу. Ця перемога буде тим скоршою і тим певніщою, чим більшими реальними силами буде роспоряджати праця в кожний даний момент. Українські соціялісти повинні поставити своєю ціллю федерацію української, російської й инших соціялістичних республик,*) коли незалежність українського народа вони розуміють не в істнуванні „самостійної української держави“, а в його незалежности від своїх і чужих визискувачів. Бо тільки в союзі з сусідніми соціялістичними республиками може український народ вибороти собі справжню незалежність. Період боротьби саме і дає соціялістам можливість виявити, як вони дивляться на національну державу: чи тільки як на засіб в боротьбі за соціялізм, чи як на „кінцевий національний ідеал українського народа“, як каже в своїй статті І. Мазепа.

Був період, коли українські соціялісти щиро були переконані в тім, що жовтневе повстання большевиків в Росії і заснования радянської російської республики — це авантюра, яка скінчиться найпізніще за пару місяців і буде мати тяжкі наслідки для революції. Тому й виставили вони тоді гасло: „геть від Москви!“, щоб „рятувати здобутки

---

*) Ми не входимо тут в детальний розгляд юридичної природи сполучення соціялістичних республик. Федерацією ми називаємо тут саме сполучення, незалежно від того, як би воно називалось при означенню його термінами буржуазного державного права: союзом, унією, конфедерацією, федерацією чи як инакше. Детальніщий розгляд цих буржуазно-капіталістичних державних сполучень див. в статі тов. М. Шрага „Начерк основ і форм сучасних та майбутніх поєднань держав“ (чч. 7 й 8 „Бор.-Поб.“). Ми держимося тої думки, що соціялістична федерація (як взаємовідносини) може бути ріжноманітною по своєму змісту, в залежности від економичних, національних, історичних і т. д. особливостей федеруючихся соціялістичних республик, може мати в собі елементи союзу, конфедерації, федерації і т. д. (з буржуазної точки погляду), носячи в той же час загальну назву федерації. Примір: Східньо-евразійська соціялістична федерація до свого перетворення в евразійську може складатись з елементів Росія, Україна, Ґрузія, Азербейджан, Киргизія, Татарія і т. д., між котрими (по два беручи) можуть бути відносини ріжного характеру: Росія-Україна — союз; Росія-Татарія — автономія; Україна-Крим — автономія; Україна-Росія-Ґрузія — союз і т. д., і т. д.

революції на Україні". При таких обставинах народилось самостійництво українських соціялістичних партій. На самостійність дивились тоді українські соціялісти, як на засіб рятувати незалежність, суверенність українського народу, здійснення яких вони вважали можливим і при федерації, котру принціпово обстоювали. А далі ми спостерігаємо, як поняття незалежности підмінюється поняттям самостійности і постепенно ним асімілюється.

Від тої пори минуло чимало часу. „Авантюра" большевиків виявила свою суть ґрандіозного почину останньої боротьби праці з капіталом. Справа большевиків стала своєю справою для робочих цілого світу, і українські соціялісти постепенно почали так на ню й дивитись і нею перейматись, звязуючи з нею надії па визволення свого народу. Тільки ЦК УСДРП блукає й досі в закамарках націоналізму, розглядаючи російських большевиків, як московських імперіялістів, що накинули на себе овечу шкуру соціялізма, щоб „Малую Росію к рукам прибрать". Майбуть, за виключенням УСДРП, ні від одного соціяліста на світі не почуєте, що, як пише П. Феденко (ст. 52), „піднесення рівня культури на Україні не в інтересах большевиків, бо українська школа будитиме національне чуття". „Це одна із тих суперечностей, в які ходом історії поставлена большевицька партія". Такий висновок може бути зроблений тільки з передпосилки, що большевикам Україна інтересна тільки „як страна заготовок" (ст. 54), котру треба тримати під національним гнітом так само, як тримали її царі.

Зрозуміння смислу і цілей революції в Росії й на Україні необхідно приводить до завдання обєднання матеріяльних і моральних ресурсів обох цих країв, щоб використати їх для великої цілі світової соціялістичної революції, котра єдино визволить український народ. Ізоляція революції української, „єдиний український революційний фронт" з ціллю протиставлення його впливам (а, льоґично розвиваючи — з ціллю поборення) большевиків на Україні — це гасло контр-революційне, котре вкладається на практиці в „самостійництво" і підводить під один прапор з Петлюрою або подібними.

Поскільки українські соціялісти являються націоналістами (не космополітами), себ-то поскільки предметом їх діяльности поруч з боротьбою за соціяльно-економичне визволення українського народу єсть всебічний розвиток його, як національної індивідуальности, і його культури, то неможливо довести, що для цього єсть доконче необхідною самостійність і небезпечною єсть федерація з Росією. При буржуазно-капіталістичнім ладі це справедливо, бо національний гніт України єсть тоді передумовою економичного визиску її Росією. При поваленні ж влади капіталістів справа стає цілком инакше, бо самі умови соціялістичної орґанізації господарства вимагають обєднання націй-держав.

Тому комічно і жалюгідно виглядають „висновки" П. Феденка (стор. 60), що, мовляв: „де-хто, маючи перед собою картину 1918. і початку 1919. року, готов визнати, що «сильнее кошки зверя нет» і піти за большевиками. Дивно просто, коли доводиться чути про орієнтацію Винниченка-Грушевського. Ці люде мали відвагу трохи не в десятьох творити державу в 1917 р., тягли на гору, коли міліони тягнули з гори

в низ. Mutatis mutandis — тепер вони бють на відступ, коли міліони, хоч і кровю умиваючись, хоч і з великими труднощами, тягнуть на гору, до своєї незалежної держави“.

Для П. Феденка „піти за большевиками“ — це означає орієнтуватись на сильного звіря. Не уявляючи собі політичної позиції без орієнтації на котрогось кошку-зверя, він „орієнтується на народ“. Ріжниця між ним і українським народом тільки в тім, що українське селянство ні на кого не орієнтується, а просто боронить свого майна і через це приходить до думки про свою виборну владу, яку протиставляє пришлій, що реквізує в нього, а П. Феденко, соціяль-демократ, справедливо вбачаючи в цім (сумарно) стремління українського народу до незалежности, каже, що це український народ хоче завести у себе буржуазно-демократично-селянську державу. А що сказав би П. Феденко про селянство, коли б воно повстало і проти української влади? Адже ж ще й півтора року не минуло від тої пори, як такі випадки бували не рідко!

Селянські повстання на Україні так само були б, коли б там замісць влади російської соціялістичної була б в таких самих умовах українська соціялістична. А коли б замісць справжньої соціялістичної була „соціялістична“ в лапках, котра „розчищала б шляхи для буржуазії“, то ріжниця була б та, що повстання були б не на селах, а в містах.

Соціялістичній владі в Росії і на Вкраїні, скінчивши війну з зовнішньою контр-революцією, доводиться братись за відбудовання господарства країни, знищеного війнами і неумілим, недосвідченим керуванням пролетаріяту, серед дуже тяжких обставин, коли до неможливости загострились економичні противенства села і міста. Для відбудови господарства і дальшого його розвитку необхідні капітали, яких в б. Росії не було і нема. Базою і джерелом зросту російської й української промисловости було до революції селянство, котре високими податками творило експорт загряницю хліба (переважно), а за цей експорт виростала індустрія. Революція знищила цю базу промисловости, і теперішня соціялістична влада стала перед трудною задачою індустріялізації совітських аґрарних республик при повній відсутности капіталів. Вони могли б бути ввезені з багатого на капітали Заходу. Завдання полекшилося б і просто розвязалося б, коли б цей Захід так само був під соціялістичною владою. А доки він в руках капіталістів-буржуа, то на заміну цих капіталів мусить бути негайно даний відповідний еквівалент в хлібі і сирівцях, що знаходяться в руках у селянина. Селянин же їх не дасть державній владі, доки не дістане від неї еквіваленту в предметах індустрії. А держава знов може дати ці індустріяльні предмети сільського споживання тільки після того, як відновить спершу транспорт, тяжку індустрію і виріб знаряддя продукції, для чого саме вона й потрібує капіталів.

Виникає зачароване коло, з якого вийти тільки й можна шляхом надання концессій, що ввезуть капітали і дадуть змогу здвигнути з мертвої точки справу відбудовання промисловости, не тиснучи селянства і не викликаючи його повстань проти робітничої влади. Політика концесій — це не доказ нездібности соціялістичної робітничої влади орґанізувати господарство, це — наслідок відсутности капіталів в со-

вітських республиках, а, саме головне — наслідок противенства економичних інтересів міста, бідного і мало продукуючого, та села, власника реальних цінностей — хліба й сирівців.

Під цим кутом й треба розглядати і повстання на Україні, а не поясняти їх зростом національної свідомости українського селянства. Тому повстання проти соціялістичної влади трапляються не тільки на Вкраїні, а і в Росії й в Туркестані й в инших місцях. Вдасться соціялістичній владі піднести промисел настільки, щоб задовольнити вимоги села — зникнуть і повстання. Тому завданням соціяліста єсть, зрозумівши це, сприяти відповідною аґітацією здійсненню цього і скріпленню соціялістичних радянських республик, а не використовувати трудне положення влади їх і підкопуватись під ню разом з націоналістичними українськими прислужниками світового капіталу.

Поборювати теперішню радянську власть на Україні через її недоладности і недосконалість, як то проповідують де-які з членів УПСР, а також УКП ґрупи „Нової Доби", — це означає разом з водою вихлюпнути з ночвів й дитину, але поборювати її принціпово, тому, мовляла редакція „Віл. Укр.", що вона „не рахується з обєктивними умовами життя і стає загрозою льоґиці фактів" (В. У. ст. 3.), котрими, на думку „Віл. Укр.", повинна бути влада буржуазії на Україні, — це вже щось инше, що в кожнім разі має з соціялістичними партіями дуже і дуже мало спільного.

І коли проповідь така виходить з орґану ЦК УСДРП, то — повторимо за ним — нехай буде йому виправданням те, що він видається в ненормальних умовах, від котрих трудно сподіватись нормальних думок і льоґики.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

Лист від Ц. К. УПСР до партійних орґанізацій, що перебувають в Галиччині й Польщі.

Товариші!

Користуємося нагодою передати Вам в коротких рисах, що: 1. Центральний правомочний орґан нашої партії істнує і іменем його ми звертаємося до Вас. 2. Позиції наші лишаються старі („Трудова Громада" травень-червень 1920. р.). Події, що відбуваються кругом, лише стверджують їх. 3. В жовтні 20 р. радянською владою переведено арешти наших товаришів, між ними і членів нашого Ц. К. — Петренка, Часника, Березняка, Лизанівського і ще раніще на Поділлю Голубовича з жінкою. 3—4 місяці сиділи без жадних допитів і слідства в страшних умовах радянської вязниці (в Харькові) — голоді, холоді, жахливих пошестях і жахливому моральному становищі, коли з їхньої камери з числа 42 душ 32 душі розстрілювалось в одну ніч.

Таке положення довело до того, що т. Березняк захворів тяжко і без медичної допомоги умер в камері 21. січня 1921. р. Решта теж сильно перемучені, і ми з жахом чекаємо можливости ще чогось подібного. Конкретних обвинувачень по сей день ніяких: щось ніби за участь в УНР і боротьбу з комунізмом. Були чутки, що має відбутися суд Чрезкома, але досі не справджується. Вплинути тут на розвязання цеї ганебної справи ми не можемо. Мусите Ви там, тт., поробити всі заходи в европейських комуністичних колах, щоб ті зробили натиск на РКП про ліквідацію цієї справи і звільнення тт. Особливо треба розголосити смерть т. Саватія, людини, що й арештований був на відповідальній радянській роботі (Київ. Губвидат). 4. Доходять до нас ріжні поголоски про Вашу роботу там. Отже повідомляємо Вас, що рішучо ніяка орґанічна робота ні в одній з тамтешніх „державних“ комбінацій неможлива. Лише за згодою чи дозволом нашої Закордонної Делеґації можливе використовування відповідних нагод в ідейному інтересі нашої партії. 5. Видання ґазет чи співробітництво в орґанах, що підтримують якусь з „державних комбінацій“, рішучо засуджується. 6. Взагалі інформацій про той бік ніяких, лише радянська преса мусує істнування „правих“ (в Тарнові) і „лівих“ (в Відні). Літератури Вашої ніякої не маємо і дуже дивуємося, що Ви, маючи там багато людей, не спромоглися досі прислати. Послати когось відповідального від нас не можна, не ослабивши себе тут. Отже катеґорично ставимо необхідність негайного командірування когось відповідального сюди з докладом і для підсилення кадру тут (це стосується в першу чергу Закордонної Делеґації), і взагалі треба вислати сюди товаришів для роботи. 7. Тутешнє положення: не дивлячись на всі зусилля, радянській владі скріпитись не вдається; війна з селом не вгаває. Ріжні варіяції підходів до села фактично здійснюються старими методами. Економична руїна повна. Міста руйнуються і пустують. Пролетаріят „розпролетарізовується“, в Київі немає й 10% довійськової кількости. Повстанські рухи не вгавають, „разверстки“ їх підогрівають, але ці рухи по сути лише деструктивні. 8. Маємо часами львівський „Вперед“, позицію якого вважаємо занадто оптимістичною (до Сходу), особливо коли вони самі вірять тому, що пишуть. Тутешнє положення не дає підстав до оптимізму: йде роскдад кругом, навіть компартія має 4 фракції: Леніна, Троцького, Бухаріна й Шляпнікова (робітн. опозиція), що загострили свої позиції, і можлива дуже гостра внутрішня партійна боротьба. Часті арешти самих комуністів. Отже наша позиція в сучасному: збірання ідейних і фізичних сил, викристалізування і підготовка до довгої послідовної, систематичної соціялістичної роботи і боротьби на Україні.

(Слідують підписи: містоголови, члена і секретаря ЦК УПСР.)

Київ. 20. III. 1921.

Резолюція

ухвалена Закордонною Делеґацією з приводу засуду тт. членів Центрального Комітета Української Партії Соціялістів-Революціонерів надзвичайним трібуналом УСРР, і переслана через представника Закордонної Делеґації третьому Конґресові Комуністичного Інтернаціонала.

Закордонна Делеґація УПСР з великим жалем довідалась про засуд винесений надзвичайним трібуналом УСРР у Харкові над членами Ц. К. УПСР і членами партії тт. Голубовичем, Петренком, Лизанівським і Ярославом.

Само арештовання сих наших товаришів, після того як вони іменем партії ясно зазначили, що вони засуджують всяку боротьбу проти УСРР, були леґалізовані в УСРР і стали на роботу на ріжних поважних становищах в установах її, далі се тримання їх в вязниці протягом більш ніж півроку без обявлення їх вини, і нарешті засудження за факти попередньої діяльности, в тім за діяльність в установах УНР часів Центральної Ради, коли вони відповідали за свою діяльність перед сим суверенним орґаном українського народу і ні перед ким иньшим не могли й не можуть відповідати, — все се робить із сих фактів оден ланцюг болючих і шкідливих для інтересів соціялістичної революції помилок.

В поведенню супроти наших товаришів, в мотивах їх засуду, в подробицях засудів винесених поруч того над иньшими людьми, яскраво виступає безоглядне бажання нинішніх правлящих кругів УСРР за всяку ціну знищити, здискредитувати УПСР. Воно доходить до того що до УСР, для більшого посрамлення зараховуються люде цілком і ніколи до них не приналежні, а з другого боку — найгіршим реакціонерам дається пробачення за те, що вони „осуджують“ політику соціялістів-революціонерів. Але з другої сторони ясно видиться в сім страх ес-ерівських впливів та бажаність їх знищити. Все се являється яскравою ілюстрацією безвихідного становища, в яке заводить нинішній октройований режім України, в своїм бажанню звести все до диктатури КП(б)У, відсунути від усякого впливу і по-можности знищити українські партії й орґанізації, хоч би й вповні принціпіяльно созвучні комунізмові, як партія УСР, а базуватись виключно на мійськім пролетаріяті і т. д.

Помилковість і шкідливість сеї тактики для успіхів соціялістичної революції очевидна: для укріплення і поглиблення соціяльної революції, очевидно, потрібно якраз можливе розширення її бази, покликання до активної участи в соціялістичнім будівництві всіх живих соціялістичних сил, які стоять на принціпі диктатури трудового народу і радянського устрою. Якраз партія УСР, після того як її Ц. К. твердо став на сих принціпах і рішучо облишив всяку боротьбу против УСРР, стала неоціненою силою для укріплення соціяльної революції і радянського устрою в українських трудових масах і її впливи і звязки серед біднійшого українського селянства повинні використовуватись в інтересах соціялістичної революції як повнійше і як найширше. Та ж нагінка, яку повів уряд УСРР на сю партію, і ще в таких несщасливих і невідповідних для соціялістичного уряду формах являється ударом по українській революції, а з тим і великою шкодою для розвою революції в ширших, світових розмірах.

Закордонна Делеґація УПСР не залишить усіх заходів для вияснення сеї фатальної помилки, необхідности ліквідації сеї шкідливої політики і всіх актів, в яких вона вилилась, та переходу до щирого і послідовного обєднання в спільній праці в соціялістичнім будівництві України всіх партій які стоять на принціпах диктатури трудового народу, радянської влади і соціялістичної революції. Засудженим же товаришам, освободження котрих ми і наші товариші за кордоном не перестанемо добиватись, Ц. Комітетові і всім партійним товаришам з виразом глибокого спочуття й товариським привітом шлемо також горячі побажання не піддаючись вражінням від похибок нинішнього комуністичного режіму твердо стояти на занятій позиції: укріплення всіми силами партії, радянського устрою і поглиблення соціялістичної революції на Україні.

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 4. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 5. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 7. „Борітеся-Поборете!“

Можна набувати „Борітеся-Поборете!“:

Відень — в книгарні Goldschmidt, Wien, I. Wollzeile 11.

Прага — в книгарні Bol. Havliček, Praha II, Karlovo nám. 6, Československo.

Львів — в книгарні Наукового Т-ва ім. Шевченка: Schevtschenko — Buchhandlung, Lemberg (Galizien), Rynok 10.

В тих самих книгарнях продається книжка тов. М. Шаповала — „Революційний соціялізм на Україні“, а також видання Українського Соціольоґічного Інституту:

П. Христюк — Замітки і матеріяли до історії української революції, томи I, II та III.

Друкарня: J. N. Vernay, Wien IX., Canisiusgasse 8—10.

НЕПЕРІОДИЧНО * №. 9 * ЛИПЕНЬ / ВЕРЕСЕНЬ 1921

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
N. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 4. „Борітеся-Поборете!“

Т. Хруставка
24-го Червня 1,
Детройт
Міч.

Від Закордонної Делеґації Української Партії Соціялістів-Революціонерів

до партійних орґанізацій і товаришів за кордоном.

Закордонна Делеґація УПСР, подаючи до відома партійних товаришів низче наведені свої рішення, до котрих змусіли її останні події партійного життя за кордоном, вважає потрібним умотивувати тут сі рішення виходячи зі своеї загальної принціпової позиції. Бо, хоч якими дрібними й незначними можуть здаватись на перший погляд події з нашого партійного життя за кордоном, в сути річи вони являються відбиткою розвитку революційних подій на Україні.

Конфлікт внутрішніх і зовнішніх соціяльних факторів, у власти яких опинилась східно-европейська революція, зломивши орґаничний розвій української революції, не перестає і далі потрясати суспільними основами нашого життя, не даючи йому взяти рівний напрям. Ці хвилювання й повороти відбиваються тяжко і на нашім партійнім життю, як в краю — на терені подій, так і тут, на еміґрації.

Після того, як Україна в 1919 році опинилася в центрі боротьби двох таборів — Совітської Росії й міжнародньої реакції (Денікін, Польща, Румунія), не тільки нашій Партії, але й всім правдиво соціялістичним революційним елементам України, стала очевидною необхідність, в інтересах побіди революції на Україні, вийти в наших революційних змаганнях і в нашій принціповій оцінці подій по-за український обрій. Конкретні інтереси української революції наказували звязати долю трудової України з світовою боротьбою працюючих і, не вважаючи на всі помилки проти української революції московських комуністів, шукати з ними, як реальною й найблизчою соціялістично-революційною силою, щирого й трівкого порозуміння на плятформі інтересів світової революції. Наша Партія і намітила була цю лінію в січні 1919 року, зафіксувавши її в рішеннях тодішньої партійної конференції і постановах Центрального Комітету. Під враженням помилок московського комуністичного режиму на Україні, частина наших партійних товаришів, разом з українськими с.-д. неза-

лежними (майбутніми комуністами), відійшла на якийсь час від цієї лінії. Але в лютому 1920 року Центральний Комітет нашої Партії ще з більшою рішучістю засудив всяку оружну боротьбу проти режиму КП(б)У на Україні, зазначивши, що досягнення завдань, поставлених працюючими масами України, лежить в площині співробітництва з Радянським Урядом (дозвіл займати посади в радянських установах). Разом з тим тенденції до замирення й спільної праці з большевиками наростали і в тій частині нашої Партії та инших, демократичних, українських кругів, які перебували по-за межами радянської України, на території, окупованій Польщею. Вони знайшли свій вираз в місії нашого товариша Арк. Степаненка з Камянця до Київа — в імени вказаних кругів, з пропозицією підтримки радянського режиму, під умовою, що УСРР дійсно буде республикою робітників і селян України. Як відомо, в тім же часі ще далі пішли в цім напрямку наші бувші товариші комуністи-боротьбісти та українські комуністи (бувші с.-д. незалежні).

Рівнобіжно з тим (кінець 1919 року і початок 1920), analьоґичний процес розвивався і в українських соціялістичних кругах за кордоном. Серед українських с.-д. сформувалась комуністична ґрупа „Нової Доби“ у Відні під проводом бувшого голови Директорії УНР В. Винниченка, який з великим запалом засудив вузько націоналістичний дрібнобуржуазний характер концепції УНР та закликав всі українські революційні сили до всемірної підтримки правительства КП(б)У на Україні. А серед нашої Партії Закордонна Делеґація нового складу зайнялась переглядом тактичних і ідеольоґичних позицій Партій в світлі нових фактів, принесених східно-европейською революцією і західно-европейським соціялістичним рухом.

До цієї роботи Зак. Делеґація притягнула партійні сили, які знайшлись за кордоном, орґанізувавши протягом першої половини 1920 року три партійні конференції, які виразніще і твердіще ніж коли небудь стали на радянськім ґрунті, видвигаючи гасло оборони й зміцнення Радянської України *). Годиться одмітити, що особливо рішучими прихильниками підтримки комуністичної революції виступили на цих конференціях бувші члени української дипльоматичної місії в Будапешті М. Шаповал і М. Шраг, які мали нагоду зблизька придивитись до комуністичного будівництва в Угорській Соціялістичній Радянській Республиці і винесли глибоке переконання про необхідність співробітництва нашої Партії з комуністами.

В згоді з прийнятим конференціями напрямом політичної роботи нашої Партії, було заключено „Радянський Бльок“ з комуністичною ґрупою „Нової Доби“ і рішуче одкинуто всяке співробітництво з соціялістами-опортуністами. В питаннях про відносини до Інтернаціоналу, до уряду УНР і УСРР, Закордонна Делеґація з початку мусіла триматись здержливо, не маючи відомостей про рішучу ліквідацію всяких звязків нашої Партії з УНР, переведену Центральним Комітетом, і не вважаючи себе в праві виходити з II. Інтернаціоналу, до котрого

*) Постанови її надруковані в „Борітеся-Поборете“ ч. ч. 1 і 2.

була вислана Центральним Комітетом партійна Закордонна Делеґація першого складу. Але, одержавши відомости про рішучу позицію, зайняту Центр. Комітетом підчас польсько-петлюрівського наступу на Україну, і директиви що до своєї діяльности в Інтернаціоналі, Закорд. Делеґація, одностайно з присутніми членами пізніщих празької й віденської ґруп, рішуче осудила всяке співробітництво з петлюрівським урядом, установила своє відношення до режиму УСРР (сформуловане в листі III. Закорд. Конференції УПСР до віденської комун. ґрупи, — чи „Закордонного Комітету УКП", як вона себе називала), формально вийшла з II. Інтернаціоналу й прийняла плятформу III. Інтернаціоналу.

Своє ідеольоґічне завершення праця цих закордонних конференцій знайшла в інтенсивній роботі комісії по виробленню проєкту нової проґрами УПСР, в складі М. Грушевського, О. Жуковського, М. Чечеля, М. Шаповала і М. Шрага, — закінченій 1. вересня 1920 року.

Відомости, одержувані з України, хоч зрідка і зі значним запізненням, потверджували повну згідність напряму, взятого Зак. Делеґацією й конференціями, з курсом Центр. Комітету на Україні. Рішучий розрив Центрального Комітету з концепцією УНР, підчас польсько-петлюрівської навали, придбав Партії довіря урядових кругів УСРР. Центральний Комітет Партії перейшов на леґальне істнування. Члени Партії все в більшім числі ставали до роботи в радянських установах. В рядах КП(б)У проклямувалось бажання перейти від окупаційного режима до правдивого здійснення радянських принціпів. На періферії, зокрема в Камянці — арені боротьби радянського уряду з польсько-петлюрівським — завязались межи нашими товаришами і комуністами щирі відносини, які доходили до того, що наша камянецька партійна орґанізація морально і матеріяльно підтримувала членів КП(б)У в трудні для них моменти.

Все це — зроблене на Україні і за кордоном — підготовило ґрунт для відомої подорожи до Москви й на Україну члена „Радянського Бльоку" В. Винниченка, який знайшов почесну зустріч, забутте його попередніх відповідальних виступів проти УСРР в ролі голови Уряду УНР і пропозицію відповідальних постів, на вибір, в УСРР.

Можна було мати надію, що українська революція вийде нарешті на рівний шлях і українські соціялістично-революційні партії — УПСР, УКП — знайдуть своє місце в світовім революційнім фронті, своєю дійсно радянською тактикою здобудуть вплив на РКП — КП(б)У в українських справах і вирівняють їх помилки, спричинені доктринерством і централістичними російськими пережитками, що дало б можливість з часом обєднатись в єдиній партії революційного соціялізму всім радянським партіям України. А до того часу тактична й ідеольоґічна база, вироблена спільними заходами партійних товаришів за кордоном, переглянена і прийнята УПСР на найблизчім партійнім зїзді, могла б дати міцні основи для партійної роботи, забезпечуючи її від нових збочень.

Але осінь 1920 року принесла різкі повороти в настроях українських кругів, котрі відбилися також на позиції багатьох наших това-

рішив як на Україні так і за кордоном. Між обставинами, які вплинули на це, на першім місці, мабуть, треба поставити нещасливі результати совітського наступу на Польщу і Галичину, не досить серйозне переведення його, неуважне і невміле поводження в важній справі визволення і приєднання Галичини до Радянської України і нарешті — щедрі уступки, пороблені коштом українських земель на ризьких переговорах. Поруч того вплинув скомбінований наступ Петлюри—Вранґеля, який став розвиватись після неудачі совітського наступу на Польщу і викликав в де-яких соціялістично і революційно хитких кругах ілюзію швидкого упадку радянської власти на Україні й перемоги реакції. З другого боку, зробили прикре враження очевидні розходження слова й діла РКП супроти України, які з новою силою прокинулися і дали яскраві контрасти між голошеною самостійністю України та „українізацією“ УСРР і фактами большевицького комісародержавія на практиці.

На ґрунті цих змін в настроях стався голосний поворот В. Винниченка з Радянської України на еміґрацію. Вступивши в КП(б)У, перейшовши низку комісарських посад, включно до заступника Голови Ради Народніх Комісарів УСРР, він раптово покинув все це, щоб виступити за кордоном таким же безоглядним обвинителем режиму КП(б)У і РКП, яким був оборонцем того ж режиму перед кількома місяцями. Наніс тим велику шкоду справі примирення українських революційних кругів з большевиками, підірвав довіря комуністів до українських соціялістів і розбив вже налагоджене співробітництво.

В тим же часі — за осіннього наступу Петлюри на Україну — багато наших партійних товаришів теж не витримало взятої перед тим лінії порозуміння й співробітництва з КП(б)У. Звязались з петлюрівською акцією і після того, як військо Петлюри, переможене радянським військом, мусіло уступитись за Збруч, ці товариші в значній скількости потяглися за ним під знаком підтримки УНР, заклавши в Галичині і в Польщі ряд еміґрантських орґанізацій. Характеристичним показчиком настроїв цих орґанізацій явилось їх відношення до так званої Ради Республики, орґанізованої Петлюрою в Тарнові: тільки завдяки рішучій забороні Закордонної Делеґації брати участь в ній, потвердженій потім IV. Закордонною Партійною Конференцією, було стримано товаришів від фактичного вступу в цю „Раду Республики.“

Ця хиткість наших товаришів викликала перебільшені підозріння в кругах КП(б)У до нашої Партії взагалі. Центральний Комітет Партії заарештовано радянськими властями в Києві, затримано на довгий ряд місяців у вязниці, без предявлення акту обвинувачення, влаштовано звісний процес над членами ЦК нашої Партії з метою діскредитовання Партії в очах робітниче-селянських мас України і взагалі взято курс на знищення УПСР.

Все це викликало тут, за кордоном, нову хвилю опозиції проти політики порозуміння з комуністами серед недавніх оборонців цього напряму. Центром цієї опозиції стала ґрупа „Нової Доби“ під проводом В. Винниченка, з одного боку, і празька ґрупа УПСР під проводом М. Шаповала — з другого. Під враженням згаданих вище обставин,

що зайшли на Україні, в сих ґрупах забуто було ідеольоґічні підстави, положені в основу недавньої тактики, і непомітно для себе вчорашні оборонці единого комуністично-соціялістичного фронту зійшли па манівці угодства і реакції.

М. Шаповал, вибраний в осени 1920 року головою ново орґанізованої празької партійної ґрупи (в більшости зложеної з новоприйнятих членів Партії), по своїм особистим давнійшим (часів Директорії) звязкам з В. Винниченком, став гарячим пропаґандистом його ідей. По його ініціятиві В. Винниченко взяв участь в засіданню празької ґрупи, подавши широке звідомлення зі своєї поїздки в Росію і на Україну. На підставі поданого Винниченком матеріялу, М. Шаповал, під гаслом „консолідації революційних українських сил", став підготовляти поворот до активної боротьби з радянським урядом України і РКП — КП(б)У. Коли ж Зак. Делеґація рішуче осудила цю акцію, М. Шаповал повів аґітацію проти Зак. Делеґації, завязавши зносини зі згаданими партійними орґанізаціями в Польщі й Галичині, які стояли під знаком УНР і рішучої боротьби з комуністами. Орґаном цієї аґітації — Шаповала та його однодумців — послужила спочатку „Нова Доба" (орґан В. Винниченка), яка, повторюючи па своїх шпальтах всі ті лайки та інсінуації, які видумувались в названих кругах, підчеркувала солідарність з ґрупою „Нової Доби" празьких есерів, супроти Зак. Делеґації. В допомозі „Новій Добі" охоче стала віденська „Воля" (орґан петлюрівсько-скоропадської реакції).

IV. Конференція УПСР в Празі (січень 1921 року), екликана Зак. Делеґацією для обговорення питань, в яких вже виявились помітні ріжниці між Зак. Делеґацією та віденською ґрупою з одного боку і ґрупою М. Шаповала з другого, — замісць вигладження ріжниць (до чого прикладала всіх зусиль Зак Делеґація), виявила принціпове глибоке розходження між Зак. Делеґацією, яка обстоювала (разом з иншими товаришами) лінію, взяту попередніми конференціями і ЦК Партії, — і прихильниками угодовської консолідації. Після ж конференції це росходження пішло далі ще глибше й різче. Щоб еманціпуватись від контроля Зак. Делеґації в своїй новій політичній роботі, празька ґрупа разом з ґрупами в Польщі й Галичині зіґнорували ухвалу IV. Конференції про включення в склад Зак. Делеґації представника від ґруп в Польщі й Галичині, з метою тіснішого контакту, й орґанізували, сепаратно від Зак. Делеґації й віденської ґрупи, свій так званий Закордонний Комітет, в складі двох членів президії празької ґрупи — М. Шаповала і Г. Грицая, і двох представників орґанізацій в Галичині і Польщі — Н. Григориїва і О. Мицюка. Так зявилась друга орґанізація правих елементів УПСР за кордоном, поруч так званого „Орґанізаційного Комітету", завязаного в осени 1920 року виключеними з Партії членами М. Залізняком, М. Ковалевським і П. Плевако.

Хоч цей новий „Закордонний Комітет", в заявах своїх відповідальних представників, підкреслював свою повну ідеольоґічну солідарність з Закордонною Делеґацією і бажання працювати з нею в тіснім контакті (для цього він пропонував Зак. Делеґації призначити від себе

одного свого представника до Комітету), в дійсности він спочатку виявив виразне бажання уникнути всякого політичного контролю Зак. Делеґації, а потім став претендувати на політичний провід в партійній роботі за кордоном, узурпуючи тим способом права Зак. Делеґації, а їй самій вказуючи дорогу до влиття в КП(б)У. Це виявили між иншим, одержані тільки цими днями, приватною дорогою, циркуляри Закордонного Комітету до співзвучних йому орґанізацій, в яких він вів протягом останніх місяців проти Закордонної Делеґації і віденської ґрупи цілком неперебірчиву аґітацію, закидаючи Зак. Делеґації „призначенство", обвинувачуючи її, як в непростимім гріху, за її послідовність в витримуванню лінії визначеної конференціями: бажанню дійти до порозуміння з комуністами, задержати товаришів на принципах III. Інтернаціоналу, сприяти скріпленню радянської України.

Тим часом ЦК Партії в своїх листах до закордонних орґанізацій не переставав настоювати на тім, що, відповідно до даного Зак. Делеґації статуту, вся політична робота УПСР за кордоном мусить проходити за згодою і під контролем Зак. Делеґації. Тим самим спадала на Зак. Делеґацію відвічальність за політичну діяльність УПСР за кордоном і вина за не-паралізовання шкідливих, компромітуючих Партію виступів окремих членів Партії чи й цілих її орґанізацій. Виступи ж ґрупи Шаповала чи так званого Закордонного Комітету чинили явну шкоду як Партії, так і цілій українській революції, кидаючи підозріле світло на українські радянські партії, які проголошували свою відданість справі світової революції, а тимчасом толерували в своїй середині ґрупи, вороже настроєні проти радянських республик, скомпромітовані звязками з явно контрреволюційними партіями і т. д.

УКП, довідавшись про роботу ґрупи „Нової Доби", яка самозванно, після повороту В. Винниченка, привласнювала собі назву Закордонної Орґанізації УКП, — ще в кінці 1920 року одріклась від цієї ґрупи, гостро засудивши її діяльність перед III. Інтернаціоналом, і потвердила це своїми останніми листами до „Борітеся — Поборете" та инших соціялістично-комуністичних орґанів. Перед Зак. Делеґацією, після того як перед нею вповні розгорнувся образ шкідливої діяльности ґрупи М. Шаповала і так званого Закордонного Комітету УПСР, стала така ж необхідність.

Доки на руках Закордонної Делеґації зістається мандат ЦК Партії і цей Центр. Комітет нічим не заявив свого росходження з лінією, взятою орґанізованими Зак. Делеґацією конференціями (котру Зак. Делеґація непохитно продовжує в своїй діяльности), доти, по статуту, на Зак. Делеґації лежить обовязок непохитної контролі над діяльністю членів і орґанізацій УПСР за кордоном та рішучого відмежовування від Партії всіх елементів, які сходять з соціялістично-революційної позиції, — щоб зберегти чистим імя Партії та дати тверді докази її відданости й гідности проголошеним гаслам.

Тому, обговоривши факти з діяльности Закордонного Комітету, празької ґрупи, утвореного нею Горожанського Комітету в Празі,

участи її членів в потайнім так званім „Студенськім Соціялістичнім Гуртку“ і ролю М. Шаповала у всих цих комбінаціях, Закордонна Делеґація УПСР постановила — розвязати Закордонний Комітет, розпустити празьку ґрупу, заборонити членам Партії участь в Громадськім Комітеті й „Студенськім Соціялістичнім Гуртку“, позбавити права партійної діяльности членів Зак. Ком. — Н. Григориїва, Г. Грицая і О. Мицюка, а М. Шаповала позбавити права реґістровання в якійнебудь партійній закордонній орґанізації і предложити ЦК виключити його на завсіди з Партії. Близчі мотиви цих рішень і тексти їх подаються низче в витягах з протоколів до відома і виконання всіма партійними орґанізаціями та товаришами за кордоном *).

Відень, 3. серпня 1921 року.

Микола Чечель.

Звідомленнє з моєї командіровки на Вкраїну.

23. червня 1921. року я виїхав з Відня, згідно постанові З. Д., на Вкраїну. За кілька день перед тим я телеґрафічно повідомив тов. Григориїва в Празі про свій переїзд через Прагу, прохаючи його разом з тов. Балашом зустрінутись зі мною в Празі. Я це зробив на підставі попередніх повідомлень тов. Балаша про те, що він буде в Празі між 13. і 18. червня і прохає, щоб хтось з членів З. Д. приїхав на побаченнє з ним і для одержання листа від ЦК до З. Д., бо він, Балаш, не може дістати австрійської візи і приїхати до Відня.

23. червня о 4, приблизно, годині по обіді в присутности тов. Штефана я зустрівся з тов. Григориївим, котрий повідомив мене, що тов. Балаша в Празі ще немає і навіть не можна сказати, коли він до Праги приїде. Тов. Григориїв повідомив мене про те, що він знаходився в можливо живій переписці з тов. Балашом, бо був сам заціхавлений в тім, щоб скоріще довідатись, що везе тов. Балаш від ЦК, які позиції займає ЦК. Помимо труднощів переписки через польську цензуру, тов. Григориїву вдалось листовно довідатись від тов. Балаша про слідуюче.

ЦК стоїть на тих позиціях, які за кордоном репрезентують члени УПСР, згуртовані біля т. з. Закордонного Комітету, себ-то біля М. Шаповала, Григориїва і К°. Отже та політична лінія, яку веде З. Д., не відповідає позиціям ЦК. Балаш повідомив, мовляв, тов. Григориїва про те, що ЦК вважає неможливою згоду і порозумінне УПСР з большевиками на Україні. Коли я спитав, чи не означає „вважає неможливою“ того, що цієї згоди ЦК не може добитися, то тов. Григориїв пояснив, що ЦК вважає недопустимою таку згоду. Так само тов. Балаш інформував тов. Григориїва про те, що ЦК не визнає уряду Раковського, отже і в цім сходиться з „ґрупою Зак. Ком-ту“; він вважає цей „уряд“ окупантами і сприяє його упадкові.

---

*) Див. розділ „Факти та документи“.

Після того, як тов. Григориїв подав мені ці інформації тов. Балаша, я запитав його: чи думає він разом з М. Шаповалом провадити далі свою акцію по заснованню т. з. Зак. Ком-ту УПСР, на що тов. Григориїв відповів позітивно, сказавши що після інформацій тов. Балаша вони ще більше впевнилися в тім, що стоять на тих самих позиціях, що й ЦК, тим більше, що вони в заснованні Зак. Ком-ту не добачають жадного порушення партійної дісціпліни.

Після того я повідомив тов. Григориїва про свою подоріж на Вкраїну через Москву, де я маю передати також нашу резолюцію в справі процесу товаришів з ЦК. Я поінформував його про те, що основною ціллю моєї подорожи до Харькова єсть добитися леґалізації УПСР на радянській Україні, зобачитися з нашим ЦК і вияснити його позиції, щоб бути певним в тім, чи відповідають їм позиції і політика Закордонної Делеґації. В залежности від цього я маю повновласть від З. Д. на подання ЦК її демісії.

8. липня о 7 год. ранку прибув я до Москви. Весь день 8. липня пішов на ріжні формальности, одвід помешкання, улашування себе і т. д., і в цей день мені вдалося тільки довідатися, що конґрес Комінтерну підходить вже до кінця, що видніщі члени української делеґації — Раковський та Мануїльський — виїхали вже з Москви на Вкраїну, а в Москві лишається ще О. Шумський.

Пожалувавши, що мені не вдалося ще в Москві зустрінутися з Раковським і Мануїльським, з котрими я мав намір обовязково конферувати, я постановив зобачитися з О. Шумським і з ним проїхати на Вкраїну, а тим часом вияснити в мандатній комісії Комінтерну справу мого допущення на засідання Комінтерну з дорадчим голосом, на що у мене був мандат від З. Д.

В мандатній комісії 3. конґресу Комінтерну мені пояснили, що по тому порядкові, який істнує, кожний делеґат, що приїздить на конґрес вже після його відкриття, повинен звертатися зі своїм мандатом до делеґації на конґрес від тої країни, від котрої делеґат прибуває, і тільки в тім випадкові, коли б він був першим делеґатом від своєї країни, його мандат поступає просто на розгляд мандатної комісії. Тому, мовляв, мені треба звернутися попереду до делеґації від України, яка єсть на конґресі, і коли вона прийме мене до свого складу, то вже в залежности від того я дістану або рішаючий, або дорадчий голос, або дістану доступ на конґрес, як гість.

Отже мені довелося звернутися до української делеґації, і там мені було роз'яснено О. Шумським, що мій мандат українською делеґацією не може бути признаний. Таким чином, мій мандат від З. Д. навіть не дійшов до мандатної коміссії конґресу і на засіданнях останнього бути мені не довелось.

Закордонною Делеґацією УПСР було видано мені, окрім мандату брати участь з дорадчим голосом в засіданнях 3. конґресу Комінтерну, другий обширний мандат — виступати скрізь, де я знайду потрібним, з політичними заявами від імени З. Д. Я рішив використати сей мандат і своє перебування в РСФСР для того, щоб: 1) поїхавши на Вкраїну, довести до кінця вияснення можливости або неможливости

леґалізації УПСР на Вкраїні, 2) зобачитись або хоч звязатись з нашим ЦК і вияснити собі його позиції і тактику, як також поінформувати його про діяльність З. Д.

Тому що в тім ланцюзі переговорів з представниками КПбУ про леґалізацію УПСР, які нами, З. Д., було ведено, почипаючи з 1920. року, останнім кільцем був О. Шумський, котрому Совнаркомом України було доручено провадити розмови з нами, я в першу чергу звернувся до нього ще в Москві 9. липня 1921. року.

Розмова з О. Шумським.

Ця розмова з Шумським була у мене з ним першою. Я поінформував його в загальних рисах про історію партійного життя УПСР за кордоном в 1919. 20. і 21. рр. в звязку з політичними подіями того часу на Україні, про той вплив, який старалася робити і робила З. Д. на діяльність партії на Вкраїні, особливо докладно спиняючись на історії заходів З. Д. до порозуміння з правлячою нині на Україні КПбУ, з Совітською Росією і співробітництва УПСР з радянською Україною. Закінчив я свої інформації на тім, що останнім наразі заходом єсть моя теперішня поїздка, яка має своєю ціллю ще раз докладно поінформувати КПбУ і уряд радянської України про наші позиції і вияснити, чи може бути леґалізована і реконструована на сих позиціях стояча УПСР, яка тоді стала б активним чинником соціяльної революції на Вкраїні, прийнявши орґанізовану участь в роботі для зміцнення радянської України.

Тоді О. Шумський переказав мені слідуюче.

Правительству УСРР і КПбУ були відомі всі ті заходи, які З. Д. робила для порозуміння з ними. Останніми матеріялами в цій справі були записка і телеґрамма тов. О. Жуковського, переслані ним з Риґі в маю місяці сего року до Харькова на імя тов. Шумського. Після одержання сих документів справу було розглянуто на засіданню політбюра КПбУ і для передачи З. Д. прийнятого рішення було доручено тов. Шумському зобачитися з тов. О. Жуковським. Про це було повідомлено представника РСФСР в Ризі і наслідком того була телеґрама, яку одержала від нього З. Д. в маю місяці.

Зобаченнє з тов. О. Жуковським тов. Шумський плянував здійснити при своїй подорожи до Польщі, куди він мав виїхати на чолі дипльоматичного представництва там УСРР. Одначе подоріж ця, через незалежні від УСРР причини, затягнулася, тому й не довелось досі здійснитись зустрічі тов. Шумського з тов. О. Жуковським і передати через нього З. Д. постанову політбюра КПбУ. Постановою цією леґалізація УПСР на Вкраїні признавалась неможливою; признано було бажаним поворот на Вкраїну для участи в радянськім будівництві людей із З. Д., особливо тов. М. С. Грушевського, цей поворот мав би бути всіляко полекшений і роботі їх на Вкраїні дано було б всі можливости, якими роспоряжає правительство УСРР, одначе передумовою сього повороту мав би бути вихід цих осіб з УПСР.

Я попросив тов. Шумського поінформувати мене про мотиви такого рішення політбюра КПбУ, і він переказав мені слідуюче.

Нам відома добре позиція вашої закордонної ґрупи, ми вважаємо вас льояльними в відношенню до совітської влади на Україні і віримо в ваше бажанне активно допомогти їй зміцнитись. Одначе, на яку соціяльну базу ви хтіли б спертись в своїй роботі? Коли б ви хтіли шукати цієї опори серед бідного українського селянства, то тут ви виступили б конкурентами нашої партії. Ми почали роботу по клясовому роскладу українського селянства і осягнули тут значні наслідки. Ми виділяємо з-посеред селянства незаможні елементи і орґанізуємо їх, але ми хочемо, щоб вони були — і вони повинні бути н а м базою. Отже для нас невигідно і недопустимо, щоб ви стали тут нашими конкурентами. Ця роскладова робота провадиться нами серед середняка; на куркуля ви сами не претендуєте; яка ж верства ще могла б бути вашою базою? Нею могли б бути українські інтеліґенти, півінтеліґенти, ріжні учителі, бувші кооператори, земці і т. д., за котрими стоїть український куркуль. Вся ця верства знаходиться до нас в опозиції і шукає всякої можливости орґанізуватись проти нас або для того хоч, щоб впливати на нас. Ми уважно за цим слідкуємо, не даємо, розуміється, і не дамо їм жадної можливости орґанізуватись, щоб не допустити до політичних впливів дрібної буржуазії, яка на нас напірає і єсть в сей час нашим головним ворогом. Між тим, коли б ми дали можливість орґанізуватись вашій партії, себ-то коли б ми її леґалізували, то вся ця реакційна і контрреволюційна дрібнобуржуазна публіка посунула б в вашу партію, щоб в ній зорґанізуватись. Це сталося б обовязково, чи хотіли б ви того, чи ні. Ви могли б потягнути до себе кращі елементи з цієї маси, котрі справді прихильно ставляться до нас, але до них поприростала б ця реакційна публіка. Ви опинилися б в полоні у неї зі своєю проґрамою і врешті або вийшли б з неї, або втратили б в ній всяке значінне, а між тим спричинилися б до її орґанізації. Ми, бувші боротьбісти, у власній історії маємо такий приклад, коли в 1919. році ми не змогли вберіґтись від подібного з'явища і партія наповнилась подібними елементами. Тільки наше злиттє з КПбУ врятувало нас від упадку в контрреволюцію. Подібне сталося б, безумовно, тепер з вами.

Нарешті, в чім полягала б ваша діяльність? Не беручи на себе відповідальности за політику правительства і КПбУ, ви хватались би за неминучі мінуси в нашій роботі і, критикуючи їх, на тім орґанізували б коло себе незадоволених нами. Та, опріч того, ми, як вам відомо, стоїмо на становищу диктатури пролетаріяту, яка совпадає з диктатурою його партії; отже ділитися владою з иншими партіями ми не маємо заміру і не будемо. Розширенне соціяльної бази диктатури на користь селянства, про що ви говорите, нам не бажане, бо воно означало б ослабленне цієї диктатури, її пролетарського характеру, привносячи дрібнобуржуазні селянські впливи.

Як на приклад твердости заміру повести цю свою політику далі, тов. Шумський вказав на процес товаришів наших з ЦК (відомий там під назвою „процес Голубовича"). Тут розмова перейшла на процес, і тов. Шумський, котрого я поінформував про наш погляд на цей процес, висловлений в резолюції З. Д. (саму резолюцію, разом з ин-

шими записками-меморандумами, я передав ЦК КПбУ в Харькові на кілька день пізніще), переказав слідуюче.

Ваш погляд на те, що ніби ми на цім процесі судили особи або діяльність їхню за часів Центральної Ради, себ-то діяльність самої Ц. Р., не відповідає дійсности. Коли на процесі згадувалось про діяльність Центральної Ради, то це було тільки історичним тлом, на котрім обвинуваченнє малювало діяльність УПСР, яку обвинувачували і якої репрезентантами, як члени її ЦК, були підсудні. Таким самим тлом були й инші періоди УНР, директоріянський напр., в якім політичну ролю грала УПСР. Нашою ціллю було роскрити і намалювати перед українськими робочими масами діяльність тих партій, які взяли на себе провід в його політичнім життю, і показати, яку шкоду діяльність цих партій українському трудовому народові принесла. На жаль, ми не змогли знайти другої відповідальної за той час укр. партії — УСДРП, яку ми теж хтіли судити на тім процесі. Отже довелося самій УПСР відповідати. Нашою ціллю було остаточно здіскредитувати в очах народніх мас цю партію, і ми процесом цю ціль осягнули. На процесі було викрито всю закулісну сторону діяльности УНР, і обуреннє було остільки велике, що, напр., київське робітництво вимагало смертної кари для підсудних. Одначе наша ціль була осягнута, більше нічого нам не треба було, а робити „героїв“ з підсудних ми не хотіли, тому й присуд було винесено мнягкий.

Помилково також думати, ніби ми на цім процесі „судили взагалі Українців“. Щоб вказати на протилежне, процес було орґанізовано так, що обвинувачували і судили Українці, а захищали підсудних Росіяне. Зрештою, подібний процес ще раніще ми зробили в Харькові і російським колам, котрі провадили в свій час денікінську політику, і так само осудили їх.

Після цього „прикладу“ тов. Шумського я спитав, який істнує в міродайних українсько-радянських колах погляд на можливість леґального істнування УПСР з де-що зміненою назвою. На це я не дістав такої катеґоричної відповіді, як на попередне питаннє; він зауважив лиш, що від зміни назви суть справи не міняється.

Тоді я сказав тов. Шумському, що я маю охоту поїхати до Харькова, щоб там поговорити ще на сю саму тему з тт. Раковським і Мануїльським, а також для того, щоб зобачитися і поконферувати з нашим ЦК, що сидить там в вязниці.

Тов. Шумський відповів мені, що він особисто нічого не має проти моєї поїздки, але він мусить телеґрафно запитати погляд на се ЦК КПбУ.

13. липня я знов бачився з Шумським, і він сказав мені, що 14. липня він виїздить до Харькова і пропонує мені поїхати туди разом з ним.

В Харькові.

15. липня по полудні я приїхав до Харькова. В той самий день я мав дуже коротке побаченнє з Мануїльським, підчас котрого він сказав мені, що був поінформований про мій приїзд до Харькова, знає

про цілі його й хоче побалакати зі мною на слідуючий день докладніще; що за два дні буде засідання політбюра КПбУ і він хтів би мати розмову зі мною ще до цього засідання. Ми умовились з ним зустрінутись у нього в службовім кабінеті на слідуючий день, себ-то 16. липня о 4. годині.

Варто тут зауважити, що арештовані члени нашого ЦК досить скоро довідались про мій приїзд до Харькова і про мої завдання. Вже через 14 годин, себ-то на слідуючий день, 17. липня о годині 8. рано я одержав від них записку з привітанням і пораду не розпочинати рішаючих розмов до зобачення з ними. На це я відповів, що загалом жадних рішень я приймати не буду, а буду провадити розмови інформаційного характеру, а зобачитись з товаришами я постараюсь як тільки побачуся з тов. Раковським, від котрого хочу дістати офіціяльний дозвіл на побачення. Тим часом я передав їм копії тих записок-меморандумів, які я віз до КПбУ, а також по одному примірникові всіх видань З. Д. і Соціольоґічного Інституту, щоб наші товариші до мого з ними зобачення зазнайомились гаразд з нашими позиціями.

Розмова з тов. Мануїльським.

16. липня, як було умовлено, ми зустрілись з тов. Мануїльським. Попросивши у мене ріжного роду інформацій з закордонного життя і зокрема з життя української еміґрації, підчас уділення йому яких я докладно спинився на становищу і домаганнях УПСР, тов. Мануїльський сказав мені більш-менш те саме, що говорив перед ним Шумський. Звернувшись до моїх слів про наше бажання, зреорґанізувавши УПСР, поставити її на службу соціяльній революції і працювати в тіснім контакті і спільно з КПбУ на Україні, тов. Мануїльський звернув мою увагу на те, що теперішнє становище радянських республик дуже тяжке і чи знайшли б ми в собі досить сили, щоб видержати цей тягар і не зійти з тої дороги, на яку ми ступаємо. На це я відповів, що наші позиції не тактичного характеру, а випливають з перегляду наших принціпових засад.

Тов. Мануїльський, згадавши про невдалу спробу В. Винниченка співробітничати з радянською владою на Вкраїні, вказав на те, що тепер ця влада обережно ставиться до нових подібних спроб. Впевнившись одначе в твердости нашого заміру співробітництва і його щирости, він обіцяв сприяти його здійсненню.

Так я й розстався з Мануїльським, маючи враження, що він буде піддержувати леґалізацію нашого напрямку УПСР.

Друга розмова з тов. Шумським.

Того самого дня ввечері я мав дуже довгу розмову теоретично-діскусійного характеру з Шумським. Розмова була на тему запитання до мене Шумського: „а як ви уявляли б свою роботу, коли б вашу ґрупу було леґалізовано на таких, скажім, основах, як російских есерів-максімалістів?“ У відповідь на це я розвинув усі ті положення, які виложено було в наших меморандумах, привезених мною до Харькова і котрих тут повторювати не вважаю необхідним.

Розмови з т. Раковським.

18. липня я мав першу зустріч з ним, котра тривала дуже коротко.

Раковський поспішав на якесь засіданне і після розмови на загальні теми просив мене прийти до нього 20. липня, коли він не буде робити прийому і постарається мати вільним весь час для розмови зі мною.

В призначений час ми зустрілись.

Я не потрібую тут довго спинятись на цій розмові з Раковським, бо, загалом, він повторив в більш диплъоматичній формі те саме, що я чув від Шумського та Мануїльського. Варто тут зазначити, що Пятаков, який був при розмові, сказав слідуюче: ваша ґрупа настільки далеко відійшла від ес-ерівства в своїй ідеольоґії і тактиці, що мало що вас вже й звязує з УПСР; тому з ваших слів випливає необхідність для вас вийти з УПСР, після чого перед вами открита дорога як для політичної, так і для всякої іншої роботи. Я вказував на це, що при нинішній ситуації наше входженне до КПбУ не розвязувало б основної задачи, що стоїть перед теперішньою владою на Україні — поширенне соціяльної бази під собою.

Раковський зазначав, що вся наша ґрупа буде бажаними гостями на Україні, але мусить попереду вийти з УПСР. Після того він багато інформував мене про діяльність радянського уряду на Україні, про сучасний стан її, і з тих інформацій виходило щире бажанне правительства задовольнити всі національні потреби українського трудового народу, не порушуючи основ соціялістичної політики і не викликаючи в масах націоналізму і шовінізму. Я не буду тут переказувати всіх цих інформацій, що не відносяться безпосередньо до теми мого докладу, тим більше, що того характеру відомости можна знайти в звіті, представленому Совнаркомом України V. з'їздові рад.

З т. Раковським я бачився і розмовляв після того ще один раз в Харкові перед своїм виїздом з нього і кілька разів підчас спільної подорожи до Москви і моєму перебуванню там при повороті за кордон. Ці всі мої зобачення і розмови нічого нового не додали.

На цьому я можу закінчити свій звіт про переговори з представниками КПбУ і правительства радянської України що до леґалізації УПСР і перейду до докладу про свої конференції з нашим ЦК, власне його головою і трьома членами — товаришами Петренком, Лизанівським, Голубовичом і Ярославом, що сидять в Харкові в політичній вязниці, що зветься „політичним ізолятором“.

Мої конференції з членами ЦК УПСР.

Як вже я згадував, звязок з ЦК у мене почався на другий день після моего приїзду до Харкова — 16. липня. 20. липня, підчас зобачення мого з т. Раковським, я дістав офіціяльний дозвіл на побаченне з арештованими товаришами, 21. липня цей дозвіл було мені прислано на помешканне і 22. липня о 12. годині ранком я зобачився з товари-

шами. Зобаченне моє з ними тривало до 12. г. ночи, і умови, в яких товариші перебувають, дали мені змогу розмовитися з ними щиро.

Товариші мали досить часу і матеріялів, щоб зазнайомитись з позиціями Зак. Дел., бо, як то я вже згадував, ще 16. липня я передав їм все друковане Зак. Дел. і Соціол. Інст., а також відбитки всіх меморандумів, поданих З. Д. до міродайних на Україні чинників. До всього цього інформаційного матеріялу я додав ще про весь процес моїх розмов в Харкові, а також докладні інформації про закордонне життє української еміґрації і спеціяльно УПСР. Давши в стислій формі відомости про загально-европейське політичне життє, я міг вважати товаришів в курсі тих справ, про які ми мали говорити.

Я не маю змоги детально переказати всі наші розмови, тому змушений обмежитися лише короткими висновками. Почну з того, чим мене зустрінули. ЦК заявив мені, що в цілому він погоджується з тою лінією, яку провадила весь час Зак. Делеґація і яка останнім проявом мала мою командіровку на Україну. Що до тих інформацій, які подавав т. Балаш т. Григориїву — про які я переказав товаришам —, то вони були дуже здивовані ними і рішучо заперечували його інформації. Вони заявили мені, що т. Балаш не єсть членом ЦК, а ні його уповноваженим; він не єсть навіть спеціяльним гінцем ЦК, а просто товариші з ЦК, що перебувають в Київі, використали поїздку т. Балаша за кордон, затіяну ним з власної ініціятиви, щоб передати через нього лист до Зак. Делеґації і доповнити інформації оповіданнєм людини, що знає обставини. Товариші, що знаходяться під арештом, добре знають настрої і позиції решти членів ЦК, що живуть в Київі, і ці позиції не ріжняться від їх власних позицій. Тому не може бути й мови про те, щоб приймати за позиції ЦК УПСР те, що переказував т. Балаш. ЦК УПСР якого більшість (разом з головою) вони, що знаходяться в Харкові, представляють, поділяв і поділяє думку Зак. Дел. про необхідність порозуміння між УПСР і комуністами на Україні; він робив заходи для цього, які один час увінчались успіхом — в 1920. році, коли вдалося леґалізувати УПСР в Київі і всі майже товариші з ЦК займали більш чи менш відповідальні посади в УСРР. Після того обставини змінились — арештовано членів ЦК і відбувся процес, партія стала нелеґальною; одначе це не змінило відношення УПСР до УСРР і тільки ЦК втратив віру в можливість знов осягнути порозуміннє і співробітництво обох партій. Одначе УПСР і надалі осталася при тім, що вважає недопустимою будь-яку боротьбу чи підкопуваннє під сучасну владу на Україні, вважаючи правительство Раковського соціялістичним урядом України, боротьба з котрим єсть чином контрреволюційним. УПСР не задоволена тим режимом, який встановлено на Україні сучасним її правительством, і змагає до заміни його иншим, з більш широкою соціяльною базою, але не допускає такої боротьби за ці зміни, яка підкопувала б самий ґрунт під правительством Раковського. Тому УПСР рішучо повстає проти всякого повстанства, чи то ідейного, чи просто бандитизма, які руйнують економику України і тим ослаблюють силу її, хоч і недосконалого, соціялістичного уряду. ЦК вважає просто незрозумілим, звідки

взяв такі „інформації“ т. Балаш, і навіть затруднюється пояснити, як вони могли у нього появитись. „Балаш або бреше, або він божевільний!“ — ось характеристика, дана членом ЦК інформаціям Балаша.

Що торкається інформацій т. Мицюка, котрий раніще писав до З. Д., що він бачив, як ЦК підписав договір з російськими ес-ерами на Україні про спільну акцію, то ЦК так само абсолютно це заперечує. В дійсности представники ЦК мали за часів польсько-петлюрівського наступу на Вкраїну, з огляду на відсутність инших соціялістичних і комуністичної партій, одне необовязуюче — інформаційного характеру — зобаченне з представниками російських ес-ерів па Вкраїні, на котрім старались виясннти, на яких умовах обидві ці партії могли б спільно провадити боротьбу з польсько-петлюрівською окупацією.

Тоді ж було списано обома сторонами — кожною окремо — протокол засідання, якого остаточна редакція мала бути, але не була вироблена спільно. Крім того було ухвалено, що друкувати цей протокол ні одна зі сторін не може. Таке походження має той протокол, який, всупереч постанові і з неустановленого тексту, було надруковано в ревельській „Революціонной Росіи“. Більше ніяких нарад УПСР з російськими ес-ерами не мала і ніяких договорів з ними не заключала. В контакті з ними не була і тепер не перебуває. Тому інформації Мицюка на цю тему єсть абсолютно неправдиві.

Отже ЦК стоїть проти будь-якої боротьби з сучасним радянським правительством України, вважаючи таку боротьбу контрреволюційною.

Одначе це відмовленне від боротьби з ним не криє в собі признання правильности його політики і методів роботи його.

УПСР повинна тепер звернути свою увагу на орґанізацію і збіранне своїх власних сил. На цю сторону справи й звертає ЦК УПСР всю свою увагу. З цієї точки погляду, ЦК високо цінить працю своєї Зак. Делеґації і відноситься до неї з признаннєм. Одначе ЦК не криється з тим, що те, що досі зроблено в сім напрямі зак. Делеґацією, де в чім ріжниться ідеольоґічно від того, на чім стоїть ЦК.

На ідеольоґічні теми ми відбули діскусію, яка вияснила, що сі ріжниці не являються істотними.

Товариші зауважили, що в сей час вони взагалі не надають великого значіння теоретичним росходженням. Цього не можна уникнути при розрібці ідеольоґичних питань, і в самих писаннях закордонних товаришів („Борітеся-Поберете!“) не видно повної одности; в цім вони вбачають наслідки шукання і не знаходять це грізним з'явищем, а скорше навпаки. При скликанню партійних конференцій чи з'їздів ці ріжниці могли б бути зтерті і не трудно було б знайти спільні формулования. Значно більше значіння для теперішнього моменту, на їхню думку, має спільність що до головних питань тактики, яка виявилась у Закорд. Делеґації і ЦК.

ЦК в сей час віддає головніщу увагу питанням тактики і надає велике значінне сходженню в сих питаннях з Зак. Делеґацією. Результатом сих моїх розмов на ідеольоґічні і тактичні теми був лист ЦК до товаришів за кордоном, зібраний в формі шости пунктів, які до сього прикладаю.

Після першого мого зобачення з товаришами з ЦК, я бачився з ними майже чотири рази на тиждень, правда, не зо всіма разом, а по двоє бо так вони діставали відпустку з політізолятора на волю. Підчас сих зобачень нами далі обмірковувались ріжні питання, в котрих я тут порушу два: справа повороту Зак. Делеґації на Україну і справа одставки нинішнього складу Зак. Делеґації.

Я переказав ЦК, що З. Д. уповноважила мене на той випадок, коли б показались у неї діаметральні протилежности в основних поглядах з ЦК, подати заяву про одставку З. Д. Отже я прошу від імени З. Д., щоб ЦК обміркував цю справу, і може він з власної ініціятиви знайде потрібним призначити инших товаришів до З. Д. Крім того, не виключається мною можливість, що після мого повороту до З. Д. і докладу їй вона все ж таки подасться до демісії. Тому може ЦК призначив би на такий случай нову З. Д., коли він вважає потрібним мати таку за кордоном.

На це ЦК після наради повідомив мене, що він має повне довіре до нинішнього складу З. Д. і тому потверджує її мандат. Жадного иншого складу З. Д. він не бажав би мати, тому не вважає можливим навіть „на случай“ призначати иншої Зак. Делеґації.

На моє запитанне, чи не вважає потрібним — при істнуванні нинішних умов — ЦК щоб З. Д. взагалі вернулась на Вкраїну, мені відповіли, шо Ц. К., знаходить доконче потрібним перебуванне її за кордоном. Що ж торкається решти членів УПСР, то ЦК висловлює бажанне, щоб вони, не виходючи з УПСР, старались використати всяку можливість для повороту на Вкраїну і не лишались за кордоном.

Нарешті, згадаю тут про бажанне, яке висловлював ЦК, котрий хтів би, щоб за кордоном по можливости уникалось партійних склок в УПСР і висловив свій жаль з приводу того, що т. Григориїв, бувший емісар ЦК, пішов по лінії, вказаній йому М. Шаповалом. ЦК висловлював також свій жаль з приводу нестійности товаришів, що перебувають в Польщі, серед котрих він знаходить багато добрих соціялістів.

Я вказав ЦК на те, що З. Д. вживала всіх можливих засобів, щоб вдержати сих і празьких товаришів од збочення від позицій З. Д. і ЦК, а також попередив, що З. Д. і далі не перестане вживати таких засобів аж до використання своїх дісціплінарних прав включно.

* * *

5. серпня ввечері я виїхав з Харькова, а 27. серпня приїхав до Відня.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

Витяги з протоколів засідань Закордонної Делеґації УПСР.

І. Справа Закордонного Комітету УПСР.

А. Погляд Закордонної Делеґації УПСР в справі заснования Закордонного Комітету.

21.—23. травня 1921. секретарь — З. Д. т. М. Чечель — на нарадах в Празі т. т. Григориїва, Чечеля, Шаповала і Штефана склав слідуючу заяву:

В справі заснования Закордонного Комітету УПСР Закорд. Делеґ. розріжняє дві сторони: внутрішню, істотну, та зовнішню, формальну. З істотної сторони беручи, заснования Зак. Ком. польсько-галицько-празькою ґрупами УПСР являється проявом ідеольоґичних і тактичних росходжень, що намітились між З. Д., з одного боку, й вищезгаданими ґрупами — з другого. Зміст тих розходжень видно з порівнання резолюцій, винесених конференціями згадуваних ґруп, і резолюцій чотирьох конференцій З.Д. і закорд. орґанізацій без польсько-галицьких. Ці росходження породили недовіря згаданих ґруп (по заявах їхніх представників, т. т. Григориїва і Шаповала) до політики З.Д. і були причиною їх бажань сотворити орґанізацію — Зак. Ком., який став би поруч з Зак. Дел., зробився б, так би мовити, сторожом її політики і в потрібний момент міг би відмежуватись від неї, та відмежувати її від Партії. Опріч того, ґрупи одразу при заснованні Комітету надали йому завдання — орґанізація консолідації українських соціялістичних ґруп за кордоном — яких виконування єсть політичною акцією, що єсть функцією З.Д.

Таким чином, з внутрішнього боку заснования Зак. Ком. єсть бажанням польсько-галицько-празької ґруп УПСР звернути закордонну політику УПСР з тої линії, по якій її веде Зак. Дел., і надати їй той напрям, який був би бажаний празькій і польсько-галицьким орґанізаціям.

З формального боку справа стоїть так. Заснування Зак. Ком. взагалі, як вищої адміністративно-орґанізаційної одиниці, єсть нормальним проявом розвинутого партійного життя, і переведення його єсть законним правом орґанізацій УПСР.

Зак. Дел. не протестувала б проти того і не буде протестувати, коли цей З. К. буде заснований з додержанням партійної дисціпліни, без присвоювання собі функцій політичної акції, яка за кордоном належить виключно З. Д.

Одначе, тому що заснования З К. після постанов квітневої конференції польсько-галиц. орґан. УПСР, до котрих приєдналась і празька орґанізація, відбулось з порушенням партійної дисціпліни (узурпація функцій З. Д.) і має метою підпорядкування політики З. Д. собі, щоб направити її по тій линії, яку З Д. вважає невідповідною Партії, З. Д. не може признати законним і доцільним істнування

такого З. К. і вважає заснування його свідомим вчинком, який творить розкол УПСР за кордоном.

З.Д. звертає на це увагу тих орґанізацій, що взяли участь в заснованню З. К., робить їх відповідальними за наслідки цього вчинку.

З.Д. пропонує цим орґанізаціям переглянути своє рішення в цій справі.

Коли орґанізації не задовольняються тим способом звязку їх з З.Д., який пропонує З.Д. — делеґування одного члена до З.Д. для роботи в ній на правах члена З.Д., — коли вони знаходять необхідним мати свою вищу, обеднуючу всі закорд. орґ. адмін.-орґаніз. форму, Зак. Ком., то Зак. Дел. не має нічого проти його заснування з додержанням цілої леґальности.

Мик. Чечель.

Б. Розвязання Закордонного Комітету УПСР. (Протокол 20. VII. 21.).

Ознайомившись з діяльністю Закордонного Комітету УПСР та з його „циркулярами“ до Краєвого Комітету УПСР в Польщі і Галичині та до празької ґрупи УПСР, Закордонна Делеґація констатувала, що Закордонний Комітет розпочав свою діяльність сепаратно й таємно від Закордонної Делеґації і віденської ґрупи не надсилаючи їм ні своїх циркулярних листів (від червня місяця), ні навіть копії з них, хоч би для відома. Про його діяльність Зак. Делеґ. тепер тільки довідалась з документів, переданих т. Григориївим т. Христюку приватною дорогою і одержаних Зак. Делеґ. від т. Христюка 18. VII. 21р.

Члени Закордонного Комітету т. т. Григориїв і Шаповал не раз заявляли (зокрема на нараді в Празі з представниками: Зак. Делеґ. т. М. Чечелем, празької ґрупи т. М. Шаповалом, віденської ґрупи т. І. Штефаном і Польщі й Галичини т. Н. Григориївим), що Закордонний Комітет орґанізується для „координації партійних сил та закінчення партійного будівництва за кордоном“, що він не ставить своєю метою внесення розколу в партійні ряди, що зокрема він буде працювати в повнім контакті з Зак. Делеґацією і ні в якому разі не має на меті вести боротьбу з нею. Не зважаючи на се, як це видно зі згаданих циркулярів, З. К. повів розкладову роботу, таємно від Зак. Делеґ., намагаючись розколоти Партію по лінії Закордонна Делеґація — Закордонний Комітет і ріжними наклепами та брудними випадами проти Закорд. Делеґації і віденської ґрупи діскредитувати їх в очах партійних товаришів.

Свою точку погляду на орґанізацію Закордонного Комітету Зак. Делеґація своєчасно висловлювала*). Закордонний Комітет не додержав даних З. Д. директив і вище вказаним не тільки порушив фактично й формально партійну дисціпліну, але свідомо пішов на розбиття єдности партійних орґанізацій за кордоном і допустився до негідних членів Партії способів боротьби проти не солідарних з ним партійних орґанів (Зак. Делеґ. і віденської ґрупи). Тим самим не виконав ясних директив ЦК партії, даних в листі від 20. III. 21 р.

---

*) Див. вищеподану заяву т. Чечеля. Цю ж точку погляду З. Д. повторено і розвинуто в її циркулярних листах до парт. орґанізацій за кордоном.

Прийнявши на увагу, що Закордонний Комітет цілком іґнорував не раз роблені йому попередження що до характеру його роботи і своєю дальшою діяльністю причинюється до руйнації і компромітації Партії та управненого вищого репрезентанта її за кордоном — Закорд. Делеґації, Закордонна Делеґація постановила:

1. Закордонний Комітет розпустити.

2. Справу остаточного покарання учасників орґанізації Закордон. Комітету і зазначеної його діяльности передати на вирішення ЦК.

3. До накладення ЦК-м иншої кари, позбавити членів Закордонного Комітета (т. т. Григориїва, Г. Грицая, О. Мицюка і М. Шаповала) права партійної діяльности.

4. Справу голови Закордонного Комітета т. М. Шаповала, в звязку з иншими вчинками його, виділити для винесення окремої постанови.

II. Справа т. М. Балаша. (Протокол 16. VII. 21р.)

„В звязку з поширенням чуток, що немов би прибувший до Праги т. М. Балаш являється членом і репрезентантом ЦК — Зак. Делеґ. цим доводить до відома партійних орґанізацій, що т. М. Балаш, як се запротокольовано в ним підписанім протоколі його офіціяльного побачення з уповноваженим членом Зак. Делеґ. т. О. Жуковським, не являється членом ЦК УПСР і не уповноважений його репрезентувати.“

III. Справа участи орґанізацій УПСР в Громадськім Комітеті в Празі. (Протокол 22. VII. 21.)

Ще в осени 1920 року із офіціозних кол чеського уряду де-яким членам Закорд. Делеґації піддавалось гадку про орґанізацію українськими соціялістами-революціонерами громадсько-консульського представництва України в Чехо-Словаччині. Ся справа обмірковувалась тоді ж Зак. Делеґацією і нею було визнано неможливим для УПСР орґанізувати в якій би то не було формі представництво, котре могло б набрати характеру паралельного з представництвом УСРР, прибуття якого до Праги сподівались.

Подібний проєкт в формі орґанізації Громадського Комітету виник знову на весні 1921 року, при чому найдіяльнійшу участь в реалізації його прийняла празька ґрупа УПСР.

Довідавшись про се, Закорд. Делеґ. попередила празьку ґрупу про небажаність участи її в Громадському Комітеті і вияснила їй можливі наслідки угодовського співробітництва з буржуазними колами.

Не дивлячись на се, празька ґрупа, одначе, формально вступила до Громадського Комітету і не подала Зак. Делеґ. жадних мотивів свого входження до нього та праці в ньому.

Прийнявши все це на увагу Зак. Делеґ. постановила:

а) Запропонувати празькій ґрупі УПСР відкликати негайно своїх представників з Громадського Комітету.

б) Президії празької ґрупи УПСР, яка 1) входженням в Громадський Комітет пішла всупереч основній політичній позиції Партії, зафіксованій в постановах всіх Закордонних Конференцій УПСР і спе-

ціяльно одміченій в листах ЦК до товаришів за кордоном, і 2) порушила партійну дисціпліну — висловити догану.

в) Що до голови празької ґрупи УПСР, т. М. Шаповала, який являється одночасно ініціатором заснования Громалського Комітету та головою його, і, таким чином, несе сугубу відповідальність за втягнення товаришів празької ґрупи в цю угодовську орґанізацію, яка загрожує звязати наших товаришів з інтернаціональною контрреволюційною буржуазією, то справу його виділити і розглянути вкупі з справою по Закордонному Комітету, піднесеною в протоколі засідання Зак. Дел. від 20. VII. 21.

IV. Розвязання комітету по „консолідації радянських партій України". (Протокол 20. VII. 21.)

IV. Конференція УПСР за кордоном, стремлючи до обєднання всіх радянських (соц. і ком.) і дійсно революційних партій України і сконсолідування їх, орґанізувала, головно для вияснення можливостей та перспектив такої консолідації, спеціяльний комітет в складі т. т. Н. Григориїва, М. Чечеля та М. Шаповала.

Але вскорі по тому виявилось, що члени згаданого комітету т. т. Григориїв та Шаповал, підпавши під вплив новійшої „політики" д. В. Винниченка, повели працю консолідації в цілковито невідповідаючому постановам IV. й попередніх конференцій напряму. Фактично вони зводили її до контрреволюційної акції, котра, замісць скріплення завойовань соціялістичної революції, була направлена по суті на знищення її здобутків та на повалення радянської, влади на Україні.

Ця праця двох згаданих членів комітету була ними поведена без відома та згоди третього члена, т. М. Чечеля, сепаратно від нього і фактично комітет, як такий, не відбув ні одного правосильного засідання і навіть не сконструовався.

Прийнявши все це на увагу і з огляду ще на позбавлення т. т. Григориїва і Шаповала права партійної діяльности *), Зак. Делеґація постановила:

„Комітет по консолідації радянських партій України розвязати."

V. Розвязання празької ґрупи УПСР.
(Протокол 3. VIII. 21.).

На засіданню 3. VIII. с. р. Закордонна Делеґація заслухала одержаний нею 31. VII. лист від празької ґрупи. В ньому ся остання повідомляє Зак. Дел., що після інформацій т. М. Балаша, „представника ЦК", вона, переконавшись в тому, що сама стоїть на позиціях ЦК, а Зак. Делеґація ніби відійшла від тих позицій, прийняла рішення перервати орґанізаційні зносини з Зак. Делеґацією.

В звязку з цим Закордонна Делеґація ще раз констатує, що т. Балаш, як показує протокол офіціяльної зустрічи члена Зак. Дел. т. О. Жуковського з т. Балашом, не являється представником ЦК, а всього тільки передатчиком листів від ЦК до Закорд. Делеґації. Отже ніякі устні інформації т. Балаша не могли росходитися з листом

*) Див. I.

ЦК, привезеним самим же т. Балашом, і ослаблювати дану в нім директиву закордонним орґанізаціям УПСР — підлягати у всіх політичних виступах контролі Закордонної Делеґації.

Таким чином, постанова і лист празької ґрупи являється явним порушенням приписів ЦК та партійної дисціпліни. І перед сим празька ґрупа УПСР не раз порушувала партійну дисціпліну та намагалась вийти з під контролі Закорд. Делеґ. і повести сепаратну політику. Не зважаючи на неодноразові попередження й застереження Зак. Дел., вона і далі продовжувала свою антипартійну працю, направляючи її в бік угодовства і співпраці з буржуазними ґрупами. (Справа Зак. Коміт., справа Громадського Комітету, свідоме замовчування та іґнорування циркулярів, листів, приписів, запитань Зак. Дел. і инш.).

Закордонна Делеґація вважає, що всім своїм вищезазначеним поступованнем празька ґрупа УПСР в цілому ділала в напрямку розколу партійного життя за кордоном, діскредитувала УПСР в очах революційного пролетаріяту і трудового селянства України та Европи і тим чинила і чинить шкоду соціялістичній революції.

Тому Зак. Делеґ. мусить виконати положений на неї ЦК на такі випадки обовязок і постановляє (згідно інструкції, доданої до статута Зак. Делеґ. від 4. XI. 1919. Розділ І. § 3-й):

1. Празьку ґрупу УПСР розвязати і про це довести до відома ЦК і партійних орґанізацій.

2. Що до членів президії празької ґрупи УПСР: заступника голови т. М. Кондрашенка і секретаря т. Г. Грицая, а також і т. М. Балаша, який подав „інформації“, як „представник ЦК“ празькій ґрупі, перед тим відмовившись від подання яких будь інформацій Закорд. Делеґації, то З. Д. звертається до ЦК з пропозицією віддати їх під партійний суд.

3. Членам ґрупи, які бажають закласти партійну орґанізацію в Чехо-Словаччині, пропонується зареґіструватись у перебуваючого в м. Празі т. І. Штефана. Документи, архив, біжуче діловодство і касу празької ґрупи УПСР перебрати йому ж, т. І. Штефанові, для передачи майбутній празькій орґанізації УПСР.

4. Товаришеві І. Штефанові доручається перевести нову реґістрацію членів УПСР, перебуваючих на території Чехо-Словаччини.

VI. Справа М. Шаповала.

5. Що до голови розпущеної празької ґрупи УПСР, М. Шаповала, то Закордонна Делеґація ще раніш задумувалась над питанням про необхідність нейтралізації шкідливої для Партії діяльности його. Зокрема 24. березня 1921 р. Зак. Делеґ. розглянула справу зносин М. Шаповала через неналежних до Партії осіб, без відома Зак. Дел. і в противагу їй, з „Міжнародньою Спілкою Соціялістичних Партій“ і поставила М. Шаповалові, як голові празької ґрупи, обвинувачення а) в присвоєнні собі функцій З. Д. УПСР і б) в нельояльности до Зак. Делеґ. і до віденської ґрупи УПСР.

Але, не бажаючи, з огляду на ненормальні відносини на еміґрації, розпочинати дисціплінарної справи проти М. Шаповала, З. Д. обмежи-

лась тоді тим, що лишила за собою замір піднести її при більш нормальних обставинах перед Центр. Комітетом Партії, про що й попередила своєчасно М. Шаповала і празьку ґрупу. Одначе М. Шаповал не звернув ніякої уваги на це попередження, а навпаки, повів ще більш інтенсивно свою шкідливу для Партії працю.

Спиняючись в звязку з цим, взагалі над діяльністю М. Шаповала, Зак. Делеґація зауважує:

А. В своїй партійній діяльности, особливо на протязі останнього року, М. Шаповал допускався інтриґантства. Це виявилось в розповсюдженню ним листів до членів Партії з очерненням політичної діяльности Зак. Делеґації та інсінуаціями на адресу окремих членів її, а також в сістематичному нацьковуванню одних партійних орґанізацій і членів Партії проти других, і зокрема проти Закорд. Делеґації.

Між иншим М. Шаповал виставляв (перед представником Зак. Делеґ. в присутности инших партійних товаришів) умовою свого „примирення" з Закорд. Делеґацією виключення зі складу її т. О. Жуковського.

Питання про інтриґантство М. Шаповала підносилось окремими членами Зак. Делеґації в листах до М. Шаповала, а також т. Чечелем на засіданню представників партійних орґанізацій в м. Празі.

Б. М Шаповал в своїй партійній діяльности керувався каперизмом. Він намагався за всяку ціну стати на чолі партійних орґанізацій за кордоном та підпорядкувати їх політику своїй власній. З каперистичних мотивів він: 1) очевидно намагався зірвати IV-ту конференцію УПСР за кордоном, коли побачив, що в своїй більшости вона не йде за ним; 2) приклав зусиль до орґанізації, в противагу Зак. Делеґації, Закордонного Комітету, на чолі якого він став. Маскуючи весь час дійсну суть цієї справи лицемірними заявами, що Зак. Комітет орґанізується для співпраці з Зак. Делеґацією і виключно в цілях довершення партійної орґанізації за кордоном, в дійсности М. Шаповал використав З. К. для безоглядної боротби з Зак. Делеґ. і солідарною з нею віденською ґрупою; 3) з тих же причин М. Шаповал бруднив і намагався підірвати авторітет Центрального Комітету Партії (днв. постанову Зак. Делеґ. від 20. VII. 21.).

В. В парі з інтриґантством і каперизмом в партійній діяльности М. Шаповала йшла політична безпринціпність, яка виявлялась вже і в попередній його діяльности, прикладом чого може служити, співробітництво його в 1918 р. в гетьманському „Відродженню", за що М. Шаповал і був в свій час виключений ЦК з Партії (1918 р.). За кордоном одначе політична безпринціпність М. Шаповала досягла своїх верхів, виявившись в цілій низці політичних зіґзагів. Особливо яскравими серед них були: 1) еволюція М. Шаповала від крайньої лівої, непримиримої, майже комуністичної позиції в 1920 році — до співробітництва з буржуазією в 1921 р. (Громадський Комітет), 2) виступи М. Шаповала на І. і II. Закордонних Конференціях УПСР за вихід УПСР з II. Інтернаціоналу (зафіксовані в протоколах конференцій), афішування, підчас істнування Радянського Бльоку, своєї солідарности з позицією III. Інтернаціоналу і обвинувачення ним тепер, коли він став „головою

Закордонного Комітету“, — в циркулярах цього останнього — Закордонної Делеґації за вихід з II. Інтернаціоналу.

Г. Політична безпринціпність М. Шаповала довела його в останніх часах до опортунізму й контрреволюційних змагань, які виявились між иншим 1) в орґанізації Громадського Комітету в м. Празі, на чолі якого він став (див. постанову Зак. Дел. від 22. VII. 1921.); 2) в заходах по орґанізації українського „Ревсоюза“, 3) в політичних зносинах з правими російськими соц.-рев., 4) в політичних зносинах з партіями II. Інтернаціоналу, 5) у втягненню молодих членів партійної празької ґрупи в контрреволюційні комбінації.

Д. Все це йшло в супроводі свідомого порушення М. Шаповалом партійної дисціпліни і мало руїнницькі наслідки для закордонних орґанізацій Партії. Як голова празької ґрупи, — М. Шаповал в особистих карєристичних цілях довів до розриву її орґанізаційних зносин з Зак. Делеґацією. Потім, по заснованню Закорд. Комітету і під фірмою останнього, він приклав всіх зусиль до порушення нормальних відносин між Зак Делеґацією і партійними орґанізаціями в Галичині та Польщі.

Потайки від Зак. Делеґації, М. Шаповал, як голова Закордонного Комітету, розіслав ряд циркулярів та листів до партійних орґанізацій, в яких свідомим перекручуванням фактів з політичної діяльности Зак. Делеґації та клеветницькими закидами на її адресу стремів до заплямування її в цілому, до здіскредитування окремих її членів, як партійних діячів і громадян, та підбурював проти неї й віденської ґрупи членів партійних орґанізацій в Празі, Галичині і Польщі.

На підставі вищесказаного, Зак. Делеґ. вважає необхідним порушити справу виключення М. Шаповала з Партії. З огляду одначе на неможливість через техничні перешкоди скликати в ближчому часі Зак. Конференцію, на якій могла би бути порішена справа виключення М. Шаповала, Зак. Делеґація вважає необхідним додати до своеі постанови від 20. липня с. р. про заборону йому партійної діяльности ще отсі свої рішення:

а) М. Шаповал позбавляється права, з розпуском старої празької ґрупи, зареґіструватись в якій будь иншій закордонній орґанізації УПСР.

б) Закордонна Делеґація подає все це до відома ЦК для виключення його, М. Шаповала, на завжди з Партії.

VII. Справа участи членів празької ґрупи УПСР в так званому „Студенському Соціялістичному гуртку“.

16. липня 1921 року Закордонна Делеґація УПСР ознайомилась з докладом члена Делеґації т. О. Жуковського про зустріч і розмову його в м. Празі з членами т. зв. „Студенського Соціялістичного гуртка“.

Зустріч ця була викликана слідуючими обставинами. 14-го червня б. р. член празької ґрупи УПСР д. Х. звернувся листом до т.

О. Жуковського з проханням грошевої допомоги, при чому одночасно повідомив, що в Празі зорґанізувався „Студенський Соціялістичний Гурток“, який, істнуючи рівнобіжно з Драгоманівською Студенською Громадою, бажав би одержати матеріяльну підмогу від т. М. С. Грушевського, подібно як дістала від т. М. С. Грушевського допомогу Драгоманівська Громада. У відповідь на сей лист т. О. Жуковський попросив докладнійших відомостей, а зокрема про взаємовідносини між „Гуртком“ і Драгоманівською Громадою, бо тільки на підставі тих відомостей т. М. С. Грушевський міг рішити про можливість допомоги грошима, одержаними ним на гуманітарні цілі.

30-го червня б. р. президія „Студенського Соціялістичного Гуртка“ за підписами голови її д. Б. і Секретаря д. В., надіслала до т. О. Жуковського лист, в якому прохала підмоги для „Гуртка“, запевняючи, що „Гурток“ являється дійсно соціялістичним, що ж до взаємин з Драгоманівською Громадою, то по словам листа: „ще при своєму утворенню вона (Драг. Гр.) найшла в нашому гуртку, ще перед тим істнувавшому, саму активну підпору; і взагалі в наших спільних з нею точках, Драг. Гр. завжди мала й буде мати в голосах членів нашої орґанізації активний підтримок, себ-то творимо з нею фактичний бльок . . .“ Одначе про склад „Гуртка“ крім глухої, цифри „17 членів“, та про його дійсний громадський та соціялістичний характер „Президія Гуртка“ не давала нічого конкретного. Тому т. М. С. Грушевський, користаючи з поїздки т. О. Жуковського до Праги в партійних справах, попрохав його розвідатись на місці, що то за „Гурток“ і чому він істнує рівнобіжно з Драгоманівською Громадою, яка теж гуртує в собі соціялістичне студентсгво. Приїхавши до Праги т. О. Жуковський запросив на нараду представників: Студенської Помочи, Драгоманівської Громади й „Студенського Соціялістичного Гуртка“, щоб на тій нараді спільно виснити потреби цих орґанізацій в допомозі, а також взаїмно поінформуватись в допомогових справах. Нарада ся відбулась, але представники „Гуртка“ не зявились, а представники Студенської Помочи Лемішка і Драгоманівської Громади Стахів заявили, що ні про істнування, ні про діяльність „Студенського Соціялістичного Гуртка“ їм нічого не відомо.

На другий день зявились у т. Жуковського представники „Гуртка“, але знов таки не дали докладнійших відомостей про склад „Гуртка“, а пропонували його послуги в політичних справах на користь радянських республик за платню. Коли ж т. Жуковський ніякої охоти приймати їх політичні услуги не виявив, ніяких надій на одержання підмоги при такім неяснім характері „Гуртка“ не міг дати, розмова на цім закінчилась, при чім представники „Гуртка“ просили задержати її в тайні. Тим не менше по повороті до Відня т. Жуковський вважав своїм обовязком повідомити Закордонну Делеґацію про істнування „Гуртка“ в котрім беруть участь в невідомій скількости партійні товариші.

Обміркувавши подані т. Жуковським відомости, З. Делеґація постановила: „Доклад т. Жуковського подати до відома празької орґанізації та перебуваючих в м. Празі — представника орґанізації УПСР в Галичині та Польщі, емісара ЦК т. Григориїва, і представника

віденської орґанізації т. Штефана, з тим, аби вищезгадані т. т. з представником празької орґанізації розслідили порушену справу і про вислід розслідування негайно повідомили Зак. Дел.“.

Слідом Закорд. Дел. повідомив член віденської ґрупи т. П. Христюк про лист, одержаний ним з Праги від т. Н. Григориїва, де той подавав до його відома про поголоски, які пішли з приводу розмови т. Жуковського з представниками „Гуртка“.

Заслухавши се повідомлення, Зак. Дел. постановила на засіданні 18. VII. б. р. підтвердити т. Григориїву поручення прийняти участь в розслідженню справи „Гуртка“, котрий набирав в очах Зак. Дел. ще більше підозрілого характера після таких фальшивих інформацій, які видимо виходили від представників „Гуртка“.

Перш ніж се поручення було вислано, наспів лист від т. Григориїва до Зак. Дел. який стримав висилку сього поручення. Тов. Григориїв заявляв, що він відмовляється від участи в комісії по розслідуванню справи „Гуртка“ з ріжних мотивів. Заслухавши лист т. Григориїва, Зак. Дел. 27. VII. б. р. постановила: „мотиви, з яких т. Григориїв зрікається, признати неважними і суперечними партійній дисціпліні, але, зважаючи на постанову Зак. Дел. від 20. VII. с. р. про позбавлення т. Григориїва прави партійної діяльности, вважати його автоматично вибувшим зі складу комісії по розслідуванню“.

3. серпня б. р. Зак. Дел. розглянула ще раз справу розслідування участи партійних товаришів в „Студ. Соц. Гуртку“, в звязку з обставинами, що зайшли в цій справі після першого її рішення, і постановила:

„а) з огляду на розвязання празької ґрупи УПСР і позбавлення т. Григориїва права партійної діяльности, вважати комісію в первісному складі розпущеною; б) замісць того доручити т. І. Штефанові як найскорше перевести розслідування справи „Гуртка“, запросивши до участи в сім розслідуванню Празьку Соціялістичну Громаду імени Драгоманова, з котрою, як заявила президія „Студ. Соц. Гуртка“ в своєму листі до т. Жуковського, цей „Гурток“ стояв у „фактичнім бльоці“; в) при реґістрації членів до празької партійної орґанізації має т. І. Штефан звертати увагу на недопустимість участи партійних товаришів в подібних таємних, з неясними цілями орґанізаціях, якою являється т. зв. „Студ. Соц. Гурток“, і причетних до цієї орґанізації не зареґістровувати“.

Постанови Центр. Коміт. УПСР дня 5. VIII. 1921.

Заслухавши інформації Закордонної Делеґації УПСР, подаємо до відома товаришів, що находяться за кордоном, ось що:

1. Партія визнає недопустимою участь членів партії у всіх тих комітетах, орґанізаціях чи бльоках, які є направлені проти сучасного уряду радянської України.

2. Партія обстоює, щоби теперішній диктаторський режим КПбУ, який катастрофично відбивається на соціялістичному будуванню Української Радянської Республики, був замінений дійсною владою робітників і селян України.

3. ЦК УПСР не погоджується з методами і тактикою Комінтерну, вважаючи їх неоприяючими сотворенню єдиного, обіймаючого всі революційно-соціялістичні сили Інтернаціоналу, до чого змагає УПСР.

4. ЦК підтверджує уповноваження Закордонної Делеґації УПСР аж до відкликання і доручає їй твердо керуватися своїм статутом та інструкцією, не допускати за кордоном ніяких сепаратних недисциплінованих виступів як членів партії, так і орґанізацій УПСР за кордоном.

5. ЦК УПСР стверджує постанову закордонних конференцій УПСР про виключення з партії Миколи Залізняка, М. Ковалевського, Кедровського та Базяка, оголошує, що заснований ними так зв. „Орґанізаційний Комітет УПСР“ не має нічого спільного з партією, кваліфікує їх виступи, як провокаційні, що лише провокують партію і коштують крови як членів партії, так також українських селян та робітників. Як з провокаторами, партія буде боротися з цією орґанізацією всіма відповідними засобами.

6. ЦК завзиває товаришів, що опинилися за кордоном, не піддаватися тяжким умовам еміґраційного життя, бути дисциплінованими членами партії, достойними цієї важкої боротьби, яку веде трудова Україна за своє визволення, в стражданнях і крови виточуючи свій меч і досвід.

Резолюції Закордонної Делеґації УПСР 5. IX. 1921.

1. Закордонна Делеґація УПСР, на засіданню своєму 5. IX. 1921. заслухавши доклад тов. М. Чечеля про його конференції з Центральним Комітетом УПСР і лист останнього з дня 5. VIII. 1921 *):

З приємністю зконстатувала, що зайняті нею позиції і діяльність її за кордоном знайшли повне признання з боку вищого орґану партії, який, не вважаючи на всі тяжкі умови, твердо стоїть на революційно-соціялістичних принціпах, піддержує Українську Соціялістичну Радянську Республику, засуджує всяку боротьбу проти сучасного її уряду і своєю заявою про готовність прийняти активну участь в боротьбі з руйнуючим Україну бандитизмом кладе на членів УПСР обовязок активно поборювати виступи, спрявлені проти радянської України.

Закордонна Делеґація ясно здає собі справу з того, що в нинішніх умовах партійного життя на Україні, при неможливости скликати партійний з'їзд, Центральний Комітет УПСР не може вповні контролювати і направляти роботу партії на місцях, а тому не може й відповідати за виступи окремих осіб, які в своїй діяльности цілком росходяться в позиціями ЦК, беруть участь в контрреволюційній роботі і одначе називають себе українськими соціялістами-революціонерами.

Але в цих обставинах ЦК остається одинокою правомочною репрезентацією УПСР, котрої директивам мусять підлягати всі члени партії, які бажають заховати свій звязок з УПСР і не мають заміру використовувати імя партії для цілком чужих їй цілей.

Тому Закордонна Делеґація, переконавшись з докладу тов. Чечеля, що ЦК вповні одобрює дотеперішню діяльність Зак. Дел. і ба-

*) Лист надруковано вище.

жає продовження її в тім самім напрямі, вважає своїм обовязком прийняти від ЦК відновлене представництво партії і провід партійним життєм за кордоном.

2. Вислухавши справозданне тов. М. Чечеля про його безпосередні переговори з правлячими на Україні кругами, Закордонна Делеґація, констатуючи соціялістичність сучасного радянського правительства України і відсутність у нього антинаціональних в відношенню до українства тенденцій, вбачає в цім потвердженне правильности зайнятого ЦК УПСР відношення до цього правительства, як до соціялістичного правительства України.

Але Закорд. Делеґація з трівогою дивиться і на продовженне ріжних старих дефектів режиму і в небажанню правлячих на Україні кругів уникнути їх, шляхом поширення під сучасним правительством соціяльної і політичної бази через леґалізацію й притягненне до участи в роботі всіх соціялістичних радянських партій, відповідно до вимог моменту, вбачає серйозну небезпеку для радянських республик.

Одначе Закорд. Делеґація не тратить надії на те, що під впливом вимог життя РКП і КПбУ ще в час змінять свій погляд на потребу і значінне співробітництва з ними инших революційно-соціялістичних і комуністичних радянських партій для успішного задержання світовими масами трудящих здобутих ними на европейському сході позицій.

Тому Закорд. Делеґація і далі лишається на своїх попередніх позиціях у відношенню до радянського правительства України, будучи готовою завше здійснити свій намір прийняти активну участь в роботі на Україні для зміцнення Української Соціялістичної Радянської Республики.

Посилаючи тов. Чечеля на Вкраїну, Закорд. Делеґація мала на меті добитися леґалізації УПСР в вищевказаних цілях. Неґативна відповідь, котру Зак. Дел. дістала від правительства, являється в її очах проявом зазначеної вище помилкової політики КПбУ на Україні. Ні запропонований поворот безпартійними, ні вступ до КПбУ не можуть бути виходом зі становища. УПСР стоїть на позиції злиття всіх соціялістичних революційних сил на Вкраїні в одну революційно-соціялістичну радянську партію III. Інтернаціоналу, але це може бути тільки наслідком свобідної еволюції партій. Тому Закорд. Делеґація не перестане і далі виясняти необхідність леґалізації всіх соціялістично-революційних радянських партій і участи їх в соціялістичнім будівництві на Україні.

3. Закликаючи всі партійні орґанізації й окремих членів партії за кордоном точно додержуватись директив ЦК і Зак. Дел. і завзиваючи товаришів піддержувати на будуче найближчий контакт з нею, Закордонна Делеґація висловлює надію, що партійні орґанізації за кордоном зуміють побороти тяжкі умови еміґраційного життя, черпаючи для того силу в революційній поведінці Центрального Комітету.

До редакції журналу „Борітеся-поборете“.

Шановна редакція!

Просимо не відмовити надрукувати у Вашому орґані нижчеслідуюче:

Громадянин Винниченко після повороту з України оголосив себе разом зі своїми однодумцями членами діючої на Україні Української Комуністичної Партії і навіть уповноваженим від ЦК УКП і заняв відому Вам політичну лінію. З огляду на те, що ґрупа Винниченка привласнила собі назву нашої партії, а її орґан „Нова доба“ виступала від імени УКП, Центральний Комітет нашої партії — в цілях параліжування шкідливої націоналістичної і контрреволюційної політики ґрупи Винниченка, а рівно ж і самої ґрупи, що своєю діяльністю лише компромітувала імя Української Комуністичної Партії, — звернувся до Екзекутиви Комінтерну з слідуючою заявою:

„Виконавчому Комітетові III. Комуністичного Інтернаціоналу.

В рижській ґазеті ‚Сегодня‘ од 10. XI. 1920. надрукована резолюція так званої закордонної ґрупи Української Комуністичної Партії з приводу політики РСФСР і РКП в Росії і на Україні, текст якої при сьому прикладається.

З огляду на можливі непорозуміння ЦК УКП вважає своїм обовязком заявити слідуюче:

1. Закордонні ґрупи, які істнують у Відні, Берліні і в инших містах Европи і виступають під іменем ґруп УКП орґанізаційно не є членами істнуючої на Україні Української Комуністичної Партії, відомої Виконавчому Комітетові Комуністичного Інтернаціоналу, і тому незаконно користуються назвою УКП.

2. Верхушки цих ґруп складаються з еміґрантів із України, викинутих революцією за її межі, які йдуть за проводом Винниченка і, орґанізаційно не зливаючись ні з одною істнуючою на Україні партійною комуністичною ґрупіровкою, ведуть безвідповідальну політику, до якої український пролетаріят і УКП не мають ніякого відношення.

3. Надруковану в ґазеті ‚Сегодня‘ од 10. XI. резолюцію, як що вона дійсно ухвалена якоюсь з зазначених закордонних ґруп, ЦК УКП вважає контрреволюційним виступом на боці міжнародньої буржуазії проти РСФСР і РКП. Ця резолюція нічим не одріжняється од позицій петлюровщини і меншевизму.

4. УКП, стоючи в рядах Комінтерну, хоча ним офіціяльно й не визнана, свої позиції і росходження з РКП, які головним чином торкаються кольоніяльної проблеми й орґанізаційних форм української революції, зазначила в цілому ряді документів, своечасно представлених ВК КІ. На ґрунті цих позицій УКП веде спір і критику політики РКП в середині Комінтерну, комуністичного пролетаріяту і за свої погляди веде ідейну й орґанізаційну боротьбу в українському пролетаріяті, але виступи проти РКП, а разом з тим і проти Комінтерну, подібні до резолюції закордонної ґрупи Винниченка вважає злочинними і рішуче одмежовується од подібних ґруп.

5. Разом з тим ЦК УКП сподівається, що чесні пролетарі з закордонних ґруп теж одмежуються од безвідповідальної і контрреволюційної політики де-яких своїх провідників і приєднаються до Укр. Ком. Партії, яка на Україні веде боротьбу проти буржуазії за справу Комінтерну.

6. ЦК УКП послана закордонним ґрупам, які під назвою УКП ведуть свою самостійну безвідповідальну політику, вимога зняти з себе назву УКП.

ЦК УКП прохає цю заяву оголосити в російській і закордонній пресі Комінтерну.

Центр. Комітет Укр. Ком. Партії. Голова А. Драгомирецький.
10. XII. 1920. За секретаря Юр. Мазуренко."

На жаль, ця заява в закордонній пресі, очевидно, не з'явилася, наш лист до Берліну, не дійшов по адресі і наш представник т. Лапчинський через незалежні обставини не зміг виїхати за кордон для ліквідації „винниченківщини". В наслідок цього ґрупа Винниченка, як ми довідалися пізніще, „приєднавшись" до УКП, лишивши собі „вільну руку", — цією останньою продовжувала виводити на сторінках „Нової Доби" націонал-большевицькі протимарксистські і антикомуністичні визерунки, доходячи в останніх числах „Нової Доби" до фантастичної затії, яка іменується „єдиним революційним фронтом", а в дійсности є контрреволюційним шуканнєм „спадкоємця влади на Україні", од чого навіть кращі елементи українських есерів одхрещуються.

Вся ця закордонна метушня, розуміється, нічого спільного з нашою партією не має і подібне зловживаннє іменем партії для ворожих нам цілей буде нами розглядатися як шахрайство.

Разом з тим з повною щирістю мусимо зазначити, що й инші закордонні українські ґрупи, які виступали проти „Нової Доби", не зважаючи на більш революційний підход, так само виявляли повну нездатність здалеку створити собі ясні уявлення про справжню українську дійсність, критично розібратись в інформаціях з офіціяльно-оптимістичних джерел і осягнути завдання, що стоять перед пролетаріятом України. Через те, приймаючи бажане для своєї „національної душі" за дійсне, ці елементи замісць марксистського і комуністичного освітлення фактів, всю боротьбу проти „Нової Доби" звели до спору про самі факти. Звідси — жорстоке розчарованнє, коли такі товариші повертаються на Україну. Більш стійкі з них находять свій шлях (напр. т. Висоцький-Степовий, який вступив до УКП), де-які впадають в гістерику на зразок В. Винниченка, а решта виявляється остаточно непристосованою до активної участи в революції (мова йде, звичайно, не про посади).

З дослідів над діяльністю віденських, берлінських і американських комуністів-українців і з їх преси можна лише зайвий раз переконатися, що належність окремого політика, одірваного від робітничих мас, до „української нації" ще не дає йому можливости бути активним чинником соціяльної революції в своїй „батьківщині", так само, як не може бути таким чинником людина, яка дивиться на свою діяльність на Україні, як на переведеннє завдань якогось зовнішнього „центру", хоч би вона все своє жаттє прожила в цій країні.

Отже всім щирим пролетарям і революціонерам українцям з західно-европейської й американської еміґрації, оскільки вони хотять бути комуністами, мусимо заявити слідуюче:

1. Ми рішуче осуджуємо всякі спроби творити за кордоном окремі ізольовані ґрупи УКП (зокрема заходи товаришів в Америці введених в облуду Винниченком), такі ґрупи й орґанізації можуть істнувати лише в межах України (крім, звичайно, партійних представництв за кордоном з уповноваженнями од ЦК УКП).

2. Всі комуністи-еміґранти мусять входити і працювати в місцевих комуністичних партіях, обстоюючи для себе лише утворенне при їх орґанізаціях язикових українських секцій для пропаґанди серед робітників-українців, що не виключає можливости істнування в межах цих партій співчуваючих і допомогаючих нам ґруп. Зокрема українцям-комуністам в Америці рекомендуємо працювати в Обєднаній Комуністичній Партії Америки, а не в еміґрантській Ком. Партії Америки з її націоналістичними федераціями, одірваними од американського пролетаріяту.

3. Кожен робітник-еміґрант, який хоче допомогти українській або російській революції, або зокрема УКП, найкраще це зробить працюючи для революції в тій країні, в якій живе. Кому ж болять справи української революції особливо, хто хоче брати в ній участь реально, а не здалека, тих просимо прибути в наші ряди на Україну.

З повагою від імени ЦК УКП
його члени: Анд. Річицький, Ґ. Лапчинський.

Москва, 30. VI. 1921.

До ґрупи „Нової Доби"*).

Користуюся можливістю передати Вам через т. В. М. лист, щоби зясувати Вам всю шкідливість Вашої поведінки, яка переходить в одверту контрреволюційність і зазначити відношення УКП до Вас.

Перш за все що до В. Винниченка. Підчас його пробування на Україні нами зроблено все можливе для того, щоб зорієнтувати його, висвітлити історичний хід української революції, вияснити наші теоретичні і тактичні позиції. Одначе його хитання і стрибни з амплітудою од капебеушницького міністеріялізму і майже до повстанчества, його еґоцентрична мірка до всіх процесів, його націоналізм в меті, показали нам, як глибоко помиляється ця „персона", коли претендує на керуючу в революції ролю. Виїздючи з України Винниченко не питався нашого погляду на цей виїзд, і ми на його не покладали ніяких надій. Більше того, ми сподівалися, що після цього свого провалу Винниченко, як чесний громадянин, поставить хрест над своєю політичною діяльністю, а його однодумці із переданих через нього наших партійних документів зуміють знайти правдивий шлях. Ніякої мови про вступ до УКП Винниченко не піднімав, ні про які уповноваження йому не могло бути ніяких балачок. На кращий випадок ми сподівалися його утримання од політики, а на гірший — безвідповідальної політики, але не сподівалися, щоб ця остання провадилася під нашою фірмою.

Ще лист „до робітників і селян" В. В. був не дуже великою бідою, хоч і виявляв повну безпозиційність, але дальша діяльність ґрупи була цілковитим безглуздям. Вперше ми довідались про неї з ґазети „Сьогодня", де була надрукована славнозвісна резолюція ґрупи по повороті В. В. На цю контрреволюційну резолюцію ми не могли не реаґувати, од ґрупи — такої непависницької по відношенню до російської революції — ми мусіли рішучо одмежуватися. І наш ЦК звернувся до Вик. Кт-у Комінтерну з відповідною заявою і прохав у нього

---

*) Лист сей друкується на бажання т. А. Річицького, переказане редакції „Борітеся-Поборете" через т. В. М.

допомоги для виїзду нашого представника (т. Лапчинського) для ліквідації „винниченкіяди“ і направлення закордонних елементів на правдивий шлях. З боку ЦК РКП спочатку не було перешкод до виїзду т. Лапчинського. Комінтерн також допомагав у цьому, але в останній мент справа з виїздом була зірвана по протесту т. Раковського.

Розрахунок КПбУ був ясний: їй політика В. була вигідною оскільки вона діскредітувала нашу партію в очах міжнародного пролетаріяту і українських пролетарських елементів за кордоном, бо „Нова Доба“ (може й не свідомо, але для нас це все одно) з усіх сил старалася про те, шоб виявити своє націонал-большевицьке облича, а оскільки вона (цілком незаконно) виступала як наша ґрупа, то також уявлення могло скластися і про УКП. На жаль, Виконком Комінтерну нашої заяви нігде не надрукував і навіть, коли берлінська ґрупа звернулась до нього з проханням прислати їй копію нашої заяви до Комінтерну в справі ґрупи Винниченка, то замісць цього секретар ВККІ прислав їй копію листа Винниченка. Наш же лист до Зак. Ґр., посланий на Берлін, очевидно, не дійшов по адресі. Таким чином наші заходи параліжувати шкідливий напрямок „Н. Д.“ і роботи В. не увінчалися успіхом, що дало можливість „Н. Д.“ продовжувати нашу діскредітацію.

Підводячи підсумки, мусимо зазначити, що все істнування Вашої ґрупи було для нас шкідливим. До виїзду В. на Україну, Ваша ґрупа ні-біса не розуміючи і не розбіраючись в українській сітуації, сіяла ілюзії серед своїх прихильників і висвітлювала УКП, як націоналістичну орґанізацію, хоча, сама того не помічаючи, підходила до укр. дійсности з націоналістичним мірилом: мовляв, Україна — самостійна, укр. мова — пануюча, КПбУ українізується і инші дурниці, які для нас хоч і мають значіння, але як засіб пролетарської революції. Після повороту В. закордонна ґрупа зробила нам ще більшу шкоду своїм „приєднанням“ до УКП, з приводу якого можна привести прислів'я: „ізбаві нас бог от такіх друзей, а от врагов ми самі ізбавімся“.

Конкретизуючи шкідливість Вашої політики, можу формулувати її в коротких рисах:

1. Ваша ґрупа „приєднавшись“ до УКП, лишила собі „вільну руку“, яка виявилася не так в „проґрамових питаннях“, як в тактиці, яка нічого спільного з нами не має, і яку ми не могли контролювати. А Ви знаєте, що ми визнаємо й переводимо в життя 21 пункт умов вступу в Комінтерн, а чи Ви їх хоч читали? А коли читали, то мусіли знати, що подібна безцеремонність Вашої „вільної руки“ цими пунктами не допускається.

2. Ці ж пункти зобовязують кожного комуніста за межами своєї батьківщини працювати в місцевій ком. партії. Оскільки нам відомо, Ви не належали до Австр. Ком. Партії, де могли б зробити багато і в інтересах УКП.

3. Належність до Комінтерну зобовязує всіма силами боротися за радянські Росію й Україну і боронити їх перед лицем міжнародньої буржуазії, а „Н. Д.“ натомісць займалась цькуванням Р.С.Ф.С.Р. Р.К.П. доходячи до потуг діскредітації т. Леніна, якого ми шануємо, як провідника міжнародного пролетаріяту, Комінтерна, „Rote Fahne“ (називаючи його аґентом Москви), не кажучи вже про Раковського, якого В., очевидно, рахує особистим ворогом, і т. д.

4. Ми не проти критики ріжних комуністичних партій. Навпаки, вона необхідна. Але ця критика перш за все мусить бути комуністична. Ваша ж критика Москви весь час була націоналістичною і ненависницькою.

5. Подаючи дуже часто правдиві факти, Ви давали їм таку націоналістичну й навіть контрреволюційну оцінку, що вона мусіла одіпхнути од Вас всіх дійсних революціонерів. Відсутність марксизму в оцінці обєктивних фактів, переведення всього на субєктивні фактори, без всякого розуміння історичної перспективи і завдань української і світової революції, дрібно-буржуазні хитання і відсутність виразної лінії, от що ми читаємо в „Н. Д.“. Замісць аналізу — лайка наповняє її сторінки. Розуміється, що здорові зерна цілком губилися в цьому хаосі.

6. Лінія „Н. Д.“ за останні часи обєктивно була повстанською. Освітлення бандитизму на Україні в ряді заміток, цілком контрреволюційні. Визнаючи, що повстанчество на Україні в значній частині викликалося, як обєктивними обставинами, так і хибами КПбУ а також самим фактом керування укр. революцією

зовнішнім центром і зовнішніми силами, думаємо, що од цього це повстанчество не перестає бути дрібно-буржуазно-контрреволюційним.

7. Шукання Вами „спадкоємця влади на Україні", метушня біля орґанізації „єдиного революційного фронту", — це є не що инше, як орієнтація на провал революції і на реакційну стихію.

8. Ми осуджуємо орґанізацію окремих ґруп УКП в Америці, яку підтримує „Нова Доба". Просимо не забувати, що УКП є партія України, а в Америці мусить бути партія американська, в Канаді — канадійська і т. д. Кожен робітник, оскільки він почуває себе комуністом, незалежно од національности, мусить працювати в місцевій комуністичній партії. Зокрема американським робітникам-українцям ми пропонуємо вступати в Обєднану Ком. Партію Америки, яка є і мусить бути партією американського пролетаріяту, незалежно од расової і національної приналежности, і яка забезпечує еміґрантам пропаґанду на їх рідній мові. Ми пропонуємо також робітникам з Укр. Федерації Ком. Партій Америки примусити своїх лідерів, або ж через їх голови влитися до О.К.П.А. Сепаратизм національних федерацій ми засуджуємо, бо стоїмо на ґрунті внутрішніх місцевих сил революції, а не зовнішніх, чуженецьких. Українські робітники Америки повинні економично і політично асімілюватись з американським робітничим рухом, або ж повернутись на Україну. Ті робітники, які нам симпатизують, можуть значно більше зробити для УКП працюючи в місцевих партіях, впливаючи через них на Комінтерн в напрямі нашого визнання ним, допомогаючи нам матеріяльно і т. и.

Гадаю, оскільки дозволяють розміри цього листа, я вияснив Вам шкідливий неправдивий шлях ґрупи. Ми не дивуємось на В., бо далекі од захоплювання його політичними здібностями, але нам дивно на т. Левинського, який пройшов Марксистську школу і з 1918 р. виступав більш менш комуністично (передмова до „Засади комунізму" Енґельса). Очевидно відірваність од України на протязі десятка літ шкодить йому прикласти до її революції метод Маркса і вводить його в блуд що до Винниченковської оцінки.

Можливо, що після де-яких пунктів цього листа у Вас здалеку може виникнути питання: „а яка ж ріжниця між УКП і КПбУ ?" В багатьох наших ріжницях може Вам здалеку й не так то легко розібратися, але гадою, що основну Ви й зі свого далека побачите, а саме, що КПбУ не є партія, а є краєва орґанізація РКП — єдиної в межах б. Російської Імперії, а УКП є окрема партія розміру України і бореться за єдину ком. партію для всеї України замісць краєвих орґанізацій російської чи польської партії. Це ж гасло ми ставимо і для Індії, Ірляндії, Канади і ин., бо випливає воно з нашого розвязання кольоніяльної і національної проблеми. Хто хоче ближче розібратись в заплутанім клубку української революції, тому пропонуємо прибути на Україну. В останньому для комуністів перешкод не може бути.

Для того, щоб не було непорозумінь і зловживань, мушу ще зазначити слідуюче: оскільки нам відомо, В. видає себе за уповноваженого ЦК УКП. Коли це так, то це свідоме чи несвідоме шахрайство. Як що він гадає використати наш мандат посланий ще до приїзду В. на Україну, коли ще ґрупа була досить пристойною і до росколу, то це даремно. Мандат колективний, написаний на імя (в списку В. у першому міст): Винниченка, Левинського, Дятлова, Висоцького, Вікула, Мазуренка (згадую по памяти, може й є яка незначна помилка). Цей мандат по словам В. ґрупою прийнятий не був і самим фактом приїзду В. на Укр., і його діяльністю тут, був скасований. Щоб не було ніяких „заковик", то він і формально скасований 10. XII. 1920., коли було написано заяву до Комінтерну і видано мандата т. Лапчинському. Коли захочете виправити ту шкоду, яку Ваша ґрупа зробила для УКП, то Ви випустите останнє число „Н. Д.", в якому буде надрукований цей лист і наші резолюції 2-го зїзду, після чого „Нова Доба" мусить умерти. Цим Ви хоч знімете пляму, накладену Вами на наше імя, яким безправно користувалися. Це — коли вистачить у Вас громадянської мужности.

30. VI. 1921.

Член ЦК УКП, член Всеукр. Центр.
Вик. Коміт. Рад. Андрій Річицький.

Зміст ч. 5. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 7. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 8. „Борітеся-Поборете!“

Можна набувати „Борітеся-Поборете!“:

Відень — в книгарні Goldschmidt, Wien, I. Wollzeile 11.

Прага — в книгарні Bol. Havliček, Praha II, Karlovo nám. 6, Československo.

Львів — в книгарні Наукового Т-ва ім. Шевченка: Schevtschenko — Buchhandlung, Lemberg (Galizien), Rynok 10.

В тих самих книгарнях продається книжка тов. М. Шаповала — „Революційний соціялізм на Україні“, а також видання Українського Соціольоґичного Інституту:

П. Христюк — Замітки і матеріяли до історії української революції, томи I, II та III.

Друкарня: J. N. Vernay, Wien IX., Canisiusgasse 8—10.

НЕПЕРІОДИЧНО ★ № 10 ★ ЖОВТЕНЬ / ГРУДЕНЬ 1921

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРҐАН УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
M. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 4. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 5. „Борітеся-Поборете!“

Відкритий лист Мих. Грушевського, закордонного делеґата УПСР, Голові Ради Народніх Комісарів Української Соціялістичної Радянської Республіки Х. Ґ. Раковському.

Високоповажаний Християне Ґеорґієвичу!

Коли два місяці тому мій товариш М. Ф. Чечель, повернувшися з Харкова, передав мині від Вас ріжні матеріяли про нинішній стан України і оповів свої довгі й ґрунтовні розмови, котрі мав з Вами, користаючи з Вашої гостинности, — моїм першим бажаннєм було подякувати Вам за прислані Вами видання і за ту уважливість, з котрою Ви поставились до нашого товариша, ввівши його в подробиці нинішнього становища на Україні, мотивів і перспектив Вашої політики. Хоча подана йому формальна відмова в леґалізації Української Партії Соц.-Революціонерів загорожувала мині і моїм товаришам поворот на Україну, котрого ми щиро бажали і бажаємо, — я і мої товариші покладали надію, що рахуючи ся з реальними фактами, Ваша партія згодом таки відступить від свого принципу недопускання ніяких партійних орґанізацій крім комуністичних. А тим часом в живім творчім співробітництві, котре допускалось Вами і незалежно від питання леґалізації УПСР, можна було сподіватись, — зросте і скріпить ся те довіре до нас як до соціялістів і революціонерів, котре Ви заманіфестували вже і в своїх розмовах з т. Чечелем. Саме підчас його побуту в Харкові Ваш представник за кордоном зробив мині пропозицію стати на чолі запомогової акції Україні, яка вестиметь ся іменем Українського Червоного Хреста, — на що я, розуміеть ся, дав свою повну згоду, і Ви прощаючись з т. Чечелем, висловили своє переконаннє, що він застане вже мене в сій новій роботі. Слідом я одержав також від голови Вашої торговельної місії пропозіцію взяти участь в орґанізації видавництва шкільної, наукової і белетристичної літератури за кордоном. З огляду на се я стримався з задуманим листом до Вас, сподіваючись, що незабаром матиму для нього далеко більше конкретного матеріялу, ніж загальні вирази моїх почувань, — з того реального співробітництва, на користь трудових українських мас, котре мині уявлялось дуже близьким і своєчасним.

З матеріялів і інформацій, привезених т. Чечелем, і з ріжних инших відомостей, які в тім же приблизно часі були приставлені нам з України, я набрав враження, що період гострої окупаційної боротьби, котру Рос. Комун. Партія і її галузь КПбУ вели на Україні, властиво закінчився. І з Вашої і з української сторони, на мій погляд, все сильнійше виступало бажаннє від боротьби, чи навіть — від пасивної резістенції перейти до співробітництва. З сторони правлящої комуністичної партії се, як мині представляеть ся — було бажаннє вжити українські сили як конструкційний елемент в будівництві Радянської України, — віддавши все належне українським національним потребам і домаганням. Навзаєм, з української сторони — навіть серед елементів не соціялістичних — наростало бажаннє, відложивши набік старі

рахунки і всю історії УСРР, взяти від радянського режіму все, що він може дати для закріплення здобутків революції та заловолення культурних і національних вимог українського люду, — і заразом підтримати радянський режім, оскільки він буде водитись інтересами краю та не тільки іменем, а ділом самим буде урядом України. Коли б сі обопільно наближаючі ся течії зійшлись і подали собі руки, в процесі роботи, при обопільнім бажанню, скоро б могли вигладитись ті непорозуміння і упередження, які зістають ся з обох сторін. Отже ставляючи поруч себе зроблені мині пропозіції з тими розмовами, котрі Ви і Ваші товариші вели з тт. Чечелем і Мазуренком що до бажаности моеї роботи в Радянській Україні, я й розумів се так, що Вас інтересує не збільшенне штатів служащих в радянських установах ще пятьмадесятьма новими спеціялістами в справах наукових, педаґоґичних чи економичних, а утворенне ширшої кооперації українських кругів з радянськими установами, притягненне більших українських сил до культурної, політичної й економичної праці, і в сім Ви і Ваші товариші ждете моеї помочи.

Справді, переговорюючи з ріжними видатними українськими робітниками в сфері культурній, гуманітарній, червонохрестній, набрав я того переконання, що вони готові стати разом зо мною на роботу для трудового люду українського, хоч би й під знаком нинішньої УСРР, — коли се дійсно буде реальна, продуктивна праця в користь сього трудового люду, а не збільшенне паперового проізводства в її установах. На підставі сих переговорів і інформацій я в середині вересня, разом з представниками Вашими і деякими визначними українськими діячами, виробив на найблизший час плян (почасти зафіксований в нашім протоколі з 14. IX) роботи, яка мала запевнити Україні санітарну поміч, постачанне шкільних книжок і знадобів, наукової і белетристичної літератури, і я певен і тепер, що коли б ся робота була дійсно поведена, так як се було начеркнено в протоколі (котрий Ви маєте, певно, у себе*), вона б не тільки задоволила в певній мірі вопіющу українську

*) Наводжу, з рештою, текст протоколу, поминаючи тільки імена присутних участників, котрі не належать ані до місії УСРР, ані до УПСР.:

Протокол орґанізаційного засідання в справі видання і закупна за кордоном книг для потреб України. У Відні 14 вересня 1921 року.

Присутні: Михайло Левицький, політичний представник УСРР для Австрії й Чехії, Данило Кудря, уповноважений Всеукраїнської Кооперативної Спілки (Вукопспілка), член Українського Наукового Товариства в Київі Михайло Грушевський, . . .

М. Грушевський, запрошений уповажненим Вукопспілки т. Кудрею для зорґанізовання наукової колеґії по справам видання і закупна за кордоном книг та шкільних приладів, повідомлює, що він запросив для співпраці в сій колеґії тт . . . Приймається до відома.

Обговоривши потім справу орґанізації, зібрані приходять до таких висновків:

В інтересах справи бажано, щоб уся технично-видавнича і торговельна сторона її велась українськими кооперативами (Вукопспілка). котрі б приймали порučення від урядових і приватних установ України і для власного торгу переводили закупно книг і шкільних приладів та замовляли видання.

Вся наукова, літературна і редакційна робота по видаванню і закупну книг на сі потреби вестиме ся науковою колеґією, зложеною з тт. Грушевського і . . ., які бажають працювати як делеґати Укр. Наукового Товариства. Зміни

нужду, але вплинула б і на ослаблене напруження і обгострення між українськими масами і урядом. Коли б збираючи продовольчий налог, український уряд міг разом з тим дати українському селу чи ліки, чи книжку, чи шкільний приряд, се, розумієть ся, творило б зовсім иньший настрій, ніж коли сей уряд всетаки нічого в замін не може дати, окрім обіцянок.

До того всього, як Ви знаєте, не прийшло *). Мині, і моїм найблизшим товаришам, з котрими велись паралельні переговори, дано зрозуміти, що передумовою співробітництва являєть ся наше повне політичне самовідреченне. Закордонна делеґація мала б відступити від своєї резолюції,**) котрою вона заявляла солідарність з увязненим Центральним Комітетом, який прийняв її позіцію, — мала не друкувати сеї резолюції. Коли ж делеґація заявила, що вона не може відмовитись від опублікования сеї своєї декляративної ухвали, — се послужило притокою до розірвання переговорів. З другого боку, дано зрозуміти, що мене хочуть бачити не в иньшій ролі, як тільки служащим одного з комісаріятів, і моя заява, що не бувши бюрократом ніколи за все моє жите я і тепер не хочу йти між сю верству і своїм прикладом підтримувати бюрократизацію Радянської України (про котру низше) — а хотів би послужити їй своєю ініціятивою й свобідною працею тих елементів, які Рад. Україні спочувають, прийнята була теж як такий факт, який уневажнює всяку можливість порозуміння. Не знаю, які

в складі Колеґії робитимуть ся нею за порозумінням з Вукопспілкою, і навзаєм — Вукопспілка визначатиме своїх представників, які вестимуть технично-господарську роботу по вище вказаним справам за порозумінием з Колеґією.

Члени Колеґії як громадської орґанізації не отримують ніякої сталої платні, але Вукопспілка уділятиме їй під одчот кредити на удержуванне техничних і наукових помічників та видатки, звязані з працею Колеґії. Загальні норми гонорарів за виконані праці та удержання для наукових і техничних співробітників Наук. Колеґії визначають ся нею в порозумінню з представниками Вукопспілки.

Праці, передані Наук. Колеґії для видання Вукопспілкою. Колеґія редаґує з літературної та наукової сторони, щож до доцільности переданих їй для видання праць вона може висловлювати свої гадки, котрі Вукопспілка бере під розвагу та направляє по призначенню. Видання, ініціятива котрих вийшла від Наукової Колеґії і вони не входять в загальнійші за порозумінням з Вукопспілкою прийняті пляни, — такі видання фінансують ся Вукопспілкою, після того як Колеґія порозуміється з Вукопспілкою.

Самостійно, в межах визначених для сього сум Колеґія переводить всякого роду приготовчу роботу для наукових, техничних, літературних та популярних видань, комплеґує біжучу літературу для перегляду, закупляє видані за кордоном українські книги для кооперативного торгу і всякого рода літературу для бібліотек вищих наукових інститупій України. Але закуп великих кількостей якоїсь книги для шкіл чи кооперативного торгу переводить ся за порозумінием Наук. Колеґії і Вукопспілки.

Детальнійше відносини між Науковою Колеґією і Вукопспілкою мають бути означені окремою умовою. Представник УСРР і Вукопспілки беруть ся улекшити зносини Наук. Колеґії з Укр. Науковим Товариством в Київі для уставлення їх відносин між собою, а також командіруванне з Наук. Товариства його членів за кордон в поміч Науковій Колеґії, за порозумінням з Колеґією.

Підписали: М. Грушевський, Д. Кудря, М. Левицький.

*) Історія з головнійшім росповіджена в моїм листі до празьких представництв, надрукованім низше, в відділі „Фактів і документів“.

**) З 5. IX с. р. — див. Борітеся No. 9, с. 26—7.

методи закордонної праці кінець кінцем прийнято замість пропонованих мною, і наскільки вони показують себе реальними. Але бачу, що сей епізод не стояв відокремлено, а загалом замість тактики миротворчої, супроти української інтеліґенції, принаймні тут, за кордоном, знов узята тактика непримиренного поборювання, так би сказати — виголоджування її. Наслідком того ся інтеліґенція, розчарована в наших заходах порозуміння, шукає собі помочи де инде. Скріплюють ся центри антібольшевицької акції. Україна зістаєть ся і на сей рік без санітарної і культурної помочи. А контрреволюційні сили, користаючи з неудачі порозуміння, з новою енерґією починають свої заходи коло поваления чи захитання радянського режіму, розворушуючи наново повстанську енерґію, сіючи терор і анархію, щоб з свого боку утруднити перехід до якоїсь творчої, конструктивної роботи, — яка і без того іде так мляво й тяжко.

В своїм інтервю з французьким делеґатом А. Морізе Ви, Християне Георґієвичу, висловили недавно переконанне, що коли Вам не будуть перешкоджати зо вні, Ви за пять літ поставите на ноги Україну економично і культурно. Я думаю, що перешкоди зо вні припинились би й стратили ґрунт, коли б наступило внутрішне замиренне, — коли б зникли ті перепони, які паралізують і розривають усі проби порозуміння між суголосними українськими елементами і Вами, коли б зійшлись ті руки, які були протягнені зовсім щиро до згоди так недавно і зістались висіти в повітрі, — тому що вмішались знов ті фактори, ті принціпи, котрі нейтралізували всякі звязки правлящої партії з живим житєм, і ще раз зробили Україну замість арени конструктивної роботи — ареною горожанської війни.

Роздумуючи над усім, що протягом останнього півроку мині прийшлось побачити й почути, в перших безпосередних зносинах з Вашими закордонними представництвами, з відомостей отриманих з Ваших установ, і т. д., я перед усім велику перепону для Ваших бажань перейти від неґативної сторони проґрами — знищення старого буржуазного ладу, до позитивної творчости на нових підвалинах і опанования реального житя радянськими установами, — бачу в глибокій бюрократизації Вашого державного апарату і засміченню його не-соціялістичним і взагалі безідейним, часто нечистим і при тім — українофобським елементом. Сей елемент, який набився до Вашої машини в часі гострої окупаційної боротьби, — він став між Вами й живими трудовими силами краю й гальмує взагалі всяку живу конструктивну роботу, всяке відродженне краю, в якім сьому елементови нема й не буде місця. Перед сим елементом Вас й иньших провідників нинішньої УСРР я бачу в значній мірі безрадними. Ви не маєте чим заступити його, бо ідейний, морально-трівкий, морально не зломаний елемент не може проходити через ту процедуру покаяння, самоосудження і повного політичного самовідречення, котрої від нього вимагають, щоб прийняти до співробітництва. Згаданий же бюрогратичний елемент, — чи свідомо, чи просто силою своєї резістенції, ставить всякі утруднення припливу здорових, соціялістичних українських сил, з котрим треба рахуватись і перед ним не дуже росперізуватись. Притягають ся деморалізовані, морально-зломані, ренеґатські

українські елементи,*) котрим фактичні хазяї бюрократичної машини радо улекшують проходженне згаданої процедури, рахуючи на їх безопасність і безмежну готовість вислужуватись. Але Ви самі добре розумієте, що сі елементи тільки збільшають відчуженне апарату Радянської Республіки від живого народнього житя, від трудових робітничо-селянських мас України, відновлюють старе російське „средостѣніе", в котрім застрягають і гинуть потяги до творчої праці, до помирення і обєднання в спільних заданнях українсько-національних і загально-соціялістичних течій, яке може й повинно бути здійснене Радянською, власне — Радянською Україною.

Отсі чужородні елементи, які прикрасили себе комуністичними відзнаками і під їх покровом буйнійше ніж коли небудь розвинули свої впливи та держать ся в державнім апараті не вважаючи на енерґійні чистки партії, — вони, очевидно, й задержують правлящу комуністичну партію України в ненормальнім положенню російської експозітури, кольоніяльної адміністрації, делеґованої РКП. Відти походять такі куріозні аномалії, що тим часом як радянський принціп завоював собі за останні роки глибокі й трівкі симпатії трудових мас України, знайшов собі — на місце розбитого і знеохоченого революційними зусилями промислового пролетаріяту, сильні, активні, надійні кадри серед молодого, вихованого в революційних бурях селянства, — ся радянська Україна, себто все що є тепер живійшого, активнійшого і надійнійшого на Україні (а заразом, може бути — в цілій Східній Европі), ставить ся ворожо до диктатури комуністичної партії і до всіх, хто занадто тісно звязує себе з нею, з її установами, або навіть тільки мирить ся з сею діктатурою і капітулює перед нею. Власне вона, ота радянська бюрократія, зависно підгримуючи свою монополію власти і кормленія, як стара російська, пильнуюча, щоб ніщо не робилось поза нею, щоб усе проходило через її руки, носило на собі її відомственний штемпель і номер, і для того підтинаючи або гальмуючи всякий громадський почин, все що могло б нарости і піднятись поза нею,**) — підтримує в стані неґації чи опозиції до нинішнього урядового і партійного апарату сі живі соціялістичні, радянські, творчі, активні сили України і полишає правлящу партію в її ізольованій, відірваній позіції, в ролі російської експозитури, яка не рішаєть ся відокремитись і стати на власні ноги в свідомости своєї слабости: браку твердого ґрунту під ногами на місці, на Україні. Неумінне сеї бюрократії дати собі раду з національними потребами України,

---

*) Застерігаюсь, що я не маю на гадці прикладати сього до українських ідейних одиничок, які приставали до комуністичної партії з переконання, від початків революції, тим менше — до цілих ґруп, які орґанізовано вливались до сеї партії.

**) Для мене глибоко симптоматична отся деталь з моїх переговорів в справі орґанізації закордонного видавництва і постачання шкільних приладів, котру Ви знаєте з долучених прилог: Я настоював, щоб діло орґанізувалось кооперативним обєднаннєм, і се було прийняте потім як принціпіяльне і непримирене розходженне, а сама гадка, що така справа може вестись кооперативними силами, а не комісаріатами УСРР, була признана за прикру і небезпечну єресь. А йшла ж мова про кооперативну орґанізацію, т. зв. Вукопспілку, сотворену заходом самої ж правлящої партії. При такім відношенню до неї чи не грозить їй перспектива зістатись мертворожденним чадом комуністичного бюрократизму поруч із иншими подібними quasi-громадськими креаціями його?

її не-національний або навіть анті-український характер, який дає такий вдячний матеріял для аґітації против неї, — тільки прояв і наслідок основної прикмети її бюрократичного єства, анті-громадськости і відірваности від громадського житя й його інтересів.

З сього погляду наші партійні митарства — непризнанне партії УСР, заходи коло її діскредитації, відмова в її леґалізації, се тільки маленька деталь, яка ілюструє систему. Леґалізація партії, я розумію, являється не можливою, тому що вона принціпіяльно суперечить нинішній системі. Але ся система неминучо мусить бути змінена, тому що вона штучно утримує окупаційний режім України, держить її під вічними загрозами катаклізмів, стримує громадський елемент від живого і щирого співробітництва з нинішніми радянськими установами, бо — мовлять — сей комуністичний режім однаково не вдержить ся, і нема що з ним звязуватись та компромітуватись. А всі против-соціялістичні сили, весь капіталістичний світ ся система годує надіями на неминучу ліквідацію східньо-европейської революції та попихає до нових і нових проб його захитання і повалення — як от ті що йдуть тепер на наших очах. Уступки, котрі правляща комуністична партія робить капіталізмови, буржуазним апетитам, щоб урятувати свою партійну діктатуру, тільки прикро і болючо для кожного радянця, соціяліста, революціонера підчеркують її неохоту, чи може неуміннє помиритись з суголосними соціялістичними елементами, заінтересованими всім своїм єством в збереженню революційних здобутків і соціялістичних перспектив, дорогих їм стільки ж, що й їй. З другого боку, сі уступки, такі великі, неоправдано-надмірні, не осягають своєї цїли, не витягають серіозного капіталу, ні ініціятиви на економичну і культурну роботу, тому що ізольованість і відірваність правлящої партії (та її різкі зиґзаґи, які допускались тактикою її) не викликають ні довіря до її уступок, ні охоти звязувати з нею свою долю. Необхідно змінити систему — відмовитись від партійної виключности, війти в щире і чесне порозуміннє з соціялістичними радянськими партіями України, як Укр. Ком. Партія, Укр. Партія Соц.-Рев., й инші анальоґичні їм не-українські течії, щоб поширити соціял-революційну базу і в поміч пролетаріятови, який popстратив і свої сили і свою енерґію в революційній боротьбі, став індіферентним і пасивним, — притягнути нові, не зужиті, активні елементи українського революційного селянства й інтеліґенції. Треба поділитись з ними властю, працею і відповідальністю, щоб підвести кредит Радянської Соціялістичної України в очах своїх і чужих і притягти на службу, на роботу, елементи чесні, але не-свідомі й соціяльно-індіферентні, та відбити спекулянтам на поваленне УСРР всяку охоту до нових провокацій серед сих мас, які нині все ще хитають ся між признаннем УСРР і повстанством, не можучи знайти заспокоєння своїй національній і горожанській совісти при сій системі.

Се те що ми, — я і мої товариші, — протягом цїлих двох років неустанно повтаряли в наших писаннях і устно Вашим закордонним представникам і, нарешті, устами т. Чечеля, широко арґументовали особисто перед Вами і Вашими найблизшими товаришами, провідниками УСРР. З сих виступів і сих розмов, маю те враженнє, Ви і Ваші товариші

переконались, що за нашими соціялістичними гаслами нема укритих націоналістичних чи реакційних плянів і наш український патріотизм не входить в конфлікт з нашими соціялістичними переконаннями. В імя інтересів світового визволення праці від експльоатації капіталом, ми були готові переступити через трупи наших партійних товаришів, що безвинно погинули від червоних куль, через попіл наших культурних скарбів, понищених „на страх українській контрреволюції“ большовицькими ґенералами, були готові працювати під Вашим проводом, підпорядковуючи ідеольоґічні й тактичні розходження інтересам сеї світової акції.

В тім переконанню, що реальні інтереси трудового народу, який являєть ся єдиним дійсним репрезентантом української нації, лежать в площині сеї світової проґрами, ми не побоялись стягнути на себе прокльони, лайки й клевети українських реакціонерів, навіть з т. зв. соціялістичних партій, які при сій оказії вилили на мене спеціяльно цілі цебри помий за сю тактику. Ми були певні, що праця наша нас оправдає, але Ви, Ваша партія, Ваш уряд не дали нам сеї змоги — на велику шкоду не тільки нашу, але й трудового народу України.

Не перецінюючи наших впливів і ролі в українському житю, я все таки можу сказати з значною певністю, що коли б Ваша партія послухала нашого голосу і прийняла ту проґраму кооперації українських соц.-радянських партій, яку ми Вам предкладали, ту систему громадського співробітництва з радянськими установами, котру особисто висував я в переговорах з Вашими представниками, — для інтернаціональної провокації на українськім ґрунті не знайшлось би того місця, котре знайшла вона ще раз!

З суперечних відомостей, які звляють ся в пресі і доходять до нас про повстанне, на ново роздмухане антантськими прислужниками, трудно оцінити його силу і рефлекси, викликані ним в масах. Але в кождім разі що сей замисел не зіставсь вповні безплодним і Укр. Рад. Республіка вступає в пятий рік комуністичної революції під знаком „національного українського повстання против московських наїздників“, як се представляють вороги радянства, — представляють не без успіху і знову втягають вище схарактеризовані хиткі і мало свідомі, хоч і добросовістні національні елементи в орбіту анті-большевицької акції, — сей факт, що в момент, коли всі соціялістично-радянські елементи жадібно чекали переходу до конструкційної, творчої соціялістичної праці, в великій частині української теріторії сей перехід спаралізовано і край поставлено знову в стан горожанської війни, а вся Україна взагалі і на сей рік зісталась без культурних засобів, без книги, без санітарної помочи і т. д., — факт незвичайно сумний, який домагаеть ся від правлящих кругів УСРР рішучого перегляду партійної тактики і внутрішньої політики!

Так як єсть зістатись не може, Високоповажаний Християне Ґеорґієвичу, і те, що мусить бути змінено, повинно бути змінено як найскорше! . . . Ви розумієте, що я як соціяліст і демократ, який міряв завсіди все і вся інтересами трудового народу, не можу заспокоїтись на альтернативі, котрою заспокоюють себе люде байдужі на сім пункті: „або большевики дійдуть до зрозуміння ситуації і вийдуть з своєї пар-

тійної виключности, або вони впадуть.“ По моєму, ся альтернатива реально вірна, — але я ніяк не хотів би, щоб „большевики впали“ не переживши своєї системи і потягли за собою в безвість здобутки революції і перспективи соціялізму. Як соціяліст до соціяліста, в імя спільних інтересів соціялістичної революції, — того світового визволення праці і працюючих мас, яке являєть ся нашою і Вашою спільною метою, я рішаюсь обернути сей мій відклик — первісно задуманий як приватний лист, в відклик прилюдний до Вас, і з Вами — до Вашої партії, до тих від кого залежить напрям Вашої політики:

Поки час і можливости не страчені, поки українські соц. радянські партії мають силу і змогу підтримати нинішній радянський режім, поки реакція не перекотилась через голови наші і Ваші, — треба спільними силами всіх, зрікшись партійної виключности, скріпити радянську будову і наповнити її живим змістом і живими силами, котрі б забезпечили її від небезпеки катаклізмів і потрясень з боку всіх темних сил внутрішніх і зовнішніх.

Відень, 15 падолиста 1921.

З соціялістичним привітом
М. Грушевський.

П. Христюк.

Новий курс комуністичної політики й наша Партія.

I.

Комуністична політика в Росії й на Україні перебуває в стадії гострого перелому. Ось вже кілька місяців Російська Комуністична Партія й краєва її організація — Комуністична Партія (большевиків) України намагаються направити її на нові тори.

В чім же, в ґрунті річи, полягають ті зміни в економичній політиці комуністів, й яку оцінку маємо дати їм ми, українські соціялісти-революціонери?

Ніхто не буде заперечувати, що відповідь на поставлені питання має не тільки теоретичне, але й велике практичне значінне, як для Партії, так і для дальшого розвитку подій на Україні. Бо як би не намагався де-хто закопати нашу Партію живцем у землю, скільки б не оповіщали з ріжних боків про „остаточний розвал“ і не меньш „остаточну ліквідацію“ її, Партія революційного соціялізму живе і знаходить признанне в працюючих масах України. І нині, коли лінія большевицької політики робить раптовий, кругий спад, нашою позицією інтересуються більше, ніж коли-небудь до цього.

На жаль, обставини нинішнього політичного життя в Радянській Україні не дають нашій Партії змоги широко продіскутувати поставлене питанне, винести скрісталізоване, обовязуюче для всіх членів Партії рішенне й розгорнути роботу на місцях для переведення того рішення в життє. На цьому тратить і Партія і революція на Україні, яка все ще перебуває в стадії загрожуючих катаклізмів і невідомо коли піде по лінії неухильного, творчого розвитку. Та в тім не вина українських

соціялістів-революціонерів, які вже довший час не перестають прикладати зусилля до того, щоб досягти з комуністами найтіснішого порозуміння й співробітництва, направленого на скріпленнє Української Радянської Республики. Партія перебуває на нелеґальному становищі, про нормальне партійне життє й думати не доводиться. Та це, само собою розуміється, не звільняє нас від соціялістичного обовязку — давати оцінку кожного політичного моменту й виясняти трудовому селянству, сільському пролетаріятові й робітництву ті шляхи, які кожної хвилі вели б Радянську Республику не до руїни, а до скріплення її. Бо як би вороже не ставилась до нас Комуністична Партія (большевиків) України та її уряд, ми знаємо, що інтереси працюючих мас України, інтереси радянської робітниче-селянської республики стоять вище за них, за наші сучасні суперечки. Тим більш міцно й свідомо повинні ми стояти на цій нашій позиції нині, коли Радянська Україна переживає надзвичайно тяжкі часи. Робимо й повинні й далі робити на користь соціялістичної революції все, що є в наших силах . . .

Так, комуністи безперечно намагаються нині зробити дуже важний здвиг в своїй політиці. В чім же полягає його суть?

Історична справка показує, що комуністи своїм нинішнім новим курсом намагаються вернутись на свої старі позиції. Довершуючи жовтневу революцію 1917 року, комуністи були свідомі того, що в економично-відсталій Росії (в тім числі на Україні) не можна раптово орґанізувати всю національну продукцію (в повнім її обємі) на соціялістичних основах. В основу своєї економичної практики комуністи клали націоналізацію великої бувшої капіталістичної промисловости й транспорту. Ця велика промисловість (в тім числі й банки) та транспорт мали бути економичною базою пролетарської диктатури, спіраючись на яку (базу) пролетаріят (вкупі з трудовим селянством) мав йти вже дуже поволі до соціялізації инших галузів господарського життя. В области сільського господарства основна зміна повинна була полягати в передачі землі селянству й в допомозі розвиткові селянської продукції ріжними заходами суспільно-державного характеру (називалось це соціялізацією землі). В основі сільське господарство мало зостатись і після переведення соціялізації землі на довгі роки приватним селянським господарством з певною свободою капіталістичного обміну продуктів. Усуспільненнє рільничої продукції мислилось, як довгий і повільний процес. Так само і дрібна промисловість (особливо ті її галузі, що обслуговували сільське господарство), а також і дрібна торгівля залишались непорушними.

Одним з важніщих засобів до усуспільнення цих останніх галузів національного господарства мала служити між иншим кооперація, підперта робітниче-селянською владою. Поміркованістю в области економичної політики думалось примирити пролетарську диктатуру з переважаючою дрібно-буржуазною масою населення Росії та України з одного боку і — з другого — надолужити ті неминучі втрати, які несла продукція в цілому в момент гострої горожанської війни, в момент, коли пролетарі примушені були держати в руках рушницю, замісць фабрично-заводського струменту.

Що саме так уявляли собі комуністи ближчі завдання соціялістичного будівництва в Росії на початку свого панування, свідчить тогочасна комуністична преса і — що ще важніше — тогочасне радянське законодавство. Так, на початку 1918 року було видано постанову про заборону місцевим і центральним орґанам радянської влади переводити націоналізацію підприємств; всю справу націоналізації було зосереджено в руках Ради Народніх Комісарів та президії Всеросійської Ради Народнього Господарства. Цією постановою малось на меті припинити вакханалію „націоналізації" на місцях, яку чинили надто запальні комуністи, що хотіли „націоналізувати" не то що велику й дрібну промисловість, але навіть рундуки перекупок на базарах. 28. червня 1918. було оголошено декрет про націоналізацію російської промисловости, в якому встановлялось, що націоналізації мають підлягати тільки ті підприємства, які (на той час) мали капітал не менше 500.000 рублів. Ні реміспичої, ні жадної иншої дрібної промисловости декретом не націоналізувалося і розвиткові її не ставилось перешкод. В области дрібної торговлі так само брався поміркований курс. 21. грудня 1918 р. було оголошено декрет „про орґанізацію постачання", котрим наказувалось відчинити крамниці, що були самочинно „націоналізовані" місцевими властями, а також встановлялось, що держава має сама вести торгівлю тільки тими товарами, які виробляються на націоналізованих, радянських фабриках та заводах. Торгівля виробами дрібної приватної промисловости залишалась вільною.

Звичайно, всі ці декрети на місцях не переводились. „Місцеві власти" „націоналізували" все, що підверталось під руку, починаючи свою „діяльність" з розгрому дрібних крамниць. Певна своїх сил Комуністична Партія входила поволі все більше й більше в азарт „комуністичного будівництва". Настрої „місцевих властей" брали гору й втягли в свій коловорот і центральні власти. Про економичну відсталість Росії та України було забуто і взято курс на негайну комунізацію всіх галузів національного господарства. 1919 і 1920 роки були роками сліпого, шкідливого азарту комуністичної політики в области господарства. В области сільсько-господарчої продукції наступило захоплення комуністичними та радянськими господарствами: Замісць свободи товарообороту (дрібного) — безоглядні реквізиції збіжжа в селян, знищення всякої (крім підпольної) торговлі, всього розподілюючого апарату. В грудні 1920. року президія Всеросійської Ради Народнього Господарства ухвалює постанову про націоналізацію всіх підприємств, що нараховували більше пяти робітників — так у всіх галузях завмерлого господарчого життя запанувала „націоналізація, мілітаризація, конфіскація" та реквізиція.*)

„Теза", виставлена комуністами в 1917—1918 роках, перетворилась в свою „антитезу" в 1919—1920 роках. Ми не будемо тут спинятись над причинами цієї сумної „діалектики". Ми вказуємо на неї тільки для того, щоб далі показати, що комуністи в своїй новій

*) Ця доба „військового комунізму" (як її називають сами комуністи) відбилась і на проґрамі Російської Комуністичної Партії, ухваленій Партійним З'їздом в марті 1919 року.

політиці дійсно намагаються навернутись до своєї попередньої, початкової політики.

Справді, той „сінтез“, якого нині шукають комуністи, дуже нагадує вказані вище перші ступні радянської влади. Але поскільки робиться він в гірших економичних і політичних умовах, ніж які були в 1917—1918 роках, носить він де в чому, на жаль, характер деґрадації. а не поступу.

Візьмімо галузь сільсько-господарської продукції. Нинішня політика комуністів в цій галузі на зовні значно одріжняється від політики 1917—1918 років. Тоді говорилось про соціялізацію землі, а нині (на початку 1921. року) Всеукраїнський З'їзд Рад ухвалює постанову про передачу землі фактично у приватну власність селянам. Але по суті змінилось мало що: ніякої соціялізації в дійсности і в 1917—1918 роках ніхто не переводив: земля одразу попала у власність — громадську й приватну — селянам і по цей день такою й залишається. Комуністи спробували в 1919—1920 році перевести замісць соціялізації „комунізацію“ землі, але на цім їм пощастило ще меньше, ніж на есерівській соціялізації. *) В результаті комуністи прийшли до висновку, що порушенне фактично створеного порядку землеволодіння являється нині цілком неможливим, а в звязку з цим неможливим являється й переведенне будь-яких серіозних плянів реорґанізації рільничої продукції. Основою цієї продукції вони залишають приватне селянське господарство. Радянські господарства переводиться на стан зразкових, показних господарств, економичне значінне яких в загальнім балянсі рільничої продукції зводиться до нуля.**) Комуністичним господарствам відводиться роля колишніх сільсько-господарських продукційних спілок — артілей. Орґанізація соціялістичної рільничої продукції відкладається на далеке майбутне. Щоб дати можливість розвитку для приватного, дрібнобуржуазного селянського господарства, узаконюється вільну торгівлю вбіжжам, замінюється систему разверсток — реквізіцій системою продовольчого податку, вживається заходів коло постачання селянським господарствам сільсько-господарських машин (декрет від 7. квітня 1921 року Ради Народніх Комісарів Російської Федеративної Республики про продовольчий податок і товарообмін).

Комуністи бачать, що вся велика фабрична заводська промисловість, ця єдина економична база пролетарської диктатури, зруйнована і що відродити її не вдасться аж до того часу, доки селянство не забезпечить пролетаріята хлібом. А це може статись тільки при умові встановлення „правильних відносин, економичного союза між селянством і пролетаріятом“, на ґрунті утворення можливостей для розвитку приватного, дрібнобуржуазного селянського господарства. ***) За початок встановлення „правильних відносин“ комуністи і вважають заміну разверсток — реквізіцій продовольчим податком, а в леґалізації торговлі

*) Як відомо, закон про соціялізацію землі, ухвалений комуністами, був вироблений лівими рос. соц.-революціонерами.

**) Нині, в кінці 1921 року, є на Україні біля 600 радянських господарств. з площею засіву всього біля 100 тисяч десятин („Комунист“, Орґан Центр. Комітету К.П.(б.)У. — No. 248. 4 ноября 1921 г.).

***) Промова Н. Леніна на Всеросійській Конференції Р.К.П. — май 1921 р.

лишками продуктів сільського господарства вбачають початок утворення можливостей розвитку селянського господарства.

Але лише початок. Селянське господарство потрібує не тільки продавати, але й купляти. Радянські фабрики й заводи не можуть йому продати потрібних товарів — вони нині майже нічого не продукують. Надії на закупку товарів за кордоном — в нинішній ситуації безнадійна річ. Висновок: треба дати можливість істнувати, треба розвинути дрібну промисловість — приватну й кооперативну — в першу чергу ту, яка обслуговує потреби сільського господарства. А в звязку з цим треба поширити вільний торг не тільки на лишки сільсько-господарських продуктів, але й на вироби дрібної промисловости, треба, далі, подбати про впорядкування фінансів (загибелі яких так раділи комуністичні фінансісти в 1919 та в 1920 році). Коротко кажучи словами Леніна, вияснилась необхідність „дати деяку волю тому капіталізмові, котрий зростає на ґрунті дрібної власности і дрібної торговлі.“ *) Декретом Ради Народніх Комісарів (Російської Республики) від 13 мая 1921. року покасовано грудневу постанову ВСНХ 1920. року про націоналізацію дрібних промислових підприємств і відновлено початкове відношення комуністів до дрібної промисловости та кооперації.

Напрямок цієї нової економичної політики комуністів було усталено на екстренній конференції Р.К.П. 26—28 мая 1921 р. В резолюціях Конференції між иншим читаємо: що „2. Основною підоймою нової економичної політики — розрахованої на довгий ряд літ — визнається товарообмін. Правильні взаємовідносини між пролетаріятом і селянством, утворення цілком стійкої форми економичного союзу обох цих кляс на період переходу від капіталізма до соціялізма являються неможливими без встановлення систематичного товарообміну або продуктообміну поміж промисловістю і хліборобством. Зокрема, здійснення товарообміну являється необхідним, як стімул до росширення площі селянських засівів та до поліпшення селянського хліборобства. Ініціятиву і самодіяльність на місцях повинно за всяку міру підтримувати і розвивати. 3. Дати кооперації широку можливість робити заготовки, всебічно розвивати місцеву промисловість і взагалі сприяти піднесенню господарчого життя. Підтримка кредитових операцій кооперації. Боротьба з анархичним товарообміном, шляхом скупчення його переважно в руках кооперації, не заважаючи при цьому правильній вільній торговлі. 4. Підтримка дрібних і середніх (приватних і кооперативних) підприємств, переважно тих, котрі не вимагають постачання з державних запасів сировини, палива і продовольчих продуктів. Дозвіл здавати в оренду приватним особам, кооперативам, артілям і товариствам державні підприємства. 5. Визнати безумовним й першорядним завданнєм партії — добитись найточнішого виконання цього наказу взагалі і особливо притягнення до праці непартійних.“ **)

*) „Правда“ No. 115, 28 мая 1921.
**) „Экономическая Жизнь“ No. 116, 29 мая 1921.

Отже схема нового курсу — тоб-то початкового старого — проста: а) пролетаріят зберігає за собою великі фабрично-заводські промислові підприємства, копальні, транспорт і політичну владу; б) щоб налагодити фабрично-заводську продукцію й транспорт, робітниче-селянське правительство в першу чергу вживає заходів до піднесення продуктивности сільського селянського господарства, полишаючи компетенції трудового селянства встановленнє фактичного порядку землеволодіння та землекористування, відновляючи приватну торговлю, знімаючи перепони зі шляху розвитку дрібної промисловости і так далі: всі ці заходи мають примирити селянство і дрібну буржуазію міст та містечок з пролетарською владою, дати пролетаріятові і мійському населенню взагалі хліб та мясо, а також сирівці для промисловости й продукти для закордонного торгу.

Коли дивитись на цю політику з точки погляду зміни суспільних відносин в процесі продукції, то можна характеризувати її словами: пролетаріят, як пануюча верства, обмежує себе, як орґанізатор національної продукції, в своїх функціях: він залишає за собою тільки орґанізацію великої фабрично-заводської продукції, другу ж частину орґанізаційної роботи, а саме — орґанізацію рільничої продукції, орґанізацію дрібної промисловости, орґанізацію дрібного роспреділення (товарообміну) — він залишає иншим суспільним ґрупам, кооперації і так званим „непартійним“ масам.

Як же повинні ставитись ми, українські соціялісти-революціонери, до цього нового курсу економичної політики комуністів?

II.

В оцінці нового курсу комуністичної політики ми повинні виходити з аналізи сучасного внутрішнього (українського) і міжнародного соціяльно-економичного становища.

Що до оцінки внутрішнього становища, то мусимо поперед всього брати на увагу всі ті зміни в соціяльно-економичних відносинах, які зайшли на Україні за чотирі довгих роки революції. Зміни ті настільки значні, що глибоко помилилась би та політична Партія, яка хотіла б їх зіґнорувати й виходити в намічченню своєї тактики й плянів суспільно-економичного будівництва зі своєї старої, дореволюційної аналізи старих, дореволюційних соціяльно-економичних відносин. Девятьдесять відсотків з того, що було в 1917—1918 роках злобою дня, що могло спонукати робітництво і селянство до боєвої акції, тепер вже втратило своє актуальне значіннє. Майже всі ті пляни соціялістичного економичного будівництва, які були вироблені перед революцією і в перші роки її, нині або в якійсь мірі вже переведені в життє або, ще частіще, вже не можуть бути переведені в тій формі і тим темпом, як думалось при їх укладанню.

Головніші з тих змін слідуючі: 1. Розгромленнє буржуазії й перехід влади до робітництва. 2. Руїна економичного життя, головним чином великої фабрично-заводської промисловости та транспорту. 3. Загостреннє ворожих відносин між дрібнобуржуазною селянською масою й мійським пролетаріятом. 4. Фізичне виснаженнє, здеклясованість,

роспорошеність і політичний індіферентизм пролєтаріяту і 5. Перехід землі до рук селянства. Схарактеризуємо детальніще останнє.

Селянство розібрало вже всі бувші поміщицькі, казенні та манастирські землі. Ні один з проєктів земельної реформи, вироблених соціялістами чи комуністами, не перейшов в життє. Форми землеволодіння та землекористання встановлено просто на місцях, сільськими громадами, без звязку з будь якими державними плянами. Селянин відвоював собі землю і від поміщиків і від „комунізації" і вже нікому її добровільно не віддасть. Сунеться на село поміщицька зграя — буде бити її, злучившись з комуністами (вірними союзниками у війні з поміщиками, як вчить селянина досвід): захотіли б комуністи одібрати землю назад (хоч би в незначній частині) для орґанізації радянських чи комунальних господарств — буде селянин бити комуністів, злучившись з Петлюрою, Тютюнником чи якимось иншим отаманом. Прийшли б на зміну комуністам соціялісти й захотіли б замісць невдалої комуністичної реформи перевести свою, хоч і добре спляновану, але випрацювану ще до революції або на початку її земельну реформу — зробило б селянство опір і соціялістам. В цьому немає ніякого сумніву. Селянин вже не той, що був на початку революції, коли він з більшим довіррєм ставився до ріжних соціялістичних проєктів земельної реформи. Внести серіозні зміни в фактично усталений нині порядок землеволодіння та землекористання, а тим більше в форму орґанізації рільничої продукції, можна тільки дуже й дуже поволі, протягом довгих років, по мірі того як селянин вже не буде більше мати страху втратити землю й переконуватиметься в економичній вигідности тих змін.

Все це так. Ми можемо жалувати, що нам не вдалось перевести нашої земельної реформи. Ми можемо нарікати на комуністів-большевиків, що вони так „спартачили" земельну реформу, провівши селянство через „соціялізацію" та „комунізацію" до приватної власности. Ми можемо закидати їм демаґоґію, яка не завше дбає не про те, щоб повести селянські маси за собою, а таки часто сама пришивається до тих мас, викидаючи сьогодня гасло соціялізації землі, завтра — орґанізації комунальних та радянських господарств, а після завтра — майже одверто гасло приватної власности, — зважаючи на те, на що є більший попит. Все це і богато иншого можемо ми говорити, дорікати, жалувати і т. д., але змінити основно та до того ще раптово фактичного стану річей ми не можемо. Ніякий проєкт земельної реформи, яким би доцільним і припадним теоретично він не був, коли він не узглядпить нинішнього фактичного стану річей, коли він не виходитиме з тих господарчих і психольоґічних умов, які утворилися на Україні за чотирі роки, не може конкурувати з нинішньою комуністичною практикою: „коли взяли землю до рук, то й держіть — то ваша власна".

Та й чи могли сами комуністи не кінчити тим, чим вони кінчили? Ясно, що ні. Без хоч би сякого-такого замирення з селянством немислимою є пролєтарська диктатура на Україні. Пролєтаріят потрібує хліба, але тимчасом не міг і не може дати якоїсь реальної, товарової компенсації за той хліб. Чим досі державась спілка селянства (зви-

чайно, трудового) з пролетаріятом? Що давав пролетаріят селянинові за реквізуемий хліб? Просто кажучи, пролетар платив селянинові за його хліб своєю кровю, яку він проливав в боротьбі з поміщицькими бандами — Колчаками, Скоропадськими, Денікіними, Вранґелями, Пілсудскими. Селянин добре розумів, що пролетар накладав тут головою не тільки за свою пролетарську справу, але й безпосередно за селянську — за землю, і за це терпів реквізиції, давав, хоч і не охоче, хліб робітникові. Але ось поміщицьку контрреволюцію розбито. Землі вже, здається, ніхто не думає однімати. Муляють тільки комуністи, що хоч і не богацько, хоч всього якусь там одну десятину з десяти, але все ж беруть „собі", на якусь там „комуну".

Селянинові все треба прибрати до „власних рук". Робітник вимагає хліба, він хоче їсти, але купити, виміняти не має за що. Кровю платити вже не може, бо контрреволюція розгромлена. Яку ж компенсацію за хліб мусів дати селянинові при таких умовах мійський робітник? Якою ціною мусів окупити свій союз з селянством?

Не маючи жадних реальних товарових цінностей в своїх руках, робітнича влада дала компенсації иншого роду: вона 1. одмовилась від проекту орґанізації на бувших поміщицьких маєтках радянських господарств, (що вже були відоми під голосною назвою „хлібних фабрик") і передала всю землю до рук селянства; 2. дала селянству автономне право на впорядкування землеволодіння та землекористування, примирившись фактично навіть з приватною селянською власністю на землю; 3. відновила дрібну приватну промисловість, в першу чергу ту, яка є необхідною для обслуговування потреб селянського приватного господарства; 4. завела вільний торг на вироби сільського господарства й дрібної промисловости. За все це селянин мав дати міліони пудів хліба в формі продовольчого податку.

Рішенне справи не найкраще, а все ж таки являється рішеннем. Випливаюча з нього рішення нова земельна і звязана з нею загальна економична політика комуністів теоретично, в закреслених вище межах і формах, може бути і нами визнана правильною і єдино доцільною. Будь переведено в життє так, як того вимагає справа, вона, нема слова, а) примирила б селянство з мійським пролетаріятом; б) сприяла б піднесенню в цей час сільськогосподарчої продукції і взагалі розвоєві економичного життя; в) дало б пролетаріятові (шляхом продподатку) й містам взагалі (шляхом вільного торгу) споживчі продукти, фабрикам та заводам потрібні сирівці, а тим самим утворила б можливість пустити в рух великі фабрики, заводи, копальні, залізниці.

Часто нині можна почути, що така політика означає капітуляцію не тільки комуністів, але і соціялістів взагалі. Ми вже вказували на те, що навіть для комуністів в цій політиці немає відмовлення від комуністичних ідеалів (а є відмовлення всього лише від політики „військового комунізму" 1919—1920 р. і від деяких проґрамових постулятів, що попали до проґрами, очевидно, під впливом військового комуністичного азарту); та тим більше немає тут ніякого відмовлення від наших соціялістичних ідеалів для нас, українських соціялістів-революціонерів. Ми були й є тієї думки, що пролетаріят на Україні не повинен брати

на себе непосильних задач в справі орґанізації національної продукції. Робітниче-селянська влада повинна посідати й орґанізувати лише індустріяльну промисловість, копальні, шахти, банки, зовнішній торг і великий торг внутрішній. Цього досить для того, щоб робітниче-селянська влада мала під собою міцну економичну продукційну базу. а тим самим ґрунт для свого політичного панования і можливости для могутнього, мирного впливу на дрібну промисловість, торг і рільничу продукцію. Подібно до того, як в капіталістичнім суспільстві дрібна промисловість розвивається тільки на око вільно, а фактично цілком залежить від великого капітала й грає лише підсобну ролю, затуляючи малі дірки, до яких великий капітал вважає нижче своєї „гідности“ спускатись, — так і в робітиче-селянськім національнім господарстві могли б цілком вільно розвиватись дрібна промисловість, приватне сільське господарство і дрібна торговля, виконуючи величезну і при тім користну й безпечну для великої соціялізованої продукції роботу. Велика задача орґанізації національної продукції була б тільки поділена між ріжними ґрупами населення.

Ми завше гостро виступали проти політики „військового комунізму“, яка на Україні набирала, підфарбована моментами окупаційними, особливо безглуздих, шкідливих, бридких форм. Ми завше вказували на хоробливе захоплення ідеєю всеобемлючої централізації в орґанізації продукції в момент загостреної горожанської війни. Ми не раз гостро виступали проти „соціялізації“ шевців, кравців, дрібних крамарів, перекупок на рундуках, вказуючи, що така соціялізація в корені руйнує народнє господарство, вбиває всяке економичне життє, бо весь тягар орґанізації продукції — від фабрики і копальні до рундука — звалює на плечі нечисленної й непристосованої до торговлі на рундуках пролетарської кляси. Ще торік, в 1920. році, тов. М. Грушевський вказував на необхідність (в інтересах зміцнення соціялістичних здобутків на Україні) розгрузки центральної власти й передачи деяких її господарчих функцій на місця: „В нинішній руїні, писав М. Грушевський. реконструкція господарства в тих сферах, в котрих вона може бути виконана тільки державою (коли виключити ініціятиву приватну) — як залізниці, телеґрафи, телефони, почта, експльоатація копалень вугля, заліза, нафти, соли, — вимагає такої величезної праці, засобів і часу, що всі сили загально-державних орґанів на довший час будуть забрані нею, і в інтересах успішности роботи держава мусить передати на місця все, що може бути зроблено місцевими силами й засобами... Силами й засобами громади може бути вповні добре наладжена промисловість не тільки в формах зовсім дрібних, кустарних, але і в виді середньої великости фабрик і заводів — цукроварень, броварень, цегелень, ґарбарень, швалень і ткалень, шкляних і порцелянних гут, металічних заводів і т. и. при мінімальній техничній допомозі“ *). В той же час і тов. Чечель писав про необхідність соціялізації лише великої промисловости і предоставлення можливости віль-

*) „Борітеся-Поборете“, №4, 1920. М. Грушевський: „На село.“

ного розвитку для дрібної. „На наш погляд — писав тов. Чечель — в Москві занадто захопились теорією націоналізації на кривду інтересам щоденного життя. Націоналізація знищила невелику промисловість, яка з успіхом могла задовольняти, хоч почасти, місцеві потреби населення, яке не відчувало ще на собі впливу великої, націоналізованої промисловости . . . Націоналізація фінансового капіталу, джерел енерґії, гірно-добуваючої і великої обробляючої промисловости, транспорту, зовнішнього торгу й орґанізація державного апарату росподілу, орґанізація служби державного звязку — все це повинно бути зроблено в першу чергу і дає таку ґрандіозну задачу для державної влади, яка вимагає багатьох років методичної роботи для того, щоб націоналізація була переведена на ділі, а не лише на папері . . . Цілої ж области малого промислу місцевого значіння націоналізувати не можна і не треба. Цей промисел повинен залишитись, аж поки не вмре своєю природною смертю. Навіть більше того, нам здається, що не повинно не тільки ставитись перешкод, але давати всяку піддержку приватно-громадській ініціятиві в заснуванню нових підприємств в цій области.“ *) Нарешті, ці самі думки знаходимо і в ухвалі IV. Партійної Конференції УПСР за кордоном 18—23 січня 1921. р. по докладу тов. Христюка про відношенне нашої партії до політики комуністичного уряду України **).

Коли порівняти думки, положені в основу згаданих тут статей наших товаришів і партійної конференції, з думками, зафіксованими в наведеній вище резолюції екстренної конференції Р. К. П. від 26—28 мая 1921 року, в резолюції, що намітила новий курс комуністичної політики, то побачимо, що не тільки в основі, але навіть в конкретній формуліровці більшість точок комуністичної резолюції цілком збігається з позицією, яку наша партія формулувала майже за пів року до названої комуністичної конференції. Ми підкреслюємо тут цю тотожність думок і появу їх в ріжні часи для того, щоб тим самим збити всякі закиди чи побоювання якоїсь залежности нашої партійної думки від фактичної комуністичної політики. Большевики виявили таке ж розуміння ситуації, як і ми, хоч і далеко пізніще ***). Тим більш певними в своїх позиціях, в своїй тактиці повинні почувати себе ми,

*) „Борітеся-Поборете“ N 4, 1920. М. Чечель: „Промисловість на українському селі.“

**) „Борітеся-Поборете“ N 7, лютий березень 1921.

***) Нагадуємо тут, що і в такім конкретнім питанню, як утворенне для України окремої Ради Народнього Господарства, чого наша Партія давно домагалась від правлячої Комуністичної Партії, зроблено комуністами ступінь наперед: затверджено нарешті „статут про Українську Економичну Раду“ й приступлено до орґанізації Ради. Завдання Е. Ради опреділено в § 1 Статута так: „Для обєднання, систематичного погодження, плянового керовництва, реґулювання та контролювання праці економичних Народніх Комісаріятів У. С. Р. Р. і Уповнаркоматів Р. С. Ф. С. Р., випрацювання загального господарського пляну і виконання його, — утворюється при РНК Української Соціялістичної Радянської Республики Українська Економична Рада“. Правда, названа Рада є не зовсім те, чого ми домагались і домагаємся, але, безумовно, ступінь в наміченім нашою партією напрямі (Статут Укр. Екон. Ради надруковано в N 215, за 9 листопада 1921. року „Вістей Всеукр. Центр. Викон. Комітета Рад“).

тим швидче ми можемо врозуміти і належно оцінити новий курс сучасних правлячих кол на Україні, тим з більшою енерґією можемо віддати свої сили на переведенне його в життє, хоч би нас за це і переслідували ще не зовсім отверезівші „ура-комуністи“ . . .

Не будемо спинятись на инших, згаданих вище рисах, характеризуючих сучасне внутрішне становище на Україні. Всі вони, а в тім числі й розпорошенність, обезсиленне пролетаріяту, говорять за намічений новий курс економичної політики, за „розгрузку“ пролетаріята й притягненне до активного господарчого будівництва инших суспільних ґруп.

За признанне доцільним нового курсу комуністичної політики говорить також і міжнародня ситуація. Вибух пролетарської революції на Заході Европи запізнився. Пророкування Леніна й инших вождів III Інтернаціоналу, на жаль, що до часу, не збулися. Тим самим східно-европейські Радянські Республики є поставлені в надзвичайно скрутне економичне становище. Фактична бльокада цих республик буржуазним Заходом продовжується і буде ще довго продовжуватись, не зважаючи на кількість укладених радянськими правительствами договорів з правительствами буржуазних західно-европейських держав. Отже Радянським Республикам і далі треба числити в господарчих справах головно на свої сили. Тільки тоді, коли ці республики самотужки орґанізують своє господарство і зможуть викинути на світовий ринок міліони тон хліба, мяса і сирівців, — тільки тоді вдасться включити радянські господарства в схему всесвітнього (поки що капіталістичного) господарства, взяти від нього потрібні для розвитку соціялізованої промисловости товари, машини, знаряддя. Ясно, що для цього потрібна дуже велика стійкість радянського господарства, міцний і певний союз робітниче-селянських пролетарських мас з дрібнобуржуазними міськими та сільськими верствами, — потрібне надзвичайне напруженне енерґії не тільки в центрі, але й на місцях, не тільки пролетарської, але й инших суспільних ґруп, які можуть і повинні мирно вжитись в рамцях радянського устрою. Новий курс комуністичної політики, безсумнівно, в незрівняно більшій мірі відповідає цій вимозі, ніж дотеперішній — 1919—1920 років. Він, при розумнім переведенню, ґарантує потрібну економічну стійкість, соціяльну рівновагу в Радянських Республиках, дасть їм можливість перечекати час запізнення соціялістичної революції на Заході Европи.

Нова економична політика при певних умовах мала б ґарантувати розвиток внутрішнього соціяльно-економичного будівництва в Радянських Республиках в напрямку, найбільш сприяючому збереженню здобутків східно-европейської пролетарської революції навіть в випадку многолітнього запізнення соціялістичної революції в З. Европі. Бо, хоч з одного боку соціялістична революція на Заході Европи запізнилась, але з другого — буржуазна Европа нині не в стані задушити Радянських Республик, хоч і як палко жадає цього ось вже кілька років. Пролетарська свідомість в Европі вже настільки сильна, що кинути пролетаріят проти робітників і селян України чи Росії нікому не вдасться. З другого боку, економичне життє перебуває гостру, ва-

тяжну кризу. Міліони безробітних в найбільш цвітучих державах побідницях — в Анґлії та в Америці, руїна німецької промисловости, криза чеської промисловости, голодна смерть перед Австрією, повна руїна світового фінансового обороту — все це утворює стан дуже петрівкої рівноваги в Західній Европі та в Америці. Буржуазія ще панує, але вже не спить спокійно в ночі; під ногами в неї труситься. Гнів робітничих мас зростає з кожним днем. Не дивно отже, що при такому стані світова буржуазія примушена обмежитись головним чином економичною бльокадою Радянських Республик та молитвами попів в церквах про „ниспосланіе глада і мора“ на ті республики.

На цім ми могли би й закінчити, сказавши ще раз, що ми просто повинні підтримувати нову комуністичну економичну політику, коли б не було ще одного важного питання, а саме: чи дійсно нова політика переводиться в життє і чи дає сподівані наслідки?

III.

Пів року — час невеликий, відомости, які ми маємо про наслідки нової політики, також скупі, але все ж ми можемо вже й тепер сказати, що новий курс не дасть сподіваного результату, коли його будуть переводити в життє так, як досі переводили.

Поперше — ми можемо сконстатувати, що за одержані „правного характеру“ компенсації (земельну власність) селянство не дало сподіваної кількости хліба. Продовольчий податок не пройшов, а там, де його було зібрано, він мало чим відріжнявся від славнозвісної „разверстки“ — реквізиції.*) Хлібного фонду (в 400 міліонів пудів), на який так дуже розраховував Ленін в травні місяці цього 1921. року, як на базу „правильного економичного будівництва“, зібрати не вдалось.*)

А в звязку з цим не вдалось досі зробити щось серіозного і для відновлення великої промисловости. Фабрики і заводи здаються в оренду без жадної системи й господарчого сенсу; їх спритні „фаховці“, що позасідали в радянських господарчих установах, просто „спускають“, очевидно, не без вигоди для себе й спекулянтів-арендаторів. Комуністична преса вже починає писати про „извращеніе арендной практики“. В тих же підприємствах, які залишаються ще націоналізованими, панує страшний бюрократизм та нехазяйственність, які ведуть ці підприємства до дальшої руїни.**) Дрібна промисловість так само не виявляє ознак розвитку, оздоровлення. Кооперативна самодіяльність

*) В травні місяці 1921. р. на Партійній Конференції Р.К.П. Ленін говорив: „Коли ми не будемо мати 400 міліонів пудів хліба, тоді трудно буде взагалі говорити про яке будь правильне господарче будівництво, про відродженне великої промисловости.“ („Правда“ No. 115, 28 мая 1921. г.)

**) По всій Радянській Федерації до 9 листопада 1921. року заготовлено по продподатку всього біля 72 міліонів пудів хліба („Селянська Правда“, No. 377, 11 листопада 1921. року). Що до збору продподатку специяльно на Україні, то тут ми маємо такі відомости. До жовтня місяця не було зібрано і шостої частини призначеної кількости. В першій половині жовтня Голова Ради Нар. Комісарів і Комісар Продовольчих Справ писали в циркулярі до радянських орґанів на місцях: „Кількість заготовленого по сьогодняшній день продподатку виносить меньше 15% тої кількости, котру необхідно зібрати в цім році в короткий строк, а це показує, що головне напруженне ще спереду, що досягнуті результати ще малі в загальноукраїнському масштабі („Комунист“, No. 244, 7 октября 1921. г.).

істнує більш на папері, ніж в реальній дійсности. Вільна торговля перетворюється — замісць торговлі предметами споживи та виробами дрібної промисловости — в спекуляцію, в торговлю предметами роскоши. Замісць миру та „економичного союзу" з селянством, маємо нове напруження та загостреннє відносин між робітництвом і селянством.

Через що?

Немає сумніву, що багацько завинив тут неврожай, що захопив великі простори Радянських Республик. Але було б великою помилкою звалювати все на неврожай. Не слід забувати, що селянські заворушення захопили нині на Україні іменно найбільш багаті, урожайні ґубернії. Ще більше завинила тут політика правлячої комуністичної партії, діяльність утворених нею державних апаратів. Цю політику ми й повинні вважати основною причиною невдачи нової економичної політики. Комуністи не зрозуміли й не перевели одночасно зі зміною економичного курсу відповідних паралельних змін в своїй загальній соціяльній політиці. Зміняючи взаємовідносини суспільних ґруп в процесі продукції, вони не хочуть перевести відповідної зміни в надбудові — в формах політично-суспільного співжиття. „Військовий комунізм" в економиці засуджується, але той же самий „військовий комунізм" в політиці, в суспільно-політичних відносинах залишається. Нову економичну політику мають переводити старі комуністичні бюрократи, славнозвісні хабарники, держиморди і гастрольори-„призначенці". Немає отже нічого дивного, що вони нічого не встигли зробити, крім того, що вже підірвали віру широких робітничих і селянських мас в раціональність нового курсу.**) Витворений на спіх, в несприятливих умовах горожанської війни, радянський бюрократичний апарат йде далі протореними стежками, скрипає, повертається неохоче і тяжко, всяких „нових курсів" не долюблює, а коли всеж буває примушений переводити їх в життє, то в процессі „переведення" так основно переробляє їх, що врешті трудно буває допустити, що тут мається до діла дійсно з новою політикою. Правляча комуністична партія намагається боротись з цими дефектами утвореного нею бюрократичного апарату: в радянських ґазетах можна часто прочитати, що там а там розстріляли такого-то комуніста чи просто „совітського робітника" за хабарництво, крадіжку або зловживання при збіранню продналогу і так далі. Але від такої боротьби число крадіжок, хабарництво, недбальство, зловживання не зменьшуються. Замісць одного розстріляного з'являється десять нових кандидатів, які охочі погріти руки „на комуністичнім будівництві".

Причина неуспіху ясна всім, в тому числі й комуністам. Треба змінити умови політично-суспільного життя, тоді зникне й стара скри-

*) „Комунист" No. 248, 4 ноября 1921. г. „Извращеніе арендной практики".

**) „Млявість" радянських апаратів зконстатовано самими комуністами. В наказі Совнаркома РСФСР про „переведеннє в життє основ нової економичної політики — від 12 августа 1921. р. — читаємо: „. . . Необхідно, проте, констатувати, що здійсненнє намічених директив в области безпосередньої господарчої діяльности орґанів, переведеннє відповідних декретів й засвоєннє широкою масою партійних і радянських робітників нових основ економичної політики відбувається надто поваго м („медленно") і не йде тим темпом, якого вимагає тяжке становище народнього господарства" („Комунист", No. 179, 13 августа 1921. г.).

пуча бюрократична машина, з якою сами комуністи вже не можуть дати ладу, тоді народиться і та „самодіяльність місць“, про яку все частіше нагадують тепер комуністи, тоді й новий економичний курс принесе сподівані результати.

Характеристичною рисою радянського режиму в Росії й на Україні досі був страх пануючої партії перед суспільністю, боязнь вільної думки, вільного слова, страх перед всякою робітничою чи селянською політичною орґанізацією по-за межами комуністичної партії, хоч би та орґанізація була утворена зі спеціяльною метою підтримання радянського устрою. Цей страх вів до того, що, приміром, в Радянській Українській Республиці комуністичні партії, — наприклад Українська Комуністична Партія і Єврейська Комуністична Партія (Поале-Ціон) — терпіли й терплять незрівняно гірші утиски, переносять більш жорстокий терор, ніж то є в багатьох буржуазних республиках. Цей страх перед орґанізованою суспільністю привів до того, що членів нашого Центрального Комітету було закинуто в жахливу радянську вязницю саме після того, як вони заявили публично про готовність Партії підпирати радянську владу і ділом вже довели це. Цей страх вів і веде до того, що, замісць того щоб спертись в своїй роботі на комуністичні, соціялістичні чи просто порядні непартійні елементи, правляча партія заповнює свої апарати (а особливо „чрезвичайки“) антиморальним, продажним елементом, який радий служити (і паскудити) всякій владі. Цей страх перед орґанізованою трудовою суспільною волею вів до того, що заборонялись навіть партійні збори правлячої партії, що позбавлялись елементарних громадсько-політичних прав навіть члени й орґанізації своєї власної партії без жадної вини з їх боку (як це було з забороною Рос. Ком. Партією своїй краєвій орґанізації — К.П.(б.)У. вибірати Центральний Комітет орґанізації і з призначенням того комітету з Москви). Цей страх вів і веде до того, що на Україні не було досі й нині немає ще нормально орґанізованих рад робітничих і селянських депутатів на місцях, замісць яких „правлять“ і досі призначені комісари. Цей страх приспішив процес роспорошення робітництва, підупаду його революційної енерґії, апатії. Цей страх привчив трудове селянство дивитись на ту радянську владу, яку „заводить“ пануюча комуністична партія, як на мійську вигадку, що не має ніякого відношення до селянства; він ізолював це селянство від радянського будівництва в ширшому, державному масштабі й примусив його заховатись, окопатись в селі. Подібно до того, як „ура-комунізм“ в економиці зруйнував в щент господарче життє, так само зруйнував „чрезвичаєчний“ комунізм до щенту всякі орґанізовані форми трудового, робітниче-селянського суспільного життя.

Військовий комунізм мав свої підстави й оправдання. Мав свої підстави і страх перед орґанізованою робітничою та селянською суспільністю. Але на все є час. Пора застосувати, замісць „к стенке,“ иншу, більш складну, але й більш доцільну методу політичного управління. Пора дати повну можливість всім комуністичним і соціялістичним партіям, а також і непартійним працюючим елементам, що не ставлять своєю ціллю боротьбу з радянським устроєм, жити, орґа-

нізуватись, працювати, видавати свої друковані орґапи. Нічого дурити себе, що все те працююче многоміліонове суспільство, яке стоїть по-за рядами правлячої комуністичної партії, примириться зі своєю повною політичною безправністю і попадеться на пісний, безплідний гачок проповідуємої комуністами-большевиками „непартійности". Досі всі політичні свободи, які проклямовані конституцією Української Радянської Республики, були предоставлені не „працюючим масам", як сказано в Конституції, а лише „масам", приписаним до Комуністичної Партії (большевиків) України. Жадна инша ґрупа — пролетарська чи селянська, соціялістична чи комуністична — не користає досі вповні з прав, заповіджених їй конституцією. Нині цьому треба покласти кінець. Правлячій партії нема чого боятись орґанізованої трудової суспільности по-за нею, тим більше тої, яка ставить своєю прямою цілю скріплення Радянської Республики. Але навіть і несоціялістичні трудові — робітничі та селянські ґрупіровки, поскільки їхня діяльність немає контрреволюційного характеру, проходить публично, одверто, не можуть бути небезпечними для правлячої комуністичної партії, як мало загрожуючими являються соціялістичні та комуністичні орґанізації в буржуазних державах, наскільки вони не ведуть одвертої оружної боротьби проти сучасних буржуазних урядів.

Свобода суспільно-політичного життя для працюючих мас, і тільки вона, в межах, встановлених Радянськими Конституціями, зможе оздоровити суспільне життє на Україні, пробудити ініціятиву на місцях, вивести зі стану апатії пролетаріят, заінтересувати трудове селянство в радянськім будівництві, замінити сучасну бюрократичну машину правильно орґанізованою, наскрізь громадською робітниче-селянською владою, при якій не буде місця в державних апаратах хабарникам та контрреволюціонерам. В умовах здорового суспільно-політичного життя швидко відродиться дрібна промисловість, піднесеться продуктивність рільничої продукції, розівється неспекулятивний, потрібний-суспільно торг, скріпнуть добрі взаємовідносини селянства з мійським пролетарським населеннєм, а тим самим буде утворено базу для відродження великої промисловости, цього ґрунту робітниче-селянської влади.

Потребу в нових, свіжих силах почувають і комуністи. Більше того, вони навіть починають розуміти, що тих сил треба шукати по-за рядами правлячої комуністичної партії. В останній листопадовій відозві Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад з приводу нових виборів до рад робітництво і селянство закликається вибірати в ради не тільки комуністів-большевиків, але і „чесних безпартійних". Їх багато таких чесних та безпартійних робітників та незаможних селян, говориться у відозві. . . . Нам потрібні ці нові лави робітничих рук за для будівництва нашої Робітниче-Селянської Республики . . . Треба відшукати серед мас нові сили та нових людей". *) Але, сказавши „а", вони не хочуть сказати „б". Здавалось би, що коли вже визнано, що і по-за рядами правлячої комуністичної партії є багато „чесних робітників", коли вже стала очевидною необхідність шукати

саме серед цих чесних працьовників „нових сил та нових людей", потрібних для радянського будівництва, залишається тільки одне: дати можливість тим чесним і незаможнім селянам перетворитись з розпорошеної маси в орґанізовані, міцні політичні ґрупи, які б і приклали своїх рук до будівництва потрібної всім працюючим масам Радянської Республики. Бо яка небезпека для соціялістичного будівництва може бути від того, що чесні працьовники, потрібні для того будівництва, перетворяться з розпорошеної (а, значить, безсилої) маси в активні політичні ґрупи, хоч би і по-за правлячою партією? Звичайно, ніякої. А користь велика, очевидна.

Справа в тому, що новий курс економичної політики комуністів веде — при сучасних тяжких умовах на Україні, при тій „охоті", яку виявляє правляча партія до здачі в аренду приватним капіталістам не тільки дрібних, але і великих, перед тим націоналізованих підприємств, при бажанню її роздати яко мога найбільше концесій, при її загальному невмінню здійснити намічену політику в строго закреслених рямцях — до відродження буржуазії не тільки дрібної, але й середньої. Посідаючи великі богацтва, орґанізуючи велику частину національної продукції й обміну, буржуазія ця набере великого впливу в суспільному життю. Як боротись з цим впливом? Нам можуть сказати, що вплив той не страшний, що для нейтралізації його досить не допустити буржуазії до влади, досить позбавити її політичних прав, не допустити в ради. Так, позбавлення політичних прав — велика зброя, але тільки при тій умові, коли певна кляса одночасно позбавляється й господарчої сили. Инакше вийде в дійсности тільки формальне позбавлення політичних прав, при якому відроджена буржуазія завше зуміє — коли не безпосередньо, то посередно — використати свою економичну міць, свій господарчий вплив на суспільство в політичних цілях. За прикладами не доводиться ходити далеко. В модернім капіталістичнім суспільстві всі суспільні кляси, в тому числі й пролетаріят, користуються формально однаковими політичними правами; одначе неоднакове становище цих кляс в процесі продукції призводить до того, що з тої формальної рівноправности користає в повній мірі тільки буржуазія; пролетаріят же, маючи „всі права", в дійсности не має нічого. Подібне явище, тільки навпаки, може статись при сучасних умовах і в Радянській Республиці з відродженою буржуазією: позбавлена формально політичних прав, вона фактично буде здійснювати ті права ріжними посередніми способами.

Очевидно, що формального позбавлення буржуазії політичних прав замало. Щоб воно стало дійсним, для цього робітниче-селянській владі необхідно не тільки вдержати в своїх руках велику промисловість, транспорт, фінанси й зовнішній та великий внутрішній торг, але й ще до цього найміцніще політично зорґанізувати всі працюючи робітничі й селянські маси, щоб вони свідомо, активно й орґанізовано протиставили себе на

*) „Селянська Правда" N 377, 11 листопада 1921. року.

кожнім кроці буржуазії, побиваючи її наміри використати свою економичну силу для політичних цілей. Річ в данім випадку цілком другорядна — чи будуть ці маси орґанізовані в одну якусь, чи в кілька комуністичних, чи соціялістичних партій. Теоретично, звичайно, краще, щоб всі робітники й селяне (незаможні) були обєднані в одну політичну партію. Практично, з ріжних причин, це недосяжний ідеал. Подібно до того, як одна буржуазна кляса має кілька політичних партій, так і працюючим масам не вдається в цілости обєднатись біля якоїсь одної партії. На Україні маємо три комуністичні партії (Українську Ком. Партію, Єврейську Ком. Партію, Ком. Партію (больш.) України), крім соціялістичних партій. В Німеччині маємо також дві комуністичні партії. Поруч з III. Комуністичним Інтернаціоналом маємо вже зародок IV. Комуністичного Інтернаціоналу і так далі. З цим реальним фактом треба числитися й намагатися не знищити його за всяку ціну і всякими способами (вижени природу в двері, так вона вскочить у вікно), а використати в інтересах революції, соціялістичного будівництва. Всім працюючим, всім тим, хто хоче покласти свої сили, направити свою економичну і політичну діяльність на скріпленнє Радянської Републики, на орґанізацію соціялістичного господарства й соціялістичного суспільства треба дати змогу політичної діяльности й орґанізації. Тоді нові, свіжі, чесні сили сами прийдуть на допомогу радянському урядові, тоді не треба буде затрачувати безплодно енерґії на те, щоб розшукати і притягти їх на роботу.

На жаль, саме цього не може і не хоче зрозуміти правляча комуністична партія. Не зважаючи на своє „многоглаголаніе“, на „пробески“ свідомости, вона вперто вариться й далі у власнім сокові, зі страху перед орґанізованою суспільністю, з відданности витвореним в кабінетах схемам здійснення соціялістичної революції, по яким (схемам) під робітниче-селянськими працюючими масами України треба в дійсности розуміти лише і лише призначений з Москви (а навіть не вибраний на Україні) Центральний Комітет Комуністичної Партії большевиків України.

Замісць того, щоб полекшити працюючим масам України справу політичної їх орґанізації, комуністи-большевики витрачають енерґію, як ми вже згадували, на боротьбу з Українською Комуністичною Партією, ставлять перешкоди в роботі еврейської комуністичної партії на Україні, нищать нашу партію.

Немов би на сміх, саме в часі корінної зміни напряму економичної політики, в часі шукання нових, стоячих по за К. П. (б.) У. радянських сил, в часі намічення шляхів до примирення з трудовим селянством, правляча партія орґанізовує бутафорний процес проти Української Партії Соціялістів-Революціонерів, нещадно громить її орґанізації, карає окремих членів, не нарадується „кінцеві есерівщини“? *) Якої „есерівщини“? Комуністи-большевики не дають можливости леґального істнування для нашої партії й тим самим створюють ґрунт для зловживання іменем партії з боку ріжних авантурницьких, дрібнобуржуазних, контрреволюційних елементів. Роботу цих елементів большевики свідомо ототожнюють з роботою нашої партії, складають їх вину на нашу партію, громлять її, радіють її „кінцеві“. Ми переконані в тому, що

ліпші елементи з самих большевиків-комуністів на холодну, нерозпалену голову визнають шкідливою таку „нерозбірчивість“ в методах політичної боротьби, такі „оріґінальні“ шляхи „шукання нових, свіжих сил“, потрібних для будування робітниче-селянської державности... Та тим часом політичний, партійний азарт не пройшов; комуністи ще не можуть взяти всього на холодний розум (до чого невтомно закликає в останній час Ленін), все ще не дооцінють до кінця серіозности сучасного становища Радянських Республик...

От в цій шкідливій автократичній політиці правлячої партії, в її униканню громадських, колективних методів праці лежить головна причина тих невдач, які починає зустрічати і новий курс економичної політики. І саме тут починається знову наше росходженне з політикою правлячої комуністичної партії.

Ми не перестанемо вияснятн перед селянськими і робітничими масами, перед українською інтеліґенцією доцільности нового курса; ми не перестанемо закликати їх до найбільш енерґійного переведення його в життє, а тим самим до піддержки радянської влади й Радянської Республики, але ми в той же час ставимо, як ставили й раніш, ще й низку згаданих вище політичних домагань, здійснення яких являється необхідним в першу чергу в інтересах переведення в життє нової економичної політики комуністів, в інтересах оздоровлення всього культурного політичного й економичного життя на Україні.

Коли ці зі всякого погляду законні вимоги не будуть здійснені, тоді, напевне, новий економичний курс не дасть сподіваних наслідків, і становище Радянської Республики стане ще більш загрозливим, ніж яким воно є нині. Тоді не поможуть ні обіцянки радянського уряду заплатити капіталістичним урядам царські борги, ні найпалкіще бажанне віддати всі багатства України на експльоатацію капіталістам (в формі концесій), ні дальші уступки спекулянтам і селянській буржуазії.

Зробивши один ступінь, правляча на Україні комуністична партія послідовно мусить зробити і другий, на який ми їй вказуємо нині, як вказували колись на перший. І перший і другий послужать тільки на користь великій справі закріплення революційних здобутків в радянських республиках й збереженню самих республик до ліпших часів, коли соціялістична революція захопить весь світ і тим полекшить довершенне соціялістичного будівництва і на Сході Европи, в тому числі й на Україні.

Новий курс економичної політики радянського уряду тільки потверджує правильність позиції Української Партії Соціялістів-Революціонерів і повинен послужити нам стімулом до дальшої акції в ясно наміченім партією напрямкові: прикласти всіх зусиль для врятування революційних соціялістичних завойовань на Радянській Україні, завойовань, які є рівночасно здобутками працюючих мас всього світу. Новий економичний курс, так само як инші зміни в політиці правлячої комуністичної партії, які зайшли в останній час, — зокрема в національній справі — в напрямку, на який ми вказували ще рік тому,

*) „Вісти Ц. В. К. Р.“ N 198, 20./X. 1921 р. М. Любченко: „Кінець есерівщини“.

свідчать не про „кінець есерівщини“, а про здатність партії революційного соціялізму правдиво оцінити становище, наміти доцільні шляхи революційної боротьби і творчости, а тим самим про її життєвість.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

До всіх членів і орґанізацій УПСР, що перебувають на територіях Польщі, Сх. Галиччини й ок. Волині.

Через технічні труднощі безпосередних зносин З. Д. з вищезгаданими партійними членами й орґанізаціями, звертається до них З. Д. сим способом, щоб повідомити їх про слідуюче.

Від часу IV. заграничної партійної конференції в січні місяці б. р. в життю УПСР за кордоном відбулися детально освітлені в ч. 9. „Б.-П.“ події, звязані з заснованнєм частиною членів УПСР т. зв. „Закордонного Комітету УПСР“, розпущеного постановою З. Д. (20. VII. 1921.) за порушенне ним партійної дисціпліни і внесенне в ряди партії росколу.

Зак. Делегації одначе й досі невідомо, яке становище супроти сих подій зайняли члени й орґанізації УПСР, які перебувають на територіях Польщі, Сх. Галиччини й ок. Волині, помимо всіх старань, ужитих З. Д. для їх інформації про сі події.

Сі члени й орґанізації від часу IV. парт. загран. конференції не виявили жадної ініціятиви для піддержання звязку з З. Д., одиноким правомочним закордонним представником Ц. К. УПСР, що своїм листом 5. VIII. 1921, опублікованим в ч. 9. „Б.-П.“ і ч. 182 „Вперед“-у, потвердив наново повновласть З. Д., хоч не раз діставали про те інструкції як від ЦК, так і від З. Д.

З. Д. припускає, що через цензурні умови висилані нею до товаришів числа „Б.-П.“ могли не дійти до адресатів, але звертає увагу на те, що всі її листи і циркуляри, в тім числі й лист з пропозицією зареґіструватись в Зак. Дел., лишилися без відповіди.

Сей перерив звязку членами й орґанізаціями УПСР, до котрих ми звертаємось, утворив становище, при котрім З Д. не є в стані контролювати їхньої діяльности і слідкувати, оскільки ця діяльність відповідає постановам ЦК та його позиціям. До З. Д. доходили, приміром, чутки про участь членів УПСР за кордоном в таких політичних акціях, котрі не тільки не можуть бути апробовані ЦК, але просто суперечать його політичнім позиціям.

Розуміється, що ЦК і ЗД не можуть брати на себе відповідальности за ту діяльність, котрою вони не керують і котрої не контролюють, хоч, можливо, вона й ведеться під іменем УПСР.

Все це примушує З. Д. вжити рішучих заходів до того, щоб положити кінець такому становищу.

Сим своїм листом З. Д. в останнє звертається до всіх членів і орґанізацій, які вважають себе приналежними до УПСР, з пропозицією — протягом двох тижнів після опублікування сего листа зголоситись на письмі чи особисто, цілими орґанізаціями (в такім випадку з пере-

чнем призвищ всіх належних до орґанізації осіб) чи поодиноко, в Секретаріяті З. Д., зареґіструватись в ній і положити початок реґулярному орґанізаційному звязку з нею.

Після того, як мине вказаний термін, Зак. Дел. перестане вважати приналежними до УПСР тих, хто в ній не буде зареґістрований.

Адреса секретаріяту: N. Tschetschel, Österreich, Wien, IX., Hahngasse 15/17.

Відень, 18. XI. 1921. Закордонна Делеґація УПСР.

Вищеподаного листа було уміщено в ч. 282 львівського „Вперед“-у.

Витяг з протоколу засідання Зак. Дел. 9. XII. 1921.

З приводу чуток в ріжних українських буржуазних орґанах преси про участь членів УПСР в повстанню Тютюнника, Закордонна Делеґація УПСР сконстатувала, що жадні члени УПСР, що стоять в звязку з ЦК УПСР або його Зак. Дел-ею, участи в цім повстанню не брали.

Лист до Секретаря Зак. Дел. УПСР.

Прага, 1921 р. 16 листопада.

Шановний Товаришу!

Обставини останнього року, що склалися дуже некористно для нашого партійного життя закордоном, поставили Празьку Ґрупу УПСР в прикре положення відірваности від свого партійного центру закордоном. Причиною цього було, з одного боку, деморалізуючий вплив б. голови праж. групи Шаповала, який використовував групу для своєї особистої боротьби з Закордонною Делеґацією, стараючись, як це виявилось пізніще, стати на чолі партії закордоном для осягнення своїх авантюристичних плянів, прикриваючись партійною фразеольоґією й надаючи діяльности Закордонного Комітету, на чолі якого він став, антипартійний, антисоціялістичний, бюрократичний характер та звівши його на шлях контакту й навіть союзу з контр-революційними українськими й неукраїнськими політичними орґанізаціями (донці, кубанці, терці, білоруські ес-ери, руські праві ес-ери, грузинські меншевики й ин., про що докладно — в революціях, протоколах і докладах Праж. Групи); з другого боку, сама Зак. Делеґація не вповні використала всі можливости до зближення й навязання контакту зі всіма партійними товаришами закордоном. До деякої міри, дезорієнтації тт. членів Праж. Групи в орґанізаційному смислови сприяли також непевні розбіжні відомости про становище нашої партії й Ц. К. на Вкраїні („інформації“ Балаша, свідоме замовчування б. головою групи Шаповаловим перед групою цірkулярів, листів, приписів та запитань Зак. Делеґації). Все це разом привело до того, що орґанізаційний звязок між Празькою Групою й Зак. Делеґацією застановився.

Вважаючи таке становище відірваности Праж. Групи УПСР від партії та орґанізаційного центру й представництва її закордоном — Зак Делеґацією — явищем цілком ненормальним і констатуючи, що існувавша перед тим деяка принціпова розбіжність в поглядах Праж. Групи і Делеґації що до тактичної лінії поведінки партії закордоном, опісля Вашого, товаришу, повороту („Боріться-Поборете“ ч. 9) з України та одержання Зак. Делеґ. від Ц. К. нових директив, відпадає, — Праж. Група УПСР визнає необхідним встановити надалі як в орґанізаційному, так і в ідеольоґічному відношенню з Зак. Дел. тісний контакт.

Утримуючись від реаґування на дуже гостре поступовання Зак. Дел. в відношенню до групи, Праж. Група УПСР має повну надію, що всі непорозуміння, які зайшли в минулому між Праж. Групою й Зак. Делеґацією й найшли свій вираз у відбиткові ч. 9 „Боріться-Поборете“ — будуть полагоджені иншим, доцільнішим в партійних відносинах способом.

Вищенаведене просимо Вас, товаришу, довести до відома Закорд. Делеґації УПСР.

Підписали: Голова групи, Секретар.

В порушеній повищим листом справі Зак. Дел. не прийняла ще рішення, звернувшись до його авторів за доповнюючими інформаціями. До завершення ч. 10 „Б.-П.“ цих інформацій ще не було одержано.

До наших спроб співробітництва з УСРР.

До ВПоважаних Товаришів: М. В. Левицького, Пов. Пред. УСРР., Ю. С. Новаковського, Гол. Торг. Місії, Д. Е. Кудрі, Пред. Вукопспілки в Празі.

Віден ь, 29. X 1921.

Високоповажані Товариші!

Не треба мабуть Вам аж нагадувати, як в липні сього року, Ви, тов. Михайле Василевичу, звернулись до мене через одного з моїх партійних товаришів, І. Д. Штефана, з запитанням, чи я не схотів би занятись орґанізацією за кордоном помочи радянським республікам, Україні особливо. Я поспішив відізватись з повною принціпіяльною згодою на сю пропозіцію, і вона була Вами тоді ж передана урядови: суджу з того, що в початках серпня Голова Ради Нарком т. Раковський мав уже в Москві розмову з другими моїм товаришом М. Ф. Чечелем про те, що я дав свою згоду і певно т. Чечель уже застане мене на чолі сеї запомогової акції Укр. Черв. Хреста за кордоном. Підчас Вашого приїзду до Фесляу, 10. VIII, мали ми з Вами, т. Левицький, розмову про форми, в яких мала бути орґанізована ся акція; я тоді ж на сій підставі звязав ся з віденським укр. комітетом запомоги радянським республікам, мав конференцію з представниками Укр. Черв. Хр. і на підставі сього виладив до Вас 17. VIII свого листа, в котрім виложив гадки про те, як повинна бути поведена справа: щоб з самої України піднісся голос про потребу помочи їй (особливе санітарним матеріялом), щоб мене узброєно мандатами укр. громадських орґанізацій і Укр. Черв. Хреста або принаймні сього останнього, використано закордонні червонохрестні сили, котрі могли б бути користні для діла, і все се щоб було зроблено скоро — аби використати хвилі заінтересовання тяжким становищем людности в радянських республіках.

Слідом одержав я Вашого листа, тов. Юдо Соломоновичу, з побажаннєм моєї участи в справі видавничій, і я так само заявив щире бажаннє послужити, чим зможу, постачанню наукових і освітніх засобів Україні, тим більше, що т. Чечель тоді вже поінформував мене про свої розмови з Головою Всевидата т. Приходьком у Харкові: що у них уже рішено перевести в широких розмірах закупно книг і шкільних прирядів і орґанізувати видавництво шкільної й позашкільної літератури за кордоном, для того є вже фонди і т. д. Ви в відповіди на сей мій лист заповіли мині близшу розмову на сю тему т. М. В. Левицького, що з т. Кудрею виїздив тоді до Відня. Дійсно, 12. IX мало місце моє побаченнє з Вами, тт. Левицький і Кудря, — недовге, бо Ви спішили на иньше побаченнє, але все таки на стільки змістовне, що здавалось — всі головні моменти були вияснені. Ви, тов. Левицький, сказали мині, що вже мали радіо про те, що мандат від Укр. Черв. Хреста на моє представництво за кордоном вже вислано і що всі цінні червонохрестні закордонні сили можуть бути взяті на роботу, щоб увести Укр. Черв. Хреста в міжнародню орґанізацію Черв. Хреста й орґанізувати міжнародню допомогу Україні. В справі книжній Ви з першого ж слова згодилися на мою пропозіцію, щоб закупка і виданнє велись під фірмою кооперативів (Вукопспілки), при чім літературно-наукову сторону відала б колеґія з людей, котрих я при тім назвав як кандидатів. На основі сього, 14. IX відбулись уже побачення Ваші, при моїй участи, з співробітниками Укр. Черв. Хреста („Закордонним Бюром Укр. Черв. Хреста“) і наміченими членами проєктованої наукової колеґії, а 16. IX був нами спільно з Вами вироблений текст протоколу, який намічав головні риси діяльности наукової колеґії як громадської установи — делеґації Українського Наук. Товариства в Київі, яка виконувала б ті видання, які подавала б їй Вукопспілка (а через неї чи Наркомпрос чи Всевидат чи иньші установи), а з свого боку, з уділених їй підотчотно кредитів, вела б підготовчу літературно-наукову роботу, вибираючи все потрібне з закордонної літератури,

підготовляючи науковий, педаґоґічний і популярний матеріял. з котрого все підхоже для установ УСРР могло б виходити під їх фірмами й їх коштом, а поруч того постачалась би література для книжного торгу Вукопспілки. Ви мене запевнили, що на підставі сього протоколу зараз же може початись робота, за кілька день буде привезений Вашим секретарем літературний матеріял і перші кошти на орґанізацію, в роспорядженнє місцевого представника Вукопспілки, і т. д.

На сій підставі я зараз же переслав, через Вас, тов. Кудря, копію протоколу Укр. Наук. Товариству в Київі, закликаючи до участи тамошніх співробітників і почав робити приготовчі заходи на місці. Але замість обіцяних матеріялів і т. и. одержав я від Вас, тов. Левицький, листа з дня 23. IX, в котрім Ви без усяких мотивів попросту переходили до денного порядку над пляном, зафіксованим в протоколі **14.** IX, навіть не вказуючи, що саме в нім здалось неможливим до здійснення і вимагало якихось коректив, і на його місце проєктували „редакційну колеґію“ при видавничім відділі торговельного представництва УСРР, „яка переглядає і ставить свої заключення належачим в виданню підручників“ (тут в листі є якась помилка, котру я не важусь поправляти).

Думаю, що Ви самі вгадаєте міру мого здивовання. Думаючи, що тут, може, сталось якесь непорозуміннє, я скористав з присутности в Празі тов. О. Т. Жуковського і просив поінформуватись, яку властиво реальну користь від моєї участи в такій редакційній колеґії Ви собі уявляєте. Тов. Жуковський повідомив мене, що по розмові в сій справі Ви, тов. Новаковський, постановили остаточно вияснити сю справу, прибувши до Відня, десь коло 10.—18. X. Але Ви не приїхали, приїхав тов. Левицький і заявив тов. М. І. Шрагу, який бачився з ним, що він уже сеї справи відрікся і передає її тов. Шумському, котрому телеґрафує, щоб приїздив до Відня. Чи має дійсно бути з Відні тов. Шумський, не відомо

Такий поки що результат трьохмісячних переговорів і переписок в сій пекучій справі постачання українській людности санітарного, освітного і шкільного матеріялу. Мандат від Укр. Черв. Хреста не прийшов, без нього я не міг нічого починати, а те, що починали ріжні закордонні орґанізації, вийшло незвичайно анемічно і малоуспішно. Ні шкільних книжок, ні иньшого матеріялу на Україну, наскільки знаю, не пішло нічого, її людність і на сю зиму зісталась без ліків, без книжок, без шкільних приладів. За те по чорносотенній пресі пішли відомости (не від мене, розуміється!) про безуспішні мої переговори, — які дали їй нагоду не тільки вилити нові цебри помий в мій і моїх товаришів бік, але й продемонструвати повну, мовляв, безвиглядність всяких проб порозуміння з урядом УСРР та співробітництва з ним, хочби на ґрунті культурнім чи гуманітарнім, з огляду на його обсолютну, мовляв, імпотенцію до якої небудь творчої акції.

Я дійсно вважаю з сього погляду весь сей епізод мало користним, бо та нервовість, несогласованність, невитриманість, яка в сих переговорах виявилась з радянської сторони, не могла зробити доброго враження на людей так чи иньше причетних сій справі. Тому, посилаючи разом з сим короткий комунікат в сій справі до львівського „Вперeду“, я заразом звертаюсь до Вас з сим листом, котрого копії, до нього долучені, прошу переслати голові ради наркoм т. Раковському, наркому т. Гриньку і Українському Наук. Товариству в Київі, — тому що вважаю сей епізод досить симптоматичним, маючи те переконаннє, що його розвій залежав не стільки від Вашої доброї волі, скільки від центрів УСРР і загальних принціпів і методів їх роботи.

Відкликаючися з усею щирістю на згадані вище пропозіції, я водивсь надією, що моя участь в порушених справах зможе принести щось скоре і реальне нашому трудовому народови — в санітарній, культурній, освітній допомозі йому, і то в ширших розмірах. Сподівався, що користуючись довірєм правлящих кругів УСРР з одного боку, а з другого — маючи певний авторітет в українськім громадянстві, я зможу і в даних обставинах заохотити до культурної роботи в інтересах українського народу ширші круги інтеліґенції, і при щирім до мене відношенню мині вдасться знайти форми, які, лишаючи на боці дражливі політичні й соціяльні розходження в ще не пережитій національній і політичній крізі, дадуть змогу українській інтеліґенції працювати в умовах нинішнього радянського режиму. Я і вказав для сього дорогу: орґанізацію роботи під фірмою громадських установ — кооперативів, Червоного Хреста, Наукового Товариства і т. и. та вияснив, що тільки сею дорогою можна притягнути на поміч українській людности гуманітарні

зах.-европейські та американські інституції, а тутешні капітали — на видавничу роботу, на постачанне українській школі й сімї культурних і просто обиходних засобів

Я поставив перед Вами людей цілком певних що до напряму своєї роботи, які солідарізуються з принціпами трудової школи й соціяльного виховання, прийнятими радянськими установами. Сі люде відразу ставили на роботу кадри співробітників, технічний видавничий апарат, положили перед Вами готові, висклада́ні підручники, котрі в кілька день можна було випустити в світ, в якій любо скількости і під тою фірмою, яку б Ви схотіли на них поставити. Перед Вами була вияснена повна можливість вести видавничу роботу в напрямі за котрий ручили люде, яких Ви бачили перед собою, самим заграничним капіталом, в необмеженій висоті, скоро б тільки Вукопспілка відкрила свій книжний торг на Україні і деклярувала висоту накладів, котрі вона забирала б для сього торгу. З сорозмірно дуже невеликими затратами можна було в короткім часі наладити велику машину культурного постачання, — поруч такої ж санітарної допомоги.

З становища інтересів трудового українського народу пущенне сеї можливости се тяжка і невіджалована шкода, до котрої я не можу ставитись рівнодушно. Переписка, яка зісталася в Ваших руках від сих справ, в кождім разі показує з повною очевидністю, що з моєї сторони, і з сторони тих людей, котрих я представив Вам як моїх евентуальних співробітників, не бракувало щирої охоти віддати свої сили жизненним потребам робітництва й селянства України. Лишаючи на боці наші розходження і нашу оцінку болючих сторін нинішнього режіму УСРР, я і вони були готові, в імя сих потреб, віддати нашу працю й наші ймення на підтримку будівництва нинішньої УСРР. Думаю, що й Ви, товариші, як відповідальні представники її уряду і правлящої партії, Вукопспілки, Червоного Хреста, теж серіозно і свідомо ставились до сих потреб, маючи достаточні уповажнення й інструкції від керуючих орґанів для переговорів, котрі Ви завели зі мною Отже коли сі переговори раптом застрягли в піску і справи, так надійно заініціовані, опинились на мертвій точці, думаю, що се сталось не з Вашої ініціятиви і не з Вашого легковаження сих справ, тільки через якісь зміни в плянах і поглядах керуючих центрів УСРР, або — справді тут виявили себе якісь орґаничні хиби її державного апарату, які не дають і найкращим замірам переходити від слова до діла та ставлять непереборимі перешкоди співробітництву правлящої комуністичної партії навіть з тими українськими радянськими партіями та ґрупами, котрих завдання лежать в одній площині з завданнями КПбУ.

Через се, як серіозне „memento" на будуще, я і прошу Вас переслати сей мій лист на згадані вище адреси і зістаюсь

з товариським привітом

М. Грушевський.

До редакції „Вперед"-у у Львові.

Шановна Редакціє!

За останні місяці заявлялися ріжні звістки про мене по часописах (дещо з того і у Вашій), що я їду з товаришами по делеґації, українськими соціялістами революціонерами на Україну, то що їду до Львова, то що вже приїхав до Одеси, — або знову, що взяв представництво Українського Червоного Хреста за кордоном, став на чолі видавництва для шкіл радянської України і т. и. Люде з цього приводу звертаються з ріжними запитами, роблять ріжні висновки. Отже позвольте на сторінках Вашої часописи пояснити, що в тім є.

Протягом цього року кілька разів переказувано мені від ріжних мірозайних представників української радянської республики заклики, щоби я сам чи з співробітниками прибув на Україну, став до культурної, наукової праці та потягнув своїм прикладом українську інтеліґенцію. Та при тому підчеркувалося, що роботу я можу робити виключно наукову, культурну, всякої ж політичної діяльности мушу вирікти ся і вийти з партії українських соціял-революціонерів. Через це я не вважав цю комбінацію підхожою для себе, особливо після того, як член закордоної делеґації укр. соц.-рев. Мик. Чечель на місці в Харкові в липні — серпні ц. р. виявнив, що уряд української рад. республики ніяк не годиться на леґалізацію партії укр. соц.-рев., а центральний комітет цеї партії вважає необхідним,

щоби його делеґація продовжувала діяльність за кордоном в нинішньому складі — себто і я в тому числі. В признанню заслуг цеї партії в українській революції і в свідомости її цінности для нашого трудового народу в будучині, приступив я до цеї партії в часах її найтяжчого упадку, в 1919 р., щоби по змозі послужити її реорґанізації і ідеольоґічному піднесенню *) і трудно мені відійти від неї, поки вона зістається під тяжкою нагінкою і не може стати на ноги.

Потому я дійсно отримав пропозицію зайнятися орґанізацією міжнародньої помочі Україні, з мандатом Українського Червоного Хреста. На цю тему мав розмову з тов. Чечелем голова радянського уряду Раковський, а зі мною представники Українського Червоного Хреста за кордоном. Пропоновано мені також стати на чолі науково-редакційної колеґії, що мала зайнятися видаванням і закупном книг і шкільних приладів для шкільного і позашкільного вжитку укр. рад. республики. В обох справах я дав свою прінціпіяльну згоду, але заразом вияснив, що якійсь значніщі наслідки Україні ця акція зможе дати тільки в тому разі, коли не я сам оден займуся цими справами, але до роботи стануть ширші ряди обізнаних з цим людей. Отже я подав свої гадки про те, як мала б бути орґанізована ця червонохрестна і видавничо-закупочна робота під фірмою невтральних громадських орґанізацій, як Червоний Хрест, Українське Наукове Товариство, кооперативи, — щоби вона могла справді розвинутися реально, широко, успішно. В такому напрямі 14./IX. мною і деякими запрошеними евентуальними співробітниками спеціялістами був списаний протокол з представниками місій радянської республики, і в ньому були зафіксовані головні принціпи орґанізації роботи. Але, очевидно, запроектовані мною методи громадської орґанізації роботи не знайшли спочуття в правлячих кругах укр. рад. республики. Переговори перервалися і не відновилися.

Так стоїть справа. Я зістаюся за кордоном і продовжую свою діяльність лише як член закордонної делеґації українських соц. революціонерів і орґанізатор Українського Соціольоґічного Інституту, не виконуючи ніяких инших доручень. Був я і тепер зістаюся при тому переконанню, що в інтересах українського народу українське громадянство, без ріжниці поглядів, повинно віддавати свої сили культурному будівництву в рамцях української радянської республики, заповнюючи живим змістом ці рамці проклямованої української самостійности, а з другого боку, що правляча комуністична партія для урятування соціял-революційних здобутків повинна як найтісніще звязатися з українськими радянськими соціялістичними партіями, покликати їх до роботи й зробити співучасниками державного й соціяльного радянського будівництва. Переговори ведені мною й моїми товаришами з правлячими кругами укр. радянської республики показали, що справа ще не дозріла. Отже всім, хто відкидає боротьбу з цими кругами, приходиться ще раз узброїтися терпеливістю і віддати справу єдиному посередникови — часови.

Відень, 29. X. 1921.

З товариським привітом

Мих. Грушевський.

ХРОНІКА.

Український Соціольоґічний Інститут, заснований проф. М. Грушевським в осени 1919. р., розпочав третій рік свого іствування. — Перший рік його орґанізації зайнятий був головно складанием бібліотеки — з чим треба було особливо поспішати, тому що наукові книги не тільки страшенно дорожіли, але й по просту зникали з ринку. Бібліотека ся, досить велика і цінна, складається з таких головних відділів: соціольоґії, етнольоґії, соціяльної економії, публичного права, історії культури, новійшої історії. Проба урядити її так щоб вона могла служити для ширшого публичного вжитку (в Празі, 1920. р.), розбилась о недостачу відповідного помешкання і потрібних коштів; тепер частина її зложена

*) мотиви і свої погляди в цій справі я виложив докладно в своїй статті в 1. числі „Борітеся-Поборете“, орґані закордонної делеґації українських соціял-революціонерів.

в празькім університеті, частина в Відні, в очікуванню можливости переправи її на Україну.

Другий рік головно був присвячений орґанізації наукової роботи. Інститутом був перейнятий від Комітету Незалежної України плян інформаційних видань про Україну, на французькій і українській мові, і потрохи реалізувавсь. Крім того уряджувались публичні лекції — насамперед з нагоди юбилею Драгоманова, потім, в лютім-березні 1921. р. систематичні виклади з соціяльних наук (М. Грушевський: Ґенетична Соціольоґія; М. Шраг: Держава і державне право; В. Старосольський: Теорія нації; Д. Антонович: Соціяльні підстави мистецтва; М. Чечель: Кріза капіталізму; В. Мазуренко: Соціялістичне господарство: І. Штефан: Кооперація і соціялізм; П. Христюк: Історія україн. революції). В сій орґанізаційно-видавничій і викладовій роботі згуртувавсь кружок фактичних співробітників Інституту і зазначився загальний напрям роботи.

До 1 січня випущено з друку такі видання У.С.І.:

Антольоґія україн. літератури до смерти Шевченка, на французькій мові, зладжена К. і М. Грушевськими, з вступною статею проф. Ант. Мейе (одного з найбільш авторитетних сучасних фільольоґів) й інформаційними замітками М. Грушевського, ст. XXIV, 144.

Історія України, на франц. мові, зладжена М. Грушевським, ст. 254.

Замітки і матеріяли до історії української революції П. Христюка, три части, ст. 152—204—160, доведені до кінця 1918.

Галичина в 1918—1920 р., М. Лозинського, ст. 238.

Початки Громадянства (Ґенетична Соціольоґія) М. Грушевського, ст. 324 — курс читаний на викладах У. С. І.

Теорія Нації, В. Старосольського, ст. 144 — курс з тої ж серії.

З починів українського соціялістичного руху. М. Драгоманов і женевський гурток, ст. 210 (студія М. Грушевського про соціялістичний укр. рух 1871—1885 рр., спомини Е. Бернштайна про М. Драгоманова і С. Подолинського, листи С. Подолинського до К. Маркса (вишукані П. Дідушком) і Ф. Енґельса до К. Маркса з приводу його відкритя, проґрамні статі „Громади“ 1878 і 1880 рр. й ин.).

Приготовлені до друку такі праці: Економична Ґеоґрафія України І. Чопівського на франц. мові, М. Шрага про державу і державне право вклясовому і соціялістичному ладі, П. Христюка IV частина „Матеріялів і заміток“ (1919 рік — відновленнє і упадок УНР, І. Калиновича бібліоґрафія укр. соціольоґічної і соціялістичної літератури за 50 літ (1871—1920). Иньші праці в роботі. Виданнє залежатиме від припливу нових коштів, бо фонди, передані Ком. Нез. України на переведеннє його видавничого пляну, вичерпались без останку, і з грошей призбираних для самого Інституту також мало що лишилось. Орґанізатор Інституту, М. Грушевський, удався 20. XI з покликом до Українців в Америці, звертаючи їх увагу на видання У. С. І., особливо інтернаціональної серії, і просячи їх підтримки. Від висліду сього заклику залежатиме близша діяльність У. С. І.

Видання, випущені в інтернаціональній серії, на франц. мові, дійсно викликали заінтересованнє і признаннє специялістів. Римський проф. Феста в Rivissa dell'Instituto per l'Europa Orientale відізвавсь про Антольоґію з великою похваною, не тільки як про інструктивну річ, але й „взірець тонкого і доброго смаку“ Проф. Е. Бернкер, оден з визначнійших сучасних славистів, витаючи вихід сеї книги і похвалюючи вірний добір матеріялу, висловлює тільки жаль, що її не випущено також і по німецьки, бо вона б „дуже послужила українській справі“, і т. д. Але сі чужомовні видання коштують особливо дорого, і продовжувати їх неможливо без нових засобів.

Одним з найблизших завдань Інституту являється перенесеннє його роботи на Україну. Співробітник Інституту В. Мазуренко, виїздячи на Україну в вересні с. р., одержав від нього порученнє вияснити на місці можливість такого перенесення головного осідку і умови праці на Україні. Листом з Харкова 14. XI т. В. Мазуренко повідомив орґанізатора У. С. І., що Комісар Нар. Ос. поставився з спочуттєм до ідеї такого перенесення і заявив, що для переїзду лекторів У.С.І. в повнім складі не буде перешкод; але що при тім умови наукової і видавничої роботи У. С. І. на Україні не були вияснені, т. В. Мазуренку доручено вияснити близше, в яких формах і розмірах фактично можлива тепер ся діяльність на Україні.

Зміст ч. 7. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 8. „Борітеся-Поборете!“

Зміст ч. 9. „Борітеся-Поборете!“

Друкарня: J. N. Vernay
IX., Bez., Canisiusgasse Nr. 8—10.